4857²

BIJDRAGEN

TOT DE

STATISTIEK VAN NEDERLAND.

NIEUWE VOLGREEKS.

Uitgegeven door het Centraal Bureau voor de Statistiek.

ACAD.
LUGD.BAT.
BIBL.

No. 184.

Inleiding tot de uitkomsten der Negende Algemeene Tienjaarlijksche Volkstelling met daaraanverbonden Woning- en Beroepstelling.

Introduction des resultats du Neuvième recensement général et du dénombrement des demeures habitées et des professions.

's-GRAVENHAGE.
GEBRS. BELINFANTE.
1913.

INHOUD.

Hoofdstuk I.
Voorbereidende maatregelen en organisatie van het werk 1

Hoofdstuk II.
De uitkomsten der Negende Volkstelling in vergelijking met die van vroegere tellingen 22
§ 1. Teritoriale verspreiding der bevolking 22
§ 2. Indeeling van het Rijk in gemeenten 25
§ 3. Verdeeling der bevolking naar verschillende administratieve indeelingen 27
§ 4. Toeneming der bevolking (met eene grafiek) 35
§ 5. Indeeling der bevolking naar het geslacht 46
§ 6. Dichtheid der bevolking 49
§ 7. Gemiddeld aantal bewoners per huis 54
§ 8. Indeeling der bevolking naar de wijze van samenwonen 55
§ 9. Indeeling der bevolking naar den burgerlijken staat 65
§ 10. Indeeling der bevolking naar de geboorteplaatsen 75
§ 11. Indeeling der bevolking naar de nationaliteiten 88
§ 12. Indeeling der bevolking naar de kerkelijke gezindte 93
§ 13. Indeeling der bevolking naar den leeftijd (met eene grafiek) 106
§ 14. Statistiek der blinden en doofstommen 129

Hoofdstuk III. Woningstatistiek 133

Hoofdstuk IV.
Beroepstelling 165
§ 1. Algemeene beschouwingen over de uitkomsten van de telling van 1909, in verband met die der tellingen 1889 en 1899 (met eene grafiek) 165
§ 2. Vrouwenarbeid 184
§ 3. Indeeling der bevolking in de Nijverheidsbedrijven, in den landbouw, in visscherij en jacht en in handel en verkeer naar de positiën in het beroep bekleed 195
§ 4. Verdeeling der bevolking naar geslacht en leeftijd, in verband met de positie in het beroep 202
§ 5. Vergelijk tusschen de uitkomsten der beroepstelling van 1899 en die van 1909, voor zooveel betreft de rangschikking der arbeidende personen naar de *bedrijven* waarin zij werkzaam zijn (met eene grafiek, zie § 1) 224
§ 6. Indeeling der in ons land woonachtige vreemdelingen naar het beroep, in verband met geslacht, leeftijd, burgerlijken staat en positie in het beroep 253
Aanvullingen en verbeteringen 260

SOMMAIRE.

Chapitre I. Préparation et organisation du recensement 1

Chapitre II. Les résultats du neuvième recensement en comparaison avec ceux des recensements antérieures 22
§ 1. Distribution territoriale de la population 22
§ 2. Répartition des communes dans le Royaume 25
§ 3. Distribution de la population dans les ressorts de quelques administrations publiques 27
§ 4. Accroissement de la population (avec un tableau graphique) 35
§ 5. Répartition de la population d'après le sexe 46
§ 6. Densité de la population 49
§ 7. Nombre moyen de personnes par maison 54
§ 8. Répartition de la population d'après la cohabitation 55
§ 9. Répartition de la population d'après l'état civil 65
§ 10. Répartition de la population d'après les lieux de naissance 75
§ 11. Répartition de la population d'après les nationalités 88
§ 12. Répartition de la population d'après les cultes 93
§ 13. Répartition de la population d'après l'âge (avec un tableau graphique) 106
§ 14. Statistique des aveugles et des sourds-muets 129

Chapitre III. Statistique des habitations 133

Chapitre IV. Dénombrement des professions 165
§ 1. Considérations générales sur les résultates du dénombrement de 1909 en comparaison avec ceux des dénombrements de 1889 et 1899 (avec un tableau graphique) 165
§ 2. Le travail des femmes 184
§ 3. Répartition de la population d'après la situation dans les professions 195
§ 4. Répartition de la population d'après le sexe et l'âge dans les différentes situations dans les professions 202
§ 5. Comparaison entre les résultats des dénombrements de 1899 et 1909 en ce qui concerne la répartition de la population d'après les entreprises et les établissements dans lesquels les metiers et les professions s'exercent (avec un tableau graphique, voir § 1) 224
§ 6. Répartition des étrangers, domiciliés dans les Pays-Bas d'après la profession en rapport avec le sexe, l'âge, l'état civil et la situation dans les professions .. 253
Compléments et rectifications 260

INLEIDING

tot de negende algemeene tienjaarlijksche volkstelling.

HOOFDSTUK I.

Voorbereidende maatregelen en organisatie van het werk.

Ter voorbereiding van de negende algemeene tienjaarlijksche volkstelling, die ter voldoening aan de wet van 22 April 1879 (Stbl. n°. 63) aan het einde van 1909 moest worden gehouden, werd, evenals voor die van de 8e volkstelling, door den Minister van Binnenlandsche Zaken, alvorens op de Staatsbegrooting voor 1909 de daarvoor in dat jaar benoodigde gelden uit te trekken, bij missive van 26 October 1906, n°. 9894, Afdeeling B. B., tot de Centrale Commissie voor de Statistiek het verzoek gericht, deze zaak in onderzoek te nemen en haar advies te doen kennen over de voorschriften, waarnaar die volkstelling zou behooren te worden gehouden, onder overlegging van een ontwerp van den algemeenen maatregel van Bestuur, bedoeld in art. 2 van bovengenoemde wet, en van de voorschriften en daarbij behoorende modellen, krachtens dien maatregel uit te vaardigen. Tevens verwachtte de Minister daarbij eene raming van kosten, die het gevolg zouden zijn van eventueele uitvoering van de voorstellen en van de vergoeding die eventueel uit 's Rijks kas aan de gemeentebesturen zoude moeten worden uitgekeerd.

Bij schrijven van 30 November 1907, n°. 849, werd door de Commissie het desbetreffend advies uitgebracht, waarbij de Commissie mededeelde, dat zij bij de samenstelling van dat advies had gebruik gemaakt van de door Heeren Commissarissen in de provincien en door verschillende gemeentebesturen gemaakte opmerkingen omtrent den gang der zaken bij de achtste volkstelling, terwijl zij bij de behandeling der beroepsvraag ook hare gedachten had laten gaan over de wenschelijkheid om, in verband met de volkstelling, over te gaan tot het houden eener bedrijfstelling. De Commissie gaf daarbij in overweging om, indien wegens de kosten tot het houden eener afzonderlijke bedrijfstelling naast de beroeps- en volkstelling niet kon worden besloten, ditmaal aan eene bedrijfstelling de voorkeur te geven, daar zij op dit oogenblik deze het meest noodig achtte.

De Commissie legde bij haar advies over:

1. een ontwerp Koninklijk Besluit betreffende de negende volkstelling,
2°. een ontwerp van de voorschriften tot regeling van de werkzaamheden van de gemeentebesturen ten opzichte dier volkstelling. (In dit ontwerp was met alle bij gelegenheid der vorige volkstelling in afzonderlijke circulaires vervatte aanvullingen en raadgevingen rekening gehouden).
3°. ontwerpen van bij die voorschriften behoorende modellen A—P.

4°. eene raming der kosten van de 9e volkstelling, afgeleid uit de uitgaven der 8e volkstelling.

In bovenbedoeld advies gaf de Commissie omtrent de volgende punten haar oordeel te kennen:

a. het tijdstip der telling.

De Commissie kwam daarbij wederom tot de slotsom, dat elk tijdstip zijn voor- en nadeelen heeft. Werd een andere datum dan den 31en December gekozen, bijv. in het voorjaar of in den zomer dan zouden de moeilijkheden van het seizoen ten opzichte van de uitreiking en de ophaling van het materiaal, benevens het bezwaar van het samenvallen bij de gemeentesecretariën van de contrôle van het ingevulde materiaal met de bevolkingsregisters en andere noodzakelijke werkzaamheden, die aan het begin des jaars op die secretariën worden vereischt, wel worden ondervangen, doch het overwinnen dezer bezwaren woog, naar het oordeel der Commissie, niet op tegen het voordeel dat het tellen op 31 December biedt. Aangenomen mag nl. worden, dat de jaarwisseling tal van personen in hun gezin terug brengt, die op andere tijdstippen elders vertoevend, daar als tijdelijk aanwezig zouden moeten worden beschreven, hetgeen de administratie wederom zou verzwaren. De Commissie adviseerde dan ook de 9e volkstelling op den 31en December te doen plaats hebben.

b. Vorm, inrichting en kleur der kaarten.

Nadat de Commissie had betoogd, dat buiten twijfel ook ditmaal de voorkeur moest worden gegeven aan individueele kaarten boven gezinslijsten, achtte de Commissie het, mede in verband met de uitbreiding van sommige vragen en het toevoegen van eene nieuwe vraag op de telkaart, wenschelijk, ten einde de telkaarten zoo klein mogelijk te maken, de kaarten thans aan beide zijden te doen bedrukken, waardoor dan, rekening houdende met de gegevens die bij het depouillement der kaarten in verband moeten worden gebracht, de volgorde der vragen eenigszins zou moeten worden gewijzigd (zie blz. 3).

Het bezigen van telkaarten van verschillende kleuren kwam der Commissie wederom wenschelijk voor, waarbij zij tevens voorstelde ook de kaarten, bestemd voor de bevolking van gestichten en instellingen, eene andere kleur te geven, daar de Commissie van plan was om, tengevolge der ervaring, opgedaan bij de bewerking van dit materiaal der 8e volkstelling, enkele vragen op de telkaarten der gestichtsbevolking eenigszins anders te stellen, dan op de overige telkaarten, om beter te kunnen geraken tot het geven van een overzicht van de verdeeling der gestichten en instellingen naar den aard en de verdeeling der daarin levende bevolking in bestuurders en hunne gezinsleden eenerzijds en personen voor wie de gestichten zijn bestemd anderzijds.

c. de vragen op de telkaarten.

Ten einde een gemakkelijk overzicht te verkrijgen van de door de Centrale Commissie voorgestelde redactiewijzigingen in de vragen bij de negende volkstelling aangebracht, in vergelijking met die der 8e volkstelling, wordt hieronder naast elkander afgedrukt de inhoud der kaarten van de beide volkstellingen. Uitgegaan is van de volgorde der vragen bij de jongste volkstelling, terwijl de overeenkomstige vragen der 8e volkstelling daarnevens zijn gevoegd. De bij deze laatste vragen geplaatste nummers geven de volgorde aan, die zij bij de 8e volkstelling hadden. Daaronder is aangegeven hoe de bijzonderen vragen op de kaarten der gestichtsbevolking bij deze volkstelling luidden.

Vragen op de Telkaarten van de 9de Volkstelling.

1. *a.* Familienaam van hem wien de kaart betreft.
   Hierbij zooveel mogelijk geboortebewijzen en trouwboekjes te raadplegen.
   b. Voornamen van hem wien de kaart betreft. (voluit geschreven).
   Hierbij zooveel mogelijk geboortebewijzen en trouwboekjes te raadplegen.

2. Leeft hij afzonderlijk, of leeft hij in een gezin.

3. Zoo hij in een gezin leeft, is hij dan daarin als hoofd? of als zoon? of in andere betrekking van verwantschap, zoo ja, welke? of als niet verwant inwonend of als kostganger of bestedeling? of in dienstbetrekking?

4. Waar is hij geboren?
   (**Gemeente** of **provincie** te vermelden. Is hij in eene Nederl. Kolonie of buitenslands geboren, dan te vermelden de plaats en het **land**).

5. **Vragen voor hoofden van gezinnen** (*a*, *b* en *c* beantwoorden) **en voor afzonderlijk levende personen** (*b* en *c* beantwoorden):
   a. Hoeveel personen wonen in zijn gezin (hij zelf medegerekend)?
   Mannelijke personen { beneden 14 jaar / van 14 jaar en ouder
   Vrouwelijke personen { beneden 14 jaar / van 14 jaar en ouder
   b. Hoeveel vertrekken heeft hij voor zich, en indien hij een gezin heeft, met zijn gezin voor bewoning ter beschikking)?
   (Keukens, mangelkamers en alkoven mede te rekenen, bedsteden niet. Kelders, badkamers, zolders en stallen alleen dan mede te rekenen, als zij bewoond worden of aldaar geregeld nachtverblijf gehouden wordt. Ruimten of vertrekken, welke uitsluitend als winkel worden gebezigd, en serres niet. Zij die een schip of wagen bewonen, moeten dit onder *b bovendien* vermelden).
   c. Hoeveel dezer **vertrekken** staan onmiddellijk door een raam of deur of door eene serre in gemeenschap met de buitenlucht?
   (Het aantal **deuren, ramen** en **serres NIET** te vermelden.)

6. *a.* Was hij in den nacht van 31 December 1909 op 1 Januari 1910 in zijne woonplaats aanwezig? (met ja of neen te beantwoorden).
   b. Zoo hij niet in zijne woonplaats aanwezig was, waar was hij toen?
   (Zoo nauwkeurig mogelijk adres opgeven. B.v. als milicien te.... ; met vacantie bij.... te.... op zee aan boord van.... enz. Heeft hij op het tijdstip der telling geen nachtverblijf waar hij alsdan vertoeft, dan wordt hij geacht op dat tijdstip daar te zijn, waar hij het eerstvolgend nachtverblijf heeft).

7. *a.* Is hij Nederlander? (Met ja of neen beantwoorden).
   b. Is hij geen Nederlander, tot welk volk behoort hij dan?
   (B.v. tot het Duitsche, tot het Belgische, tot het Fransche, tot geen volk).

8. *a.* Datum der geboorte.
   b. Maand der geboorte.
   c. Jaar der geboorte.
   dus ..... jaar oud.

   Bij de beantwoording dezer vragen raadplege men zoo veel mogelijk geboortebewijzen, trouwboekjes en andere officieële stukken.

9. Is hij ongehuwd? of is hij gehuwd? of is hij weduwnaar? of is hij gescheiden van echt? of is hij gescheiden van tafel en bed?

Vragen op de Telkaarten van de 8ste Volkstelling.

1. Familienaam en voornaam (voluit geschreven) van hem wien deze kaart betreft.

2. Leeft hij afzonderlijk of in een gezin?

3. Zoo hij in een gezin leeft, is hij dan daarin als hoofd? of als zoon? of in andere betrekking van verwantschap, zoo ja, welke? of als inwonend niet-verwant? of als kostganger of bestedeling? of in dienstbetrekking?

5. Waar is hij geboren?
   (**Gemeente** en **provincie** te vermelden. Is hij in eene Nederlandsche kolonie of buitenslands geboren, dan te vermelden de **plaats** en het **land**).

11. **Vragen voor hoofden van gezinnen** (*a. b.* en *c.*) **en voor afzonderlijk levende personen** (*b.* en *c.*):
   a. Hoeveel personen wonen in zijn gezin samen? (hij zelf medegerekend).
   b. Hoeveel vertrekken bewoont hij (met zijn gezin)?
   (Keukens, glasdichte serres en alkoven mede te rekenen; bedsteden niet. Kelders, zolders en stallen alleen dan mede te rekenen, als zij bewoond worden of aldaar geregeld nachtverblijf gehouden wordt. Winkelruimten niet mede te rekenen. Zij die een *schip* of *wagen* bewonen moeten dt hier *bovendien* vermelden).
   c. Hoeveel dezer vertrekken staan door een raam of deur in onmiddellijke gemeenschap met de buitenlucht?

12. *a.* Was hij in den nacht van 31 December 1899 op 1 Januari 1900 in zijne woning aanwezig?
   b. Zoo niet, waar was hij toen?
   (Zoo nauwkeurig mogelijk adres opgeven. *Bijvoorbeeld:* „als milicien te.... „met vacantie bij .... te.... op zee aan boord van.... *enz.*
   Heeft hij op het tijdstip der telling geen nachtverblijf waar hij alsdan vertoeft, dan wordt hij geacht op dat stijdstip dáár te zijn, waar hij het eerstvolgend nachtverblijf heeft).

6. Tot welk land (nationaliteit) behoort hij?
   (Dit alleen te beantwoorden voor hem die **geen Nederlander** is).

4. Dag, maand en jaar der geboorte.

7. Is hij ongehuwd? of gehuwd? of weduwnaar? of gescheiden van echt? of gescheiden van tafel en bed?

10. *a.* Behoort hij tot eene kerkelijke gezindte, of tot eene vereeniging met godsdienstig doel? (Met ja of neen beantwoorden).

b. Zoo ja, tot welke kerkelijke gezindte of Vereeniging?

(Zeer bepaald aanduiden: Nederduitsch Hervormd, Gereformeerde kerken, Christelijk gereformeerde kerk, Oud gereformeerd, Gereformeerd onder het kruis, Evangelisch Luthersch, Hersteld Luthersch, Roomsch-Katholiek, Oud-Roomsch, Portugeesch Israëlitisch, de Vrije Gemeente, **enzoovoorts**.)

11. *a.* Welk is zijn **hoofdberoep**? (Vermelden het ambt, de bediening of het beroep, waarbij hij het **meeste belang** heeft).

Duidelijk opgeven, **bijv.**: Aardewerkfabrikant, pannenbakker, letterzetter, timmerman, houtdraaier, turfsteker, ijzervormer, ijzerdraaier, linnenwever, bierbrouwer, landbouwer, zeevisscher, koetsier, kruidenier, agent, reiziger, leeraar, dienstknecht, verpleger, ambtenaar, predikant, los werkman (onder losse werklieden te verstaan personen, die als regel nu in deze, dan in gene zaak of onderneming werkzaam zijn). (Algemeene aanduidingen als arbeider, werkman enz. zijn niet voldoende).

b. Oefent hij zijn hoofdberoep (alleen of met anderen) uit **voor eigen rekening** of **doet hij dat niet voor eigen rekening?**

c. Zoo hij zijn hoofdberoep **niet** voor eigen rekening uitoefent, in **welken rang of hoedanigheid** is hij dan werkzaam?

(**b.v.** bestuurder der inrichting of onderneming, boekhouder, kantoorbediende, kantoorknecht, meesterknecht, ploegbaas, opzichter, gewoon arbeider).

d. In welk **soort van inrichting, zaak** of **onderneming** oefent hij zijn hoofdbedrijf uit?

(In verband met vraag *a* duidelijk opgeven, **bijv.**: Aardewerkfabriek, pannenbakkerij, boekdrukkerij, bouwvak, houtdraaierij, veenderij, ijzergieterij, machinefabriek, linnenweverij, bierbrouwerij, landbouw, zeevisscherij, stalhouderij, handel in kruidenierswaren, levensverzekering, handel in manufacturen, school voor bijz. middelb. onderwijs, huiselijke diensten, krankzinnigengesticht, Dept. v. Algemeen bestuur, Prov. Griffie, Gem. Secretarie), (Indien achter vraag *a* is ingevuld los werkman, hier te vermelden in welke bedrijven hij werkzaam is).

e. Hoe is de naam en het adres van hem of haar, in wiens dienst hij werkzaam is.

(Duidelijk opgeven, **b.v.** Naam. Vennootschap „de Zeven Provinciën" Prinsestraat n°. 18 te....; Maatschappij tot Expl. van Staatsspoorwegen; de Staat; Provincie Utrecht; Gemeente Amersfoort; Ned. Hervormde Kerk; de Heer Jansen, Ruiterstraat n°. 20 te....; Mej. Hendriks, Dorpstraat n°. 3 te.....)

12. *a.* Is hij blind? (Met ja of neen beantwoorden).

b. Is hij doof geboren (z.g.n. doofstom)? (Als boven beantwoorden).

c. Geniet hij (of heeft hij genoten) het voor blinden of dooven bestemde onderricht? (Als boven beantwoorden).

8. Behoort hij tot eene kerkelijke gezindte? zoo ja, welke?

(Zeer bepaald aanduiden: *bijvoorbeeld:* Nederduitsch Hervormd, Hersteld Luthersch, Roomsch-Katholiek, Oud-Roomsch, Portugeesch Israëlitisch, enz.).

Indien een persoon meer dan één ambt, beroep of bedrijf uitoefent wordt slechts dat vermeld waarbij hij het meeste belang heeft (hoofdberoep)

9. Indien hij een ambt of bediening bekleedt in dienst van den Staat, eene provincie, eene gemeente, een waterschap of eene kerk, zonder te behooren tot de personen, bedoeld in vraag 10:

Welk ambt of bediening bekleedt hij dan?

(Vermelden den titel, waaronder hij is aangesteld of in dienst genomen.)

10. Indien hij, in eenig vak van handel of nijverheid, kunst of wetenschap werkzaam zijnde, eenig beroep of eenig ambacht of handwerk uitoefent, alsdan de volgende vragen te beantwoorden:

a. In welk vak is hij werkzaam?

(Duidelijk opgeven, b. v. handel in kruidenierswaren, machinefabricage, ijzersmederij, landbouw, bouwvak, enz.)

b. Welk beroep, of ambacht, of handwerk oefent hij in dat vak uit?

(Duidelijk opgeven, b. v. kruidenier, draaier, smid, boer, timmerman, enz.)

I. Indien hij hoofd is van eene zaak, van eene inrichting, van een bedrijf of onderneming:

c. Is hij dat dan voor eigen rekening? of als bestuurder voor rekening van een ander?

II. Indien hij in dienstbetrekking is:

d. In welke betrekking is hij dan werkzaam?

(Duidelijk opgeven, b. v. onderdirecteur, bureauchef, opzichter, meesterknecht, knecht, gezel, enz.)

e. In wiens dienst of in welke zaak, inrichting, bedrijf of onderneming is hij werkzaam?

Vragen 1 en 3 op de kaarten voor de Gestichten.

1. *a.* Naam van het gesticht, zoo het dien heeft?

b. Doel van het gesticht.

3. *a.* Behoort hij tot de **inwonende** bestuurders, beambten of bedienden van het gesticht of tot het gezin van een dier personen?

b. Zoo ja, leeft hij dan afzonderlijk of in een gezin? en zoo hij in een gezin leeft, is hij dan daarin als hoofd? of als zoon? of in eene andere betrekking van verwantschap, zoo ja, welke? of als niet verwant inwonend of als kostganger of bestedeling? of in dienstbetrekking?

c. Behoort hij tot de personen voor wie het gesticht is bestemd, zonder te behooren tot de personen in vraag 3*a* bedoeld?

Uit de vergelijking van den inhoud der beide kaarten blijkt, dat, afgezien van de wijziging der kaarten van de bevolking in gestichten, de vragen omtrent het beroep en die omtrent den woningtoestand, de belangrijkste veranderingen hebben ondergaan. Die der beroepsvraag had uitsluitend ten doel verduidelijking van hare bedoeling, ter verkrijging van eene juistere beantwoording, aangezien het voornemen niet bestond tot andere uitkomsten te geraken dan bij de telling van 1899 waren verkregen. De wijziging en de uitbreiding der woningvraag strekte in hoofdzaak om juistere en meerdere gegevens te verkrijgen, die een beter licht zouden werpen op de wijze van samenwoning van personen van verschillend geslacht, naar den leeftijd gesplitst, in verband met de woongelegenheid.

De wijzigingen der overige vragen beoogden meer het verkrijgen van duidelijke antwoorden.

De vragen onder n°. 12 der tegenwoordige telkaart kwamen op de kaarten der achtste volkstelling niet voor. Het laatst is naar de daarin genoemde gebreken gevraagd bij de telling van 1889, toen het twintig jaar geleden was, dat daaromtrent ter gelegenheid van de volkstelling van 1869 gegevens werden verzameld. Nu wederom sedert 1889 twintig jaren waren verloopen, meende de Commissie het van belang te achten, ook in verband met het daarop betrekking hebbende verzoek van den Heer FEHMER, leeraar aan de doofstommen-inrichting te Rotterdam, deze vragen wederom op de kaart te brengen opdat uit de beantwoording dier vragen aansluitende gegevens konden worden verzameld.

Voor een volledig overzicht van het door de Centrale Commissie voor de Statistiek gegeven advies wordt verwezen naar N°. 53 der Verzameling Verslagen en Rapporten behoorende bij de Nederlandsche Staatscourant van 1908.

Bij schrijven van 30 Maart 1908 N°. 2990 en van 16 October daaraanvolgende N°. 10130 Afd. B. B., ontving de Commissie van den Minister van Binnenlandsche Zaken ter kennisneming de ambtsberichten van de Commissarissen der Koningin en de Gedeputeerde Staten omtrent haar bovengenoemd advies en de beschouwingen, waartoe dit advies den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel had aanleiding gegeven. Aangezien de beschouwingen van laatstgenoemden Minister alleen op het houden eener bedrijfstelling betrekking hebben, kunnen deze hier onbesproken blijven en behoeft van de ambtsberichten der Commissarissen en van Gedeputeerde Staten alleen te worden medegedeeld dat zij der Commissie aanleiding gaven op ondergeschikte punten nog in haar oorspronkelijk advies eenige wijzigingen te brengen.

Nog dient te worden vermeld, dat 1°. door de Inspecteurs van het Staatstoezicht op het Krankzinnigenwezen het voorstel was gedaan om op elke kaart te vragen naar de geboorte-data der ouders bij de geboorte van den betrokken persoon, 2°. dat door het Hoofdbestuur van den Bond voor Staatspensionneering werd verzocht op de volkstellingskaarten de volgende vragen te brengen en de uitkomsten daarvan zoo spoedig mogelijk te publiceeren.

Vraag 1. Zijt gij reeds gepensionneerd met een bedrag van *f* 5.— per week of meer?

Vraag 2. Indien gij niet gepensionneerd zijt, hebt gij dan *f* 5.— per week of meer? (Vragen 1 en 2 te beantwoorden voor personen boven 64 jaar).

Vraag 3. Hebt gij uit den aard uwer betrekking op 70—65-jarigen leeftijd of eerder recht op een pensioen van *f* 5.— of meer?

Vraag 4. Indien gij recht op pensioen hebt tot een lager bedrag dan *f* 5.— per week, hoeveel bedraagt dit dan?

c. eene verdeeling der gezinnen naar het aantal inwonende dienstboden,
d. eene verdeeling der gezinnen naar het aantal personen daarin levende,
e. eene verdeeling der bevolking naar de geboorteplaatsen (deze laatste voor zooveel zij in Nederland zijn gelegen in 9 groepen van gemeenten bijeen gevoegd).

Aangezien de Commissie er prijs op zou stellen als bij de verdeeling onder *c.* genoemd ook de grootte der gezinnen in verband kon worden gebracht, zou de indeeling onder *c.* met die in *d.* kunnen worden vereenigd.

Al wenschte de Commissie de bij de 8e volkstelling in acht genomen verdeelingen der bevolking alle te handhaven en er nog nieuwe aan toe te voegen, toch meende zij, dat in de wijze van publicatie wel eenige vereenvoudiging mogelijk was, zonder te veel aan de eischen der statistiek of de belangrijkheid der publicatie te kort te doen, waardoor deze tot drie deelen zou kunnen worden teruggebracht. De vereenvoudiging bestond in hoofdzaak in het niet publiceeren van alle gegevens voor elke gemeente afzonderlijk, doch het zich beperken tot publicatie van de cijfers voor de voornaamste gemeenten, voor de negen groepen van gemeenten in iedere provincie en in het Rijk, voor de provinciën en voor het Rijk zelf. Enkele voorname gegevens bleven, zooals uit onderstaand overzicht volgt, van deze beperking uitgesloten en bleven gemeentesgewijs gepubliceerd.

Deel I zou bevatten:

a. voor elke gemeente van ons land (de gemeenten in alphabetische volgorde en met vermelding van den naam der provincie, waarin elke gemeente gelegen is) de grootte der bevolking naar de geslachten, de oppervlakte en de dichtheid per K.M.2, met eene recapitulatie voor groepen van gemeenten in iedere provincie en in het Rijk, voor de provinciën en voor het Rijk. (Dit overzicht is als aanhangsel tot het eerste deel der volkstelling gepubliceerd, omdat het om bijzondere redenen niet gelijk met de overige gegevens van deel I kon gereed zijn).
b. Het overzicht der plaatselijke indeeling (wijken, dorpen, gehuchten en buurtschappen) met vermelding der gestichten, huizen, schepen en hunne bewoners.
c. Een lijst van dorpen, gehuchten en buurtschappen in alphabetische volgorde met vermelding der gemeenten en provinciën, waarin zij zijn gelegen. (Ook dit deel is in bovengenoemd aanhangsel opgenomen).

Deel II (dat om bijzondere redenen als deel III is gepubliceerd) zou bevatten:

a. Overzicht van de gezinsindeeling en van de gestichtsbevolking (niet voor elke gemeente, maar alleen voor de hierboven genoemde territoriën).
b. Overzicht van de verdeeling der gezinnen naar het aantal daartoe behoorende personen in verband met het aantal dienstboden (voor dezelfde territoriën als onder *a.*).
c. Overzicht van de verdeeling der echtparen naar den leeftijd der beide echtgenooten, alleen voor de voornaamste gemeenten, de groepen van gemeenten van het Rijk, de provinciën en voor het Rijk zelf. (Dit overzicht is, als meer eigenaardig daartoe behoorende naar het deel, bevattende de indeeling naar den leeftijd, overgebracht).
d. Overzicht van de indeeling der bevolking naar de geboorteplaatsen, waaraan als nieuw zou worden toegevoegd de indeeling dier geboorteplaatsen, voor zoover zij in Nederland gelegen zijn, naar de 9 groepen, een en ander voor dezelfde territoriën als onder *a.*
e. Overzicht van de indeeling der bevolking naar de nationaliteiten (voor dezelfde territoriën als onder *a.*).
f. Indeeling der bevolking naar de kerkelijke gezindte met onderscheiding naar het geslacht, te weten:

1. voor elke gemeente wordt de bevolking naar de voornaamste kerkelijke gezindten ingedeeld,
2. voor de onder *a.* genoemde territoriën wordt deze verdeeling ook in verband gebracht met leeftijd en burgerlijken staat.

Deel III, (gepubliceerd als deel II), zou bevatten:

a. Overzicht van de verdeeling der bevolking naar geslacht, leeftijd en burgerlijken staat, t. w.: 1°. Voor elke gemeente wordt eene verdeeling der bevolking naar leeftijdsklassen voor elk der beide geslachten vermeld, alsmede voor elk der beide geslachten in totaal eene naar den burgerlijken staat. Ten einde de leeftijdsverdeeling aan het berekenen van verhoudingscijfers van verschillenden aard te kunnen dienstbaar maken, zijn de leeftijdsklassen als volgt ingedeeld: 0 jaar; 1—4 jaar; 5—6 jaar; 7—9 jaar; 10—12 jaar; 13 jaar; 14 jaar; 15 jaar; 16—18 jaar; 19 jaar; 20 jaar; 21—24 jaar; 25—29 jaar, enz., opklimmend in 5-jarige leeftijdsklassen.

2. Verdeeling der bevolking van de voornaamste gemeenten, de groepen van gemeenten in het Rijk, de provinciën en het Rijk in zijn geheel, naar de geboortejaren in verband met geslacht en burgerlijken staat.

b. Overzicht van het aantal blinden en doofstommen naar geslacht, leeftijd en burgerlijken staat met vermelding of het voor hen bestemde onderwijs al dan niet is genoten (dit overzicht is niet in dit, maar in het als deel III gepubliceerde opgenomen).

De Centrale Commissie gaf in haar advies tevens de wenschelijkheid te kennen om ook thans weder sterftetafels te doen berekenen en niet alleen voor het geheele Rijk, maar ook voor de gemeenten met meer dan 20,000 inwoners, en gaf den Minister in overweging om het door ondergeteekende aanhangig gemaakte onderzoek naar de al of niet toevallige overvulling der ronde jaren proefsgewijze te doen geschieden.

Dit onderzoek behelsde het volgende: Bij het verschijnen van de sterftetafels over de periode 1890/9 en in die sterftetafels zelve werd de waarschijnlijkheid geopperd, dat bij de indeeling der bevolking naar de geboortejaren, de jaren eindigende op een 0 of eene 9, een te groot aantal individuen zullen aanwijzen en wel omdat een aantal personen hun geboortejaar niet wetend, dit op een der ronde jaren 1850, 1840 enz. stellen, terwijl anderen, hun leeftijd op een rond getal stellend, bijv. 60 of 70 jaar, daaruit een geboortejaar berekenen, dat op een 9 eindigt. Het onderzoek beoogde nu de opgaaf van het geboortejaar op de telkaart te vergelijken met het geboorteregister, de eenige juiste bron hiervoor, en aanteekening te houden voor elk geboortejaar van het aantal malen dat dit foutief is opgegeven. De Commissie, van oordeel dat een dergelijk onderzoek voor de geheele bevolking te tijdroovend en te kostbaar zoude zijn, gaf den Minister in overweging dit proefsgewijze te doen plaats hebben voor eene bevolking van bijv. ± 200,000 zielen uit verschillende deelen des lands. De resultaten van dit onderzoek zijn gepubliceerd en besproken in de inleiding der sterftetafels voor Nederland, die verschenen zijn als aanhangsel bij het tweede deel der uitkomsten van de negende volkstelling. (Eene Fransche editie heeft daarbij afzonderlijk het licht gezien).

B. Beroepstelling.

Waren de uitkomsten der beroepstelling van 1899 in 12 lijvige deelen verschenen, de Commissie stelde ook voor die publicatie vereenvoudiging voor, waardoor zij in drie deelen zou kunnen verschijnen.

In één deel ware dan voor de 11 provincien, voor de 9 groepen van gemeenten en voor het Rijk een tabel te geven, vermeldende eene indeeling der bevolking van ieder geslacht naar de beroepen met in achtneming van het bedrijfselement, d. w. z. dat elk beroep, welk ook, gebracht wordt onder het bedrijf, waarin het wordt uitgeoefend, onverschillig of het daarvan een integreerend deel uitmaakt of niet. Dit gedeelte is als deel III der uitkomsten van de beroepstelling verschenen.

In een *tweede* deel ware ditzelfde te geven voor elk der gemeenten boven 50,000 inwoners, waarin dan tevens zou worden opgenomen voor de elf provinciën en voor het Rijk de indeeling der bevolking van ieder geslacht naar leeftijdsklassen in verband met de beroepen, waarbij echter het bedrijfselement zou worden uitgeschakeld en dus alle personen, die gelijknamige, mits gelijksoortige, beroepen uitoefenden, in één totaal zouden worden vereenigd.

De omvang, dien dit laatste overzicht bij de bewerking kreeg, maakte dat daarvoor alleen 3 afleveringen moesten worden bestemd, terwijl het gedeelte, betreffende de groote gemeenten nog naar het eerst genoemde deel kon worden overgebracht.

In het vervolg van aflevering 1 van dit deel dat, als tweede deel der uitkomsten verscheen, is opgenomen de indeeling der vreemdelingen naar de beroepen (Duitschers, Belgen en overige vreemdelingen, elk afzonderlijk), benevens de systematische en alphabetische lijst van beroepen, die op de volkstellingskaarten zijn aangetroffen. Nog vermeldt dit deel de beroepen door blinden en doofstommen uitgeoefend, alsmede de indeeling der weduwen en gescheiden vrouwen naar de beroepen.

In een derde deel, dat als deel I der uitkomsten is verschenen, zou gegeven worden voor iedere gemeente een overzicht van het aantal personen in de voor elke gemeente voornaamste beroepen voorkomende, gesplitst naar het geslacht en met vermelding van de positie in het beroep.

C. *Woningstatistiek.*

De drie tabellen dezer statistiek, in de uitkomsten der telling van 1899 gepubliceerd, wenschte de Commissie ook thans weder te geven. Zij golden achtereenvolgens:

a. eene indeeling der bewoonde woningen, verdeeld naar het aantal vertrekken, met vermelding hoeveel daarvan met de buitenlucht in onmiddellijke gemeenschap staan, alsmede van het aantal daarin levende personen;

b. eene indeeling der bewoonde woningen naar het aantal vertrekken in verband met het aantal personen per vertrek;

c. eene verdeeling der gezinshoofden, wonende in woningen met meer dan twee personen per vertrek, gesplitst naar de beroepsklassen en de positie in het beroep, telkens met vermelding van het totaal aantal gezinshoofden, in de beroepsklassen voorkomende.

Naast deze drie tabellen adviseerde de Commissie tot opneming van nog eene vierde tabel, welke, voor de woningen met meer dan twee personen per vertrek, een overzicht geeft van het aantal bewoners, in verband met het aantal vertrekken, met onderscheiding naar den leeftijd (beneden en boven 14 jaar) en met aanwijzing of zij zijn van gelijk of van ongelijk geslacht. Alle deze tabellen waren te bewerken voor de gemeenten met meer dan 10,000 zielen, voor de groepen van de gemeenten in elke provincie, en in het Rijk, voor de provinciën en voor het Rijk in zijn geheel.

Bij schrijven van 8 November 1909 n°. 11846 Afd. B. B., berichtte de Minister aan ondergeteekende, dat hij zich geheel met de voorstellen der Commissie vereenigde en konden

daarna de resultaten, overeenkomstig de wenschen der Centrale Commissie voor de Statistiek, door het Centraal Bureau voor de Statistiek worden bewerkt en uitgegeven.

Dit Bureau was intusschen te dien opzichte niet werkeloos gebleven. Behalve dat het aan de samenstelling der verschillende adviezen der Commissie een werkzaam aandeel had genomen, veroorloofde ondergeteekende zich reeds bij schrijven van 23 December 1908 tot den Minister van Binnenlandsche Zaken het verzoek te richten, te willen bevorderen, dat voor de bewerking der volkstelling van Rijkswege ruimte werd beschikbaar gesteld. Toen dit niet mogelijk bleek, werd bij schrijven van 25 Januari 1909 machtiging verleend naar te huren localiteiten om te zien. Dit leidde tot den huur van 2 perceelen, gelegen aan de Nieuwstraat, met ingang van 1 November 1909 en tot den huur van een tusschen deze beide perceelen gelegen pakhuis, met ingang van 1 Januari 1910.

Bij schrijven van 10 April 1909, werd naar aanleiding eener dezerzijdsche vraag aan het Centraal Bureau opgedragen al die maatregelen te nemen, die eene tijdige toezending van het noodige materiaal aan de gemeentebesturen waarborgden. Het houden van eene aanbesteding van het benoodigde karton, linnen en ander papier, was daarvan het gevolg. Deze moest echter nietig worden verklaard, omdat de levering niet volgens de monsters, door tusschenkomst van den Directeur der Algemeene Landsdrukkerij verkregen, was geschied en waarop, wegens gebrek aan tijd, bij Koninklijk Besluit van 28 October 1909, n°. 46, machtiging werd verleend om buiten openbare aanbesteding te voorzien in de levering van kaart-, linnen- en ander papier, benoodigd voor de Volkstelling. De levering geschiedde in vier perceelen: het witte karton werd geleverd door de firma VAN GELDER & Co., te Amsterdam, het gekleurde karton door de Koninklijke Nederlandsche Papierfabriek te Maastricht, het linnenpapier voor de verzamelkaarten door de firma PALM & ZN., te Amsterdam en het gewone papier (inlegvellen in de verzamelkaarten) door de Berghuizer Papierfabriek te Wapenveld, gemeente Heerde.

Ook voor het bedrukken van het materiaal werd eene onderhandsche inschrijving gehouden, waaraan door een tiental firma's werd deelgenomen. De gunning geschiedde aan twee firma's: het bedrukken van het kaart- en verzamelkaartmateriaal aan GEBRS. TEN HAGEN en het drukken met bijlevering van papier van de overige modellen aan de drukkerij „Trio", beiden te 's Gravenhage.

De aflevering van papier en drukwerk geschiedde binnen de daarvoor gestelde termijnen, waardoor de verzending van het materiaal aan de Gemeentebesturen tijdig kon plaats hebben. Ter berekening van de totale hoeveelheid benoodigd materiaal, was van te voren aan de gemeentebesturen opgaaf gevraagd van hetgeen zij bij raming meenden noodig te hebben, welke opgaaf door het Centraal Bureau zooveel mogelijk werd gecontroleerd met het berekende bevolkingscijfer op 1 Januari 1909. Onjuistheden in de opgaven der gemeentebesturen hadden tot gevolg, dat, na de toezending van het materiaal, door een aantal gemeentebesturen (door enkele zelfs meer dan eens) aanvullingen werden gevraagd, die bijlevering van carton en papier enkele malen noodig maakte. Vooral tengevolge van de aanvragen om kaarten van tijdelijk aanwezigen, moesten van het oranje en rose karton nog groote nabestellingen worden gedaan, die gelukkig alle nog op tijd konden worden geleverd.

Nadat door de Gemeentebesturen de voorschriften tot regeling van hunne werkzaamheden ten opzichte van de volkstelling ontvangen waren, werden aan het Centraal Bureau voor de Statistiek een groot aantal verzoeken gericht om nadere inlichtingen of mededeelingen,

die het vermoeden deden rijzen, dat de beantwoording der vragen op de telkaarten, niet gelijkvormig of niet juist zou geschieden. Dit gaf aanleiding tot eene uitgebreide correspondentie, en waar het vermoeden rees, dat ook andere gemeentebesturen met de beantwoording der gedane vragen hun voordeel zouden kunnen doen, heeft ondergeteekende gemeend daarvan in circulaires aan alle gemeentebesturen mededeeling te moeten doen. Een overzicht van den inhoud der bedoelde circulaires, moge hier eene plaats vinden.

Een zeer belangrijk punt was de ambtshalve in- of afschrijving in het bevolkingsregister ter gelegenheid der volkstelling. Bij enkele gemeentebesturen toch scheen het voornemen te bestaan om de ter gelegenheid der volkstelling gedane afschrijvingen te vermelden op den staat der woonplaatsveranderingen over het jaar 1909 en de te dier gelegenheid gedane ambtshalve inschrijvingen op den staat der woonplaatsveranderingen van 1910 te verantwoorden. Kon het eerste geen kwaad, het tweede zou beslist het gevolg hebben gehad, dat het bevolkingscijfer, voor ieder volgend jaar berekend, onjuist zou zijn geweest. Immers aan deze berekening ligt het volkstellingscijfer ten grondslag en daarin zijn reeds de ambtshalve afgeschrevenen niet meer begrepen, zoodat deze, werden zij op den staat der woonplaatsveranderingen verantwoord, nog eens zouden worden in mindering gebracht bij de berekening van het bevolkingscijfer van 31 December 1910, waardoor dit te klein zou worden. En omdat dit laatste cijfer weder grondslag is voor de berekening van het bevolkingscijfer op 31 Dec. 1911 enz., zou die fout voortdurend blijven bestaan tot eene volgende volkstelling.

Dit feit scheen aan ondergeteekende belangrijk genoeg eene algemeene waarschuwing tot de gemeentebesturen te richten om de ter gelegenheid der volkstelling plaats gehad hebbende in- of afschrijvingen *niet* op de staten der woonplaatsveranderingen te verantwoorden.

Door een aantal gemeentebesturen van garnizoensplaatsen werd gevraagd, welke kaarten militairen en hunne gezinnen, die in van kazernen afgescheiden woningen zijn gehuisvest, moesten invullen en waar de grens moest worden getrokken tusschen woningen die *wel* en woningen die *niet* als behoorend tot de kazerne zijn te beschouwen.

Ten einde eenvormigheid in de wijze van handelen te dien opzichte te bevorderen, werd het volgende onder de aandacht van alle gemeentebesturen van garnizoensplaatsen gebracht.

Als militaire woningen, die van de kazerne zijn afgescheiden, moeten worden beschouwd woningen, die niet binnen de omheinde kazerneterreinen gelegen zijn. Voor deze uitwonende gezinnen moeten worden beschreven gewone kaarten in eene verzamelkaart voor gewone gezinnen bestemd. Staan de bedoelde gezinnen in het bevolkingsregister der gemeente ingeschreven, dan worden van zelf door de tellers aan de bedoelde woningen verzamelkaarten voor gewone gezinnen met daarbij passende kaarten afgegeven. Voor zoover die gezinnen ingeschreven zijn in de bevolkingsregisters der militaire administratie, werd in overweging gegeven met de besturen der militaire gebouwen in overleg te treden, ten einde eene opgaaf te verkrijgen van de binnen de omheining gevestigde personen, waarvoor dan gestichtskaarten in een daarbij passende verzamelkaart moesten worden beschreven, benevens eene afzonderlijke opgaaf der buiten de omheining wonende militairen. Ten behoeve van die uitwonende militairen, die in de registers van die gebouwen zijn ingeschreven, moesten dan gewone verzamelkaarten met de noodige daarbij passende kaarten worden afgegeven.

Door verschillende gemeentebesturen werden aan het Centraal Bureau inlichtingen van verschillenden aard gevraagd. Ten einde briefwisseling op die punten zooveel mogelijk te voorkomen, werd dienaangaande het volgende aan alle gemeentebesturen medegedeeld:

a. Tijdelijke arbeiders in het landbouwbedrijf zijn niet gelijk te stellen met „losse arbeiders" die in de toelichting tot de beroepsvraag worden bedoeld, welke laatsten nu eens in dit, dan weder in dat soort van bedrijf werkzaam zijn en waarvoor geene bijzondere vakkennis noodig is. De eersten zijn daarentegen te beschouwen als vakarbeiders, die vaak van patroon verwisselen, doch steeds in hun eigen beroep werkzaam blijven. Voor de tijdelijke losse, zoowel als voor de vaste boerenarbeiders moet dus eene gelijke invulling plaats hebben, en wel als volgt:

11*a.* landbouwer(ster) of veehouder(ster),
11*b.* niet voor eigen rekening,
11*c.* gewoon arbeider(ster),
11*d.* landbouw of veeteelt,
11*e.* bij ..... (Hier voor tijdelijke arbeiders in te vullen den naam van den boer, waarbij de arbeider op 31 December werkzaam was, of, indien hij op dien datum niet bij één boer werkzaam was, dan hier in te vullen: „bij verschillende personen").

b. Eene gehuwde vrouw, die haar man regelmatig in het bedrijf behulpzaam is, moet worden beschouwd dit bedrijf met een ander (in casu haar man) voor eigen rekening uit te oefenen.

c. Voor zoons en dochters of andere huisgenooten, die het hoofd des gezins in de uitoefening zijns bedrijfs geregeld helpen, moet de invulling geschieden, zooals voor gewone boerenarbeiders is aangegeven, alleen wordt dan bij 11*e* ingevuld: „bij zijn (haar) vader of broer of oom", enz.

Zijn de onder *c.* bedoelde huisgenooten aangesteld om toezicht of contrôle uit te oefenen op andere arbeiders, dan moet vraag 11*c* beantwoord worden met „opzichter(es)" of een ander woord, dat het uitoefenen van dat opzicht of die contrôle weergeeft.

Het onder *b* en *c* bedoelde geldt niet alleen voor landbouwbedrijven, doch voor alle bedrijven, ook in nijverheid en handel.

d. In landbouwende gemeenten moeten kleine optrekjes, die gebezigd worden voor de opberging van brandstoffen, voor de bereiding van maaltijden op het land of voor de bereiding van veevoeder, enz., *niet* tot de onbewoonde huizen gerekend worden, doch *wel* alleen staande, niet met de boerenwoning in verbinding staande stallen, schuren, bergplaatsen voor landbouwwerktuigen en dergelijke onbewoonde gebouwen.

Van bevoegde zijde werd medegedeeld, dat personen in dienst van den staat of de gemeente, doch werkzaam bij de staats- of gemeentebedrijven, zich vaak opgeven bij vraag 11*a* als te zijn ambtenaar, en dan wel is waar bij vraag 11*d* vermelden den naam van het staats- of gemeentebedrijf, doch niet mededeelden met welk soort van arbeid zij daarbij zijn belast.

Daar eene dergelijke invulling niet voldoende is om zoodanige personen bij de bewerking van de uitkomsten der beroepstelling te kunnen plaatsen in de rubrieken, waarin zij behooren, werd het volgende ter kennis van de gemeentebesturen gebracht:

Personen, werkzaam in staats- of gemeentebedrijven, worden in de beroepstelling niet tot de Departements- of daarmede gelijkstaande ambtenaren of tot gemeenteambtenaren gerekend, doch worden verantwoord in die beroepsklassen, waartoe de bedrijven waarin zij werkzaam zijn, behooren. Zoo wordt bijv. het personeel, werkzaam bij openbare werken en de openbare reiniging, gebracht in de klasse der bouwbedrijven, incl. reiniging van gebouwen, wegen enz.; het personeel van lands- en gemeentelijke drukkerijen wordt gerangschikt onder boek- en steendrukkerijen; het personeel van een gemeentelijk abattoir en van de duinwaterleiding komt in de klasse fabricage van voedings- en genotmiddelen; het personeel aan gemeentelijke gas- en electriciteitsfabrieken wordt tot de gas- en electriciteitsfabrikage gerekend. Het posterijen-, telegrafie-, telephonie- en trampersoneel wordt onder het verkeerswezen gerangschikt; het personeel aan gemeentelijke banken van leening of spaarbanken

en van de Rijkspostspaarbank valt in de rubriek bankwezen; de personen verbonden aan de Rijksverzekeringsbank worden tot het verzekeringswezen gerekend.

Ieder dezer personen geve dus zijn beroep op als ware hij in particulieren dienst werkzaam; uit de beantwoording van vraag 11*e* met „staat" of „gemeente" blijkt dan voldoende dat men in staats- of gemeentedienst werkzaam is.

Vooral met het oog op de wenschelijkheid om voor de beroepssterftestatistiek sommige typische beroepen afzonderlijk te kunnen beschouwen, waarvoor eene zoo juist mogelijk beantwoording van vraag 11*a* bepaald noodig was, werden met machtiging van den Minister van Binnenlandsche Zaken aan de gemeentebesturen een aantal exemplaren: „Nadere aanwijzing voor de invulling der vraag naar het hoofdberoep" toegezonden, voldoende om elke verzamelkaart van een exemplaar daarvan te voorzien.

Deze nadere aanwijzing vindt hieronder eene plaats:

Nadere aanwijzing voor de invulling der vraag naar het hoofdberoep (vraag 11*a* op de telkaart).

De volgende voorbeelden geven aan op welke wijze vraag 11*a* moet worden ingevuld.

NIET invullen: diamantbewerker	DOCH: diamantslijper, diamantklover, versteller, roosjessnijder, enz.
„ „ ijzerbewerker	„ : ijzervormer, ijzerdraaier, metaalslijper, bankwerker, enz.
„ „ werkman in een steenfabriek	„ : steenvormer, steendrager, enz.
„ „ werkman in glasfabriek	„ : glasblazer, aanvanger, glasslijper, enz.
„ „ werkman in flesschenfabriek	„ : glasblazer, flesschensorteerder, enz.
„ „ typograaf	„ : letterzetter, boekdrukker, stereotyper, enz.
„ „ werkman op een kaarsenfabriek	„ : vetsmelter, perser, gieter, enz.
„ „ „ „ „ oliefabriek	„ : olieslager, traankoker, lijnkoekmaker, enz.
„ „ „ „ „ meubelfabriek	„ : meubelmaker, beeldhouwer, houtdraaier, politoerder, enz.
„ „ „ „ „ leerlooierij	„ : vellenblooter, leerlooier, vleescher, huidenzouter, enz.
„ „ „ „ „ rijwielfabriek	„ : bankwerker, metaaldraaier, emailleerder, enz.
„ „ „ bij de scheepsbouw	„ : ketelmaker, klinker, nageljongen, enz.
„ „ „ op een papierfabriek	„ : papmaker, lompenscheurder, enz.
„ „ „ „ „ garenfabriek	„ : fijnspinner, grofspinner, scheerder, enz.
„ „ „ „ „ katoenweverij	„ : wever, getouwbaas, garenspoelder, enz.
„ „ spoor of trambeambte	„ : seinwachter, conducteur, machinist, enz.
„ „ werkman op een sigarenfabriek	„ : sigarenmaker, bosjesmaker, stripper, enz.
„ „ „ „ „ zoutziederij	„ : panwerker, zoutzieder, zoutsmelter, enz.
„ „ handelaar in.....	„ : koopman in...., winkelier in...., kramer in...., venter in...., enz.
„ „ werkzaam in de zeevaart	„ : kapitein, stuurman, matroos, tremmer, kok, enz.

In vraag 11*d* moet dan duidelijk worden vermeld de naam van het bedrijf waarin men werkzaam is.

Door den Heer J. N. VOORHOEVE te 's Gravenhage, werd medegedeeld, dat door de voorgangers der secte, genaamd Christenen zonder kerkgenootschap, aan hunne geloofsgenooten was aanbevolen op de volkstellingskaarten achter vraag 10*a* te plaatsen „*Neen*" en achter 10*b* Christen zonder kerkgenootschap.

Ten slotte bleek, ofschoon bij deze volkstelling voor de bevolking van gestichten en instellingen bijzondere telkaarten zijn gebezigd, ten einde uit de beantwoording der vragen op die kaarten, de statistiek te dien opzichte beter tot haar recht te doen komen, uit verschillende vragen om inlichtingen, dat de beantwoording van sommige vragen nog tot moeilijkheden aanleiding gaf en dat het dus gewenscht was ook hieromtrent nog eenige algemeene inlichtingen te geven.

In de eerste plaats werd voor kloosterinrichtingen, waaraan scholen, seminariën, weeshuizen, ziekenhuizen, oude mannen- en vrouwenhuizen en pensionaten verbonden waren, het volgende medegedeeld:

De bevolking dezer instellingen is te splitsen in twee categoriën: *a.* de bevolking voor wie het gesticht is bestemd, in casu de interne leerlingen, seminaristen, weezen, zieken, ouden van dagen, pensionnaires enz. en *b.* het besturend personeel, dat is het hoofd der instelling en al de kloosterbroeders of -zusters. Immers dezen zijn op eenigerlei wijze bij de opvoeding van, het onderwijs aan, of bij de verpleging van de onder *a* bedoelde personen betrokken, en in het belang daarvan werkzaam.

Voor de personen onder *a* bedoeld, wordt vraag 3*a* op de blauwe en grijze telkaarten beantwoord met: „*neen*" en vraag 3*c* met: „*ja*", terwijl vraag 3*b* voor hen onbeantwoord blijft.

Voor de personen onder *b* bedoeld, moet vraag 3*a* beantwoord worden met: „*ja*", vraag 3*b* met: „*afzonderlijk*" en vraag 3*c* met: „*neen*".

De vragen onder 5 worden voor de personen, waarvoor het gesticht of de instelling is bestemd, dus die bedoeld onder *a*, onbeantwoord gelaten, terwijl door de bestuurders of bestuursters, als afzonderlijk levende personen, alleen vraag 5*b* moet worden beantwoord met één of met het aantal vertrekken, dat ieder voor zijn of haar persoonlijk gebruik ter beschikking heeft, waarna de beantwoording van vraag 5*c* van zelf volgt. Hebben deze personen ieder voor zich geene afzonderlijke vertrekken ter beschikking, dan wordt achter vraag 5*b* ingevuld: „*geen*".

De bezigheden, door de onder *b* bedoelde besturende personen uitgeoefend, moeten als beroepmatig worden beschouwd, en dus in de vragen onder 11 worden verantwoord. Maakt men bezwaar om voor de personen, die huiselijke diensten verrichten, bij vraag 11*a* in te vullen „dienstbode", dan kan met de invulling bij die vraag van „*kloosterbroeder*" of „*kloosterzuster*" worden volstaan, mits dan maar achter vraag 11*d* wordt ingevuld: „huiselijke diensten". Evenzoo kan voor zoodanige personen, die eenig vak uitoefenen, dat in 11*a* wordt medegedeeld, in 11*c* in plaats van gewoon arbeider of arbeidster het woord „kloosterbroeder" of „kloosterzuster" worden ingevuld.

Voor kloosterinrichtingen, waaraan geene der bovengenoemde of dergelijke instellingen zijn verbonden, behooren de kloosterbroeders en -zusters tot de bevolking, waarvoor de instelling is bestemd en wordt dus vraag 3*a* met: „*neen*", vraag 3*c* met: „*ja*" en vraag 3*b* niet beantwoord. De vragen onder 5 zijn voor hen niet toepasselijk en de vragen onder 11 worden alleen dan beantwoord, als in die instellingen beroepen worden uitgeoefend, zooals dit bijv. met de Paters Trappisten het geval is.

Alleen het hoofd van dergelijke inrichtingen geeft zich als bestuurder of bestuurster op, vult vraag 3*a* met „*ja*" in, vraag 3*b* met „*afzonderlijk*" en vraag 3*c* met: „*neen*", en beantwoordt mede de vragen 5 en 11.

Geheel met deze laatst genoemde inrichtingen gelijkstaande, zijn te beschouwen de kloosters, waaraan onderwijs-inrichtingen zijn verbonden, waarvan de leerlingen *niet* in de instellingen zijn gehuisvest, maar in woningen niet tot de instellingen behoorende, alsmede die kloosterinrichtingen, waarvan de broeders of zusters als onderwijzers of verplegers buiten de inrichting werkzaam zijn. De invulling der vragen 3, 5 en 11 geschiedt geheel als voor de laatstbedoelde bevolking.

Voor personen in kazernen en op militaire schepen gehuisvest, werd het volgende medegedeeld:

Ook voor personen in kazernen gehuisvest, hebben zich bij de overweging, hoe de vragen moesten worden beantwoord, moeilijkheden voorgedaan. Ik veroorloof mij daarom dienaangaande de volgende handelwijze in overweging te geven.

Volgens de voorschriften worden miliciens in de kazernen als tijdelijk aanwezig beschouwd, en worden voor hen aldaar oranje kaarten beschreven, die, met uitzondering van vraag 6, geheel gelijkluidend behooren te zijn met de voor hen aan de woning, waar zij thuis behooren, beschreven gele (eventueel blauwe) kaarten.

Vrijwilligers daarentegen worden op blauwe kaarten beschreven. Voor militairen beneden den rang van officier moet vraag 3*a* met „*neen*", vraag 3*b* niet beantwoord worden en achter vraag 3*c*: „*ja*" worden ingevuld. Komen onder deze personen gehuwde militairen voor, dan wordt in vraag 3*c* achter het woord: „*ja*" voor hen zelve ingevuld: „*als hoofd van zijn gezin*" en voor de leden van zijn gezin: „*als echtgenoote in een gezin*" of „*als zoon in een gezin*" of „*als dochter in een gezin*" enz. Al deze personen blijven behooren tot de bevolking voor wie de inrichting is bestemd. Alleen door de *hoofden* van zoodanige gezinnen worden de vragen onder 5, voor zoover hen en hunne gezinnen betreft, beantwoord.

Bij de beantwoording der vragen voor personen op schepen, voor militaire doeleinden in gebruik, ware mede eene afscheiding te maken tusschen het besturend personeel en de bevolking, waarvoor het schip is bestemd.

Voor kostscholen en dergelijke instellingen diende het volgende.

Hier worden alleen de kostleerlingen beschouwd als de personen, voor wie de inrichting is bestemd en behooren het hoofd der inrichting (met zijn gezin) en de interne onderwijzers tot het Bestuur der inrichting. Deze laatsten behooren als afzonderlijk levende personen te worden beschouwd, en geeft dus het hoofd der instelling bij vraag 5 op, het aantal personen, dat werkelijk deel uitmaakt van zijn gezin, (echtgenoote, kinderen, dienstboden, enz.).

Als algemeene maatregel werd ten slotte gesteld, dat personen, die gerekend werden tot de bevolking voor wie de instellingen zijn bestemd, *nooit* mochten worden beschouwd als te behooren tot het gezin van een der bestuurders.

Intusschen was het Centraal Bureau voor de Statistiek begonnen voorbereidende maatregelen te nemen voor het bewerken der uitkomsten van de volkstelling. Zooals reeds op blz. 11 is medegedeeld, waren daarvoor ingehuurd twee perceelen met een daartusschen gelegen pakhuis, waarin behalve de ruimte tot eene geordende opberging van het materiaal, plaats was om plm. 200 personen te werk te stellen, waarvan de helft des daags en de helft des avonds den noodigen arbeid konden verrichten.

Evenals in 1900 voor de achtste volkstelling geschiedde, werd de dagelijksche leiding der werkzaamheden, met goedvinden van den Minister van Binnenlandsche Zaken, opgedragen aan den Heer F. Fonck, hoofdcommies bij het Centraal Bureau, die daarin thans werd bijgestaan door de Heeren D. Koudys, L. Stiel en G. de Zoete, adjunct-commiezen bij mijn Bureau.

Het is mij aangenaam hier openlijk te kunnen getuigen van de bekwaamheid en toewijding, waarmede deze heeren het veelomvattend en inspannend werk der volkstelling hebben helpen leiden.

Inzonderheid aan den heer Fonck, aan wien de hoofdleiding thans voor de tweede maal was opgedragen, komt een woord van bijzonderen lof toe.

Bij Koninklijk Besluit van 11 Januari 1910 n°. 29 werd ondergeteekende gemachtigd tijdelijk personeel in dienst te nemen, ter bewerking van de uitkomsten der volkstelling, tegen eene door hem onder goedkeuring van den Minister van Binnenlandsche Zaken te bepalen belooning, welke belooning door de personen, voor zoover zij ambtenaren waren, gelijktijdig met de aan hun ambt verbonden jaarwedde zou worden genoten.

Onder 's Ministers goedkeuring werden thans de voorwaarden vastgesteld, op welke aan de bewerking der uitkomsten van de volkstelling kon worden deelgenomen, bevattende naast algemeene bepalingen omtrent aanstelling, verlof en ontslag, de verplichtingen, die den bewerkers werden opgelegd, alsmede de tarieven, volgens welke de arbeid van bewerkers en contrôleurs zou worden beloond.

Deze voorwaarden werden door alle deelnemende bewerkers onderteekend, ten blijke dat zij zich aan de daarin vervatte bepalingen onderwierpen.

Aan deze voorwaarden werd eene handleiding voor de bewerking toegevoegd, die o. m. regelde: de contrôle der kaarten, met name of het kaartmateriaal volledig aanwezig was, of de beantwoording der vragen zoodanig was geschied, als noodig was voor de invulling der diverse werktabellen en of in die beantwoording geen blijkbare onjuistheden hadden plaats gehad of tegenstrijdigheden voorkwamen, ten einde terugzending tijdens de bewerking te voorkomen.

Vooral werd de nadruk gelegd op eene goede contrôle der beroepsvraag, waartoe aan iederen bewerker een afdruk werd verstrekt van eene alphabetisch en systematisch gerangschikte lijst van beroepen, die bij de bewerking der achtste volkstelling was samengesteld. De handleiding, die aanvankelijk slechts de eigenlijke volkstelling betrof, werd later aangevuld met eene voor de beroepstelling en eene voor de woningstatistiek.

Het is ditmaal niet mogelijk geweest eene statistiek bij te houden van de ter aanvulling of verbetering teruggezonden kaarten, zooals bij de achtste volkstelling was geschied. De oorzaak is gelegen in het feit, dat destijds de contrôle plaats had, toen de kaarten reeds uit de verzamelkaarten waren genomen, terwijl thans de contrôle der kaarten in de verzamelkaarten liggende, geschiedde, een maatregel, die bewerking van enkele nieuwe tabellen thans noodig maakte. Over het algemeen kan echter worden vermeld, dat de terugzending dank zij de betere redactie der vragen en der voorschriften, alsmede de aanvullingscirculaires, niet zoo omvangrijk is geweest als 10 jaren geleden.

Aangezien in de voorschriften tot regeling van de werkzaamheden der gemeentebesturen ten opzichte der volkstelling thans was bepaald, dat het materiaal der gemeenten met 2000 en minder inwoners vóór 20 Februari 1910 en van gemeenten met 2001—5000 inwoners vóór 1 Maart d. a. v. moest worden ingezonden, was op laatstgenoemden datum voldoende materiaal voorhanden om met het volle personeel de werkzaamheden aan te vangen. Zonder eenige tusschenpoozing is de arbeid met het bijna steeds voltallige personeel voortgezet tot den 1en September 1911, toen de avondploeg werd ontslagen, terwijl de dagploeg

op volle sterkte nog eene maand aan het werk werd gehouden, waarvan het grootste gedeelte den 1en October werd ontslagen, terwijl een klein aantal daarvan nog tot 31 December d. a. v. enkele bijkomende werkzaamheden kon beëindigen.

Voor den nog restenden recapitulatieven arbeid werden, nadat daarvoor gelden op de Staatsbegrooting van 1912 waren toegestaan, gedurende de eerste maanden van 1912 een twintigtal schrijvers en andere ambtenaren van het Centraal Bureau aangewezen.

Onderstaand moge een overzicht volgen van de publicatie der uitkomsten in de volgorde, waarin het Centraal Bureau ze het licht deed zien, deze Inleiding niet medegerekend:

a. Opgaaf van het voorloopig bevolkingscijfer volgens de opgaven der gemeentebesturen (27 April 1910, Staatscourant n°. 97).
b. Uitkomsten der volkstelling 1e deel, plaatselijke indeeling (20 Maart 1911).
c. Opgaaf der definitieve uitkomsten der volkstelling (22/23 Januari 1911, Staatscourant n°. 19).
d. Uitkomsten der volkstelling 2e deel, indeeling der bevolking naar den leeftijd (5 Mei 1911).
e. Uitkomsten der volkstelling 3e deel indeeling der bevolking naar de kerkelijke gezindte, naar de wijze van samenwoning naar de geboorteplaats en naar de nationaliteit, benevens de statistiek der blinden en doofstommen (14 Juli 1911).
f. Woningstatistiek (30 Dec. 1911).
g. Uitkomsten der beroepstelling 1e deel, voornaamste beroepen voor iedere gemeente (12 April 1912).
h. Uitkomsten der beroepstelling 2e deel, afl. I met Vervolg, indeeling der mannelijke bevolking naar beroep, leeftijd en burgerlijken staat. (13 April en 1 September 1912).
i. Aanhangsel tot deel III der volkstelling, (grafische voorstelling betreffende de verdeeling der bevolking naar de kerkelijke gezindten (14 Maart 1912).
j. Aanhangsel bij het 2e deel der volkstelling, sterftetafels voor het Koninkrijk der Nederlanden (4 Juni 1912), Fransche editie (Juli 1912).
k. Aanhangsel bij het 1e deel der volkstelling, Oppervlakte, bevolkingsdichtheid en lijst van dorpen, gehuchten en buurtschappen (11 Juni 1912).
l. Uitkomsten der beroepstelling 2e deel, 2e aflevering, indeeling der vrouwelijke bevolking naar beroep, leeftijd en burgerlijken staat (5 Juli 1912).
m. Uitkomsten der Beroepstelling 3e deel, indeeling der bevolking van ieder geslacht in het Rijk, in de provinciën, in de negen groepen van gemeenten in het Rijk en in de 10 gemeenten met meer an 50.000 inwoners, naar de beroepen met inachtneming van de bedrijven waarin zij worden uitgeoefend (October 1912).
n. Inleiding tot de negende algemeene tienjaarlijksche volkstelling, woningstatistiek en beroepstelling (1 November 1912).

Ten slotte volgt hier nog een uittreksel uit het overzicht van de ambtsberichten der Heeren Commissarissen der Koningin over den gang der volkstellingswerkzaamheden en over de methoden, die daarbij in toepassing zijn gebracht, alsmede een overzicht van de kosten dezer volkstelling in vergelijking met die der twee vorige tellingen.

UITTREKSEL UIT DE AMBTSBERICHTEN DER COMMISSARISSEN DER KONINGIN IN DE VERSCHILLENDE PROVINCIËN.

a. Tijdstip der telling.

Een groot aantal gemeentebesturen keuren het tijdstip der telling af om verschillende redenen. In de eerste plaats is het aantal tijdelijk aanwezigen tusschen Kerstmis en

Nieuwjaar zeer groot, ten tweede is het eind van het jaar vaak de gebruikelijke tijd van dienstopzegging en wordt eerst na Nieuwjaar eene nieuwe betrekking aanvaard, wat niet bevorderlijk is aan de juiste invulling der beroepsvraag. In de 3de plaats zijn de gemeentebesturen in den aanvang des jaars overkropt met andere werkzaamheden, waaronder de contrôle der volkstellingskaarten met het bevolkingsregister noodzakelijk moet lijden. Als bezwaren worden nog genoemd: korte dagen en moeilijk begaanbare wegen en slecht weer in den winter. Verschillende data, in andere deelen des jaars vallende, worden door een aantal gemeentebesturen meer geschikt geacht.

b. Inrichting der kaarten.

Door sommige gemeentebesturen werd het aan beide kanten bedrukken der kaarten afgekeurd. Als reden werd o. m. opgegeven dat personen, die meer dan ééne kaart in te vullen hadden eerst van alle kaarten de voorzijden invulden en daarna al de achterkanten beschreven, hetgeen vaak aanleiding gaf, dat de gegevens aan die achterzijde betrekking hadden op een ander persoon, dan op de voorzijde beschreven was. Herhaling van naam en voornaam op den achterkant werd daarom aanbevolen.

De kleuren van sommige kaarten (geel en blauw) vonden hier en daar afkeuring, blauw omdat het schrift daarop vooral bij avond moeilijk te lezen is, geel omdat deze kleur bij kunstlicht te veel op wit gelijkt.

De volgorde, waarin de vragen op de kaarten waren geplaatst, maakte de contrôle van de antwoorden met de gegevens van het bevolkingsregister moeilijk. Aanbevolen werd om de volgorde van het bevolkingsregister te volgen.

Sommige gemeentebesturen achtten het wenschelijk als op de vragen, die daarvoor in aanmerking kunnen komen, de antwoorden vooruit werden gedrukt en de beantwoording kon geschieden door doorhaling van hetgeen niet toepasselijk is.

Slechts één gemeentebestuur bepleit het nut van gezinslijsten boven persoonskaarten.

Een aantal Gemeentebesturen, waaronder ook dat van Amsterdam, is van meening, dat door eene kleine redactie-wijziging in de verzamelkaart voor hoofden van gezinnen en afzonderlijk levende personen, geen afzonderlijke verzamelkaarten behoefden te worden gebezigd, wat veel gemak zou opleveren bij het rondbrengen der kaarten. Andere gemeentebesturen wenschen de verzamelkaarten van verschillende kleur te doen zijn.

c. De vragen op de kaarten.

Vraag 1*c.* zou beter tot haar recht komen als zij bij vraag 9 was gesteld.

Vraag 2 en 3 op de oranje en rose kaarten waren aan te vullen met de woorden, „in zijn werkelijke woonplaats".

Vraag 4 ware zoo te stellen, dat wie in de gemeente geboren is, haar niet behoeft te beantwoorden.

Vraag 5 ontmoette veel tegenzin, omdat velen er fiscale doeleinden in zagen. Het ware beter geweest, eerst te vragen naar het aantal personen van beneden 14 jaar, gesplitst in mannen en vrouwen en daarna die van 14 jaar en ouder.

Sommige gemeentebesturen wenschen deze vraag alleen op de kaarten van hoofden van gezinnen te stellen.

Achter het woord „raam" ware mede te deelen, dat dit moet kunnen worden geopend.

Vraag 6. Uit deze vraag blijkt niet duidelijk of personen, die in den nacht van 31 December op 1 Januari niet in hun eigen woning, doch wel in dezelfde gemeente vertoefden, die vraag ook met „neen" moesten beantwoorden.

Vraag 7 op de Vrouwenkaart zou kunnen worden toegelicht door de mededeeling, dat de gehuwde vrouw de nationaliteit van haren echtgenoot heeft.

Het ware wenschelijk te bepalen, dat de nationaliteit ook in het bevolkingsregister werd opgenomen, omdat vele personen niet weten tot welke nationaliteit zij behooren.

Klachten werden geuit over de slechte invulling van vraag 8, vooral door personen van hoogen leeftijd. Daar de kaarten veelal eerst na Nieuwjaar worden ingevuld, hadden een groot aantal personen hun leeftijd één jaar te hoog berekend.

De redactie van Vraag 9 ware zoo te wijzigen, dat die vraag voor ongehuwden onbeantwoord kon blijven.

Vele gemeentebesturen betwijfelen of wel altijd het onderscheid tusschen Nederduitsch Hervormd en Gereformeerde kerken is geweten, zoodat een aantal personen zich als Gereformeerd — d. i. behoorende tot de Gereformeerde Kerken — hebben opgegeven, die Nederduitsch Hervormd zijn. Ook werd betwijfeld of, waar de godsdienstvraag met „neen" was beantwoord, dit altijd wel juist was.

Bij de voorbeelden op de kaart ware nog te voegen Nederlandsch Israëliet en Doopsgezind.

Over onduidelijkheid van de beroepsvraag werd veel geklaagd. Op vereenvoudiging daarvan werd aangedrongen, terwijl aanbevolen werd in de toelichtingen eenige voorbeelden van invulling te geven, waaronder ook een zou moeten voorkomen voor bij het hoofd des gezins arbeidende kinderen of andere familieleden. Bij vraag 11e ware te lezen: „in wiens dienst of *bedrijf* hij werkzaam is."

De wenschelijkheid werd geuit vraag 11 te splitsen in één voor ambtenaren, e. d., één voor patroons en daarmede gelijk gestelden en één voor ondergeschikten.

Geklaagd werd over de vele toelichtingen, die tot vraag 11 nog gegeven werden in circulaires nadat de kaarten reeds waren opgehaald, wat voortdurende verbetering noodig maakte.

In overweging wordt gegeven vraag 12 aldus te stellen: „Zoo hij is blind of doofstom, dit op te geven en daarbij te vermelden of genoten werd of is het voor blinden en dooven bestemde onderricht."

d. Bezorgen en ophalen der kaarten.

Sommige gemeentebesturen achtten den tijd tusschen rondbrengen en ophalen der kaarten te kort. Andere wenschten de rondbrenging en de invulling tegelijkertijd te doen geschieden, zoodat de kaarten niet bleven in de woningen der te beschrijven personen.

Nog andere gemeentebesturen willen de telling zoodanig geregeld zien dat de hoofden van gezinnen en afzonderlijk levende personen, de kaarten op bepaalde dagen komen inleveren, waardoor de contrôle op de invulling dadelijk kan plaats hebben.

Het rondbrengen en ophalen der kaarten van schippers en bewoners van woonwagens gaf soms tot vele moeilijkheden aanleiding. Soms bleken dezen niet in het bezit te zijn van een bewijs, dat de kaarten van hun gezin waren ingeleverd en werd dientengevolge vaak onnoodige beschrijving op oranje en rose kaarten vereischt. Vaak kwam het voor, dat schippers, die bij het rondbrengen der kaarten in hunne werkelijke woonplaats aanwezig waren en daar dus gele en witte kaarten ontvingen, die kaarten inleverden in eene andere gemeente; in overweging werd gegeven, in zulke gevallen de gele en witte kaarten te vervangen door oranje en rose.

Geklaagd werd over de moeite, die de invulling der kaarten van schippers, die in het buitenland vertoefden en die verzuimden de noodige mededeelingen omtrent hun gezin te

doen veroorzaakte. Wenschelijk werd geacht de schippers te verplichten éénmaal per jaar ter gemeentesecretarie te verschijnen teneinde omtrent hun gezin voor het bevolkingsregister de vereischte mededeelingen te doen.

Het is ook weder bij deze telling gebleken, dat voor een aantal personen, die tijdelijk afwezig waren, bij de telling geene oranje of rose kaarten zijn ingevuld, terwijl het onmogelijk bleek die kaarten later nog te doen invullen.

De vraag werd gesteld of de invulling van kaarten voor tijdelijk aanwezigen waaraan zoo groote last is verbonden, niet zonder bezwaar kon worden afgeschaft. De termijn tot uitwisseling der oranje en rose kaarten werd door een aantal gemeentebesturen te kort geacht.

e. Tellers.

Algemeen werd geklaagd, dat het zoo moeilijk was geschikte tellers te vinden, in hoofdzaak, omdat de belooning niet hoog genoeg kan zijn. Onderwijzers en dergelijke geschikte personen waren, zelfs tegen goede belooning, niet bereid om het tellerswerk op zich te nemen.

De Commissaris in Noordholland oordeelde den datum, waarop de gemeentebesturen de namen der tellers aan H. H. Commissarissen moesten mededeelen (1 December) te laat, omdat reeds 26 December met de telling moet worden aangevangen en die tusschenliggende tijd te kort is voor beoordeeling en eventueele wijziging.

f. Uitkeering aan de gemeentebesturen.

Het bedrag van 4½ cent per getelden persoon wordt voor uitgestrekte plattelandsgemeenten en gemeenten met eene groote schippersbevolking onvoldoende geacht. Bedragen van 5½, 5¾ en zelfs van 6 cent worden hier noodig geacht, ook vooral met het oog op het verkrijgen van geschikt tellerspersoneel.

g. Inzending van het materiaal aan het Centraal Bureau voor de Statistiek.

Sommige gemeentebesturen achtten den tijd van inzending van het materiaal te vroeg, terwijl andere gemeentebesturen last hadden ondervonden van de ongelijke termijnen van inzending. Verzoeken om inlichtingen werden nog uit grootere gemeenten ontvangen, toen het materiaal reeds de secretarie had verlaten.

Kosten der 9e Volkstelling vergeleken met die der 8e.

		8e Volkstelling.	9e Volkstelling.
1.	Materiaal voor de telling	*f* 36.835.98	*f* 46.552.11½
2.	Uitkeering aan de Gemeentebesturen	„ 229.882.03	„ 272.257.92
3.	Materiaal voor de bewerking	„ 3.725.10	„ 7.648.16
4.	Huishuur	„ 8.166.66½	„ 9.133.33½
5.	Bureau en lokaalbehoeften	„ 8.435.64½	„ 11.400.74½
6.	Publicatie	„ 33.681.—	„ 17.228.86½
7.	Vergoeding voor de bewerking	„ 119.125.47	„ 184.808.05
	Totaal	*f* 439.851.89	*f* 549.029.19

Uit de totaalcijfers van deze tabel laten zich de volgende cijfers berekenen, die voor elke telling aanwijzen het aandeel dat elke provincie of groep van gemeenten in de totale rijksbevolking innam.

PROVINCIËN EN GROEPEN VAN GEMEENTEN. *Provinces et groupes de communes.*	Bevolking der provinciën en groepen van gemeenten in % der Rijksbevolking. *Population des provinces et des groupes de communes en % de la population du Royaume.*								
	1 Jan. 1830	1 Jan. 1840	19 Nov. 1849	31 Dec. 1859	1 Dec. 1869	31 Dec. 1879	31 Dec. 1889	31 Dec. 1899	31 Dec. 1909
Noordbrabant	13.34	13.23	12.97	12.32	11.98	11.63	11.30	10.85	10.64
Gelderland	11.85	12.09	12.13	12.20	12.09	11.63	11.35	11.10	10.92
Zuidholland	18.32	18.39	18.44	18.71	19.21	20.03	21.04	22.42	23.74
Noordholland	15.85	15.49	15.64	15.83	16.12	16.94	18.39	18.97	18.91
Zeeland	5.25	5.29	5.24	5.02	4.96	4.70	4.42	4.24	3.97
Utrecht	5.06	5.07	4.89	4.84	4.87	4.78	4.90	4.92	4.92
Friesland	7.84	7.97	8.09	8.29	8.17	8.22	7.44	6.67	6.14
Overijssel	6.85	6.91	7.05	7.11	7.10	6.83	6.55	6.53	6.54
Groningen	6.07	6.14	6.16	6.28	6.30	6.31	6.05	5.86	5.60
Drenthe	2.44	2.54	2.71	2.88	2.95	2.96	2.90	2.92	2.96
Limburg	7.13	6.88	6.71	6.52	6.25	5.97	5.66	5.52	5.66
Het Rijk	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—
Gemeenten met meer dan 100000 inwoners	14.32	14.04	14.20	14.53	14.82	16.10	18.86	22.28	23.46
50001—100000 „	4.99	5.14	4.92	4.92	5.14	5.44	5.89	6.36	6.34
20001—50000 „	9.19	9.24	8.95	8.99	8.96	9.—	9.61	10.23	10.66
5001—20000 „	71.50	30.79	31.25	31.88	31.90	31.82	30.89	29.76	29.85
5000 en minder „		40.79	40.68	39.68	39.18	37.64	34.75	31.37	29.69

Uit deze cijfers blijkt in de eerste plaats dat er groote verschillen bestaan tusschen de aandeelen der verschillende provinciën in de totale rijksbevolking, welke bij de laatste volkstelling schommelen tusschen 2.96 voor Drenthe en 23.74 voor Zuidholland. Evenals Drenthe steeds het kleinste aandeel heeft gehad, is dat van Zuidholland bij alle volkstellingen het grootst geweest, waarna Noordholland steeds volgde. Noordbrabant, dat tot 1859 de derde plaats innam, moest sedert dit jaar deze plaats aan Gelderland afstaan. Friesland heeft zijne plaats als vijfde provincie tot de voorlaatste volkstelling kunnen handhaven, maar moest bij de jongste volkstelling voor Overijssel plaats maken, terwijl Limburg, dat in 1830 op Friesland volgde, reeds in 1840 door Overijssel en in 1869 weder door Groningen werd verdrongen. Bij de laatste volkstelling was het aandeel van Limburg weder iets grooter dan dat van Groningen.

Dit omwisselen van provinciën in de rij der grootten gaat natuurlijk samen met eene toe- of afneming bij de verschillende tellingen van het aandeel der provinciën in de Rijksbevolking. Voor Noordbrabant valt steeds eene afneming te constateeren die het grootst is geweest, van 1849 op 1859 (0.65 %). Gelderland, dat tot 1859 zijn aandeel zag stijgen, ging sedert gestaag achteruit, het meest van 1869 op 1879 (0.46 %). Het aandeel van Zuidholland is daarentegen steeds stijgende geweest, tot 1849 gering en daarna tot 1899 in steeds toenemende mate, van 1889 op 1899: 1.38 %, iets sterker dan in de laatste 10-jarige periode, waarin de

toeneming 1.32 % bedroeg. Noordholland, dat tengevolge eener aanzienlijke daling van 1840 op 1849 zich eerst weder in 1859 op ongeveer hetzelfde standpunt van 1830 kon plaatsen, is sedert ook belangrijk gestegen tot 1899, waarna voor de laatste periode eene geringe afneming van zijn aandeel in de Rijksbevolking te constateeren valt. De grootste stijging viel waar te nemen van 1879 op 1889 (1.45 %). Na eene kleine stijging van 1830 op 1840 is het aandeel van Zeeland in de Rijksbevolking voortdurend achteruitgegaan. Voor Utrecht, dat de meeste schommelingen vertoont, is eene kleine daling waar te nemen. Friesland en Overijssel stegen tot 1859, Groningen en Drenthe tot 1879, waarna voor Groningen eene daling intrad van 6.31 % in 1879 op 5.60 % in 1909, terwijl het aandeel van Drenthe voor de volgende volkstellingen zoo goed als gelijk bleef. Limburg is, evenals Noordbrabant, voortdurend en sterk gedaald; in het laatste 10-jarig tijdvak steeg Limburg echter van 5.52 op 5.66 %.

Uit de cijfers betreffende de groepen van gemeenten blijkt de voortdurende en belangrijke concentratie der bevolking in de groote bevolkingscentra, een verschijnsel, dat ook in de meeste andere landen geconstateerd wordt. Het aandeel der 4 voornaamste gemeenten is het sterkst gestegen van 14,32 % in 1830, met eene geringe daling in 1840, tot 23.46 % in 1909. Ook voor de gemeenten van 50 001—100 000 inwoners steeg het aandeel voortdurend tot 1899, doch in mindere mate. Voor de derde groep van gemeenten, die van 20 001—50 000 inwoners, verminderde het met schommelingen tot 1869, waarna eene vermeerdering intrad, die zich tot bij de jongste volkstelling handhaafde. De stijging van het aandeel dezer 3 groepen van gemeenten, heeft zoo goed als geheel plaats gehad ten nadeele van de 5e groep, die der aller kleinste gemeenten. Immers de 4e groep vertoont bij de verschillende tellingen slechts zeer geringe wijzigingen in de grootte van haar aandeel in de Rijksbevolking. De belangrijkste daling in het aandeel der groep van kleinste gemeenten had plaats van 1879 op 1889: 2.89 %.

Bij de vorige volkstelling is uit eene toen gemaakte berekening gebleken, dat op de stijging der aandeelen van de 3 groepen van voornaamste gemeenten annexatiën van geheele gemeenten of deelen daarvan eenigszins, doch slechts in zeer geringe mate van invloed zijn geweest.

§ 2. INDEELING VAN HET RIJK IN GEMEENTEN.

Onderstaande tabel geeft een overzicht van het aantal gemeenten in ons land bij de opvolgende volkstellingen, gesplitst naar hare grootte in 9 groepen. Tengevolge van het vermelde in de noot 4 op blz. 23/24 konden de cijfers voor 1830 niet worden gegeven.

TIJDSTIPPEN DER TELLINGEN. *Epoques des recensements.*	AANTAL GEMEENTEN MET: *Nombre de communes avec:*									TOTAAL. *Total.*
	minder dan 500 inw. *hab.*	501 tot 1000 inw. *hab.*	1001 tot 2000 inw. *hab.*	2001 tot 5000 inw. *hab.*	5001 tot 10000 inw. *hab.*	10001 tot 20000 inw. *hab.*	20001 tot 50000 inw. *hab.*	50001 tot 100000 inw. *hab.*	meer dan 100000 inw. *hab.*	
1 Jan. 1840	200	286	358	283	65	12	8	3	1	1216
19 Nov. 1849	170	273	367	293	76	16	8	3	1	1207
31 Dec. 1859	84	252	362	330	76	20	9	3	2	1138
1 „ 1869	66	232	356	345	99	20	11	3	2	1134
31 „ 1879	56	209	339	366	105	35	12	2	3	1127
31 „ 1889	44	200	334	370	114	40	15	3	3	1123
31 „ 1899	48	190	316	364	133	46	16	4	4	1121
31 „ 1909	40	175	293	376	153	53	21	6	4	1121

Een voortdurende aanwas der bevolking, die zich in schier alle gemeenten doet gevoelen, maakt dat er voortdurend opschuiving plaats heeft van gemeenten naar eene rubriek van een grooter aantal zielen. Die opschuiving is uit bovenstaande cijfers duidelijk zichtbaar.

Het totaal aantal gemeenten is sedert 1840 met een 98 tal verminderd. Slechts drie nieuwe gemeenten zijn in dien tijd ontstaan n.l. Haarlemmermeer, en Anna Paulowna in Noordholland en Schoonebeek in Drenthe.

Onderstaande gemeenten zijn sedert 1830 verdwenen, alle tengevolge van inlijving bij andere gemeenten. 1)

In Noordbrabant: Emmikhoven (Almkerk) 1879; in Gelderland: Dorth (Gorssel) 1831, Loenen en Wolveren (Valburg) 1854, Verwolde (Laren) 1854; in Zuidholland: Abtsregt (Vrijenban) 1855, Achttienhoven (Nieuwkoop) 1855, Ackersdijk en Vrouwenregt (Vrijenban) 1855, Albrandswaard (Poortugaal) 1841, St. Anthony Polder (Maasdam) 1831, West Barendrecht (Oost Barendrecht) 1836, Benthorn (Benthuizen) 1845, Biert (Geervliet) 1855, Biesland, (Vrijenban) 1833, Vrije en Lage Boekhorst (Alkemade) 1855, Broek (ged. Waddinxveen, ged. Gouda) 1870, Cellaarshoek (Maasdam) 1831, Charlois (Rotterdam) 1895, Delfshaven (Rotterdam) 1886, Goidschalksoord (Heinenoord) 1855, 's-Gravenambacht (Pernis) 1830, Groeneveld (Hof van Delft) 1855, Heer Oudelands Ambacht (in 1857 vereenigd met Groote Lindt, dat in 1881 weder vereenigd is met Zwijndrecht, Hodenpijl (Schipluiden) 1855, Hofwegen (Bleskensgraaf) 1855, Hoog en Woud Harnasch (Hof van Delft) 1833, Hoogeveen in Delfland (Nootdorp) 1832, Hoogeveen in Rijnland (Benthuizen) 1855, Hoogmade (Woubrugge) 1855, Katendrecht (Charlois) 1873, Kyfhoek (in 1857 met Groote Lindt dat in 1881 vereenigd is met Zwijndrecht), Kralingen (Rotterdam) 1895, Laagblokland (Ottoland) 1857, Groote Lindt (Zwijndrecht) 1881, Kleine Lindt (Heerjansdam) 1857, St. Maartensregt (Schipluiden) 1855, Oud en Nieuw Mathenesse (Schiedam) 1867, Meerdervoort (Zwijndrecht) 1855, Middelburg (Reeuwijk) 1855, de Mijl (ged. 's-Gravendeel, ged. Dubbeldam) 1856, Naters (Rockanje) 1855, Nederslingeland (Peursum) 1857, Nieuwveen in Delfland (Nootdorp) 1832, Nieuwland, Kortland land en s-Graveland (Kethel en Spaland) 1855, Onwaard (Melissant) 1857, Onkoop (Hekendorp) 1857, Roxenisse (Melissant) 1857, Ruijven (Pijnacker) 1845, Rijsoort (Ridderkerk) 1855, Sandelingen Ambacht (Hendrik Ido Ambacht) 1855, Schuddebeurs en Simonshaven (Geervliet) 1855, Sluipwijk (Reeuwijk) 1870, Spijk (Heukelum) 1855, Stein (ged met Gouda ged. met Reeuwijk) 1870, Stormpolder (Krimpen a/d IJssel) 1855, Strevelshoek (in 1845 vereenigd met Rijsoort dat in 1855 met Ridderkerk vereenigd werd), Oude en Nieuwe Struiten (Nieuw Helvoet) 1855, Strijensas (Strijen) 1855, Tempel (Berken en Rodenrijs) 1855, De Vennip (Hillegom) 1855, Vliet (Haastrecht) 1845, Vrijhoeven (Ter Aar) 1840, Noord Waddinxveen (Waddinxveen) 1870, Wieldrecht ('s-Gravendeel) 1856, Zouteveen (Vlaardinger Ambacht) 1855, Zuidbroek (Bergambacht) 1857, Zuidwijk (Boskoop) 1845. In Noordholland: Berkenrode (Heemstede) 1857, Bijlmermeer (Weesperkarspel) 1846, Etersheim (Oosthuizen) 1846, Groet (Schoorl) 1833, Grosthuizen (Avenhorn) 1864, Haarlemmerliede (Spaarnwoude) 1857, Houtrijk en Polanen (Haarlemmerliede en Spaarnwoude) 1863, Kalslagen (Leimuiden) 2) 1854, Rietwijkeroord (Nieuwer Amstel) 1854, Schardam (Beets) 1854, Scharwoude (Avenhorn) 1864, Schellingwoude (Ransdorp) 1857, Veenhuizen (Heerhugowaard) 1854, Wimmenum (Egmond Binnen) 1857, Zuidschalkwijk (Haarlemmerliede en Spaarnwoude) 1863. In Zeeland: Bath

1) De tusschen haakjes geplaatste namen duiden de gemeenten aan, waarmede de verdwenen gemeenten zijn vereenigd. De jaartallen zijn die der wetten tengevolge waarvan de vereeniging geschiedde.

2) Bij de wet van 8 Juni 1864, Stbl. no. 61, ging Leimuiden van Noord- naar Zuidholland over.

(Rilland) 1877, Bommenede (Zonnemaire) 1865, Gapinge (Vrouwepolder) 1857, 's Heer Hendriks Kinderen ('s Heer Arendskerke) 1857, Heille (Sluis) 1880, Kleverskerke (Arnemuiden) 1857, Oost Souburg (West Souburg) 1834, St. Anna Termuiden (Sluis) 1880. In Utrecht: Achthoven (Linschoten) 1857, Cabauw (Willige Langerak) 1857, Darthuizen (Leersum) 1857, Duist (Hoogland) 1857, Gerverskop (Harmelen) 1857, 's-Gravesloot (Kamerik) 1857, Kamerik Houtdyke (Kamerik) 1857, Maarssenbroek´ (Maarssen) 1857, Oudhuizen (Wilnis) 1857, Oud Wulven (Houten) 1857, Polsbroek Noord (Polsbroek) 1857, Portengen (Breukelen Nijenrode) 1857, Rhijnauwen (Bunnik) 1857, Schonauwen (Houten) 1857, Stutenburg (Driebergen) 1857, Teckop (Kamerik) 1857, De Vuursche (Baarn) 1857, Waverveen (Vinkeveen) 1840, Wulverhorst (Linschoten) 1857, Zevender (Willige Langerak) 1857. In Overijssel: Schokland (Kampen) 1858. In Limburg: Rimburg (Ubbach over Worms) 1886, Strucht (Schin op Geul) 1878.

Een provincies-gewijs overzicht van het totaal aantal gemeenten bij de verschillende tellingen volgt onderstaand.

PROVINCIËN. *Provinces.*	AANTAL GEMEENTEN BIJ DE VERSCHILLENDE VOLKSTELLINGEN. *Nombre de communes d'après les recensements.*							
	1 Jan. 1840.	19 Nov. 1849.	31 Dec. 1859.	1 Dec. 1869.	31 Dec. 1879.	31 Dec. 1889.	31 Dec. 1899.	31 Dec. 1909.
Noordbrabant	185	185	185	185	184	184	184	184
Gelderland	118	118	116	116	116	116	116	116
Zuidholland	238	232	197	197	192	190	188	188
Noordholland	147	145	136	133	134	134	134	134
Zeeland	116	116	113	112	111	109	109	109
Utrecht	92	91	72	72	72	72	72	72
Friesland	43	43	43	43	43	43	43	43
Overijssel	62	62	61	61	61	61	61	61
Groningen	57	57	57	57	57	57	57	57
Drenthe	33	33	33	33	33	34	34	34
Limburg	125	125	125	125	124	123	123	123
Het Rijk	1216	1207	1138	1134	1127	1123	1121	1121

In alle provinciën, behalve in Friesland, Groningen en Drenthe is dus het aantal gemeenten kleiner geworden, het meest in Zuidholland. In Drenthe alleen is het aantal toegenomen.

§ 3. VERDEELING DER BEVOLKING NAAR VERSCHILLENDE ADMINISTRATIEVE INDEELINGEN.

Behalve de provinciale en gemeentelijke indeelingen der bevolking volgen hieronder, evenals in de inleiding tot de achtste volkstelling, nog enkele bijzondere indeelingen. Zij zijn het gevolg van een dezerzijds gericht verzoek tot de Hoofden der verschillende Departementen van Algemeen Bestuur (met uitzondering van het Departement van Buitenlandsche Zaken en van Koloniën), om opgaaf te mogen ontvangen van de begrenzingen der

bij de Departementen bestaande administratieve indeelingen der Rijks, met vermelding of er prijs op zou worden gesteld, dat bijzonderheden omtrent de bevolking dier territoriën werden vermeld, en zoo ja, welke.

Alleen de Heeren Ministers van Binnenlandsche Zaken, Justitie en van Financiën achtten het van belang, omtrent sommige der bij hunne Departementen bestaande administratieve indeelingen, gegevens omtrent de bevolking te publiceeren. De Minister van Oorlog stelde prijs op eene gemeentengewijze opgaaf van het aantal personen, dat in verschillende met name genoemde beroepen werkzaam was. Aan dit verzoek is in het eerste deel der uitkomsten van de beroepstelling zooveel doenlijk te gemoet gekomen. Bij de overzichten, die in de Inleiding tot de 8e volkstelling zijn gepubliceerd, is thans ook opgenomen de mannelijke bevolking van 25 jaar en ouder voor de verschillende kiesdistricten van de 2e Kamer der Staten-Generaal.

INDEELING DER BEVOLKING NAAR DE AMBTSGEBIEDEN DER INSPECTEURS, DER DISTRICTS- EN DER ARRONDISSEMENTS-SCHOOLOPZIENERS BIJ HET LAGER ONDERWIJS OP 31 DECEMBER 1909.

Distribution de la population dans les ressorts des Inspecteurs généraux, des Inspecteurs de districts et des Inspecteurs d'arrondissements de l'enseignement primaire au 31 décembre 1909.

Inspectiën, districten en arrondissementen.	Mannen. *Hommes.*	Vrouwen *Femmes.*	Totaal. *Total.*
Eerste Inspectie.			
(Noord-Brabant, Gelderland en Limburg.)	802 326	792 362	1 594 688
District **'s Bosch**	57 059	58 091	115 150
Arrondissementen.			
's Hertogenbosch	28 366	30 438	58 804
Oss	14 671	13 829	28 500
Boxmeer	14 022	13 824	27 846
District **Breda**	98 903	100 602	199 505
Arrondissementen.			
Breda	38 318	39 997	78 315
Zevenbergen	16 678	16 937	33 615
Roosendaal	22 439	22 445	44 884
Bergen op Zoom	21 468	21 223	42 691
District **Tilburg**	85 724	83 733	169 457
Arrondissementen.			
Tilburg	35 632	35 731	71 363
Heusden	14 247	13 542	27 789
Waalwijk	23 030	21 861	44 891
Oirschot	12 815	12 599	25 414
District **Eindhoven**	69 447	69 520	138 967
Arrondissementen.			
Eindhoven	25 911	26 304	52 215
Helmond	22 919	22 926	45 845
Veghel	20 617	20 290	40 907
District **Arnhem**	125 361	126 692	252 053
Arrondissementen.			
Arnhem	30 541	33 478	64 019
Wageningen	26 080	24 932	51 012
Harderwijk	24 653	23 514	48 167
Apeldoorn	25 704	25 909	51 613
Rheden	18 383	18 859	37 242
District **Zutphen**	86 192	82 486	168 678
Arrondissementen.			
Zutphen	24 839	25 060	49 899
Groenlo	22 539	21 334	43 873
Doesburg	19 681	18 398	38 079
Doetinchem	19 133	17 694	36 827
District **Tiel**	110 926	107 945	218 871
Arrondissementen.			
Tiel	18 500	17 278	35 778
Elst	17 624	16 760	34 384
Nijmegen	37 994	39 796	77 790
Zalt-Bommel	17 458	16 521	33 979
Geldermalsen	19 350	17 590	36 940
District **Maastricht**	90 863	88 945	179 808
Arrondissementen.			
Maastricht	27 228	30 042	57 270
Meerssen	18 941	17 979	36 920
Heerlen	25 291	22 938	48 229
Sittard	19 403	17 986	37 389

Inspectiën, districten en arrondissementen.	Mannen. *Hommes.*	Vrouwen *Femmes.*	Totaal. *Total.*
District **Roermond**	77 851	74 348	152 199
Arrondissementen.			
Roermond	22 060	21 283	43 343
Weert	16 592	15 152	31 744
Venlo	27 229	26 550	53 779
Gennep	11 970	11 363	23 333
Tweede Inspectie.			
(Noord- en Zuid-Holland, Zeeland en Utrecht).	1 469 727	1 549 739	3 019 466
District **Den Haag**	220 013	248 546	468 559
Arrondissementen.			
's Gravenhage (I, II, III)	125 347	150 011	275 358
Delft	31 734	32 971	64 705
Leiden	40 258	43 090	83 348
Maassluis	22 674	22 474	45 148
District **Rotterdam**	262 084	274 395	536 479
Arrondissementen.			
Rotterdam (I, II, III, IV)	202 950	215 039	417 989
Schiedam	35 553	36 522	72 075
Hillegersberg	23 581	22 834	46 415
District **Gouda**	90 916	90 081	180 997
Arrondissementen.			
Gouda	26 026	26 358	52 384
Schoonhoven	21 178	20 412	41 590
Woerden	21 293	21 606	42 899
Alkemade	22 419	21 705	44 124
District **Dordrecht**	103 066	101 643	204 709
Arrondissementen.			
Dordrecht	35 361	36 702	72 063
Oud-Beijerland	17 057	16 587	33 644
Gorinchem	22 157	21 527	43 684
Brielle	14 547	13 131	27 678
Middelharnis	13 944	13 696	27 640
District **Amsterdam**	308 415	339 766	648 181
Arrondissementen.			
Amsterdam (I, II, III, IV, V, VI en VII)	269 723	296 408	566 131
Hilversum	38 692	43 358	82 050
District **Haarlem**	141 955	145 875	287 830
Arrondissementen.			
Haarlem	43 618	49 339	92 957
Haarlemmermeer	24 801	23 593	48 394
Beverwijk	34 102	33 236	67 338
Purmerend	14 851	14 932	29 783
Zaandam	24 583	24 775	49 358
District **Alkmaar**	86 515	85 167	171 682
Arrondissementen.			
Alkmaar	24 002	24 402	48 404
Hoorn	15 023	15 005	30 028
Medemblik	15 563	15 442	31 005
Helder	25 063	23 585	48 648
Texel	6 864	6 733	13 597
District **Middelburg**	68 838	70 355	139 193
Arrondissementen.			
Middelburg	20 163	21 268	41 431
Vlissingen	19 804	20 057	39 861
Neuzen	14 135	14 219	28 354
Hulst	14 736	14 811	29 547
District **Goes**	46 619	46 703	93 322
Arrondissementen.			
Goes	17 865	18 095	35 960
Zierikzee	11 855	12 039	23 894
Tholen	16 899	16 569	33 468
District **Utrecht**	141 306	147 208	288 514
Arrondissementen.			
Utrecht (I, II)	65 502	71 797	137 299
Loenen	14 231	14 114	28 345
Amersfoort	25 803	26 874	52 677
Rhenen	20 033	19 420	39 453
IJsselstein	15 737	15 003	30 740
Derde Inspectie.			
(Friesland, Overijssel, Groningen en Drenthe).	626 888	616 907	1 243 795
District **Leeuwarden**	87 603	88 572	176 175
Arrondissementen.			
Leeuwarden	23 089	24 982	48 071
Harlingen	15 150	15 449	30 599
Ferwerd	13 460	13 342	26 802
Ternaard	9 433	9 463	18 896
Dokkum	12 126	11 848	23 974
Bergum	14 345	13 488	27 833
District **Heerenveen**	92 985	90 392	183 377
Arrondissementen.			
Heerenveen	16 770	16 042	32 812
Beetsterzwaag	17 741	16 595	34 336
Lemmer	12 151	11 885	24 036
Sneek	13 138	13 623	26 761
Bolsward	12 444	12 588	25 032
Weidum	6 711	6 756	13 467
Wolvega	14 030	12 903	26 933

Inspectiën, districten en arrondissementen.	Mannen. *Hommes.*	Vrouwen *Femmes.*	Totaal. *Total.*
District **Zwolle**	82 476	79 290	161 766
Arrondissementen.			
Zwolle	20 109	20 588	40 697
Raalte	14 365	13 348	27 713
Kampen	17 324	16 718	34 042
Ommen	17 795	16 371	34 166
Steenwijk	12 883	12 265	25 148
District **Deventer**	111 488	109 626	221 114
Arrondissementen.			
Deventer	21 038	20 990	42 028
Almelo	21 285	21 014	42 299
Enschede	28 759	28 513	57 272
Hengelo	20 444	19 694	40 138
Oldenzaal	19 962	19 415	39 377
District **Groningen**	85 257	89 185	174 442
Arrondissementen.			
Groningen	35 266	39 347	74 613
Zuidhorn	12 349	11 924	24 273
Warffum	13 499	13 842	27 341
Onderdendam	10 886	10 975	21 861
Appingedam	13 257	13 097	26 354

Inspectiën, districten en arrondissementen.	Mannen. *Hommes.*	Vrouwen *Femmes.*	Totaal. *Total.*
District **Winschoten**	77 018	76 585	153 603
Arrondissementen.			
Winschoten	15 412	15 483	30 895
Hoogezand	14 794	14 655	29 449
Slochteren	12 051	11 665	23 716
Veendam	16 663	17 209	33 872
Onstwedde	18 098	17 573	35 671
District **Assen**	90 061	83 257	173 318
Arrondissementen.			
Assen	13 049	12 597	25 646
Borger	12 588	11 703	24 291
Emmen	15 253	14 694	29 947
Dalen	9 680	9 024	18 704
Hoogeveen	13 460	12 547	26 007
Meppel	11 924	11 513	23 437
Vries	14 107	11 179	25 286
RECAPITULATIE.			
Eerste Inspectie	802 326	792 362	1 594 688
Tweede „	1 469 727	1 549 739	3 019 466
Derde „	626 888	616 907	1 243 795
Totaal van het Rijk 1)	2 899 125	2 959 050	5 858 175

VERDEELING DER MANNELIJKE BEVOLKING OVER DE VERSCHILLENDE MILITIE-DISTRICTEN OP 31 DECEMBER 1909.

Distribution de la population masculine dans les districts de milice au 31 décembre 1909.

DISTRICTEN. *Districts.*	HOOFDPLAATSEN. *Capitaux des districts.*	Aantal Mannen. *Hommes.*
Noord-Brabant		311 133
1e district	's Hertogenbosch	119 153
2e „	Breda	109 956
3e „	Eindhoven	82 024
Gelderland		322 479
1e district	Arnhem	185 354
2e „	Zutphen	137 125
Zuid-Holland		676 079
1e district	's Gravenhage	191 910
2e „	Rotterdam	247 205
3e „	Leiden	125 010
4e „	Dordrecht	111 954
Noord-Holland		536 885
1e district	Amsterdam	269 723
2e „	Haarlem	163 592
3e „	Alkmaar	103 570

DISTRICTEN. *Districts.*	HOOFDPLAATSEN. *Capitaux des districts.*	Aantal Mannen. *Hommes.*
Zeeland	Middelburg	115 457
Utrecht	Utrecht	141 306
Friesland		180 588
1e district	Leeuwarden	87 603
2e „	Heerenveen	92 985
Overijssel	Zwolle	193 964
Groningen	Groningen	162 275
Drenthe	Assen	90 061
Limburg		168 714
1e district	Maastricht	89 118
2e „	Roermond	79 596
Het Rijk 1)		2 899 125

1) Hieronder begrepen 184 m., die wel in Nederland woonden, doch niet tot de bevolking van eenige gemeente konden worden gerekend.

VERDEELING DER BEVOLKING NAAR DE VERSCHILLENDE RECHTSGEBIEDEN OP 31 DECEMBER 1909.

Distribution de la population dans les diverses juridictions au 31 déc. 1909.

Rechtsgebieden. *Juridictions.*	Mannen. *Hommes.*	Vrouwen *Femmes.*	Totaal. *Total.*
Gerechtshof te 's Bosch	479 151	474 543	953 694
Arrondissements-Rechtbank te **'s Bosch**	152 368	151 776	304 144
Kantongerecht:			
's Bosch	32 432	34 615	67 047
Oss	17 141	16 111	33 252
Heusden	14 353	13 643	27 996
Waalwijk	16 581	15 654	32 235
Veghel	16 450	16 245	32 695
Boxmeer	16 698	16 557	33 255
Eindhoven	27 592	28 381	55 973
Oirschot	11 121	10 570	21 691
Arrondissements-Rechtbank te **Breda**	138 810	140 590	279 400
Kantongerecht:			
Breda	30 528	32 138	62 666
Oosterhout	18 781	18 893	37 674
Zevenbergen	24 776	24 663	49 439
Bergen op Zoom	29 663	29 744	59 407
Tilburg	35 062	35 152	70 214
Arrondissements-Rechtbank te **Maastricht**	90 863	88 945	179 808
Kantongerecht:			
Maastricht	31 065	33 794	64 859
Heerlen	25 879	22 817	48 696
Sittard	18 329	17 083	35 412
Gulpen	15 590	15 251	30 841
Arrondissements-Rechtbank te **Roermond**	97 110	93 232	190 342
Kantongerecht:			
Roermond	26 642	25 418	52 060
Venlo	31 021	29 920	60 941
Weert	16 819	15 482	32 301
Helmond	22 628	22 412	45 040
Gerechtshof te Arnhem	514 688	504 253	1 018 941
Arrondissements-Rechtbank te **Arnhem**	160 957	162 240	323 197
Kantongerecht:			
Arnhem	47 418	50 789	98 207
Wageningen	26 045	25 146	51 191
Nijmegen	40 070	41 732	81 802
Elst	14 788	14 201	28 989
Doesburg	10 502	9 938	20 440
Terborg	22 134	20 434	42 568

Rechtsgebieden. *Juridictions.*	Mannen. *Hommes.*	Vrouwen *Femmes.*	Totaal. *Total.*
Arrondissements-Rechtbank te **Zutphen**	105 829	104 300	210 129
Kantongerecht:			
Zutphen	25 476	25 716	51 192
Groenlo	24 012	22 754	46 766
Apeldoorn	31 278	31 101	62 379
Deventer	25 063	24 729	49 792
Arrondissements-Rechtbank te **Tiel**	64 310	59 613	123 923
Kantongerecht:			
Tiel	17 786	16 746	34 532
Geldermalsen	14 892	13 413	28 305
Zalt-Bommel	11 719	10 939	22 658
Druten	10 623	10 004	20 627
Vianen	9 290	8 511	17 801
Arrondissements-Rechtbank te **Zwolle**	91 508	87 949	179 457
Kantongerecht:			
Zwolle	36 702	35 987	72 689
Kampen	17 606	16 919	34 525
Harderwijk	19 405	18 672	38 077
Ommen	17 795	16 371	34 166
Arrondissements-Rechtbank te **Almelo**	92 084	90 151	182 235
Kantongerecht:			
Almelo	32 891	32 028	64 919
Enschede	47 242	46 860	94 102
Goor	11 951	11 263	23 214
Gerechtshof te 's-Gravenhage	768 321	808 477	1 576 798
Arrondissements-Rechtbank te **'s Gravenhage**	237 287	265 156	502 443
Kantongerecht:			
's Gravenhage	134 557	159 960	294 517
Delft	35 533	35 684	71 217
Leiden	50 174	52 717	102 891
Alphen	17 023	16 795	33 818
Arrondissements-Rechtbank te **Rotterdam**	321 282	332 101	653 383
Kantongerecht:			
Rotterdam (1e, 2e en 3e kanton)	212 075	223 944	436 019
Schiedam	39 793	40 977	80 770
Gouda	22 867	22 986	45 853
Schoonhoven	16 956	16 304	33 260
Brielle	15 647	14 194	29 841
Sommelsdijk	13 944	13 696	27 640

Rechtsgebieden. *Juridictions.*	Mannen. *Hommes.*	Vrouwen *Femmes.*	Totaal. *Total.*
Arrondissements-Rechtbank te **Dordrecht**	94 295	94 162	188 457
Kantongerecht:			
Dordrecht	27 789	29 255	57 044
Oud-Beijerland	17 057	16 587	33 644
Ridderkerk	18 004	17 376	35 380
Gorinchem	16 444	16 129	32 573
Sliedrecht	15 001	14 815	29 816
Arrondissements-Rechtbank te **Middelburg**	94 815	96 320	191 135
Kantongerecht:			
Middelburg	30 632	32 162	62 794
Goes	25 977	25 965	51 942
Oostburg	12 781	12 569	25 350
Ter Neuzen	12 639	12 719	25 358
Hulst	12 786	12 905	25 691
Arrondissements-Rechtbank te **Zierikzee**	20 642	20 738	41 380
Kantongerecht:			
Zierikzee	11 855	12 039	23 894
Tholen	8 787	8 699	17 486
Gerechtshof te Amsterdam	691 939	732 103	1 424 042
Arrondissements-Rechtbank te **Amsterdam**	323 387	354 324	677 711
Kantongerecht:			
Amsterdam, (1e, 2e en 3e Kanton)	288 037	314 788	602 825
Hilversum	35 350	39 536	74 886
Arrondissements-Rechtbank te **Alkmaar**	92 724	90 986	183 710
Kantongerecht:			
Alkmaar	28 707	28 909	57 616
Schagen	13 222	13 027	26 249
Helder	19 308	17 839	37 147
Hoorn	21 442	21 469	42 911
Medemblik	10 045	9 742	19 787
Arrondissements-Rechtbank te **Haarlem**	128 889	133 320	262 209
Kantongerecht:			
Haarlem	64 213	69 445	133 658
Zaandam	25 156	25 362	50 518
Purmerend	16 751	16 827	33 578
Haarlemmermeer	22 769	21 686	44 455
Arrondissements-Rechtbank te **Utrecht**	146 939	153 473	300 412
Kantongerecht:			
Utrecht	71 380	77 324	148 704
Breukelen-Nijenrode	15 821	15 648	31 469
Amersfoort	32 557	33 002	65 559
Wijk bij Duurstede	11 901	11 753	23 654
Woerden	15 280	15 746	31 026

Rechtsgebieden. *Juridictions.*	Mannen. *Hommes.*	Vrouwen *Femmes.*	Totaal. *Total.*
Gerechtshof te Leeuwarden	444 842	439 632	884 474
Arrondissements-Rechtbank te **Leeuwarden**	127 657	129 444	257 101
Kantongerecht:			
Leeuwarden	28 692	30 661	59 353
Berlikum	13 460	13 342	26 802
Dokkum	21 559	21 311	42 870
Bergum	14 345	13 488	27 833
Harlingen	17 106	17 489	34 595
Sneek	14 493	15 037	29 530
Bolsward	18 002	18 116	36 118
Arrondissements-Rechtbank te **Heerenveen**	64 849	61 161	126 010
Kantongerecht:			
Heerenveen	25 319	24 012	49 331
Beetsterzwaag	20 436	18 686	39 122
Lemmer	9 132	8 862	17 994
Steenwijk	9 962	9 601	19 563
Arrondissements-Rechtbank te **Groningen**	98 021	101 602	199 623
Kantongerecht:			
Groningen	38 993	43 141	82 134
Zuidhorn	16 902	16 353	33 255
Appingedam	22 294	21 720	44 014
Onderdam	19 832	20 388	40 220
Arrondissements-Rechtbank te **Winschoten**	64·254	64 168	128 422
Kantongerecht:			
Winschoten	31 458	31 118	62 576
Zuidbroek	32 796	33 050	65 846
Arrondissements-Rechtbank te **Assen**	90 061	83 257	173 318
Kantongerecht:			
Assen	31 569	27 993	59 562
Hoogeveen	16 835	15 624	32 459
Meppel	14 695	14 090	28 785
Emmen	26 962	25 550	52 512
RECAPITULATIE.			
's Hertogenbosch	479 151	474 543	953 694
Arnhem	514 688	504 253	1 018 941
's Gravenhage	768 321	808 477	1 576 798
Amsterdam	691 939	732 103	1 424 042
Leeuwarden	444 842	439 632	884 474
Het Rijk 1)	2 899 125	2 959 050	5 858 175

1) Hieronder begrepen 184 mannen en 42 vrouwen zonder vaste woonplaats.

INDEELING DER BEVOLKING NAAR DE AMBTSGEBIEDEN DER DIRECTIËN DER DIRECTE BELASTINGEN, INVOERRECHTEN EN ACCIJNSEN, OP 31 DEC. 1909.

Distribution de la population dans les ressorts des Directions des impôts directs, douanes et accises au 31 déc. 1909.

Directiën: *Directions:*	Mannen. *Hommes.*	Vrouwen *Femmes.*	Totaal. *Total.*
Rotterdam	483 599	519 486	1 003 085
Amsterdam	486 090	515 681	1 001 771
Utrecht	384 581	397 514	782 095
Groningen	342 863	344 734	687 597
Zwolle	284 025	272 173	556 198
Arnhem	322 479	317 123	639 602
Breda	290 815	292 394	583 209
Maastricht	304 489	299 903	604 392
Het Rijk 1)	2 899 125	2 959 050	5 858 175

VERDEELING DER BEVOLKING NAAR DE ADMINISTRATIËN DER REGISTRATIE EN DOMEINEN, OP 31 DEC. 1909.

Distribution de la population dans les administrations de l'enregistrement et des domaines au 31 déc. 1909.

Administratiën: *Administrations:*	Mannen. *Hommes.*	Vrouwen *Femmes.*	Totaal. *Total.*
's Gravenhage	676 079	714 665	1 390 744
Amsterdam	678 191	718 016	1 396 207
Arnhem	516 443	506 039	1 022 482
Leeuwarden	432 924	427 991	860 915
Middelburg	234 800	236 968	471 768
Maastricht	360 504	355 329	715 833
Het Rijk 1)	2 899 125	2 959 050	5 858 175

VERDEELING DER BEVOLKING NAAR DE GEBIEDEN DER ADMINISTRATIËN VAN 's RIJKS SCHATKIST (BETAALMEESTERSKANTOREN), OP 31 DEC. 1909.

Distribution de la population dans les administrations du Trésor au 31 déc. 1909 (Bureaux des agents du Trésor).

Kantoren: *Administrations:*	Mannen. *Hommes.*	Vrouwen *Femmes.*	Totaal. *Total.*
Alkmaar	77 408	75 519	152 927
Almelo	87 455	85 780	173 235
Amsterdam	396 861	430 579	827 440
Assen	84 701	77 617	162 318
Arnhem	126 114	129 553	255 667
Breda	102 045	103 227	205 272
Dordrecht	102 103	101 311	203 414
's Gravenhage	245 646	273 236	518 882
Groningen	162 275	165 770	328 045
's Hertogenbosch	211 082	210 739	421 821
Hoorn	46 425	46 200	92 625
Leeuwarden	180 588	178 964	359 552

Kantoren: *Administrations:*	Mannen. *Hommes.*	Vrouwen *Femmes.*	Totaal. *Total.*
Maastricht	89 118	87 363	176 481
Middelburg	56 609	58 127	114 736
Roermond	76 422	72 646	149 068
Rotterdam	316 349	327 573	643 922
Ter Neuzen	38 206	38 193	76 399
Tiel	44 662	41 427	86 089
Utrecht	188 964	196 489	385 453
Zierikzee	20 642	20 738	41 380
Zutphen	125 142	122 330	247 472
Zwolle	120 124	115 627	235 751
Totaal 1)	2 899 125	2 959 050	5 858 175

1) Hierin begrepen 184 mannen en 42 vrouwen zonder vaste woonplaats.

INDEELING DER MANNELIJKE BEVOLKING VAN 25 JAAR EN OUDER NAAR DE KIESDISTRICTEN VOOR DE VERKIEZINGEN VAN DE TWEEDE KAMER DER STATEN-GENERAAL OP 31 DEC. 1909.

Distribution de la population masculine de 25 ans et au-dessus dans les circonscriptions électorales pour la Seconde Chambre des Etats Généraux au 31 déc. 1909.

Noordbrabant	**143.563**	Rotterdam:	
		36. District I	90.338
1. Bergen op Zoom	13.570	37. „ II	
2. Breda	12.892	38. „ III	
3. Eindhoven	13.587	39. „ IV	
4. Grave	12.132	40. „ V	
5. Helmond	13.700	41. Schiedam	12.595
6. 's-Hertogenbosch	13.675	42. Sliedrecht	11.621
7. Oosterhout	13.387	**Noordholland**	**261.194**
8. Tilburg	14.758		
9. Veghel	11.960	43. Alkmaar	13.932
10. Waalwijk	12.137	Amsterdam:	
11. Zevenbergen	11.765	44. District I	129.397
Gelderland	**146.399**	45. „ II	
		46. „ III	
		47. „ IV	
		48. „ V	
12. Apeldoorn	15.483	49. „ VI	
13. Arnhem	14.469	50. „ VII	
14. Doetinchem	14.419	51. „ VIII	
15. Druten	12.199	52. „ IX	
16. Ede	12.911	53. Beverwijk	17.987
17. Elst	12.001	54. Enkhuizen	12.090
18. Lochem	12.431	55. Haarlem	15.607
19. Nijmegen	15.531	56. Haarlemmermeer	15.627
20. Rheden	12.767	57. Helder (den)	12.074
21. Tiel	12.263	58. Hilversum	18.816
22. Zutphen	11.925	59. Hoorn	11.127
Zuidholland	**297.341**	60. Zaandam	14.537
		Zeeland	**59.181**
23. Bodegraven	11.759	61. Goes	10.639
24. Brielle	11.074	62. Hontenisse	11.304
25. Delft	12.043	63. Middelburg	14.255
26. Dordrecht	13.442	64. Oostburg	11.989
27. Gorinchem	11.913	65. Zierikzee	10.994
28. Gouda	13.457	**Utrecht**	**66.298**
Gravenhage ('s-):			
29. District I	59.535	66. Amersfoort	16.998
30. „ II		67. Breukelen	10.916
31. „ III		Utrecht:	
32. Katwijk	12.259	68. District I	25.863
33. Leiden	12.032	69. „ II	
34. Loosduinen	13.916	70. Wijk bij Duurstede	12.521
35. Ridderkerk	11.357		

Friesland	**91.604**	87. Groningen	16.775
		88. Hoogezand	9.655
71. Dokkum	10.680	89. Veendam	12.737
72. Franeker	10.911	90. Winschoten	11.470
73. Harlingen	10.440	91. Zuidhorn	11.314
74. Leeuwarden	12.983		
75. Schoterland	12.043	**Drenthe**	**42.105**
76. Sneek	11.253		
77. Tietjerksteradeel	11.823		
78. Weststellingwerf	11.471	92. Assen	14.984
		93. Emmen	15.597
Overijssel	**92.462**	94. Meppel	11.524
		Limburg	**78.988**
79. Almelo	13.247		
80. Deventer	11.791		
81. Enschede	20.519		
82. Kampen	11.255	95. Gulpen	15.460
83. Ommen	12.212	96. Maastricht	12.528
84. Steenwijk	10.764	97. Roermond	11.803
85. Zwolle	12.674	98. Sittard	12.899
		99. Venlo	13.653
Groningen	**73.222**	100. Weert	12.645
86. Appingedam	11.271	**Het Rijk**	**1.352.365**

§ 4. Toeneming der bevolking:

Uit de cijfers van de tabel op blz. 22/23 werd in het hiervolgend overzicht berekend, voor elke provincie en voor de groepen van gemeenten, de mate van toeneming der bevolking sedert 1830 met onderscheiding naar het geslacht. De bevolking van het jaar 1830 is daarbij steeds gelijk 100 gesteld.

TOENEMING DER BEVOLKING. (DE BEVOLKING OP 1 JANUARI 1830 TELKENS GELIJK 100 GESTELD).
Accroissement de la population. (La population au 1 janvier 1830 pris = 100.

PROVINCIËN. *Provinces.*	1 Januari 1840.			19 November 1849.			31 December 1859.			1 December 1869.			31 December 1879.			31 December 1889.			31 December 1899.			31 December 1909.		
	Mannen. *Hommes.*	Vrouwen *Femmes.*	Totaal. *Total.*	Mannen. *Hommes.*	Vrouwen *Femmes.*	Totaal. *Total.*	Mannen. *Hommes.*	Vrouwen *Femmes.*	Totaal. *Total.*	Mannen. *Hommes.*	Vrouwen *Femmes.*	Totaal. *Total.*	Mannen. *Hommes.*	Vrouwen. *Femmes.*	Totaal. *Total.*	Mannen. *Hommes.*	Vrouwen. *Femmes.*	Totaal. *Total.*	Mannen. *Hommes.*	Vrouwen. *Femmes.*	Totaal. *Total.*	Mannen. *Hommes.*	Vrouwen. *Femmes.*	Totaal. *Total.*
Noordbrabant .	109.09	107.85	108.47	113.77	113.48	113.62	117.22	116.55	116.88	123.69	122.17	122.92	135.20	132.24	133.71	147.69	144.47	146.07	159.88	157.62	158.74	179.65	177.54	178.59
Gelderland	111.64	111.58	111.61	119.77	119.56	119.67	130.78	129.80	130.29	140.32	139.02	139.67	151.80	149.56	150.68	106.63	164.04	165.34	183.81	181.94	182.88	207.64	205.28	206.46
Zuidholland ...	109.77	109.53	109.65	117.37	117.51	117.44	129.29	128.94	129.11	143.74	143.19	143.45	168.92	166.19	167.49	199.18	196.83	197.95	240.91	236.41	238.56	295.01	285.22	289.90
Noordholland ...	107.66	106.58	107.09	116.87	113.80	115.24	129.07	124.31	126.25	142.87	136.49	139.48	169.28	159.81	164.25	206.34	195.09	200.37	241.07	227.48	233.85	276.51	259.67	267.57
Zeeland	110.48	110.07	110.27	117.56	116.03	116.78	121.40	120.65	121.02	130.—	128.76	129.36	138.07	136.82	137.43	146.54	143.82	145.15	159.45	155.72	157.58	172.17	166.74	169.40
Utrecht	109.22	110.07	109.65	112.08	113.61	112.86	120.74	121.18	120.96	130.73	131.50	131.13	144.87	144.77	144.82	167.98	166.01	166.97	190.12	189.21	189.66	217.57	218.37	217.98
Friesland	110.40	111.98	111.20	120.66	120.77	120.72	135.12	132.65	133.87	143.54	141.83	142.68	162.31	150.80	160.99	165.05	162.49	163.76	168.13	164.04	166.05	178.89	172.15	175.47
Overijssel	109.23	111.82	110.51	119.91	121.33	120.61	131.69	131.20	131.45	142.86	141.14	142.01	154.49	151.96	153.24	166.20	164.08	165.15	187.14	184.60	186.13	214.39	213.65	214.03
Groningen	111.21	111.83	111.52	118.73	120.52	119.64	131.90	131.82	131.86	143.04	143.10	143.07	160.85	160.72	160.79	172.91	173.47	173.19	190.43	190.01	190.21	209.05	207.52	208.28
Drenthe	113.02	113.98	113.49	129.91	129.17	129.55	150.97	147.17	149.11	167.84	162.86	165.40	188.83	183.22	186.08	211.05	198.—	204.65	239.49	225.41	232.58	276.87	265.66	271.37
Limburg	107.61	103.73	105.66	111.75	108.64	110.19	117.67	113.91	115.78	122.32	118.01	120.15	130.61	126.50	128.54	139.90	134.68	137.28	154.11	148.61	151.35	182.14	174.37	178.23
Het Rijk	109.62	109.29	109.46	117.27	116.67	116.97	127.46	125.81	126.62	138.03	135.94	136.97	155.17	151.98	153.54	174.37	170.95	172.62	197.21	193.46	195.29	226.84	221.58	224.15
Gemeenten met meer dan 100000 inwoners	108.03	106.71	107.30	117.02	115.20	116.02	130.16	127.05	128.45	144.24	139.77	141.78	178.17	168.22	172.70	235.76	220.65	227.46	317.46	292.96	304.—	387.15	351.05	367.32
50001—100000 inwoners	113.83	111.56	112.63	114.06	116.41	115.30	124.04	125.35	124.73	140.04	141.79	140.96	167.06	167.27	167.17	203.68	203.58	203.63	249.64	247.88	248.71	287.75	282.09	284.76
20001—50000 inwoners.....	110.94	109.26	110.07	113.22	114.69	113 97	123.65	124.06	123.86	132.48	134.63	133.59	149.56	151.16	150.39	179.82	181.15	180.51	216.74	218.07	217.43	260.13	259.60	259.86
20000 en minder inwoners.....	109.47	109.70	109.58	118.04	117.27	117.66	127.67	125.79	126.73	137.47	134.85	136.15	150.92	147.40	149.15	160.63	156.31	158.46	169.53	164.40	166.95	189.60	183.73	186.65

Zoo voor het Rijk als voor de provinciën heeft de toeneming van volkstelling tot volkstelling niet regelmatig plaats gevonden, wat duidelijker blijkt uit de volgende tabel die de toeneming van volkstelling tot volkstelling aanwijst.

TOENEMING DER BEVOLKING. (DE BEVOLKING BIJ ELKE VOLKSTELLING VERGELEKEN MET DIE VAN DE VOORGAANDE).
Accroissement de la population. (La population de chaque recensement comparée à celle du recensement précédent).

PROVINCIËN. *Provinces.*	1 Januari 1840.			19 November 1849.			31 December 1859.			1 December 1869.			31 December 1879.			31 December 1889.			31 December 1899.			31 December 1909.		
	Mannen. *Hommes.*	Vrouwen *Femmes.*	Totaal. *Total.*	Mannen. *Hommes.*	Vrouwen *Femmes.*	Totaal. *Total.*	Mannen. *Hommes.*	Vrouwen *Femmes.*	Totaal. *Total.*	Mannen. *Hommes.*	Vrouwen *Femmes.*	Totaal. *Tatol.*	Mannen. *Hommes.*	Vrouwen. *Femmes.*	Totaal. *Total.*	Mannen. *Hommes.*	Vrouwen. *Femmes.*	Totaal. *Total.*	Mannen. *Hommes.*	Vrouwen. *Femmes.*	Totaal. *Total.*	Mannen. *Hommes.*	Vrouwen. *Femmes.*	Totaal. *Total.*
Noordbrabant ..	109.09	107.85	108.47	104.29	105.22	104.75	103.03	102.71	102.87	105.52	104.83	105.17	109.28	108.23	108.76	109.27	109.26	109.26	108.26	109.11	108.68	112.36	112.64	112.50
Gelderland	111.64	111.58	111.61	107.28	107.16	107.22	109.20	108.56	108.88	107.29	107.10	107.20	108.10	107.54	107.82	109.85	109.72	109.79	110.35	110.92	110.63	112.96	112.83	112.89
Zuidholland ..	109.77	109.53	109.65	106.92	107.28	107.11	110.16	109.73	109.93	111.17	111.06	111.11	117.41	116.03	116.69	118.02	118.47	118.25	120.95	120.10	120.51	122.46	120.65	121.52
Noordholland ...	107.66	106.58	107.09	108.55	106.77	107.62	110.45	109.24	109.81	110.69	109.79	110.22	118.35	117.02	117.66	122.03	122.14	122.09	116.83	116.59	116.71	114.70	114.14	114.42
Zeeland	110.48	110.07	110.27	106.41	105.42	105.90	103.27	103.98	103.63	107.08	106.72	106.90	106.17	106.24	106.21	106.18	105.13	105.64	108.81	108.32	108.56	107.98	107.03	107.50
Utrecht	109.22	110.07	109.65	102.62	103.22	102.93	107.73	106.66	107.18	108.28	108.52	108.40	110.74	110.07	110.40	116.03	114.69	115.35	113.16	114.00	113.59	114.43	115.41	114.93
Friesland	110.40	111.98	111.20	109.30	107.85	108.56	111.98	109.84	110.89	106.24	106.92	106.58	112.84	112.55	112.69	101.91	101.79	101.85	101.86	100.95	101.40	106.40	104.95	105.67
Overijssel	109.23	111.82	110.51	109.77	108.50	109.14	109.83	108.14	108.99	108.48	107.58	108.04	108.05	107.60	107.83	107.67	108.04	107.85	112.60	113.06	112.83	114.56	115.18	114.86
Groningen	111.21	111.83	111.52	106.77	107.78	107.28	111.09	109.37	110.21	108.44	108.55	108.50	112.29	112.21	112.25	107.65	108.03	107.84	109.91	109.34	109.62	109.78	109.22	109.49
Drenthe	113.02	113.98	113.49	114.94	113.33	114.15	116.22	113.93	115.10	111.17	110.63	110.93	112.46	112.48	112.47	111.81	108.09	110.01	113.48	113.84	113.65	115.61	117.85	116.68
Limburg	107.61	103.73	105.66	103.85	104.74	104.28	105.30	104.85	105.08	103.94	103.60	103.77	106.74	107.18	106.96	107.15	106.48	106.82	110.12	110.40	110.26	118.19	117.33	117.76
Het Rijk	109.62	109.29	109.46	106.98	106.75	106.86	108.69	107.83	108.25	108.29	108.05	108.17	112.32	111.75	112.03	112.46	112.53	112.50	113.09	113.16	113.13	115.02	114.53	114.77
Gemeenten met meer dan 100000 inwoners.....	108.03	106.71	107.30	108.32	107.96	108.12	111.23	110.29	110.72	110.08	110.01	110.38	123.52	120.36	121.81	132.23	131.17	137.11	134.65	132.77	133.65	121.96	119.83	120.83
50001—100000 inwoners.....	113.83	111.56	112.63	100.20	104.34	102.36	108.75	107.68	108.18	112.90	113.11	113.01	119.29	117.97	118.59	121.91	121.71	121.84	122.57	121.76	122.14	115.27	113.80	114.50
20001—50000 inwoners.....	110.94	109.26	110.07	102.05	104.97	103.54	109.22	108.17	108.68	107.14	108.52	107.85	112.89	112.28	112.57	120.23	119.84	120.03	120.53	120.38	120.45	120.02	119.04	119.52
5001—20000 ...	109.47	109.70	109.58	108.75	108.13	108.44	111.11	109.80	110.45	108.36	108.04	108.20	112.13	111.54	111.84	109.30	109.00	109.15	109.07	108.92	108.99	115.24	115.03	115.13
5000 en minder inwoners.....				107.14	105.97	106.56	105.91	105.30	105.61	107.14	106.51	106.82	107.90	107.47	107.69	104.03	103.53	103.78	102.44	101.81	102.13	108.65	108.62	108.63

Van het jaar 1830 kon hier niet worden uitgegaan, omdat vóór 1838 voor verschillende provinciën de levenloos aangegevenen wel onder de geborenen doch niet onder de sterfgevallen waren begrepen, en het aantal dier levenloos aangegevenen zelf niet bekend was.

De verhoudingscijfers van de bevolkingsvermeerdering door meerdere geboorten dan sterfgevallen het eerst beschouwende, blijkt dat ook hier de aandeelen voor de verschillende provinciën in die natuurlijke toeneming der bevolking van het Rijk, van 100 in 1840 tot 216.75 in 1909, sterk uiteenloopen.

De grootte der natuurlijke toeneming van de bevolking, d. w. z. die door meer geboorten dan sterfgevallen, is, voor zooveel de geboorten betreft, in hoofdzaak van twee factoren afhankelijk. In de eerste plaats van het grooter of kleiner aantal echtparen, waarvan de vrouw nog in den vruchtbaren leeftijd verkeert, in de tweede plaats van de wijzigingen in de gemiddelde vruchtbaarheid in het huwelijk zelf.

Omtrent de toe- of afneming van het aantal bovenbedoelde echtparen sedert 1849 kan onderstaand staatje licht geven, dat het aantal gehuwde vrouwen beneden 50 jaar in % van het totaal aantal vrouwen aangeeft bij de verschillende volkstellingen sedert 1849.

AANTAL GEHUWDE VROUWEN BENEDEN 50 JAAR IN % VAN HET TOTAAL AANTAL GEHUWDE VROUWEN.

Nombre des femmes mariées au-dessous de 50 ans en pourcents du total des femmes mariées.

PROVINCIËN.	1849.	1859.	1869.	1879.	1889.	1899.	1909.
Noordbrabant	19.02	19.73	20.54	20.84	19.75	20.05	21.21
Gelderland	21.44	22.71	22.80	22.51	21.62	22.09	22.99
Zuidholland	22.35	24.16	24.51	24.55	23.11	23.29	24.56
Noordholland	22.76	24.34	24.66	24.97	24.12	24.40	25.86
Zeeland	22.45	24.88	24.22	23.35	22.18	23.22	24.76
Utrecht	20.37	22.41	22.96	22.81	22.03	22.23	23.10
Friesland	23.20	24.70	24.70	25.16	23.79	24.35	25.97
Overijssel	22.38	23.91	24.13	24.12	23.76	24.17	25.21
Groningen	22.32	23.71	23.40	24.17	22.75	23.45	24.94
Drenthe	22.96	25.11	25.42	26.83	24.78	25.24	26.12
Limburg	21.09	21.31	20.99	20.68	19.50	19.76	21.35
Het Rijk	21.79	23.27	23.51	23.61	22.58	22.97	24.24

Deze cijfers volgen bijna overal geheel den loop der huwelijkscijfers, waarvan zij in hoofdzaak afhankelijk zijn, n.l. eene toeneming tot 1879, (voor enkele provinciën tot 1869 omdat de vermindering van het relatief aantal huwelijken reeds met 1874 aanving) daarna eene daling tot 1889 en daarna weder eene stijging, die vooral voor de laatste 10 jaren aanzienlijk mag heeten. De cijfers der huwenden volgen hierachter.

AANTAL HUWENDEN PER 1000 INWONERS DER GEMIDDELDE BEVOLKING SEDERT 1840 GEMIDDELD PER JAAR.

Nombres moyens des personnes mariées annuellement sur 1000 de la population moyenne.

PROVINCIËN.	1840/9.	1850/9.	1860/9.	1870/9.	1880/9.	1890/9.	1900/9.
Noordbrabant	12.06	13.34	14.82	14.28	12.44	13.20	13.63
Gelderland	13.80	15.34	15.64	15.30	13.88	14.30	13.97
Zuidholland	15.32	17.10	17.32	17.02	14.86	14.84	15 22
Noordholland	16.96	17.80	17.76	17.62	15.56	15.24	15.70
Zeeland	15.68	16.88	16.96	16.04	14.32	15.06	14.21
Utrecht	13.98	16.22	16.30	16.28	14.38	14.32	14.25
Friesland	16.02	16.76	17.26	17.04	14.26	15.22	15.32
Overijssel	14.14	15.64	15.98	15.66	14.68	14.94	14.85
Groningen	16.08	17.20	17.26	17.28	14.26	15.34	15.49
Drenthe	14.26	16.02	16.16	16.34	15.18	15.78	15.44
Limburg	13.24	13.22	13.50	13.68	11.72	12.68	12.99
Het Rijk	14.78	16.06	16.44	16.20	14.28	14.62	14.78

Tusschen de cijfers voor de verschillende provinciën in de tabel der gehuwde vrouwen beneden 50 jaar bestaan betrekkelijk groote verschillen. Relatief het geringst aantal gehuwde vrouwen wordt aangetroffen in Noordbrabant en Limburg, dan volgt Gelderland en daarna Utrecht. Relatief het hoogst is het in Drenthe waarop Friesland, Noordholland, Overijssel, Groningen, Zeeland en Zuidholland in afdalende rangorde volgen. Ook deze cijfers stemmen vrijwel met het relatief aantal huwenden overeen.

Voor de eerstgenoemde provinciën kunnen deze cijfers dus eenigszins de geringe vermeerdering der bevolking door geboorte-overschotten verklaren, terwijl ook voor de laatstgenoemde provinciën, met uitzondering van Overijssel, de cijfers met de grootste natuurlijke vermeerdering der bevolking overeenstemmen.

De cijfers betreffende het aantal gehuwde vrouwen in den vruchtbaren leeftijd verder ontledende, krijgt men achterstaand overzicht van de verdeeling dier vrouwen over verschillende leeftijden.

AANTAL GEHUWDE VROUWEN IN ONDERSTAANDE LEEFTIJDSKLASSEN IN % DER GEHUWDE VROUWEN BENEDEN 50 JAAR BIJ DE VOLKSTELLINGEN SINDS 1849.

Nombre des femmes mariées dans les classes d'âge sous-mentionnées en % du nombre des femmes mariées au-dessous de 50 ans.

Provinciën.	Bij de Volkstelling van *Epoques des recensements*																				
	1849.			1859.			1869.			1879.			1889.			1899.			1909.		
	Ben. 25 jaar.	Van 25—34 jaar.	Van 35—49 jaar.	Ben. 25 jaar.	Van 25—34 jaar.	Van 35—49 jaar.	Ben. 25 jaar.	Van 25—34 jaar.	Van 35—49 jaar.	Ben. 25 jaar.	Van 25—34 jaar.	Van 35—49 jaar.	Ben. 25 jaar.	Van 25—34 jaar.	Van 35—49 jaar.	Ben. 25 jaar.	Van 25—34 jaar.	Van 35—49 jaar.	Ben. 25 jaar.	Van 25—34 jaar.	Van 35—49 jaar.
Noordbrabant. .	3.59	32.58	63.83	3.92	31.84	64.24	4.20	35.38	60.42	5.02	33.74	61.24	6.17	34.21	59.62	6.93	38.00	55.07	6.62	37.72	55.66
Gelderland	4.49	33.34	62.17	5.14	34.99	59.87	4.80	35.72	59.48	6.44	34.89	58.67	7.31	36.83	55.86	7.88	38.05	54.07	7.32	38.43	54.25
Zuidholland ...	6.94	38.87	54.19	6.91	38.18	54.91	6.70	38.32	54.98	8.62	37.78	53.60	9.31	38.60	52.09	9.71	39.89	50.40	9.23	40.29	50.48
Noordholland ...	6.36	39.16	54.48	6.24	38.20	55.56	6.36	38.40	55.24	8.22	38.62	53.16	9.18	38.39	52.43	8.90	39.85	51.25	8.35	39.75	51.90
Zeeland	6.05	38.65	55.30	7.61	36.56	55.83	6.39	39.87	53.74	7.12	35.95	56.93	9.60	37.34	53.06	9.23	40.63	50.14	8.51	37.85	53.64
Utrecht	5.93	34.86	59.21	5.46	37.05	57.49	5.38	36.46	58.16	7.25	35.55	57.20	8.02	37.84	54.14	8.20	38.26	53.54	7.32	38.67	54.01
Friesland	6.29	41.06	52.65	6.67	38.13	55.20	6.72	40.25	53.03	7.83	38.39	53.78	7.84	37.60	54.56	7.60	40.52	51.88	7.58	39.16	53.26
Overijssel	5.84	37.35	56.81	6.08	37.64	56.28	6.04	37.77	56.19	7.31	37.33	55.36	8.19	38.73	53.08	8.03	40.30	51.67	7.99	39.27	52.74
Groningen	5.41	39.25	55.34	6.54	36.46	57.00	6.55	39.16	54.29	8.13	37.82	54.05	8.48	36.76	54.76	9.39	38.94	51.67	9.22	39.27	51.51
Drenthe	5.85	37.87	56.28	6.18	39.20	54.62	6.07	38.38	55.55	8.18	37.52	54.30	9.07	39.82	51.11	9.23	40.93	49.84	10.35	39.41	50.24
Limburg	4.25	33.26	62.49	4.90	32.69	62.41	4.69	35.84	59.47	4.90	34.42	60.68	5.35	33.94	60.67	6.29	37.08	56.63	6.79	38.70	54.51
Het Rijk	5.66	37.10	57.24	6.01	36.59	57.40	5.90	37.77	56.33	7.42	36.87	55.71	8.28	37.48	54.24	8.55	39.38	52.07	8.22	39.27	52.51
Amsterdam ...				5.01	36.13	58.75	5.56	35.26	59.18	8.51	37.82	53.67	9.46	38.47	52.07	9.27	39.26	51.47	8.78	39.00	52.22
Rotterdam				5.65	36.85	57.50	6.21	35.35	58.44	8.65	37.53	53.82	8.80	38.58	52.60	11.35	40.35	48.30	10.33	41.44	48.23
's-Gravenhage ..				6.57	35.17	58.26	6.47	37.17	56.36	8.27	39.27	52.46	8.18	38.22	53.60	8.12	39.07	52.81	8.07	40.41	51.52
Utrecht				5.59	36.42	67.99	5.53	37.85	56.62	7.19	36.68	56.13	8.28	38.13	53.59	8.54	39.75	51.71	7.15	39.30	53.55
Groningen				5.28	33.50	61.22	5.66	38.30	56.04	6.52	38.13	55.36	6.88	34.80	58.32	7.68	39.77	52.55	7.14	39.93	52.93
	100.—			100.—			100.—			100.—			100.—			100.—			100.—		

Uit deze cijfers valt althans tot de voorlaatste volkstelling, eene voortdurende toeneming van het relatief aantal gehuwde vrouwen beneden 25 jaar waar te nemen, terwijl van 1879—1899 ook het percentage der 25—34 jarige gehuwde vrouwen stijgt.

Deze stijging van het aantal der jongeren onder de gehuwde vrouwen zou eene voortdurende huwelijksvruchtbaarheid, d. i. eene vermeerdering van het gemiddeld aantal geborenen per gehuwde vrouw in den vruchtbaren leeftijd, doen verwachten.

Tot 1879 schijnt dit ook werkelijk het geval te zijn geweest. Doch, niettegenstaande het percentage der jonggehuwden ook na dat jaar langen tijd stijgende bleef, en er tevens ook nog in de meeste provinciën eene stijging van de percentages der leeftijdsgroep van 25—34 jaar plaats vond, gaat de huwelijksvruchtbaarheid sedert 1879 in vele provinciën, hoewel in ongelijke mate, achteruit.

Mogelijk is de geringe daling, die de percentages der jonggehuwden (beneden 25 jaar en van 25—34 jaar) in de laatste 10 jaar vertoont, van invloed geweest op de groote daling, die de cijfers der huwelijksvruchtbaarheid in die tienjarige periode doet zien, doch daartegenover staat toch nog de belangrijke stijging der totale percentages van de vrouwen in den vruchtbaren leeftijd, waarop hiervoor is gewezen.

In de volgende tabel, waaruit het daarnevenstaande diagram is geconstrueerd, wordt dit feit cijfermatig toegelicht. 1)

1) Voor de methode, gevolgd voor de berekening dezer cijfers, zie men „Bijdragen van het Statistisch Instituut der Vereeniging voor de Statistiek in Nederland", Jaargangen 1888 en 1892.

GEMIDDELD AANTAL WETTIGE GEBOORTEN PER JAAR OP 1000 GEHUWDE VROUWEN BENEDEN 50 JAAR IN ONDERSTAANDE TIJDVAKKEN. 1)

Nombre moyen des naissances légitimes annuelles sur 1000 femmes mariées au-dessous de 50 ans.

PROVINCIËN.	1850/4	1855/9	1860/4	1865/9	1870/4	1875/9	1880/4	1885/9	1890/4	1895/9	1900/4	1905/9	1850/9	1860/9	1870/9	1880/9	1890/9	1900/9	1850/1909
Noordbrabant ..	307.04	287.44	304.64	317.77	324.76	336.06	330.75	330.04	329.57	337.89	345.96	328.51	297.24	310.70	330.41	330.40	333.73	337.23	323.30
Gelderland	289.50	286.91	293.25	294.26	289.05	301.82	301.69	299.47	292.89	294.73	284.55	270.85	288.21	293.75	295.43	300.58	293.81	277.70	291.58
Zuidholland ...	343.57	314.60	319.65	322.59	324.69	330.14	321.62	314.34	296.07	283.79	273.21	250.01	329.09	321.12	327.41	317.98	289.93	261.61	307.86
Noordholland ..	301.14	277.69	284.74	284.31	280.07	295.17	289.33	281.98	261.39	243.52	226.35	202.31	289.42	284.54	287.62	285.96	252.46	214.33	269.06
Zeeland	339.64	313.00	327.95	332.15	339.04	330.97	304.16	303.36	296.46	288.48	269.15	237.55	326.32	330.05	335.01	303.76	292.47	253.35	306.83
Utrecht	323.82	306.72	310.53	311.65	310.02	322.71	317.88	321.41	307.78	299.71	284.22	254.77	315.27	311.09	316.36	319.64	303.75	269.49	305.93
Friesland	276.40	266.37	267.64	282.46	281.25	278.85	249.92	248.98	241.61	233.25	226.86	209.59	271.38	275.05	280.05	249.45	237.43	218.23	255.27
Overijssel	285.17	276.50	281.72	284.15	284.52	290.83	281.77	286.55	284.74	284.96	278.04	256.15	280.33	282.93	287.67	284.16	284.85	267.09	281.17
Groningen	285.72	275.67	272.02	279.19	285.52	294.15	270.33	266.40	263.45	258.78	252.21	236.03	280.70	275.60	289.83	268.36	261.12	244.12	269.96
Drenthe	273.69	274.82	273.82	268.96	274.95	282.67	270.34	277.66	285.45	286.54	286.60	274.97	274.27	271.39	278.81	274.00	286.00	280.79	277.54
Limburg	285.62	289.28	295.90	305.77	314.49	330.68	320.32	319.37	322.89	334.83	341.35	328.76	287.45	300.83	322.58	319.85	328.86	338.06	316.27
Het Rijk	304.17	289.82	296.05	300.61	302.65	310.17	299.52	296.86	286.63	280.18	271.14	250.49	296.99	298.33	306.41	298.19	283.41	260.81	290.69
Amsterdam	—	—	263.30	263.74	265.42	280.89	287.11	283.47	260.52	240.69	216.70	189.44	—	263.52	273.15	285.29	250.61	203.07	255.13 4)
Rotterdam	—	—	280.35	281.35	299.95	303.35	293.64	289.22	281.05	284.75	266.57	238.62	—	280.85	301.65	291.43	282.90	252.60	281.89 4)
's-Gravenhage ..	—	—	287.81	293.66	297.28	311.82	311.27	293.67	260.15	240.50	223.80	211.14	—	290.73	304.55	302.47	250.33	217.47	272.11 4)
Utrecht	—	—	282.05	287.73	292.20	303.27	311.22	315.02	295.60	280.01	258.14	226.80	—	284.89	297.73	313.12	287.80	242.47	285.20 4)
Groningen 6) ..	—	—	255.40	274.36	284.68	292.58 2)	267.40	254.98	238.50	238.01	226.82	201.19	—	264.88	288.63 3)	261.19	241.24	213.50	253.19 5)

1) Vóór het jaar 1849 kon dit overzicht niet worden gegeven, omdat voor sommige jaren de geborenen nog niet waren gesplitst in wettig en onwettig geborenen. Voor de gemeenten waren ook tusschen 1849 en 1859 de gegevens nog niet volledig.
2) 4-jarig gemiddelde.
3) 9-jarig gemiddelde.
4) 50 jaar gemiddelde.
5) 49-jarig gemiddelde.
6) Voor de gemeente Groningen is bij gebrek aan gegevens voor de laatste 10 jaren het aantal meerlinggeboorten afgeleid uit gemiddelden over vroegere jaren.

Uit de laatste kolom van de tabel op blz. 43 en ook uit de grafische voorstelling blijkt, dat in een vijftal provinciën de huwelijksvruchtbaarheid kleiner is, dan die in het Rijk en dat dit juist zijn de meest noordelijk gelegen provinciën, terwijl in de zuidelijke provinciën, met Gelderland en Utrecht, eene grootere gemiddelde vruchtbaarheid wordt waargenomen dan in het Rijk. Het laagst staat Friesland met 255 per 1000 gehuwde vrouwen in den vruchtbaren leeftijd; het hoogst Noordbrabant met ruim 323 per 1000. Mede blijkt dat over het algemeen, zij het ook hier en daar met schommelingen, eene toeneming der huwelijksvruchtbaarheid heeft plaats gehad van de periode 1850/4 af tot 1875/9, waarop schier overal eene daling is gevolgd, die vooral in de beide laatste 5-jarige perioden aanzienlijk is geweest. Uitzonderingen maken daarbij, indien men althans de 10-jarige in plaats van de vijfjarige perioden beschouwt, de provinciën Noordbrabant, Limburg en in zeker opzicht ook Drenthe, ofschoon deze provincie in de laatste 10-jarige periode ook is gedaald.

In de groote gemeenten stijgt ook de huwelijksvruchtbaarheid tot de periode 1875/9, waarna ook, met uitzondering der gemeente Utrecht, waar de stijging aanhoudt tot 1885/9, eene daling intreedt, die vooral in de laatste perioden ook hier aanzienlijk mag worden genoemd.

De groote verschillen, die in de cijfers der tabel van de huwelijksvruchtbaarheid voor de verschillende provinciën worden waargenomen, bepalen met de sterfteverhoudingen en in verband met de cijfers betreffende het relatief aantal gehuwde vrouwen in den vruchtbaren leeftijd en hare ouderdomsverdeeling, in hoofdzaak de verschillen in de percentages der natuurlijke toeneming, sedert 1850.

Intusschen dient bij deze verschillen in de cijfers in het oog gehouden te worden, dat deze niet de juiste natuurlijke toeneming weergeven.

Dit zou alleen het geval zijn, als er geen vestiging of vertrek had plaats gevonden. De geborenen toch tusschen 1830 en 1909 zijn niet allen voortgekomen uit de met 1 Januari 1830 aanwezige bevolking of hare nakomelingen, terwijl onder de gestorvenen in dat tijdperk personen zijn medegerekend die zich na 1830 vestigden of tot het nageslacht daarvan behoorden.

Omgekeerd zijn, door vertrek van personen in 1830 aanwezig, de daaruit geborenen niet medegerekend kunnen worden, evenmin als de sterfte onder hen of van hun nageslacht.

De verhoudingscijfers voor 1909, voor zooveel betreft de toeneming door geboorte-overschotten, weder rangschikkende naar hunne grootte, krijgt men de volgende rangorde.

Zuidholland	246.89	Gelderland	210.04
Drenthe	245.44	Utrecht	207.62
Noordholland	227.53	Overijssel	205.91
Groningen	226.11	Limburg	192.07
Zeeland	214.84	Noordbrabant	184.48
Friesland	213.34		
		Het Rijk	216.75

Voor de verhoudingscijfers, berekend uit de veranderingen der bevolkingscijfers tengevolge van de verschillen tusschen vestiging en vertrek, is de volgorde aldus:

Noordholland	123.45	Limburg	76.61
Zuidholland	117.50	Gelderland	74.94
Drenthe	93.67	Groningen	60.65
Utrecht	91.18	Friesland	44.46
Overijssel	87.77	Zeeland	38.78
Noordbrabant	80.16		
		Het Rijk	88.06

Uit de vergelijking van deze verhoudingscijfers met die der totale toeneming (zie blz. 36/37) blijkt in de eerste plaats, dat de natuurlijke toeneming in bijna alle provinciën en in het Rijk grooter is dan de werkelijke. Alleen in de beide Hollanden zou, ook al had daar geene vermeerdering door geboorte-overschotten plaats gehad, de bevolking zijn toegenomen door meer vestiging dan vertrek. Vooral in Noordholland was de bevolkingstoeneming door migratie, vergeleken bij het Rijksgemiddelde, zeer aanzienlijk.

Drenthe is zijn sterke toeneming zoo goed als uitsluitend aan groote geboorte-overschotten verschuldigd, daar het bevolkingscijfer van 1840 op 1909 door verschil tusschen vestiging en vertrek slechts weinig verandering heeft ondergaan. Opmerkelijk is, dat, ofschoon er na 1859 een betrekkelijk groot aantal personen uit de provincie vertrokken, de groote geboorte-overschotten dat meerdere vertrek hebben aangevuld. Ook Groningen en Friesland, die door meerdere emigratie eene sterke bevolkingsvermindering moesten hebben, vertoonen vrij hooge geboorte-overschotten. Zeeland heeft zijn zeer geringe vermeerdering der bevolking alleen te wijten aan meer vertrek dan vestiging, daar het, wat geboorte-overschotten betreft, ongeveer gelijk met het Rijk staat.

De kleine geboorte-overschotten in Limburg en Noordbrabant zijn in hoofdzaak oorzaak van de geringe bevolkingsvermeerdering ten opzichte van die van het Rijk.

Voor de overige provinciën en voor het Rijk heeft meer vertrek dan vestiging in meerdere of mindere mate de natuurlijke vermeerdering tegengewerkt.

Wat de toeneming der bevolking in de verschillende groepen van gemeenten betreft, wijzen de cijfers op eene geringere toeneming naarmate de gemeenten kleiner worden. Voor de 4 grootste gemeenten was het bevolkingscijfer in 1909 meer dan drie en een half maal dat van 1830. In de daarop volgende groep is de bevolking bijna 3 maal grooter geworden en die der gemeenten met 20000 tot 50000 inwoners 2½ maal, terwijl in de kleinere gemeenten de toeneming slechts 86 % heeft bedragen. Uit de cijfers van de tabel op blz. 24 is gebleken, dat de gemeenten met 5001—20000 inwoners bij de opvolgende volkstellingen vrij constant circa 30 % der Rijksbevolking bevatten, waaruit volgt, dat de toeneming der bevolking van die gemeenten ongeveer even groot is geweest als die van het Rijk, dus ongeveer 125 %, zoodat, in verband met de bovenbedoelde 86 %, de bevolking der gemeenten met 5000 of minder inwoners slechts van 100 in 1830 op circa 160 in 1909 zou zijn gestegen. De bevolking der drie groepen van voornaamste gemeenten heeft zich dus uitsluitend ten koste der allerkleinste gemeenten vermeerderd.

Uit de cijfers van de totale toeneming der bevolking van ons land blijkt verder, dat in alle provinciën, hoewel in ongelijke mate, de mannelijke bevolking sterker is toegenomen dan de vrouwelijke. Dit verschijnsel wordt toegelicht in de volgende paragraaf, omtrent de verhouding der geslachten bij de opvolgende volkstellingen.

In hoeverre ons land, vergeleken bij andere landen van Europa, eene grootere of kleinere bevolkingstoeneming heeft, kan blijken uit onderstaande tabel. Wat de toeneming in de geheele periode betreft, bedenke men dat de tijdperken waarover de gegevens loopen niet gelijk zijn.

GEMIDDELDE JAARLIJKSCHE TOENEMING PER DUIZEND DER BEVOLKING.

Accroissement annuel moyen par mille de la population dans les différents pays de l'Europe.

	in het laatste decennium[1]) *Dans la dernière période decennale.*	in het voorlaatste decennium[2]) *Dans l'avant-dernière période decennale.*	in de geheele periode *Dans la période entière.*	
Pruisen	15.4	14.1	1816—1910	14.5
Bulgarije	14.6	17.7[3])	1881—1910	26.9
Duitschland	14.2	13.2	1816—1910	10.3
Nederland	13.9	14.0	1830—1909	10.1
Saksen	13.5	18.4	1818—1910	15.0
Zwitserland	12.2	11.8	1837—1910	7.3
Denemarken	11.9	10.9	1801—1911	10.0
Wurtemberg	11.7	6.3	1812—1910	5.8
Beieren	11.0	9.9	1818—1910	6.7
Engeland	10.4	11.1	1801—1911	13.8
België	10.4	10.6	1846—1910	8.4
Oostenrijk	8.9	8.9	1830—1910	7.6
Griekenland	7.9	13.4[4])	1832—1907	17.6

	in het laatste decennium[1]) *Dans la dernière période decennale.*	in het voorlaatste decennium[2]) *Dans l'avant-dernière période decennale.*	in de geheele periode *Dans la période entière.*	
Hongarije	7.9	9.8	1850—1910	7.7
Servië	7.6	14.3	1834—1910	18.7
Zweden	7.3	7.1	1800—1910	7.8
Italië	6.6	7.0	1861—1911	9.4
Noorwegen	6.6	13.9	1801—1910	9.1
Schotland	6.2	9.0	1801—1911	10.0
Spanje	5.2	2.6	1797—1910	6.0
Frankrijk	1.6	1.2	1821—1911	3.4
Ierland	— 1.7	— 4.8	1821—1911	— 4.9
Finland	—	10.7	1800—1900	11.9
Rusland	—	—	1851—1897	11.3
Rumenië	—	16.9	1852—1899	11.2
Portugal	—	7.2	1801—1900	6.2

1) D. i. tusschen twee volkstellingen gehouden omstreeks 1890 en 1900. *La période entre deux recensements vers 1890 et 1900.*
2) „ „ „ „ „ 1900 en 1910. „ „ „ „ „ 1900 et 1910.
3) Tusschen de volkstellingen van 1893 en 1900. *Entre les recensements de 1893 et 1900.*
4) „ „ „ „ 1889 en 1897. „ „ „ „ 1889 et 1897.

§ 5. Indeeling der bevolking naar het geslacht.

OP 1000 PERSONEN VAN HET MANNELIJK GESLACHT KOMEN VROUWEN:

Nombres des femmes sur 1000 hommes.

Provinciën en groepen van gemeenten.	1 Jan. 1830.	1 Jan. 1840.	19 Nov. 1849.	31 Dec. 1859.	1 Dec. 1869.	31 Dec. 1879.	31 Dec. 1889.	31 Dec. 1899.	31 Dec. 1909.
Noordbrabant	1 014	1 003	1 012	1 009	1 002	992	992	1 000	1 003
Gelderland	995	994	993	987	985	980	979	984	983
Zuidholland	1 093	1 091	1 095	1 090	1 089	1 076	1 080	1 073	1 057
Noordholland	1 132	1 121	1 102	1 090	1 082	1 069	1 070	1 068	1 063
Zeeland	1 047	1 043	1 033	1 040	1 037	1 037	1 027	1 023	1 014
Utrecht	1 038	1 046	1 052	1 042	1 044	1 037	1 025	1 033	1 042
Friesland	1 030	1 044	1 031	1 011	1 018	1 014	1 013	1 005	991
Overijssel	977	1 001	989	974	966	961	964	969	974
Groningen	1 029	1 035	1 045	1 028	1 030	1 028	1 032	1 027	1 022
Drenthe	963	972	958	939	935	935	903	907	924
Limburg	1 011	975	983	979	975	979	973	975	968
Het Rijk	1 045	1 045	1 040	1 031	1 029	1 023	1 024	1 025	1 021
Gemeenten met meer dan 100 000 inw.	1 219	1 204	1 201	1 190	1 181	1 151	1 141	1 125	1 106
50001—100 000 „	1 117	1 095	1 140	1 129	1 131	1 119	1 117	1 109	1 095
20001—50 000 „	1 060	1 044	1 074	1 064	1 077	1 072	1 068	1 067	1 058
5001—20 000 „	1 007	1 020	1 014	1 002	999	994	991	990	988
5000 en minder „		1 000	990	984	978	973	969	963	963

Drie omstandigheden trekken bij de beschouwing dezer cijfers de aandacht. In de eerste plaats het vrouwenoverschot, dat bij de Rijksbevolking bij alle volkstellingen valt waar te nemen; ten tweede de belangrijke verschillen tusschen de provinciën onderling en tusschen de verschillende groepen van gemeenten en in de derde plaats de daling in het vrouwenoverschot sedert 1840, die voor enkele provinciën en voor alle groepen van gemeenten is doorgegaan tot 1909, terwijl voor andere provinciën en voor het Rijk van 1879—1899 weder eene geringe stijging is waar te nemen, die in de laatste 10-jarige periode weder in eene daling overgaat.

Niettegenstaande er bij de geboorten steeds een constant jongensoverschot te constateeren valt, zijn toch bij de totale bevolking de vrouwen in de meerderheid.

Geboren werden:

van	1840—1849	537.555	jongens en		504.291	meisjes.
„	1850—1859	584,096	„	„	548.800	„
„	1860—1869	619.945	„	„	586.870	„
„	1870—1879	703.472	„	„	668.239	„
„	1880—1889	757.399	„	„	718.331	„
„	1890—1899	804.836	„	„	765.493	„
„	1900—1909	870.365	„	„	826.809	„

Er stierven:

in	1840—1849	430.099	mannen en		409.207	vrouwen.
„	1850—1859	442.419	„	„	428.470	„
„	1860—1869	436.608	„	„	424.477	„
„	1870—1879	472.414	„	„	450.658	„
„	1880—1889	469.793	„	„	440.245	„
„	1890—1899	461.727	„	„	433.305	„
„	1900—1909	440.545	„	„	417.581	„

zoodat, indien geen migratiebeweging had plaats gevonden, de bevolking had moeten vermeerderen met [1]:

in	1840—1849	107.456	mannen en		95.084	vrouwen.
„	1850—1859	141.677	„	„	120.330	„
„	1860—1869	183.337	„	„	162.393	„
„	1870—1879	231.058	„	„	217.581	„
„	1880—1889	287.606	„	„	278.086	„
„	1890—1899	343.109	„	„	332.188	„
„	1900—1909	429.820	„	„	409.228	„

In totaal dus met 1.724.063 mannen en 1.610.890 vrouwen.

Uit deze cijfers volgt, dat, al is de sterfte der vrouwen belangrijk minder dan die der mannen, die mindere sterfte het jongensoverschot bij de geboorten niet te niet doet. Had er geen vertrek boven vestiging plaats gehad bij de beide geslachten, dan zou het vrouwenoverschot van 1840 ad 58.551 plaats hebben moeten maken in 1909 voor een mannenoverschot van 50.622. Hieruit laat zich nu gemakkelijk berekenen dat sedert 1840 het vertrek boven vestiging voor de beide geslachten is geweest: 225.942 mannen en 115.395 vrouwen, een plus derhalve van 115.395 mannen, wat heeft veroorzaakt, dat ook in 1909 nog een vrouwenoverschot is blijven bestaan.

Wat de sterfte aangaat, deze was in totaal gemiddeld per 1000 inwoners:

1840/9	26.56	1880/9	21.27
1850/9	25.49	1890/9	18.67
1860/9	24.80	1900/9	15.69
1870/9	24.49		

Een teruggang dus van 1840/9 tot 1900/9 van bijna 11 ‰ der gemiddelde bevolking.

Omtrent de sterfteverhoudingen van mannen en vrouwen verspreiden de volgende cijfers licht.

Op 1000 van ieder geslacht stierven in de onderstaande perioden per jaar:

	Mannen.	Vrouwen.	Verschil.
1840/9	27.74	25.68	2.06
1850/9	26.23	24.94	1.29
1860/9	25.40	24.22	1.18
1870/9	25.28	23.57	1.71
1880/9	22.19	20.39	1.80
1890/9	19.36	17.87	1.49
1900/9	16.24	15.12	1.12

Het verschil tusschen de sterftequotienten der beide geslachten wordt, zij het dan niet regelmatig, minder. Het naderen van de vrouwensterfte tot die der mannen moet dan ook medegewerkt hebben om het aandeel der vrouwen in de bevolking te verminderen.

De soms belangrijke verschillen, die er bestaan tusschen de provinciën onderling, maar vooral tusschen de groepen van gemeenten in de numerieke verhoudingen der beide geslachten, zullen wel vooral moeten gezocht worden in de grootere deelneming der vrouwen, in vergelijking met de mannen, aan den trek van het platteland en vooral uit de groep der kleinste gemeenten, naar de grootere bevolkingscentra. In provinciën toch met een groot aandeel der plattelandsbevolking is het relatieve aantal vrouwen in den regel gering. De volgende cijfers geven daarvan een bewijs voor zooveel betreft de laatste volkstelling:

1) Voor den invloed, dien de migratie zelve op geboorten en sterfte uitoefent, vergelijke men blz. 44.

PROVINCIËN.	Aantal vrouwen op 1000 mannen.	Aandeel der bevolking in gemeenten met minder dan 10000 zielen.
Noordbrabant	1003	70 %
Gelderland	983	62 %
Zuidholland	1057	33 %
Noordholland	1063	28 %
Zeeland	1014	82 %
Utrecht	1042	46 %
Friesland	991	39 %
Overijssel	974	52 %
Groningen	1022	59 %
Drenthe	924	57 %
Limburg	968	68 %
Het Rijk	1021	47 %

Dat Zeeland bij een zeer groot percentage der bevolking in gemeenten met minder dan 10000 inwoners toch geen zeer laag aantal vrouwen vertoont, kan wellicht gevolg zijn daarvan, dat Zeeland een groot aantal stedelijke gemeenten beneden 10000 inwoners telt, die vermoedelijk zelve de dienstboden van het Zeeuwsche platteland trekken en daardoor de provincie in totaal normaal doen blijven. De stedelijke gemeenten Aardenburg, Arnemuiden, Biervliet, Brouwershaven, Goes, Hulst, Oostburg, Terneuzen, Tholen en Zierikzee, alle ver beneden 10000 inwoners, tellen samen 19.430 mannen en 20.890 vrouwen, of 1075 vrouwen op 1000 mannen. In Friesland is juist het tegenovergestelde het geval, omdat daar een groot gedeelte plattelandsbevolking in gemeenten met meer dan 10000 zielen woont.

Ook voor Gelderland is dit laatste waar ten opzichte van Ede, Voorst en Winterswijk, die samen eene bevolking tellen van 22.350 mannen en 20.198 vrouwen of slechts 904 vrouwen op 1000 mannen.

Het zeer lage cijfer van het vrouwenoverschot van Drenthe is eensdeels het gevolg van het groot aantal mannen in gestichten (Veenhuizen), zonder welke het aantal vrouwen op 1000 mannen 952 zou hebben bedragen, anderdeels van dezelfde reden die de cijfers van Friesland en Gelderland hebben verlaagd, n.l. omdat de plattelandsgemeenten Emmen en Hoogeveen meer dan 10000 inwoners tellen en samen hebben 20.507 mannen tegen 19.750 vrouwen, of 960 vrouwen op 1000 mannen.

Na het bovenstaande behoeven de groote verschillen, die tusschen de groepen van gemeenten in afdalende volgorde bestaan, niet nader te worden toegelicht.

In de meeste Europeesche landen doen zich dezelfde verschijnselen betreffende de geslachtsverhoudingen voor, n.l. bijna overal meer vrouwen dan mannen en eveneens soms een verminderend vrouwenaandeel. Bij landen buiten Europa zijn veelal de mannen in de meerderheid, wat wijst op een grooter vertrek van mannen uit Europa naar overzeesche gewesten, wat juist de oorzaak is van de vrouwenoverschotten in de Europeesche landen.

Hieronder volgen eenige cijfers:

AANTAL VROUWEN OP 1000 MANNEN.

Nombres des femmes sur 1000 hommes.

Duitschland	(1890)	1040	(1900)	1032	(1910)	1026
Oostenrijk	(1890)	1044	(1900)	1035	(1910)	1036
Hongarije	(1890)	1018	(1900)	1011	(1910)	1019
Frankrijk	(1886)	1007	(1896)	1022	(1906)	1034
België	(1890)	1005	(1900)	1013	(1910)	1017
Zwitserland	(1888)	1056	(1900)	1035	(1910)	1031
Denemarken	(1890)	1051	(1901)	1052	(1911)	1061
Zweden	(1890)	1065	(1900)	1049	(1910)	1046
Noorwegen	(1891)	1073	(1900)	1064	(1910)	1069
Engeland en Wales	(1891)	1064	(1901)	1068	(1911)	1068
Schotland	(1891)	1072	(1901)	1057	(1911)	1063
Ierland	(1891)	1029	(1901)	1021	(1911)	1004
Spanje	(1887)	1040	(1900)	1048	(1910)	1023
Portugal	(1890)	1078	(1900)	1090		
Servië	(1890)	948	(1900)	946	(1910)	938
Bulgarije	(1888)	965	(1900)	961	(1910)	966
Rumenië	(1894)	964	(1899)	968		
Rusland	(1870)	1011	(1897)	1011		
Vereenigde Staten	(1890)	953	(1900)	954	(1910)	943
Britsch Indië	(1891)	958	(1901)	963	(1911)	953
Japan	(1891)	980	(1898)	983	(1908)	971
Australië	(1889)	893	(1901)	907	(1911)	928
Canada	(1891)	963	(1901)	952	(1911)	886
Nederland	(1889)	1024	(1899)	1025	(1909)	1021

§ 6. Dichtheid der bevolking.

Zooals in den tekst van het aanhangsel tot het eerste deel van de Uitkomsten der volkstelling, bevattende o. m. een opgaaf van de oppervlakte en de daarmede berekende bevolkingsdichtheid, wordt medegedeeld, is er bij deze volkstelling naar gestreefd om de gegevens der oppervlakte van iedere gemeente en daarmede die der provinciën en van het Rijk zoo juist mogelijk te verkrijgen. Door de zeer gewaardeerde medewerking van het Departement van Financiën werd niet alleen van iedere gemeente de totale oppervlakte verkregen, doch werden ook afzonderlijke opgaven verstrekt omtrent de zoogenaamde buitenwateren. Deze afzonderlijke opgaven, alsmede die der oppervlakte van de groote rivieren, naar gemeenten ingedeeld, stelden thans in staat voor iedere gemeente gelijkwaardige oppervlaktecijfers te berekenen, n.l. de uitgestrektheid *grond*, welke tot iedere gemeente behoorde, met inbegrip van kleine wateren (kleine rivieren, kanalen, meren en plassen, waarvan de totale oppervlakte het aantal van 75 H. A. niet overschreed). Met behulp van deze gegevens werd voor iedere gemeente, voor de groepen van gemeenten in provincie en Rijk, voor iedere provincie en voor het Rijk in zijn geheel, de bevolkingsdichtheid berekend. Naast deze cijfers is nog voor elke provincie de oppervlakte gegeven met inbegrip van het tot iedere gemeente behoorende water, terwijl voor het Rijk nog bovendien is vermeld de geheele grootte van ons land met inbegrip van de Zuiderzee, de Wadden, de Dollard, de Lauwerzee en alle Zuidhollandsche en Zeeuwsche stroomen. Als grens aan Zee is genomen de zoogenaamde laagwaterlijn, die, tusschen de eilanden gebroken zijnde, door rechte verbindingslijnen aaneen gesloten werd. De totale oppervlakte binnen deze laagwaterlijn en de landgrenzen werd planimetrisch berekend.

Voor de provinciën, de groepen van gemeenten en voor het Rijk volgen hier de verschillende resultaten.

PROVINCIËN EN GROEPEN VAN GEMEENTEN. *Provinces et groupes de communes.*	Bevolking op 31 Dec. 1909. *Population au 31 déc. 1909.*	Oppervlakte. *Superficie.* Totaal. *Total.*	Met *Avec* tot de gemeenten behoorende wateren. *les eaux appartenant aux communes.*	Zonder *Sans*	Dichtheid. *Densité.* Berekend met de cijfers uit *Calculée d'après les chiffres de* kolom 3. *col. 3.*	kolom 4. *col. 4.*	kolom 5. *col. 5.*
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
		H.A.	H.A.	H.A.	per 1 K.M².		
Noordbrabant	623.079		509.843	497.284		122.21	125.30
Gelderland	639.602		508.945	502.440		125.67	127.30
Zuidholland	1.390.744		313.035	293.100		444.27	474.47
Noordholland	1.107.693		279.770	276.201		395.93	401.05
Zeeland	232.515		272.999	183.175		85.18	126.93
Utrecht	288.514		138.543	136.321		208.25	211.64
Friesland	359.552		332.033	322.025		108.29	111.65
Overijssel	382.880		339.868	335.450		112.65	114.14
Groningen	328.045		236.399	228.352		138.77	143.66
Drenthe	173.318		266.550	266.209		65.02	65.11
Limburg	332.007		220.596	219.468		150.50	151.28
Het Rijk	5.858.175[1])	4.082.871	3.418.581	3.260.025	143.48	171.36	179.70
Gemeenten met meer dan 100000 inw.	1.374.406		17.289	16.600		7949.60	8279.55
50001—100000 „	371.503		22.034	21.879		1686.04	1697.99
20001—50000 „	624.021		102.958	96.703		606.09	645.30
5001—20000 „	1.748.677		1.306.468	1.276.861		133.85	136.95
5000 en minder „	1.739.342		1.969.832	1.847.982		88.30	94.12

Waar in deze § verder van oppervlakte wordt melding gemaakt, worden bedoeld de cijfers van kolom 5 van bovenstaande tabel.

De oppervlakten der verschillende provinciën loopen zeer uiteen, tusschen 136.321 H.A. voor Utrecht en 502.440 H.A. voor Gelderland. Het procentsgewijze aandeel der bevolking en der oppervlakte van iedere provincie in het Rijkstotaal, alsmede de uitgestrektheid grond, gemiddeld per inwoner, worden hieronder vermeld.

PROVINCIËN EN GROEPEN VAN GEMEENTEN. *Provinces et groupes de communes.*	Bevolking in % der Rijksbev. *Popul. en % de la popol. du Roy.*	Oppervl. in % der Rijksoppervl. *Superf. en % de la sup. du Roy.*	Oppervlakte per inwoner in H.A. *Superf. par habitant en H.A.*
Noordbrabant	10.64	15.26	0.80
Gelderland	10.92	15.41	0.79
Zuidholland	23.74	8.99	0.21
Noordholland	18.91	8.47	0.25
Zeeland	3.97	5.62	0.79
Utrecht	4.92	4.18	0.47
Friesland	6.14	9.88	0.90
Overijssel	6.54	10.29	0.87
Groningen	5.60	7.00	0.70
Drenthe	2.96	8.17	1.54
Limburg	5.66	6.73	0.66
Het Rijk	100.—	100.—	0.56
Gemeenten met meer dan 100000 inw.	23.46	0.51	0.01[2]
50001—100000 „	6.34	0.67	0.06
20001—50000 „	10.66	2.96	0.15
5001—20000 „	29.85	39.17	0.73
5000 en minder „	29.69	56.69	1.06

1) Met inbegrip van 226 personen zonder vaste woonplaats.

De cijfers der bevolkingsdichtheid voor de verschillende deelen des Rijks houden uit den aard der zaak verband met de aandeelen, welke de bevolking dier deelen in de Rijksbevolking innemen. Gelderland en Zeeland hebben ongeveer een gelijke bevolkingsdichtheid, zoodat de verhouding der bevolkingscijfers en der oppervlaktecijfers dan ook ongeveer gelijk is, n.l. = 1 : 0.36.

Ofschoon, zooals uit het vorenstaande is af te leiden, de cijfers omtrent de oppervlakte van iedere gemeente en daarmede die van de provinciën en van het Rijk, bij vroegere volkstellingen verzameld, niet geheel juist zijn te achten, zijn de verschillen niet van dien aard, dat zij op de berekende dichtheidcijfers van grooten invloed zijn en is het dus niet van belang ontbloot om de toeneming dier bevolkingsdichtheid na te gaan. Allereerst volgt hier een overzicht voor het geheele Rijk en daarna voor de verschillende provinciën.

OPPERVLAKTE EN DICHTHEID DER BEVOLKING DES RIJKS BIJ DE OPVOLGENDE VOLKSTELLINGEN.

Superficie et densité de la population.

Tijdstippen der Volkstellingen. *Epoques des recencements.*	Uitgestrektheid. *Superficie.* Hectaren.	◻ geogr. mijlen *lieues géogr. carrées.*	Aantal zielen per *Nombre d'habit. sur.* ◻ K.M. 1 *Kilom. carrée.*	◻ geogr. mijl 1 *lieue géog. carrée.*	Toeneming der dichtheid. *accroissem de la densité.*
1 Januari 1830	3 258 928	594,01	80,2	4 400	100.—
1 „ 1840	3 258 928	594,01	87,8	4 816	109.46
19 November 1849	3 258 928	594,01	93,8	5 146	116.96
31 December 1859	3 283 998	598,56	100,8	5 528	125.69
1 „ 1869	3 287 486	599,21	108,9	5 974	135.79
31 „ 1879	3 299 992	601,48	121,6	6 671	151.62
31 „ 1889	3 253 827	593,06	138,6	7 607	172.81
31 „ 1899	3 307 862	602,93	154,3	8 466	192.39
31 „ 1909	3 260 025 *)	594,21	179,7	9 859	224.07

Dat de toeneming der totale bevolkingsdichtheid ongeveer gelijken tred heeft gehouden met de toeneming der bevolking zelve, van 100 in 1830 op 224.15 in 1909, schijnt geen toelichting te behoeven, waar het grondgebied in den loop der jaren slechts eene geringe vermeerdering heeft ondergaan door indijkingen, drooggleggingen en dergelijke (de Haarlemmermeer tusschen 1859 en 1869, de Anna Paulownapolder en de Ypolder tusschen 1869 en 1879).

De bevolkingsdichtheid in de verschillende provinciën bij de opvolgende volkstellingen blijkt uit het volgende overzicht.

DICHTHEID DER BEVOLKING. (Aantal zielen per ◻ K.M.)

Densité de la population (Nombre d'habitants sur 1 Kilom. carré.

PROVINCIËN. *Provinces.*	1 Jan. 1830.	1 Jan. 1840.	19 Nov. 1849.	31 Dec. 1859.	1 Dec. 1869.	31 Dec. 1879.	31 Dec. 1889.	31 Dec. 1899.	31 Dec. 1909.
Noordbrabant	68.3	74.0	77.6	79.5	83.6	91.0	104.9	108.1	125.3
Gelderland	61.1	68.2	73.1	79.4	85.1	91.9	103.8	111.3	127.3
Zuidholland	158.1	173.3	185.6	207.1	228.1	265.9	315.4	380.3	474.5
Noordholland	166.0	177.7	191.3	191.7	212.6	245.6	300.9	346.5	401.1
Zeeland	82.8	91.3	96.7	94.2	100.6	105.7	112.7	120.5	126.9
Utrecht	96.5	105.8	108.9	115.6	125.4	138.5	159.6	181.9	211.6
Friesland	62.7	69.7	75.7	83.8	89.3	99.3	101.5	102.6	111.7
Overijssel	53.0	58.5	63.6	70.8	76.0	81.7	89.0	99.6	114.1
Groningen	67.3	75.1	80.5	90.6	98.3	110.2	116.4	127.1	143.7
Drenthe	24.0	27.3	31.1	35.8	39.7	44.6	49.3	55.8	65.1
Limburg	83.9	89.2	93.1	97.8	101.5	108.6	116.1	127.9	151.3
Het Rijk	80.2	87.8	93.8	100.8	108.9	121.6	138.6	154.3	179.7

*) Totaal van de oppervlakten der gemeenten zonder de uitgestrektheid der daartoe behoorende groote wateren.

TOENEMING DER BEVOLKINGSDICHTHEID.

(die van 1830 = 100 gesteld.)

Accroissement de la densité de la population (celle de 1830 pris = 100).

PROVINCIËN.	1 Jan. 1830.	1 Jan. 1840.	19 Nov. 1849.	31 Dec. 1859.	1 Dec. 1869.	31 Dec. 1879.	31 Dec. 1889.	31 Dec. 1899.	31 Dec. 1909.	Toeneming der bevolking 1830–1909.
Noordbrabant ..	100	108.35	113.62	116.40	122.40	133.24	153.59	158.27	183.45	178.59
Gelderland	100	111.62	119.64	129.95	139.28	150.41	169.89	182.16	208.35	206.46
Zuidholland	100	109.62	117.39	130.99	144.28	168.18	199.50	240.54	300.13	289.90
Noordholland ..	100	107.05	115.24	115.48	128.07	147.95	181.26	208.74	241.54	267.57
Zeeland	100	110.27	116.79	113.77	121.50	127.66	136.11	145.53	153.26	169.40
Utrecht	100	109.64	112.85	119.79	129.95	143.52	165.39	188.50	219.28	217.98
Friesland	100	111.16	120.73	133.65	142.42	158.37	161.88	163.64	178.15	175.47
Overijssel	100	110.38	120.—	133.58	143.40	154.15	167.92	187.92	215.28	214.03
Groningen	100	111.59	119.61	134.62	146.06	163.74	172.95	188.85	213.52	208.28
Drenthe	100	113.75	129.58	149.17	165.42	185.83	205.42	232.50	271.25	271.37
Limburg	100	106.32	110.97	116.57	120.98	129.44	138.38	152.44	180.35	178.23
Het Rijk...	100	109.48	116.96	125.69	135.79	151.62	172.81	192.39	223.31	224.15

Aangezien voor 1909 mag worden geacht, dat de oppervlaktecijfers en daarmede die der bevolkingsdichtheid met de werkelijkheid overeenstemmen en tevens mag worden verondersteld dat de dichtheidcijfers voor 1830 berekend, waaraan ten grondslag liggen de oppervlaktecijfers, bij de invoering van het Kadaster verkregen, mede juist zijn, moet door vergelijking der beide laatste kolommen van bovenstaande tabel kunnen blijken, welke provinciën in den loop der tijden aan uitgestrektheid hebben gewonnen of verloren. Immers ware het grondgebied gelijk gebleven, dan zou de bevolkingsdichtheid en de bevolking zelve in gelijke mate moeten zijn toegenomen.

Waar de bevolkingsdichtheid sterker is toegenomen dan de bevolking, moet de uitgestrektheid zijn verminderd en omgekeerd. In totaal heeft ons land dus aan grondgebied sedert 1830 gewonnen (inpoldering, drooglegging, indijking, aanslibbing).

Uit de oppervlaktecijfers der gemeenten is het volgend overzicht samengesteld:

Aantal	gemeenten	met	eene	oppervlakte	van	minder dan 100	H.A.	10
,,	,,	,,	,,	,,	,,	101— 500	,,	74
,,	,,	,,	,,	,,	,,	501— 1000	,,	210
,,	,,	,,	,,	,,	,,	1001— 2000	,,	323
,,	,,	,,	,,	,,	,,	2001— 3000	,,	171
,,	,,	,,	,,	,,	,,	3001— 4000	,,	101
,,	,,	,,	,,	,,	,,	4001— 5000	,,	63
,,	,,	,,	,,	,,	,,	5001— 6000	,,	41
,,	,,	,,	,,	,,	,,	6001— 7000	,,	32
,,	,,	,,	,,	,,	,,	7001— 8000	,,	21
,,	,,	,,	,,	,,	,,	8001— 9000	,,	16
,,	,,	,,	,,	,,	,,	9001—10000	,,	8
,,	,,	,,	,,	,,	,,	10001—15000	,,	34
,,	,,	,,	,,	,,	,,	15001—20000	,,	10
,,	,,	,,	,,	,,	,,	20001—25000	,,	4
,,	,,	,,	,,	,,	,,	25001—30000	,,	1
,,	,,	,,	,,	,,	,,	30000 en meer	,,	2

De kleine gemeenten met minder dan 100 H.A. waren: Ammerstol (64), Blokzijl (18), Dokkum (33), Eindhoven (79), Nieuwpoort (54), Ravenstein (20), Schoonhoven (84), Urk (81), Valkenburg (L.) 46, Stad-Vollenhove (25).

De gemeenten met meer dan 20000 H.A. oppervlakte waren Apeldoorn (33.972), Ede (32.927), Emmen (29.098), Ermelo (20.918), Ooststellingwerf (22.535), Weststellingwerf (22.822) en Opsterland (23.050).

De bevolkingsdichtheid liep in de verschillende gemeenten uiteen tusschen 12,12 inwoners per K.M², voor Schiermonnikoog en 12.267.19 voor Amsterdam.

De volgende cijfers geven een overzicht van de verdeeling van het aantal gemeenten naar de bevolkingsdichtheid.

AANTAL GEMEENTEN MET EEN BEVOLKINGSDICHTHEID PER K.M².:

Nombre de communes avec une densite par Kilom. carré de:

van minder dan	50	98	van	800— 900	5
,,	50—100	423	,,	900— 1000	3
,,	100—200	347	,,	1000— 1500	21
,,	200—300	84	,,	1500— 2000	13
,,	300—400	52	,,	2000— 3000	8
,,	400—500	20	,,	3000— 4000	4
,,	500—600	6	,,	4000— 5000	2
,,	600—700	12	,,	5000—10000	13
,,	700—800	6	van meer dan	10000	4

Een aanschouwelijk beeld van de toeneming der bevolkingsdichtheid kan nog worden verkregen door de volgende mededeeling. Indien de bevolking van Nederland over het geheele Rijk zoodanig werd verspreid, dat de afstand, die de individuen van hun naaste buren scheidt, overal gelijk was, dan zou deze afstand in 1830 zijn geweest 120 Meter en in 1909 80 Meter. 1)

Omtrent de dichtheid der bevolking omstreeks 1909 en de toeneming daarvan in de laatste twee decennia in vreemde staten volgen onderstaande gegevens, waaruit blijkt dat Nederland in de rij der Europeesche Staten, gerangschikt naar de grootte der bevolkingsdichtheid, de derde plaats inneemt:

INWONERS PER K.M².

Nombre d'habitants par Kilom. carré.

België	1890:	206,1	—	1900:	227,2		1911:	252,0
Engeland en Wales	1891:	192,1	—	1901:	215,4	—	1911:	238,6
Nederland	1889:	136,0	—	1899:	154,3	—	1909:	179,7
Italië	1881:	96,1	—	1901:	109,6	—	1911:	121,0
Duitschland	1890:	91,4	—	1900:	104,2	—	1910:	120,0
Oostenrijk	1890:	79,6	—	1900:	87,2	—	1910:	95,2
Zwitserland	1888:	73,2	—	1900:	82,8	—	1910:	91,1
Frankrijk	1896:	71,8	—	1901:	72,6	—	1910:	73,8
Denemarken	1890:	55,8	—	1901:	62,9	—	1910:	70,8
Hongarije	1890:	53,7	—	1900:	59,3	—	1910:	64,2
Portugal	1890:	54,8	—	1900:	58,9			
Schotland	1891:	52,2	—	1901:	58,0		1911:	60,4
Servië	1890:	44,7	—	1900:	51,6	—	1910:	60,3
Ierland	1891:	57,3	—	1901:	52,8		1911:	52,3
Rumenië	1889:	38,5	—	1899:	45,4			
Griekenland	1889:	33,8		1896:	37,6	—	1907:	41,6

1) Ter berekening dezer cijfers is voor de beide perioden de oppervlakte van Nederland verdeeld in evenveel aan elkander grenzende regelmatige zeshoeken als het Rijk inwoners telt. Indien dan op een der middelpunten van den ingeschreven cirkel een inwoner wordt geplaatst, is de afstand, die elk inwoner van zijn naasten buur scheidt, gelijk aan twee maal de straal van de ingeschreven cirkel. Uit de berekende oppervlakte dier zeshoeken laat zich de lengte van den straal gemakkelijk afleiden.

INDEELING DER BEVOLKING NAAR DE WIJZE VAN SAMENWONING. (Absolute cijfers.)

Distribution de la population d'après la cohabitation (Chiffres absolus.)

PROVINCIËN EN GROEPEN VAN GEMEENTEN. *Provinces et groupes de communes.*	Jaren der Volkstellingen. *Epoques des recensem.*	Personen behoorende tot de gezinnen. *Personnes appartenant aux familles.* Mannen. *Hommes.*	Vrouwen. *Femmes.*	Totaal. *Total.*	LEDEN VAN HUISGEZINNEN. *Membres des familles.* Hoofden van gezinnen. *Chefs de famille.* Mannen. *Hommes.*	Vrouwen. *Femmes.*	Kinderen. *Enfants.* Mannen. *Hommes.*	Vrouwen. *Femmes.*	Personen in dienstbetrekking. *Domestiques.* Mannen. *Hommes.*	Vrouwen. *Femmes.*	Overige leden der gezinnen. *Autres membres des familles.* Mannen. *Hommes.*	Vrouwen. *Femmes.*	Personen afzonderlijk levend. *Personnes vivant séparément.* Mannen. *Hommes.*	Vrouwen. *Femmes.*	PERSONEN IN INSTELLINGEN. *Population d'établissements.* Bestuurders. *Direction.*	Bevolking voor wie de instellingen zijn bestemd. *Popul. pour laquelle l'établ. est destiné.* Mannen. *Hommes.*	Vrouwen. *Femmes.*	TOTAAL. *Total.* Mannen. *Hommes.*	Vrouwen. *Femmes.*
Noordbrabant	1879	225 621	222 896	448 517	80 544	13 467	117 158	105 937	8 187	15 230	19 732	88 262	2 611	4 110	1 892	5 864	5 326	6 576	6 506
	1889	245 679	243 454	489 133	85 908	14 358	129 795	118 373	9 442	16 877	20 534	93 846	2 569	3 724	4 487	7 539	6 663	9 413	9 276
	1899	266 164	265 557	531 721	92 916	14 602	141 608	130 464	9 516	17 944	22 124	102 547	3 024	4 301	5 340	8 653	8 692	9 755	10 913
	1909	297 063	293 842	590 905	103 669	14 651	163 024	151 408	8 577	17 149	21 793	110 634	4 637	8 849	7 008	9 648	9 480	11 462	14 674
Gelderland	1879	229 675	224 696	454 371	79 695	11 486	118 643	103 876	9 809	17 289	21 528	92 045	2 264	3 318	1 269	3 651	2 942	4 071	3 794
	1889	251 194	246 712	497 906	86 101	13 254	132 724	116 159	9 749	18 412	22 620	98 887	2 764	3 411	2 418	4 831	3 290	5 742	4 797
	1899	276 916	273 109	550 025	94 444	14 368	147 828	130 396	9 265	19 328	25 379	109 017	3 194	4 132	2 811	5 813	4 390	6 388	6 073
	1909	311 694	305 629	617 323	107 558	15 025	168 344	148 722	8 092	19 677	27 700	122 205	4 352	6 475	3 328	6 526	5 182	7 269	7 767
Zuidholland	1879	374 014	401 124	775 138	147 021	21 870	197 854	188 811	6 257	28 313	22 882	162 130	5 044	10 165	2 056	7 705	5 003	8 530	6 234
	1889	441 775	476 075	917 850	168 541	26 687	240 903	232 263	6 691	32 476	25 640	184 649	6 297	11 453	3 520	8 383	5 658	9 604	7 957
	1899	534 187	570 912	1 105 099	200 440	30 927	296 643	286 572	6 665	36 033	30 439	217 380	8 769	15 117	3 651	9 791	7 502	10 581	9 640
	1909	653 361	687 020	1 340 381	246 683	34 803	363 861	347 936	5 876	38 218	36 941	266 063	13 478	19 909	4 546	9 381	7 869	10 356	11 440
Noordholland	1879	313 145	336 103	649 248	124 792	18 744	165 085	156 587	6 580	25 932	16 688	134 840	7 247	9 311	1 667	7 918	5 708	8 549	6 744
	1889	384 765	414 086	798 851	148 065	24 147	205 076	196 899	7 451	30 606	24 173	162 434	5 680	8 553	3 145	10 186	6 219	11 330	8 220
	1899	448 812	480 171	928 983	172 843	27 481	243 498	234 036	6 968	31 292	25 503	187 362	8 756	13 087	3 661	10 924	7 936	11 844	9 861
	1909	513 803	545 472	1 059 275	205 839	29 486	272 427	262 263	5 641	31 387	29 896	222 336	12 301	17 425	4 646	10 882	8 022	11 940	11 610
Zeeland	1879	90 855	93 427	184 282	33 278	4 681	49 418	46 349	3 053	5 932	5 106	36 465	800	1 819	370	899	791	1 025	1 035
	1889	96 518	98 344	194 862	35 040	4 960	52 830	49 375	3 008	5 853	5 640	38 156	900	1 914	656	852	706	1 108	1 106
	1899	105 249	106 880	212 129	38 850	5 162	57 335	53 980	3 208	5 983	5 856	41 755	1 080	2 019	268	787	662	863	828
	1909	113 073	114 097	227 170	43 244	5 186	61 177	58 026	2 843	5 354	5 809	45 531	1 427	2 360	336	1 006	651	1 157	836
Utrecht	1879	90 590	94 065	184 655	34 136	5 210	46 351	43 132	3 656	7 909	6 447	37 814	1 313	2 026	729	2 122	1 484	2 380	1 955
	1889	104 562	108 366	212 928	38 490	5 986	54 998	51 369	3 827	8 656	7 247	42 355	1 660	2 117	1 332	2 878	1 424	3 357	2 277
	1899	118 582	123 353	241 935	43 182	6 576	64 068	60 430	3 760	9 181	7 572	47 166	2 380	2 868	1 309	2 906	1 836	3 181	2 596
	1909	135 620	141 641	277 261	50 536	7 109	73 933	69 842	3 074	9 810	8 077	54 880	2 980	4 058	1 557	2 778	1 595	3 056	2 874
Friesland	1879	160 271	161 082	321 353	61 116	8 214	83 070	75 495	6 998	12 874	9 087	64 499	1 136	3 015	475	2 106	1 856	2 285	2 152
	1889	163 390	164 187	327 577	62 861	9 022	84 870	77 263	6 525	12 217	9 134	65 685	1 363	3 165	722	1 879	1 574	2 186	1 989
	1899	166 959	165 353	332 312	65 861	8 466	85 955	77 286	5 987	11 498	9 156	68 103	1 448	3 760	469	1 659	1 812	1 797	2 089
	1909	177 101	173 051	350 152	71 897	7 845	90 515	79 938	5 250	11 223	9 439	74 045	1 849	4 472	497	1 759	1 567	1 880	1 943
Overijssel	1879	135 516	130 836	266 352	47 321	6 548	68 397	60 198	6 304	9 083	13 494	55 007	1 191	1 896	705	2 948	1 553	3 274	1 932
	1889	146 706	141 706	288 412	50 744	7 415	74 394	65 843	6 452	9 302	15 116	59 146	1 553	1 899	945	2 107	1 474	2 554	1 972
	1899	165 256	160 424	325 680	57 267	7 893	84 891	76 239	6 182	9 306	16 916	66 986	1 956	2 225	920	2 538	1 933	2 671	2 425
	1909	189 529	184 365	373 894	66 544	8 194	99 589	90 562	5 045	8 829	18 351	76 780	2 330	2 792	839	2 297	1 987	2 465	2 658
Groningen	1879	122 689	124 517	247 206	45 816	6 754	60 591	57 114	8 397	11 492	7 885	49 157	980	2 530	317	1 009	1 221	1 115	1 432
	1889	131 936	134 990	266 926	48 848	7 815	67 093	63 426	8 283	11 706	7 712	52 043	1 257	2 450	552	1 024	1 129	1 190	1 515
	1899	145 330	147 324	292 654	54 759	7 562	74 547	69 458	8 050	12 386	7 974	57 918	1 496	3 260	401	1 156	1 405	1 278	1 677
	1909	159 346	160 911	320 257	62 294	7 452	82 499	76 011	5 984	11 926	8 569	65 522	1 954	3 676	555	1 160	1 395	1 283	1 827
Drenthe	1879	59 006	56 086	115 092	20 829	2 224	29 729	26 522	3 143	3 951	5 305	23 389	333	435	888	2 058	888	2 486	1 348
	1889	64 796	61 182	125 978	22 762	2 638	32 792	28 946	3 197	3 864	6 045	25 744	528	495	1 351	3 326	377	4 009	1 045
	1899	73 507	69 645	143 152	25 662	3 567	37 998	33 749	3 342	4 055	6 505	28 274	538	683	1 003	4 392	755	4 875	1 275
	1909	85 811	81 585	167 396	30 070	3 373	45 826	40 701	2 848	4 065	7 067	33 446	691	804	268	3 617	922	3 729	1 078
Limburg	1879	115 566	111 771	227 337	38 796	6 263	59 375	53 336	5 691	7 466	11 704	44 706	1 857	2 114	1 124	3 516	4 566	4 022	5 184
	1889	123 105	119 542	242 647	40 464	6 824	65 246	58 855	5 895	8 018	11 500	45 845	1 520	1 713	1 851	4 965	4 876	5 812	5 880
	1899	134 779	132 908	267 687	44 117	7 324	73 038	66 201	5 314	8 305	12 310	51 078	2 258	2 740	4 078	6 232	5 419	7 328	6 984
	1909	157 639	151 839	309 478	52 246	7 346	87 480	79 170	4 779	7 900	13 134	57 423	3 672	4 903	4 829	7 530	6 677	9 354	9 682
Het Rijk	1879	1 916 948	1 956 603	3 873 551	713 344	105 461	995 671	917 357	68 075	145 471	139 858	788 314	24 776	40 739	11 492	39 796	31 338	44 313	38 313
	1889	2 154 426	2 208 644	4 363 070	787 824	123 106	1 140 721	1 058 771	70 520	157 977	155 361	868 790	26 091	40 894	20 979	47 970	33 390	56 305	46 034
	1899	2 435 783	2 495 648	4 931 431	890 347	133 930	1 307 415	1 218 813	68 260	165 312	169 761	977 593	34 988	54 207	23 911	54 851	42 342	60 561	54 361
	1909	2 794 040	2 839 452	5 579 492	1 040 580	140 470	1 508 675	1 404 579	58 009	165 538	186 776	1 128 865	49 671	75 673	28 426	56 584	45 347	63 951	66 406
Gemeenten met:																			
meer dan 100 000 inwoners	1909	625 315	688 306	1 313 621	246 388	40 120	336 479	332 534	2 469	41 801	39 979	273 851	17 593	24 426	5 624	10 070	8 981	11 035	13 640
50 001—100 000 „	1909	168 010	184 175	352 185	64 812	10 339	90 457	89 075	1 989	14 106	10 752	70 655	4 163	6 216	3 026	5 377	4 085	6 120	6 368
20 001—50 000 „	1909	287 814	306 184	593 998	108 950	15 681	158 916	155 274	2 757	16 747	17 191	118 489	5 692	9 016	3 371	10 114	6 018	10 919	8 584
5001—20 000 „	1909	850 084	835 807	1 385 891	320 631	37 020	459 285	416 095	22 232	47 861	57 935	334 831	11 053	19 147	9 323	18 776	14 552	21 280	21 371
5000 en minder „	1909	862 817	824 980	1 687 797	309 798	37 310	463 538	411 601	28 562	45 030	60 919	331 039	11 170	16 868	7 082	12 247	11 711	14 597	16 443

INDEELING DER BEVOLKING NAAR DE WIJZE VAN SAMENWONING. (Verhoudingscijfers tot de bevolking.)

Distribution de la population d'après la cohabitation. (Chiffres relatifs.)

PROVINCIËN EN GROEPEN VAN GEMEENTEN.	Jaren der volkstellingen. *Epoques des recensem.*	Personen behoorende tot de gezinnen, op 1000 huisgezinnen. *Persones appartenant aux familles sur 1000 familles.*			LEDEN DER HUISGEZIN VAN ELK *Membres de famille sur 1000*				PERSONEN OP 1000 ZIELEN, GESLACHT. *habitants de chaque sexe.*				Personen afzonderlijk levend op 1000 zielen van elk geslacht. *Personnes vivant séparément sur 1000 habitants.*		Personen in gestichten en instellingen op 1000 zielen van elk geslacht. *Population des établissements sur 1000 habitants de chaque sexe.*				
					Hoofden der gezinnen. *Chefs de famille.*		Kinderen. *Enfants.*		Personen in dienstbetrekking. *Domestiques.*		Overige leden der gezinnen. *Autres membres de famille.*				Bestuurders. *Direction.*	Bevolking voor wie de instellingen zijn bestemd. *Popul. pour laquelle l'établ. est destiné.*		Totaal. *Total.*	
		Mannen. *Hommes.*	Vrouwen. *Femmes.*	Totaal. *Total.*	Mannen. *Hommes.*	Vrouwen. *Femmes.*	Mannen. *Hommes.*	Vrouwen. *Femmes.*	Mannen. *Hommes.*	Vrouwen. *Femmes.*	Mannen. *Hommes.*	Vrouwen. *Femmes.*	Mannen. *Hommes*	Vrouwen. *Femmes.*		Mannen. *Hommes.*	Vrouwen. *Femmes.*	Mannen. *Hommes.*	Vrouwen. *Femmes.*
Noordbrabant	1879	2 400	2 371	4 771	344.06	57.97	500.48	455.97	34.97	65.55	84.29	379.90	11.15	17.69	4.06	25.05	22.92	28.09	28.—
	1889	2 450	2 428	4 878	335.86	56.56	507.42	466.32	36.91	66.49	80.28	369.70	10.04	14.67	8.80	29.47	26.25	36.80	36.54
	1899	2 476	2 470	4 946	335.55	52.73	511.39	471.10	34.37	64.79	79.90	370.29	10.92	15.53	6.—	31.25	31.39	35.23	39.41
	1909	2 510	2 483	4 993	333.20	46.97	523.97	485.33	27.57	54.98	70.04	354.66	14.90	28.37	11.24	31.—	30.39	36.83	47.04
Gelderland	1879	2 519	2 464	4 983	338.28	49.73	503.60	449.77	41.64	74.86	91.38	398.54	9.61	14.37	2.72	15.50	12.74	17.28	16.41
	1889	2 528	2 483	5 011	332.72	52.30	512.88	458.38	37.67	72.65	87.41	390.22	10.68	13.46	4.72	18.67	12.98	22.19	18.93
	1899	2 545	2 510	5 055	330.83	51.12	517.83	463.92	32.45	68.77	88.90	387.86	11.19	14.70	4.—	20.36	15.62	22.38	21.61
	1909	2 542	2 493	5 035	333.54	47.38	522.03	468.97	25.09	62.05	85.90	385.36	13.50	20.26	5.20	20.23	10.24	22.54	24.17
Zuidholland	1879	2 215	2 375	4 590	380.13	52.54	511.56	453.55	16.18	68.01	59.16	389.46	13.04	24.42	2.56	19.92	12.02	22.06	14.98
	1889	2 263	2 439	4 702	369.24	54.11	527.78	470.94	14.66	65.85	56.17	374.40	13.80	23.22	3.71	18.37	11.47	21.04	16.13
	1899	2 309	2 468	4 777	363.06	52.21	537.31	483.78	12.07	60.83	55.13	366.97	15.88	25.52	2.56	17.73	12.66	19.17	16.27
	1909	2 321	2 440	4 761	364.87	48.76	538.19	486.85	8.69	53.48	54.64	372.86	19.94	27.85	3.21	13.87	11.01	15.32	14.60
Noordholland	1879	2 182	2 342	4 524	380.11	53.38	502.83	445.96	20.04	73.85	50.83	384.02	22.07	26.52	2.45	24.12	16.26	26.04	19.21
	1889	2 234	2 405	4 639	369.59	56.31	511.89	459.13	18.60	71.37	60.34	378.76	14.18	19.94	3.79	25.42	14.50	28.28	19.17
	1899	2 240	2 397	4 637	369.27	54.95	520.22	468.01	14.89	62.58	54.49	374.67	18.71	26.17	2.94	23.34	15.87	25.30	19.72
	1909	2 183	2 317	4 500	383.39	51.65	507.42	459.46	10.51	54.98	55.68	389,51	22.91	30.53	4.19	20.26	14.06	22.23	20.33
Zeeland	1879	2 394	2 461	4 855	359.55	48.74	533.93	482.62	32.99	61.77	55.17	379.70	8.64	18.94	1.96	9.71	8.24	11.08	10.78
	1889	2 413	2 459	4 872	356.57	49.13	537.60	489.03	30.61	57.97	57.39	377.91	9.16	18.96	3.29	8.67	6.99	11.28	10.95
	1899	2 391	2 428	4 819	363.33	47.20	536.20	493.57	30.—	54.71	54.77	381.79	10.10	18.46	1.12	7.36	6.05	8.07	7.57
	1909	2 334	2 355	4 689	374.55	44.30	529.87	495.70	24.62	45.74	50.31	388.96	12.36	20.16	1.44	8.71	5.56	10.02	7.14
Utrecht	1879	2 302	2 391	4 693	363.05	53.40	492.96	442.04	38.88	81.06	68.57	387.54	13.97	20.76	3.80	22.57	15.21	25.31	20.04
	1889	2 351	2 436	4 787	352.80	53.49	504.10	459.03	35.08	77.35	66.43	378.48	15.22	18.92	6.03	26.38	12.72	30.77	20.35
	1899	2 383	2 479	4 862	349.70	51.55	518.84	473.77	30.45	71.98	61.32	369.78	19.27	22.48	4.12	23.53	14.39	25.76	20.35
	1909	2 352	2 457	4 809	357.64	48.29	523.21	474.44	21.75	66.63	57.16	372.81	21.08	27.57	5.39	19.64	10.85	21.62	20.32
Friesland	1879	2 312	2 323	4 635	373.77	49.50	508.03	454.92	42.80	77.58	55.57	388.66	6.95	18.17	1.44	12.88	11.18	13.97	12.97
	1889	2 273	2 284	4 557	377.24	53.41	509.32	457.37	39.16	72.32	54.81	388.83	8.18	18.74	2.15	11.28	9.32	13.12	11.77
	1899	2 246	2 225	4 471	388.03	49.65	506.42	453.21	35.27	67.43	53.94	399.36	8.53	22.05	1.22	9.77	10.62	10.59	12.25
	1909	2 220	2 170	4 390	398.13	43.84	501.22	446.67	29.07	62.71	52.27	413.74	10.24	24.99	1.38	9.74	8.91	10.41	10.61
Overijssel	1879	2 516	2 429	4 945	338.84	48.76	489.76	448.29	45.14	67.64	96.62	409.63	8.53	14.12	2.57	21.11	11.57	23.44	14.39
	1889	2 522	2 437	4 959	337.47	51.11	494.74	453.84	42.91	64.12	100.53	407.67	10.33	13.09	3.20	14.01	10.16	16.99	13.59
	1899	2 536	2 462	4 998	338.23	48.12	501.39	464.80	36.51	56.74	99.91	408.39	11.55	13.57	1.87	14.99	11.78	15.78	14.78
	1909	2 536	2 466	5 002	343.07	43.38	513.44	479.37	26.01	46.73	94.61	406.43	12.01	14.77	2.19	11.84	10.51	12.70	14.07
Groningen	1879	2 334	2 369	4 703	367.48	52.66	485.98	445.27	67.35	89.59	63.24	383.24	7.86	19.72	1.25	8.09	9.52	8.94	11.16
	1889	2 328	2 382	4 710	363.94	56.40	499.89	457.73	61.71	84.48	57.46	375.57	9.37	17.68	2.02	7.63	8.15	8.87	10.93
	1899	2 332	2 364	4 696	370.43	49.82	504.30	457.63	54.46	81.61	53.94	381.60	10.12	21.48	1.98	7.82	9,26	8.65	11.05
	1909	2 284	2 306	4 590	383.86	44.95	508.39	458.53	36.88	71.94	52.81	395.26	12.04	22.18	1.69	7.09	8.36	7.90	11.21
Drenthe	1879	2 560	2 433	4 993	339.25	38.74	484.21	461.98	51.19	68.82	86.41	407.41	5.42	7.58	7.47	33.52	15.47	40.49	23.48
	1889	2 551	2 409	4 960	331.57	42.51	477.63	466.47	46.57	62.11	88.06	414.87	7.69	7.98	10.34	48.45	6.08	58.40	16.48
	1899	2 515	2 383	4 898	329.42	41.14	487.77	477.74	42.90	57.40	83.50	400.24	6.91	9.67	6.75	56.25	10.68	62.58	18.05
	1909	2 565	2 439	5 004	333.88	40.51	508.83	488.86	31.62	48.82	78.47	401.72	7.67	9.66	1.54	40.24	11.07	41.40	12.94
Limburg	1879	2 565	2 481	5 046	320.79	52.87	490.95	450.28	47.06	63.03	96.78	377.42	15.36	17.85	4.70	29.07	38.55	33.26	43.77
	1889	2 603	2 528	5 131	312.24	54.10	503.47	466.62	45.49	63.57	88.74	363.47	11.73	13.58	7.24	38.31	38.66	44.85	46.62
	1899	2 620	2 584	5 204	309.04	52.62	511.64	475.61	37.22	59.67	86.23	366.99	15.82	19.69	9.44	43.65	38.93	51.33	50.18
	1909	2 645	2 547	5 192	309.72	44.99	518.51	484.83	28.25	48.38	77.88	351.66	21.77	30.03	14.57	44.63	40.89	55.32	59.29
Het Rijk	1879	2 341	2 390	4 731	360.01	51.99	502.49	452.20	34.36	71.71	70.58	388.59	12.50	20.08	2.87	20.08	15.45	22.36	18.80
	1889	2 365	2 425	4 790	353.53	53.92	511.88	463.77	31.65	69.20	69.71	380.56	11.71	17.91	4.65	21.52	14.63	25.27	20.16
	1899	2 378	2 437	4 815	353.23	51.84	518.69	471.76	27.08	63.99	67.35	378.39	13.88	20.98	3.47	21.76	16.39	24.03	21.04
	1909	2 365	2 404	4 769	358.93	47.47	520.40	474.67	20.01	55.94	64.44	381.50	17.17	25.58	4.85	19.50	15.32	22.06	22.44
Gemeenten met:																			
meer dan 100 000 inwoners	1909	2 182	2 402	4 584	377.41	55.60	515.41	460.84	3.78	57.93	61.23	379.52	26.94	33.85	4.09	15.42	12.44	16.90	18.90
50 001—100 000 „	1909	2 236	2 451	4 687	365.52	53.24	510.14	458.71	11.22	72.64	60.64	363.85	23.48	32.01	8.15	30.32	21.04	34.51	32.79
20 001—50 000 „	1909	2 309	2 457	4 766	359.31	48.88	524.09	484.02	9.09	52.20	56.69	369.36	18.77	28.10	5.40	33.35	18.76	36.01	26.76
5001—20 000 „	1909	2 445	2 404	4 849	353.17	42.60	522.18	478.75	25.28	55.07	65.87	385.25	12.57	22.03	5.33	21.32	16.75	24.20	24.59
5000 en minder „	1909	2 485	2 376	4 861	349.65	43.72	523.17	482.36	32.24	52.77	68.76	387.94	12.61	19.77	4.64	13.57	13.44		

Bij beschouwing dezer cijfers springt allereerst in het oog dat er door alle volkstellingen heen voor de verschillende provinciën vrij constante verschillen bestaan in de gemiddelde grootte der gezinnen.

Bovenaan staat daarbij de provincie Limburg, waarop in afdalende orde volgen: Gelderland, Drenthe, Overijssel, Noordbrabant en Utrecht, die boven het gemiddelde van het Rijk staan. Het kleinst aantal personen per gezin wordt in Friesland aangetroffen, waarop in opklimmende volgorde volgen Noordholland, Groningen, Zeeland en Zuidholland.

Eenigszins schijnt die gemiddelde grootte van het gezin verband te houden met de huwelijksvruchtbaarheid. Althans als men de cijfers voor het laatste tienjarige tijdperk van de tabel op blz. 43 nagaat, dan liggen de provinciën die, wat de grootte der gezinnen betreft, boven het Rijkscijfer liggen, ook volgens de huwelijksvruchtbaarheid daarboven en zoo is het ook met de provinciën, die wat de grootte der gezinnen betreft, beneden het Rijksgemiddelde blijven; zij liggen ook volgens de huwelijksvruchtbaarheid daar beneden.

Eene uitzondering maakt Zuidholland, dat ten opzichte der huwelijksvruchtbaarheid iets hooger uitkomt.

In de groepen van gemeenten is de gemiddelde grootte van het gezin, kleiner naarmate de gemeenten grooter zijn. Hiermede stemt weer eenigermate overeen het feit, dat de huwelijksvruchtbaarheid in de 4 groote gemeenten belangrijk kleiner is dan in het Rijk, in zijn geheel.

Intusschen behoeft niet alleen de huwelijksvruchtbaarheid de grootte der gezinnen te bepalen. Immers eene grootere huwelijksvruchtbaarheid kan deels gecompenseerd worden door eene grootere sterfte (Noordbrabant en Limburg), deels door een spoediger heengaan der kinderen uit het gezin, hetzij om zelf een gezin te vormen, of om in dienstbetrekking bij anderen te gaan inwonen, wat in de minder welgestelde gezinnen veel voorkomt, hetzij als afzonderlijk levend persoon te gaan wonen, wat uit den aard der zaak meer in de welgestelde gezinnen voorkomt. Deze gevallen zullen nader worden besproken bij de beschouwingen omtrent de samenstelling der gezinnen

Vergelijken we de gemiddelde grootte der gezinnen bij de opvolgende volkstellingen, waaromtrent de gegevens beschikbaar zijn, dan blijkt dat van 1879 op 1889 voor alle provinciën met uitzondering van Friesland en Drenthe eene stijging in de grootte van het gemiddelde gezin plaats had, welke stijging voor Noordbrabant, Gelderland, Zuidholland, Utrecht, Overijssel en Limburg en het geheele Rijk tot 1899 doorging, doch voor Noordholland, Zeeland en Groningen in de tweede tienjarige periode daalde. Friesland en Drenthe zijn van 1879—1899 steeds gedaald. En wat nu de periode 1899—1909 aangaat, met uitzondering van Noordbrabant, Overijssel en Drenthe, is daarin de gemiddelde grootte van het gezin kleiner geworden.

De stijging van 1879 op 1889 van de grootte der gezinnen in de meeste provinciën is slecht te rijmen met de schier overal bestaande afneming der huwelijksvruchtbaarheid, al heeft misschien de aanzienlijke afneming daarvan in de laatste 10-jarige periode (1899 op 1909) medegewerkt om den omvang der gezinnen in dat tijdperk te verkleinen. Voor eerstgenoemde periode moeten dus andere oorzaken zoo sterk gewerkt hebben, dat zij niet alleen de gevolgen van de verminderde huwelijksvruchtbaarheid te niet deden, maar daarenboven nog den omvang van de gezinnen deden toenemen. Welke deze oorzaken zijn, kan misschien uit het vervolg blijken.

Toeneming van de grootte der gezinnen zal in den regel gepaard gaan met eene relatieve afneming van het aantal gezinnen zelf, terwijl bij afneming van het aantal gezinnen in den regel eene vermeerdering van het gemiddelde aantal personen per gezin plaats heeft.

AANTAL HUISGEZINNEN PER 10 000 DER BEVOLKING BIJ DE VERSCHILLENDE VOLKSTELLINGEN.

Nombre de familles par 10000 de la population.

Provinciën.	1879	1889	1899	1909
Noordbrabant	2015	1967	1941	1899
Gelderland	1953	1940	1921	1917
Zuidholland	2102	2056	2022	2024
Noordholland	2111	2076	2069	2122
Zeeland	2012	2008	2035	2083
Utrecht	2053	2013	1982	1998
Friesland	2102	2145	2184	2218
Overijssel	1965	1968	1955	1952
Groningen	2076	2077	2080	2126
Drenthe	1940	1943	1968	1930
Limburg	1882	1850	1825	1795
Het Rijk	2041	2019	2007	2018

De vermindering van het aantal gezinnen moet natuurlijk verband houden met het aantal huwelijken en zal dus de daling van 1879 op 1889 ten deele het gevolg zijn van de daling van het nuptialiteitscijfer; doch die daling hield in 1890 op en veranderde toen in eene stijging, zonder dat echter in de meeste provinciën en in het Rijk eene stijging van het aantal huisgezinnen plaats had. In de laatste 10-jarige periode, toen de huwelijkscijfers weder iets afnamen, komt daarentegen weder eene stijging in het aantal gezinnen.

De toeneming in de laatste 10 jaren van het aantal gezinnen zal in hoofdzaak het gevolg zijn van de geringere sterfte ook onder de gehuwden, waardoor minder gezinnen uiteengingen. In de jaren 1900—1910 werden 410.531 huwelijken gesloten, terwijl er slechts 129.257 huwelijken werden ontbonden. In hoeverre ook heeft medegewerkt, dat een geringer aantal geheele gezinnen het land heeft verlaten, kan bij gebrek aan gegevens niet worden nagegaan.

De vermindering van het aantal gezinnen na 1890 moet ook nog aan andere oorzaken worden toegeschreven. Een dier oorzaken is de groote vermindering, die in het sterftecijfer is waar te nemen, eene vermindering die voor het grootste deel den jongeren is ten goede gekomen. Deze moet aanleiding gegeven hebben tot eene stijging van het bevolkingscijfer, zonder eene vermeerdering van het getal gezinnen, waardoor het aantal gezinnen per 10 000 zielen kleiner wordt. Dit verklaart dan ook tevens eenigermate het grooter worden van het gemiddelde gezin.

Omtrent de grootte der verschillende gezinnen ontsteekt onderstaande tabel licht voor zooveel de laatste volkstelling betreft.

AANTAL GEZINNEN BESTAANDE UIT HET ONDERSTAAND AANTAL PERSONEN IN % VAN HET TOTAAL AANTAL GEZINNEN OP 31 DECEMBER 1909.

Distribution des familles d'après le nombre des membres au 31 déc. 1909.

Provinciën en groepen van gemeenten.	Aantal gezinnen bestaande uit: *Nombre de familles se composant de*							
	2 personen	3 personen	4 personen	5 personen	6 of 7 personen	8 of 9 personen.	10 of meer personen.	Totaal.
Noordbrabant	15.28	16.41	15.95	14.84	21.97	10.64	4.91	100
Gelderland	14.83	16.45	16.94	14.42	21.49	11.19	4.67	100
Zuidholland	17.90	18.46	16.97	14.06	18.89	9.31	4.41	100
Noordholland	19.38	20.26	18.34	14.09	17.31	7.50	3.12	100
Zeeland	19.02	19.12	16.88	14.08	17.68	8.60	4.62	100
Utrecht	17.11	18.21	16.81	13.85	19.53	9.95	4.53	100
Friesland	20.46	20.07	18.44	14.81	17.40	6.64	2.18	100
Overijssel	13.48	16.04	17.42	15.98	22.47	10.57	4.04	100
Groningen	18.00	18.48	18.40	15.26	19.69	7.89	2.28	100
Drenthe	11.89	15.71	17.13	16.50	24.63	11.05	3.08	100
Limburg	14.00	15.54	15.78	14.56	22.56	12.07	5.50	100
Het Rijk	17.15	18.15	17.28	14.51	19.66	9.29	3.96	100
Gemeenten met meer dan 100 000 inw.	18.69	19.90	17.97	14.24	17.81	8.05	3.34	100
50 001—100 000 „	17.96	18.71	17.94	14.49	18.58	8.60	3.72	100
20 001— 50 000 „	17.18	18.36	17.27	14.70	19.57	8.99	3.92	100
5001— 20 000 „	16.23	17.47	17.14	14.58	20.59	9.98	4.01	100
5000 en minder „	16.63	17.19	16.72	14.59	20.50	9.86	4.50	100

Uit deze cijfers blijkt, dat gezinnen uit 3 personen bestaande het meest frequent zijn, dat daarop volgen die van 4 personen, en vervolgens die van 2 personen. In de provinciën, waarin relatief veel groote gezinnen worden aangetroffen, Noordbrabant, Gelderland, Overijssel, Drenthe en Limburg, overtreft meestal het aantal gezinnen van 5 personen dat van 2 personen. In de groepen van gemeenten worden de groote gezinnen frequenter naarmate de gemeenten kleiner worden tot de groep der gemeenten met 5001—20 000 inwoners. In de allerkleinste gemeenten nemen de gezinnen van 6—9 personen weder iets af, terwijl die van 10 of meer personen toenemen.

De vermindering van het aantal gezinnen van 1879 op 1889 had alleen plaats bij gezinnen, waarvan een man aan het hoofd stond. Een eigenaardige loop vertoonen de cijfers der gezinnen met weduwen en gescheiden vrouwen als hoofden. Van 1879 op 1889 is in alle provinciën eene sterke toeneming waar te nemen, die van 1889 op 1899 en nog sterker van 1899 op 1909 gevolgd wordt door eene nog belangrijker daling. In verband met de sterke vermindering van het aantal weduwen (zie blz. 73) is deze daling gemakkelijk te verklaren, doch die vermindering begon reeds veel vroeger, zoodat dientengevolge ook reeds van 1879 op 1889 eene daling had moeten plaats vinden. In hoeverre de stijging van 1879 op 1889 in verband is te brengen met het feit van de vermindering in 1889 van het aantal afzonderlijk levende personen in bijna alle provinciën (waarop later zal worden gewezen), toen mogelijk bij een aantal pensionhoudende weduwen afzonderlijk levenden zijn beschouwd als in gezinnen levende personen, waardoor die weduwen zelve als hoofden werden geteld, is niet met zekerheid te zeggen, doch opmerkelijk is het, dat de afneming van het aantal

vrouwelijke hoofden van 1889 op 1909 weder gepaard gaat met eene toeneming van het aantal afzonderlijk levende personen, hetgeen bovenbedoeld vermoeden zou bevestigen.

Niettegenstaande, zooals uit de tabel op blz. 43 duidelijk is gebleken, de vruchtbaarheid der huwelijken na 1875 in bijna alle provinciën afneemt, wordt het relatief aantal inwonende kinderen in de meeste provinciën grooter. In 1879 toch waren op 1000 mannelijke personen 502.5, in 1889 511,9, in 1899 518.7 en in 1909 520,4 inwonende kinderen; bij de andere sexe waren de cijfers respectievelijk 452,2, 463.8, 471.8 en 474.7. Tot die vermeerdering, die bij de vrouwelijke kunne sterker is dan bij de mannelijke, werken verschillende oorzaken samen. In de eerste plaats bij de beide geslachten de daling der sterfte, die hoofdzakelijk het jongere geslacht ten goede komt, dat onder gunstiger hygiënische toestanden zijn intrede in het leven doet. Van 1870—1879 stierven beneden 20 jaar per jaar in $^{0}/_{00}$ van de gemiddelde bevolking van dien leeftijd 29.00 personen, in 1880/9 was dat getal 23.82, in 1890/9 19.28 en in 1900/9 14.98, terwijl de verhoudingscijfers voor de ouderen beliepen 20.72, 19.37, 18.09 en 16.15. Bij de jongeren dus een teruggang van 100 op 56, bij de ouderen slechts een van 100 op 77.

Ook de relatieve vermindering der doodgeborenen, die bij de huwelijksvruchtbaarheid als geborenen zijn medegerekend, draagt, al is het dan ook in geringe mate, bij tot vermeerdering van het aantal inwonende kinderen. In 1870/9 werden op elke 1000 geborenen 51.9 levenloos aangegeven, in 1880/9: 49.3, in 1890/9: 45.2 en in 1900/9: 41.7.

Eindelijk zal de vermindering van het relatief aantal personen in dienstbetrekking, die zoowel bij de mannelijke als bij de vrouwelijke pesonen niet gering is (van 1879—1909 daalde het per 1000 bij de mannen van 34.4 op 20.- en bij de vrouwen van 71.7 op 55.9) haar invloed op de vermeerdering der inwonende kinderen hebben doen gelden, omdat deze categorie, vooral de vrouwelijke personen (dienstboden), voor het grootste deel inwonende kinderen zijn.

Uit de opzettelijk daarvoor verzamelde gegevens wordt onderstaand in de eerste plaats een overzicht gegeven voor de provinciën, het Rijk en de 5 groepen van gemeenten van het aantal dienstboden houdende gezinnen, naar het aantal dier dienstboden in % van het totaal aantal gezinnen.

OVERZICHT VAN HET AANTAL GEZINNEN, HOUDENDE ONDERSTAAND AANTAL DIENSTBODEN, IN % VAN HET TOTAAL AANTAL GEZINNEN OP 31 DECEMBER 1909.

Nombre de familles d'après le nombre des domestiques en pourcents du total des familles au 31 déc. 1909.

PROVINCIËN EN GROEPEN VAN GEMEENTEN.	Aantal dienstboden. *Nombre de domestiques.*									
	0	1	2	3	4	5	6 of 7	8 of 9	10 of meer	Totaal
Noordbrabant	91.53	7.23	1.11	0.12	0.01	—	—	—	—	100.-
Gelderland	89.30	8.84	1.51	0.26	0.06	0.02	0,01	$0,00^{1}$	—	100.-
Zuidholland	90.20	7.95	1.51	0.27	0.06	0.01	$0,00^{4}$	—	0.00^{5}	100.-
Noordholland	90.22	7.96	1.43	0.33	0.05	0.01	0.00^{4}	0.000^{4}	—	100.-
Zeeland	92,12	7.08	0.71	0.08	0.01	—	—	—	—	100.-
Utrecht	88.04	9.50	1.89	0.36	0.13	0.05	0.02	0.00^{2}	0.00^{2}	100.-
Friesland	89.03	10.20	0.70	0.05	0.01	0.00^{4}	—	—	—	100.-
Overijssel	92.23	6.53	1.04	0.14	0.02	0.00^{5}	0.00^{4}	—	0.03	100.-
Groningen	87.03	11.30	1.51	0.09	0.00^{3}	—	—	—	—	100.-
Drenthe	91.73	7.76	0.46	0.04	0.00^{6}	—	—	—	—	100.-
Limburg	92.01	6.96	0.89	0.10	0.02	0.01	0.01	0.00^{2}	—	100.-
Het Rijk	90.22	8.22	1.29	0.21	0.04	0.01	0.00^{5}	0.000^{3}	0.00^{3}	100.-
Gemeenten met meer dan 100 000 inw.	89.56	7.96	1.95	0.43	0.08	0,01	0.00^{7}	0.000^{3}	0.00^{5}	100.-
50 001—100 000 „	86.57	10.58	2.41	0.39	0.04	0.01	0.01	—	—	100.-
20 001— 50 000 „	89.98	8.28	1.46	0.23	0.04	0.00^{7}	0.00^{2}	—	—	100.-
5001— 20 000 „	90.09	8.70	1.03	0.14	0.03	0.01	0.00^{6}	0.000^{3}	—	100.-
5000 en minder „	91.77	7.42	0.71	0.07	0.02	0.00^{6}	0.00^{4}	0.00^{1}	0.00^{7}	100.-

De opmerking ga hier vooraf dat de hier bedoelde dienstboden wel begrepen zijn onder de personen in dienstbetrekking volgens de tabel op blz. 57, doch dat in de cijfers dier tabel tevens nog een groot aantal inwonende werkboden, boerenarbeiders, boerenmeiden, alsmede het stalpersoneel enz. begrepen is. In vorenstaande tabel zijn slechts bedoeld de uitsluitend huiselijke diensten verrichtende personen in dienst van particuliere gezinnen.

Uit die tabel blijkt dat slechts nog geen 10 % der gezinnen zich van interne hulp van buitenaf kan bedienen of althans bedient, waarvan dan nog slechts 1/5 meer dan eene dienstbode houden. Relatief het grootst aantal dienstboden houdende gezinnen wordt aangetroffen in de provincie Groningen, waarop Utrecht, Friesland en Gelderland volgen. Het kleinst aantal dienstboden houdende gezinnen wijzen Overijssel en Zeeland aan.

In de groepen van gemeenten neemt het aantal dienstboden houdende gezinnen toe, naarmate de gemeenten grooter worden. Alleen zijn de gemeenten met 50 001—100 000 inwoners in belangrijk gunstiger conditie dan de allergrootste gemeenten.

De volgende twee stel verhoudingscijfers geven nog voor het Rijk in zijn geheel een meer gedetailleerd inzicht in de samenstelling der gezinnen, in verband met het aantal dienstboden.

AANTAL GEZINNEN IN HET GEHEELE RIJK, VERDEELD NAAR HET AANTAL DAARTOE BEHOORENDE PERSONEN, IN VERBAND MET HET AANTAL INWONENDE DIENSTBODEN.

(Het totaal van elke rubriek = 100 gesteld).

Distribution des familles d'après le nombre des membres en rapport avec les nombre des domestiques internes.

Aantal dienstboden. *Nombre de domestiques.*	Samenstelling der gezinnen: *Composition des familles:* 2 personen.	3 personen.	4 personen.	5 personen.	6 of 7 personen.	8 of 9 personen.	10 of meer personen.
0	93.89	90,40	90.03	82.83	88.82	89.65	87.99
1	6.08	8.74	8.48	9.42	8.71	7.68	8.33
2	0.02	0.86	1.39	1.64	2.04	1.78	2.21
3	—	0.00[4]	1.10	0.18	0.36	0.70	0.87
4	—	—	0.00[5]	0.02	0.06	0.14	0.30
5	—	—	—	0.00[1]	0.01	0.03	0.11
6 of 7	—	—	—	—	0.00[1]	0.01	0.10
8 of 9	—	—	—	—	—	—	0.01
10 of meer	—	—	—	—	—	—	0.08
Totaal	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—

AANTAL GEZINNEN IN HET GEHEELE RIJK, VERDEELD NAAR HET AANTAL DIENSTBODEN, IN VERBAND MET DE GROOTTE DER GEZINNEN.

(Het totaal van elke rubriek = 100 gesteld).

Distribution des familles d'après le nombre des domestiques internes en rapport avec le nombre des membres de famille.

Grootte der gezinnen. *Composition des familles.*	Aantal dienstboden: *Nombre de domestiques:* 0.	1.	2.	3.	4.	5.	6 of 7.	8 of 9.	10 of meer.
2 personen	17.85	12.69	0.31	—	—	—	—	—	—
3 „	18.19	19.31	12.05	0.36	—	—	—	—	—
4 „	17.25	17.83	18.61	8.13	0.63	—	—	—	—
5 „	14.27	16.63	18.41	12.11	7.74	1.82	—	—	—
6 of 7 „	19.35	20.84	31.04	32.70	29.92	19.80	4.76	—	—
8 of 9 „	9.23	8.68	12.81	30.51	32.64	31.53	17.46	—	—
10 „ of meer	3.86	4.02	6.77	16.19	29.08	46.85	77.78	100.—	100.—
Totaal	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—

De vermindering, die in 1889 in sommige provinciën en in het Rijk bij de afzonderlijk levende personen te constateeren valt, is moeilijk te verklaren, maar kan mogelijk veroorzaakt zijn door een te beperkte opvatting van het begrip „afzonderlijk levend persoon"; immers voor de mannelijke overige leden der gezinnen staat daar in genoemd jaar eene vermeerdering tegenover.

Reeds in het eerste gedeelte dezer inleiding is erop gewezen, dat het voor de vorige volkstellingen uit de kaarten der gestichtsbevolking vaak moeilijk viel streng uit elkander te houden de bevolking voor wie de gestichten zijn bestemd en de bestuurders met de in hunne gezinnen levenden. Verschil van opvatting bij de onderscheidene volkstellingen zal dan ook wel oorzaak zijn van de onregelmatigheden, die de loop der cijfers van de bevolking in gestichten vertoont. Terwijl toch bijvoorbeeld van 1879 op 1889 de bevolking, waarvoor de gestichten zijn bestemd, relatief zoo goed als gelijk bleef, vermeerderde het relatief aantal bestuurders met 62 %, terwijl eene vermeerdering van de eerste van 1889 op 1899 gepaard gaat met eene vermindering van de bestuurders met circa 25 %. Voor de volkstelling van 1909, waarbij, dank zij de veranderde inrichting der kaarten voor de gestichtsbevolking, met meer zekerheid kan worden gezegd, dat de verdeeling dier bevolking in de twee categoriën zoo goed als juist is, wordt weder eene vermeerdering der bestuurders en eene vermindering der bevolking voor wie de gestichten zijn bestemd, waargenomen.

Nog eene andere omstandigheid doet de vroegere cijfers betreffende de gestichtsbevolking veel van hunne waarde verliezen, n.l. het niet scherp begrensd zijn van het begrip „gesticht of instelling". In sommige gemeenten schijnen vroeger daaronder slechts begrepen te zijn geweest de instellingen, bedoeld in het Koninklijk Besluit van 27 Juli 1887 (Stbl. N°. 142), die een eigen bevolkingsregister houden, terwijl in andere gemeenten alle inrichtingen, die maar eenigszins met den naam van instelling konden worden bestempeld, daartoe mede gerekend zijn. Zoo zijn soms kleine onderwijs-inrichtingen met eenige interne leerlingen tot gestichten gerekend en werden soms ook blokken militaire Toningen, die geheel van de kazerne afgescheiden, soms zeer ver daar vandaan gebouwd waren, als gestichten beschouwd.

In de jongste volkstelling is voor het eerst een overzicht gegeven van de verdeeling der verschillende gestichten en instellingen naar den aard, waaraan de volgende cijfers zijn ontleend of daaruit zijn berekend:

Aard der gestichten en instellingen. *Caractère des institutions.*	Aantal. *Nombre.*	In % van het totaal. *Pourcents.*	Bevolking. *Population.*	In % der totale bevolking. *Pourcents.*	Gemidd. bevolk. per instelling. *Popul. moy par etabl.*
Onderwijsinrichtingen *Enseignem.*	499	22.30	28.632	21.96	57.38
Verplegingsinrichtingen *Soin.....*	1055	47.16	61.876	47.46	58.65
Onderw. en Verpl.inr. *Ens. et soin*	161	7.21	10.837	8.31	67.31
Militaire inrichtingen ..*Inst. milit.*	278	12.43	16.125	12.37	58.00
Kloosters .....*Clôitres* ..	62	2.77	1.772	1.36	28.58
Gevangenissen enz. ....*Prisons etc.*	50	2.23	5.077	3.90	101.54
Overige inrichtingen ..*Autres inst.*	132	5.90	6.047	4.64	45.81
Totaal *Total*	2237	100.—	130.366	100.—	58.28

§ 9. Indeeling der bevolking naar den burgerlijken staat.

De achterstaande tabellen geven in absolute en in verhoudingscijfers een overzicht van de indeeling der bevolking naar den burgerlijken staat per provincie en voor het Rijk, met onderscheiding voor dit laatste van de vijf groepen van gemeenten alleen voor de jongste volkstelling. De gescheidenen van echt worden eerst sedert 1859, die van tafel en bed eerst sedert 1869 afzonderlijk opgegeven. Vóór die jaren zullen de eersten onder de ongehuwden, de laatsten onder de gehuwden gerekend zijn.

INDEELING DER BEVOLKING NAAR DEN BURGERLIJKEN STAAT. (Absolute cijfers).

Distribution de la population d'après l'état civil. (Chiffres absolus).

Provinciën en groepen van gemeenten. *Provinces et groupes de communes.*	Jaren der Volkstellingen *Epoques des recensements.*	Ongehuwd. *Célibataires.*		Gehuwd te zamen wonend. *Mariés.*		In weduwen staat. *Veufs et veuves.*		Gescheiden van echt. *Divorcés.*		Gescheiden van tafel en bed. *Pers. séparées de corps.*		Burgerl. staat onbekend. *Inconnus.*	
		M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*
Noordbrabant	1830	116 244	111 603	49 433	49 338	7 513	14 760	—	—	—	—	—	—
	1840	127 568	120 437	53 720	53 768	7 652	15 292	—	—	—	—	—	—
	1849	133 177	128 126	55 162	55 268	8 700	15 986	—	—	—	—	—	—
	1859	135 839	130 175	57 857	59 911	9 309	16 679	9	9	—	—	5	1
	1869	139 274	132 773	65 212	65 199	9 689	16 629	14	17	27	38	—	—
	1879	152 229	144 133	71 567	71 575	10 321	16 606	5	23	23	15	—	—
	1889	168 884	160 540	75 746	75 588	11 081	17 624	30	39	42	47	4	3
	1899	182 762	176 153	82 524	82 362	11 502	18 264	42	70	75	85	1	2
	1909	204 872	199 080	94 348	94 286	11 751	18 376	74	104	82	96	6	4
Gelderland	1830	101 594	94 785	48 057	48 079	5 658	11 620	—	—	—	—	—	—
	1840	114 228	106 846	53 259	53 377	5 906	12 146	—	—	—	—	—	—
	1849	123 141	114 845	55 938	56 040	6 920	13 819	—	—	—	—	—	—
	1859	132 227	122 552	63 010	63 058	7 842	14 864	20	34	—	—	20	13
	1869	139 529	129 252	69 781	69 843	8 563	15 589	22	35	34	45	—	—
	1879	150 914	138 842	75 849	75 786	8 938	16 304	36	53	29	54	—	—
	1889	167 669	154 091	81 158	81 097	9 824	18 034	64	107	71	80	3	4
	1899	185 002	171 836	89 536	89 593	10 668	19 289	154	234	114	115	3	5
	1909	207 814	193 641	103 063	103 167	11 235	19 804	244	346	107	160	16	5
Zuidholland	1830	141 410	148 300	78 839	79 491	8 921	22 776	—	—	—	—	—	—
	1840	157 278	164 919	85 279	85 349	9 009	24 186	—	—	—	—	—	—
	1849	169 383	177 925	88 600	89 224	10 940	27 281	—	—	—	—	—	—
	1859	182 801	192 433	102 247	102 325	11 149	28 168	68	149	—	—	37	3
	1869	199 787	211 089	118 462	118 799	10 898	28 395	96	234	166	278	—	—
	1879	233 608	242 757	141 155	141 491	12 000	31 542	153	379	187	256	1	1
	1889	281 061	294 819	160 498	161 251	14 254	35 880	407	828	312	406	13	2
	1899	343 480	358 783	190 546	190 969	16 832	40 629	740	1 372	481	597	9	10
	1909	417 719	429 414	236 992	238 123	19 364	43 954	1 468	2 460	519	711	17	3
Noordholland	1830	117 974	129 933	68 013	68 158	8 137	21 584	—	—	—	—	—	—
	1840	130 174	141 690	71 074	70 961	7 791	21 644	—	—	—	—	—	—
	1849	142 485	152 474	75 333	75 208	9 095	22 484	—	—	—	—	—	—
	1859	155 686	164 621	85 088	84 955	9 730	23 559	62	129	—	—	41	5
	1869	169 010	176 831	98 207	98 238	9 958	24 582	106	234	114	156	—	—
	1879	199 397	205 176	118 529	119 041	10 501	26 622	140	285	121	178	—	—
	1889	246 269	254 506	141 144	141 809	12 568	31 506	400	701	243	330	7	6
	1899	286 905	296 616	165 539	166 697	14 543	35 053	682	1 227	386	466	10	7
	1909	319 488	329 663	199 142	200 473	16 538	38 007	1 257	2 061	446	602	14	2
Zeeland	1830	42 824	42 637	21 540	21 525	2 695	6 041	—	—	—	—	—	—
	1840	47 463	47 008	23 959	23 936	2 667	6 325	—	—	—	—	—	—
	1849	50 807	49 393	25 126	25 164	2 903	6 902	—	—	—	—	—	—
	1859	51 485	50 501	26 924	26 928	2 980	7 247	10	22	—	—	12	3
	1869	54 109	53 410	29 952	29 780	3 078	7 154	13	25	22	26	—	—
	1879	57 774	57 267	31 643	31 598	3 127	7 123	26	39	15	23	—	—
	1889	61 715	60 532	33 079	33 110	3 398	7 193	37	75	40	54	1	—
	1899	66 491	65 235	36 616	36 630	3 710	7 304	58	133	52	63	2	1
	1909	70 719	68 747	40 732	40 715	3 871	7 392	83	135	49	69	3	—

Provinciën en groepen van gemeenten. *Provinces et groupes de communes.*	Jaren der Volkstellingen. *Epoques des recensements.*	Ongehuwd. *Célibataires.*		Gehuwd te zamen wonend. *Mariés.*		In weduwen staat. *Veufs et veuves.*		Gescheiden van echt. *Divorcés.*		Gescheiden van tafel en bed. *Pers. séparées de corps.*		Burgerlijke staat onbekend. *Inconnus.*	
		M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*
Utrecht	1830	41 814	41 208	20 660	20 733	2 474	5 470	—	—	—	—	—	—
	1840	46 131	45 945	22 298	22 317	2 507	5 934	—	—	—	—	—	—
	1849	47 445	47 669	22 182	22 242	3 165	6 677	—	—	—	—	—	—
	1859	50 378	49 845	24 819	24 952	3 205	6 860	6	23	—	—	11	7
	1869	53 399	53 343	28 212	28 346	3 264	6 892	20	31	14	34	—	—
	1879	58 765	58 340	31 906	31 979	3 388	7 206	14	34	14	33	—	—
	1889	69 262	67 704	36 047	36 067	3 676	7 938	59	109	56	88	—	1
	1899	78 812	78 128	40 471	40 498	4 035	8 658	74	173	87	94	3	1
	1909	88 870	89 727	47 719	47 856	4 486	9 265	146	255	83	104	2	1
Friesland	1830	64 841	62 394	31 678	31 491	4 432	10 073	—	—	—	—	—	—
	1840	71 140	70 251	36 025	35 920	4 286	10 237	—	—	—	—	—	—
	1849	77 847	75 600	38 863	38 801	5 102	11 147	—	—	—	—	—	—
	1859	85 884	81 886	44 646	44 367	5 830	11 608	19	35	—	—	22	8
	1869	89 542	85 733	49 505	49 389	5 797	12 224	24	46	38	56	—	—
	1879	100 277	96 144	57 289	57 118	6 120	12 741	33	73	32	49	1	—
	1889	101 832	97 329	58 068	58 064	6 608	13 336	70	118	51	79	3	—
	1899	101 691	96 238	60 778	60 726	7 083	13 285	104	201	75	78	1	2
	1909	105 961	98 636	67 104	67 052	7 343	12 958	122	231	57	86	1	1
Overijssel	1830	58 344	53 135	28 461	28 401	3 668	6 886	—	—	—	—	—	—
	1840	63 445	60 034	31 421	31 299	3 954	7 541	—	—	—	—	—	—
	1849	70 413	65 873	33 335	33 067	4 737	8 338	—	—	—	—	—	—
	1859	76 582	70 012	37 173	37 076	5 374	8 901	8	15	—	—	11	3
	1869	82 293	74 342	41 258	41 205	5 654	9 201	10	17	37	34	—	—
	1879	88 479	79 530	45 162	45 005	6 091	9 776	14	23	26	30	—	—
	1889	95 385	85 949	48 574	48 496	6 350	10 557	19	37	32	37	6	3
	1899	107 533	97 873	54 864	54 822	6 821	11 197	59	75	35	57	1	1
	1909	121 972	112 273	64 735	64 744	7 090	11 665	105	159	55	73	7	2
Groningen	1830	50 161	48 120	24 327	24 431	3 136	7 329	—	—	—	—	—	—
	1840	55 997	54 542	27 173	27 210	3 154	7 575	—	—	—	—	—	—
	1849	59 549	58 936	28 780	29 099	3 838	8 240	—	—	—	—	—	—
	1859	65 310	63 612	32 772	32 818	4 291	8 827	13	39	—	—	3	3
	1869	69 444	67 532	37 119	37 153	4 421	9 544	14	36	32	41	—	—
	1879	77 698	75 418	42 810	42 778	4 294	10 108	17	42	41	40	—	—
	1889	84 302	82 512	45 126	45 081	4 679	10 802	50	107	59	65	1	2
	1899	91 760	89 379	50 940	50 913	4 960	11 213	101	177	62	95	1	1
	1909	98 336	95 693	58 466	58 544	5 283	11 227	115	208	72	96	3	2
Drenthe	1830	21 328	19 231	9 922	9 910	1 278	2 199	—	—	—	—	—	—
	1840	23 798	21 963	11 323	11 237	1 642	2 521	—	—	—	—	—	—
	1849	27 811	25 177	12 420	12 415	2 025	2 890	—	—	—	—	—	—
	1859	31 841	28 002	15 086	15 031	2 168	3 078	12	10	—	—	2	1
	1869	34 282	30 217	17 704	17 546	2 583	3 253	16	7	11	18	—	—
	1879	38 408	34 004	20 110	19 950	2 883	3 446	8	13	14	9	—	—
	1889	43 052	36 472	22 080	21 673	3 455	3 848	36	34	26	26	1	1
	1899	49 016	41 618	25 174	24 660	3 586	4 283	98	50	27	32	—	—
	1909	56 536	49 101	29 771	29 527	3 529	4 519	187	89	37	21	1	—

PROVINCIËN EN GROEPEN VAN GEMEENTEN. *Provinces et groupes de communes.*	Jaren der Volkstellingen. *Epoques des recensements.*	Ongehuwd. *Célibataires.* M. *H.*	Ongehuwd. *Célibataires.* V. *F.*	Gehuwd te zamen wonend. *Mariés.* M. *H.*	Gehuwd te zamen wonend. *Mariés.* V. *F.*	In weduwen staat. *Veufs et veuves.* M. *H.*	In weduwen staat. *Veufs et veuves.* V. *F.*	Gescheiden van echt. *Divorcés.* M. *H.*	Gescheiden van echt. *Divorcés.* V. *F.*	Gescheiden van tafel en bed. *Pers. séparées de corps.* M. *H.*	Gescheiden van tafel en bed. *Pers. séparées de corps.* V. *F.*	Burgerlijke staat onbekend. *Inconnus.* M. *H.*	Burgerlijke staat onbekend. *Inconnus.* V. *F.*
Limburg	1830	60 527	58 081	28 246	28 056	3 857	7 514	—	—	—	—	—	—
	1840	65 900	60 082	29 652	29 558	4 131	7 505	—	—	—	—	—	—
	1849	67 858	62 589	31 107	31 370	4 551	7 786	—	—	—	—	—	—
	1859	71 150	65 551	32 873	32 986	4 976	8 139	1	4	—	—	2	—
	1869	73 366	76 679	34 502	34 583	5 423	8 244	7	6	4	7	—	—
	1879	79 311	73 993	36 185	36 191	5 473	8 273	4	7	9	7	—	—
	1889	87 215	80 502	36 826	36 815	5 526	8 778	8	12	15	24	—	—
	1899	96 641	89 486	40 471	40 374	5 599	9 265	18	24	21	30	4	1
	1909	113 970	104 938	48 897	48 674	5 759	9 564	37	53	44	64	7	—
Het Rijk	1830	817 061	809 423	409 176	409 617	51 769	116 252	—	—	—	—	—	—
	1840	903 122	893 717	445 183	444 932	52 699	120 906	—	—	—	—	—	—
	1849	969 916	958 607	466 846	467 898	61 976	131 550	—	—	—	—	—	—
	1859	1 039 261	1 019 214	522 524	522 431	66 854	137 932	228	469	—	—	168	47
	1869	1 104 035	1 082 201	589 914	590 081	69 328	141 707	342	688	499	733	—	—
	1879	1 236 860	1 205 604	672 205	672 512	73 136	149 747	450	971	511	694	2	1
	1889	1 406 646	1 374 956	738 256	739 051	81 419	165 496	1 180	2 167	947	1 236	39	22
	1899	1 590 178	1 561 358	837 475	838 247	89 355	178 443	2 131	3 740	1 417	1 712	46	35
	1909	1 806 388	1 740 938	990 991	993 179	96 269	186 735	3 843	6 102	1 551	2 082	83	22
Gemeenten met: meer dan 100 000 inw. ..	1909	392 170	426 325	240 368	242 066	17 380	48 509	2 196	3 685	704	990	11	2
50 001—100 000 inwoners.....	1909	109 525	118 192	62 080	62 340	5 311	12 996	264	447	130	210	6	2
20 001—50 000 inwoners	1909	187 801	193 056	106 229	106 803	8 642	20 093	359	601	177	244	13	3
5 001—20 000 inwoners	1909	553 542	521 194	294 517	294 220	30 487	52 508	654	839	328	356	28	4
5 000 en minder inw.	1909	563 219	512 146	287 775	287 732	34 429	52 625	365	529	212	282	19	9

INDEELING DER BEVOLKING NAAR DEN BURGERLIJKEN STAAT. (Verhoudingscijfers).

Distribution de la population d'après l'état civil. (Rapports par mille de la population).

PROVINCIËN EN GROEPEN VAN GEMEENTEN. *Provinces et groupes de communes.*	Jaren der Volkstellingen. *Epoques des recensements.*	Op 1000 personen van ieder geslacht waren: *sur 1000 habitants étaient:* Ongehuwd. *Célibataires.* M. *H.*	Ongehuwd. V. *F.*	Gehuwd te zamen wonend. *Mariés.* M. *H.*	Gehuwd te zamen wonend. V. *F.*	In weduwen staat. *Veufs et veuves.* M. *H.*	In weduwen staat. V. *F.*	Gescheiden van echt. *Divorcés.* M. *H.*	Gescheiden van echt. V. *F.*	Gescheiden van tafel en bed. *Pers. séparées de corps.* M. *H.*	Gescheiden van tafel en bed. V. *F.*	Burgerl. staat onbekend. *Inconnus.* M. *H.*	Burgerl. staat onbekend. V. *F.*
Noordbrabant ..	1830	671.18	635.19	285.43	280.81	43.38	84.01	—	—	—	—	—	—
	1840	675.18	635.57	284.33	283.74	40.50	80.70	—	—	—	—	—	—
	1849	676.19	642.61	280.08	277.19	44.17	80.18	—	—	—	—	—	—
	1859	669.08	635.70	284.98	282.80	45.85	81.45	0.04	0.04	—	—	0.03	0.01
	1869	650.16	618.54	304.42	303.74	45.23	77.47	0.07	0.08	0.13	0.18	—	—
	1879	650.15	620.31	305.65	308.04	44.08	71.47	0.02	0.10	0.10	0.06	—	—
	1889	660.25	632.44	296.13	297.78	43.32	69.43	0.12	0.15	0.17	0.19	0.01	0.01
	1899	660.02	636.08	298.01	297.40	41.54	65.95	0.16	0.25	0.27	0.31	—	0.01
	1909	658.44	638.19	303.24	302.25	37.77	58.91	0.24	0.33	0.26	0.30	0.01	0.01
Gelderland	1830	654.14	613.56	309.43	311.23	36.43	75.22	—	—	—	—	—	—
	1840	658.78	619.87	307.16	309.67	34.06	70.46	—	—	—	—	—	—
	1849	662.05	621.78	300.75	303.40	37.20	74.82	—	—	—	—	—	—
	1859	650.99	611.17	310.22	314.47	38.61	74.13	0.09	0.17	—	—	0.09	0.06
	1869	640.25	601.84	320.21	325.21	39.29	72.59	0.10	0.16	0.15	0.20	—	—
	1879	640.11	600.94	321.71	328.02	37.91	70.56	0.15	0.22	0.12	0.22	—	—
	1889	647.90	608.06	313.60	320.02	37.98	71.17	0.24	0.42	0.27	0.32	0.01	0.01
	1899	648.05	611.36	313.63	318.75	37.37	68.63	0.54	0.83	0.40	0.41	0.01	0.02
	1909	644.43	610.61	319.59	325.32	34.84	62.45	0.76	1.09	0.33	0.50	0.04	0.01
Zuidholland	1830	617.05	591.85	344.02	317.25	38.93	90.90	—	—	—	—	—	—
	1840	625.20	600.90	339.00	310.98	35.80	88.12	—	—	—	—	—	—
	1849	629.72	604.28	329.38	303.04	40.67	92.65	—	—	—	—	0.23	0.03
	1859	616.95	595.61	345.08	316.72	37.63	87.19	0.22	0.47	—	—	0.12	0.01
	1869	606.51	588.33	359.62	331.10	33.08	79.15	0.29	0.65	0.50	0.77	—	—
	1879	603.48	582.96	364.65	339.78	31.00	75.74	0.39	0.91	0.48	0.61	—	—
	1889	615.75	597.78	351.42	326.96	31.23	72.75	0.89	1.68	0.68	0.82	0.03	—
	1899	622.15	605.68	345.14	322.39	30.49	68.59	1.34	2.31	0.87	1.01	0.01	0.02
	1909	617.86	600.87	350.54	333.19	28.62	61.50	2.17	3.44	0.77	0.99	0.03	—
Noordholland ..	1830	606.56	590.52	351.11	310.60	42.33	98.88	—	—	—	—	—	—
	1840	622.72	604.75	340.01	302.87	37.27	92.38	—	—	—	—	—	—
	1849	627.93	609.47	332.00	300.63	40.07	89.88	—	—	—	—	—	—
	1859	621.25	602.42	339.53	310.89	38.82	86.21	0.24	0.47	—	—	0.16	0.01
	1869	609.28	589.35	354.03	327.42	35.90	81.93	0.38	0.78	0.41	0.52	—	—
	1879	606.66	584.05	360.62	338.86	31.94	75.78	0.42	0.81	0.46	0.50	—	—
	1889	614.70	593.45	352.31	330.67	31.37	73.46	0.99	1.64	0.61	0.77	0.02	0.01
	1899	612.96	593.15	353.67	333.35	31.07	70.10	1.46	2.45	0.82	0.93	0.02	0.02
	1909	595.08	577.54	370.92	351.21	30.80	66.58	2.34	3.61	0.83	1.05	0.03	—
Zeeland	1830	638.61	607.34	321.21	306.61	40.18	86.05	—	—	—	—	—	—
	1840	640.62	608.37	323.39	309.77	35.99	81.86	—	—	—	—	—	—
	1849	644.47	606.35	318.71	308.92	36.82	84.73	—	—	—	—	—	—
	1859	632.41	596.23	330.72	317.92	36.60	85.56	0.12	0.26	—	—	0.15	0.03
	1869	602.70	590.85	343.59	329.44	35.31	79.14	0.15	0.28	0.25	0.29	—	—
	1879	624.01	596.22	341.78	328.98	33.77	74.16	0.28	0.40	0.16	0.24	—	—
	1889	628.01	599.54	336.61	327.94	34.58	71.24	0.38	0.74	0.41	0.54	0.01	—
	1899	621.82	596.48	342.43	334.93	34.70	66.78	0.54	1.22	0.49	0.58	0.02	0.01
	1909	612.51	587.29	352.79	347.83	33.52	63.15	0.71	1.15	0.42	0.58	0.03	—

Provinciën en groepen van gemeenten. *Provinces et groupes de communes.*	Jaren der Volkstellingen. *Epoques des recensements.*	Op 1000 personen van ieder geslacht waren: *sur 1000 habitants étaient:* Ongehuwd. *Célibataires.* M. *H.*	Ongehuwd. V. *F.*	Gehuwd. te zamen wonend. *Mariés.* M. *H.*	Gehuwd. V. *F.*	In weduwen staat. *Veufs et veuves.* M. *H.*	In weduwen V. *F.*	Gescheiden van echt. *Divorcés.* M. *H.*	Gescheiden V. *F.*	Gescheiden van tafel en bed. *Pers. séparées de corps.* M. *H.*	Gescheiden V. *F.*	Burgerl. staat onbekend. *Inconnus.* M. *H.*	Burgerl. V. *F.*
Utrecht	1830	643.81	611.30	318.10	307.56	38.09	81.14	—	—	—	—	—	—
	1840	650.32	619.24	314.34	300.78	35.34	79.98	—	—	—	—	—	—
	1849	651.80	622.41	304.72	290.41	43.48	87.18	—	—	—	—	—	—
	1859	642.42	610.19	316.49	305.46	40.87	83.98	0.08	0.28	—	—	0.14	0.09
	1869	628.90	601.74	332.26	319.77	38.44	77.75	0.24	0.35	0.16	0.38	—	0.01
	1879	624.58	597.78	339.11	327.67	36.01	73.84	0.15	0.35	0.15	0.34	—	—
	1889	634.85	605.00	330.41	322.29	33.69	70.94	0.51	0.97	0.54	0.78	—	0.01
	1899	638.25	612.52	327.75	317.50	32.68	67.88	0.60	1.36	0.70	0.74	0.02	—
	1909	628.92	609.53	337.70	325.09	31.75	62.94	1.03	1.93	0.59	0.71	0.01	—
Friesland	1830	642.30	600.18	313.80	302.92	43.90	96.90	—	—	—	—	—	—
	1840	638.30	603.48	323.24	308.49	38.46	87.94	—	—	—	—	—	—
	1849	639.07	602.16	319.04	309.05	41.89	88.79	—	—	—	—	—	—
	1859	629.64	593.78	327.32	321.74	42.74	84.17	0.14	0.25	—	—	0.16	0.06
	1869	617.93	581.45	341.64	334.96	40.00	82.90	0.17	0.31	0.26	0.38	—	—
	1879	612.37	578.74	349.85	343.82	37.37	76.70	0.20	0.44	0.20	0.30	0.01	—
	1889	611.12	576.17	348.48	343.72	39.66	78.94	0.42	0.70	0.30	0.47	0.02	—
	1899	599.13	564.34	358.08	356.10	41.73	77.90	0.61	1.18	0.44	0.46	0.01	0.01
	1909	586.71	551.15	371.58	374.67	41.02	72.40	0.68	1.29	0.31	0.48	—	—
Overijssel	1830	644.88	600.92	314.58	321.20	40.54	77.88	—	—	—	—	—	—
	1840	642.03	607.18	317.96	316.55	40.01	76.27	—	—	—	—	—	—
	1849	649.06	614.03	307.28	308.24	43.66	77.72	—	—	—	—	—	—
	1859	642.75	603.51	311.99	319.60	45.10	76.73	0.07	0.13	—	—	0.09	0.03
	1869	636.69	595.69	319.21	330.17	43.74	73.73	0.08	0.14	0.29	0.27	—	—
	1879	633.02	591.90	323.11	334.95	43.58	72.76	0.10	0.17	0.19	0.22	—	—
	1889	634.36	592.44	323.04	334.27	42.23	72.77	0.12	0.25	0.21	0.25	0.04	0.02
	1899	635.11	596.69	324.03	334.23	40.29	68.26	0.35	0.46	0.21	0.35	—	0.01
	1909	628.84	594.30	333.75	342.71	36.55	61.75	0.54	0.84	0.28	0.39	0.04	0.01
Groningen	1830	646.21	602.41	313.39	305.84	40.40	91.75	—	—	—	—	—	—
	1840	648.69	610.58	314.77	304.62	36.54	84.80	—	—	—	—	—	—
	1849	646.10	612.16	312.26	302.25	41.64	85.59	—	—	—	—	—	—
	1859	637.86	604.11	320.07	311.66	41.91	83.83	0.13	0.37	—	—	0.03	0.03
	1869	625.45	590.80	334.31	325.04	39.82	83.50	0.13	0.31	0.29	0.35	—	—
	1879	622.27	587.43	342.87	333.20	34.39	78.73	0.14	0.33	0.33	0.31	—	—
	1889	628.10	595.46	336.22	325.33	34.86	77.95	0.37	0.77	0.44	0.47	0.01	0.01
	1899	620.74	588.88	344.60	335.44	33.55	73.88	0.68	1.17	0.42	0.63	0.01	—
	1909	605.98	577.26	360.29	353.14	32.56	67.73	0.70	1.25	0.44	0.58	0.02	0.01
Drenthe	1830	655.68	613.78	305.03	316.29	39.29	69.93	—	—	—	—	—	—
	1840	647.34	614.85	308.00	314.58	44.66	70.57	—	—	—	—	—	—
	1849	658.16	621.93	293.92	306.68	47.92	71.39	—	—	—	—	—	—
	1859	648.38	607.12	307.19	325.90	44.15	66.74	0.24	0.22	—	—	0.04	0.02
	1869	627.93	592.02	324.27	343.76	47.31	63.73	0.29	0.14	0.20	0.35	—	—
	1879	625.30	592.17	327.40	347.43	46.94	60.01	0.13	0.23	0.23	0.16	—	—
	1889	627.12	587.75	321.63	349.26	50.32	62.01	0.52	0.55	0.40	0.42	0.01	0.01
	1899	629.21	589.13	323.15	349.08	46.03	60.63	0.26	0.71	0.35	0.45	—	—
	1909	627.75	589.74	330.57	354.65	39.18	54.27	2.07	1.06	0.41	0.25	0.01	—

Provinciën en groepen van gemeenten. *Provinces et groupes de communes.*	Jaren der Volkstellingen. *Epoques des recensements.*	Op 1000 personen van ieder geslacht waren: *sur 1000 habitants étaient:* Ongehuwd. *Célibataires.* M. *H.*	Ongehuwd. V. *F.*	Gehuwd te zamen wonend. *Mariés.* M. *H.*	Gehuwd V. *F.*	In weduwen staat. *Veufs et veuves.* M. *H.*	In weduwen V. *F.*	Gescheiden van echt. *Divorcés.* M. *H.*	Gescheiden V. *F.*	Gescheiden van tafel en bed *Pers. séparées de corps.* M. *H.*	Gescheiden V. *F.*	Burgerl. staat onbekend. *Inconnus.* M. *H.*	Burgerl. V. *F.*
Limburg	1830	653.42	620.20	304.94	299.57	41.64	80.23	—	—	—	—	—	—
	1840	661.10	618.48	297.46	304.26	41.44	77.26	—	—	—	—	—	—
	1849	655.53	615.15	300.51	308.32	43.96	76.53	—	—	—	—	—	—
	1859	652.74	614.47	301.58	309.20	45.65	76.29	0.01	0.04	—	—	0.02	—
	1869	647.55	612.36	304.50	312.92	47.86	74.59	0.06	0.06	0.03	0.07	—	—
	1879	655.56	624.57	299.10	305.48	45.24	69.83	0.03	0.06	0.07	0.06	—	—
	1889	673.00	638.24	284.18	291.88	42.64	69.90	0.06	0.09	0.12	0.19	—	—
	1899	676.98	642.95	283.50	290.08	39.22	66.57	0.13	0.17	0.15	0.22	0.02	0.01
	1909	675.55	642.63	289.82	298.08	34.13	58.57	0.20	0.32	0.26	0.26	0.04	—
Het Rijk	1830	639.3	606.2	320.2	306.8	40.5	87.0	—	—	—	—	—	—
	1840	644.6	612.3	317.8	304.9	37.6	82.8	—	—	—	—	—	—
	1849	647.1	615.3	311.5	300.3	41.4	84.4	—	—	—	—	—	—
	1859	637.9	606.6	320.8	311.0	41.0	82.1	0.1	0.3	—	—	0.1	—
	1869	625.8	596.1	334.4	325.0	39.3	78.1	0.2	0.4	0.3	0.4	—	—
	1879	623.7	594.0	338.9	331.4	36.9	73.8	0.2	0.5	0.3	0.3	—	—
	1889	631.2	602.3	331.3	323.7	36.5	72.5	0.5	1.0	0.4	0.5	—	—
	1899	630.9	604.3	332.3	324.5	35.4	69.1	0.8	1.4	0.6	0.7	—	—
	1909	623.08	598.47	341.82	335.65	33.21	63.11	1.32	2.06	0.53	0.70	0.02	—
Gemeenten met: meer dan 100 000 inwoners	1909	600.72	590.82	368.19	335.47	26.62	67.23	3.37	5.11	1.08	1.37	0.02	—
50 001—100 000 inwoners	1909	617.69	608.65	350.11	321.03	29.95	66.93	1.49	2.30	0.73	1.08	0.03	0.01
20 001—50 000 inwoners	1909	619.35	601.80	350.34	332.92	28.50	62.64	1.18	1.87	0.59	0.76	0.04	0.01
5 001—20 000 inwoners	1909	629.34	599.68	334.85	338.53	34.66	60.41	0.75	0.97	0.37	0.41	0.03	—
5 000 en minder inwoners	1909	635.67	600.18	324.80	337.19	38.86	61.67	0.41	0.62	0.24	0.33	0.02	0.01

De absolute cijfers wijzen erop dat bij alle volkstellingen bij de ongehuwden de mannen in de meerderheid zijn. Dit zal in de eerste plaats het natuurlijk gevolg zijn van het jongensoverschot bij de geboorte, dat, zooals op blz. 47 is aangetoond, door meerdere sterfte onder de mannen nooit wordt te niet gedaan. Daarbij komt in de tweede plaats, dat over het algemeen meer mannen dan vrouwen in den ongehuwden staat blijven verkeeren. Dit schijnt eene ongerijmdheid, omdat met elk huwelijk een lid van elk der beide sexen voor den ongehuwden staat verloren gaat en het aantal vrouwen grooter is dan dat der mannen. Men vergete echter niet dat een aantal weduwnaars en gescheiden mannen huwt met jonge dochters en dat daarentegen het aantal huwelijken van jongmans met weduwen veel geringer is. In het laatste 10-jarig tijdvak huwden van de in ons land wonende weduwnaars en gescheiden mannen 23.997 met jonge dochters, terwijl slechts 11.206 weduwen en gescheiden vrouwen met jongmans in het huwelijk traden.

In de vijf tienjarige perioden waren weduwnaars of gescheiden mannen betrokken bij resp. 16.5, 15.3, 13.3, 11.2 en 9.1 % der gesloten huwelijken, tegen weduwen en gescheiden vrouwen bij resp. 9.8, 9,3, 8.3, 7,1 en 5.9 % der huwelijken. En daar vanzelf het aantal weduwen en gescheiden vrouwen en het aantal weduwnaars en gescheiden mannen, die onderling in het huwelijk treden, gelijk moeten zijn, spruiten de verschillen der bovenstaande percentages alleen voort uit hetgeen reeds boven uit de absolute cijfers voor de laatste 10 jaren werd afgeleid; het meer huwen van jonge dochters met weduwnaars en gescheiden mannen, dan jongmans met weduwen en gescheiden vrouwen.

Nog werkt tot vermindering van het aantal ongehuwde vrouwen in vergelijking met dat der mannen mede, dat het huwen van Nederlandsche vrouwen met buitenlanders (in de jaren 1902—1909: 4224) aanzienlijk grooter is dan het huwen van vrouwen uit het buitenland met Nederlandsche mannen (in dezelfde jaren 1522).

Bij het aantal gehuwden van beiderlei kunne, dat gelijk zou moeten zijn, worden bij de eerste volkstellingen nu eens meer mannen, dan eens meer vrouwen aangetroffen, doch na 1859 is het aantal vrouwen steeds grooter dan dat der mannen, welk verschil van volkstelling tot volkstelling grooter wordt. Dit wijst erop, dat een steeds grooter aantal mannen zich metterwoon naar de koloniën of het buitenland begeeft, met achterlating van hun echtgenoote.

Wat de personen in weduwstaat betreft, het beduidend grooter zijn van het aantal weduwen is slechts voor een deel het gevolg van de grootere sterfte onder de gehuwde mannen (in 1890—99 16.30 ‰ tegen 14.40 ‰ vrouwen en in 1900—1909 14.14 ‰ mannen en 11.57 ‰ vrouwen); het vindt zoo goed als geheel zijn oorzaak, (en dit is ook waar voor de gescheidenen) in het veelvuldiger hertrouwen van den weduwnaar respectievelijk gescheiden man, waarop boven reeds gewezen werd.

Uit eene beschouwing der verhoudingscijfers voor de verschillende volkstellingen blijkt, dat bij de beide geslachten tot 1849 eene stijging der ongehuwden heeft plaats gehad, dat daarna eveneens bij de beide geslachten, eene daling is begonnen, die tot 1879 heeft aangehouden, doch toen weder is verkeerd in eene stijging, die bij de vrouwen tot 1899 is doorgegaan, om daarna weder in eene daling te veranderen, die bij de mannen reeds na 1889 is begonnen.

De cijfers der gehuwden hebben een juist tegenovergestelden loop gehad.

De loop dezer cijfers wordt in hoofdzaak bepaald door het aantal huwelijken in de verschillende perioden gesloten. Op 1000 zielen der bevolking werden in de verschillende tijdperken per jaar de volgende aantallen huwelijken gesloten:

1840/49	7.39	1870/79	8.10	1900/09	7.39
1850/59	8.03	1880/89	7.14		
1860/69	8.22	1890/99	7.31		

De loop dezer cijfers komt bijna geheel overeen met den boven geconstateerden toestand. Bij de geringe daling der huwelijken van 1870 op 1879, die nog gepaard gaat met eene daling der ongehuwden en eene stijging der gehuwden, vergete men niet dat de afneming van het aantal huwelijken eerst met 1874 aanving; in 1873 was het aantal huwelijken per 1000 inwoners nog 8.57.

Sedert het jaar 1849 is bij beide geslachten eene vermindering van het relatief aantal personen in weduwstaat verkeerende waar te nemen, niettegenstaande voor de beide geslachten de kans om te hertrouwen, althans het hertrouwen zelf, afneemt, zooals uit de cijfers op blz. 72 duidelijk blijkt. Ook deze vermindering zal wel in hoofdzaak moeten worden toegeschreven aan de afneming der sterfte, die minder huwelijksontbindingen door den dood van een der beide echtgenooten veroorzaakte.

De relatieve cijfers der gescheidenen van echt namen, evenals die der gescheidenen van tafel en bed, van volkstelling tot volkstelling toe, vooral nà 1879.

De verhoudingscijfers der verschillende provinciën vertoonen slechts hier en daar belangrijke afwijkingen met die voor het Rijk. Zoo begint in Zeeland en Limburg de stijging der ongehuwden en daarmede de daling der gehuwden reeds met 1879. In Gelderland, Zuidholland, Utrecht, Overijssel, Drenthe en Limburg houdt bij de mannen de in 1889 waargenomen stijging der ongehuwden tot 1899 aan.

De loop der cijfers in Friesland verschilt geheel en al van dien in de andere provinciën, in zooverre, dat de in 1849 begonnen daling der ongehuwden ongestoord tot 1909 is doorgegaan, gepaard met eene zoo goed als doorloopende stijging der gehuwden.

Voorts blijkt nog, dat er groote verschillen bestaan in de verschillende provinciën tusschen de verhouding der onderscheidene categoriën van den burgerlijken staat. Gemiddeld boven de percentages der ongehuwden van het Rijk blijven in afdalende orde Noordbrabant, Limburg, Gelderland en Utrecht voor de beide geslachten, en Overijssel voor de mannen alleen. De kleinste cijfers voor de ongehuwden vertoonen de provinciën Friesland (vooral wat de vrouwen betreft), Noord- en Zuidholland en voor de laatste periode ook Groningen. Voor de cijfers der gehuwden is weder juist het tegenovergestelde waar. Ook deze verschillen spruiten voort uit de verschillen in de nuptialiteitscijfers, hetgeen onderstaand tabelletje duidelijk aantoont.

Gemiddeld aantal huwenden per 1000 inwoners der gemiddelde bevolking.

Nombre moyen annuel des personnes concluant un mariage sur 1000 *de la population moyenne.*

	1840—49.	1850—59.	1860—69.	1870—79.	1880—89.	1890—99.	1900—09.
Noordbrabant	12.06	13.34	14.82	14.28	12.44	13.20	13.63
Gelderland	13.80	15.34	15.64	15.30	13.88	14.30	13.97
Zuidholland	15.32	17.10	17.32	17.02	14.86	14.84	15.22
Noordholland	16.96	17.80	17.76	17.62	15.56	15.24	15.70
Zeeland	15.68	16.88	16.96	16.04	14.32	15.06	14.21
Utrecht	13.98	16.22	16.30	16.28	14.38	14.32	14.25
Friesland	16.02	16.76	17.26	17.04	14.26	15.22	15.32
Overijssel	14.14	15.64	15.98	15.66	14.68	14.94	14.85
Groningen	16.08	17.20	17.26	17.28	14.26	15.34	15.49
Drenthe	14.26	16.02	16.16	16.34	15.18	15.78	15.44
Limburg	13.24	13.22	13.50	13.68	11.72	12.68	12.99
Het Rijk	14.78	16.06	16.44	16.20	14.28	14.62	14.78

Een betrekkelijk groot aantal weduwnaars wordt aangetroffen in de provinciën Noordbrabant, Friesland, Overijssel, Drenthe en Limburg. De cijfers der beide Hollanden zijn in dat opzicht het laagst. Eenig verband schijnt hier wel te bestaan met het meer hertrouwen der weduwnaars, althans de beide Hollanden hebben ook hier de hoogste cijfers, terwijl Limburg en Drenthe lage cijfers aanwijzen.

Bij 100 huwelijken, gesloten in de jaren 1900—1910 waren betrokken:

	Weduwnaars enz.	Weduwen enz.
Noordbrabant	8.05	5.14
Gelderland	8.60	5.81
Zuidholland	9.72	6.24
Noordholland	10.25	6.78
Zeeland	7.40	4.46
Utrecht	8.74	5.66
Friesland	8.90	5.36
Overijssel	8.98	6.30
Groningen	8.22	5.28
Drenthe	7.40	7.78
Limburg	7.50	5.04

In de provinciën Noordholland, Friesland en Groningen worden relatief het grootst aantal weduwen aangetroffen, waaraan de provincie Drenthe het armst is. Dit laatste gewest kenmerkt zich door een groot aantal weduwnaars, het gevolg van de aanwezigheid der kolonie Veenhuizen in de gemeente Norg. Deze gemeente telde op 31 December 1909 per 1000 mannen 117 weduwnaars en 26 gescheiden mannen, welke cijfers voor het Rijk zijn 33.21 en 1.32. Het gering aantal weduwen zal wel het gevolg zijn van het hooge huwelijkscijfer der weduwen, het hoogste in het geheele Rijk.

Het grootste aantal gescheidenen wordt aangetroffen in Noord- en Zuidholland met hunne groote gemeenten. Relatief veel gescheiden vrouwen komen voor in Zeeland, Utrecht, Friesland en Groningen, terwijl Drenthe, weder door Veenhuizen, een groot aantal gescheiden mannen herbergt. Zeer gering is het aantal gescheidenen in de beide katholieke provinciën Noordbrabant en Limburg.

Ook de gescheidenen van tafel en bed zijn in de meerderheid in de provinciën, waarin de vijf groote gemeenten liggen: Noord- en Zuidholland, Utrecht en Groningen.

Is uit de absolute cijfers voor het Rijk bij alle volkstellingen voor de ongehuwden een mannenoverschot aan te wijzen, niet alzoo is het in de 3 groepen van groote gemeenten. Hier toch en vooral in de 4 grootste gemeenten een overwegend vrouwenoverschot, wat weder met den grooten trek van dienstboden enz. naar die centra samenhangt. Aan dien trek schijnen ook de weduwen een groot aandeel te nemen, althans de numerieke verhouding van weduwnaars tot weduwen, die voor het Rijk is als 1 : 2, gaat in de groote gemeenten terug tot 1 : 3. Omgekeerd is in de groep der kleinste gemeenten de numerieke verhouding der weduwnaars tot de weduwen grooter, wat er op wijst, dat een groot aantal weduwen naar de stad trekt, in de hoop daar gemakkelijker dan in de kleine gemeenten in haar onderhoud te kunnen voorzien.

In de 5 groepen van gemeenten, beginnende met die der grootste gemeenten, verhouden de weduwnaars zich tot de weduwen bij de laatste volkstelling resp. als 100 : 279, 100 : 245, 100 : 232, 100 : 172 en 100 : 153,

Het aandeel der ongehuwde mannen en der weduwnaars in de totale bevolking is grooter naarmate de gemeenten kleiner zijn. Het aantal gehuwde mannen is grooter naarmate de gemeenten grooter zijn, terwijl de gehuwde vrouwen in de kleinere gemeenten relatief het talrijkst zijn.

§ 10. Indeeling der bevolking naar de geboorteplaatsen.

Bij de volgende tabellen, die in absolute cijfers zoowel als in verhoudingscijfers de verdeeling der bevolking naar de geboorteplaatsen vermelden, zij opgemerkt dat de cijfers voor 1889 niet geheel en al vergelijkbaar zijn met die van vroegere of die van latere volkstellingen. Voor 1889 toch waren alleen de Nederlanders naar de geboorteplaatsen gesplitst, terwijl daaromtrent van de vreemdelingen geene aanteekening was gehouden. Deze zijn toen gerekend allen te behooren tot de geborenen in een vreemd land, waardoor de cijfers dezer categorie te groot werden en de cijfers der overige categoriën te klein. En ofschoon bijv. bij de telling in 1909 17½ % der in ons land wonende Duitschers en 25½ % der in ons land wonende Belgen in Nederland geboren waren, behoeft de bedoelde omstandigheid op het algemeene beeld, althans op dat der drie categoriën van personen, die in ons land zijn geboren, geen invloed van eenige beteekenis te oefenen, aangezien het totaal aantal in ons land wonende vreemdelingen in het geheel slechts ruim 1 % der bevolking bedraagt.

INDEELING DER BEVOLKING NAAR DE GEBOORTEPLAATS. (Absolute cijfers).

Distribution de la population d'après le lieu de naissance. (Chiffres absolus).

GEBOORTEPLAATSEN. *Lieux de naissance.*	Noordbrabant.		Gelderland.		Zuidholland.		Noordholland.		Zeeland.		Utrecht.		Friesland.		Overijssel.		Groningen.		Drenthe.		Limburg.		Het Rijk.	
	Mannen. *Hommes.*	Vrouwen. *Femmes.*	Mannen. *Hommes.*	Vrouwen. *Femmes.*	Mannen. *Hommes.*	Vrouwen. *Femmes.*	Mannen. *Hommes.*	Vrouwen. *Femmes.*	Mannen. *Hommes.*	Vrouwen. *Femmes.*	Mannen. *Hommes.*	Vrouwen *Femmes.*	Mannen. *Hommes.*	Vrouwen *Femmes.*	Mannen. *Hommes.*	Vrouwen *Femmes.*	Mannen. *Hommes.*	Vrouwen *Femmes.*	Mannen. *Hommes.*	Vrouwen *Femmes.*	Mannen. *Hommes.*	Vrouwen *Femmes.*	Mannen. *Hommes.*	Vrouwen. *Femmes.*
1849.																								
In de gemeente	140 642	140 190	135 881	128 953	181 948	194 407	163 289	178 146	51 774	53 526	47 266	47 601	87 563	87 161	78 627	75 202	59 641	61 949	26 292	24 866	74 009	73 094	1 046 932	1 065 095
In eene and. gem. in de prov.	40 661	46 190	31 584	37 965	56 057	68 689	33 574	41 624	18 659	21 177	12 667	14 337	27 610	33 111	15 794	18 727	24 509	28 083	6 797	7 203	17 651	19 353	285 563	337 059
In eene andere provincie	11 138	9 453	14 159	13 938	24 608	27 373	20 968	25 919	4 791	3 110	11 557	13 651	5 678	4 894	11 224	11 231	5 012	4 673	7 955	7 649	5 773	2 968	123 563	124 859
In de Ned. Koloniën	115	88	179	221	423	343	394	399	46	27	119	107	25	34	97	86	48	39	15	16	32	31	1 493	1 391
Elders	3 782	3 456	4 207	3 628	5 897	3 617	8 688	4 078	4 566	3 019	1 183	892	936	348	2 743	2 032	2 957	1 531	1 197	748	6 051	6 299	41 207	29 648
1859.																								
In de gemeente	145 215	142 808	147 330	131 673	201 609	212 417	180 026	192 550	54 201	55 517	51 644	51 002	98 515	95 207	85 657	80 350	66 331	67 000	30 878	28 188	78 596	76 252	1 140 002	1 139 964
In eene and. gem. in de prov.	42 374	48 527	34 597	41 402	61 902	75 684	36 848	45 107	19 523	23 341	13 029	15 169	30 989	36 859	18 425	21 442	27 693	31 199	8 294	8 813	19 260	21 039	312 934	368 582
In eene andere provincie	11 918	10 008	16 823	16 688	27 623	31 357	27 214	32 049	4 695	3 175	12 681	14 545	6 175	5 475	12 691	12 234	5 841	5 526	8 722	8 315	5 310	3 119	139 693	142 491
In de Ned. Koloniën	189	175	284	247	596	448	209	226	24	14	133	115	20	14	98	80	18	15	12	14	45	54	1 628	1 402
Elders	3 323	3 257	4 085	3 510	4 572	3 172	6 310	3 337	2 968	2 654	932	856	702	349	2 277	1 901	2 506	1 559	1 203	792	5 791	6 216	34 669	27 603
1869.																								
In de gemeente	153 200	147 090	158 816	147 150	223 182	232 812	196 099	206 143	58 533	59 604	55 512	54 374	105 388	101 857	91 577	84 585	71 282	71 743	34 066	31 034	82 208	78 088	1 229 863	1 214 480
In eene and. gem. in de prov.	45 881	52 896	36 716	44 876	70 579	85 950	43 781	53 296	21 328	24 688	14 286	16 491	32 965	40 005	21 342	24 393	30 309	34 431	9 895	10 324	20 386	22 473	347 468	409 823
In eene andere provincie	11 740	11 207	18 483	18 915	30 792	36 230	31 597	36 834	4 205	3 605	14 052	16 710	5 937	5 253	14 121	13 757	7 141	6 564	9 321	8 754	5 040	3 467	152 429	161 296
In de Ned. Koloniën	300	247	386	446	795	749	488	440	18	17	237	237	30	22	114	69	59	48	13	16	78	83	2 518	2 374
Elders	3 095	3 216	3 528	3 377	4 061	3 054	5 430	3 328	3 090	2 481	822	835	586	311	2 098	1 995	2 239	1 520	1 301	913	5 590	6 408	31 840	27 438
1879.																								
In de gemeente	167 336	158 338	169 820	154 855	256 992	264 107	223 517	232 280	64 043	63 925	60 812	58 769	118 186	113 422	98 483	90 235	795 572	79 736	38 482	34 739	87 804	82 142	1 365 047	1 332 448
In eene and. gem. in de prov.	49 360	56 622	40 854	49 507	81 002	97 163	55 673	65 319	22 404	26 390	15 433	18 092	38 372	45 690	23 928	27 160	34 049	38 766	11 818	12 264	21 258	23 357	394 151	460 330
In eene andere provincie	13 713	13 636	20 392	22 107	42 399	49 540	42 520	48 612	3 323	3 257	16 751	19 464	6 397	6 485	15 228	14 688	9 007	8 339	9 974	9 558	5 096	3 656	184 800	199 342
In de Ned. Koloniën	399	334	593	642	1 296	1 362	787	780	48	50	275	336	22	22	228	166	22	38	11	15	80	98	3 761	3 843
Elders	3 337	3 422	4 107	3 928	5 415	4 254	6 191	4 311	2 767	2 428	816	931	775	506	1 905	2 115	2 210	1 607	1 138	846	6 744	9 218	35 405	33 566
1889.																								
In de gemeente	178 677	168 849	183 894	166 164	299 460	305 028	258 586	266 254	67 094	65 643	68 771	66 132	119 178	113 033	103 741	94 634	84 477	83 603	41 486	37 176	92 389	86 202	1 497 753	1 452 718
In eene andere gem. in de prov.	55 407	63 207	44 739	54 675	96 471	115 718	69 988	82 824	24 011	28 544	17 263	19 822	40 398	48 537	28 219	31 458	37 020	42 865	13 962	13 393	23 191	25 648	450 669	526 691
In eene andere provincie	17 479	17 609	25 336	27 535	53 140	65 752	64 014	72 756	3 915	3 752	21 840	24 624	6 578	7 026	16 447	16 532	10 899	10 599	12 161	10 634	6 014	4 167	237 823	259 986
In de Ned. Koloniën	439	351	655	834	1 646	2 059	1 093	1 101	48	37	340	367	33	36	234	189	28	53	31	17	101	103	4 648	5 147
Elders	3 783	3 825	4 165	4 205	5 738	5 629	6 950	5 923	3 202	2 988	886	962	445	294	1 725	2 266	1 793	1 449	1 010	834	7 895	10 011	37 594	38 386
1899.																								
In de gemeente	192 282	188 861	201 595	182 425	356 847	359 496	301 344	306 443	72 712	70 719	78 187	75 232	120 720	112 313	113 787	104 313	92 391	90 072	47 428	42 577	99 817	93 539	1 677 228	1 619 015
In eene and. gem. in de prov.	61 234	70 057	47 859	58 458	114 304	135 875	81 922	96 027	26 700	31 550	18 810	21 793	42 035	50 536	32 932	35 492	40 742	47 547	15 468	16 015	25 331	28 415	507 337	591 765
In eene andere provincie	19 108	20 360	31 003	34 637	72 386	87 720	77 458	90 887	4 342	4 274	25 285	29 195	6 622	7 363	20 583	21 559	13 090	12 737	14 204	11 328	7 798	5 834	291 879	325 394
In de Ned. Koloniën	405	363	796	932	2 208	3 035	1 149	1 164	72	32	366	345	46	42	245	211	100	89	24	23	87	110	5 499	6 347
Elders	3 877	4 295	4 224	4 620	6 343	6 234	6 192	6 045	3 103	2 791	834	987	309	276	1 766	2 450	1 501	1 333	777	700	9 721	11 282	38 659	41 014
1909.																								
In de gemeente	216 409	204 101	224 079	201 957	433 829	429 493	340 072	343 630	78 561	75 914	89 223	84 170	125 606	115 188	129 020	118 771	100 587	96 180	55 762	50 175	114 304	106 744	1 907 452	1 826 323
In eene and. gem. in de prov.	67 487	78 010	52 691	64 424	137 670	160 864	98 924	115 162	28 095	32 961	20 550	24 704	46 180	54 397	37 136	40 993	45 270	52 799	17 262	18 023	27 394	28 745	578 659	671 082
In eene andere provincie	22 339	24 273	40 007	44 012	94 303	112 806	90 227	103 876	4 994	5 099	30 146	36 625	8 188	8 810	25 571	26 157	14 922	15 309	16 191	14 259	13 394	12 483	360 459	403 742
In de Ned. Koloniën	369	372	952	1 114	2 972	4 111	1 576	1 588	53	40	501	578	44	45	137	176	80	74	39	30	98	76	6 823	8 208
Elders	4 522	5 180	4 744	5 607	7 289	7 379	6 064	6 541	3 751	3 044	878	1 129	567	524	2 095	2 814	1 411	1 404	805	769	13 515	15 244	45 644	49 638

Voor de 5 groepen van gemeenten bedroegen de cijfers voor de laatste volkstelling:

Geboorteplaatsen: *Lieux de naissance.*	Gemeenten met: *Communes avec:* meer dan 100 000 inw.		50 001 tot 100 000 inw.		20 001 tot 50 000 inw.		5 001 tot 20 000 inw.		5000 en minder inw.	
	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.
In de gemeente ..	424 455	447 781	110 173	113 185	183 875	180 250	585 195	542 783	603 754	536 324
In eene and. gem. In de prov.	87 119	102 396	32 832	42 077	63 367	75 585	185 592	211 855	209 749	239 169
In eene and. prov. binnen het Rijk ..	126 831	155 350	30 503	34 683	50 469	52 917	93 309	97 242	59 170	63 517
In de Ned. Kol. ..	3 355	4 665	1 060	1 111	937	822	966	1 117	503	489
Elders	11 047	11 374	2 742	3 129	4 559	5 215	14 464	16 112	12 829	13 805

Uit vorenstaande cijfers voor de provinciën, het Rijk en de groepen van gemeenten zijn de volgende verhoudingscijfers berekend:

INDEELING DER BEVOLKING NAAR DE GEBOORTEPLAATS (Verhoudingscijfers).

Distribution de la population d'après le lieu de naissance (Rapports par 10 000 habitants).

Provinciën en groepen van gemeenten. *Provinces et groupes de communes.*	Jaren der Volkstellingen. *Époques des recensements.*	Op 10 000 van elk geslacht werden geboren: *Sur 10 000 habitants de chaque sexe furent nés:* in de gemeente. *dans la commune.*		in eene andere gem. in de provincie. *dans la prov.*		in eene andere provincie. *dans une autre province.*		in de Ned. koloniën. *dans une des colonies Néerl.*		elders. *ailleurs.*	
		M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*
Noord-brabant	1849	7 138	7 031	2 064	2 317	601	474	6	4	192	173
	1859	7 153	6 974	2 087	2 370	587	489	9	8	164	159
	1869	7 152	6 852	2 142	2 464	548	522	14	12	145	150
	1879	7 147	6 815	2 108	2 437	585	587	17	14	143	147
	1889	6 985	6 652	2 166	2 490	683	694	17	14	148	151
	1899	6 944	6 567	2 211	2 530	690	735	15	13	140	155
	1909	6 955	6 543	2 169	2 501	718	778	12	12	146	166
Gelderland	1849	7 305	6 982	1 698	2 055	761	755	10	12	226	196
	1859	7 253	6 916	1 703	2 065	828	832	14	12	202	175
	1869	7 287	6 852	1 685	2 090	848	881	18	21	162	157
	1879	7 203	6 703	1 733	2 143	865	957	25	28	174	160
	1889	7 106	6 557	1 729	2 158	979	1 087	25	33	161	164
	1899	7 062	6 491	1 676	2 080	1086	1 232	28	33	148	164
	1909	6 949	6 368	1 634	2 031	1 240	1 388	29	35	178	108
Zuidholland	1849	6 764	6 603	2 084	2 333	915	930	16	12	219	123
	1859	6 804	6 575	2 089	2 348	932	971	20	14	154	98
	1869	6 775	6 489	2 143	2 396	935	1 010	24	21	123	85
	1879	6 639	6 342	2 093	2 333	1 095	1 190	34	33	140	102
	1889	6 561	6 185	2 113	2 346	1 164	1 313	36	42	126	114
	1899	6 464	6 069	2 070	2 294	1 311	1 481	40	51	115	105
	1909	6 417	6 010	2 036	2 251	1 395	1 578	44	58	108	103
Noord-holland	1849	7 196	7 121	1 480	1 664	924	1 036	17	16	383	163
	1859	7 184	7 046	1 470	1 651	1 086	1 173	8	8	252	122
	1869	7 069	6 871	1 578	1 776	1 139	1 228	18	15	196	111
	1879	6 800	6 612	1 694	1 859	1 294	1 384	24	22	188	123
	1889	6 455	6 209	1 747	1 931	1 598	1 697	27	26	173	138
	1899	6 438	6 128	1 750	1 920	1 655	1 808	25	23	132	121
	1909	6 334	6 020	1 842	2 017	1 682	1 820	29	28	113	115
Zeeland	1849	6 567	6 571	2 367	2 673	608	382	6	3	452	372
	1859	6 658	6 554	2 398	2 756	577	375	3	2	365	313
	1869	6 714	6 594	2 447	2 731	482	399	2	2	355	274
	1879	6 917	6 655	2 420	2 748	359	339	5	5	299	253
	1889	6 828	6 502	2 443	2 828	398	371	5	4	326	296
	1899	6 800	6 466	2 497	2 885	406	391	7	3	290	255
	1909	6 804	6 485	2 433	2 816	432	436	5	3	326	260
Utrecht	1849	6 494	6 215	1 740	1 872	1 588	1 782	16	14	163	116
	1859	6 586	6 244	1 661	1 857	1 617	1 781	17	14	119	105
	1869	6 538	6 134	1 682	1 860	1 655	1 885	28	27	97	94
	1879	6 463	6 022	1 640	1 854	1 780	1 994	29	34	87	95
	1889	6 303	5 909	1 582	1 771	2 002	2 200	31	33	81	86
	1899	6 332	5 898	1 523	1 709	2 048	2 289	30	27	67	77
	1909	6 315	5 718	1 454	1 678	2 133	2 488	35	39	63	77
Friesland	1849	7 189	6 943	2 267	2 637	466	390	2	3	77	28
	1859	7 222	6 904	2 272	2 673	453	397	2	1	52	25
	1869	7 273	6 908	2 275	2 713	410	356	2	2	40	21
	1879	7 217	6 828	2 343	2 750	391	390	1	1	47	31
	1889	7 152	6 691	2 424	2 873	395	416	2	2	27	17
	1899	7 112	6 586	2 477	2 964	390	432	3	2	18	16
	1909	6 956	6 437	2 557	3 039	453	492	2	2	32	30

Provinciën en groepen van gemeenten. *Provinces et groupes de communes.*	Jaren der Volkstellingen. *Époques des recensements.*	Op 10 000 van elk geslacht werden geboren: *Sur 10 000 habitants de chaque sexe furent nés:* in de gemeente. *dans la commune.* M. *H.*	V. *F.*	in eene andere gem. in de provincie. *dans la prov.* M. *H.*	V. *F.*	in eene andere provincie. *dans une autre province.* M. *H.*	V. *F.*	in de Ned. koloniën. *dans une des colonies Néerl.* M. *H.*	V. *F.*	elders. *ailleurs.* M. *H.*	V. *F.*
Overijssel	1849	7 248	7 010	1 456	1 746	1 035	1 047	9	8	253	189
	1859	7 189	6 926	1 546	1 848	1 065	1 055	8	7	191	164
	1869	7 085	6 778	1 651	1 954	1 093	1 102	9	6	162	160
	1879	7 046	6 716	1 712	2 021	1 090	1 093	16	12	137	158
	1889	6 899	6 523	1 877	2 168	1 094	1 140	16	13	115	156
	1899	6 721	6 360	1 945	2 164	1 216	1 314	14	13	104	149
	1909	6 653	6 288	1 914	2 170	1 318	1 384	7	9	108	149
Groningen	1849	6 471	6 435	2 659	2 917	544	485	5	4	321	159
	1859	6 478	6 363	2 705	2 963	570	525	2	1	245	148
	1869	6 420	6 276	2 730	3 012	643	574	5	4	202	133
	1879	6 373	6 203	2 727	3 020	721	650	2	3	177	125
	1889	6 294	6 033	2 758	3 094	812	765	2	4	134	105
	1899	6 250	5 935	2 756	3 133	886	839	7	6	101	87
	1909	6 199	5 802	2 790	3 185	919	924	5	4	87	85
Drenthe	1849	6 222	6 143	1 609	1 779	1 883	1 890	4	4	283	185
	1859	6 288	6 112	1 689	1 911	1 776	1 803	2	3	245	172
	1869	6 240	6 080	1 812	2 023	1 707	1 715	2	3	238	179
	1879	6 265	6 050	1 924	2 136	1 624	1 665	2	3	185	147
	1889	6 043	5 991	2 043	2 158	1 771	1 714	5	3	147	134
	1899	6 088	6 027	1 986	2 267	1 823	1 604	3	3	100	99
	1909	6 192	6 026	1 917	2 165	1 798	1 713	4	4	89	92
Limburg	1849	7 149	7 184	1 705	1 902	558	292	3	3	585	619
	1859	7 210	7 148	1 767	1 972	487	292	4	5	531	583
	1869	7 256	7 066	1 799	2 033	445	314	7	8	493	580
	1879	7 258	6 934	1 757	1 972	421	309	7	8	558	778
	1889	7 129	6 834	1 790	2 034	464	330	8	8	609	794
	1899	6 992	6 721	1 774	2 042	546	419	6	8	682	810
	1909	6 775	6 537	1 624	1 760	794	764	6	5	801	934
Het Rijk	1849	6 985	6 836	1 905	2 163	825	801	10	9	275	190
	1859	6 998	6 785	1 921	2 194	858	848	10	8	213	164
	1869	6 972	6 690	1 970	2 258	864	889	14	13	180	151
	1879	6 883	6 565	1 988	2 268	932	982	19	19	179	165
	1889	6 721	6 363	2 022	2 307	1 067	1 139	21	23	169	168
	1899	6 654	6 267	2 013	2 291	1 158	1 260	22	24	153	158
	1909	6 580	6 172	1 996	2 268	1 243	1 364	24	28	157	168
1909 Gemeenten met:											
5000 en mind. inw.		6 814	6 285	2 367	2 803	668	744	6	6	145	162
5001—20000 ,,		6 653	6 245	2 110	2 437	1 061	1 119	11	14	165	185
20001—50000 ,,		6 064	5 806	2 090	2 356	1 665	1 649	31	26	1 150	163
50001—100000 ,,		6 213	5 829	1 852	2 167	1 720	1 720	60	60	155	161
Meer d. 100000 ,,		6 502	6 205	1 335	1 419	1 943	2 153	51	65	169	158

Uit deze tabel blijkt dat, ofschoon van volkstelling tot volkstelling in mindere mate, het grootste deel der bevolking nog geteld wordt in de gemeente harer geboorteplaats. In hoeverre deze personen vroeger reeds elders hebben gewoond of zich in de toekomst nog elders gaan vestigen, is natuurlijk niet bekend, zoodat uit de cijfers niet mag worden afgeleid, dat het grootste deel der bevolking voortdurend deel uit blijft maken van de bevolking der gemeente harer geboorte. Ten einde in deze materie eenig inzicht te krijgen, zou men eene statistiek van de sterfte en van de woonplaatsveranderingen naar de geboorteplaatsen moeten hebben.

Allereerst de cijfers voor het Rijk beschouwende, blijkt, dat bij de vrouwen het aantal in hare geboorteplaatsen getelden bij alle volkstellingen kleiner is dan dat der mannen en dat de vermindering in dat aantal, van volkstelling tot volkstelling, eveneens bij de vrouwen overwegend is. Bij de mannen telde men van de 10 000 in 1849: 6985 personen in hunne geboorteplaats; dit cijfer bleef vrij constant tot en met 1869, daarna trad eene daling in, die met schommelingen het cijfer bracht in 1909 op 6580, dat is ruim 94 % van het relatief aantal in 1849. Bij de vrouwen is dit cijfer van 6836 in 1849 vrij gelijkmatig gedaald tot 6172 in 1909, of 90 % van het relatief aantal van 1849.

Bij de groote gemeenten is het aantal in de gemeente geborenen kleiner dan in de kleinere gemeenten, waaruit evenwel niet moet worden afgeleid, dat een grooter aantal stedelingen naar het platteland trekt, dan omgekeerd het geval is. De trek van het platteland naar de groote steden doet de bevolking dezer laatste sterk toenemen, wat noodzakelijk eene relatieve vermindering van de in die groote steden aanwezige geborenen moet ten gevolge hebben, ook al heeft daaronder hoegenaamd geen vertrek plaats gehad.

Wat de verschillende provinciën ten opzichte van de in hunne geboorteplaatsen getelde personen aangaat, schijnen de mannelijke Friezen het meest aan hunne geboorteplaats te zijn gehecht. Immers de daarop betrekking hebbende cijfers zijn over het algemeen vrij hoog, resp. 7189, 7222, 7273, 7217, 7152, 7112 en 6956 bij de volkstellingen sedert 1849, en de vermindering nà 1869 is in vergelijking met de andere provinciën, met uitzondering van de laatste 10-jarige periode, niet belangrijk.

Voor de mannen had Gelderland in 1849 het hoogste relatieve cijfer 7305 en Drenthe het laagste 6222, welk laatste cijfer op 1909 tot 6192 terugging en toen nog het laagste cijfer van alle provinciën was. Zeeland, dat voor de mannen reeds in 1849 een vrij laag cijfer had, 6567, is de eenige provincie, waarbij daarvoor eene betrekkelijk sterke stijging plaats vond tot 1879; toen begon wel weder eene daling, doch niet zoo sterk dat het cijfer weder op het peil van 1849 terug kwam. De cijfers waren achtereenvolgens 6567, 6658, 6714, 6917, 6828, 6800 en 6804. De grootste daling bij de mannen had plaats in Noordholland van 7196 in 1849 op 6334 in 1909, de geringste (Zeeland, dat eene stijging vertoont, uitgezonderd) in Drenthe. Ook in Utrecht en Noordbrabant is de daling, in vergelijking met andere provinciën niet zeer groot. Friesland, dat tot de vorige volkstelling het geringst was gedaald, staat thans beneden de straks genoemde provinciën.

Bij de vrouwen was Limburg het hoogst in 1849: 7184 in 1909: 6537. Drenthe, dat in 1849 ook hier het laagst was 6143, daalde slechts in geringe mate tot 6026 in 1909, wat de oorzaak was, dat de provinciën Utrecht en Groningen in 1849 resp. met 6215 en 6435 reeds spoedig op een lager standpunt kwamen met resp. 5718 en 5802 in 1909. Ook bij de vrouwen was de daling in Noordholland het sterkst van 7121 in 1849 op 6020 in 1909; het geringst was zij in Zeeland (dat bij de mannen eene stijging sedert 1849 vertoont) van 6571 op 6485.

Tegenover eene algemeene daling van het cijfer der in hunne woonplaats geboren personen staat eene algemeene stijging der overigen, met uitzondering van de personen in den vreemde geboren. Opmerkelijk is het, en dit zal wel in verband staan met de verbetering der verkeerswegen, dat de toeneming van de geborenen buiten de provincie, vooral sedert 1869, veel aanzienlijker is, dan die van de geborenen in eene andere gemeente derzelfde provincie, waarin zelfs nà 1889 in vele gevallen eene daling is waar te nemen. In het Rijk werden toch van de laatste categorie van personen sedert 1849 resp. geteld op 10 000 mannen 1905, 1921, 1970, 1988, 2022, 2013 en 1996, terwijl van de eerste categorie resp. 825, 858, 864, 932, 1067, 1158 en 1243 op 10 000 mannen voorkwamen. Voor het vrouwelijk geslacht waren de cijfers voor de tweede categorie: 2163, 2194, 2258, 2268, 2307, 2291 en 2268, en voor de eerste categorie: 801, 848, 889, 982, 1139, 1260 en 1364. Bij mannen en vrouwen dus eenzelfde verloop.

Duidelijk spreekt zich in de cijfers verder de ligging der provinciën uit, d.w.z. of de provincie aan een of meer andere grenst. Zoo worden in Utrecht en Drenthe, ieder met drie grens-provinciën, relatief het meest aantal personen aangetroffen die niet in die provinciën zijn geboren, waarop volgen Noordholland, Zuidholland en Overijssel. Het laagst staat Zeeland, waar de communicatie met de andere provinciën vrij moeielijk is; daarop volgt Friesland en dan Limburg, dat eigenlijk slechts aan Noordbrabant grenst. Dit laatste, hoewel aan 4 provinciën grenzend, heeft toch een laag cijfer, voor de laatste volkstelling zelfs lager dan Limburg.

Het kleiner zijn van de cijfers der in de gemeente geborenen in de groote gemeenten

brengt vanzelf het bestaan van grootere cijfers voor de elders geborenen voor die gemeenten met zich. De verdeeling dier laatste categorie van personen, naar het al of niet in de provincie geboren zijn, is voor de verschillende groepen verschillend: de in dezelfde provincie geborenen nemen toe naarmate de gemeenten kleiner worden; de buiten de provincie geborenen nemen in dezelfde orde af.

Ofschoon in de laatste jaren relatief toegenomen, is sedert 1849 zeer sterk achteruitgegaan, vooral bij de mannen, het aandeel der in den vreemde geborenen. Van 275 mannen en 190 vrouwen per 10 000 van ieder geslacht in het Rijk in 1849 zijn deze cijfers voor 1909 nog slechts 157 en 168. De daling heeft in alle provinciën plaats gehad behalve in Limburg, dat vooral in de laatste jaren veel kloosterlingen tot zich getrokken heeft, terwijl ook de uitbreiding der steenkolenmijnen-exploitatie in het Zuiden dier provincie oorzaak van vestiging van een groot aantal Duitsche en Belgische mijnwerkers is geweest.

Voor de cijfers der in de Koloniën geborenen is eene voortdurende stijging aan te wijzen.

In de uitkomsten der negende volkstelling is naast de hierboven besproken indeeling der bevolking naar de geboorteplaatsen nog eene andere gemaakt, waarbij in acht genomen is de groepen van gemeenten waartoe de geboorteplaatsen binnen het Rijk behoorden; voor de negen groepen van gemeenten wordt daarvan in de volgende tabellen, zoowel in absolute als in verhoudingscijfers, een overzicht gegeven.

INDEELING DER BEVOLKING VAN IEDER DER NEGEN GROEPEN VAN GEMEENTEN NAAR DE GEBOORTEPLAATSEN, DEZE LAATSTE EVENEENS IN GROEPEN VAN GEMEENTEN GERANGSCHIKT.

Distribution de la population des neuf groupes de communes d'après les lieux de naissance, ceux-ci aussi répartis en neuf groupes de communes.

WOONPLAATSEN. *Lieux de demeure.*	GEBOORTEPLAATSEN. *Lieux de naissance.*																					
	500 en minder inw.		501—1000 inw.		1001—2000 inw.		2001—5000 inw.		5001—10 000 inw.		GEMEENTEN MET: *Communes avec.* 10 001—20 000 inw.		20 001—50 000 inw.		50 001—100 000 inw.		meer dan 100 000 inw.		Het buitenland en de Koloniën. *l'Etranger et les Colonies.*		TOTAAL. *Total.*	
	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*
Gemeenten met:																						
500 en minder inw.	4 810	4 089	627	675	961	1 124	912	998	212	273	134	131	70	78	25	30	51	82	135	137	7 937	7 617
501—1000 „	660	719	46 205	41 094	6 996	7 671	6 215	7 346	2 459	2 668	961	1 068	526	566	181	212	582	648	863	880	65 648	62 872
1001—2000 „	1 176	1 297	8 409	9 324	162 374	146 842	23 452	26 643	8 595	9 485	3 509	3 766	2 056	2 321	1 096	1 220	2 701	2 866	3 594	3 493	216 962	207 257
2001—5000 „	1 352	1 557	10 177	10 486	28 734	33 022	470 089	439 000	36 149	38 787	15 341	16 515	9 847	10 377	5 139	5 472	9 890	10 558	8 754	9 803	595 472	575 577
5001—10000 „	575	631	4 949	5 807	15 355	17 063	47.726	52 945	387 926	363 834	26 529	29 648	10 466	11 754	7 034	8 011	13 032	13 950	8 060	9 625	521 652	513 268
10001—20000 „	428	427	3 075	3 213	8 410	9 793	27 108	30 178	31 978	35 185	257 583	246 586	9 877	10 422	4 301	4 555	7 744	7 878	7 400	7 616	357 904	355 853
20001—50000 „	294	352	2 713	3 178	8 477	10 632	26 725	31 280	24 103	27 941	20 858	22 993	194 203	197 600	5 358	5 404	14 980	15 372	5 510	6 048	303 221	320 800
50001—100000 „	160	192	1 052	1 114	4 758	5 638	16 203	20 452	13 465	16 735	8 893	11 290	6 850	7 776	113 230	116 765	8 897	9 983	3 808	4 242	177 316	194 187
meer dan 100000 „	661	725	4 929	5 728	17 425	20 484	47 440	56 641	37 057	45 137	23 642	30 269	36 659	44 238	18 396	22 567	452 196	479 738	14 424	16 050	652 829	721 577
Het Rijk	10 116	9 989	82 138	80 620	253 506	252 273	665 901	665 491	541 981	540 050	357 475	362 270	270 575	285 136	154 774	164 240	510 104	541 078	52 555	57 903	2 899 125[1])	2 959 050[1])
Amsterdam	268	290	1 322	1 476	5 019	5 574	13 718	16 393	17 171	20 114	11 010	13 821	13 507	15 482	7 158	8 881	194 898	208 634	5 642	5 748	269 723	296 408
Rotterdam.....	227	204	2 195	2 375	7 719	8 459	20 503	22 635	10 434	11 853	6 112	6 996	12 262	13 843	4 101	4 466	134 994	140 417	4 396	3 791	202 950	215 039
den Haag	78	109	739	977	2 998	4 039	8 531	11 624	6 743	9 773	4 452	6 960	8 179	11 826	5 697	7 539	82 261	89 547	3 571	5 628	123 252	148 028
Utrecht	88	122	673	900	1 689	2 412	4 688	5 989	2 709	3 407	2 068	2 492	2 711	3 087	1 440	1 681	40 043	41 140	793	872	56 904	62 102

1) Met inbegrip van 184 mannen en 42 vrouwen zonder vaste woonplaats.

PERCENTSGEWIJZE VERHOUDING DER PERSONEN, IN IEDERE GROEP VAN GEMEENTEN GEBOREN, TOT DE TOTALE BEVOLKING.

Rapports en pourcents de la population totale de personnes, nées dans chaqu'une des groupes de communes.

WOONPLAATSEN. *Lieux de demeure.*	GEBOORTEPLAATSEN. *Lieux de naissance.* 500 en minder inw.		501—1000 inw.		1001—2000 inw.		2001—5000 inw.		GEMEENTEN MET: *Communes avec.* 5001—10 000 inw.		10 001—20 000 inw.		20 001—50 000 inw.		50 001—100 000 inw.		meer dan 100 000 inw.		Het buitenland en de Koloniën *l'Etranger et les colonies.*		TOTAAL. *Total.*	
	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*
Gemeenten met:																						
500 en minder inw.	**60.60**	**53.68**	7.90	8.56	12.31	14.76	11.49	13.10	2.67	3.58	1.69	1.72	0.88	1.02	0.31	0.39	0.64	1.08	1.70	1.80	100.—	100.—
501—1000 „	1.01	1.14	**70.38**	**65.36**	10.66	12.20	9.47	11.68	3.74	4.24	1.46	1.70	0.80	0.90	0.28	0.34	0.89	1.03	1.31	1.40	100.—	100.—
1001—2000 „	0.54	0.63	3.88	4.50	**74.84**	**70.85**	10.81	12.85	3.96	4.58	1.62	1.82	0.95	1.12	0.51	0.59	1.24	1.38	1.65	1.68	100.—	100.—
2001—5000 „	0.23	0.27	1.71	1.82	4.83	5.74	**78.94**	**76.27**	6.07	6.74	2.58	2.87	1.65	1.80	0.86	0.95	1.66	1.83	1.47	1.70	100.—	100.—
5001—10000 „	0.11	0.12	0.95	1.13	2.94	3.32	9.15	10.32	**74.36**	**70.89**	5.09	5.78	2.01	2.29	1.35	1.56	1.50	2.72	1.54	1.87	100.—	100.—
10001—20000 „	0.12	0.12	0.68	0.90	2.35	2.75	7.57	8.48	8.93	9.89	**71.97**	**69.29**	2.76	2.93	1.20	1.28	2.16	2.21	2.07	2.14	100.—	100.—
20001—50000 „	0.10	0.11	0.89	0.99	2.79	3.31	8.81	9.75	7.95	8.71	6.88	7.17	**64.05**	**61.60**	1.77	1.68	4.94	4.79	1.82	1.89	100.—	100.—
50001—100000 „	0.09	0.10	0.59	0.57	2.68	2.90	9.14	10.54	7.59	8.62	5.02	5.81	3.86	4.00	**63.86**	**60.13**	5.02	5.14	2.15	2.18	100.—	100.—
meer dan 100000 „	0.10	0.10	0.75	0.79	2.67	2.84	7.27	7.85	5.68	6.26	3.62	4.19	5.62	6.13	2.82	3.13	**69.27**	**66.48**	2.21	2.22	100.—	100.—
Het Rijk	0.35	0.34	2.83	2.72	8.74	8.53	22.97	22.49	18.70	18.25	12.33	12.24	9.33	9.64	5.34	5.55	17.60	18.28	1.81	1.96	100.—	100.—
Amsterdam	0.10	0.10	0.49	0.49	1.86	1.88	5.08	5.53	6.37	6.78	4.08	4.66	5.01	5.22	2.65	3.90	72.26	70.40	2.09	1.94	100.—	100.—
Rotterdam	0.11	0.09	1.08	1.10	3.80	3.93	10.10	10.53	5.14	5.51	3.01	3.27	6.04	6.44	2.02	2.08	66.52	65.30	2.17	1.76	100.—	100.—
's Gravenhage	0.06	0.07	0.60	0.66	2.43	2.73	6.92	7.85	5.47	6.60	3.61	4.70	6.64	7.99	4.62	5.09	66.74	60.50	2.90	3.81	100.—	100.—
Utrecht	0.15	0.20	1.18	1.45	2.97	3.88	8.24	9.64	4.76	5.49	3.63	4.01	4.76	4.97	2.53	2.71	70.37	66.26	1.40	1.40	100.—	100.—

PERCENTSGEWIJZE VERHOUDING DER IN DE VERSCHILLENDE GROEPEN VAN GEMEENTEN WERKELIJKE WOONPLAATS HEBBENDE PERSONEN TOT DE VERSCHILLENDE CATEGORIEN VAN GEBORENEN (naar groepen van gemeenten en het buitenland.

Rapports en pourcents du total des nés dans chaque groupe de communes des personnes demeurant dans les différentes groupes de communes.

WOONPLAATSEN. *Lieux de demeure.*	GEBOORTEPLAATSEN. *Lieux de naissance.* 500 en minder inw.		501—1000 inw.		1001—2000 inw.		2001—5000 inw.		GEMEENTEN MET: *Communes avec.* 5001—10 000 inw.		10 001—20 000 inw.		20 001—50 000 inw.		50 001—100 000 inw.		meer dan 100 000 inw.		Het buitenland en de Koloniën. *l'Etranger et les colonies.*		TOTAAL. *Total.*	
	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*
Gemeenten met:																						
500 en minder inw.	**47.55**	**40.94**	0.76	0.84	0.38	0.45	0.14	0.15	0.04	0.05	0.04	0.04	0.03	0.03	0.02	0.02	0.01	0.02	0.26	0.24	0.27	0.26
501—1000 „	6.52	7.20	**56.25**	**50.97**	2.76	3.04	0.94	1.10	0.45	0.49	0.27	0.29	0.19	0.20	0.12	0.13	0.11	0.12	1.64	1.52	2.26	2.12
1001—2000 „	11.63	12.98	10.24	11.57	**64.05**	**58.21**	3.52	4.01	1.59	1.76	0.98	1.04	0.76	0.81	0.71	0.74	0.53	0.53	6.84	6.03	7.48	7.00
2001—5000 „	13.37	15.59	12.39	13.01	11.34	13.09	**70.59**	**65.97**	6.67	7.18	4.29	4.56	3.63	3.63	3.32	3.32	1.93	1.95	16.66	16.93	20.54	19.45
5001—10000 „	5.68	6.32	6.03	7.20	6.06	6.76	7.17	7.96	**71.58**	**67.37**	7.42	8.18	3.87	4.12	4.55	4.88	2.56	2.57	15.34	16.63	18.00	17.35
10001—20000 „	4.23	4.27	3.74	3.99	3.32	3.88	4.07	4.53	5.90	6.52	**72.06**	**68.07**	3.65	3.66	2.78	2.78	1.52	1.46	14.08	13.15	12.35	12.03
20001—50000 „	2.91	3.52	3.30	3.94	3.34	4.22	4.02	4.70	4.45	5.17	5.84	6.35	**71.77**	**69.30**	3.45	3.29	2.94	2.84	10.48	10.45	10.46	10.84
50001—100000 „	1.58	1.92	1.28	1.38	1.88	2.23	2.43	3.07	2.48	3.10	2.49	3.11	2.53	2.73	**73.16**	**71.10**	1.74	1.85	7.25	7.33	6,12	6.56
meer dan 100000 „	6.53	7.26	6.01	7.10	6.87	8.12	7.12	8.51	6.84	8.36	6.61	8.36	13.57	15.52	11.89	13.74	**88.66**	**88.66**	27.45	27.72	22.52	24.39
Totaal	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—

Uit het eerste stel verhoudingscijfers, dat voor iedere groep van gemeenten aangeeft de percentsgewijze verhouding tot de bevolking der personen in elk der 9 groepen geboren, blijkt in de eerste plaats, dat voor alle groepen het aantal mannen, in gemeenten van dezelfde groep geboren, grooter is dan dat der vrouwen en dat de overige bevolking in iedere groep zoodanig is verdeeld, dat het grootste deel daarvan in den regel geboren is in eene gemeente der meest nabij liggende groep en dat het aandeel der andere groepen vermindert naarmate deze verder daarvan zijn verwijderd. Zoo is, om een voorbeeld te noemen, in gemeenten met 2001—5000 inwoners het grootste percentage der geborenen, in niet tot die groep behoorende gemeenten, te vinden in de naast liggende grootere groep; daarna in de naast liggende kleinere groep en verminderen de percentages naar links en rechts naarmate de groepen naar de grootte van het inwonertal verderaf liggen.

Voorts blijkt nog, dat van de bevolking der kleinere gemeenten een grooter deel in grootere gemeenten dan in kleinere gemeenten is geboren en dat in grootere gemeenten de toestand juist tegenovergesteld is, zooals blijkt uit de volgende cijfers:

Gemeenten met:	Geb. in de gemeenten derzelfde groep.		Geb. in eene gemeente kleiner dan die der groep.		Geb. in eene gemeente grooter dan die der groep.		Geb. in het buitenland.	
	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.
	%	%	%	%	%	%	%	%
500 en minder inw. ..	60.60	53.68	—	—	37.70	44.52	1.70	1.80
501—1000 „ ..	70.38	65.36	1.01	1.14	27.30	32.10	1.31	1.40
1001—2000 „ ..	74.84	70.85	4.42	5.13	19.09	22.34	1.65	1.68
2001—5000 „ ..	78.94	76.27	6.77	7.83	12.82	14.20	1.47	1.70
5001—10000 „ ..	74.36	70.81	13.15	14.88	10.95	12.44	1.54	1.87
10001—20000 „ ..	71.97	69.29	19.84	22.15	6.12	6.42	2.07	2.14
20001—50000 „ ..	64.05	61.60	27.42	29.84	6.71	6.67	1.82	1.89
50001—100000 „ ..	63.86	60.13	28.97	32.55	5.02	5.14	2.15	2.18
meer dan 100000 „ ..	69.27	66.48	28.52	31.30	—	—	2.21	2.22

Uit deze cijfers blijkt mede nog, dat het relatief aantal personen in gemeenten van dezelfde groep geboren, bij beide geslachten in de vier groepen van kleine gemeenten grooter wordt, naarmate de gemeenten grooter worden. In de vijfde groep begint dit aandeel weer minder te worden, tot aan de groep der grootste gemeenten, die weder een niet onbelangrijk hooger percentage heeft dan de twee voorafgaande groepen.

De verschillen tusschen de mannen- en de vrouwen-aandeelen zijn bij de drie groepen van kleinste gemeenten het grootst.

Bij de in eene andere groep van gemeenten geborenen is in beide categoriën van de vorige tabel, in tegenstelling met de in gemeenten van dezelfde groep geborenen, het vrouwen-aandeel grooter. Voor de in kleinere gemeenten geborenen nemen echter de verschillen tusschen mannen en vrouwen *af*, naarmate de gemeenten kleiner worden; voor de in grootere gemeenten geborenen nemen zij in diezelfde orde *toe*.

Het tweede stel verhoudingscijfers, vermeldende voor elk der 10 categoriën van geborenen de tegenwoordige verspreiding over de 9 groepen van gemeenten, licht bovengenoemde feiten nog op eene andere wijze toe. Ook hieruit zien we dat in de 3 groepen van kleinste gemeenten de trek het grootst is naar de gemeenten van 2001—5000 inwoners en dat door de grootere gemeenten meer geleverd wordt aan de groep van gemeenten met 5001—10000 inwoners, welke laatste groep haar grootste contingent aan de allergrootste gemeenten en aan de groep der gemeenten van 2001—5000 inwoners afstaat.

De personen, die uit het buitenland hierheen komen, vestigen zich het meest, voor $^1/_4$, in de 4 grootste gemeenten, daarna voor $^1/_6$ in de gemeenten van 2001—5000 inwoners en voorts meer in de grootere gemeenten dan in de kleinere.

Ten slotte volgen hier nog eenige cijfers, die doen zien in welke mate de uitwisseling plaats heeft tusschen de gemeenten derzelfde groep onderling.

Gemeenten met: *Gommunes avec*	Geboren in elk der groepen van gemeenten. *Nés dans les diff. groupes de comm.*		Geboren in de gem. der woonplaats. *Nés dans le Commune de demeure*		Verschil. *Différence.*	
	M.	V.	M.	V.	M.	V.
	%	%	%	%	%	%
500 en minder inw. *hab.*	60.60	53.68	59.73	52.01	0.87	1.67
501—1000 „ „	70.38	65.36	65.65	59.55	4.73	5.81
1001—2000 „ „	74.84	70.85	67.63	61.38	7.21	9.47
2001—5000 „ „	78.94	76.27	68.71	63.90	10,23	12.37
5001—10000 „ „	74.36	70.81	67.01	62.46	7.35	8.35
10001—20000 „ „	71.97	69.29	65.85	62.44	6.12	6.85
20001—50000 „ „	64.05	61.60	60.64	58.06	3.41	3.54
50001—100000 „ „	63.86	60.13	62.13	58.29	1.73	1.83
meer dan 100000 „ „	69.27	66.48	65.02	62.05	4.25	4.43

De cijfers der laatste kolom nu geven weer hoe de uitwisseling is tusschen de gemeenten eener zelfde groep. De grootste cijfers worden ook daar aangetroffen in de gemeenten met 2001—5000 inwoners, welke groep een betrekkelijk gering contingent uit andere groepen trekt. Naarmate de gemeenten grooter of kleiner worden, wordt die uitwisseling der gemeenten van dezelfde groep geringer. Alleen de groep van groote gemeenten heeft grooter cijfers dan de twee voorafgaande groepen.

De vrouwen hebben hier overal hoogere cijfers dan de mannen, wat wel verband zal houden met het huwen van personen uit verschillende gemeenten en de vrouw gewoonlijk den man naar zijne woonplaats, die in de meeste gevallen ook zijne geboorteplaats zal zijn, volgt.

Al de hier besproken verhoudingscijfers schetsen den bestaanden toestand, doch daaruit is nog niet af te leiden de relatieve grootte van den drang om zich uit eene zekere groep naar eene andere te verplaatsen, of de relatieve graad van aantrekking van de eene groep van gemeenten op de andere, aangezien de bevolkingscomplexen van zeer verschillende grootte zijn en als gevolg daarvan de aantallen geborenen, waarmee hier alleen rekening gehouden is, in de verschillende groepen zeer verschillen. In de onderstaande tabel is met deze omstandigheid rekening gehouden op de volgende wijs.

Blijkens de tabel op blz. 82/3 woonden in de groep der gemeenten van 500 zielen en minder op 31 Dec. 1909 7937 mannelijke personen, waarvan er 4810 in die groep geboren waren. De overige mannelijke bevolking van die groep, zijnde 7937 — 4810 = 3127 is elders geboren, waarvan 3127 — 135 = 2992 in de andere acht groepen van ons land. De vraag is nu hoe zouden die 2992 personen over de verschillende 8 groepen verdeeld zijn, indien in elk dier groepen het aantal geboren mannen gelijk was. Het aantal geboren mannen in die acht groepen is 2899125 (de mannelijke bevolking van ons land) min 52555 (de in het buitenland geborenen) en min 10116, zijnde de geborenen in de gemeenten met 500 en minder zielen zelf, in totaal dus 2836454, zoodat als het aantal geboren mannen in elk der 8 groepen gelijk was geweest, dit voor elke groep zou hebben bedragen $\frac{1}{8}$ van 2836454 = 354557. De bovengenoemde tabel leert dat uit het aantal geboren mannen in de gemeenten van 501—1000 zielen, groot 82138, er 627 naar de groep der kleinste gemeenten zijn getrokken, doch indien nu het aantal geboren mannen 354557 had bedragen, dan zou dit, met een gelijken drang om zich te verplaatsen naar de kleinste groep van gemeenten, $\frac{354557}{82138} \times 627$ hebben bedragen = 2707. Voor iedere andere groep van gemeenten zoo handelende worden de cijfers berekend in welker verhouding de 2992 mannen moeten worden verdeeld om den invloed van de verschillen in de aantallen geborenen te elimineeren en waardoor de cijfers van de volgende tabel zijn ontstaan. De daaruit berekende verhoudingscijfers geven nu een beeld van den verplaatsingsdrang der bevolking van de eene groep van gemeenten naar de andere.

WOONPLAATSEN. *Lieux de demeure.*	GEBOORTEPLAATSEN. *Lieux de naissance.* 500 en minder inw.		501—1000 inw.		1001—2000 inw.		2001—5000 inw.		5001—10000 inw.		GEMEENTEN MET: *Communes avec.* 10001—20000 inw.		20001—50000 inw.		50 001—100 000 inw.		meer dan 100 000 inw.		Het buitenland en de Koloniën. *l'Etranger et les colonies.*		TOTAAL. *Total.*	
	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.
500 en minder inw.	**4 810**	**4 089**	1 650	1 794	819	955	296	321	85	109	81	78	5	58	35	39	21	37	135	137	7 937	7 617
501—1 000 „	10 666	11 963	**46 205**	**41 094**	4 512	5 055	1 526	1 835	742	821	440	490	317	330	191	214	186	190	863	880	65 648	62 872
1 001—2 000 „	19 959	22 086	17 577	19 672	**162 374**	**146 842**	5 634	6 803	2 713	2 988	1 686	1 768	1 305	1 384	1 215	1 320	905	901	3 594	3 493	216 962	207 257
2 001—5 000 „	27 431	31 571	25 361	26 341	23 194	26 519	**470 089**	**439 000**	13 654	14 561	8 782	9 228	7 446	7 370	6 796	7 229	3 965	3 955	8 754	9 803	595 472	575 577
5 001—10 000 „	17 103	18 401	18 129	20 982	18 220	19 704	21 585	23 154	**387 926**	**363 834**	17 623	23 848	11 642	12 007	13 673	14 209	7 691	7 504	8 060	9 625	521 652	513 268
10 001—20 000 „	13 080	13 980	11 573	13 032	10 253	12 696	12 766	14 835	17 244	21 320	**257 583**	**246 586**	14 721	11 954	8 590	9 069	4 694	4 765	7 400	7 616	357 904	355 853
20 001—50 000 „	9 949	12 260	11 305	13 714	11 445	14 671	13 779	16 340	15 219	19 984	19 977	22 017	**194 203**	**197 600**	11 846	11 445	9 988	8 721	5 510	6 048	303 221	320 800
50 001—100 000 „	6 762	7 253	4 609	5 214	6 753	8 432	8 752	11 594	9 058	11 683	8 950	11 755	9 114	10 291	**113 230**	**116 765**	6 280	6 958	3 808	4 242	177 316	194 187
meer dan 100 000 „	18 598	21 297	17 082	20 846	19 563	23 817	20 296	24 958	19 466	24 513	18 824	24 507	38 550	45 540	33 830	40 311	**452 196**	**479 738**	14 424	16 050	652 829	721 577
Het Rijk 1)	128 358	142 900	153 493	162 690	257 149	258 695	554 754	538 848	466 144	457 818	333 971	340 281	277 324	286 538	189 420	200 605	485 957	512 772	52 555	57 903	2 899 125	2 959 050
500 en minder inw.	**60.60**	**53.68**	20.79	23.55	10.32	12.54	3.73	4.22	1.07	1.43	1.02	1.02	0.06	0.76	0.44	0.50	0.27	0.50	1.70	1.80	100.—	100.—
501—1 000 „	16.25	19.03	**70.39**	**65.36**	6.87	8.04	2.33	2.92	1.13	1.31	0.67	0.78	0.48	0.52	0.29	0.34	0.28	0.30	1.31	1.40	100.—	100.—
1 001—2 000 „	9.20	10.66	8.10	9.49	**74.84**	**70.85**	2.59	3.28	1.25	1.44	0.78	0.85	0.60	0.67	0.56	0.64	0.42	0.43	1.66	1.69	100.—	100.—
2 001—5 000 „	4.61	5.48	4.26	4.58	3.90	4.61	**78.94**	**76.27**	2.29	2.53	1.47	1.60	1.25	1.28	1.14	1.26	0.67	0.69	1.47	1.70	100.—	100.—
5 001—10 000 „	3.28	3.59	3.48	4.09	3.49	3.83	4.14	4.51	**74.36**	**70.89**	3.38	4.65	2.23	2.34	2.62	2.77	1.47	1.46	1.55	1.87	100.—	100.—
10 001—20 000 „	3.65	3.93	3.23	3.66	2.87	3.57	3.57	4.17	4.82	5.99	**71.97**	**69.29**	4.11	3.36	2.40	2.55	1.31	1.34	2.07	2.14	100.—	100.—
20 001—50 000 „	3.28	3.82	3.73	4.27	3.77	4.57	4.54	5.09	5.02	5.61	6.59	6.86	**64.05**	**61.60**	3.91	5.37	3.29	2.72	1.82	1.89	100.—	100.—
50 001—100 000 „	3.81	3.73	2.60	2.69	3.81	4.34	4.93	5.97	5.11	6.02	5.05	6.05	5.14	5.30	**63.85**	**60.13**	3.55	3.58	2.15	2.19	100.—	100.—
meer dan 100 000 „	2.85	2.95	2.62	2.89	3.00	3.30	3.11	3.46	2.98	3.40	2.88	3.40	5.91	6.31	5.18	5.59	**69.26**	**66.48**	2.21	2.22	100.—	100.—
Het Rijk	4.43	4.83	5.30	5.50	8.87	8.75	19.14	18.22	16.08	15.47	11.52	11.50	9.56	9.69	6.53	6.78	16.76	17.30	1.81	1.96	100.—	100.—

1) In de totalen van het Rijk zijn begrepen 184 mannen en 42 vrouwen zonder bekende woonplaats.

Omdat de aantallen personen die in eene groep van gemeenten wonen en daarin geboren zijn in deze tabel, dezelfde zijn als in de tabel op blz. 82 en 83, kan voor de beschouwingen dienaangaande verwezen worden naar blz. 86. De cijfers der elders geborenen hebben nu in deze tabel een meer regelmatigen loop, voor iedere groep schier zonder uitzondering, hierop neerkomend, dat de drang om zich in een zekere groep te vestigen voor grootere gemeenten kleiner wordt naarmate de gemeenten grooter worden en evenzoo voor kleinere gemeenten, zij het dan niet zoo consequent, vermindert met het kleiner worden der gemeenten.

Zoo heeft om een voorbeeld te noemen voor de gemeenten met 500 en minder inwoners de daaropvolgende groep de hoogste percentages 20.79 voor de mannen en 23.55 voor de vrouwen, welke percentages afnemen naar mate de gemeenten grooter worden (met eene enkele uitzondering bij de mannen voor de gemeenten met 20001—50000 inwoners) om voor de allergrootste gemeenten te komen op 0.27 voor de mannen en 0.50 voor de vrouwen en zoo is het ook voor de overige groepen. En beschouwt men de groep van gemeenten met 20001—50000 inwoners dan ziet men dat voor de geborenen in kleinere gemeenten de naastliggende groep de hoogste percentages heeft, 6,59 voor de mannen en 6.86 voor de vrouwen. Naarmate de gemeenten kleiner worden dalen die percentages om voor de allerkleinste gemeenten te komen op 3.28 voor de mannen en 3.82 voor de vrouwen. Dit nu is niet voor alle groepen zoo regelmatig, doch de afdalende loop wordt zoo goed als overal aangetroffen.

Nog verdient opgemerkt te worden dat ten aanzien van elke groep, het aantal personen in alle groepen van kleinere gemeenten geborenen, relatief grooter is dan het aantal personen in alle groepen van grootere gemeenten geborenen, welk verschijnsel men reeds in de tweede groep aantreft.

§ 11. Indeeling der bevolking naar de nationaliteiten.

Daar in de volkstellingen vóór 1889 de verdeeling der bevolking naar de nationaliteiten ontbreekt, is het slechts mogelijk de uitkomsten dienaangaande voor de laatste drie volkstellingen te vergelijken.

Het totaal aantal vreemdelingen, dat op het tijdstip dier drie volkstellingen in ons land werkelijke woonplaats had, bedroeg in 1889: 1.07 %, in 1899: 1.04 % en in 1909: 1.19 % der totale bevolking. Van 1889 op 1899 dus een geringe achteruitgang, in de laatste 10 jaren een grootere vooruitgang, zoodat het relatief aantal vreemdelingen van 1889 staat tot dat van 1909 = 1 : 1.15. De geslachtsverhouding was bij de vreemdelingen bij de drie volkstellingen resp. 1055, 1123 en 1017 mannen op 1000 vrouwen.

De procentsgewijze verhouding van elk der voornaamste nationaliteiten tot het totaal der vreemdelingen was als volgt:

	1889.		1899.		1909.	
	M.	V.	M.	V.	M.	V.
Duitschland	57.6	60.1	59.4	60.9	52.8	54.5
België	27.8	28.2	28.8	27.4	26.5	25.9
Groot Britannië	2.1	3.4	1.7	3.3	2.5	3.5
Frankrijk	3.5	2.1	1.7	2.2	3.3	4.3
Oostenrijk-Hongarije	?	?	1.2	0.8	2.0	1.5
Italië	?	?	0.6	0.3	0.7	0.4
Een ander land	6.4	4.5	5.3	4.4	5.4	4.7
Geen Nationaliteit	?	?	0.6	0.4	6.3	4.8
Onbekend	2.6	1.7	0.7	0.3	0.5	0.4

Uit deze cijfers blijkt, dat bij de drie volkstellingen meer dan de helft der vreemdelingen van nationaliteit tot Duitschland behoorden, terwijl de tot België behoorende personen ruim ¼ van het aantal vreemdelingen uitmaken.

Het volgende overzicht geeft voor de provinciën en het Rijk voor de drie volkstellingen, zoowel in absolute als in verhoudingscijfers, een overzicht van de verdeeling der vreemdelingen naar de landen waartoe zij behooren; voor de jongste volkstelling is daaraan toegevoegd eene gelijke verdeeling voor de 5 groepen van gemeenten.

VERDEELING DER IN ONS LAND GEVESTIGDE VREEMDELINGEN NAAR DE LANDEN WAARTOE ZIJ BEHOOREN.

Distribution des étrangers, demeurant dans les Pays Bas, d'après les différents pays.

PROVINCIËN EN GROEPEN VAN GEMEENTEN. *Provinces et groupes de communes.*	Jaren der volkstellingen. *Epoques des recens.*	Duitschland. *Allemagne.*		België. *Belgique.*		Gr. Britannië. *Gr. Bretagne.*		Frankrijk. *La France.*		Andere landen. *Autres pays.*		Onbekend. *Inconnu.*		TOTAAL incl. geen nationaliteit. *Total à l'incl. des personnes sans nationalité.*		PER 10 000 ZIELEN DER BEVOLKING VAN ELK GESLACHT BEHOORDEN TOT — *Par 10 000 habitants de la population de chaque sexe appartenaient* — Duitschland. *à l'Allemagne.*		België. *à la Belgique.*		Gr. Britannië. *à la Gr. Bret.*		Frankrijk. *à la France.*		Andere landen *aux autres pays*		Onbekend. *Inconnu.*		TOTAAL inc. zonder nationaliteit. *Total à l'incl. des pers. sans nationalité.*	
		M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.
Noordbrabant	1889	570	491	1 548	1 494	10	44	270	26	45	29	68	65	2 511	2 149	22.3	19.3	60.5	58.9	0.4	1.7	10.6	1.0	1.8	1.1	2.6	2.6	98.2	84.7
	1899	581	610	1 921	1 684	39	55	67	29	60	44	39	6	2 723	2 453	21.0	22.0	69.4	60.8	1.4	2.0	2.4	1.0	2.2	1.6	1.4	0.2	98.3	88.6
	1909	720	780	2 142	1 848	47	108	218	329	88	99	27	43	3 478	3 405	23.1	25.0	68.8	59.2	1.5	3.4	7.0	10.5	2.8	3.1	0.8	1.3	111.7	109.1
Gelderland	1889	1 708	1 608	243	100	13	69	51	30	160	114	92	19	2 267	1 940	66.0	63.4	9.4	4.0	0.5	2.7	2.0	1.2	6.2	4.5	3.6	0.8	87.7	76.6
	1899	1 805	1 550	221	86	22	72	41	37	176	115	21	13	2 291	1 873	63.7	55.1	7.8	3.1	0.8	2.6	1.4	1.3	6.2	4.1	0.8	0.5	80.9	66.6
	1909	1 508	1 744	184	123	38	101	33	118	175	142	38	27	2 276	2 411	46.7	55.0	5.7	3.8	1.1	3.1	3.7	3.4	5.4	4.5	1.1	0.8	70.5	76.0
Zuidholland	1889	2 548	2 292	454	579	159	240	150	163	474	302	36	12	3 821	3 588	55.8	46.5	9.9	11.7	3.5	4.9	3.3	3.3	10.4	6.1	0.8	0.2	83.7	72.7
	1899	3 116	2 419	536	591	158	299	119	169	688	475	44	4	4 664	3 958	56.9	40.8	9.8	10.0	2.9	5.0	2.2	2.9	12.4	8.0	0.8	0.1	85.2	66.8
	1909	3 523	3 330	640	746	322	383	149	235	1 136	914	45	26	6 009	5 753	52.1	46.5	9.4	10.4	4.7	5.3	2.2	3.2	16.8	12.7	0.6	0.3	88.8	84.8
Noordholland	1889	3 079	2 227	373	460	224	276	117	170	660	448	76	16	4 529	3 597	76.8	51.9	9.3	10.7	5.6	6.4	2.9	4.0	16.5	10.4	1.9	0.4	113.0	83.9
	1899	3 172	2 517	383	428	155	234	102	186	687	516	26	16	4 529	3 897	68.4	50.3	8.3	8.6	3.3	4.7	2.2	3.7	14.8	10.3	0.6	0.3	97.7	77.9
	1909	2 996	2 835	419	454	287	342	120	151	915	766	9	9	5 056	4 756	55.8	49.6	7.8	7.9	5.3	5.9	2.2	2.6	17.0	13.4	0.1	0.1	94.1	83.3
Zeeland	1889	105	75	2 638	2 255	25	17	18	19	17	10	1	2	2 804	2 378	10.7	7.4	268.5	223.3	2.5	1.7	1.8	1.9	1.7	1.0	0.1	0.2	285.1	235.4
	1899	105	77	3 125	2 106	55	25	23	11	15	9	—	—	3 323	2 228	10.1	7.0	301.6	192.5	5.3	2.3	2.2	1.0	1.4	0.8	—	—	320.7	203.6
	1909	134	98	3 692	3 395	119	79	402	31	21	19	2	—	4 389	3 626	11.6	8.3	319.7	290.0	10.3	6.7	34.8	2.6	1.8	1.6	0.1	—	380.1	309.7
Utrecht	1889	375	384	43	40	22	59	27	24	68	73	7	—	542	580	34.4	24.3	4.0	3.6	2.0	5.3	2.5	2.1	6.2	6.5	0.6	—	49.7	51.9
	1899	352	337	49	53	14	48	24	34	83	71	3	—	525	543	28.6	26.4	4.0	4.2	1.1	3.8	2.0	2.7	6.7	5.6	0.3	—	42.7	42.6
	1909	392	410	47	56	37	86	19	25	63	66	—	—	599	663	27.7	27.8	3.3	3.8	2.6	5.8	1.3	1.6	4.4	4.4	—	—	42.3	45.0
Friesland	1889	210	114	20	11	3	3	11	2	10	7	9	7	263	144	12.6	6.7	1.2	0.6	0.2	0.2	0.7	0.1	0.6	0.4	0.5	0.4	15.8	8.2
	1899	121	92	11	3	1	—	4	2	17	21	2	—	156	118	7.1	5.4	0.7	0.2	0.1	—	0.2	0.1	1.0	1.2	0.1	—	9.2	6.9
	1909	93	102	19	8	—	2	1	1	40	19	—	1	174	144	5.1	5.7	1.0	0.4	—	0.1	—	—	2.2	1.0	—	—	9.6	8.0
Overijssel	1889	864	996	14	22	21	17	3	7	25	10	53	22	980	1 074	57.5	68.6	0.9	1.5	1.4	1.2	0.2	0.5	1.7	0.7	3.5	1.5	65.1	74.0
	1899	955	983	19	20	8	7	1	5	39	29	12	3	1 044	1 047	56.4	59.9	1.1	1.2	0.5	0.4	0.1	0.3	2.3	1.7	0.7	0.2	61.7	63.8
	1909	883	994	20	18	12	18	2	2	29	30	6	7	1 163	1 255	45.5	52.6	1.0	0.9	0.6	0.9	0.1	0.1	1.5	1.5	0.3	0.3	59.9	66.4
Groningen	1889	998	762	14	10	5	3	7	3	29	12	71	52	1 124	842	74.4	55.0	1.0	0.7	0.4	0.2	0.5	0.2	2.2	0.9	5.3	3.7	83.7	60.7
	1899	825	600	20	16	1	4	10	5	30	19	1	—	996	694	55.8	39.5	1.3	1.1	0.1	0.3	0.7	0.3	2.0	1.3	0.1	—	67.4	45.7
	1909	604	476	14	17	2	3	11	9	45	24	17	13	997	789	37.2	28.7	0.8	1.0	0.1	0.2	0.6	0.5	2.7	1.4	1.0	0.8	61.4	47.5
Drenthe	1889	752	606	4	2	3	—	—	—	10	7	37	22	806	637	109.5	97.6	0.6	0.3	0.4	—	—	—	1.5	1.1	5.4	3.5	117.4	102.6
	1899	631	487	3	3	3	4	1	—	10	10	3	—	651	504	81.0	69.0	0.4	0.4	0.4	0.6	0.1	—	1.3	1.4	0.4	—	83.6	71.4
	1909	182	142	4	4	6	8	1	—	1	2	1	1	432	316	20.2	17.0	0.4	0.4	0.6	0.9	0.1	—	0.1	0.2	0.1	0.1	47.9	37.9
Limburg	1889	3 253	4 750	1 629	1 744	36	90	236	64	120	57	173	156	5 447	6 861	251.0	376.7	125.7	138.3	2.8	7.1	18.2	5.1	9.3	4.5	13.9	4.5	420.3	544.1
	1899	4 996	5 532	1 782	1 843	22	81	84	64	177	75	45	32	7 126	7 644	350.0	397.4	124.8	132.5	1.5	5.8	5.9	4.6	12.4	5.4	3.2	2.3	499.0	549.1
	1909	7 574	8 009	2 182	2 304	20	82	206	581	383	235	9	7	10 711	11 573	448.9	480.5	129.3	141.1	1.2	5.0	12.2	35.6	22.7	14.4	0.5	0.4	634.8	708.7
Het Rijk [1])	1889	14 462	14 305	6 980	6 717	521	818	890	508	1 618	1 069	623	373	25 094	23 790	64.4	62.2	31.3	29.4	2.3	3.6	4.0	2.2	7.2	4.7	2.8	1.7	112.6	104.2
	1899	16 661	15 204	8 070	6 833	478	829	476	542	1 982	1 384	196	74	28 030	24 959	66.1	58.8	32.0	26.4	1.9	3.2	1.9	2.1	7.9	5.4	0.8	0.3	111.2	96.6
	1909	18 610	18 921	9 363	8 975	890	1 212	1 162	1 483	2 896	2 316	155	134	35 287	34 695	64.2	63.9	32.3	30.3	3.1	4.1	4.0	5.0	9.9	7.8	0.5	0.4	121.7	117.2
Gemeenten met: meer dan 100 000 inw.	1909	5 579	5 194	852	975	506	574	242	327	1 809	1 485	11	7	9 410	8 831	85.4	71.9	13.0	13.5	7.7	7.9	3.7	4.5	27.7	25.6	0.1	0.1	144.1	122.3
50 001—100 000 ,,	1909	1 067	1 174	368	346	53	98	36	95	156	140	3	2	1 836	1 929	60.1	60.4	20.7	17.8	2.9	5.0	2.0	4.9	8.8	7.2	0.1	0.1	103.5	99.3
20 001—50 000 ,,	1909	1 353	1 320	1 547	1 753	117	128	59	83	211	124	62	58	3 747	3 773	44.6	41.1	51.0	54.6	3.8	3.9	1.9	2.6	9.4	5.9	2.0	1.8	123.6	117.6
5 001—20 000 ,,	1909	7 177	7 314	1 758	1 655	143	273	226	497	425	382	36	33	10 577	10 753	81.6	84.1	20.0	19.0	1.6	3.1	2.5	5.7	4.8	4.4	0.4	0.3	120.2	123.7
5 000 en minder ,,	1909	3 433	3 918	4 838	4 244	71	139	599	480	295	185	42	34	9 714	9 405	38.7	45.9	54.6	49.7	0.8	1.6	6.7	5.6	3.3	2.2	0.4	0.4	109.6	110.2

1) Inbegrepen de vreemdelingen zonder vaste woonplaats.

Uit de absolute cijfers zijn nog de volgende verhoudingscijfers berekend omtrent de verspreiding der vreemdelingen over ons land.

Percentsgewijs aandeel van elk der provinciën in het totaal aantal vreemdelingen.

	1889.		1899.		1909.	
	M.	V.	M.	V.	M.	V.
Noordbrabant	10.0	9.0	9.7	9.8	9.9	9.8
Gelderland	9.0	8.1	8.2	7.5	6.4	7.0
Zuidholland	15.2	15.1	16.6	15.9	17.0	16.6
Noordholland	18.0	15.1	16.2	15.6	14.3	13.7
Zeeland	11.2	10.0	11.9	8.9	12.4	10.4
Utrecht	2.2	2.4	1.9	2.2	1.8	1.9
Friesland	1.1	0.6	0.6	0.5	0.5	0.4
Overijssel	3.9	4.5	3.7	4.3	3.3	3.6
Groningen	4.5	3.5	3.5	2.8	2.8	2.3
Drenthe	3.2	2.7	2.4	2.0	1.2	0.9
Limburg	21.7	28.9	25.4	30.6	30.4	33.4

Relatief het grootst aantal vreemdelingen wordt aangetroffen in de provincie Limburg en wel bij beide geslachten. In hoofdzaak is dit het gevolg van hare ligging tusschen Duitschland en België. Van de aldaar gevestigde vreemdelingen zijn 70 % Duitschers en 20 % Belgen, terwijl van de overige 10 % nog 3½ % Franschen zijn. Sedert 1889 is het aantal vreemdelingen hier voortdurend en sterk gestegen, eensdeels als gevolg van de uitbreiding der mijnexploitaties, die vooral een groot aantal Duitschers naar Limburg trokken, anderdeels door de vestiging van vreemde kloosterinrichtingen, waaraan vooral in de laatste 10 jaren de Franschen hebben deelgenomen. Dit laatste geldt ook voor de provinciën Noordbrabant en Zeeland. Na Limburg zijn de vreemdelingen nog sterk vertegenwoordigd in de beide Hollanden, waar zij vooral in de groote steden worden aangetroffen. In de gemeenten boven 20.000 zielen in Zuidholland woonden niet minder dan 94 % van de in die provincie gevestigde vreemdelingen, waarvan bijna 84 % alleen in Rotterdam en 's Gravenhage (resp. 60 % en 24 %). In Noordholland werd van de aldaar gevestigde vreemdelingen circa 90 % in de gemeenten boven 20.000 zielen aangetroffen, waarvan ± 78 % alleen in Amsterdam. Ook in Zeeland is het relatief aantal vreemdelingen groot en zijn zij het meest gevestigd in de gemeenten van Staats-Vlaanderen, maar ook in Vlissingen dat alleen 27 % der in Zeeland wonende vreemdelingen herbergt. Hier zijn het in hoofdzaak Belgen.

Is in Zuidholland eene toeneming van het aantal vreemdelingen te constateeren, in Noordholland en in Zeeland is eene afneming waar te nemen. Het kleinst aantal vreemdelingen herbergt Friesland, en dat geringe aantal is nog afnemend. Ook Drenthe en Utrecht zijn arm aan vreemdelingen, en ook die kleine aantallen nemen nog af. De toeneming, die in het totaal aantal vreemdelingen is waar te nemen, geldt alle voorname nationaliteiten en de beide geslachten. Het sterkst zijn toegenomen de cijfers in de rubriek „andere landen" en dit is in hoofdzaak gelegen in het groot aantal personen dat zich bij de laatste volkstelling had opgegeven als geene nationaliteit te bezitten. In 1889 nog niet vermeld, hadden zich in 1899 slechts 260 personen opgegeven als geene nationaliteit te hebben, terwijl dit in 1909 voor 3865 personen het geval was. Of die groote vermeerdering van dit laatste aantal het gevolg is geweest van de aanduiding op de volkstellingskaart van 1909, welke op die van 1889 en 1899 werd gemist, dan wel of werkelijk het aantal personen, die hunne nationaliteit hebben verloren, zoo is toegenomen, kan niet worden uitgemaakt.

Eene bespreking der verdeeling der in ons land gevestigde vreemdelingen (Duitschers, Belgen en overige vreemdelingen) naar beroep, leeftijd en burgerlijken staat zal in het 4e hoofdstuk dezer inleiding plaats vinden.

Bij de behandeling van de toeneming der bevolking is gebleken, dat het vertrek van personen uit ons land veel grooter is dan de vestiging van personen uit het buitenland en dat dit vertrek bij de mannen grooter is dan bij de vrouwen. De vermeerdering van het aantal vreemdelingen wijst er op, dat aan dit vertrek voornamelijk door Nederlanders wordt deelgenomen, waaruit van zelf volgt dat het aantal Nederlanders, dat zich in den vreemde bevindt, aanzienlijk grooter moet zijn dan het aantal vreemdelingen hier woonachtig, ook al hebben jaarlijks een aantal naturalisatiën plaats.

Niet alle uitkomsten van vreemde volkstellingen vermelden het aantal in die Staten gevestigde Nederlanders afzonderlijk, terwijl van de meeste volkstellingen, die in 1910 of 1911 zijn gehouden, de resultaten nog niet bekend zijn. Doch al zijn de hiervolgende cijfers slechts die betreffende een klein aantal landen (de cijfers werden welwillend door de in die landen gevestigde statistische Bureaus verstrekt) zij kunnen toch een inzicht geven omtrent het aantal Nederlanders, dat zich metterwoon in den vreemde heeft gevestigd.

Duitschland	(1910)	144.175
Frankrijk	(1901)	6.615
België	(1910)	71.089
Zweden	(1910)	61
Noorwegen	(1910)	22
Bulgarije	(1910)	11
Oostenrijk	(1910)	423

In Duitschland wonen dus alleen meer dan 2-maal zooveel Nederlanders als in ons land personen van alle vreemde nationaliteiten te zamen, terwijl België waarschijnlijk nu wel evenveel Nederlanders herbergt als ons land vreemdelingen in totaal.

Bij de volkstelling van 1910 werden in de Vereenigde Staten 105.098 personen geteld, die in Nederland waren geboren. Bij de telling der bevolking van Nederlandsch-Indië in 1900 werd bevonden, dat 10.996 personen in Nederland waren geboren.

Ten slotte zij nog vermeld, dat sedert 1881 tot 1909 91.015 Nederlanders, volgens de Commissiën belast met het toezicht op de landverhuizers, naar Overzeesche gewesten, meest naar Noord-Amerika zijn vertrokken.

§ 12. Indeeling der bevolking naar de kerkelijke gezindte.

Achterstaande twee tabellen geven in absolute, zoowel als in verhoudingscijfers, een overzicht van de verdeeling der bevolking naar de kerkelijke gezindte bij de opvolgende volkstellingen sedert 1849.

In de uitkomsten der Volkstellingen van 1830 en 1840 wordt de bevolking alleen verdeeld in Protestanten (zonder dat medegedeeld wordt, welke gezindten daartoe gerekend zijn,) Katholieken, Israëlieten en Overigen.

De aantallen en de procentsgewijze verhoudingen daarvan tot de bevolking waren:

	1830.		1840.	
	Absoluut aantal.	% der bevolk.	Absoluut aantal.	% der bevolk.
Protestanten	1 544 888	59.11	1 704 275	59.58
Katholieken	1 019 108	38.99	1 100 616	38.47
Israëlieten	46 397	1.78	52 245	1.83
Overigen	3 094	0.12	3 314	0.12

In deze 10-jarige periode, waarin voor de Protestanten en de Israëlieten eene kleine toeneming in de relatieve cijfers valt waar te nemen, is reeds de afneming der Katholieken begonnen, welke zich onafgebroken tot 1909 heeft voortgezet.

INDEELING DER BEVOLKING NAAR DE KERKELIJKE GEZINDTE. (Absolute cijfers).

Distribution de la population d'après le culte. (Chiffres absolus).

KERKELIJKE GEZINDTEN *Cultes.*	1849. Het Rijk. M.	1849. Het Rijk. V.	1859. Het Rijk. M.	1859. Het Rijk. V.	1869. Het Rijk. M.	1869. Het Rijk. V.	1879. Het Rijk. M.	1879. Het Rijk. V.	1889. Het Rijk. M.	1889. Het Rijk. V.	1899. Het Rijk. M.	1899. Het Rijk. V.	1909. Het Rijk. M.	1909. Het Rijk. V.
Nederd. Hervormd	812 355	855 892	891 528	926 563	960 259	996 593	1 077 130	1 109 739	1 079 583	1 115 066	1 217 200	1 253 821	1 275 153	1 313 108
Waalsch Hervormd	4 134	4 301	4 765	5 038	4 887	5 371	4 661	5 069	4 791	5 508	4 370	5 487	4 193	5 467
Remonstrant	2 233	2 676	2 431	2 895	2 505	2 981	4 460	5 218	6 645	8 244	9 040	11 767	11 590	15 860
Christelijk Gereformeerd	20 094	20 214	32 766	32 962	53 314	53 809	69 258	70 645	92 570	96 681	26 614	28 015	26 647	29 073
Doopsgezind	19 076	19 499	21 079	21 083	22 146	22 081	25 216	25 489	26 191	27 381	27 690	30 099	29 870	34 375
Evang. Luthersch	28 056	25 604	27 718	26 890	28 672	28 873	30 634	31 191	31 456	32 247	34 011	36 235	38 837	42 996
Herst. Evang. Luthersch	4 298	4 579	4 670	5 261	5 058	5 464	4 675	5 315	9 120	11 056	10 445	12 206	7 259	8 608
Nederd. Geref.									89 442	91 575	177 751	183 378	240 730	250 721
Roomsch Katholiek	575 171	591 085	607 356	621 736	648 163	659 602	715 117	724 020	792 965	803 517	886 678	903 483	1 016 505	1 036 516
Oud-Roomsch	2 696	2 972	2 580	2 814	2 569	2 718	3 111	3 140	3 811	3 876	4 269	4 485	5 053	5 029
Ned. Israëlitisch	27 323	28 089	29 996	30 754	31 521	32 957	38 182	39 893	45 049	47 205	47 478	50 865	47 746	52 039
Portug. Israëlitisch	1 523	1 691	1 416	1 624	1 659	1 866	1 703	1 915	2 416	2 654	2 628	3 017	3 079	3 545
Overigen (incl. onbekend)	1 842	1 466	2 730	2 473	3 365	3 096	2 179	2 480	7 712	8 569	8 228	9 198	30 094	33 122
Geen kerkel. gez.							6 838	5 415	36 736	29 349	64 200	50 979	162 369	128 591

KERKELIJKE GEZINDTEN *Cultes.*	1909. Gemeenten met: meer dan 100 000 inw. M.	1909. meer dan 100 000 inw. V.	1909. 50 001—100 000 inw. M.	1909. 50 001—100 000 inw. V.	1909. 20 001—50 000 inw. M.	1909. 20 001—50 000 inw. V.	1909. 5 001—20 000 inw. M.	1909. 5 001—20 000 inw. V.	1909. 5 000 en minder inw. M.	1909. 5 000 en minder inw. V.
Nederd. Hervormd	275 652	314 392	59 775	68 222	137 600	145 095	400 710	397 375	401 396	388 019
Waalsch Hervormd	2 739	3 682	443	596	405	410	429	567	177	211
Remonstrant	5 627	7 733	1 905	2 942	1 638	2 078	1 488	1 980	932	1 127
Christelijk Gereformeerd	6 814	8 260	1 265	1 654	3 295	3 786	9 436	9 676	5 835	5 697
Doopsgezind	6 388	8 114	2 863	3 621	3 575	4 454	10 949	11 956	6 095	6 230
Evang. Luthersch	24 713	28 119	3 516	3 855	4 054	4 280	4 747	4 958	1 800	1 781
Herst. Evang. Luthersch	5 465	6 541	167	161	638	700	758	915	231	283
Nederd. Geref.	38 433	43 735	10 171	11 707	20 434	22 216	96 145	98 021	75 535	75 028
Roomsch Katholiek	170 129	190 975	77 485	84 314	102 447	112 925	297 880	294 961	368 436	353 333
Oud-Roomsch	1 890	2 036	111	134	969	1 000	958	868	1 125	991
Ned. Israëlitisch	34 620	38 500	2 696	2 823	3 310	3 511	5 289	5 402	1 831	1 803
Portug. Israëlitisch	2 417	2 851	58	109	60	72	389	331	150	180
Overigen (incl. onbekend)	8 177	10 067	1 882	2 213	3 614	4 143	8 081	8 509	8 335	8 195
Geen kerkel. gez.	69 765	56 572	14 979	11 829	21 182	16 130	42 297	33 602	14 141	10 455

INDEELING DER BEVOLKING NAAR DE KERKELIJKE GEZINDTE. (Verhoudingscijfers).

Op 10 000 inwoners behooren tot de verschillende kerkelijke gezindten.

Distribution de la population d'après le culte par 10 000 *de la papulation.*

RIJK EN GROEPEN VAN GEMEENTEN.	Volkstellingsjaren.	Nederduitsch Hervormd.	Waalsch Hervormd.	Remonstrant.	Christelijk Gereformeerd.	Doopsgezind.	Evangelisch Luthersch.	Hersteld-Evang. Luthersch.	Nederduitsch Geref. in 1899 Geref. Kerken.	Roomsch-Katholiek.	Oud-Roomsch.	Nederlandsch Israëlitisch.	Portugeesch Israëlitisch.	Overige kerk. gezindten.	Geen kerk. gezindte.
Het Rijk	1849	5 457	28	16	132	126	176	29	—	3 815	19	181	11	5	
	1859	5 494	30	16	199	127	165	30	—	3 714	16	184	9	12	
	1869	5 467	29	15	299	124	161	29	—	3 653	15	180	10	14	
	1879	5 450	24	24	349	126	154	25	—	3 586	16	195	9	8	31
	1889	4 865	23	33	419	119	141	45	401	3 539	17	204	11	32	148
	1899	4 841	19	41	107	113	138	44	708	3 507	17	193	11	34	226
	1909	4 418	16	47	95	110	140	27	842	3 502	17	170	11	108	497
Gemeenten met 100 000 en meer inwoners	1909	4 293	47	97	110	106	384	87	598	2 627	29	532	38	133	919
Gemeenten met 50 001—100 000 inwoners	1909	3 445	28	130	79	175	198	9	589	4 355	7	149	4	110	722
Gemeenten met 20 001—50 000 inwoners	1909	4 530	13	60	113	129	134	21	684	3 451	32	109	2	124	598
Gemeenten met 5 001—20 000 inwoners	1909	4 564	6	20	109	131	56	10	1 110	3 390	10	61	4	95	434
Gemeenten met 5 000 of minder inwoners	1909	4 538	2	12	66	71	21	3	875	4 141	12	21	2	95	141

Uit deze cijfers blijkt, dat tot 1879 het grootste gedeelte der Nederlandsche bevolking behoorde tot de Nederduitsch Hervormde kerk, circa 55 %. De toeneming, die vermoedelijk tusschen 1830 en 1840 ook reeds bestond, zette zich tot 1859 voort, toen eene daling begon, die tot 1909 doorging. Vooral de achteruitgang van bijna 9 % in het laatste 10-jarig tijdvak mag aanzienlijk heeten.

De groote daling tusschen 1879 en 1889 was hoofdzakelijk het gevolg van de afscheiding der Nederduitsch Gereformeerden in 1886, later genoemd: „Personen behoorende tot de Gereformeerde kerken," welke later in 1892 ook een groot gedeelte der Christelijk Gereformeerden tot zich trokken, wat de achteruitgang van die gezindte, die overigens van 1849 af in sterke mate was toegenomen, van 419 in 1889 op 107 in 1899 per 1000 inwoners, verklaart. Ook hier echter in het laatste tijdvak een belangrijke achteruitgang.

Is van 1849 op 1859 bij een aantal kerkelijke gezindten nog eene toeneming waar te nemen, bij de Katholieken is het cijfer reeds van 1830 af achteruitgaande en vooral van 1849 op 1859 vrij sterk.

De oorzaak van dien achteruitgang kan, althans gedeeltelijk, gelegen zijn aan de grootere sterfte onder de Katholieken dan onder de andere gezindten.

Er stierven toch per 1000 van iedere gezindte:

	1905/6. M.	1905/6. V.	1907/8. M.	1907/8. V.	1909/10. M.	1909/10. V.
Protestanten	29.8	28.–	28.9	27.5	28.3	26.6
Roomsch Katholieken	35.4	32.9	34.9	32.7	32.4	30.1
Israëlieten	24.4	20.6	23.1	21.4	23.6	22.3

De Nederlandsch-Israëlieten, die, zij het dan niet doorloopend, tot 1889 eene vermeerdering der relatieve cijfers aanwezen, gingen in de laatste twee tienjarige perioden en vooral in de allerlaatste zeer sterk achteruit, terwijl de Portugeesche Israëlieten, die tot 1889 eene neiging tot daling hadden, zich sedert in aantal handhaafden. De Evangelisch Lutherschen, die sedert 1849 tot 1899 voortdurend achteruitgingen, zijn in de laatste 10-jarige periode weder eenigszins versterkt geworden. Een zeer sterke teruggang in de laatste 10 jaren vertoonen de Hersteld Evangelisch Lutherschen, die met niet minder dan ruim 38 % afnamen. De sterke toeneming van de personen behoorende tot de Gereformeerde Kerken

van 1889 op 1899 is het gevolg, althans ten deele, van den overgang tot die gezindte van een groot deel der Christelijk Gereformeerden. In hoeverre of echter de vermeerdering (met 19 %) der Gereformeerde kerken in de laatste 10 jaar samenhangt met de vermindering der Christelijk Gereformeerden, is niet na te gaan.

Bij de overige kleinere kerkelijke gezindten is bijna overal eene daling te constateeren, met uitzondering van de Remonstranten, wier relatief aantal sedert 1849 zoo goed als voortdurend steeg en welk aantal in 1909 circa drie maal zoo groot was als in 1849.

Tegenover de afneming van de sterkte der meeste voorname kerkelijke gezindten, staat eene voortdurende vermeerdering van het totaal der overige kerkelijke gezindten. Vooral worden daaronder aangetroffen een groot aantal personen, behoorende tot de verschillende schakeeringen van Gereformeerden, zooals: „Dordtsch gereformeerd (185), Evangelisch gereformeerd (12), Gereformeerde gemeente (3855), Gereformeerd onder het Kruis (2277), Oud gereformeerd (16.413), Vrije gereformeerden (749)." Voorts komen daaronder voor Evangelischen als: „Christelijk Evangelischen (174), Duitsch Evangelischen (554), Evangelischen (1057), Vrije Evangelischen (3956)." Ook de verschillende schakeeringen van Apostolischen zijn vrij sterk daarin vertegenwoordigd: „Apostolischen (3023), Hersteld Apostolischen (8412), Katholiek Apostolischen (66). Nog komen betrekkelijk groote cijfers voor bij de volgende sekten: „Anglicaansch Episcopalen (1084), Baptisten (3058), Christelijk Afgescheidenen (1040), Christenen zonder kerkgenootschap (976), Leden der Vrije gemeente (5226), Leden van den Protestantenbond (1527), Leger des Heils (3868), Mormonen (1607), Presbyterianen (350), Theosophen (317), Vereenigd Doopsgezinden (187), Vrije Christelijke gemeente (433), Vrije Zending gemeente (321), Vrije Hervormde gemeente (216), Zevende dag adventisten (211)."

Het aantal der overige kerkelijke gezindten, dat in 1879 en 1889 slechts een zestiental bedroeg met resp. 4659 en 16.281 leden, bedroeg in 1899: 78 met 17.426 en in 1909: 127 met 63.216 leden.

In het oog vallend is de groote toeneming van het relatief aantal personen, dat had opgegeven geene kerkelijke gezindte te zijn toegedaan; van 31 per 10 000 inwoners in 1879 stijgt het op 148 in 1889, op 226 in 1899 en op 497 in 1909.

Omtrent de verspreiding der aanhangers van de verschillende kerkelijke gezindten over de groepen van gemeenten, kan nog het volgende worden opgemerkt.

Het geringst aantal Nederduitsch Hervormden wordt relatief aangetroffen in de gemeenten met 50 001—100 000 inwoners, die daarentegen het grootst aantal Roomsch Katholieken huisvesten. Ook in de grootste gemeenten is het relatief aantal der Ned. Hervormden aanmerkelijk kleiner dan in de 3 groepen van kleinere gemeenten, die alle ongeveer gelijk zijn. De Roomsch Katholieken zijn, op de bovengenoemde groep van gemeenten na, het talrijkst vertegenwoordigd in de groep der kleinste gemeenten, het geringst in de vier grootste gemeenten.

De personen, behoorende tot de Gereformeerde Kerken, hebben het hoogste cijfer in de gemeenten van 5001—20 000 inwoners en zijn geringer in de kleinste gemeenten, maar nog geringer in de grootere en in deze laatste in afnemende mate naar gelang de gemeenten grooter worden.

De Israëlieten (Nederlandsche en Portugeesche) wonen relatief het meest in de groote centra en verminderen naarmate de gemeenten kleiner worden.

Dit is eveneens het geval met de beide Luthersche gezindten en de Waalsch Hervormden en in hooge mate met de personen, die geene kerkelijke gezindte zijn toegedaan. De Remonstranten zijn het sterkst vertegenwoordigd in de gemeenten met 50 001—100 000 inwoners, even als de Doopsgezinden. De Christelijk gereformeerden zijn met de Oud-Roomschen in de gemeenten van 20 001—50 000 inwoners het talrijkst.

In de beide volgende tabellen wordt voor de voornaamste kerkelijke gezindten en voor de personen, die geene kerkelijke gezindte zijn toegedaan, zoo in absolute als in verhoudingscijfers tot de bevolking, een provinciesgewijs overzicht gegeven voor de volkstellingen vanaf 1849 voor elk geslacht afzonderlijk.

OVERZICHT VAN DE STERKTE DER VOORNAAMSTE KERKELIJKE GEZINDTEN BIJ DE VERSCHILLENDE VOLKSTELLINGEN NAAR HET GESLACHT. (Absolute cijfers).

Aperçu du nombre de personnes appartenant aux cultes principaux suivant les différents resencements. (Chiffres absolus).

Provinciën.	Jaren der volkstellingen.	Nederduitsch Hervormd.		Christelijk Gereformeerd.		Nederduitsch Gereformeerd (1899 Gereformeerde Kerken)		Evangelisch Luthersch.		Roomsch-Katholiek.		Nederl. Israëliet.		Geen kerkelijke Gezindte.	
		M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.
Noordbrabant	1849	21 964	21 023	1 394	1 331	—	—	469	301	171 961	175 663	961	869	onbek.	onbek.
	1859	22 324	21 492	1 704	1 652	—	—	416	311	177 261	180 173	1 011	901		
	1869	22 139	22 010	2 245	2 136	—	—	305	301	188 122	189 008	986	974		
	1879	24 366	23 894	2 646	2 537	—	—	345	297	205 336	204 289	1 072	1 074	111	53
	1889	24 832	23 723	3 368	3 285	1 873	1 864	289	268	223 561	222 970	1 119	1 126	328	243
	1899	25 646	24 980	455	466	5 494	5 454	304	244	242 972	243 875	1 022	1 076	506	335
	1909	26 064	24 987	561	637	6 846	6 684	386	363	274 563	277 013	785	830	1 236	711
Gelderland	1849	110 200	109 657	1 869	1 827	—	—	1 174	982	69 939	69 457	2 142	2 041	onbek.	onbek.
	1859	120 763	119 196	2 377	2 349	—	—	1 280	1 144	75 498	74 689	2 342	2 221		
	1869	130 202	128 161	2 926	2 786	—	—	1 382	1 381	80 111	78 974	2 392	2 320		
	1879	140 689	137 520	3 259	3 168	—	—	1 410	1 360	86 204	84 560	2 493	2 412	357	278
	1889	143 285	140 857	4 559	4 563	9 468	8 841	1 415	1 339	94 026	91 295	2 607	2 601	1 337	1 167
	1899	158 975	155 439	1 731	1 777	13 598	13 717	1 456	1 649	101 777	100 162	2 514	2 584	2 788	2 338
	1909	172 049	167 820	2 104	2 339	18 827	18 788	2 105	2 336	113 959	112 111	2 430	2 580	6 494	5 257
Zuidholland	1849	184 368	203 574	2 731	2 724	—	—	5 864	5 419	66 374	72 570	4 866	5 155	onbek.	onbek.
	1859	204 363	222 861	3 990	4 202	—	—	6 052	6 025	71 369	78 696	5 416	5 774		
	1869	224 054	243 354	9 250	9 925	—	—	6 382	6 619	78 499	86 768	5 775	6 183		
	1879	263 350	282 798	10 270	10 899	—	—	6 971	7 131	92 849	101 129	6 729	7 186	1 248	918
	1889	277 042	298 954	16 608	18 463	25 132	25 922	6 894	7 301	109 165	120 034	7 269	7 736	4 567	3 346
	1899	330 012	353 652	6 902	7 470	43 241	45 687	7 905	8 411	132 541	144 901	8 183	8 821	11 191	8 414
	1909	363 689	385 581	9 322	10 324	63 918	68 131	10 181	11 351	160 310	173 754	8 726	9 444	40 630	32 620
Noordholland	1849	119 483	135 088	754	819	—	—	15 825	15 168	62 733	69 055	12 041	12 935	onbek.	onbek.
	1859	134 011	147 676	2 058	2 108	—	—	15 657	15 781	68 226	74 729	13 055	14 008		
	1869	147 805	161 433	3 809	3 982	—	—	16 048	16 567	75 899	82 072	14 263	15 433		
	1879	174 121	187 607	5 167	5 444	—	—	17 464	18 146	89 924	95 614	19 252	20 687	1 638	1 278
	1889	183 191	198 119	8 889	10 036	18 237	20 025	18 813	19 437	109 311	116 341	25 460	27 195	8 901	6 739
	1899	213 047	231 287	3 067	3 317	21 089	22 681	20 004	21 686	128 951	137 405	27 194	29 766	24 396	19 305
	1909	211 073	231 352	4 409	5 135	30 994	33 844	20 608	23 113	148 182	159 017	28 007	31 266	56 993	44 669
Zeeland	1849	54 885	58 000	1 219	1 126	—	—	710	615	21 178	20 989	366	335	onbek.	onbek.
	1859	55 821	59 148	2 427	2 361	—	—	588	544	21 431	21 563	330	331		
	1869	58 595	61 866	4 105	4 254	—	—	466	536	23 132	22 915	245	257		
	1879	60 588	63 716	6 300	6 348	—	—	445	532	24 118	24 387	237	253	257	182
	1889	58 758	61 640	6 795	6 857	4 245	4 222	405	427	25 092	25 088	199	213	852	695
	1899	62 259	64 888	2 896	2 909	10 605	10 679	458	417	27 247	27 209	195	230	1 484	1 908
	1909	61 770	64 087	1 154	1 199	13 168	13 519	494	553	29 691	29 283	164	203	3 010	2 094
Utrecht	1849	41 391	44 035	484	478	—	—	1 031	1 024	27 810	28 766	747	748	onbek.	onbek.
	1859	44 950	47 189	921	916	—	—	1 026	976	29 327	30 231	781	790		
	1869	49 474	51 794	1 213	1 203	—	—	1 096	1 070	30 751	31 985	755	747		
	1879	55 549	57 691	1 356	1 427	—	—	1 079	1 151	33 611	34 554	714	740	171	121
	1889	58 308	59 589	2 094	2 288	6 443	6 700	1 214	1 306	37 648	38 294	697	702	532	408
	1899	66 501	68 146	1 133	1 206	9 214	9 752	1 382	1 475	40 833	42 236	704	711	1 142	762
	1909	72 247	75 457	1 196	1 329	12 543	13 310	1 692	1 987	45 593	46 885	638	718	3 864	2 922

Provinciën.	Jaren der volkstellingen.	Nederduitsch Hervormd.		Christelijk Gereformeerd.		Nederduitsch Gereformeerd (1899 Gereformeerde Kerken)		Evangelisch Luthersch.		Roomsch-Katholiek.		Nederl. Israëliet.		Geen kerkelijke Gezindte.	
		M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.
Friesland.	1849	99 593	103 087	2 314	2 384	—	—	472	344	10 829	10 892	990	1 021	onbek.	onbek.
	1859	110 452	112 305	4 261	4 254	—	—	439	404	11 617	11 475	1 092	1 071		
	1869	115 321	118 240	7 502	7 493	—	—	509	489	12 087	11 957	1 082	1 087		
	1879	127 075	129 109	11 055	11 416	—	—	612	581	12 943	13 218	1 108	1 091	1 711	1 523
	1889	101 744	104 486	14 593	15 056	14 433	14 699	490	440	12 692	13 156	863	929	12 860	10 870
	1899	102 026	102 876	3 794	3 972	29 395	30 121	392	394	12 148	12 683	733	785	12 687	10 669
	1909	96 329	96 356	2 422	2 472	36 051	36 638	361	391	12 335	12 938	643	626	23 335	19 218
Overijssel.	1849	67 641	67 004	1 635	1 614	—	—	798	587	35 076	34 840	1 647	1 576	onbek.	onbek.
	1859	74 807	72 956	3 028	3 008	—	—	650	505	36 810	35 870	1 917	1 813		
	1869	81 454	78 372	4 923	4 860	—	—	835	728	38 265	37 152	1 904	1 842		
	1879	88 679	84 960	6 818	6 763	—	—	803	698	39 376	38 143	2 040	1 871	253	191
	1889	89 550	86 513	8 880	8 738	4 325	3 984	646	587	40 958	39 782	2 131	2 019	1 394	1 005
	1899	100 004	96 493	2 766	2 787	13 312	12 958	671	650	45 383	44 462	2 252	2 234	2 099	1 507
	1909	107 507	105 213	2 295	2 324	17 642	17 605	815	884	51 588	50 551	2 167	2 160	7 419	5 398
Groningen.	1849	74 350	78 533	5 355	5 582	—	—	1 161	834	6 875	7 010	1 912	1 853	onbek.	onbek.
	1859	80 872	83 654	8 301	8 597	—	—	1 070	855	7 247	7 464	2 224	2 141		
	1869	84 809	88 039	12 126	12 206	—	—	1 109	909	7 811	7 980	2 227	2 299		
	1879	91 917	94 955	15 902	16 247	—	—	1 185	1 071	8 784	8 919	2 657	2 780	792	642
	1889	88 637	92 167	19 080	19 769	4 654	4 762	973	926	9 072	9 395	2 938	2 950	4 951	4 111
	1899	98 012	101 058	2 644	2 814	22 619	23 336	1 076	1 036	9 644	9 980	3 002	3 000	6 748	5 731
	1909	97 422	100 233	1 529	1 668	29 097	30 683	1 318	1 345	9 741	10 564	2 789	2 782	15 530	12 851
Drenthe	1849	35 836	34 563	2 339	2 329	—	—	289	159	2 558	2 327	1 008	940	onbek.	onbek.
	1859	41 089	38 846	3 697	3 515	—	—	288	176	2 631	2 305	1 131	1 052		
	1869	44 605	41 977	5 211	4 958	—	—	221	121	3 019	2 558	1 207	1 131		
	1879	49 251	46 166	6 476	6 387	—	—	171	95	3 553	2 946	1 211	1 124	263	217
	1889	52 471	47 682	7 691	7 625	568	546	159	96	4 693	3 315	1 199	1 117	940	739
	1899	58 722	53 471	1 192	1 269	9 174	8 992	133	108	5 385	3 857	1 174	1 110	1 065	788
	1909	64 777	60 351	1 512	1 493	11 375	11 325	239	205	6 098	4 556	1 070	1 080	3 518	2 688
Limburg	1849	2 644	1 328	—	—	—	—	263	171	99 838	99 516	643	616	onbek.	onbek.
	1859	2 016	1 209	2	—	—	—	242	169	105 909	104 527	696	651		
	1869	1 801	1 347	4	6	—	—	229	152	110 467	108 233	685	684		
	1879	1 645	1 323	9	9	—	—	149	129	118 419	116 261	669	675	37	12
	1889	1 765	1 336	13	1	64	10	158	120	126 747	123 847	567	617	74	26
	1899	1 940	1 519	34	28	9	1	227	164	139 749	136 703	505	548	92	31
	1909	2 206	1 666	141	153	257	180	631	465	164 317	159 836	327	350	335	160
Het Rijk	1849	812 355	855 892	20 094	20 214	—	—	28 056	25 604	575 171	591 085	27 323	28 089	onbek.	onbek.
	1859	891 528	926 563	32 766	32 962	—	—	27 718	26 890	607 356	621 736	29 996	30 754		
	1869	960 259	996 593	53 314	53 809	—	—	28 672	28 873	648 163	659 602	31 521	32 957		
	1879	1 077 130	1 109 739	69 258	70 645	—	—	30 634	31 191	715 117	724 020	38 182	39 893	6 838	5 415
	1889	1 079 583	1 115 066	92 570	96 681	89 442	91 575	31 456	32 247	792 965	803 517	45 049	47 205	36 736	29 349
	1899	1 217 200	1 253 821	26 614	28 015	177 751	183 378	34 011	36 235	886 678	903 483	47 478	50 865	64 200	50 979
	1909	1 275 153	1 313 108	26 647	29 073	240 730	250 721	38 837	42 996	1 016 505	1 036 516	47 746	52 039	162 369	128 591

OVERZICHT VAN DE STERKTE DER VOORNAAMSTE KERKELIJKE GEZINDTEN PER 10 000 INWONERS.

Aperçu du nombre de personnes appartenant aux cultes principaux par 10 000 de la population.

Provinciën.	Jaren der volkstellingen.	Nederduitsch Hervormd.		Christelijk Gereformeerd		Nederduitsch Gereformeerd (1899 Gereform. kerken).		Evangelisch Luthersch.		Roomsch-Katholiek.		Nederlandsch Israëliet.		Beh. tot geen kerk. gez.	
		M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.
Noordbrabant	1849	1 115	1 055	71	67	—	—	24	15	8 727	8 810	49	44	onbek.	onbek.
	1859	1 095	1 048	83	80	—	—	20	15	8 738	8 802	51	44		
	1869	1 034	1 025	105	100	—	—	18	14	8 782	8 805	46	45		
	1879	1 041	1 028	113	109	—	—	15	13	8 770	8 792	46	46	5	2
	1889	971	934	132	130	73	73	11	11	8 740	8 784	44	44	13	10
	1899	926	902	16	17	198	197	12	9	8 775	8 806	37	39	18	12
	1909	835	801	18	20	272	214	12	12	8 776	8 880	25	27	40	23
Gelderland . .	1849	5 924	5 937	100	99	—	—	63	53	3 760	3 760	115	111	onbek.	onbek.
	1859	5 962	5 956	118	118	—	—	63	57	3 700	3 712	116	111		
	1869	5 974	5 968	134	130	—	—	63	64	3 676	3 677	110	108		
	1879	5 967	5 952	138	137	—	—	60	59	3 656	3 660	106	104	15	12
	1889	5 537	5 558	176	180	366	349	55	53	3 633	3 603	101	103	52	46
	1899	5 569	5 530	61	63	476	488	51	59	3 565	3 564	88	92	97	83
	1909	5 335	5 292	65	74	584	592	65	73	3 534	3 538	75	81	201	165
Zuidholland .	1849	6 854	6 914	102	93	—	—	218	184	2 468	2 465	181	175	onbek.	onbek.
	1859	6 875	6 893	135	131	—	—	208	187	2 428	2 440	181	178		
	1869	6 802	6 783	281	277	—	—	194	184	2 383	2 418	175	172		
	1879	6 801	6 791	265	262	—	—	180	171	2 399	2 428	174	173	32	22
	1889	6 069	6 062	363	374	551	526	151	148	2 392	2 434	159	157	100	68
	1899	5 978	5 969	125	126	783	771	143	142	2 401	2 446	148	149	203	142
	1909	5 380	5 395	138	145	945	953	151	159	2 371	2 431	129	132	601	457
Noordholland	1849	5 266	5 400	33	33	—	—	697	606	2 765	2 760	531	517	onbek.	onbek.
	1859	5 341	5 412	83	77	—	—	622	577	2 735	2 731	521	509		
	1869	5 328	5 380	137	133	—	—	579	552	2 736	2 735	514	515		
	1879	5 297	5 340	157	155	—	—	531	517	2 736	2 722	586	589	50	36
	1889	4 573	4 620	222	234	455	467	470	453	2 728	2 713	636	634	222	157
	1899	4 552	4 625	66	66	451	454	427	434	2 755	2 748	581	595	521	386
	1909	3 931	4 053	82	90	577	593	384	405	2 760	2 786	522	548	1 062	783
Zeeland	1849	6 962	7 120	155	138	—	—	90	76	2 686	2 577	46	41	onbek.	onbek.
	1859	6 843	6 983	299	279	—	—	75	64	2 642	2 546	40	39		
	1869	6 722	6 844	471	471	—	—	53	59	2 654	2 535	28	28		
	1879	6 544	6 634	680	661	—	—	48	55	2 605	2 539	26	26	28	19
	1889	5 979	6 105	691	679	432	418	41	42	2 553	2 485	20	21	87	69
	1899	5 822	5 933	271	266	992	976	43	38	2 548	2 488	18	21	139	103
	1909	5 350	5 475	100	102	1 140	1 155	43	47	2 573	2 502	14	17	261	179
Utrecht	1849	5 686	5 750	66	62	—	—	142	134	3 820	3 756	103	98	onbek.	onbek.
	1859	5.730	5 782	118	112	—	—	130	118	3 747	3 700	101	98		
	1869	5 827	5 843	143	136	—	—	129	121	3 622	3 608	89	84		
	1879	5 904	5 911	144	146	—	—	115	118	3 572	3 541	76	76	18	12
	1889	5 344	5 325	192	204	591	599	111	117	3 451	3 422	64	63	49	36
	1899	5 385	5 343	92	95	746	765	112	116	3 307	3 311	57	56	92	60
	1909	5 113	5 126	85	90	888	905	120	135	3 227	3 184	45	49	273	199

Provinciën.	Jaren der volkstellingen.	Nederduitsch Hervormd.		Christelijk Gereformeerd.		Nederduitsch Gereformeerd (1899 Gereform. kerken).		Evangelisch Luthersch.		Roomsch Katholiek.		Nederlandsch Israëliet.		Beh. tot geen kerk. gez.	
		M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.
Friesland ...	1849	8 176	8 211	190	190	—	—	39	27	886	868	81	81	onbek.	onbek.
	1859	8 101	8 147	314	308	—	—	32	29	856	835	81	78		
	1869	7 959	8 019	518	508	—	—	35	33	834	811	75	74		
	1879	7 760	7 792	675	687	—	—	37	35	790	796	68	66	104	92
	1889	6 106	6 185	876	891	866	870	29	26	762	779	52	55	702	643
	1899	6 011	6 032	224	233	1 732	1 766	23	23	716	744	43	46	747	626
	1909	5 334	5 384	134	138	1 996	2 047	20	22	683	723	36	35	1 292	1 074
Overijssel ..	1849	6 235	6 246	151	150	—	—	74	55	3 233	3 248	152	147	onbek.	onbek.
	1859	6 271	6 285	255	260	—	—	53	43	3 101	3 099	161	157		
	1869	6 302	6 280	381	389	—	—	65	58	2 960	2 977	147	148		
	1879	6 345	6 323	488	503	—	—	57	52	2 817	2 839	146	139	18	14
	1889	5 956	5 963	590	596	288	281	43	40	2 724	2 742	142	139	93	69
	1899	5 906	5 883	163	170	786	790	40	40	2 680	2 711	133	137	124	92
	1909	5 543	5 569	118	123	910	932	42	47	2 660	2 676	112	114	382	286
Groningen ..	1849	8 067	8 157	581	580	—	—	126	87	746	728	207	192	onbek.	onbek.
	1859	7 885	7 940	818	819	—	—	105	81	709	710	221	204		
	1869	7 639	7 702	1 092	1 068	—	—	100	80	704	688	201	201		
	1879	7 362	7 396	1 274	1 265	—	—	95	83	704	695	213	217	63	50
	1889	6 604	6 652	1 421	1 426	347	344	72	67	676	678	219	213	369	297
	1899	6 630	6 658	179	185	1 530	1 537	73	68	652	658	210	198	456	378
	1909	6 003	6 047	94	101	1 793	1 851	81	81	600	637	172	168	957	775
Drenthe	1849	8 481	8 538	554	575	—	—	68	39	605	575	239	232	onbek.	onbek.
	1859	8 359	8 418	750	762	—	—	90	39	544	505	232	230		
	1869	8 170	8 224	955	971	—	—	40	24	553	501	221	222		
	1879	8 018	8 040	1 054	1 112	—	—	28	17	578	513	197	196	43	38
	1889	7 643	7 684	1 120	1 229	83	88	23	15	684	534	175	180	137	119
	1899	7 538	7 569	153	180	1 178	1 273	17	15	691	546	151	157	137	112
	1909	7 193	7 249	168	179	1 263	1 360	26	25	677	547	119	130	391	323
Limburg ...	1849	255	131	—	—	—	—	25	17	9 645	9 781	62	61	onbek.	onbek.
	1859	183	113	—	—	—	—	22	16	9 718	9 798	64	61		
	1869	159	122	—	1	—	—	20	14	9 750	9 793	60	62		
	1879	136	112	1	1	—	—	12	11	9 788	9 814	55	57	3	1
	1889	136	106	1	—	5	1	12	10	9 780	9 819	44	49	6	2
	1899	136	109	2	2	1	—	16	12	9 789	9 822	35	39	6	2
	1909	131	102	8	9	15	11	38	29	9 740	9 788	19	21	20	10
Het Rijk ..	1849	5 420	5 493	134	130	—	—	187	164	3 838	3 794	182	180	onbek.	onbek.
	1859	5 463	5 517	202	196	—	—	171	160	3 741	3 699	184	183		
	1869	5 443	5 490	302	296	—	—	163	159	3 674	3 633	179	182		
	1879	5 431	5 468	349	348	—	—	154	154	3 606	3 567	193	197	34	27
	1889	4 844	4 884	416	424	401	401	141	141	3 558	3 520	202	207	165	129
	1899	4 829	4 843	106	108	705	710	135	140	3 518	3 497	188	197	255	197
	1909	4 398	4 438	92	98	830	847	134	145	3 506	3 503	165	176	560	435

Wat de geslachtsverhouding betreft, blijkt uit de cijfers voor het Rijk, dat de relatieve cijfers, met uitzondering van de Katholieken en de personen zonder kerkelijke gezindte, voor de vrouwen overal hooger zijn dan voor de mannen, en dat, indien er eene toe- of afneming is, deze bij beide geslachten voorkomt, met dien verstande echter, dat in den regel bij eene afneming, deze bij de mannen grooter is dan bij de vrouwen, terwijl eene toeneming bij de mannen gepaard gaat met eene grootere toeneming bij de vrouwen.

De hoogere cijfers der mannen bij de Katholieken is niet het gevolg van het grooter aantal mannen in instellingen en gestichten, want in de provinciën Noordbrabant en Limburg, waar de meeste katholieke instellingen zijn gevestigd, zijn de verhoudingscijfers voor de vrouwen grooter dan voor de mannen. Hoogere cijfers voor de mannen komen voor in Noordholland, Zeeland, Utrecht, maar vooral in Drenthe, waaraan de aanwezigheid van Veenhuizen wel niet vreemd zal zijn. In de gemeente Norg toch werden bij de laatste volkstelling geteld 1178 Roomsch Katholieke mannen tegen 29 vrouwen.

De grootste verschillen in de verhoudingscijfers voor de beide geslachten worden waargenomen bij de personen zonder kerkelijke gezindte, hetgeen weder verband houdt met hetgeen zoo straks is opgemerkt, n.l. dat bij eene afneming der relatieve cijfers, bij welke kerkelijke gezindte ook, die afneming bij de mannen steeds grooter is dan bij de vrouwen.

In de uitkomsten der beide laatste volkstellingen is eene verdeeling naar den leeftijd in verband met de kerkelijke gezindte opgenomen, waaromtrent hieronder de verhoudingscijfers volgen voor de beide geslachten.

INDEELING DER BEVOLKING VAN DE VERSCHILLENDE KERKELIJKE GEZINDTEN NAAR GESLACHT EN LEEFTIJD IN % VAN HET TOTAAL VAN ELKE KERKELIJKE GEZINDTE.

Distribution de la population des différents cultes d'après le sexe et l'âge en pourcents du total de la population de chaque culte.

Leeftijden.	Jaren der volkstellingen.	Nederduitsch Hervormd.		Waalsch Hervormd.		Remonstrant.		Christelijk Gereformeerd.		Doopsgezind.		Evangelisch Luthersch.		Hersteld Luthersch.		Behoorende tot de Gereformeerde kerken.		Roomsch Katholiek.		Oud Roomsch.		Nederlandsch Israëliet.		Portugeesch Israëliet.		Personen, behoorende tot eene andere kerkelijke gezindte.		Personen, behoorende tot geen kerkelijke gezindte.		Personen, waarvan de kerkelijke gezindte onbekend was.		TOTAAL.	
		M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.
1		2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33
Beneden 10 j.	1899	24.7	23.5	12.2	9.1	15.6	11.4	27.1	25.–	19.8	17.1	22.2	20.1	24.5	20.6	27.–	25.4	24.5	23.9	25.–	25.–	22.1	20.1	22.8	20.2	24.8	21.5	30.8	37.8	4.3	20.–	24.8	23.8
	1909	23.6	22.4	11.9	8.7	16.6	11.7	26.5	24.1	18.7	15.9	19.9	17.8	20.5	17.2	26.3	24.5	25.5	24.7	24.1	22.5	19.5	17.3	18.9	15.–	24.7	22.2	27.3	32.6	12.5	23.9	24.5	23.5
10—19 jaren.	1899	20.5	19.7	17.6	14.8	19.8	16.3	21.–	20.4	20.6	18.8	20.3	18.7	21.6	19.3	21.1	20.3	20.1	19.5	21.8	19.–	21.8	20.6	21.3	19.8	20.7	18.–	20.6	24.2	12.8	4.9	20.4	19.7
	1909	20.6	19.7	15.–	12.–	18.1	13.7	23.6	21.5	19.9	17.2	20.2	18.–	22.2	18.7	21.3	20.–	20.2	19.7	23.4	21.5	19.6	18.–	20.5	18.9	20.8	20.–	18.3	21.4	10.–	21.6	20.4	19.7
20—29 ,,	1899	16.1	16.4	16.2	18.1	21.2	24.8	15.2	16.9	17.4	19.1	16.–	17.–	14.9	16.–	15.3	15.9	16.–	16,2	15.4	15.8	17.1	17.7	17.3	17.–	15.–	17.4	17.9	15.8	8.6	2.4	16.1	16.4
	1909	15.8	16.1	16.2	17.3	18.3	20.8	14.3	15.2	16.7	18.5	16.4	17.–	16.7	17.9	15.5	16.2	15.5	15.6	15.6	15.1	17.4	18.2	16.4	17.5	15.3	16.7	19.7	17.7	15.–	14.8	16.–	16.1
30—39 ,,	1899	12.6	12.8	14.–	15.9	16.2	18.2	11.8	12.6	13.3	14.7	13.1	13.5	12.8	14.1	11.8	12.4	12.4	12.6	12.3	11.9	12.6	13.4	12.3	13.5	13.2	14.6	14.1	10.4	12.8	17.1	12.6	12.8
	1909	12.8	13.4	15.–	15.5	15.7	18.8	11.2	12.6	13.8	16.1	14.–	15.–	11.9	13.7	12.2	13.2	12.7	13.1	11.2	12.9	14.6	15.3	14.–	15.2	13.–	14.2	16.1	13.–	12.5	8.–	13.–	13.4
40—49 ,,	1899	9.8	9.8	14.3	16.1	10.3	11.8	9.2	9.4	10|6	11.3	11.1	11.2	10.2	10.7	9.4	9.7	9.8	9.6	10.2	10.6	9.8	10.3	10.2	9.5	10.7	11.4	8.5	5.5	11.4	17.1	9.8	9.7
	1909	10.4	10.5	13.7	15.2	14.–	15.5	9.5	10.6	11.5	12.7	11.4	11.9	11.2	11.7	9.5	10.–	10.–	10.1	10.–	9.8	10.9	11.7	11.–	12.7	11.–	10.9	9.5	7.4	13.3	9.1	10.2	10.3
50—59 ,,	1899	7.6	7.8	12.5	12.4	8.4	8.6	7.4	7.–	8.7	8.8	8.6	8.5	7.5	8.4	7.3	7.5	8.–	8.1	6.9	7.8	7.9	8.–	7.3	8.5	7.9	8.6	4.6	3.4	8.6	4.9	7.7	7.9
	1909	7.8	7.9	13.7	14.8	8.5	9.7	7.3	7.3	8.9	9.1	9.–	9.3	8.7	9.4	7.1	7.4	7.4	7.5	7.2	8.5	8.4	8.8	9.–	8.1	7.3	7.4	5.3	4.3	9.2	1.1	7.5	7.6
60—69 ,,	1899	5.4	5.9	8.–	8.1	5.7	6.–	5.1	5.4	5.9	6.1	5.3	6.2	5.3	6.5	5.2	5.5	5.8	6.1	5.–	5.6	5.1	5.6	5.5	6.2	4.9	5.3	2.5	1.9	7.1	—	5.5	5.9
	1909	5.4	5.7	9.3	9.9	5.6	6.1	4.5	5.–	6.4	6.2	5.8	6.3	5.4	6.4	4.9	5.1	5.3	5.6	4.7	5.8	5.9	6.2	5.5	6.9	5.–	5.3	2.6	2.4	6.7	3.4	5.2	5.5
70—79 ,,	1899	2.7	3.2	4.1	4.2	2.3	2.2	2.6	2.6	2.8	3.3	2.8	3.7	2.6	3.5	2.4	2.7	2.8	3.2	2.8	3.5	2.8	3.2	2.6	3.9	2.3	2.7	0.9	0.8	4.3	—	2.7	3.1
	1909	2.9	3.3	4.3	5.1	2.7	3.2	2.5	2.8	3.3	3.4	2.6	3.6	2.7	3.8	2.5	2.9	2.8	3.–	3.1	2.9	2.8	3.5	3.8	4.–	2.4	2.6	1.–	0.9	4.2	—	2.7	3.1
80 j. en ouder	1899	0.6	0.8	1.1	1.3	0.5	0.6	0.6	0.7	0.8	0.9	0.6	0.9	0.5	0.9	0.6	0.6	0.6	0.7	0.6	0.8	0.7	1.–	0.7	1.2	0.5	0.5	0.2	0.2	2.9	4.9	0.6	0.8
	1909	0.7	0.9	0.8	1.6	0.5	0.6	0.6	0.8	0.8	1.–	0.7	1.1	0.7	1.2	0.6	0.7	0.6	0.8	0.6	1.–	0.8	1.1	0.8	1.7	0.5	0.7	0.2	0.2	0.8	—	0.6	0.8
Totaal incl. onb. leeft.		100.–	100.–	100.–	100.–	100.–	100.–	100.–	100.–	100.–	100.–	100.–	100.–	100.–	100.–	100.–	100.–	100.–	100.–	100.–	100.–	100.–	100.–	100.–	100.–	100.–	100.–	100.–	100.–	100.–	100.–	100.–	100.–

Uit deze verhoudingscijfers blijkt, dat er groote verschillen bestaan bij de onderscheidene kerkelijke gezindten in den opbouw der bevolking. Was deze bij de Nederduitsch Hervormden bij de volkstelling van 1899 zoo goed als gelijk aan dien van de geheele bevolking, bij de jongste volkstelling vertoont hij, hoewel nog het meest dien der geheele bevolking nabij komend, daarvan afwijkingen en wel het grootst in de jongste leeftijdsklasse. In die jongste leeftijdsklasse zijn ook voor de meeste andere kerkelijke gezindten de grootste verschillen waar te nemen, welke verschillen vanzelf op de overige leeftijdsklassen inwerken en ook daar verschillen doen ontstaan, die echter in den regel niet zoo groot zijn.

Het grootste relatief aantal jeugdigen wordt aangetroffen bij de personen, die geene kerkelijke gezindte zijn toegedaan. Dit kan niet het gevolg zijn van een groot geboortecijfer. In de eerste plaats is bij deze categorie van personen het relatief aantal gehuwde vrouwen zeer gering, bij de jongste volkstelling 30.1 %, tegen bijv. 35.8 bij de Nederduitsch Hervormden, 34.9 bij de personen behoorende tot de gereformeerde kerken en 30.7 bij de Roomsch Katholieken) en in de tweede plaats is het huwelijksvruchtbaarheidscijfer zelf in vergelijking met dat der genoemde kerkelijke gezindten ook zeer klein: 88 wettig geborenen per 1000 gehuwde vrouwen beneden 50 jaar in 1909 en 1910, tegen 219 bij de Protestanten, 287 bij de Katholieken en 157 bij de Israëlieten.

Gedeeltelijk zal het hooge cijfer der jeugdigen het gevolg zijn van het zeer lage relatieve cijfer der ouderen. Komen bij de Nederduitsch Hervormden 17.3 % boven 50 jaar, bij de personen behoorende tot de Gereformeerde Kerken 15.6 % en bij de Katholieken 16.5 %, hier is het percentage der boven 50-jarigen slechts 8.4. Daarbij komt nog, dat voor een aantal kinderen was opgegeven, dat zij tot geene kerkelijke gezindte behoorden, terwijl die eigenlijk hadden moeten gerekend zijn te behooren tot de kerkelijke gezindte der ouders. Dit schijnt vooral met Doopsgezinde kinderen het geval geweest te zijn, vandaar dat hier het kinderpercentage zoo laag is (17.3.)

Hooge percentages in de jeugdige leeftijdsklasse worden aangetroffen bij de Christelijk Gereformeerden, bij de personen behoorende tot de Gereformeerde Kerken en bij de Katholieken. Deze hooge cijfers zullen waarschijnlijk wel het gevolg zijn van hooge geboortecijfers.

Zeer laag zijn de cijfers der jeugdigen bij de Israëlieten als gevolg van lage geboortecijfers, bij de Doopsgezinden, vermoedelijk tengevolge van de hierboven genoemde reden en voorts nog bij de beide Luthersche gezindten. Nog lager zijn zij bij de Waalsch Hervormden en bij de Remonstranten. De eersten hebben hooge cijfers in de oudste leeftijdsklassen, terwijl de Remonstranten in de middelbare leeftijden het sterkst bezet zijn.

Onderstaand zijn de cijfers tot 3 leeftijdsklassen teruggebracht voor de laatste volkstelling:

	beneden 20 jaar.		20—49 jaar.		50 jaar en ouder.	
	M.	V.	M.	V.	M.	V.
Nederduitsch Hervormd	44.2	42.1	39.0	40.4	16.8	17.8
Waalsch Hervormd	26.9	20.7	44.9	48.0	28.1	31.4
Remonstrant	34.7	25.4	48.0	55.1	17.3	19.6
Christelijk Gereformeerd	50.1	45.6	35.0	38.4	14.9	15.9
Doopsgezind	38.6	33.1	42.0	47.3	19.4	19.7
Evangelisch Luthersch	40.1	35.8	41.8	43.9	18.1	20.2
Hersteld Evang. Luthersch	42.7	35.9	39.8	43.3	17.5	20.8
Behoorende tot de Geref. Kerken	47.6	44.5	37.2	39.4	15.1	16.1
Roomsch Katholiek	45.7	44.4	38.2	38.8	16.1	16.9
Oud Roomsch	47.5	44.0	36.8	37.8	15.6	18.2
Ned. Israëliet	39.1	35.3	42.9	45.2	17.9	19.2
Port. Israëliet	39.4	33.9	41.4	45.4	19.1	20.7
Pers. beh. tot eene andere kerkelijke gezindte	45.5	42.2	39.3	41.8	15.2	16.0
„ „ „ geen kerk. gezindte	45.6	54.0	45.3	38.1	9.1	7.9
Pers. waarvan de kerk. gez. onbekend is	22.5	45.5	40.8	31.9	20.9	4.5
Totaal	44.9	43.2	39.2	39.8	16.0	17.0

Bij alle kerkelijke gezindten is het percentage van de beneden 20-jarigen bij de mannen grooter en soms beduidend grooter, dan bij de vrouwen, terwijl in de hoogere en middelbare leeftijden bij de vrouwen grootere verhoudingscijfers worden aangetroffen. Bij de personen zonder kerkelijke gezindte is de toestand juist andersom.

Ook uit deze cijfers blijkt, dat de Nederduitsch Hervormden in opbouw het meest met dien van de geheele bevolking overeenkomen.

De hoogste cijfers voor de beneden 20-jarigen komen voor bij de beide gereformeerde secten en de Roomsch Katholieken, de laagste cijfers bij de Waalsch Hervormden, de Remonstranten, de Doopsgezinden en de Israëlieten, die allen in de middelbare leeftijden sterk zijn bezet. In de hoogste leeftijdsklasse hebben de Waalsch Hervormden het hoogste cijfer, die tot geen kerkelijke gezindte behoorden het laagste.

Ook bij de verdeeling der bevolking van iedere kerkelijke gezindte naar den burgerlijken staat, die alleen voor de laatste volkstelling is gemaakt, treden opmerkelijke verschillen aan het licht, zooals uit onderstaand overzicht blijkt:

VERDEELING DER BEVOLKING VAN IEDERE KERKELIJKE GEZINDTE NAAR DEN BURGERLIJKEN STAAT IN % VAN HET TOTAAL.

Distribution de population des différents cultes d'après le sexe et l'état civil (en % du total).

KERKELIJKE GEZINDTEN. *Cultes.*	Ongehuwd. *Célib.*		Gehuwd. *Marié.*		Gehuwd geweest. *Autres.*	
	M.	V.	M.	V.	M.	V.
Nederd. Hervormd	60.4	57.1	35.9	35.8	3.7	7.1
Waalsch Hervormd	49.0	56.9	46.1	31.0	4.9	12.1
Remonstrant	55.5	56.6	41.2	35.3	3.3	8.2
Christelijk Geref.	62.9	59.1	33.9	34.9	3.2	6.0
Doopsgezind	57.0	54.8	38.9	37.4	4.1	7.8
Evangelisch Luthersch	57.5	56.3	38.9	34.9	3.6	8.8
Herst. Evang. Luthersch	58.9	55.5	37.3	35.0	3.8	9.5
Behoorende tot de Ger. Kerken	62.0	59.2	34.8	34.9	3.1	5.9
Roomsch Katholiek	65.5	63.2	31.0	30.7	3.5	6.1
Oud Roomsch	62.6	58.7	33.8	34.3	3.6	7.2
Nederl. Israëliet	58.7	58.2	38.3	34.6	3.0	7.2
Port. Israëliet	58.2	57.1	38.7	34.6	3.1	8.3
Pers. beh. tot eene andere kerk. gezindte	59.3	59.2	37.8	34.6	2.9	6.2
„ „ „ geen kerkel. gezindte	62.7	66.6	35.3	30.1	2.0	3.3
Onbekend	50.0	63.6	11.7	20.5	2.5	4.5
Totaal	62.3	59.9	34.2	33.6	3.5	6.5

Even als bij de totale bevolking is het relatieve cijfer van de gehuwde mannen bijna overal grooter dan dat der gehuwde vrouwen, doch in verschillende mate. Is het verschil bij de totale bevolking slechts 0.6 %, bij de Waalsch Hervormden is het verschil niet minder dan 15 %; bij de Remonstranten bijna 6 %; bij de personen zonder kerkelijke gezindte ruim 5 %; bij de Evangelisch Lutherschen 4 %; bij de Nederlandsche Israëlieten 3.7 %, terwijl het daarentegen bij de Nederduitsch Hervormden slechts 0.1 % en bij de Katholieken 0.3 % bedraagt. Bij de Christelijk Gereformeerden en bij de personen behoorende tot de Gereformeerde Kerken is het percentage der gehuwde vrouwen grooter dan dat der mannen. Een groot aantal weduwen wordt aangetroffen bij de Waalsch Hervormden, bij de Remonstranten, bij de Lutherschen en bij de Portugeesch Israëlieten, terwijl het aantal betrekkelijk gering is bij de personen zonder kerkelijke gezindte.

HET RIJK OP 31 DECEMBER 1859.
Le Royaume au 31 décembre 1859.

LEEFTIJDEN. *Ages.*	ONGEHUWD. *Célibataires.*		GEHUWD. *Mariés.*		WED. STAAT. *Veufs et veuves.*		GESCH. V. ECHT. *Divorcés.*		GESCH. V. T. EN B. *Pers. sép. de corps.*		TOTAAL. (inclusief onbekend.) *Total.*		
	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	*Totaal.*
beneden 1 jaar.	49 032	48 215	—	—	—	—	—	—	Onbekend begrepen onder de gehuwden.		49 032	48 215	97 247
1 „	39 525	39 099	—	—	—	—	—	—			39 525	39 099	78 624
2 „	39 928	39 736	—	—	—	—	—	—			39 928	39 736	79 664
3 „	37 674	37 363	—	—	—	—	—	—			37 674	37 363	75 037
4 „	35 772	35 024	—	—	—	—	—	—			35 772	35 024	70 796
0—4 „	201 931	199 437	—	—	—	—	—	—			201 931	199 437	401 368
5—9 „	180 624	177 419	—	—	—	—	—	—			180 624	177 419	358 043
10—14 „	158 910	155 763	—	—	—	—	—	—			158 910	155 763	314 673
15—19 „	161 268	158 169	215	984	2	19	—	1			161 486	159 174	320 660
20—24 „	139 263	130 405	9 374	21 904	166	391	3	8			148 820	152 710	301 530
25—29 „	79 228	70 083	44 879	58 868	997	1 539	6	20			125 134	130 514	255 648
30—34 „	41 736	37 918	73 406	80 406	2 090	3 403	22	54			117 269	121 781	239 050
35—39 „	25 074	24 777	84 297	84 710	3 332	5 901	28	60			112 751	115 450	228 201
40—44 „	15 817	16 517	75 267	72 333	4 214	8 624	31	57			95 332	97 532	192 864
45—49 „	10 489	12 277	65 255	61 485	5 202	11 971	35	78			80 986	85 812	166 798
50—54 „	7 509	9 368	52 474	47 517	6 364	14 266	24	55			66 373	71 208	137 581
55—59 „	6 260	8 515	45 772	39 431	8 444	19 037	34	47			60 513	67 033	127 546
60—64 „	4 533	6 903	33 409	26 983	9 821	20 600	18	40			47 781	54 528	102 309
65—69 „	2 971	5 243	20 585	16 367	9 281	19 822	15	27			32 853	41 461	74 314
70—74 „	1 829	3 394	10 861	7 589	7 961	16 013	9	17			20 661	27 014	47 675
75—79 „	880	1 630	4 695	2 695	5 150	9 672	—	2			10 725	13 999	24 724
80 j. en ouder.	538	981	1 892	1 007	3 809	6 570	—	2			6 239	8 560	14 799
Tot. incl. onbek.	1 039 261	1 019 214	522 524	522 431	66 854	137 932	228	469			1 629 035	1 680 093	3 309 128

HET RIJK OP 1 DECEMBER 1869.
Le Royaume au 1 décembre 1869.

beneden 1 jaar.	53 568	52 584	—	—	—	—	—	—	—	—	53 568	52 584	106 152
1 „	46 750	46 297	—	—	—	—	—	—	—	—	46 750	46 297	93 047
2 „	46 530	46 006	—	—	—	—	—	—	—	—	46 530	46 006	92 536
3 „	44 689	44 288	—	—	—	—	—	—	—	—	44 689	44 288	88 977
4 „	42 882	42 818	—	—	—	—	—	—	—	—	42 882	42 818	85 700
0—4 „	234 419	231 993	—	—	—	—	—	—	—	—	234 419	231 993	466 412
5—9 „	197 153	193 256	—	—	—	—	—	—	—	—	197 153	193 256	390 409
10—14 „	170 317	167 631	—	—	—	—	—	—	—	—	170 317	167 631	337 948
15—19 „	164 452	162 005	191	1254	7	16	1	—	—	1	164 651	163 276	327 927
20—24 „	128 381	119 958	10 201	23 944	106	317	2	10	8	9	138 698	144 238	282 936
25—29 „	82 480	71 875	53 527	70 673	807	1 459	16	35	21	40	136 851	144 082	280 933
30—34 „	42 759	38 578	81 791	90 490	1 856	3 085	21	71	27	65	126 454	132 289	258 743
35—39 „	23 538	23 343	85 071	86 404	2 653	4 844	37	70	51	89	111 350	114 750	226 100
40—44 „	16 270	17 319	83 655	80 570	3 542	7 728	43	97	73	85	103 583	105 793	209 376
45—49 „	12 767	14 162	79 379	73 405	5 029	11 123	52	120	83	101	97 310	98 911	196 221
50—54 „	9 921	11 464	63 960	57 119	6 451	14 832	54	91	59	96	80 445	83 602	164 047
55—59 „	7 193	9 047	49 690	43 272	7 712	18 523	45	80	51	89	64 691	71 011	135 702
60—64 „	5 320	7 008	34 766	28 619	8 848	19 225	21	42	55	81	49 010	54 975	103 985
65—69 „	4 093	6 164	25 146	19 394	10 719	21 672	24	40	41	42	40 023	47 312	87 335
70—74 „	2 534	4 036	14 051	9 778	10 154	17 945	13	22	18	18	26 770	31 799	58 569
75—79 „	1 309	2 501	5 992	3 751	6 727	12 478	9	7	9	14	14 046	18 751	32 797
80 j. en ouder.	685	1 393	2 256	1 155	4 674	8 348	4	3	3	1	7 622	10 900	18 522
Tot. incl. onbek.	1 104 035	1 082 201	589 914	590 081	69 328	141 707	342	688	499	733	1 764 118	1 815 411	3 579 529

HET RIJK OP 31 DECEMBER 1879.
Le Royaume au 31 décembre 1879.

LEEFTIJDEN. *Ages.*	ONGEHUWD. *Célibataires.*		GEHUWD. *Mariés.*		WED. STAAT. *Veufs et veuves.*		GESCH. V. ECHT. *Divorcés.*		GESCH. V. T. EN B. *Pers. sép. de corps.*		TOTAAL. (inclusief onbekend.) *Total.*		
	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	*Totaal.*
beneden 1 jaar.	65 272	63 923	—	—	—	—	—	—	—	—	65 272	63 923	129 195
1 „	56 352	55 458	—	—	—	—	—	—	—	—	56 352	55 458	111 810
2 „	53 536	53 057	—	—	—	—	—	—	—	—	53 536	53 057	106 593
3 „	52 017	51 748	—	—	—	—	—	—	—	—	52 017	51 748	103 765
4 „	49 162	48 708	—	—	—	—	—	—	—	—	49 162	48 708	97 870
0—4 „	276 339	272 894	—	—	—	—	—	—	—	—	276 339	272 894	549 233
5—9 „	225 481	224 978	—	—	—	—	—	—	—	—	225 481	224 978	450 459
10—14 „	205 329	204 048	—	—	—	—	—	—	—	—	205 329	204 048	409 377
15—19 „	184 428	180 624	309	1 830	3	19	—	—	—	2	184 740	182 475	367 215
20—24 „	139 981	123 272	15 348	33 723	110	324	5	14	7	21	155 451	157 354	312 805
25—29 „	77 295	63 415	66 102	83 984	916	1 447	15	54	32	46	144 360	148 946	293 306
30—34 „	36 668	33 345	85 215	92 641	1 709	2 687	37	76	34	62	123 663	128 811	252 474
35—39 „	25 004	24 063	97 442	98 821	2 649	4 811	55	132	49	87	125 199	127 914	253 113
40—44 „	18 004	18 625	93 818	91 802	3 629	7 444	65	149	60	89	115 576	118 109	233 685
45—49 „	12 600	14 106	80 902	76 280	4 436	10 019	69	128	63	92	98 071	100 625	198 696
50—54 „	10 305	12 098	72 266	65 149	6 107	14 762	66	121	72	84	88 816	92 214	181 030
55—59 „	8 769	10 592	62 843	54 304	8 294	19 270	59	120	55	83	80 020	84 369	164 389
60—64 „	6 754	8 556	44 364	36 034	9 788	22 291	42	77	67	50	61 015	67 008	128 023
65—69 „	4 482	6 377	28 463	21 770	10 782	23 284	20	46	34	48	43 781	51 525	95 306
70—74 „	2 833	4 155	15 162	10 394	9 922	18 565	11	34	27	23	27 955	33 171	61 126
75—79 „	1 606	2 687	7 166	4 328	8 256	14 422	5	15	8	5	17 041	21 457	38 498
80 j. en ouder.	851	1 645	2 786	1 419	6 527	10 383	1	5	3	2	10 168	13 454	23 622
Tot. incl. onbek.	1 236 860	1 205 604	672 205	672 512	73 136	149 747	450	971	511	694	1 983 164	2 029 529	4 012 693

HET RIJK OP 31 DECEMBER 1889.
Le Royaume au 31 décembre 1889.

beneden 1 jaar.	67 484	65 526	—	—	—	—	—	—	—	—	67 484	65 526	133 010
1 „	60 884	59 792	—	—	—	—	—	—	—	—	60 884	59 792	120 676
2 „	58 648	57 634	—	—	—	—	—	—	—	—	58 648	57 634	116 282
3 „	56 633	56 141	—	—	—	—	—	—	—	—	56 633	56 141	112 774
4 „	55 394	54 767	—	—	—	—	—	—	—	—	55 394	54 767	110 161
0—4 „	299 043	293 860	—	—	—	—	—	—	—	—	299 043	293 860	592 903
5—9 „	255 745	254 505	—	—	—	—	—	—	—	—	255 745	254 505	510 250
10—14 „	243 635	242 055	2	15	1	—	—	—	—	—	243 639	242 070	485 709
15—19 „	212 267	210 815	363	2 091	12	33	—	3	—	—	212 642	212 942	425 584
20—24 „	165 804	149 522	19 084	40 591	139	388	8	36	14	24	185 052	190 561	375 613
25—29 „	88 629	75 011	72 516	91 282	911	1 497	60	143	35	50	162 154	167 983	330 137
30—34 „	41 697	37 370	94 786	101 952	1 869	2 941	119	279	65	108	138 537	142 651	281 188
35—39 „	26 037	24 830	102 463	103 934	2 873	5 130	169	301	87	156	131 630	134 351	265 981
40—44 „	17 513	18 549	91 205	89 112	3 702	7 506	177	266	92	147	112 693	115 581	228 274
45—49 „	15 124	16 047	91 171	86 534	5 314	11 181	177	281	157	176	111 946	114 219	226 165
50—54 „	12 361	13 830	81 089	74 876	6 935	15 435	160	253	122	175	100 670	104 569	205 239
55—59 „	9 126	11 016	64 176	56 345	8 117	19 077	117	200	125	152	81 663	86 791	168 454
60—64 „	7 299	9 534	51 291	42 022	10 429	23 763	83	152	101	121	69 204	75 593	144 797
65—69 „	5 699	7 766	37 547	28 867	12 845	26 551	57	137	87	71	56 235	63 393	119 628
70—74 „	3 748	5 298	20 507	14 249	11 897	22 906	39	67	31	35	36 224	42 555	78 779
75—79 „	1 856	3 022	8 714	5 480	8 981	16 892	12	31	27	15	19 590	25 440	45 030
80 j. en ouder.	1 005	1 858	3 328	1 659	7 390	12 170	2	16	4	6	11 729	15 709	27 438
Tot. incl. onbek.	1 406 646	1 374 956	738 256	739 051	81 419	165 496	1180	2167	947	1236	2 228 487	2 282 928	4 511 415

HET RIJK OP 31 DECEMBER 1899.
Le Royaume au 31 décembre 1899.

LEEFTIJDEN. *Ages.*	ONGEHUWD. *Célibataires.*		GEHUWD. *Mariés.*		WED. STAAT. *Veufs et veuves.*		GESCH. V. ECHT. *Divorcés.*		GESCH. V. T. EN B. *Pers. sép. de corps.*		TOTAAL. (inclusief onbekend.) *Total.*		
	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	*Totaal.*
beneden 1 jaar.	74 126	72 263	—	—	—	—	—	—	—	—	74 126	72 263	146 389
1 „	67 494	66 065	—	—	—	—	—	—	—	—	67 494	66 065	133 559
2 „	65 959	65 276	—	—	—	—	—	—	—	—	65 959	65 276	131 235
3 „	65 037	63 805	—	—	—	—	—	—	—	—	65 037	63 805	128 842
4 „	61 791	60 965	—	—	—	—	—	—	—	—	61 791	60 965	122 756
0—4 „	334 407	328 374	—	—	—	—	—	—	—	—	334 407	328 374	662 781
5—9 „	289 669	286 774	—	—	—	—	—	—	—	—	289 669	286 774	576 443
10—14 „	270 984	267 091	—	—	—	—	—	—	—	—	270 984	267 091	538 075
15—19 „	243 365	240 071	456	2 565	14	21	—	3	2	4	243 837	242 664	486 501
20—24 „	195 496	178 247	23 924	48 158	157	355	11	50	23	35	219 614	226 845	446 459
25—29 „	98 482	86 949	86 298	108 537	837	1 434	89	216	64	91	185 773	197 228	383 001
30—34 „	47 377	46 530	117 066	125 155	1 784	3 037	197	426	87	122	166 513	175 270	341 783
35—39 „	29 278	30 768	117 484	117 476	2 588	4 936	269	470	120	190	149 745	153 842	303 587
40—44 „	19 972	21 649	103 458	99 539	3 497	7 406	310	521	172	203	127 414	129 320	256 734
45—49 „	15 905	17 273	97 399	91 998	5 077	11 240	339	541	189	236	118 910	121 289	240 199
50—54 „	12 095	14 204	80 022	74 066	6 661	14 848	279	414	167	255	99 227	103 789	203 016
55—59 „	10 734	12 638	73 787	64 808	9 455	21 031	226	399	214	194	94 418	99 070	193 488
60—64 „	8 748	10 629	58 543	49 441	11 795	25 498	167	293	139	161	79 395	86 023	165 418
65—69 „	5 915	7 972	39 074	30 230	12 933	26 988	128	205	114	101	58 165	65 497	123 662
70—74 „	4 022	5 909	23 601	16 483	13 660	25 756	67	106	64	76	41 414	48 332	89 746
75—79 „	2 364	3 840	11 867	7 438	11 797	20 633	36	73	33	19	26 098	32 003	58 101
80 j. en ouder.	1 343	2 428	4 490	2 334	9 095	15 256	12	22	29	23	14 969	20 063	35 032
Tot. incl. onbek.	1 590 178	1 561 358	837 475	838 247	89 355	178 443	2131	3740	1417	1712	2 520 602	2 583 535	5 104 137

HET RIJK OP 31 DECEMBER 1909.
Le Royaume au 31 décembre 1909.

beneden 1 jaar.	81 051	78 732	—	—	—	—	—	—	—	—	81 051	78 732	159 783
1 „	75 703	73 870	—	—	—	—	—	—	—	—	75 703	73 870	149 573
2 „	73 552	72 146	—	—	—	—	—	—	—	—	73 552	72 146	145 698
3 „	71 384	70 356	—	—	—	—	—	—	—	—	71 384	70 356	141 740
4 „	70 969	69 564	—	—	—	—	—	—	—	—	70 969	69 564	140 533
0—4 „	372 659	364 668	—	—	—	—	—	—	—	—	372 659	364 668	737 327
5—9 „	337 778	330 834	—	—	—	—	—	—	—	—	337 778	330 834	668 612
10—14 „	310 966	305 799	—	—	—	—	—	—	—	—	310 966	305 799	616 765
15—19 „	278 956	273 696	380	2 923	1	4	—	5	—	6	279 337	276 634	555 971
20—24 „	218 184	194 536	27 483	56 033	133	278	51	110	23	52	245 877	251 009	496 886
25—29 „	110 697	96 003	104 778	128 467	802	1 196	202	425	69	113	216 550	226 204	442 754
30—34 „	54 440	54 418	144 586	153 237	1 799	2 786	424	669	100	149	201 357	211 260	412 617
35—39 „	31 657	36 079	140 505	142 337	2 505	4 600	459	774	133	204	175 264	183 995	359 259
40—44 „	22 505	27 848	129 458	126 295	3 599	7 404	606	866	156	246	156 334	162 661	318 995
45—49 „	18 136	22 094	114 595	107 965	4 847	10 833	532	803	197	268	138 312	141 969	280 281
50—54 „	13 923	16 748	93 317	85 433	6 528	14 563	466	735	226	299	114 468	117 780	232 248
55—59 „	11 714	13 970	81 542	71 935	9 179	20 666	396	630	211	280	103 046	107 483	210 529
60—64 „	8 663	11 188	59 826	50 267	11 543	24 747	291	436	155	194	80 486	86 834	167 320
65—69 „	7 194	9 386	46 966	36 551	15 073	29 986	226	324	149	159	69 614	76 407	146 021
70—74 „	4 927	6 842	28 866	20 623	16 085	29 253	107	193	76	71	50 064	56 982	107 046
75—79 „	2 443	3 923	13 111	8 237	12 659	21 504	59	93	40	32	28 315	33 789	62 104
80 j. en ouder.	1 529	2 892	5 571	2 853	11 514	18 909	24	39	16	9	18 654	24 702	43 356
Tot. incl. onbek.	1 806 388	1 770 938	990 991	993 171	96 269	186 735	3843	6102	1551	2082	2 899 125	2 959 050	5 858 175

GEMEENTEN MET 5 000 EN MINDER INWONERS OP 31 DECEMBER 1909.
Communes de 5 000 habitants et moins au 31 décembre 1909.

LEEFTIJDEN. *Ages.*	ONGEHUWD. *Célibataires.*		GEHUWD. *Mariés.*		WED. STAAT. *Veufs et veuves.*		GESCH. V. ECHT. *Divorcés.*		GESCH. V. T. EN B. *Pers. sép. de corps.*		TOTAAL. (inclusief onbekend.) *Total.*		
	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	*Totaal.*
beneden 1 jaar.	24 903	24 018	—	—	—	—	—	—	—	—	24 903	24 018	48 921
1 „	22 760	22 336	—	—	—	—	—	—	—	—	22 760	22 336	45 096
2 „	22 006	21 572	—	—	—	—	—	—	—	—	22 006	21 572	43 578
3 „	21 348	21 209	—	—	—	—	—	—	—	—	21 348	21 209	42 557
4 „	21 353	20 966	—	—	—	—	—	—	—	—	21 353	20 964	42 317
0—4 „	112 370	110 099	—	—	—	—	—	—	—	—	112 370	110 099	222 469
5—9 „	101 429	99 720	—	—	—	—	—	—	—	—	101 429	99 720	201 149
10—14 „	93 278	91 212	—	—	—	—	—	—	—	—	93 278	91 212	184 490
15—19 „	82 588	76 947	72	689	—	—	—	—	—	2	82 660	77 638	160 298
20—24 „	66 643	52 964	5 976	14 090	31	81	1	8	1	7	72 653	67 150	139 803
25—29 „	37 544	26 329	25 832	34 083	226	275	18	44	7	14	63 629	60 745	124 374
30—34 „	20 732	14 689	38 674	42 437	498	714	29	43	12	20	59 946	57 903	117 849
35—39 „	12 185	9 585	39 604	40 407	813	1 124	40	68	18	33	52 660	51 218	103 878
40—44 „	8 719	7 236	37 726	36 651	1 189	1 806	58	62	18	23	47 711	45 779	93 490
45—49 „	6 888	5 781	33 680	31 680	1 636	2 669	45	81	22	24	42 271	40 238	82 509
50—54 „	5 449	4 476	28 017	25 715	2 173	3 621	51	56	27	44	35 720	33 912	69 632
55—59 „	4 761	3 926	25 510	22 600	3 180	5 492	34	50	30	40	33 517	32 109	65 626
60—64 „	3 647	3 045	19 398	16 151	4 095	6 917	32	54	25	27	27 200	26 195	53 395
65—69 „	3 104	2 571	16 247	12 449	5 597	8 886	34	36	25	27	25 009	23 969	48 978
70—74 „	2 120	1 784	10 293	7 065	6 012	8 958	10	15	16	13	18 451	17 835	36 286
75—79 „	1 061	1 020	4 767	2 783	4 748	6 535	10	10	7	6	10 593	10 354	20 947
80 j. en ouder.	698	758	1 977	925	4 231	5 546	3	2	4	2	6 913	7 233	14 146
Tot. incl. onbek.	563 219	512 146	287 775	287 732	34 429	52 625	365	529	212	282	886 019	853 323	1 739 342

GEMEENTEN MET 5 001—20 000 INWONERS OP 31 DECEMBER 1909.
Communes de 5 001—20 000 habitants au 31 décembre 1909.

beneden 1 jaar.	25 610	24 588	—	—	—	—	—	—	—	—	25 610	24 588	50 198
1 „	23 731	23 169	—	—	—	—	—	—	—	—	23 731	23 169	46 900
2 „	22 817	22 182	—	—	—	—	—	—	—	—	22 817	22 182	44 999
3 „	22 252	21 729	—	—	—	—	—	—	—	—	22 252	21 729	43 981
4 „	22 200	21 602	—	—	—	—	—	—	—	—	22 200	21 602	43 802
0—4 „	116 610	113 270	—	—	—	—	—	—	—	—	116 610	113 270	229 880
5—9 „	104 039	100 770	—	—	—	—	—	—	—	—	104 039	100 770	204 809
10—14 „	95 377	92 969	—	—	—	—	—	—	—	—	95 377	92 969	188 346
15—19 „	84 499	80 870	92	868	—	3	—	1	—	1	84 591	81 743	166 334
20—24 „	64 495	53 944	7 789	16 657	42	77	4	10	2	9	72 332	70 697	143 029
25—29 „	32 932	25 418	30 372	38 144	243	350	27	33	14	22	63 588	63 967	127 555
30—34 „	16 229	14 009	42 731	45 161	582	717	50	93	18	28	59 611	60 008	119 619
35—39 „	9 780	9 402	41 588	42 132	760	1 319	61	114	23	28	52 213	52 995	105 208
40—44 „	7 058	7 328	38 510	37 056	1 118	2 008	91	116	17	41	46 800	46 549	93 349
45—49 „	5 863	5 789	33 766	31 524	1 528	2 831	99	113	42	44	41 299	40 301	81 600
50—54 „	4 467	4 447	27 733	25 238	2 082	3 938	80	112	36	48	34 401	33 784	68 185
55—59 „	3 775	3 776	24 339	21 284	2 842	5 529	94	84	53	43	31 104	30 717	61 821
60—64 „	2 932	3 002	18 069	15 142	3 717	6 915	60	68	34	38	24 813	25 166	49 979
65—69 „	2 431	2 464	14 562	11 200	4 661	8 600	48	53	48	34	21 751	22 351	44 102
70—74 „	1 696	1 936	9 039	6 406	5 058	8 468	20	27	27	9	15 842	16 846	32 688
75—79 „	831	1 044	4 196	2 564	4 090	6 384	16	11	9	10	9 143	10 013	19 156
80 j. en ouder.	532	750	1 730	844	3 764	5 369	4	4	5	1	6 035	6 968	13 003
Tot. incl. onbek.	553 542	521 194	294 517	294 220	30 487	52 508	654	839	328	356	879 556	869 121	1 748 677

GEMEENTEN MET 20 001—50 000 INWONERS OP 31 DECEMBER 1909.
Communes avec 20 001—50 000 habitants au 31 décembre 1909.

LEEFTIJDEN. *Ages.*	Ongehuwd. *Célibataires.*		Gehuwd. *Mariés.*		Wed. Staat. *Veufs et veuves.*		Gesch. v. echt. *Divorcés.*		Gesch. v. T. en B. *Pers. sép. de corps.*		TOTAAL. (inclusief onbekend.) *Total.*		
	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	*Totaal.*
beneden 1 jaar.	8 563	8 439	—	—	—	—	—	—	—	—	8 563	8 439	17 002
1 „	7 948	8 036	—	—	—	—	—	—	—	—	7 948	8 036	15 984
2 „	7 983	7 876	—	—	—	—	—	—	—	—	7 983	7 876	15 859
3 „	7 568	7 679	—	—	—	—	—	—	—	—	7 568	7 679	15 247
4 „	7 630	7 375	—	—	—	—	—	—	—	—	7 630	7 375	15 005
0—4 „	39 692	39 405	—	—	—	—	—	—	—	—	39 692	39 405	79 097
5—9 „	36 178	36 116	—	—	—	—	—	—	—	—	36 178	36 116	72 294
10—14 „	33 912	33 685	—	—	—	—	—	—	—	—	33 912	33 685	67 597
15—19 „	31 108	31 243	46	347	—	—	—	1	—	1	31 154	31 592	62 746
20—24 „	23 327	21 379	3 685	6 818	16	25	9	15	1	2	27 038	28 239	55 277
25—29 „	10 201	9 724	12 664	14 632	89	139	24	39	7	10	22 985	24 544	47 529
30—34 „	4 345	5 363	16 123	16 937	184	330	38	56	8	24	20 701	22 711	43 412
35—39 „	2 369	3 767	15 398	15 680	238	534	40	73	7	27	18 055	20 081	38 136
40—44 „	1 682	2 927	13 915	13 587	368	901	39	60	23	24	16 030	17 499	33 529
45—49 „	1 384	2 364	12 285	11 445	438	1 247	43	74	29	32	14 180	15 163	29 343
50—54 „	1 072	1 861	9 684	8 840	584	1 612	44	75	24	34	11 408	12 423	23 831
55—59 „	833	1 429	8 111	7 285	819	2 235	47	73	18	29	9 829	11 051	20 880
60—64 „	592	1 224	5 855	4 875	994	2 691	29	50	23	31	7 493	8 871	16 364
65—69 „	476	1 057	4 305	3 363	1 312	3 007	20	41	21	17	6 135	7 485	13 620
70—74 „	347	718	2 568	1 942	1 403	3 106	18	22	7	10	4 343	5 798	10 141
75—79 „	178	480	1 077	771	1 083	2 219	4	12	6	3	2 348	3 485	5 833
80 j. en ouder.	103	312	512	277	1 114	2 047	4	10	3	—	1 736	2 646	4 382
Tot. incl. onbek.	187 801	193 056	106 229	106 803	8 642	20 093	359	601	177	244	303 221	320 800	624 021

GEMEENTEN MET 50 001—100 000 INWONERS OP 31 DECEMBER 1909.
Communes avec 50 001—100 000 habitants au 31 décembre 1909.

beneden 1 jaar.	4 637	4 677	—	—	—	—	—	—	—	—	4 637	4 677	9 314
1 „	4 506	4 238	—	—	—	—	—	—	—	—	4 506	4 238	8 744
2 „	4 354	4 222	—	—	—	—	—	—	—	—	4 354	4 222	8 576
3 „	4 231	4 126	—	—	—	—	—	—	—	—	4 231	4 126	8 357
4 „	4 240	4 209	—	—	—	—	—	—	—	—	4 240	4 209	8 449
0—4 „	21 968	21 472	—	—	—	—	—	—	—	—	21 968	21 472	43 440
5—9 „	20 499	19 974	—	—	—	—	—	—	—	—	20 499	19 974	40 473
10—14 „	19 306	18 941	—	—	—	—	—	—	—	—	19 306	18 941	38 247
15—19 „	18 154	18 535	26	133	—	—	—	—	—	—	18 180	18 668	36 848
20—24 „	13 905	14 636	1 697	3 075	10	14	1	10	3	4	15 618	17 739	33 357
25—29 „	6 729	7 768	6 816	7 953	42	70	9	20	4	10	13 600	15 821	29 421
30—34 „	2 902	4 350	9 442	9 816	103	206	38	42	9	13	12 495	14 427	26 922
35—39 „	1 646	2 769	8 803	9 147	127	312	29	53	7	19	10 612	12 300	22 912
40—44 „	1 128	2 310	8 181	8 094	198	523	44	73	18	35	9 569	11 036	20 605
45—49 „	889	1 957	7 241	6 904	278	804	34	47	17	29	8 461	9 742	18 203
50—54 „	679	1 354	5 720	5 481	353	1 054	28	56	28	26	6 808	7 971	14 779
55—59 „	573	1 139	5 129	4 481	548	1 485	23	50	18	22	6 291	7 177	13 468
60—64 „	414	956	3 719	3 222	639	1 755	31	34	12	20	4 816	5 987	10 803
65—69 „	331	842	2 640	2 145	833	2 121	13	24	5	18	3 822	5 150	8 972
70—74 „	219	582	1 620	1 227	877	1 910	9	28	4	9	2 729	3 756	6 485
75—79 „	118	356	721	493	678	1 467	4	9	4	3	1 525	2 328	3 853
80 j. en ouder.	62	251	325	169	625	1 274	1	1	1	2	1 014	1 697	2 711
Tot. incl. onbek.	109 525	118 192	62 080	62 340	5 311	12 996	264	447	130	210	177 316	194 187	371 503

GEMEENTEN MET MEER DAN 100 000 INWONERS OP 31 DECEMBER 1909.
Communes avec plus de 100 000 habitants au 31 décembre 1909.

LEEFTIJDEN. *Ages.*	Ongehuwd. *Célibataires.*		Gehuwd. *Mariés.*		Wed. Staat. *Veufs et veuves.*		Gesch. v. echt. *Divorcés.*		Gesch. v. T. en B. *Pers. sép. de corps.*		TOTAAL. (inclusief onbekend.) *Total.*		
	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	*Totaal.*
beneden 1 jaar.	17 338	17 009	—	—	—	—	—	—	—	—	17 338	17 009	34 347
1 „	16 756	16 090	—	—	—	—	—	—	—	—	16 756	16 090	32 846
2 „	16 394	16 293	—	—	—	—	—	—	—	—	16 394	16 293	32 687
3 „	15 985	15 613	—	—	—	—	—	—	—	—	15 985	15 613	31 598
4 „	15 545	15 412	—	—	—	—	—	—	—	—	15 545	15 412	30 957
0—4 „	82 018	80 417	—	—	—	—	—	—	—	—	82 018	80 417	162 435
5—9 „	75 627	74 252	—	—	—	—	—	—	—	—	75 627	74 252	149 879
10—14 „	69 086	68 992	—	—	—	—	—	—	—	—	69 086	68 992	138 078
15—19 „	62 605	66 099	144	885	1	1	—	3	—	2	62 750	66 990	129 740
20—24 „	49 795	51 612	8 335	15 393	34	81	35	67	16	30	58 215	67 183	125 398
25—29 „	23 280	26 763	29 094	33 654	201	362	124	289	37	57	52 736	61 125	113 861
30—34 „	10 217	16 003	37 616	38 884	432	819	268	435	53	64	48 587	56 205	104 792
35—39 „	5 666	10 556	35 107	34 969	567	1 311	289	466	78	97	41 708	47 399	89 107
40—44 „	3 899	8 044	31 122	30 906	723	2 166	374	555	80	123	36 198	41 794	77 992
45—49 „	3 103	6 201	27 619	26 411	966	3 281	311	488	87	139	32 086	36 520	68 606
50—54 „	2 247	4 607	22 159	20 158	1 332	4 337	263	436	111	147	26 114	29 685	55 799
55—59 „	1 769	3 700	18 452	16 284	1 790	5 924	197	373	92	146	22 300	26 427	48 727
60—64 „	1 067	2 961	12 783	10 877	2 095	6 469	137	230	61	78	16 145	20 615	36 760
65—69 „	852	2 450	9 212	7 394	2 664	7 371	111	170	50	63	12 890	17 449	30 339
70—74 „	545	1 822	5 346	3 983	2 734	6 811	50	101	22	30	8 697	12 747	21 444
75—79 „	253	1 023	2 350	1 626	2 059	4 899	25	50	14	10	4 702	7 608	12 310
80 j. en ouder.	134	821	1 027	638	1 780	4 673	12	22	3	4	2 956	6 158	9 114
Tot. incl. onbek.	392 170	426 325	240 368	242 066	17 380	48 509	2196	3685	704	990	652 829	721 577	1374 406

Uit deze cijfers is in de eerste plaats de volgende tabel afgeleid.

DE BEVOLKING DES RIJKS NAAR LEEFTIJDSGROEPEN EN GESLACHTEN BIJ DE VERSCHILLENDE VOLKSTELLINGEN (VOOR DIE VAN 1909 MET ONDERSCHEIDING TUSSCHEN DE VIJF GROEPEN VAN GEMEENTEN IN PERCENT DER TOTALE BEVOLKING VAN IEDER GESLACHT.

Distribution de la population d'après le sexe et l'âge en pourcent de la population totale de chaque sexe.

LEEFTIJDEN. *Ages.*	1 Januari 1830. Rijk. *Le Royaume.*		1 Januari 1840. Rijk. *Le Royaume.*		19 November 1849. Rijk. *Le Royaume.*		31 December 1859. Rijk. *Le Royaume.*		1 December 1869. Rijk. *Le Royaume.*		31 December 1879. Rijk. *Le Royaume.*		31 December 1889. Rijk. *Le Royaume.*		31 December 1899. Rijk. *Le Royaume.*	
	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*
0—4 jaren	13.43	12.51	13.60	12.85	11.57	10.99	12.40	11.87	13.29	12.79	13.93	13.44	13.42	12.88	13.27	12.71
5—9 *années.*	12.44	11.58	11.26	10.56	11.68	10.99	11.09	10.57	11.18	10.65	11.37	11.09	11.48	11.15	11.49	11.10
10—14 „	19.92	18.96	20.95	19.86	11.09	10.47	9.76	9.27	9.66	9.24	10.35	10.05	10.93	10.60	10.75	10.34
15—19 „					9.48	9.09	9.92	9.47	9.34	9.—	9.32	8.99	9.54	9.33	9.67	9.39
20—24 „	8.23	8.40	8.87	8.87	9.—	9.—	9.14	9.10	7.87	7.95	7.84	7.75	8.30	8.35	8.71	8.78
25—29 „	7.99	7.99	7.47	7.65	8.48	8.39	7.69	7.77	7.76	7.94	7.29	7.35	7.28	7.36	7.37	7.63
30—34 „	7.11	7.21	6.57	6.70	7.16	7.13	7.20	7.25	7.17	7.29	6.24	6.35	6.22	6.25	6.61	6.79
35—39 „	6.10	6.56	6.56	6.52	6.27	6.32	6.92	6.88	6.31	6.32	6.31	6.30	5.90	5.88	5.94	5.96
40—44 „	5.28	5.74	5.70	5.74	5.36	5.44	5.85	5.81	5.87	5.83	5.83	5.82	5.06	5.06	5.05	5.01
45—49 „	4.23	4.40	4.63	5.03	5.15	5.29	4.97	5.11	5.52	5.45	4.94	4.96	5.02	5.01	4.72	4.69
50—54 „					4.46	4.65	4.08	4.24	4.56	4.61	4.47	4.54	4.52	4.58	3.94	4.02
55—59 „	10.30	10.95	9.65	10.62	3.35	3.82	3.72	3.99	3.67	3.91	4.04	4.16	3.66	3.80	3.75	3.83
60—64 „					2.69	3.21	2.93	3.25	2.78	3.03	3.08	3.30	3.11	3.31	3.15	3.33
65—69 „					1.81	2.17	2.02	2.47	2.27	2.61	2.21	2.54	2.52	2.78	2.31	2.53
70—74 „	4.97	5.70	4.74	5.60	1.23	1.49	1.27	1.61	1.52	1.75	1.41	1.63	1.63	1.86	1.64	1.87
75—79 „					0.75	0.94	0.66	0.83	0.80	1.03	0.86	1.06	0.88	1.11	1.04	1.24
80 jaar en daarboven					0.47	0.61	0.38	0.51	0.43	0.60	0.51	0.67	0.54	0.69	0.59	0.78

LEEFTIJDEN. *Ages.*	31 December 1909. Rijk. *Le Royaume.*		Gemeenten met : *Communes avec :* 5 000 en minder inw.		5 001—20 000 inwoners.		20 001—50 000 inwoners.		50 001—100 000 inwoners.		meer dan 100 000 inw.	
	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*
0—4 jaren	12.85	12.33	12.68	12.90	13.26	13.03	13.09	12.28	12.39	11.06	12.56	11.15
5—9 *années.*	11.65	11.18	11.45	11.69	11.83	11.59	11.93	11.26	11.56	10.29	11.59	10.29
10—14 „	10.73	10.33	10.53	10.69	10.84	10.70	11.18	10.50	10.88	9.75	10.58	9.56
15—19 „	9.64	9.35	9.33	9.10	9.62	9.41	10.28	9.85	10.26	9.61	9.61	9.28
20—24 „	8.48	8.48	8.20	7.87	8.22	8.13	8.92	8.80	8.81	9.14	8.92	9.31
25—29 „	7.47	7.64	7.18	7.12	7.23	7.36	7.58	7.65	7.67	8.15	8.08	8.47
30—34 „	6.95	7.13	6.77	6.79	6.78	6.90	6.83	7.08	7.05	7.43	7.44	7.79
35—39 „	6.05	6.22	5.94	6.00	5.94	6.10	5.96	6.26	5.98	6.33	6.39	6.57
40—44 „	5.39	5.50	5.39	5.36	5.32	5.36	5.29	5.45	5.40	5.68	5.55	5.79
45—49 „	4.77	4.80	4.77	4.72	4.69	4.64	4.68	4.73	4.77	5.02	4.92	5.06
50—54 „	3.95	3.98	4.03	3.97	3.91	3.89	3.76	3.87	3.84	4.11	4.00	4.11
55—59 „	3.55	3.63	3.78	3.76	3.54	3.53	3.24	3.44	3.55	3.70	3.42	3.66
60—64 „	2.78	2.94	3.07	3.07	2.82	2.90	2.47	2.77	2.72	3.08	2.47	2.86
65—69 „	2.40	2.58	2.82	2.81	2.47	2.57	2.02	2.33	2.15	2.65	1.98	2.42
70—74 „	1.73	1.93	2.08	2.09	1.80	1.94	1.43	1.81	1.54	1.93	1.33	1.77
75—79 „	0.97	1.14	1.20	1.21	1.04	1.15	0.77	1.09	0.86	1.20	0.72	1.06
80 jaar en daarboven	0.64	0.84	0.78	0.85	0.69	0.80	0.57	0.83	0.57	0.87	0.45	0.85

Indien deze cijfers niet gevitieerd werden door vertrek en vestiging, zouden zij een zuiver beeld kunnen geven van de afsterving der geslachten. Immers de bij eene volkstelling getelde personen, van welken leeftijd ook, zouden dan zijn de overgeblevenen uit de personen, die bij eene vorige volkstelling 10 jaar jonger waren, die zelf weder waren overgebleven uit een 10 jaar jongere generatie bij de daaraan voorafgaande volkstelling en zoo vervolgens. Aangezien de eerste volkstelling echter in 1830 is gehouden, zou van de boven 80 jarigen de afsterving uit die cijfers nog niet kunnen blijken, omdat deze alle zijn voortgekomen uit 0 jarigen van eene periode vóór de eerste volkstelling. Van de 80 jarigen en daar beneden zou dit wel het geval zijn en zouden bijv. in de vorige tabellen de 80 jarigen van 31 December 1909 zijn voortgekomen uit 0 jarigen, geteld op 1 Januari 1830.

De oorzaken der verschillen in de percentages der gelijkbejaarden bij verschillende volkstellingen zijn ten eerste gelegen in de verschillen der relatieve geboortecijfers. Is bijv. in eenig tijdperk de geboorte toevallig hoog of toevallig laag geweest, zoodat die jaren veel of weinig 0 jarigen hebben opgeleverd, dan moet, ceteris paribus, de groep der daaruit overgeblevenen bij gelegenheid der volgende volkstellingen hooge of lage percentages vertoonen. Ceteris paribus, want toevallig hooge of lage sterftecijfers onder die overgeblevenen, bijv. door epidemiën, die speciale leeftijden treffen, kunnen die verschillen weder nivelleeren of zelfs de verhoudingscijfers in tegengestelden zin wijzigen. Zoo ook kunnen van zelf groote exodi of groote toevloeden in bepaalde leeftijdsklassen invloed op de percentsgewijze verhoudingen uitoefenen. Toch schijnen deze laatste oorzaken niet zoo sterk gewerkt te hebben om de regelmaat in de verhoudingscijfers zoodanig te verbreken, dat deze niet meer te constateeren valt.

Om een voorbeeld te noemen: de 0—4 jarigen in 1839 geteld, verschillen vrij sterk met die van 1849, resp. 13.60 en 11.57 % bij de mannen en 12.85 en 10.99 % bij de vrouwen, vermoedelijk het gevolg van hoogere geboortecijfers in 1825—29 dan in 1835—39 of misschien geringere kindersterfte. Nu zullen ook, indien althans de sterfte, de migratie of beide oorzaken te zamen dit niet hebben te niet gedaan, bij alle volkstellingen, in de leeftijdsgroepen, die overlevenden bevatten van de 0—4 jarigen van einde 1839, de percentages hooger zijn, dan die der overgeblevenen uit de 0—4 jarigen van 1849. Dit blijkt, volgens onderstaande cijfers, ook werkelijk het geval te zijn.

OVERGEBLEVENEN UIT DE 0—4 JARIGEN.

Nombre de survécus des âgés d'un à quatre ans.

Mannen van 1839.		Mannen van 1849.		Vrouwen van 1839.		Vrouwen van 1849.	
1849	11.09	1859	9.76	1849	10.47	1859	9.27
1859	9.14	1869	7.87	1859	9.10	1869	7.95
1869	9.17	1879	6.24	1869	7.29	1879	6.35
1879	5.83	1889	5.06	1879	5.82	1889	5.06
1889	4.52	1899	3.94	1889	4.58	1899	4.02
1899	3.15	1909	2.78	1899	3.33	1909	2.94

Nog een ander sprekend voorbeeld.

OVERGEBLEVENEN UIT DE 25—29 JARIGEN:
Nombre de survécus des âgés de 25—29 ans.

Mannen. van 1839.		Mannen. van 1849.		Vrouwen. van 1839.		Vrouwen. van 1849.	
1849	7.47	1859	8.48	1849	7.65	1859	8.39
1859	6.27	1869	6.92	1859	6.32	1869	6.88
1869	4.97	1879	5.52	1869	5.11	1879	5.45
1879	3.67	1889	4.04	1879	3.91	1889	4.16
1889	2.21	1899	2.52	1889	2.54	1889	2.78
1899	0.88	1909	0.97	1899	1.11	1909	1.14

De cijfers der overgeblevenen uit de 0—4 jarigen van 1805—1809, waren in 1839 lager dan de cijfers der overgeblevenen uit de 0—4 jarigen van 1815—1819, doch nu zijn de cijfers voor volgende volkstellingen ook overal lager voor de eersten, dan voor de laatsten.

Naar het voorkomt, mag dit mede als aanwijzing gelden van de juistheid der gegevens, die bij de opvolgende volkstellingen zijn verkregen, voor wat de indeeling der bevolking naar den leeftijd betreft.

De wijzigingen, die het geboortecijfer in den loop der jaren heeft ondergaan, n.l. eene stijging sedert 1840 tot 1876 en daarna eene geregelde daling, spreekt zich ook uit in den loop der percentages van de 0—4 jarigen, n.l. eene stijging bij de mannen van 11.57 in 1849 tot 13.93 in 1879 en daarna eene daling tot 12.85 in 1909; ook voor de vrouwen is de loop der cijfers dezelfde. De verlenging van den levensduur doet zich vooral in de toeneming der cijfers in de hoogere leeftijdsklassen gevoelen. Voor de personen van 65 jaar en ouder waren de cijfers sedert 1829:

	Mannen.	Vrouwen.		Mannen.	Vrouwen.
1829	4.97	5.70	1879	4.99	5.90
1839	4.74	5.60	1889	5.57	6.44
1849	4.26	5.21	1899	5.58	6.42
1859	4.33	5.42	1909	5.74	6.46
1869	5.02	5.99			

Aannemend, dat de meest productieve leeftijd die van 20—54 jaar is, dat personen van 15—20 en van 55—64 jaar slechts als half productief zijn te beschouwen en dat tot de onproductieven gerekend moeten worden, kinderen beneden 15 jaar en ouden van dagen van 65 jaar en daarboven, geven onderstaande cijfers eenig beeld van de productieve kracht van ons volk en de wijzigingen, die zich daarin hebben voorgedaan.

	Onproductieven. (beneden 15 en boven 64 jaar).		Half productieven. (15—20 en 55—64 jaar).		Vol productieven. 20—54 jaar.	
	M.	V.	M.	V.	M.	V.
1849	38.60	37.66	15.52	16.12	45.88	46.22
1859	37.58	37.13	16.57	16.71	45.85	46.16
1869	39.15	38.67	15.79	15.94	45.06	45.39
1879	40.64	40.48	16.43	16.45	42.92	42.98
1889	41.40	41.07	16.31	16.34	42.59	42.59
1899	41.09	40.57	16.57	16.55	42.34	42.88
1909	40.76	40.33	15.97	15.92	43.26	43.75

Tot de verhooging van de percentages der onproductieven tot 1889 heeft van zelf de vermeerdering van het geboortecijfer tot 1876 bijgedragen, terwijl zich reeds in 1899, en nog sterker in 1909 den invloed van de verminderende geboorte doet gevoelen. De cijfers voor de half productieven zijn aan schommelingen onderhevig, terwijl, ofschoon in de laatste tienjarige periode weder eenige vermeerdering is waar te nemen, het aantal productieven onder ons volk bij de mannen in het tijdvak 1849 tot 1909 van 45.88 op 43.26 en bij de vrouwen van 46.22 op 43.75 is teruggegaan. De vermeerdering nà 1899 houdt van zelf weder verband met de vermindering der personen in den onproductieven leeftijd.

Bij alle volkstellingen zijn de verhoudingscijfers der jeugdigen in de eerste leeftijdsklassen bij de mannen grooter dan bij de vrouwen. In de leeftijdsklasse van 20—24 komen de cijfers elkander het meest nabij om in de hoogere leeftijdsklasse voor de vrouwen gunstiger te worden. Vooral in de hoogste leeftijdsklassen zijn de aandeelen der vrouwen overal grooter dan die der mannen. Het grooter aantal mannen in de jeugdige leeftijdsklassen is het gevolg van het jongensoverschot bij de geboorte, dat ten gevolge van de meerdere sterfte onder de jongens, op hoogere leeftijden minder wordt. De hoogere cijfers bij de vrouwen op hooge leeftijden vindt zijn oorzaak in het algemeen ouder worden van de vrouw, terwijl de schommelingen in de middelbare leeftijden, die ook van volkstelling tot volkstelling worden aangetroffen, verband houden met de grootere deelneming der mannen aan de migratiebeweging.

De invloed der migratie beweging, die in de verhoudingscijfers voor het Rijk niet zoo scherp aan het licht treedt, is zeer duidelijk waarneembaar bij vergelijking van de cijfers van den opbouw der bevolking voor de verschillende groepen van gemeenten; deze cijfers doen tevens zien, in welke leeftijdsgroepen de grootste mutatiën hebben plaats gehad.

In de eerste plaats blijkt uit de cijfers weder, dat, op eene enkele uitzondering na, de cijfers der groep van gemeenten met 5001 tot 20 000 zielen het meest nabij die van het Rijk komen, waaruit dus zou volgen, dat de bewoners dier gemeenten òf weinig òf niet aan de migratie mede doen, òf alleen onderling migreeren, òf dat de uit die groep naar andere groepen vertrekkenden, weder op gelijke wijze worden aangevuld.

In de groep der kleinste gemeenten is bij de mannen het aantal personen beneden 20 jaar betrekkelijk gering en zijn ook nog de percentages in de middelbare leeftijden laag, waardoor de cijfers der ouderen uitteraard hooger moeten zijn. Dit wijst op vertrek uit die groep van gemeenten van geheele gezinnen, waarin nog jeugdige personen voorkomen. Dat in die gemeenten bij de vrouwen de percentages niet laag zijn, wat het vertrek van geheele gezinnen toch zou doen verwachten, is het gevolg daarvan, dat, behalve de vrouwelijke echtgenooten der vertrekkende gezinnen, nog een groot aantal ongehuwde vrouwen als dienstboden naar de groote gemeenten trekken, waardoor de cijfers voor de middelbare leeftijden worden gedrukt en waardoor die der jeugdigen uit den aard der zaak toenemen. In vergelijking met het Rijk, waarvan het percentage der 20—49 jarigen in 1909 39.77 bedroeg was dat der kleinste gemeenten 37.86.

Ook in de beide groepen van grootste gemeenten is het aantal jeugdigen, vooral bij de vrouwen, zeer gering. Ook hier is de oorzaak gelegen in de overvulling van de middelbare leeftijdsklassen tengevolge van meer vestiging dan vertrek. Vooral bij de vrouwen is dit in hooge mate het geval. De cijfers der leeftijdsklassen eenigszins combineerend, wordt het volgende overzicht verkregen, waaruit het bovenstaande duidelijker zichtbaar is.

TIJDSTIPPEN DER VOLKSTELLINGEN. *Epoques des recensements.*	Leeftijden. 1) *Ages.*	Ongehuwd. *Célibataires.*		Gehuwd. *Mariés.*		In weduwen staat. *Veufs et veuves.*		Gescheiden van echt. *Divorcés.*		Gescheiden van tafel en bed. *Pers. séparées de corps.*	
		M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*
19 November 1849.	15—19 jaar.	9987	9938	13	61	—	1	Onbekend begrepen onder de ongehuwden.		Onbekend begrepen onder de gehuwden.	
	20—24 „	9364	8662	623	1309	13	29				
	25—29 „	6524	5674	3393	4190	83	136				
	30—34 „	3727	3248	6059	6413	214	339				
	35—39 „	2198	2092	7454	7294	348	614				
	40—44 „	1519	1654	7983	7390	498	956				
	45—49 „	1264	1455	8034	7086	702	1459				
	50—54 „	1062	1355	7931	6552	1007	2093				
	55—59 „	982	1303	7604	5836	1414	2861				
	60—64 „	933	1306	7021	4767	2046	3927				
	65—69 „	886	1259	6427	3853	2687	4888				
	70—74 „	872	1208	5327	2849	3801	5943				
	75—79 „	916	1169	4421	2024	4663	6806				
	80 j. en ouder.	889	1210	3274	1163	5837	7627				
31 December 1859.	15—19 jaar.	9987	9937	13	62	—	1	—	—		
	20—24 „	9358	8539	630	1434	11	26	1	1		
	25—29 „	6331	5370	3587	4510	80	118	2	2		
	30—34 „	3559	3114	6260	6603	178	279	3	4		
	35—39 „	2224	2146	7476	7337	296	511	4	6		
	40—44 „	1659	1694	7895	7416	442	884	4	6		
	45—49 „	1295	1431	8058	7165	642	1395	5	9		
	50—54 „	1131	1315	7906	6673	959	2004	4	8		
	55—59 „	1034	1270	7564	5882	1396	2840	6	8		
	60—64 „	949	1266	6992	4948	2055	3778	4	8		
	65—69 „	904	1264	6266	3948	2825	4781	5	7		
	70—74 „	885	1256	5257	2809	3853	5928	5	7		
	75—79 „	820	1164	4378	1925	4802	6909	—	2		
	80 j. en ouder.	862	1144	3033	1176	6105	7676	—	2		
1 December 1869.	15—19 jaar.	9978	9922	22	77	—	1	—	—	—	—
	20—24 „	9256	8317	735	1660	8	22	—	1	1	—
	25—29 „	6027	4988	3911	4905	59	101	1	2	2	4
	30—34 „	3381	2917	6468	6840	147	233	2	5	2	5
	35—39 „	2114	2034	7640	7530	238	422	3	6	5	8
	40—44 „	1571	1637	8076	7616	342	730	4	9	7	8
	45—49 „	1312	1432	8157	7422	517	1124	5	12	9	10
	50—54 „	1233	1372	7951	6832	802	1774	7	11	7	11
	55—59 „	1112	1274	7681	6094	1192	2608	7	11	8	13
	60—64 „	1086	1274	7094	5207	1805	3497	4	7	11	15
	65—69 „	1023	1303	6283	4099	2678	4581	6	8	10	9
	70—74 „	947	1269	5249	3075	3793	5643	5	7	6	6
	75—79 „	1030	1468	4220	1970	4738	6552	6	3	6	7
	80 j. en ouder.	711	1036	3021	1089	6259	7871	5	3	4	1

1) Zie de noot op blz. 117.

TIJDSTIPPEN DER VOLKSTELLINGEN. *Epoques des recensements.*	Leeftijden. 1) *Ages.*	Ongehuwd. *Célibataires.*		Gehuwd. *Mariés.*		In weduwen staat. *Veufs et veuves.*		Gescheiden van echt. *Divorcés.*		Gescheiden van tafel en bed. *Pers. séparées de corps.*	
		M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*
31 December 1879.	15—19 jaar.	9 983	9 899	17	100	—	1	—	—	—	—
	20—24 „	9 005	7 834	987	2 143	7	21	—	1	—	1
	25—29 „	5 355	4 258	4 580	5 639	63	97	1	4	2	3
	30—34 „	2 965	2 588	6 891	7 192	138	209	3	6	3	5
	35—39 „	1 997	1 881	7 783	7 726	212	376	4	10	4	7
	40—44 „	1 558	1 577	8 117	7 773	314	630	6	13	5	8
	45—49 „	1 285	1 402	8 249	7 580	452	996	7	13	6	9
	50—54 „	1 160	1 312	8 137	7 065	688	1 601	7	13	8	9
	55—59 „	1 096	1 255	7 853	6 437	1 036	2 284	7	14	7	10
	60—64 „	1 107	1 277	7 271	5 377	1 604	3 327	7	11	11	8
	65—69 „	1 024	1 238	6 501	4 225	2 463	4 519	5	9	8	9
	70—74 „	1 013	1 253	5 424	3 133	3 549	5 597	4	10	10	7
	75—79 „	942	1 252	4 205	2 017	4 845	6 721	3	7	5	2
	80 j. en ouder.	837	1 223	2 740	1 055	6 419	7 717	1	4	3	2
31 December 1889.	15—19 jaar.	9 982	9 900	17	98	1	2	—	—	—	—
	20—24 „	8 960	7 846	1 031	2 130	8	20	—	2	1	1
	25—29 „	5 466	4 465	4 472	5 434	56	89	4	9	2	3
	30—34 „	3 010	2 620	6 842	7 147	135	206	9	20	5	8
	35—39 „	1 978	1 848	7 784	7 736	218	382	13	22	7	12
	40—44 „	1 554	1 605	8 094	7 710	329	649	16	23	8	13
	45—49 „	1 351	1 405	8 144	7 576	475	979	16	25	14	15
	50—54 „	1 228	1 323	8 055	7 161	689	1 476	16	24	12	17
	55—59 „	1 118	1 269	7 859	6 492	994	2 198	14	23	15	18
	60—64 „	1 055	1 261	7 411	5 559	1 507	3 144	12	20	15	16
	65—69 „	1 013	1 225	6 677	4 554	2 284	4 188	10	22	16	11
	70—74 „	1 035	1 245	5 661	3 348	3 284	5 383	11	16	9	8
	75—79 „	947	1 188	4 448	2 154	4 585	6 640	6	12	14	6
	80 j. en ouder.	857	1 183	2 837	1 056	6 300	7 747	2	10	14	4
31 December 1899.	15—19 jaar.	9 981	9 893	19	106	—	1	—	—	—	—
	20—24 „	8 902	7 858	1 089	2 113	7	15	1	2	1	2
	25—29 „	5 301	4 408	4 645	5 503	45	73	5	11	4	5
	30—34 „	2 846	2 655	7 030	7 141	107	173	12	24	5	7
	35—39 „	1 955	2 000	7 846	7 636	173	321	18	31	8	12
	40—44 „	1 568	1 674	8 120	7 697	274	573	24	40	14	16
	45—49 „	1 338	1 424	8 191	7 585	427	927	28	45	16	19
	50—54 „	1 219	1 369	8 065	7 136	671	1 431	28	40	17	24
	55—59 „	1 137	1 276	7 815	6 542	1 001	2 123	24	40	23	19
	60—64 „	1 102	1 236	7 374	5 747	1 486	2 964	21	34	17	19
	65—69 „	1 017	1 217	6 718	4 615	2 223	4 121	22	31	20	16
	70—74 „	971	1 223	5 699	3 410	3 298	5 329	16	22	16	16
	75—79 „	906	1 200	4 547	2 324	4 520	6 447	14	23	13	6
	80 j. en ouder.	897	1 210	3 000	1 163	6 076	7 604	8	11	19	12

1) Zie de noot op blz. 117.

HET RIJK.

Tijdstippen der Volkstellingen. *Epoques des recensements.*	Leeftijden. 1) *Ages.*	Ongehuwd. *Célibataires.*		Gehuwd. *Mariés.*		In Weduwenstaat. *Veufs et veuves.*		Gescheiden van echt. *Divorcés.*		Gesch. van tafel en bed. *Pers. séparées de corps.*	
		M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*
31 December 1909.	15—19 jaar.	9 986	9 894	14	106	—	—	—	—	—	—
	20—24 „	8 874	7 750	1 118	2 233	5	11	2	4	1	2
	25—29 „	5 111	4 244	4 839	5 679	37	53	10	19	3	5
	30—34 „	2 704	2 576	7 181	7 253	89	132	21	32	5	7
	35—39 „	1 806	1 961	8 017	7 736	143	250	26	42	8	11
	40—44 „	1 440	1 712	8 280	7 765	230	455	39	53	10	15
	45—49 „	1 311	1 556	8 285	7 605	351	763	39	56	14	19
	50—54 „	1 216	1 422	8 152	7 254	570	1236	41	63	20	25
	55—59 „	1 137	1 300	7 913	6 693	891	1 923	38	58	21	26
	60—64 „	1 076	1 289	7 433	5 789	1 434	2 850	36	50	20	22
	65—69 „	1 034	1 229	6 746	4 784	2 165	3 924	33	42	21	21
	70—74 „	984	1 201	5 766	3 619	3 213	5 134	21	34	15	12
	75—79 „	863	1 161	4 630	2 438	4 471	6 364	21	28	14	9
	80 jaar en ouder.	820	1 171	2 986	1 155	6 172	7 655	13	16	9	3

GEMEENTEN MET MEER DAN 100 000 INWONERS.

31 December 1909.	15—19 jaar.	9 977	9 867	23	132	—	—	—	1	—	—
	20—24 „	8 553	7 682	1 432	2 291	6	12	6	10	3	5
	25—29 „	4 414	4 379	5 517	5 506	38	59	24	47	7	9
	30—34 „	2 103	2 847	7 742	6 918	89	146	55	78	11	11
	35—39 „	1 359	2 227	8 417	7 378	136	277	69	98	19	20
	40—44 „	1 077	1 925	8 598	7 395	200	518	103	133	22	29
	45—49 „	967	1 698	8 608	7 232	301	898	97	134	27	38
	50—54 „	860	1 552	8 485	6 791	510	1 461	101	147	42	49
	55—59 „	793	1 400	8 275	6 162	803	2 242	88	141	41	55
	60—64 „	661	1 436	7 918	5 276	1 298	3 138	85	112	38	38
	65—69 „	661	1 404	7 147	4 238	2 067	4 224	86	98	39	36
	70—74 „	627	1 429	6 147	3 125	3 144	5 343	57	79	25	24
	75—79 „	539	1 345	4 998	2 137	4 379	6 439	54	66	30	13
	80 jaar en ouder.	453	1 333	3 474	1 036	6 022	7 589	41	36	10	6

GEMEENTEN MET 50 001 TOT 100 000 INWONERS.

31 December 1909.	15—19 jaar	9 986	9 929	14	71	—	—	—	—	—	—
	20—24 „	8 903	8 251	1 087	1 733	6	8	1	6	2	2
	25—29 „	4 948	4 910	5 012	5 027	31	44	6	13	3	6
	30—34 „	2 323	3 015	7 557	6 804	83	143	30	29	7	9
	35—39 „	1 551	2 251	8 295	7 437	120	254	27	43	7	15
	40—44 „	1 179	2 093	8 550	7 334	207	474	46	67	18	32
	45—49 „	1 051	2 009	8 558	7 087	329	826	41	48	21	30
	50—54 „	997	1 699	8 402	6 876	519	1 322	41	70	41	33
	55—59 „	911	1 587	8 153	6 243	871	2 069	36	70	29	31
	60—64 „	860	1 597	7 723	5 382	1 327	2 931	65	57	25	33
	65—69 „	866	1 635	6 907	4 165	2 180	4 118	34	47	13	35
	70—74 „	802	1 550	5 936	3 267	3 214	5 085	33	74	15	24
	75—79 „	773	1 529	4 728	2 118	4 445	6 301	27	39	27	13
	80 jaar en ouder.	611	1 479	3 205	996	6 164	7 507	10	6	10	12

1) Zie de noot op blz. 117.

GEMEENTEN MET 20 001 TOT 50 000 INWONERS.

Tijdstippen der Volkstellingen. *Epoques des recensements.*	Leeftijden. 1) *Ages.*	Ongehuwd. *Célibataires.*		Gehuwd. *Mariés.*		In Weduwenstaat. *Veufs et veuves.*		Gescheiden van echt. *Divorcés.*		Gesch. van tafel en bed. *Pers. séparées de corps.*	
		M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*	M. *H.*	V. *F.*
31 December 1909.	15—19 jaar.	9 985	9 890	15	110	—	—	—	—	—	—
	20—24 „	8 628	7 571	1 363	2 414	6	9	3	5	—	1
	25—29 „	4 438	3 962	5 510	5 961	39	57	10	16	3	4
	30—34 „	2 099	2 361	7 789	7 458	89	145	18	25	4	11
	35—39 „	1 312	1 876	8 528	7 808	132	266	22	36	4	14
	40—44 „	1 049	1 673	8 681	7 764	230	515	24	34	14	14
	45—49 „	976	1 559	8 664	7 548	309	822	30	49	20	21
	50—54 „	940	1 498	8 489	7 116	512	1 298	38	60	21	28
	55—59 „	848	1 293	8 252	6 592	834	2 023	48	66	18	26
	60—64 „	790	1 380	7 814	5 495	1 326	3 034	39	56	31	35
	65—69 „	776	1 412	7 017	4 493	2 138	4 017	33	55	34	23
	70—74 „	799	1 238	5 913	3 350	3 231	5 357	41	38	16	17
	75—79 „	758	1 377	4 587	2 212	4 612	6 367	17	35	26	9
	80 jaar en ouder.	593	1 179	2 950	1 047	6 417	7 736	23	38	17	—

GEMEENTEN MET 5 001 TOT 20 000 INWONERS.

31 December 1909.	15—19 jaar.	9 989	9 893	11	106	—	1	—	—	—	—
	20—24 „	8 916	7 630	1 077	2 356	6	11	1	2	—	1
	25—29 „	5 179	3 973	4 777	5 963	38	55	4	5	2	4
	30—34 „	2 722	2 335	7 168	7 526	98	119	8	15	3	5
	35—39 „	1 873	1 774	7 965	7 950	146	249	12	22	4	5
	40—44 „	1 509	1 574	8 228	7 961	239	431	19	25	4	9
	45—49 „	1 420	1 437	8 176	7 822	370	703	24	27	10	11
	50—54 „	1 299	1 316	8 061	7 471	605	1166	23	33	11	14
	55—59 „	1 214	1 229	7 825	6 929	914	1 800	30	28	17	14
	60—64 „	1 182	1 113	7 282	6 017	1 498	2 748	24	27	14	15
	65—69 „	1 117	1 102	6 695	5 011	2 143	3 848	22	24	22	15
	70—74 „	1 070	1 149	5 706	3 803	3 193	5 027	13	16	17	5
	75—79 „	909	1 043	4 589	2 560	4 473	6 376	18	11	10	10
	80 jaar en ouder.	881	1 076	2 867	1 211	6 237	7 705	7	6	8	2

GEMEENTEN MET 5 000 EN MINDER INWONERS.

31 December 1909.	15—19 jaar.	9 991	9 911	9	89	—	—	—	—	—	—
	20—24 „	9 173	7 887	823	2 099	4	12	—	1	—	1
	25—29 „	5 899	4 334	4 061	5 611	36	45	3	7	1	3
	30—34 „	3 458	2 537	6 452	7 329	83	123	5	7	2	4
	35—39 „	2 314	1 871	7 521	7 889	154	220	8	13	3	7
	40—44 „	1 828	1 581	7 907	8 006	249	394	12	14	4	5
	45—49 „	1 630	1 436	7 967	7 874	387	663	11	20	5	6
	50—54 „	1 526	1 320	7 843	7 583	608	1 067	14	17	8	13
	55—59 „	1 420	1 222	7 611	7 039	949	1 710	10	16	9	13
	60—64 „	1 341	1 163	7 131	6 166	1 506	2 640	12	21	10	10
	65—69 „	1 241	1 074	6 496	5 193	2 238	3 707	14	15	10	11
	70—74 „	1 149	1 000	5 579	3 961	3 258	5 023	5	9	9	7
	75—79 „	1 002	985	4 500	2 688	4 482	6 311	9	10	7	6
	80 jaar en ouder.	1 011	1 048	2 859	1 279	6 120	7 667	4	3	6	3

1) Zie de noot op blz. 117.

Bij de beschouwingen, naar aanleiding van de cijfers betreffende de verdeeling der bevolking naar den burgerlijken staat voor het Rijk, is er op gewezen, dat voor de beide geslachten, sedert 1849, eene afneming der cijfers voor de ongehuwden plaats had en eene stijging voor de gehuwden, die na 1879, voor de vrouwen tot 1899, voor de mannen tot 1889, voor eene tegenovergestelde beweging plaats maakte, om na die laatstgenoemde jaren weder tot den toestand van vóór 1879 terug te keeren. De schommelende beweging doet zich in de verschillende leeftijdsklassen verschillend voor. De stijging van het aandeel der gehuwden en de daling van dat der ongehuwden van 1849—1879 doen zich het sterkst gelden in de jeugdige huwbare leeftijdsklassen. De oorzaak daarvan moet gezocht worden in het jonger huwen, wat althans voor de vrouwen reeds gebleken is (zie blz. 42) uit de voortdurende toeneming sedert 1849 van het relatief aantal gehuwden beneden 35 jaar in % van het totaal gehuwden beneden 50 jaar. De geringe daling van dat aantal in de laatste 10 jarige periode is meer het gevolg van de geringere sterfte onder de ouderen, wijl het jonger huwen ook in die periode zich heeft voortgezet.

Ook bij de mannen is het relatief aantal jongeren onder de gehuwden, althans sedert 1859, steeds stijgende. Bij de verschillende volkstellingen, van 1849 af, werden geteld gehuwde mannen beneden 35 jaar in % van het totaal aantal gehuwde mannen:

1849	25.—	1889	25.29
1859	23.13	1899	27.19
1869	24.70	1909	28.—
1879	24.84		

De volgende cijfers geven sedert 1850 een overzicht van de huwenden naar den leeftijd bij beide geslachten, waaruit de toeneming der jonge huwelijken ten duidelijkste blijkt.

AANTAL HUWENDEN NAAR DEN LEEFTIJD IN % VAN HET TOTAAL DER HUWENDEN.
Nombre de personnes concluant un mariage d'après l'âge en pourcent du total.

Leeftijden. *Ages.*	Mannen. *Hommes.*	Vrouwen. *Femmes.*	Mannen. *Hommes.*	Vrouwen. *Femmes.*	Mannen. *Hommes.*	Vrouwen. *Femmes.*	Mannen. *Hommes.*	Vrouwen. *Femmes.*	Mannen. *Hommes.*	Vrouwen. *Femmes.*	Mannen. *Hommes.*	Vrouwen. *Femmes.*
	1850—1859.		1860—1869.		1870—1879.		1880—1889.		1890—1899.		1900—1909.	
Beneden 21 j.	1.58	7.27	1.59	7.54	2.36	10.05	3.19	13.10	3.23	12.61	3.54	13.21
21—24 „	18.76	27.42	19.42	28.59	22.98	31.42	27.47	35.37	27.90	36.18	29.57	37.27
25—29 „	34.95	32.19	34.79	31.93	33.84	29.77	33.90	27.46	35.70	29.28	36.79	29.37
30—34 „	20.93	17.04	19.56	15.44	18.26	13.78	15.75	11.27	15.84	11.02	14.98	10.46
35—39 „	10.37	8.02	10.29	7.72	9.27	6.80	7.74	5.38	7.10	4.69	6.48	4.43
40—44 „	5.74	4.13	6.12	4.49	5.28	3.82	4.65	3.28	3.95	2.63	3.39	2.31
45—49 „	3.35	2.20	3.71	2.46	3.34	2.30	2.90	2.06	2.36	1.66	1.97	1.39
50—54 „	2.10	1.04	2.10	1.12	2.18	1.19	1.82	1.10	1.59	0.97	1.31	0.75
55—59 „	1.20	0.45	1.24	0.45	1.36	0.55	1.22	0.56	1.13	0.53	0.91	0.41
60—64 „	0.62	0.17	0.72	0.18	0.67	0.23	0.79	0.28	0.68	0.28	0.60	0.24
65—69 „	0.27	0.05	0.34	0.08	0.33	0.08	0.39	0.12	0.36	0.12	0.31	0.12
70—74 „	0.09	0.02	0.09	—	0.11	0.01	0.14	0.02	0.13	0.03	0.12	0.03
75—79 „	0.03	0.00[1]	0.03	—	0.02	—	0.03	—	0.03	0.01	0.03	0.00[3]
80 j. en ouder	0.01	—	—	—	—	—	0.01	—	0.01	—	0.00[3]	—
	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—

OPBOUW DER BEVOLKING NAAR GESLACHT, LEEFTIJD EN BURGERLIJKEN STAAT IN PROCENTEN DER BEVOLKING VOOR HET RIJK EN DE 5 GROEPEN VAN GEMEENTEN OP 31 DECEMBER 1909.

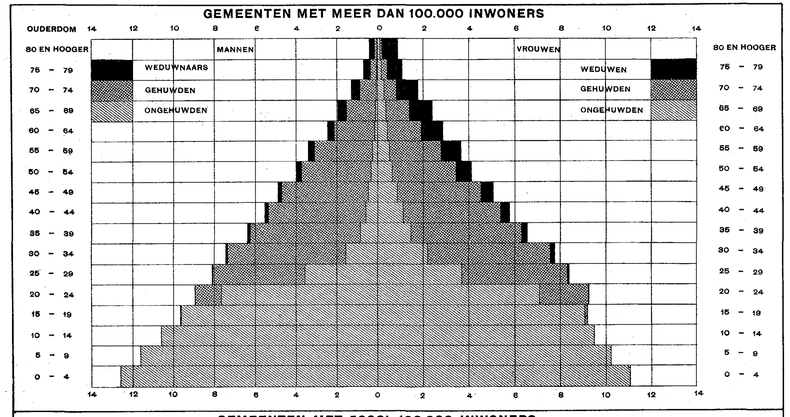

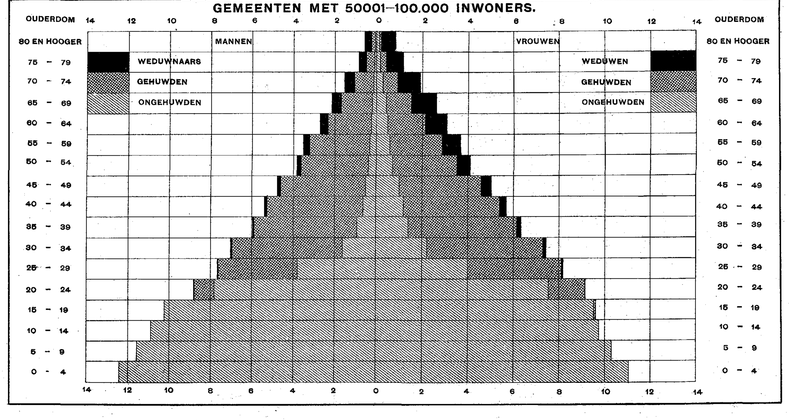

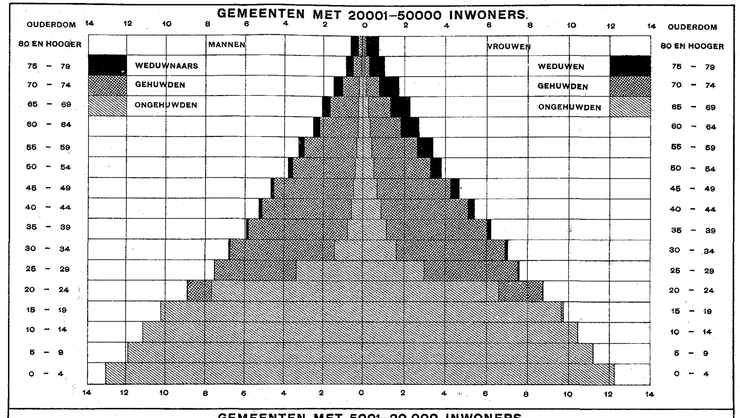

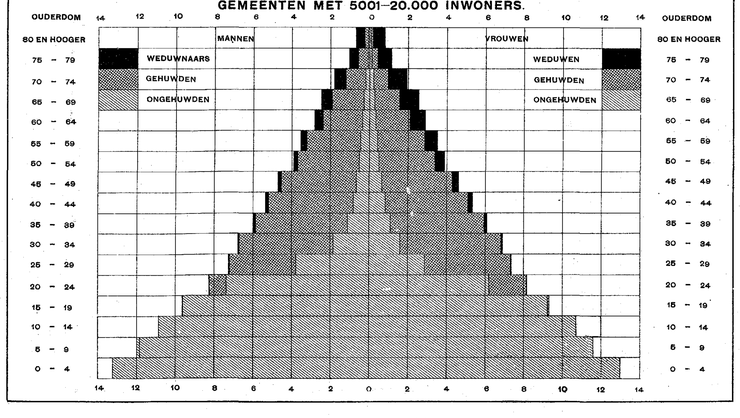

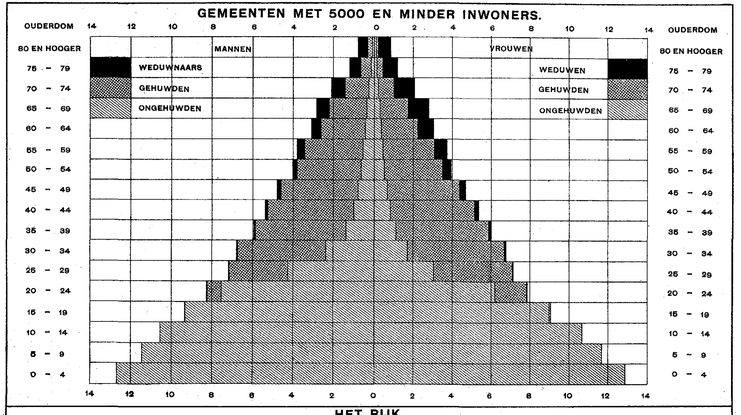

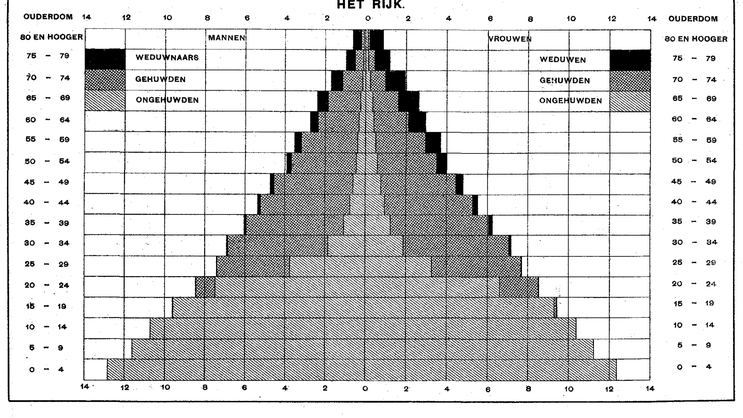

De stijging van het aandeel der ongehuwden in de hoogere leeftijdsklassen, na 1879, is bijna nergens gepaard gegaan met eene daling van het aandeel der gehuwden in die leeftijdsklassen. Dit is het gevolg van de stijging der huwelijken vóór 1874, waarvan die ouderen in de hoogere leeftijden de overgeblevenen zijn.

Tegenover de toeneming van het aandeel der ongehuwden, zoowel als der gehuwden, staat eene sterke daling van het aandeel der personen in weduwstaat.

Op elke 10000 personen in de onderstaande leeftijdsklassen waren in weduwstaat:

	1849.		1909.	
	M.	V.	M.	V.
van 20—39 jaar	147	249	62	102
„ 40—59 „	847	1 749	471	1 009
60 jaar en ouder	3 064	5 108	2 706	4 464

Het aandeel der in weduwstaat verkeerende personen is afgenomen in alle leeftijdsklassen, maar het sterkst in de jongere leeftijden, zoo bij mannen als bij vrouwen, en wel het sterkst in de allerjongste leeftijdsklasse en afnemend met het klimmen der leeftijden, zooals bovenstaande cijfers duidelijk doen zien. Dit komt ook geheel overeen met het feit, dat de afneming der sterfte ook onder de gehuwden meer den jongeren dan den ouderen ten goede komt. Het kan ook echter gedeeltelijk daarvan het gevolg zijn, dat het geringer worden der huwelijksfrequentie bij de weduwnaars en weduwen, waarop hiervoor reeds is gewezen, zich sterker doet gevoelen bij de ouderen dan bij de jongeren. De toeneming van het aandeel der gescheidenen, zoo van echt als van tafel en bed, heeft in alle leeftijdsklassen in meerdere of mindere mate plaats gehad.

Eene vergelijking van de cijfers voor de groepen van gemeenten onderling en met die voor het Rijk, levert de volgende resultaten.

Het aandeel der ongehuwde mannen is, op eene enkele uitzondering na, in de drie groepen van groote gemeenten overal veel kleiner dan dat voor het Rijk. Opmerkelijk is, dat het meest afwijken de 4 grootste gemeenten, dan de 21 gemeenten met 20 001 tot 50 000 inwoners, terwijl de 6 daartusschen liggende gemeenten overal hoogere cijfers dan de laatstgenoemde groep vertoonen en bij de 20—24 jarigen zelfs nog hooger dan in het Rijk.

In de overige gemeenten is het aandeel der ongehuwde mannen in alle leeftijdsklassen hooger dan voor het Rijk en weder steeds hooger, naarmate de gemeenten kleiner worden. Voor de gehuwde mannen is juist het tegenovergestelde het geval: hun aandeel vermindert met het kleiner worden der gemeenten, behalve de bovengenoemde groep van gemeenten met 50 001—100 000 inwoners, die lager staan dan de groep van gemeenten met 20 001—50 000 inwoners.

Een en ander zal wel het gevolg zijn van de grootere huwelijksfrequentie in de grootere gemeenten, doch zal ook wel samenhangen met het feit, dat de kleinere gemeenten ook een aantal gehuwden aan de grootere gemeenten overdragen, waarop vroeger reeds is gewezen (zie blz. 117).

Bij de vrouwen is ongeveer het tegenovergestelde als bij de mannen het geval. Hier zijn de ongehuwden, met uitzondering van de beneden 20 jarigen, in alle leeftijdsklassen betrekkelijk talrijker in de 3 groepen van groote gemeenten dan in die der kleinere. Opmerkelijk is het, dat het betrekkelijk aantal ongehuwde vrouwen meerendeels veel kleiner is in de gemeenten met 5001—20 000 inwoners dan in de kleinste gemeenten.

Een zeer laag aandeel in alle leeftijdsklassen van de gehuwde vrouwen worden aangetroffen in de gemeenten met 50 001—100 000 inwoners.

De sterke vertegenwoordiging der weduwnaars in de beide groepen van kleine gemeenten, waarop reeds vroeger (zie blz. 74) gewezen is, wordt zoo goed als in alle leeftijdsklassen aangetroffen en wel het sterkst in de allerkleinste gemeenten. Dit zal wel verband houden met het gemakkelijker huwen der weduwnaars in de groote gemeenten dan in de kleinere. Van het aantal huwelijken toch, gesloten in 1900—1909, waren in gemeenten met 20 001 en meer inwoners 12,15 weduwnaars betrokken tegen 10,69 in de kleinere gemeenten.

Het groot aantal der weduwen in bijna alle leeftijdsklassen in de grootere gemeenten moet geheel worden toegeschreven aan de deelneming der weduwen aan den trek naar de groote bevolkingscentra. Immers, ook de weduwen in de grootere gemeenten hertrouwen in meerdere mate dan die in de kleinere, hetgeen evenals bij de weduwnaars minder weduwen in de grootere gemeenten zou doen verwachten.

Het relatief aantal gescheidenen, zoo van echt als van tafel en bed, is voor beide geslachten in de meeste leeftijdsklassen grooter naarmate de gemeenten grooter zijn. Dit houdt geheel verband met de mate, waarin de scheidingen van echt en van tafel en bed in de verschillende categoriën van gemeenten voorkomen.

Uit de tabellen, betreffende de indeeling naar den leeftijd, zooals deze in de uitkomsten der volkstellingen zijn gepubliceerd, zijn de onderstaande cijfers berekend, vermeldende voor elk volkstellingstijdstip den gemiddelden leeftijd van den Nederlander met onderscheiding naar de geslachten. Deze cijfers zijn verkregen door het aantal jaren, dat alle Nederlanders in totaal hebben doorleefd, door het aantal Nederlanders op de verschillende tijdstippen te deelen.

GEMIDDELDE LEEFTIJD VAN DEN NEDERLANDER.

Age moyen des Néerlandais.

Jaren der Volkstellingen. *Années des recensements.*	Mannen. *Hommes.*			Vrouwen. *Femmes.*			Totaal. *Total.*		
	jaren *années*	maanden. *mois.*	dagen. *jours.*	jaren. *années*	maanden. *mois.*	dagen. *jours.*	jaren. *années*	maanden. *mois.*	dagen. *jours.*
1830	26	7	3	27	9	9	27	2	21
1840	27	5	11	27	8	7	27	–	28
1849	26	11	12	28	2	22	27	7	6
1859	27	2	19	28	3	27	27	9	11
1869	27	6	8	28	5	19	28	–	1
1879	27	2	27	28	—	23	27	7	27
1889	27	2	24	28	—	28	27	7	23
1899	27	1	26	27	11	19	27	6	24
1909	27	2	22	28	—	14	27	7	15

Voor de beide geslachten is de loop dezer cijfers ongeveer gelijk t. w. van 1830 op 1840 eene daling van den gemiddelden leeftijd, van 1840 tot 1869 eene stijging en daarna eene daling tot 1899, waarna voor het laatste 10-jarige tijdperk weder eene vermeerdering intreedt.

Verlaging resp. verhooging van den gemiddelden leeftijd kan veroorzaakt worden bij gelijkblijvende sterfteverhoudingen en afgezien van den invloed van vestiging en vertrek, door toe- resp. afneming der geboorten. Immers de deeler, d. i. het totaal aantal individuen, wordt daardoor grooter of kleiner, terwijl het jarental der pasgeborenen weinig of

geen invloed op het totaal der doorleefde jaren van het geheele volk heeft. Bij gelijk blijvende verhoudingscijfers der geborenen, veroorzaakt eene wijziging der algemeene sterfte, die zich in verschillende leeftijdsperken ongelijk doet gevoelen, eene wijziging van den gemiddelden leeftijd. Hoe meer de sterfteverbetering den ouderen ten goede komt, hoe grooter de vermeerdering van den gemiddelden leeftijd zal zijn; doch hoe meer de verbetering der sterfte de jeugdige personen betreft, hoe grooter de verlaging van den gemiddelden leeftijd zijn zal. Dit laatste is oorzaak geweest van de daling van 1869—1899. Zij zou echter nog grooter geweest zijn, ware de vermindering der kindersterfte niet gepaard gegaan met eene vermindering der geboorten, die na 1900 zoo sterk werkte, dat zij den invloed der nog steeds verminderende sterfte niet alleen te niet deed, doch daarenboven nog eene vergrooting van den gemiddelden leeftijd veroorzaakte.

Na het voorgaande is het niet moeilijk te verklaren, waarom de gemiddelde leeftijd bij de vrouwen hooger moet zijn dan bij de mannen. Dit is in hoofdzaak het gevolg van de meerdere geboorten van jongens dan van meisjes. Voor de verschillende rubrieken van den burgerlijken staat was de gemiddelde leeftijd bij de laatste twee volkstellingen als volgt:

		Ongehuwd. *Célibataires.*			Gehuwd. *Mariés.*			Weduwenstaat. *Veufs et veuves.*			Gesch. v. echt. *Divorcés.*			Gesch. v. tafel en bed. *pers. sép. de corps*		
		jaar. *ans.*	md. *mois.*	d. *j.*	jaar. *ans.*	md. *mois.*	d. *j.*	jaar. *ans.*	md. *mois.*	d. *j.*	jaar. *ans.*	md. *mois.*	d. *j.*	jaar. *ans.*	md. *mois.*	d. *j.*
1899	Mannen *Hommes*	15	5	27	45	2	28	64	3	29	48	9	1	51	6	13
	Vrouwen *Femmes*	15	10	6	42	9	23	63	6	12	47	8	13	49	5	22
	Totaal *Total* ..	15	8	3	44	—	10	63	9	15	48	1	—	50	4	28
1909	Mannen *Hommes*	15	4	20	44	10	20	65	4	2	47	10	2	51	10	2
	Vrouwen *Femmes*	15	11	19	42	6	18	64	5	19	47	10	13	49	6	7
	Totaal *Total* ..	15	8	3	43	8	19	64	9	6	47	10	9	50	6	4

Ook hier laten zich de verschillen tusschen de cijfers der beide geslachten gemakkelijk verklaren. De kleinere gemiddelde leeftijd van den ongehuwden man is weder voor het grootste deel het gevolg van het jongensoverschot bij de geborenen.

Het grooter zijn van den gemiddelden leeftijd bij den man in de overige rubrieken spruit voort uit het feit, dat de man in den regel bij het huwelijk ouder is dan de vrouw, wat dus ook bij scheiding nog het geval is. Dat het verschil bij de in weduwstaat verkeerende personen bij de beide geslachten kleiner is dan bij de gehuwden, wijst er op, dat de man op jonger leeftijd weduwnaar wordt dan de vrouw weduwe.

Voor het eerst is bij deze telling een overzicht gegeven van het aantal echtparen verdeeld naar den leeftijd der beide echtgenooten.

Zooals in het voorbericht bij het tweede deel der uitkomsten der negende volkstelling is medegedeeld, betreft deze statistiek alleen die echtparen, waarbij de man en de vrouw in dezelfde woning zijn geteld, zoodat daarbuiten zijn gebleven: 1°. echtparen, waarvan een der echtgenooten in een gesticht (krankzinnigengesticht of gevangenis) werd verpleegd; 2°. echtparen, waarvan de man, als behoorende tot de bevolking van een militair gebouw of schip, aldaar is geteld, terwijl de vrouw in hare woning buiten de kazerne of aan den wal is beschreven; 3°. echtparen, die om andere redenen gescheiden leven. Het aantal echtparen, dat om die redenen niet in de statistiek kon worden betrokken, bedroeg niet minder dan 14.896. Dit aantal is zeker groot, doch indien men bedenkt, dat in krankzinnigengestichten ± 11 000 personen werden verpleegd, (waarvan volgens de statistiek der krank-

zinnigengestichten een groot derde deel is gehuwd), 3500 personen werden verpleegd in Rijkswerkinrichtingen, 2 000 gevangenen voor langer dan een jaar gevangen zaten, van welke beide categoriën een zeker deel gehuwd is en onze zeemacht 11 000 personen telt, waarvan velen onder de officieren en minderen zijn gehuwd, doch aan boord zijn beschreven, terwijl nog een groot aantal echtparen om andere redenen gescheiden leven, dan kan het hiervoren genoemde aantal geen verwondering baren.

De verzameling van deze statistiek is geschied om, indien eene statistiek der geboorten is gemaakt, met inachtneming van den leeftijd der beide ouders, waartoe de geboortekaarten in staat stellen, een vruchtbaarheids-coëfficient te kunnen berekenen voor de verschillende categoriën van echtparen.

Onderstaand volgen de verhoudingscijfers voor het Rijk in zijn geheel.

VAN ELKE 100 ECHTPAREN KWAMEN IN DE VERSCHILLENDE LEEFTIJDS-CATEGORIËN DER ECHTGENOOTEN.

Distribution des couples de mariage d'après l'âge des époux en pourcent du total des couples de mariage.

LEEFTIJDEN VAN DEN MAN. *Age de l'époux.*	LEEFTIJDEN VAN DE VROUW. *Age de l'épouse.*								
	ben. 20 jaar. *au dess. de 20 ans*	20—24 jaar. *ans.*	25—29 jaar. *ans.*	30—34 jaar. *ans.*	35—39 jaar. *ans.*	40—44 jaar. *ans.*	45—49 jaar. *ans.*	50 jaar en ouder *50 ans et au delà*	TOTAAL *Total.*
ben. 20 jaar ..... *au dessous de 20 ans*	0.02	0.02	0.00^{2}	0.00^{05}	0.00^{01}	—	—	—	0.03
20—24 jaar *ans*	0.17	1.80	0.67	0.08	0.01	0.00^{05}	0.00^{3}	0.00^{2}	2.75
25—29 „ „	0.07	2.77	5.85	1.62	0.22	0.04	0.00^{9}	0.00^{4}	10.58
30—34 „ „	0.01	0.75	4.79	6.89	1.85	0.28	0.06	0.02	14.65
35—39 „ „	0.00^{5}	0.17	1.22	4.88	5.97	1.61	0.29	0.08	14.22
40—44 „ „	0.00^{5}	0.04	0.31	1.43	4.33	5.11	1.52	0.35	13.10
45—49 „ „	0.00^{1}	0.02	0.09	0.40	1.39	3.87	4.29	1.53	11.59
50—54 „ „	0.00^{05}	0.01	0.03	0.12	0.39	1.23	3.06	4.57	9.41
55—59 „ „	0.00^{05}	0.00^{4}	0.01	0.04	0.13	0.40	1.12	6.50	8.20
60—64 „ „	—	0.00^{1}	0.00^{6}	0.02	0.05	0.13	0.34	5.48	6.02
65 jaar en ouder ..... *65 ans et au de là.*	0.00^{03}	0.00^{2}	0.00^{5}	0.01	0.03	0.08	0.18	9.12	9.44
Totaal *Total*.....	0.28	5.59	12.97	15.48	14.38	12.76	10.89	27.66	100.—

De grootste percentages vallen in alle leeftijdscategoriën in de overeenkomstige leeftijdsklasse voor de beide echtgenooten, doch over het algemeen kan worden gezegd, dat bij het sluiten des huwelijks de man in den regel ouder is dan de vrouw.

§ 14. STATISTIEK DER BLINDEN EN DOOFSTOMMEN.

Eene telling der blinden en doofstommen had plaats bij de volkstellingen van 1869, 1889 en 1909.

Evenals bij de telling van 1889, werd ook bij die van 1909 eene vraag gesteld naar het al of niet genoten hebben van het voor blinden en doofstommen bestemde onderwijs.

Bij de beide laatste volkstellingen luidden de vragen te dien opzichte gedaan als volgt: [1])

1889 *a.* Is hij blind of doofstom?

b. Geniet hij of heeft hij genoten het voor blinden en doofstommen bestemde onderricht.

1889 *a.* Is hij blind? (Met ja of neen beantwoorden).

b. Is hij doof geboren (z.g.n. doofstom)? (Als boven beantwoorden).

c. Geniet hij of heeft hij genoten het voor blinden of dooven bestemde onderricht? (Als boven beantwoorden).

De resultaten dezer tellingen laten zich als volgt samenvatten:

Het betrekkelijk aantal blinden en doofstommen op 10 000 zielen van elk geslacht was in 1909 in de provinciën en het Rijk als volgt:

	BLINDEN. *Aveugles.*		DOOFSTOMMEN. *Sourds muets.*	
	MANNEN. *Hommes.*	VROUWEN. *Femmes.*	MANNEN. *Hommes.*	VROUWEN. *Femmes.*
Noord-Brabant	5.6	5.3	6.5	5.4
Gelderland	4.2	3.6	2.9	2.5
Zuid-Holland	4.2	4.3	4.0	3.4
Noord-Holland	6.6	6.8	4.8	4.7
Zeeland	3.9	3.6	3.1	2.0
Utrecht	4.9	4.6	3.3	2.1
Friesland	3.2	5.2	2.6	2.2
Overijssel	4.8	3.8	3.2	2.8
Groningen	3.0	3.4	8.5	6.8
Drenthe	3.0	2.2	3.4	2.5
Limburg	3.1	2.5	2.6	2.3
Het Rijk in 1909	**4.7**	**4.6**	**4.2**	**3.6**
„ „ „ 1889	**5.1**	**4.3**	**4.9**	**3.9**
„ „ „ 1869	**5.0**	**3.9**	**3.6**	**3.1**

In de eerste plaats verdient het de aandacht dat zoowel bij de blinden als bij de doofstommen de relatieve cijfers voor de mannen hooger zijn dan bij de vrouwen en dat bij de blinden de verschillen tusschen de beide geslachten bij de drie tellingen hoe langer hoe kleiner worden.

Vergelijkt men de relatieve cijfers van 1909 met die in 1889 en in 1869 verkregen dan blijkt dat het relatieve aantal blinde mannen, dat in 1889 eenigszins grooter was dan in 1869, in 1909 daalde beneden het aantal van 1869; de percentages der vrouwen daarentegen blijken sedert 1869 niet onaanzienlijk toegenomen te zijn. Het relatieve aantal doofstomme mannen en vrouwen nam van 1869 op 1889 belangrijk toe, doch verminderde nadien weder, wat betreft de mannen tot op ongeveer de helft en wat betreft de vrouwen tot op $\frac{2}{3}$ van de stijging van 1869 op 1889.

[1]) Voor 1869 werd onderscheid gemaakt tusschen blind resp. doofstom geboren en na de geboorte blind resp. doofstom geworden.

Het aantal blinden en doofstommen in de verschillende leeftijdsgroepen bedroeg in 1869, 1889 en 1909:

	BLINDEN. *Aveugles.*						DOOFSTOMMEN. *Sourds muets.*					
	MANNEN. *Hommes.*			VROUWEN. *Femmes.*			MANNEN. *Hommes.*			VROUWEN. *Femmes.*		
	1869	1889	1909	1869	1889	1909	1869	1899	1909	1869	1889	1909
van 0—15 jaar	73	102	212	47	63	139	240	390	369	199	283	304
„ 16—29 „	93	150	159	63	105	137	158	311	339	126	279	255
„ 30—59 „	357	398	430	244	302	336	171	305	412	198	244	392
„ 60 jaar en ouder	355	489	548	361	505	749	60	81	108	47	84	126
Totaal	878	1139	1349	715	975	1361	629	1087	1228	570	890	1077

De toeneming of afneming van het aantal blinden en doofstommen blijkt uit onderstaand overzicht.

Op 10 000 zielen in iedere leeftijdsklasse van elk geslacht kwamen voor:

	BLINDEN. *Aveugles.*						DOOFSTOMMEN. *Sourds muets.*					
	MANNEN. *Hommes.*			VROUWEN. *Femmes.*			MANNEN. *Hommes.*			VROUWEN. *Femmes.*		
	1869	1889	1909	1869	1889	1909	1869	1889	1909	1869	1889	1909
van 0—15 jaar	1.15	1.21	1.96	0.75	0.75	1.31	3.78	4.62	3.42	3.19	3.39	2.87
„ 16—29 „	2.28	2.92	2.33	1.50	2.—	1.97	3.88	6.05	4.97	3.—	5.30	3.66
„ 30—59 „	6.11	5.88	4.84	4.02	4.33	3.63	2.93	4.50	4.64	3.27	3.49	4.24
„ 60 jaar en ouder.	25.69	25.33	22.17	21.93	22.66	26.87	4.34	4.20	4.37	2.86	3.77	4.52
Totaal	4.97	5.11	4.65	3.94	4.27	4.60	3.57	4.88	4.24	3.14	3.90	3.64

Stelt men de percentages van 1869 gelijk 100, dan bedroegen zij in 1889 en 1909:

	BLINDEN. *Aveugles.*				DOOFSTOMMEN. *Sourds muets.*			
	MANNEN. *Hommes.*		VROUWEN. *Femmes.*		MANNEN. *Hommes.*		VROUWEN. *Femmes.*	
	1889	1909	1889	1909	1889	1909	1889	1909
van 0—15 jaar	105	170	100	175	122	90	106	90
„ 16—29 „	128	102	133	131	156	128	177	122
„ 30—59 „	96	79	108	90	154	158	107	130
„ 60 jaar en ouder	99	86	103	123	97	101	132	158
Totaal	103	94	108	117	137	119	124	116

Uit deze cijfers blijkt, dat zeer in het bijzonder het aantal blinde jongens en meisjes van 0—15 jaar toenam van 1889 op 1909, terwijl daarentegen het aantal doofstomme jongens en meisjes in 1909 daalde tot beneden de aantallen van 1869.

Het aantal 16—29-jarige blinden en doofstommen van beiderlei kunne nam belangrijk toe van 1869 op 1889, doch verminderde nadien weder zeer aanzienlijk; de afneming bij de blinde vrouwen van die leeftijden was echter zeer gering.

Het aantal blinde mannen van 30—59 jaar was in 1909 aanzienlijk kleiner dan in 1889 en 1869, het aantal blinde vrouwen van die leeftijden steeg betrekkelijk gering van

1869 op 1889, doch daalde in 1909 tot beneden het aantal van 1869. Onder de doofstommen van 30—59 jaar is daarentegen sedert 1869 eene stijging waar te nemen, welke vooral voor de mannen van 1869 op 1889 zeer aanzienlijk, maar ook voor de vrouwen van 1889 op 1909 belangrijk is.

Het aantal blinde mannen van 60 jaar en ouder nam niet onbeduidend af, dat der vrouwen nam toe, in het bijzonder van 1889 op 1909. Het aantal doofstomme mannen bleef nagenoeg constant, bij de vrouwen daarentegen was eene groote stijging waar te nemen, zoowel van 1869 op 1889 als van 1889 op 1909.

In percenten van het totaal aantal blinden en doofstommen van elk geslacht genoten in 1909 onderwijs:

Noord-Brabant	58	32	78	82
Gelderland	26	16	43	43
Zuid-Holland	21	11	64	64
Noord-Holland	38	28	59	47
Zeeland	16	7	44	43
Utrecht	33	10	51	48
Friesland	19	15	72	64
Overijssel	11	8	53	40
Groningen	14	7	86	82
Drenthe	15	6	39	28
Limburg	17	5	70	62

Het is meer dan waarschijnlijk, dat de provinciale verschillen, welke bovenstaande overzichten te zien geven, samenhangen met de mate waarin door inrichtingen in de verschillende provinciën voor het onderwijs van blinden en doofstommen is gezorgd.

Verdeeld naar den burgerlijken staat wordt het volgende overzicht verkregen:

1909. BURGERLIJKE STAAT. *Etat civil.*	BLINDEN. *Aveugles.*						DOOFSTOMMEN. *Sourds muets.*					
	MANNEN. *Hommes.*			VROUWEN. *Femmes.*			MANNEN. *Hommes.*			VROUWEN. *Femmes.*		
	Totaal 1909: *Total 1909:*	Hiervan genoten onderwijs: *Dont enseignés:*	In % van het totaal: *En % du tot.*	Totaal 1909: *Total 1909:*	Hiervan genoten onderwijs: *Dont enseignés:*	In % van het totaal: *En % du tot.*	Totaal 1909: *Total 1909:*	Hiervan genoten onderwijs: *Dont enseignés:*	In % van het totaal: *En % du tot.*	Totaal 1909: *Total 1909:*	Hiervan genoten onderwijs: *Dont enseignés:*	In % van het totaal: *En % du tot.*
Gehuwd of gehuwd geweest	698	102	15	735	24	3	232	136	59	235	104	44
Ongehuwd	651	305	47	626	229	37	996	657	66	842	547	65
Totaal 1909.....	1349	407	**30**	1361	253	**19**	1228	793	**65**	1077	651	**60**
In 1889 in % van het totaal			**24**			**18**			**73**			**74**

De percentages der blinden en doofstommen, die onderwijs genieten of genoten hebben, zijn in 1909 bij de vrouwen kleiner dan bij de mannen en het grootst, voor beide geslachten, bij de ongehuwden.

Relatief is het aantal doofstommen, die onderwijs genoten, aanmerkelijk grooter dan

het aantal blinden, die onderwijs ontvingen. Deze opmerking geldt voor alle leeftijdsklassen (zie hieronder).

In vergelijking met de telling van 1889 zijn de percentages der blinden in 1909 grooter, die der doofstommen kleiner.

Verdeeld naar den leeftijd worden voor de tellingen van 1909 en 1889 de volgende cijfers verkregen :

LEEFTIJDEN. *Ages.*	BLINDEN. *Aveugles.*								DOOFSTOMMEN. *Sourds muets.*							
	MANNEN. *Hommes.*				VROUWEN. *Femmes.*				MANNEN. *Hommes.*				VROUWEN. *Femmes.*			
	Totaal 1909: *Total 1909:*	Hiervan genoten onderwijs: *Dont enseignés.*	In % van het totaal *En % du total.* in 1909:	in 1889:	Totaal 1909: *Total 1909:*	Hiervan genoten onderwijs: *Dont enseignés.*	In % van het totaal *En % du total.* in 1909:	in 1889:	Totaal 1909: *Total 1909:*	Hiervan genoten onderwijs: *Dont enseignés.*	In % van het totaal *En % du total.* in 1909:	in 1889:	Totaal 1909: *Total 1909:*	Hiervan genoten onderwijs: *Dont enseignés.*	In % van het totaal *En % du total.* in 1909:	in 1889:
van 0—15 jaar	212	89	**42**	**51**	139	54	**39**	**49**	369	241	**65**	**61**	304	181	**60**	**63**
„ 16—29 „	159	110	**69**	**65**	137	74	**54**	**53**	339	236	**70**	**85**	255	183	**72**	**85**
„ 30—59 „	430	168	**39**	**23**	336	91	**27**	**21**	412	269	**65**	**81**	392	243	**62**	**81**
„ 60 jaar en ouder	548	40	**7**	**5**	749	34	**5**	**4**	108	47	**44**	**58**	126	44	**35**	**55**

De grootste percentages van de mannelijke en vrouwelijke blinden en doofstommen, die onderwijs genoten, worden zoowel in 1909 als in 1889 aangetroffen bij de 16—29-jarigen.

In alle leeftijdsklassen zijn bij beide tellingen de percentages der *blinde* vrouwen kleiner dan die der *blinde* mannen. Onder de 0—15-jarige *blinde* mannen en vrouwen, die onderwijs genoten, is in 1909 in vergelijking met 1889 eene relatieve afneming te constateeren; daarentegen namen de percentages der *blinden* van beide geslachten in alle overige leeftijdsklassen toe. Het sterkst is de toeneming bij de 30—59-jarigen.

Het percentage der *doofstomme* vrouwen is in 1909 onder de 16—29-jarigen grooter dan dat der mannen; in de overige leeftijdsklassen echter zijn de percentages der vrouwen kleiner dan die der mannen. In 1889 is voor de 0—15-jarigen het percentage der *doofstomme* vrouwen grooter dan dat der mannen; voor de *doofstommen* van 60 jaar en ouder is het tegenovergestelde het geval, terwijl in de andere leeftijdsklassen de verhoudingscijfers gelijk zijn. Onder de 0—15-jarige *doofstomme* mannen, die onderwijs genoten, is in 1909, in vergelijking met 1889, eene relatieve toeneming te constateeren, bij de vrouwen van die leeftijdsklasse daarentegen eene afneming. In alle andere leeftijdsklassen zijn overigens voor beide geslachten de percentages in 1909 aanzienlijk kleiner dan in 1889.

Vermelding verdient nog, dat in 610 gemeenten des Rijks geene blinden en in 699 gemeenten geene doofstommen werden aangetroffen.

HOOFDSTUK III.

WONINGSTATISTIEK.

Evenals in 1899 zijn de gegevens der woningstatistiek ook thans ontleend aan de opgaven der hoofden van gezinnen en afzonderlijk levende personen, verstrekt op de kaarten der volkstelling.

Om dezelfde redenen als in de inleiding der vorige woningstatistiek vermeld zijn, werden ook in deze statistiek niet opgenomen de navolgende categoriën van hoofden van gezinnen en afzonderlijk levende personen :

1°. die *wel* opgegeven hadden in een gemeente werkelijke woonplaats te hebben, doch wier woonplaats aldaar *niet* was gevonden ;

2°. die, zonder zich uit het bevolkingsregister te hebben laten afschrijven, met hunne gezinnen tijdelijk in het buitenland vertoefden en in de gemeenten hunner werkelijke woonplaats op het tijdstip der telling geen woningen hadden ;

3°. die niet tot de eigenlijke bevolking van een gesticht konden worden gerekend, doch desondanks in gestichten woonden ;

4°. die in woonwagens leefden ;

5°. die tot de schippers behoorden, die in schepen wonen.

De omtrent gezin en woning gestelde vragen waren bij de volkstelling :

van 1899:	van 1909:
a. Hoeveel personen wonen in zijn (haar) gezin samen ? (hij (zij) zelf(ve) medegerekend).	*a.* Hoeveel personen wonen in zijn (haar) gezin ? (hij (zij) zelf(ve) medegerekend). Mannelijke personen { beneden 14 jaar. van 14 jaar en ouder. Vrouwelijke personen { beneden 14 jaar. van 14 jaar en ouder.
b. Hoeveel vertrekken bewoont hij (zij) met zijn (haar) gezin ? (keukens, glasdichte serres en alkoven mede te rekenen, bedsteden niet. Kelders, zolders en stallen alleen dan mede te rekenen, als zij bewoond worden of aldaar geregeld nachtverblijf gehouden wordt. Winkelruimten niet mede te rekenen. Zij, die een schip of wagen bewonen, moeten dit hier bovendien vermelden).	*b.* Hoeveel vertrekken heeft hij (zij) én zijn (haar) gezin voor bewoning ter beschikking ? (Keukens, mangelkamers en alkoven mede te rekenen; bedsteden niet. Kelders, badkamers, zolders en stallen alleen dan mede te rekenen, als zij bewoond worden of aldaar geregeld nachtverblijf gehouden wordt. Winkelruimte en serres niet mede te rekenen. Zij, die een schip of wagen bewonen, moeten dit onder *b.* bovendien vermelden).
c. Hoeveel dezer vertrekken staan door een raam of deur in onmiddellijke gemeenschap met de buitenlucht ?	*c.* Hoeveel dezer vertrekken staan onmiddellijk door een raam of deur of door een serre in gemeenschap met de buitenlucht ? (Het aantal deuren of ramen niet te vermelden).

Hoewel in hoofdzaak met elkaar overeenkomend, verschillen deze vragen van de beide tellingen in twee opzichten belangrijk.

Vraag *a* namelijk is aangevuld met de vraag naar geslacht en leeftijd, waardoor het mogelijk werd een tabel te publiceeren, welke voor woningen met meer dan twee personen per vertrek een overzicht geeft van het aantal bewoners, in verband met het aantal vertrekken, met onderscheiding der personen naar den leeftijd (boven of beneden 14 jaar) en met aanwijzing of die personen zijn van gelijk of ongelijk geslacht.

Bij vraag *b* zijn op de kaart voor de telling van 1909 de serres niet als vertrekken gerekend, terwijl deze op de kaart voor de telling van 1899 wel als zoodanig werden beschouwd, waardoor voornamelijk voor de groote steden, de vergelijking van de uitkomsten der beide woningstatistieken bemoeilijkt is.

TOTAAL AANTAL WONINGEN, VERDEELD NAAR HET AANTAL VERTREKKEN, MET VERMEL GEMEENSCHAP MET DE

Nombre de demeures d'après le nombre des chambres habitées, avec indication

PROVINCIËN, GROEPEN VAN GEMEENTEN EN GEMEENTEN MET MEER DAN 50.000 INWONERS. *Provinces, groupes de communes et communes de 50,000 habitants et plus.*	AANTAL WO *Nombre de*									
	EEN VERTREK. *une chambre.*					TWEE VERTREKKEN. *deux chambres.*				
	Totaal. *Total.*	in % van het totaal aantal woningen. *En % du total.*		per 100 vertrekken stonden niet in gemeenschap met de buitenlucht. *% des chambres pas en comm. avec l'air.*		Totaal. *Total.*	in % van het totaal aantal woningen. *En % du total.*		per 100 vertrekken stonden niet in gemeenschap met de buitenlucht. *% des chambres pas en comm. avec l'air.*	
		1909	1899	1909	1899		1909	1899	1909	1899
Noordbrabant	13 392	10.79	17.7	0.05	0.08	38 183	30.78	34.–	1.30	2.31
Gelderland	19 023	14.68	23.6	0.07	0.21	39 005	30.11	32.9	2.56	4.47
Zuidholland	46 710	15.16	24.5	0.06	0.12	93 635	30.38	33.7	3.68	5.18
Noordholland	30 786	11.86	21.2	0.25	0.23	70 936	27.33	31.–	3.09	4.95
Zeeland	11 537	22.38	34.6	0.04	0.006	19 296	37.43	33.5	1.69	3.34
Utrecht	6 652	10.55	19.5	0.05	0.08	18 986	30.12	34.8	2.68	4.21
Friesland	41 076	49.23	62.7	0.26	0.79	23 304	27.93	20.8	3.13	4.88
Overijssel	15 880	20.35	30.4	0.09	0.46	25 205	32.30	33.7	2.52	4.73
Groningen	29 864	41.18	54.0	0.92	1.17	22 152	30.54	24.2	3.62	5.03
Drenthe	18 916	55.62	65.8	0.52	1.44	8 735	25.69	20.4	2.72	3.58
Limburg	3 459	5.47	7.9	0.06	0.07	10 574	16.71	21.7	1.39	2.21
Het Rijk *Le Royaume*	237 295	18.72	28.3	0.26	0.46	370 011	29.20	30.7	2.84	4.40
Gemeenten met: *communes de*										
500 en minder inwoners *habitants et moins*	569	16.60	—	—	—	1 086	31.70	—	1.29	—
501—1 000 „	5 383	19.59	—	0.02	—	8 738	31.81	—	1.26	—
1 001—2 000 „	19 328	21.54	—	0.05	—	28 055	31.27	—	1.35	—
2 001—5 000 „	56 843	23.21	—	0.24	—	80 118	32.71	—	1.69	—
5 001—10 000 „	51 768	24.29	—	0.30	—	65 880	30.91	—	1.73	—
10 001—20 000 „	41 498	27.44	—	0.46	—	46 260	30.60	—	2.41	—
20 001—50 000 „	18 552	13.73	20.8	0.44	0.46	39 757	29.43	33.9	3.63	5.56
50 001—100 000 „	7 217	8.85	22.6	0.20	0.06	21 350	26.18	33.8	3.81	4.64
100 000 en meer „ *habitants et plus*	36 137	11.27	19.7	0.11	0.17	78 767	24.56	29.6	5.26	7.47
Amsterdam	15 396	11.40	19.1	0.19	0.19	29 329	21.70	25.7	5.42	8.43
Rotterdam	10 379	11.58	20.1	0.04	0.25	30 925	34.51	41.1	6.19	7.13
's Gravenhage	8 202	11.92	19.–	0.05	—	12 326	17.91	23.1	2.96	5.73
Utrecht	2 160	7.93	16.2	0.09	0.13	6 187	22.72	29.5	4.50	7.51
Tilburg	107	1.07	2.5	—	—	1 688	16.94	37.5	0.24	0.52
Arnhem	898	6.31	10.–	0.22	0.25	3 881	27.29	32.4	4.88	8.12
Nijmegen	880	7.75	15.–	0.11	0.07	2 656	23.40	32.3	4.54	6.61
Leiden	1 117	8.25	15.1	—	0.05	4 008	29.60	34.8	2.82	3.35
Haarlem	806	5.04	10.5	—	0.07	3 133	19.61	28.5	2.25	3.54
Groningen	3 409	20.68	34.8	0.32	0.02	5 984	36 31	31.6	5.28	6.30

Wat aangaande de onvolledigheid der vorige woningstatistiek in haar inleiding is gezegd, geldt ook voor deze statistiek, aangezien, behalve de hiervoor bedoelde nieuwe tabel, de in deze statistiek voorkomende tabellen, wat aantal en inhoud betreft, geheel gelijk zijn aan die der statistiek van 1899.

Uit bedoelde tabellen zijn de hiernavolgende samenvattende overzichten en verhoudingsgetallen berekend.

In de eerste plaats geeft onderstaande tabel, zoowel in absolute als in verhoudingscijfers, voor elke provincie, voor het Rijk, voor de 10 gemeenten met meer dan 50 000 inwoners en voor de 9 groepen van gemeenten, een overzicht van het aantal woningen verdeeld naar het aantal vertrekken. Tevens wordt daarbij vermeld, hoeveel ten honderd van de vertrekken niet met de buitenlucht in onmiddellijke gemeenschap staan.

DING, HOEVEEL VERTREKKEN IN VERHOUDING TOT HET TOTAAL NIET IN ONMIDDELLIJKE BUITENLUCHT STAAN.

t % du total du nombre de celles-ci recevant directement l'air et la lumière.

NINGEN MET: *demeures avec*														
	DRIE VERTREKKEN. *trois chambres.*					VIER OF VIJF VERTREKKEN. *quatre ou cinq chambres.*					ZES EN MEER VERTREKKEN. *six ou plus chambres.*			
	Totaal. *Total.*	in % van het totaal aantal woningen. *En % du total.*		per 100 vertrekken stonden niet in gemeenschap met de buitenlucht. *% des chambres pas en comm. avec l'air.*		Totaal. *Total.*	in % van het totaal aantal woningen. *En % du total.*		per 100 vertrekken stonden niet in gemeenschap met de buitenlucht. *% des chambres pas en comm. avec l'air.*		Totaal. *Total.*	in % van het totaal aantal woningen. *En % du total.*		per 100 vertrekken stonden niet in gemeenschap met de buitenlucht. *% des chambres pas en comm. avec l'air.*	
		1909	1899	1909	1899		1909	1899	1909	1899		1909	1899	1909	1899
Noordbrabant	31 189	25.14	22.6	2.28	3.77	29 304	23.62	18.5	3.07	4.41	11 993	9.67	7.2	3.77	5.45
Gelderland	26 947	20.80	18.–	5.54	8.25	26 527	20.47	14.8	6.89	10.01	18 060	13.94	10.7	3.96	5.65
Zuidholland	60 687	19.69	17.4	10.37	12.03	70 010	22.72	15.2	15.56	15.30	37 139	12.05	9.2	6.01	9.36
Noordholland	64 198	24.73	21.6	9.48	13.05	67 719	26.09	18.2	14.75	17.06	25 924	9.99	8.–	5.52	7.70
Zeeland	9 265	17.97	14.5	5.69	6.87	7 906	15.33	12.1	6.84	7.27	3 550	6.89	5.3	5.02	6.54
Utrecht	12 942	20.53	18.2	4.67	7.37	15 126	23.99	17.1	7.00	9.06	9 336	14.81	10.4	3.80	5.90
Friesland	9 247	11.08	8.7	4.11	5.61	6 266	7.51	5.2	5.02	6.52	3 544	4.25	2.6	4.32	5.55
Overijssel	14 939	19.15	16.4	5.88	9.43	14 625	18.74	12.4	6.23	10.59	7 377	9.46	7.1	4.31	6.76
Groningen	8 718	12.02	9.7	4.79	6.36	7 010	9.67	7.6	5.80	7.04	4 780	6.59	4.5	5.31	6.83
Drenthe	2 968	8.73	6.9	3.39	5.33	2 050	6.03	4.3	3.78	5.44	1 338	3.93	2.6	2.91	3.28
Limburg	12 625	19.95	21.9	1.94	3.20	23 587	37.25	32.5	1.88	2.97	13 053	20.62	16.–	2.05	2.48
Het Rijk *Le Royaume*	253 725	20.02	17.6	6.99	9.18	270 130	21.32	15.3	10.15	11.15	136 094	10.74	8.1	4.70	6.97
Gemeenten met: *communes de*															
500 en minder inwoners *habitants et moins*	730	21.31	—	1.96	—	739	21.57	—	3.05	—	302	8.82	—	3.44	—
501—1 000 „	5 727	20.84	—	2.16	—	5 554	20.21	—	2.08	—	2 075	7.55	—	2.64	—
1 001—2 000 „	17 324	19.30	—	2.23	—	18 008	20.07	—	2.29	—	7 018	7.82	—	2.24	—
2 001—5 000 „	47 514	19.40	—	2.68	—	42 158	17.21	—	3.33	—	18 286	7.47	—	3.03	—
5 001—10 000 „	39 744	18.65	—	3.20	—	36 789	17.25	—	4.14	—	18 969	8.90	—	3.05	—
10 001—20 000 „	25 608	16.94	—	4.76	—	22 916	15.16	—	5.73	—	14 903	9.86	—	3.92	—
20 001—50 000 „	29 331	21.72	19.7	6.83	10.58	29 974	22.19	15.1	9.28	12.62	17 459	12.93	10.6	5.05	7.48
50 001—100 000 „	19 230	23.58	19.–	6.48	8.43	19 905	24.41	14.7	8.24	10.88	13 835	16.96	9.9	4.06	6.47
100 000 en meer „ *habitants et plus*	68 517	21.36	19.6	14.88	18.36	94 087	29.33	20.7	19.11	21.17	43 247	13.48	11.0	6.95	9.94
Amsterdam	33 737	24.98	22.4	15.14	19.95	43 196	31.98	23.6	19.59	21.23	13 412	9.93	9.2	8.16	9.34
Rotterdam	17 707	19.76	16.8	22.20	23.08	21 931	24.47	14.3	30.42	28.74	8 677	9.68	7.7	13.90	16.67
's Gravenhage	11 415	16.58	16.8	6.99	11.16	20 577	29.89	22.3	9.88	14.03	16 317	23.70	18.8	2.94	8.39
Utrecht	5 658	20.78	19.8	6.36	10.47	8 383	30.78	21.1	9.31	12.76	4 841	17.78	13.4	5.36	7.75
Tilburg	3 654	36.67	19.8	0.57	2.80	3 392	34.04	31.9	1.70	4.65	1 123	11.27	8.29	2.44	3.98
Arnhem	2 700	18.99	19.2	14.12	18.02	3 659	25.73	19.9	13.03	16.27	3 083	21.68	18.5	4.20	6.22
Nijmegen	2 216	19.52	16.8	8.21	12.51	2 663	23.46	16.1	8.74	13.01	2 936	25.87	19.7	3.73	6.71
Leiden	3 533	26.09	23.6	5.87	6.03	3 165	23.38	15.6	8.16	8.76	1 716	12.68	10.9	4.45	6.93
Haarlem	4 543	28.43	28.4	5.23	5.68	4 678	29.27	19.–	8.02	10.02	2 820	17.65	13.6	4.48	6.23
Groningen	2 584	15.68	12.–	8.42	10.60	2 348	14.24	11.2	9.95	10.77	2 157	13.09	10.4	6.46	7.66

Bij vergelijking der cijfers van 1909 met die van 1899 blijkt uit die van eerstgenoemde statistiek al dadelijk de gunstige werking der woningwet van 22 Juni 1901. Waar in 1899, enkel met uitzondering van Limburg, het meerendeel der woningen bestond uit woningen met een of twee vertrekken (59 %), zien we dit uit de cijfers van 1909 beperkt tot 5 provinciën, waarvan de Noordelijke provinciën Drenthe, Friesland en Groningen het grootste aandeel hebben. Waren echter van deze provinciën de percentages der een-vertrekswoningen in 1899 resp. 65.8 %, 62.7 % en 54 %, thans zijn zij gedaald tot resp. 55.6 %, 49.2 % en 41.2 %.

Boven het gemiddelde voor het Rijk (18.72 %) liggen nog de provinciën Overijssel met 20.4 % en Zeeland met 22.4 %.

Wederom wordt het geringste relatieve aantal een-kamerwoningen aangetroffen in de provincie Limburg, slechts 5.5 % van alle woningen, waarop Utrecht met 10.6 % en Noordbrabant met 10.8 % volgen.

In de provinciën, die, wat de een-kamerwoningen betreffen, beneden het gemiddelde voor het Rijk liggen, is het relatief aantal woningen met twee vertrekken steeds grooter dan dat der één-kamerwoningen en neemt daar, met uitzondering van Limburg, het hoogste percentage in; in de overige provinciën is, met uitzondering van Zeeland en Overijssel, juist het tegenovergestelde het geval.

In het Rijk in zijn geheel is het aantal twee-kamerwoningen het grootst in aantal en in tegenstelling met 1899 belangrijk grooter dan dat der éénvertreks-woningen; in 1899 waren de percentages resp. 30.7 % en 28.3 %, in 1909 zijn zij resp. 29.2 % en 18.7 %.

Voor de 3 vertrekswoningen is voor het Rijk en alle provinciën, met uitzondering van Limburg, een vrij gelijke toeneming te zien. Voor Limburg, dat in 1899, op Noordbrabant na, het hoogst percentage in deze rubriek had, valt thans een afneming van 1.9 % te constateeren, hetgeen echter de ruimere woningen ten goede komt.

Uit de verhoudingscijfers der ruimere woningen die, afhankelijk zijnde van de hiervoor bedoelde, daar zij met deze steeds 100 maken, in het daaromtrent medegedeelde mede zijn toegelicht, blijkt, dat veel minder dan in 1899 eene afneming bestaat in het relatief aantal, naarmate de ruimte grooter wordt. Het relatief aantal vier- of vijfkamerwoningen, in Zuidholland 22.7 %, Noordholland 26.1 %, Utrecht 24 % en Limburg 37.3 % van het totaal aantal woningen, is zelfs, evenals het gemiddelde voor het Rijk: 21.3 %, grooter dan dat der 3 vertrekswoningen, resp. 19.7 %, 24.7 %, 20.5 %, 20 % en 20 %; die percentages der vier- en vijfkamerwoningen zijn echter ieder de som van twee percentages, die vermoedelijk ieder kleiner zullen zijn dan die der 3 vertrekswoningen.

Een relatief groot aantal zeer ruime woningen, d. i. met 6 of meer vertrekken, wordt aangetroffen in Limburg: 20.6 %, waarop volgen Utrecht: 14.8 %, Gelderland: 13.9 % en Zuidholland: 12.1 %. Zeer laag, hoewel ook in deze rubriek in veel minder mate dan in 1899, staan de Noordelijke provinciën Drenthe, Friesland en Groningen en de provincie Zeeland met resp. 3.9 %, 4.3 %, 6.6 % en 6.9 %.

Bij de groepen van gemeenten is vergelijking met de woningstatistiek van 1899 slechts mogelijk voor de 3 groepen van voornaamste gemeenten, aangezien alleen voor deze de cijfers van 1899 konden berekend worden voor de gemeenten, die in 1909 in deze groepen gekomen zijn.

De relatieve afneming der één- en tweekamerwoningen is in de groepen van gemeenten met 20 001—50 000 en meer dan 100 000 inwoners iets sterker dan die der provinciën, waarin bedoelde groepen voornamelijk gelegen zijn.

In de groep van gemeenten met 50 001—100 000 inwoners is deze afneming zeer

groot. Was het aantal één- en tweekamerwoningen in deze groep in 1899 56.4 % van het totaal aantal woningen, thans is dit gedaald tot 35.0 %. Het meest heeft daartoe bijgedragen de gemeente Tilburg, die een bijzonder klein aantal éénkamerwoningen heeft (1.1 %) en een enorme daling der tweekamerwoningen vertoont: van 37.5 % in 1899 tot 16.9 % in 1909.

De uitbreiding der groote steden in de laatste tien jaar zou voor de 4 voornaamste gemeenten, die onderling nogal verschillen, maar waarbij Rotterdam het ongunstigst uitkomt, een sterkere mate van de afneming der één- en tweekamerwoningen doen verwachten, dan die de cijfers aangeven. Vermoedelijk is deze ook wel grooter, doch, zooals hierboven reeds is vermeld, werden voor de woningstatistiek van 1909 de serres niet tot vertrekken gerekend, waardoor het aantal vertrekken van tal van woningen in de statistiek van 1909 kleiner is aangegeven dan die van 1899. Voornamelijk is dit het geval met woningen van afzonderlijk levende personen, die meestal op kamers wonen, en welke groep van menschen, bij de laatst gehouden volkstelling voor gemeenten boven de 100 000 inwoners 42 019 in aantal waren en bleek gestegen te zijn met 43 %.

Ook bij de 3 vertrekswoningen blijkt de toeneming der relatieve aantallen dier woningen in gemeenten met 20 001—50 000 en boven 100 000 inwoners, resp. 2 % en 1.8 %, voor beide groepen beneden die van het Rijk 2.4 % te liggen, terwijl die der provinciën, met uitzondering van Limburg en Drenthe, daaraan zoo goed als gelijk of gering daarboven zijn. De groep van gemeenten met 50 001—100 000 inwoners heeft in deze rubriek een toeneming van 4.6 %, die grooter is dan het gemiddelde voor het Rijk en voor bijna alle provinciën en afzonderlijk genoemde gemeenten. Wederom zijn het de cijfers van Tilburg, die deze toeneming zoo groot doet zijn.

Bij de woningen met meer dan 4 vertrekken, waar de toeneming der relatieve cijfers van de provinciën onderling zeer verschillen, blijkt deze in de groepen van 20 001 en meer inwoners, resp. 9.4 %, 16.8 % en 11.5 % grooter te zijn dan die van het meerendeel der provinciën en het gemiddelde van het Rijk 8.7 %.

In de groepen van gemeenten met minder dan 20 000 inwoners is het aantal éénkamerwoningen relatief grooter, naarmate de gemeenten meer inwoners tellen en is het relatief aantal twee-vertrekswoningen overal vrij gelijk aan het gemiddelde aantal voor het Rijk.

In de 3 groepen van voornaamste gemeenten is het aantal éénkamerwoningen geringer dan in eenige andere groep; het kleinste percentage vertoont de groep van 50 001—100 000 inwoners: 8.9 %. Daartoe hebben, zooals hierboven reeds gezegd, voornamelijk bijgedragen Tilburg, doch ook Haarlem en Arnhem, waar het relatief aantal dier woningen slechts resp. 1.1 %, 5 % en 6.3 % bedraagt.

Het hooge percentage (20.7 %) van Groningen, de voornaamste gemeente dier groep, heeft het algemeen percentage op 8.9 gebracht, want Leiden, dat in aantal éénvertrekswoningen op Groningen volgt, heeft ook slechts 8.3 % dier woningen.

In de groepen van gemeenten is voor het meerendeel het aantal één- en tweevertrekswoningen grooter dan de helft van het totaal aantal woningen en wel van de kleinste tot de grootste groep, resp. 48.3 %, 51.4 %, 52.8 %, 55.9 %, 55.2 %, 58 %, 43.2 %, 35 % en 35.8 %.

In alle groepen van gemeenten is het relatief aantal twee-vertrekswoningen het grootst.

Voor de groep van gemeenten met minder dan 500 inwoners, die met 1001—2 000 inwoners en de 3 met voornaamste gemeenten, is het relatief aantal vier- of vijf-vertrekswoningen grooter dan dat der driekamerwoningen.

Overigens wordt het relatief aantal ruime woningen minder, naarmate het aantal vertrekken toeneemt.

Het grootste aantal zeer ruime woningen, d. i. met 6 of meer vertrekken, wordt aan-

getroffen in de gemeenten met 50 001—100 000 inwoners: 16.96 % en daarin staat Nijmegen het hoogst en wel het allerhoogst van alle percentages der ruime woningen: 25.87 %, terwijl Arnhem en Haarlem daarop volgen met resp. 21.68 % en 17.65 %.

Van de allergrootste gemeenten heeft 's Gravenhage het hoogste percentage der ruime woningen: 23.7 %.

Met de cijfers van voorgaande tabel I houden ten nauwste verband de cijfers der hiervolgende tabel, aangevende de percentsgewijze verhouding der bevolking in woningen van een verschillend aantal vertrekken.

PERCENTSGEWIJZE VERHOUDING DER BEVOLKING WONENDE IN WONINGEN MET HET VERMELD AANTAL VERTREKKEN.

Proportions en pourcents de la population, habitant des demeures avec le nombre indiqué des chambres.

Provinciën, groepen van Gemeenten en Gemeenten met meer dan 50 000 inwoners. *Provinces, groupes de Communes et Communes de 50 000 habitants et plus.*	1 vertrek. *chambre.*		2 vertrekken. *chambres.*		3 vertrekken. *chambres.*		4—5 vertrekken. *chambres.*		6—7 vertrekken. *chambres.*		8 en meer vertrekken. *chambres et plus.*	
	1909	1899	1909	1899	1909	1899	1909	1899	1909	1899	1909	1899
Noordbrabant	8.4	14.2	29.–	32.1	26.3	24.1	25.3	21.3	5.9	4.3	4.8	4.–
Gelderland	12.2	19.9	28.9	32.5	21.7	29.2	22.1	16.3	7.8	5.8	7.4	6.3
Zuidholland	11.3	19.8	29.1	33.8	21.3	18.8	24.8	16.9	7.2	4.9	6.3	5.9
Noordholland	7.8	16.4	25.4	30.4	25.8	22.9	28.9	20.2	6.8	5.–	5.4	5.1
Zeeland	18.3	29.–	37.1	34.1	19.5	16.–	17.1	14.5	4.8	3.9	3.2	2.5
Utrecht	7.8	15.6	27.6	32.8	22.2	19.8	25.6	19.5	8.9	5.8	8.–	6.5
Friesland	45.2	58.2	29.1	22.4	12.4	10.2	8.4	6.1	2.8	1.6	2.2	1.6
Overijssel	17.6	26.–	31.1	33.6	20.3	17.8	20.5	14.2	6.5	4.5	4.–	3.9
Groningen	37.4	48.6	31.4	25.3	12.7	11.–	10.7	9.3	4.7	3.4	3.1	2.4
Drenthe	52.6	62.6	27.6	22.–	9.7	7.9	6.2	4.8	2.3	1.5	1.7	1.2
Limburg	2.6	4.5	13.4	18.2	18.4	21.3	40.9	35.9	15.–	12.–	9.7	8.–
Het Rijk *Le Royaume*	15.2	23.8	27.9	30.3	21.1	18.9	23.4	17.3	6.9	4.9	5.5	4.8
Gemeenten met: *communes de:*												
500 en minder inw. *habitants et moins*	13.–	—	28.7	—	22.3	—	24.5	—	7.8	—	3.7	—
501—1000 inw.	15.2	—	30.–	—	22.1	—	23.4	—	5.9	—	3.3	—
1 001—2 000 „	17.6	—	29.7	—	20.–	—	23.3	—	6.–	—	3.4	—
2 001—5 000 „	19.7	—	31.7	—	20.7	—	19.2	—	5.4	—	3.4	—
5 001—10 000 „	20.3	—	30.3	—	20.–	—	19.2	—	5.6	—	4.6	—
10 001—20 000 „	23.9	—	30.2	—	18.–	—	16.8	—	5.9	—	5.3	—
20 001—50 000 „	11.1	18.8	27.4	33.–	22.4	20.–	24.4	16.2	8.1	5.5	6.7	6.6
50 001—100 000 „	5.9	12.1	23.1	30.6	24.8	22.8	26.7	18.3	9.6	6.7	9.9	9.4
100 000 en meer „ *habitants et plus*	6.5	14.1	22.7	29.1	22.6	20.6	32.3	22.5	8.5	6.1	7.4	7.5
Amsterdam	6.3	13.5	19.4	24.7	25.9	23.5	35.6	26.1	7.4	6.2	5.4	6.–
Rotterdam	7.4	15.8	32.8	41.8	21.5	17.6	26.6	15.2	6.5	4.5	5.1	5.1
's-Gravenhage	6.5	13.7	15.6	21.9	17.5	17.5	33.3	24.6	13.–	8.1	14.1	14.2
Utrecht	4.6	12.5	18.4	26.5	22.–	21.5	34.7	23.2	10.7	7.2	9.6	9.2
Tilburg	0.4	1.3	12.8	32.5	37.5	33.3	35.8	22.9	7.–	4.5	6.5	5.5
Arnhem	4.4	7.8	25.1	30.4	19.2	19.7	26.8	20.9	11.4	8.2	13.2	13.–
Nijmegen	4.9	10.8	20.9	31.6	20.3	17.7	25.8	17.3	13.7	8.4	14.5	14.1
Leiden	4.4	10.3	24.1	31.7	29.–	25.9	27.2	18.5	7.6	6.–	7.8	7.6
Haarlem	2.3	6.7	16.3	27.4	29.3	29.7	31.5	21.3	10.4	6.6	10.1	8.3
Groningen	16.9	30.6	35.9	31.5	16.3	12.7	15.5	12.2	7.7	6.3	7.7	6.8

Ofschoon deze cijfers den loop van die der vorige tabel volgen, zien wij, evenals in de statistiek van 1899, dat in alle provinciën, groepen van gemeenten en afzonderlijk genoemde gemeenten het percentage der bevolking, die in woningen met één vertrek woont, beduidend kleiner is dan dat van het aantal éénvertrekswoningen en, voornamelijk in de afzonderlijk genoemde gemeenten, in sterkere mate dan in 1899. Dit komt uitsluitend doordat een betrekkelijk groot aantal der éénvertrekswoningen wordt bewoond door afzonderlijk levende personen en niet omdat het gemiddelde gezin, zooals uit het volgende tabelletje reeds eenigszins, doch later nog duidelijker, zal blijken, in de éénkamerwoningen kleiner is dan in woningen van grooter omvang.

GEMIDDELD AANTAL BEWONERS PER VERTREK.

Nombre moyen des habitants par chambre.

Provinciën, groepen van Gemeenten en Gemeenten met meer dan 50 000 inwoners. Provinces, groupes de communes et communes de 50 000 habitants et plus	IN WONINGEN MET: *Dans demeures avec* 1 vertrek. *Chambre.*		2 vertrekken. *Chambres.*		3 vertrekken. *Chambres.*		4—5 vertrekken. *Chambres.*		6—7 vertrekken. *Chambres.*		8 en meer vertrekken. *Chambres et plus.*		Totaal. *Total.*	
	1909	1899	1909	1899	1909	1899	1909	1899	1909	1899	1909	1899	1909	1899
Noordbrabant	3.71	3.76	2.25	2.22	1.67	1.68	1.22	1.27	0.83	0.83	0.55	0.55	1.47	1.62
Gelderland	3.96	4.07	2.30	2.38	1.67	1.71	1.19	1.22	0.80	0.84	0.53	0.54	1.41	1.62
Zuidholland	3.28	3.62	2.11	2.23	1.59	1.60	1.11	1.14	0.77	0.80	0.51	0.52	1.34	1.55
Noordholland	2.73	3.33	1.92	2.11	1.44	1.52	1.05	1.09	0.75	0.79	0.56	0.58	1.25	1.48
Zeeland	3.64	3.83	2.20	2.32	1.61	1.68	1.16	1.27	0.80	0.88	0.54	0.54	1.65	1.92
Utrecht	3.25	3.61	2.02	2.13	1.58	1.64	1.15	1.18	0.76	0.80	0.51	0.53	1.26	1.60
Friesland	3.80	3.92	2.15	2.77	1.54	1.65	1.07	1.16	0.72	0.76	0.55	0.56	2.04	2.44
Overijssel	4.14	4.10	2.31	2.40	1.70	1.74	1.20	1.27	0.82	0.85	0.56	0.59	1.62	1.85
Groningen	3.91	4.—	2.21	2.32	1.51	1.67	1.09	1.25	0.77	0.87	0.58	0.64	1.87	2.23
Drenthe	4.57	4.62	2.60	2.62	1.79	1.85	1.14	1.24	0.75	0.78	0.54	0.52	2.55	2.92
Limburg	2.36	2.79	1.97	2.06	1.52	1.59	1.24	1.24	0.93	0.95	0.61	0.63	1.18	1.28
Gemeenten met: *communes de:*														
500 en mind. inw. *habitants et moins*	3.49	—	2.02	—	1.56	—	1.15	—	0.94	—	0.52	—	1.45	—
501-1 000 inw.	3.58	—	2.18	—	1.63	—	1.26	—	0.89	—	0.58	—	1.60	—
1 001-2 000 „	3.78	—	2.20	—	1.60	—	1.25	—	0.88	—	0.57	—	1.61	—
2 001-5 000 „	3.95	—	2.25	—	1.65	—	1.22	—	0.86	—	0.55	—	1.68	—
5 001-10 000 „	3.90	—	2.29	—	1.67	—	1.20	—	0.82	—	0.56	—	1.63	—
10 001-20 000 „	3.95	—	2.24	—	1.61	—	1.16	—	0.78	—	0.55	—	1.60	—
20 001-50 000 „	3.56	3.74	2.06	2.20	1.53	1.53	1.12	1.14	0.76	0.78	0.56	0.57	1.32	1.52
50 001-100 000 „	2.91	3.40	1.91	2.10	1.52	1.57	1.10	1.15	0.74	0.76	0.53	0.55	1.16	1.34
100 000 en meer „ *habitants et plus*	2.42	3.18	1.92	2.11	1.47	1.51	1.04	1.06	0.76	0.78	0.52	0.54	1.16	1.35
Het Rijk *Le Royaume*	3.62	3.80	2.14	2.24	1.57	1.62	1.13	1.18	0.79	0.83	0.54	0.56	1.43	1.65
Amsterdam	2.25	3.01	1.82	2.03	1.47	1.49	1.02	1.07	0.78	0.81	0.60	0.60	1.17	1.34
Rotterdam	2.90	3.58	2.16	2.31	1.65	1.59	1.12	1.11	0.81	0.82	0.61	0.65	1.41	1.63
's-Gravenhage	2.12	2.95	1.69	2.38	1.35	1.42	0.97	1.02	0.71	0.72	0.45	0.46	0.92	1.06
Utrecht	2.45	3.32	1.72	1.93	1.49	1.56	1.10	1.10	0.72	0.75	0.52	0.54	1.09	1.27
Tilburg	1.94	2.52	1.84	2.12	1.66	1.70	1.21	1.33	0.90	0.88	0.60	0.62	1.28	1.50
Arnhem	2.97	3.50	1.99	2.10	1.45	1.53	1.04	1.08	0.72	0.76	0.51	0.50	1.05	1.17
Nijmegen	2.87	3.24	2.04	2.20	1.58	1.58	1.14	1.09	0.75	0.73	0.53	0.55	1.08	1.22
Leiden	2.21	2.90	1.70	1.92	1.55	1.55	1.15	1.17	0.75	0.75	0.53	0.55	1.20	1.34
Haarlem	1.94	2.80	1.75	2.11	1.44	1.54	1.06	1.15	0.71	0.74	0.53	0.54	1.06	1.25
Groningen	3.40	3.83	2.05	2.17	1.44	1.54	1.03	1.09	0.71	0.79	0.56	0.61	1.36	1.64

De totaalcijfers van 1909 toonen, ten opzichte van die van 1899, voor de provinciën, groepen van gemeenten en afzonderlijk vermelde gemeenten een vrij gelijke geringe afname van het gemiddeld aantal bewoners per vertrek.

Vrijwel overal is die afname bij de éénvertrekswoningen het grootst en wel het meest bij de afzonderlijk vermelde gemeenten, die, wat betreft het gemiddelde cijfer voor het Rijk veel gunstiger staan dan in 1899.

Voor alle provinciën, groepen enz. is het aantal bewoners per vertrek in de éénkamerwoningen het grootst gebleven en vermindert, gelijk in 1899, naarmate het getal vertrekken grooter wordt.

De totalen vergelijkend, zijn het weder de 4 Noordelijke provinciën en Zeeland, die, hoewel meer dan alle andere provinciën sedert 1899 afgenomen, gemiddeld het grootst aantal bewoners per vertrek hebben; de groepen van gemeenten onderling vergelijkend, treft het, dat de groepen met 20 000 en minder inwoners in ongunstiger omstandigheden verkeeren dan de groepen der grootere gemeenten. De 10 gemeenten met meer dan 50 000 inwoners blijven in aantal personen per vertrek alle beneden het gemiddelde voor het Rijk, al komen Rotterdam en Groningen dit gemiddelde zeer nabij.

's Gravenhage heeft hier het gunstigste cijfer: 0.92 %, waarop volgen Arnhem en Nijmegen met 1.05 % en 1.08 % tegen 1.43 % voor het Rijk.

Uit de cijfers, in den staat op blz. 134/5 voorkomende, in de kolommen aangaande het relatief aantal vertrekken, die niet met de buitenlucht door een deur, raam of serre in onmiddellijke gemeenschap staan, blijkt, dat dit aantal bijna overal sedert 1899 beduidend is afgenomen en wel voornamelijk bij woningen met 3, 4 of 5 vertrekken. Hier is de omstandigheid van invloed, dat de serres niet meer tot kamers zijn gerekend. Uitgezonderd in Noordbrabant, Limburg en de groepen van gemeenten van minder dan 1 000 inwoners, is dit aantal relatief het grootst in de woningen met 4 en 5 vertrekken en vermindert het naarmate het aantal vertrekken afneemt, terwijl ook in de ruimere woningen dit aantal geringer is.

Achterstaand wordt nog een overzicht gegeven van het totaal aantal woningen in ieder territoir, met het totaal daarin aanwezige bewoonde vertrekken, met vermelding van het aantal vertrekken, dat niet in onmiddellijke gemeenschap met de buitenlucht staat, in verhouding tot het totaal.

PROVINCIËN, GROEPEN VAN GEMEENTEN EN GEMEENTEN MET MEER DAN 50,000 INWONERS. *Provinces, groupes de communes et communes de 50,000 habitants et plus.*	Totaal aantal woningen. *Nombre total des demeures.*		Totaal aantal bewoonde vertrekken. *Nombre total des chambres habitées.*		Vertrekken niet in onmiddelijke gemeenschap met de buitenlucht per 100 bewoonde vertrekken. *Chambres, ne recevant pas l'air et la lumière en % du total.*	
	1909	1899	1909	1899	1909	1899
Noordbrabant	124 061	112 581	403 157	327 257	2.6	3.7
Gelderland	129 562	114 254	438 737	339 503	4.6	6.5
Zuidholland	308 181	250 002	1 012 002	721 722	9.–	9.4
Noordholland	259 563	218 798	863 072	640 165	9.–	10.3
Zeeland	51 554	46 918	138 709	111 711	4.3	4.9
Utrecht	63 042	54 000	224 239	165 191	4.6	6.2
Friesland	83 437	76 886	169 402	133 165	3.1	3.7
Overijssel	78 026	67 557	231 182	174 003	4.5	6.8
Groningen	72 524	64 578	166 853	128 306	4.1	4.7
Drenthe	34 007	28 651	64 463	47 618	2.4	3.1
Limburg	63 298	54 511	265 483	208 600	1.9	2.8
Het Rijk *Le Royaume*	1 267 255	1 088 736	3 977 299	2 997 241	6.1	7.1
Gemeenten met *Communes de:*						
500 en minder inw. *habitants et moins*	3 426	—	10 564	—	2.4	—
501—1 000 inw.	27 477	—	79 176	—	1.9	—
1 001—2 000 „	89 733	—	257 902	—	1.9	—
2 001—5 000 „	244 919	—	679 423	—	2.5	—
5 001—10 000 „	213 150	—	610 860	—	2.8	—
10 001—20 000 „	151 185	—	428 799	—	3.8	—
20 001—50 000 „	135 073	106 755	452 047	325 447	6.2	8.21
50 001—100 000 „	81 537	73 872	304 756	230 852	5.6	7.15
100 000 en meer *habitants et plus*	320 755	257 286	1 153 772	826 520	12.3	13.3
Amsterdam	135 070	116 903	469 243	368 862	13.7	14.8
Rotterdam	89 619	68 202	289 230	189 950	18.8	16.2
's-Gravenhage	68 837	49 199	289 013	189 766	5.5	9.5
Utrecht	27 229	22 982	106 286	77 942	6.7	9.1
Tilburg	9 964	8 020	37 919	26 166	1.4	3.–
Arnhem	14 221	12 178	58 254	46 662	8.–	10.4
Nijmegen	11 351	8 882	48 125	32 795	5.6	8.4
Leiden	13 539	12 320	47 013	38 699	5.4	6.–
Haarlem	15 980	13 977	63 155	49 090	4.9	6.3
Groningen	16 482	14 081	50 290	37 440	6.8	7.–

Deze tabel toont, hetgeen uit het vorenstaande betreffende de afneming der één- en twee-vertrekswoningen reeds valt af te leiden, overal een veel sterkere toeneming van het aantal bewoonde vertrekken dan van het aantal bewoonde woningen.

Voor de provinciën is deze toename vrij gelijk en voornamelijk het grootst in de provinciën met groote gemeenten, welke gemeenten, blijkens de groepen en de afzonderlijk genoemde, de sterkste toename hebben, zoowel voor het aantal bewoonde vertrekken als voor het aantal bewoonde woningen.

Over het algemeen blijkt het relatief aantal bewoonde vertrekken, dat niet met de buitenlucht in verbinding staat, toe te nemen naarmate de gemeenten grooter zijn, zoodat de cijfers der provinciën in den regel grooter of kleiner zijn, naarmate zij meer of minder groote gemeenten bevatten. Van de afzonderlijk genoemde gemeenten staat Rotterdam hier zeer hoog en hooger dan Amsterdam.

Achterstaande tabel geeft een overzicht van het aantal woningen, verdeeld naar het aantal vertrekken, in verband met het gemiddeld aantal bewoners per vertrek.

a. Woningstatistiek 1909.
b. „ 1899.

AANTAL WONINGEN GESPLITST NAAR HET AANTAL BEWOONDE VERTREKKEN IN VERBAND MET HET GEMIDDELD AANTAL BEWONERS PER VERTREK.

VERHOUDINGSCIJFERS. (HET TOTAAL AANTAL WONINGEN MET HET VERMELD AANTAL VERTREKKEN TELKENS GELIJK 100 GESTELD).

Nombre de demeures d'après le nombre des chambres habitées avec le nombre moyen des habitants par chambre. Proportions en pourcents du total des demeures avec le nombre indiqué des chambres.

AANTAL WONINGEN MET: *Nombre de demeures avec.* — HET ONDERSTAAND AANTAL VERTREKKEN. *Le nombre de chambre sous dit.*	HET ONDERSTAAND AANTAL BEWONERS PER VERTREK. *Le nombre sous dit d'habitants par chambre.*	Noordbrabant.	Gelderland.	Zuidholland.	Noordholland.	Zeeland.	Utrecht.	Friesland.	Overijsel.	Groningen.	Drenthe.	Limburg.	HET RIJK.
1 vertrek ..... *chambre.*	1 persoon of minder ..... *a*	19.7	16.2	29.8	38.0	17.2	27.1	11.0	12.7	12.4	5.3	46.9	20.2
	personne ou moins. *b*	15.4	13.1	19.8	23.5	13.3	19.6	9.3	11.3	11.0	4.8	35.9	15.2
	meer dan 1 tot en met 2 personen *a*	19.4	16.5	19.6	21.0	20.6	20.8	20.1	14.8	18.0	12.3	18.3	18.6
	plus de 1 à 2 personnes *b*	20.3	15.9	20.9	21.7	20.4	20.7	20.0	14.9	17.7	12.1	20.5	19.1
	meer dan 2 tot en met 4 personen *a*	28.0	30.4	25.0	23.1	32.4	26.1	36.2	32.3	32.9	32.3	22.3	29.7
	plus de 2 à 4 personnes *b*	31.1	31.7	28.0	28.8	33.5	28.7	37.1	34.1	34.0	33.9	24.5	31.8
	meer dan 4 personen ..... *a*	32.9	36.9	25.6	17.9	29.8	26.0	32.7	40.2	36.7	50.1	12.5	31.5
	plus de 4 personnes. *b*	33.2	39.3	31.3	26.0	32.8	31.0	33.6	39.7	37.3	49.2	19.1	33.9
2 vertrekken .. *chambres.*	1 persoon of minder ..... *a*	23.4	21.6	29.0	34.0	23.9	32.1	21.6	19.6	20.8	12.7	31.8	26.6
	personne ou moins. *b*	22.5	18.4	25.7	27.8	21.4	27.8	19.9	17.1	18.5	12.5	29.3	23.6
	meer dan 1 tot en met 2 personen *a*	32.8	31.3	30.7	33.4	35.1	30.7	37.5	32.4	36.6	29.0	32.6	32.6
	plus de 1 à 2 personnes *b*	33.6	31.6	30.9	33.0	33.1	31.0	34.7	31.1	33.9	27.5	31.9	32.1
	meer dan 2 tot en met 4 personen *a*	37.2	40.2	33.5	28.2	34.1	31.7	36.1	41.5	37.7	48.9	31.7	34.8
	plus de 2 à 4 personnes *b*	38.2	43.1	36.4	33.5	37.4	35.3	39.2	45.4	41.8	51.1	34.1	37.9
	meer dan 4 personen ..... *a*	6.6	6.9	6.8	4.4	6.9	5.5	4.8	6.5	4.9	9.4	3.9	6.0
	plus de 4 personnes. *b*	5.7	6.9	7.0	5.7	8.1	5.9	6.2	6.4	5.8	8.9	4.7	6.4
3—5 vertrekken *chambres.*	1 persoon of minder ..... *a*	38.2	40.7	48.6	52.2	45.3	45.7	44.9	37.4	46.3	36.0	42.8	45.9
	personne ou moins. *b*	36.2	36.9	44.8	47.0	38.4	41.7	38.7	33.5	37.7	31.1	39.6	41.5
	meer dan 1 tot en met 2 personen *a*	44.0	42.6	37.5	37.5	39.6	39.9	41.5	45.8	41.4	43.9	45.0	40.3
	plus de 1 à 2 personnes *b*	45.3	44.4	39.0	39.7	42.1	41.3	44.1	46.5	44.3	44.8	47.4	42.2
	meer dan 2 tot en met 4 personen *a*	17.6	16.5	13.7	10.2	14.8	14.2	13.5	16.7	12.1	19.9	12.1	13.7
	plus de 2 à 4 personnes *b*	18.3	18.5	16.0	13.2	19.0	16.8	17.0	19.8	17.8	23.8	12.9	16.1
	meer dan 4 personen ..... *a*	0.2	0.2	0.2	0.1	0.3	0.2	0.1	0.1	0.2	0.2	0.1	0.1
	plus de 4 personnes. *b*	0.2	0.2	0.2	0.1	0.5	0.2	0.2	0.2	0.2	0.3	0.1	0.2
6 en meer vertrekken ..... *chambres et de plus.*	1 persoon of minder ..... *a*	83.8	85.8	87.6	88.5	83.9	87.4	90.0	82.9	86.9	89.5	74.8	85.7
	personne ou moins. *b*	83.7	84.6	87.6	86.7	81.1	87.2	88.7	83.2	79.5	89.4	71.4	84.4
	meer dan 1 tot en met 2 personen *a*	15.9	13.9	12.1	11.2	15.3	12.2	9.9	16.8	13.0	10.5	24.9	14.0
	plus de 1 à 2 personnes *b*	15.9	15.0	12.0	13.0	17.8	12.3	11.1	16.4	20.2	10.2	28.2	15.2
	meer dan 2 tot en met 4 personen *a*	0.3	0.3	0.3	0.3	0.8	0.4	0.1	0.3	0.1	—	0.3	0.3
	plus de 2 à 4 personnes *b*	0.4	0.4	0.4	0.3	1.1	0.5	0.2	0.4	0.3	0.4	0.4	0.4
	meer dan 4 personen ..... *a*	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	plus de 4 personnes. *b*	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
TOTAAL ..... *Total.*	1 persoon of minder ..... *a*	36.1	37.6	44.5	49.1	33.6	45.8	23.6	30.9	27.3	15.1	47.8	39.7
	personne ou moins. *b*	31.3	30.4	36.2	39.3	26.4	37.3	17.6	24.8	20.5	11.5	42.4	32.0
	meer dan 1 tot en met 2 personen *a*	35.2	31.4	29.7	31.8	32.0	31.0	28.5	32.4	28.4	21.2	37.3	31.2
	plus de 1 à 2 personnes *b*	34.8	30.2	29.4	31.7	30.2	30.7	26.2	29.5	26.3	18.9	38.6	30.4
	meer dan 2 tot en met 4 personen *a*	23.1	23.4	19.8	15.7	25.0	18.7	30.4	26.3	27.7	33.4	13.5	21.4
	plus de 2 à 4 personnes *b*	26.0	27.8	24.4	21.7	29.2	23.9	33.8	31.4	31.6	35.4	16.4	26.0
	meer dan 4 personen ..... *a*	5.6	7.6	6.0	3.4	9.4	4.5	17.5	10.4	16.6	30.3	1.4	7.7
	plus de 4 personnes. *b*	7.9	11.6	10.0	7.3	14.2	8.1	22.4	14.3	21.6	34.2	2.6	11.6

GEMEENTEN MET: *Communes de:*	500 en minder inw. *habitants et moins.*	501—1 000 inwoners. *habitants.*	1 001—2 000 inwoners. *habitants.*	2 001—5 000 inwoners. *habitants.*	5 001—10 000 inw. *habitants.*	10 001—20 000 inw. *habitants.*	20 001—50 000 inw. *habitants.*	50 001—100 000 inw. *habitants:*	meer dan 100 000 inw. *hab. et plus.*	Amsterdam.	Rotterdam.	's-Gravenhage.	Utrecht.	Tilburg.	Arnhem.	Nijmegen.	Leiden.	Haarlem.	Groningen.
1 persoon of minder ..... *a*	17.9	15.6	15.9	13.8	12.6	12.6	23.6	35.6	48.3	52.3	36.6	57.7	40.4	58.0	38.4	36.6	51.9	57.9	23.3
personne ou moins. *b*	—	—	—	—	—	—	20.6	23.8	28.6	31.0	20.5	35.2	27.0	—	24.5	—	36.2	36.7	15.1
meer dan 1 tot en met 2 personen *a*	20.6	23.5	20.2	17.9	18.0	18.1	18.2	20.3	19.3	19.1	20.8	16.5	24.0	23.4	17.4	19.0	21.6	22.6	20.3
plus de 1 à 2 personnes *b*	—	—	—	—	—	—	21.0	20.5	21.9	22.7	22.0	19.6	20.8	—	20.6	—	22.4	22.8	18.9
meer dan 2 tot en met 4 personen *a*	35.7	32.9	31.4	32.3	32.9	33.1	27.6	22.7	18.1	16.2	22.7	14.8	21.2	8.4	21.3	23.3	14.0	11.8	28.9
plus de 2 à 4 personnes *b*	—	—	—	—	—	—	28.4	26.2	24.8	24.4	26.3	23.3	26.1	—	24.3	—	20.0	21.2	30.7
meer dan 4 personen ..... *a*	25.8	28.0	32.5	36.0	36.5	36.2	30.6	21.4	14.3	12.4	19.9	11.0	14.4	10.2	22.9	21.1	12.5	7.7	27.5
plus de 4 personnes. *b*	—	—	—	—	—	—	30.0	29.5	24.7	21.9	30.7	21.9	26.1	—	30.6	—	21.4	19.3	35.3
1 persoon of minder ..... *a*	28.6	25.4	23.7	21.9	21.3	22.4	29.5	35.5	35.6	40.8	24.8	46.6	43.2	39.6	33.7	31.0	48.0	42.0	25.7
personne ou moins. *b*	—	—	—	—	—	—	26.7	30.0	29.6	31.7	22.9	36.8	36.4	—	29.3	—	38.9	28.7	23.3
meer dan 1 tot en met 2 personen *a*	37.4	34.7	34.9	34.1	33.3	33.2	31.5	30.6	30.3	30.3	32.2	26.4	28.0	28.9	29.9	30.3	25.0	28.9	36.3
plus de 1 à 2 personnes *b*	—	—	—	—	—	—	30.8	31.3	31.0	31.3	31.8	29.1	28.4	—	30.5	—	26.9	32.5	34.9
meer dan 2 tot en met 4 personen *a*	28.6	34.1	35.1	37.5	38.3	38.0	33.1	29.5	29.4	25.3	36.5	23.3	25.0	28.2	31.2	34.1	21.2	25.4	34.5
plus de 2 à 4 personnes *b*	—	—	—	—	—	—	36.2	33.3	33.6	31.7	38.4	29.0	30.4	—	35.0	—	28.8	32.9	36.5
meer dan 4 personen ..... *a*	5.4	5.8	6.3	6.5	7.1	6.4	5.9	4.4	4.7	3.6	6.5	3.7	3.8	3.3	5.2	4.6	5.8	3.7	3.5
plus de 4 personnes. *b*	—	—	—	—	—	—	6.3	5.4	5.8	5.3	6.9	5.1	4.8	—	5.2	—	5.4	5.9	5.3
1 persoon of minder ..... *a*	43.8	39.0	40.4	39.2	39.8	42.9	47.8	47.9	53.9	54.5	47.6	61.8	50.3	35.3	54.6	47.9	46.7	51.6	52.2
personne ou moins. *b*	—	—	—	—	—	—	43.9	46.1	49.7	49.8	45.5	55.2	47.8	—	49.0	—	44.6	44.2	48.1
meer dan 1 tot en met 2 personen *a*	42.6	45.6	43.9	43.8	43.0	41.6	39.0	39.1	36.2	36.5	38.4	31.9	38.0	45.1	36.2	37.2	38.2	38.9	37.5
plus de 1 à 2 personnes *b*	—	—	—	—	—	—	40.1	39.4	38.2	38.8	39.5	34.9	38.7	—	38.4	—	39.0	40.1	39.6
meer dan 2 tot en met 4 personen *a*	13.4	15.2	15.5	16.8	17.0	15.4	13.0	12.9	9.8	8.9	13.8	6.2	11.6	19.5	9.1	14.7	14.9	9.4	10.2
plus de 2 à 4 personnes *b*	—	—	—	—	—	—	15.8	14.3	12.0	11.3	14.8	9.8	13.4	—	12.4	—	16.3	15.5	12.1
meer dan 4 personen ..... *a*	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2	0.1	0.2	0.1	0.1	0.1	0.2	0.1	0.1	0.1	0.1	0.2	0.2	0.1	0.1
plus de 4 personnes. *b*	—	—	—	—	—	—	0.2	0.2	0.1	0.1	0.2	0.1	0.1	—	0.2	—	0.1	0.2	0.2
1 persoon of minder ..... *a*	77.1	76.5	77.7	80.1	83.2	86.8	87.1	89.2	88.7	87.4	85.8	91.3	89.0	80.7	91.1	88.3	88.1	90.8	90.8
personne ou moins. *b*	—	—	—	—	—	—	87.7	89.3	88.3	85.4	86.5	92.3	89.5	—	90.7	—	89.5	89.7	86.6
meer dan 1 tot en met 2 personen *a*	21.2	23.1	21.8	19.4	16.4	13.0	12.7	10.6	11.0	12.2	13.7	8.6	10.6	19.3	8.6	11.5	11.7	9.1	9.1
plus de 1 à 2 personnes *b*	—	—	—	—	—	—	12.0	10.5	11.4	14.3	13.0	7.5	10.2	—	9.1	—	10.4	9.9	13.2
meer dan 2 tot en met 4 personen *a*	1.7	0.4	0.5	0.5	0.4	0.2	0.2	0.2	0.3	0.4	0.5	0.1	0.4	—	0.3	0.2	0.2	0.1	0.1
plus de 2 à 4 personnes *b*	—	—	—	—	—	—	0.3	0.2	0.3	0.3	0.5	0.2	0.3	—	0.2	—	0.1	0.4	0.2
meer dan 4 personen ..... *a*	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
plus de 4 personnes. *b*	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1 persoon of minder ..... *a*	37.6	32.9	32.8	30.7	31.3	32.6	44.2	50.6	53.5	54.5	42.2	65.6	54.8	41.4	55.8	53.5	52.8	57.0	41.6
personne ou moins. *b*	—	—	—	—	—	—	38.2	42.7	44.0	44.8	34.3	54.1	46.6	—	47.9	—	46.2	45.2	32.8
meer dan 1 tot en met 2 personen *a*	35.4	36.1	34.3	32.8	31.6	29.7	30.5	30.4	29.4	30.8	31.8	23.6	29.7	39.2	27.3	27.5	29.6	30.9	29.8
plus de 1 à 2 personnes *b*	—	—	—	—	—	—	30.0	29.6	30.0	31.6	30.9	25.5	29.0	—	28.7	—	29.2	32.0	28.1
meer dan 2 tot en met 4 personen *a*	20.9	23.6	23.9	26.0	26.0	25.7	19.3	15.9	14.3	12.5	21.4	8.8	13.4	18.7	14.0	16.2	14.8	11.0	21.6
plus de 2 à 4 personnes *b*	—	—	—	—	—	—	23.6	20.6	19.5	18.0	25.7	15.0	18.7	—	18.6	—	19.4	19.0	25.1
meer dan 4 personen ..... *a*	6.1	7.4	9.0	10.5	11.1	12.0	6.0	3.1	2.8	2.2	4.6	2.0	2.1	0.7	2.9	2.8	2.8	1.1	7.0
plus de 4 personnes. *b*	—	—	—	—	—	—	8.2	7.1	6.5	5.6	9.1	5.4	5.7	—	4.8	—	5.2	3.8	14.0

a. Woningstatistiek 1909.
b. „ 1899.

AANTAL WONINGEN GESPLITST NAAR HET AANTAL BEWOONDE VERTREKKEN IN VERBAND MET HET GEMIDDELD AANTAL BEWONERS PER VERTREK.

VERHOUDINGSCIJFERS. (HET TOTAAT AANTAL WONINGEN MET HET VERMELD AANTAL PERSONEN PER VERTREK TELKENS GELIJK 100 GESTELD.)

Nombre de demeures d'apres le nombre des chambres habitées, avec le nombre moyen des habitants par chambre. Proportions en pourcents du total des demeures avec le nombre indiqué des personnes par chambre.

AANTAL WONINGEN MET: *Nombre de demeures avec:* HET ONDERSTAAND AANTAL PERSONEN PER VERTREK. *Le nombre sous-dit des personnes par chambre.*	HET ONDERSTAAND AANTAL VERTREKKEN. *Le nombre sous dit des chambres.*		Noordbrabant.	Gelderland.	Zuidholland.	Noordholland.	Zeeland.	Utrecht.	Friesland.	Overijssel.	Groningen.	Drenthe.	Limburg.	Het Rijk.
1 persoon of minder ..... *personne ou moins*	1 vertrek	*a*	5.9	6.3	10.2	9.2	11.5	6.2	22.8	8.3	18.8	19.6	5.4	9.5
	chambre	*b*	8.7	10.2	13.4	12.6	17.4	10.2	33.0	13.9	28.9	27.4	6.8	13.4
	2 vertrekken	*a*	19.9	17.3	19.8	18.9	26.5	21.1	25.6	20.4	23.3	21.7	11.1	19.6
	chambres	*b*	24.4	19.9	23.9	21.9	27.2	25.9	23.5	23.2	21.8	22.1	15.0	22.6
	3—5 vertrekken	*a*	51.7	44.6	46.3	53.9	44.8	44.4	35.4	45.9	36.9	35.3	51.2	47.8
	chambres	*b*	47.5	39.9	40.4	47.7	38.9	39.5	30.4	39.0	31.9	30.3	51.2	42.6
	6 en meer vertrekken	*a*	22.5	31.8	23.7	18.0	17.2	28.3	16.2	25.4	21.0	23.4	32.3	23.1
	chambres et plus	*b*	19.3	29.9	22.2	17.7	16.4	24.2	13.0	23.9	17.3	20.1	26.9	21.3
meer dan 1 tot en met 2 personen ..... *plus de 1 à 2 personnes*	1 vertrek	*a*	5.9	7.7	10.0	7.9	14.4	7.1	34.8	9.3	26.1	32.3	2.7	11.2
	chambre	*b*	10.4	12.4	17.3	14.5	23.4	13.1	48.0	15.3	36.2	42.2	4.2	17.7
	2 vertrekken	*a*	28.7	30.1	31.5	28.7	41.1	29.8	36.7	32.3	39.3	35.2	14.6	30.6
	chambres	*b*	32.8	34.4	35.5	32.3	36.6	35.1	27.4	35.4	31.2	29.6	17.9	32.5
	3—5 vertrekken	*a*	61.0	56.0	53.6	59.9	41.2	57.3	27.0	53.5	31.6	30.6	69.0	53.4
	chambres	*b*	53.5	47.9	43.3	49.9	36.8	47.6	23.4	45.3	29.1	26.8	66.2	45.7
	6 en meer vertrekken	*a*	4.4	6.2	4.9	3.5	3.3	5.8	1.5	4.9	3.0	1.9	13.7	4.8
	chambres et plus	*b*	3.2	5.3	3.8	3.3	3.1	4.1	1.1	4.3	3.4	1.4	11.6	4.0
meer dan 2 tot en met 4 personen ..... *plus de 2 à 4 personnes*	1 vertrek	*a*	13.1	19.1	19.2	17.5	29.0	14.7	58.5	25.0	48.9	53.7	9.0	26.0
	chambre	*b*	21.1	26.9	28.1	27.9	39.6	23.4	68.8	33.1	58.1	63.0	11.8	34.5
	2 vertrekken	*a*	49.7	51.6	51.4	49.1	51.1	51.1	33.2	50.9	41.6	37.5	39.1	47.4
	chambres	*b*	49.8	51.0	50.2	47.7	42.9	51.5	24.1	48.6	32.1	29.4	45.2	44.8
	3—5 vertrekken	*a*	37.1	29.1	29.2	33.2	19.7	33.9	8.2	24.0	9.4	8.8	51.3	26.4
	chambres	*b*	28.9	22.1	21.5	24.1	17.2	24.9	7.0	18.2	9.7	7.5	42.6	20.4
	6 en meer vertrekken	*a*	0.1	0.2	0.2	0.2	0.2	0.3	0.1	0.1	0.1	—	0.6	0.2
	chambres et plus	*b*	0.1	0.1	0.1	0.1	0.2	0.2	—	0.1	—	—	0.4	0.1
meer dan 4 personen ..... *plus de 4 personnes*	1 vertrek	*a*	62.6	71.6	64.3	62.7	71.1	61.3	92.3	79.1	90.9	91.9	49.9	76.5
	chambre	*b*	74.7	79.8	75.9	75.3	79.9	73.9	94.1	84.4	93.4	94.6	58.8	82.6
	2 vertrekken	*a*	35.9	27.3	34.2	35.8	27.6	37.0	7.6	20.5	8.9	8.0	48.4	22.7
	chambres	*b*	24.3	19.5	23.3	23.9	19.1	25.3	5.7	15.2	6.5	5.2	39.6	16.8
	3—5 vertrekken	*a*	1.5	1.1	1.5	1.5	1.3	1.7	0.1	0.4	0.2	0.1	1.7	0.8
	chambres	*b*	0.8	0.6	0.6	0.8	0.9	0.7	0.1	0.4	0.1	0.1	1.7	0.5
	6 en meer vertrekken	*a*	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	chambres et plus	*b*	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
TOTAAL ..... *Total.*	1 vertrek	*a*	10.8	14.7	15.2	11.9	22.4	10.6	49.2	20.3	41.2	55.6	5.5	39.7
	chambre	*b*	17.7	23.6	24.4	21.2	34.6	19.5	62.7	30.4	54.0	65.8	7.9	28.3
	2 vertrekken	*a*	30.8	30.1	30.4	27.3	37.4	30.1	27.9	32.3	30.5	25.7	16.7	31.2
	chambres	*b*	34.0	32.9	33.7	31.0	33.5	34.8	20.8	33.7	24.2	20.4	21.8	30.7
	3—5 vertrekken	*a*	48.8	41.3	42.4	50.8	33.3	44.5	18.6	37.9	21.7	14.8	57.2	21.4
	chambres	*b*	41.1	32.8	32.7	39.8	26.6	35.3	13.9	28.8	17.3	11.2	54.3	32.9
	6 en meer vertrekken	*a*	9.6	13.9	12.0	10.0	6.9	14.8	4.3	9.5	6.6	3.9	20.6	7.7
	chambres et plus	*b*	7.2	10.7	9.2	8.0	5.3	10.4	2.6	7.1	4.5	2.6	16.0	8.1

GEMEENTEN MET: *Communes de:* HET ONDERSTAAND AANTAL PERSONEN PER VERTREK. *Le nombre sous-dit des personnes par chambre.*	HET ONDERSTAAND AANTAL VERTREKKEN. *Le nombre sous dit des chambres.*		500 en minder inwoners. *habitants et moins*	501—1 000 inwoners. *habitants*	1 001—2 000 inwoners. *habitants*	2 001—5 000 inwoners. *habitants*	5 001—10 000 inwoners. *habitants*	10 001—20 000 inwoners. *habitants*	20 001—50 000 inwoners. *habitants*	50 001—100 000 inwoners. *habitants*	meer dan 100 000 inwoners. *habitants et plus*	Amsterdam.	Rotterdam.	's Gravenhage.	Utrecht.	Tilburg.	Arnhem.	Nijmegen.	Leiden.	Haarlem.	Groningen.
1 persoon of minder ..... *personne ou moins*	1 vertrek	*a*	7.9	9.3	10.4	10.4	9.8	10.6	7.3	6.2	10.2	10.9	10.0	10.5	5.9	1.5	4.4	5.3	8.1	5.1	11.6
	chambre	*b*	—	—	—	—	—	—	11.3	9.1	12.4	13.2	12.0	12.3	9.4	—	5.0	—	11.9	8.5	16.0
	2 vertrekken	*a*	24.1	24.5	22.6	23.3	21.0	21.0	19.7	18.4	16.3	16.3	20.3	12.7	17.9	16.2	16.5	13.5	26.9	14.5	22.4
	chambres	*b*	—	—	—	—	—	—	24.0	22.4	20.0	18.2	27.3	15.7	23.0	—	19.9	—	29.2	18.1	22.5
	3—5 vertrekken	*a*	49.9	48.7	48.5	46.8	45.6	42.2	47.5	45.5	51.1	56.9	50.0	43.8	47.3	60.3	43.7	38.5	43.8	52.3	37.5
	chambres	*b*	—	—	—	—	—	—	40.8	40.1	45.5	51.0	41.2	39.9	41.9	—	40.0	—	37.7	46.2	34.0
	6 en meer vertrekken	*a*	18.1	17.5	18.5	19.5	23.6	26.2	25.5	29.9	22.4	15.9	19.7	33.0	28.9	22.0	35.4	42.7	21.2	28.1	28.5
	chambres et plus	*b*	—	—	—	—	—	—	23.9	28.4	22.0	17.5	19.4	32.0	25.7	—	35.0	—	21.2	27.1	27.4
meer dan 1 tot en met 2 personen ..... *plus de 1 à 2 personnes*	1 vertrek	*a*	9.6	12.8	12.7	12.7	13.8	16,7	8.2	5.9	7.4	7.1	7.5	8.3	6.4	0.6	4.0	5.4	6.0	3.7	14.1
	chambre	*b*	—	—	—	—	—	—	14.9	10.7	13.9	13.7	14.6	14.6	11.7	—	7.1	—	11.7	7.4	23.4
	2 vertrekken	*a*	33.5	30.6	31.9	34.1	32.6	34.2	30.3	26.4	25.2	21.4	34.9	20.1	21.4	12.5	29.9	25.7	25.0	18.3	44.2
	chambres	*b*	—	—	—	—	—	—	35.3	33.8	30.5	25.5	42.4	26.3	28.9	—	34.4	—	32.1	29.0	39.1
	3—5 vertrekken	*a*	51.6	51.8	50.4	48.8	49.0	44.8	56.1	61.8	62.4	67.6	53.4	63.0	65.9	81.3	59.2	58.1	64.0	72.8	37.7
	chambres	*b*	—	—	—	—	—	—	45.6	50.7	51.3	56.5	39.7	53.5	54.6	—	52.5	—	52.3	59.3	32.6
	6 en meer vertrekken	*a*	5.3	4.8	5.0	4.4	4.6	4.3	5.4	5.9	5.0	3.9	4.2	8.6	6.3	5.6	6.9	10.8	5.0	5.2	4.0
	chambres et plus	*b*	—	—	—	—	—	—	4.2	4.8	4.2	4.2	3.2	5.5	4.7	—	5.9	—	3.9	4.3	4.8
meer dan 2 tot en met 4 personen ..... *plus de 2 à 4 personnes*	1 vertrek	*a*	28.4	27.4	28.3	28.9	30.8	35.4	19.7	12.6	14.3	14.8	12.3	19.9	12.5	0.5	9.6	11.2	7.8	5.4	27.7
	chambre	*b*	—	—	—	—	—	—	26.6	19.5	24.2	25.8	20.5	29.5	22.6	—	12.9	—	15.6	11.7	42.6
	2 vertrekken	*a*	43.4	45.9	46.0	47.2	45.6	45.3	50.6	48.5	50.6	44.1	59.0	47.1	42.4	25.6	60.8	49.5	42.3	45.4	58.1
	chambres	*b*	—	—	—	—	—	—	51.6	52.3	51.0	45.2	61.3	44.6	47.9	—	60.9	—	51.6	49.4	46.1
	3—5 vertrekken	*a*	27.5	26.6	25.5	23.8	23.5	19.2	29.6	38.7	34.8	40.8	28.5	32.6	44.6	73.9	29.2	39.0	49.7	49.1	14.1
	chambres	*b*	—	—	—	—	—	—	21.7	28.0	24.6	28.8	18.0	25.5	28.2	—	25.9	—	32.8	38.6	11.1
	6 en meer vertrekken	*a*	0.7	0.1	0.2	0.1	0.1	0.1	0.1	0.2	0.3	0.3	0.2	0.4	0.5	—	0.4	0.3	0.2	0.1	0.1
	chambres et plus	*b*	—	—	—	—	—	—	0.1	0.2	0.1	0.1	0.1	0.3	0.2	—	0.2	—	—	0.3	0.1
meer dan 4 personen ..... *plus de 4 personnes*	1 vertrek	*a*	70.7	74.0	77.2	79.2	79.8	83.2	69.8	60.9	57.1	63.5	49.9	65.7	54.9	15.3	49.8	57.9	36.5	33.3	81.2
	chambre	*b*	—	—	—	—	—	—	77.5	71.3	72.6	74.8	67.9	77.2	74.5	—	63.2	—	62.8	53.4	86.9
	2 vertrekken	*a*	28.4	25.0	21.8	20.0	19.6	16.4	29.0	37.0	41.2	35.0	48.4	33.1	41.7	77.8	48.3	38.0	60.4	62.4	18.2
	chambres	*b*	—	—	—	—	—	—	21.9	27.6	26.6	24.3	31.4	21.8	25.1	—	35.0	—	36.3	43.9	11.7
	3—5 vertrekken	*a*	0.9	1.0	1.0	0.8	0.6	0.4	1.2	2.1	1.7	1.5	1.7	1.2	3.4	6.9	1.9	4.1	3.1	4.3	0.6
	chambres	*b*	—	—	—	—	—	—	0.6	0.1	0.8	0.9	0.6	0.9	0.4	—	1.8	—	0.8	2.6	0.4
	6 en meer vertrekken	*a*	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	chambres et plus	*b*	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
TOTAAL ..... *Total.*	1 vertrek	*a*	16.6	19.6	21.5	23.2	24.3	27.4	13.7	8.8	11.3	11.4	11.6	11.9	7.9	1.1	6.3	7.7	8.3	5.0	20.7
	chambre	*b*	—	—	—	—	—	—	22.6	15.8	19.1	19.1	20.1	19.0	16.3	—	10.0	—	15.1	10.5	34.8
	2 vertrekken	*a*	31.7	31.8	31.3	32.7	30.9	30.6	29.5	26.2	24.5	21.7	54.5	17.9	22.7	16.9	27.3	23.4	29.6	19.6	36.3
	chambres	*b*	—	—	—	—	—	—	33.8	32.5	29.6	25.8	41.1	23.1	29.5	—	32.4	[illegible]	34.8	28.5	31.7
	3—5 vertrekken	*a*	42.9	41.1	39.4	36.6	35.9	32.1	43.9	48.0	50.7	57.0	44.2	46.5	51.6	70.7	44.7	43.0	49.4	57.7	29.9
	chambres	*b*	—	—	—	—	—	—	33.6	38.2	40.3	45.9	31.1	39.2	40.8	—	39.1	..	39.1	47.3	23.1
	6 en meer vertrekken	*a*	8.8	7.5	7.8	7.5	8.9	9.9	12.9	17.0	13.5	9.9	9.7	23.7	17.8	11.3	21.7	25.9	12.7	17.7	13.1
	chambres et plus	*b*	—	—	—	—	—	—	10.0	13.5	11.0	9.2	7.7	18.7	13.4	—	18.5	—	11.0	13.7	10.4

Bij beschouwing van de eerste reeks verhoudingscijfers op blz. 142/3, die aanwijzen hoeveel % van het aantal woningen met een zeker aantal vertrekken bewoond worden door gemiddeld 1 persoon of minder per vertrek, of gemiddeld meer dan 1 t/m. 2 personen enz, valt ten opzichte der cijfers van 1899 in alle provinciën, groepen van gemeenten en afzonderlijk genoemde gemeenten, eene vermindering van de bezetting der vertrekken te constateeren.

Uit de cijfers voor het totaal der woningen, zien wij dan ook in sterkere mate dan in 1899, voor het Rijk, de provinciën (met uitzondering der 4 Noordelijke), de groepen der gemeenten met 500 en minder en 10 000 en meer inwoners en de afzonderlijk genoemde gemeenten, het relatief aantal woningen afnemen, naarmate het aantal bewoners per vertrek grooter wordt.

In Friesland en Drenthe is het aantal woningen met gemiddeld 2 t/m. 4 personen per vertrek relatief het grootst en in de groepen van gemeenten met 501—10 000 inwoners dat van woningen met gemiddeld 1 t/m. 2 personen per vertrek.

In de verschillende groepen van woningen zijn de verhoudingen van het aantal vertrekken in de meeste gevallen heel anders dan van het totaal der woningen en wordt in het algemeen, hoewel minder dan in 1899, de toestand ongunstiger naarmate de woningen kleiner worden.

In de woningen met 6 of meer vertrekken is overal hoog en meestal zeer hoog gemiddeld 86 % in 1909, tegen 84 % in 1899, het relatief aantal woningen met 1 persoon of minder per vertrek; komen voorts nog heel geringe percentages voor van woningen met meer dan 2 tot en met 4 personen per vertrek en nergens woningen met eene grootere bevolking per vertrek, zoodat de rest van de 100 % wordt ingenomen door woningen met gemiddeld meer dan 1 tot en met 2 personen per vertrek. In Noordbrabant, Zeeland, Overijssel en vooral in Limburg is in deze groep van woningen het aantal woningen met meer dan 1 tot en met 2 personen per vertrek, hooger dan in de overige provinciën en daarmede gaan gepaard lagere cijfers voor de woningen met 1 persoon of minder.

In de groepen van gemeenten stijgt in het algemeen in deze groep van ruime woningen het aantal woningen met gemiddeld 1 persoon of minder per vertrek met het grooter worden der gemeenten en daalt dientengevolge dat der woningen met gemiddeld 1 t/m. 2 personen per vertrek.

Bij de 10 groote gemeenten is, met uitzondering van Tilburg, het relatief aantal woningen met 1 persoon of minder per vertrek, overal hooger dan het gemiddelde voor het Rijk, en dus de andere overal lager. 's Gravenhage heeft hier de gunstigste, Tilburg de ongunstigste cijfers, wat in 1899 ook ongeveer het geval was.

In de daarop volgende groep van minder ruime woningen, d. i. die met 3 tot en met 5 vertrekken, is het aantal woningen met 1 persoon of minder per vertrek ook hier nog gemiddeld het grootst (voor het Rijk bijna 46 %) en is dit, met uitzondering van Noordbrabant, Gelderland, Overijssel, Drenthe en Limburg, de groepen van gemeenten met 501 t/m. 20 000 inwoners en Tilburg, waar de woningen met 1 t/m. 2 personen per vertrek in de meerderheid zijn, met alle overige provinciën, groepen van gemeenten en afzonderlijk genoemde mede het geval.

In 1899 waren in deze rubriek de woningen met 1 t/m. 2 personen per vertrek in de meerderheid.

Drenthe vertoont hier ook een zeer hoog cijfer, bijna 20 %, voor de woningen met meer dan 2 t/m. 4 personen per vertrek, terwijl overal slechts een zeer klein aantal woningen wordt aangetroffen met meer dan 4 personen per vertrek. Voor de groepen van gemeenten valt, zij het dan ook met schommelingen, weer denzelfden loop waar te nemen als bij de groep der ruimste woningen: een toenemend relatief aantal woningen met 1 persoon en minder per vertrek, naarmate de gemeenten meer inwoners tellen, en eene afneming van de meer bevolkte woningen. Ook voor deze groep van woningen vertoont 's Gravenhage de gunstigste cijfers, maar zijn Tilburg, Leiden en Nijmegen ongunstiger dan de overige gemeenten.

In de groep van woningen met 2 vertrekken vertoonen voor het Rijk in zijn geheel die woningen het hoogste percentage, waarin gemiddeld meer dan 2 tot en met 4 personen per vertrek gehuisvest zijn.

Waar in 1899 alleen 's Gravenhage daarop eene uitzondering maakt, zien we dat dit in 1909 66k het geval is met de provinciën Noordholland, Zeeland, Utrecht, Friesland en Limburg, de 2 groepen van kleinste, de 2 groepen van grootste gemeenten en de afzonderlijk genoemde gemeenten op één na (Rotterdam). Van deze vertoonen voor een gedeelte de woningen met minder dan 1 persoon per vertrek de hoogste percentages, voor een ander gedeelte de woningen met 1 t/m. 2 personen per vertrek.

In de éénkamerwoningen is gemiddeld voor het Rijk het grootste relatieve aantal woningen dat met meer dan 4 personen per vertrek, hetwelk 31.5 % in 1909, tegen 33.9 % in 1899 bedraagt. Boven dat gemiddelde liggen van de provinciën in afdalende orde Drenthe met 50.1 % Overijssel met 40.2 %, Gelderland met 36.9 % en Groningen met 36.1 %, tegen in 1899 resp. 49.2 %, 39.7 %, 39.3 % en 37.3 %. De overige provinciën blijven meer of minder beneden dat gemiddelde; in Limburg is dit het laagst en bedraagt het slechts 12.5 % in 1909, tegen 19.1 % in 1899.

Niet alle provinciën verkeeren in denzelfden toestand als het Rijk. In Zuidholland, Noordholland, Utrecht en Limburg is het aantal woningen met 1 persoon of minder per vertrek relatief het grootst en in Zeeland en Friesland het aantal woningen met meer dan 2 t/m. 4 personen per vertrek.

In de 2 groepen der grootste gemeenten is ook het aantal woningen met 1 persoon of minder per vertrek relatief het grootst en in de 2 groepen der kleinste gemeenten dat van meer dan 2 t/m. 4 personen per vertrek. Van de afzonderlijk genoemde gemeenten heeft in deze groep Groningen relatief het grootst aantal éénkamerwoningen met meer dan 2 t/m. 4 personen per vertrek, terwijl alle overige de grootste percentages vertoonen voor woningen bewoond door 1 persoon of minder.

Het tweede stel verhoudingscijfers wijst telkens aan, hoeveel woningen met een gemiddeld aantal personen per vertrek, per 100 komen voor rekening van woningen met 1 vertrek, 2 vertrekken enz. Deze verhoudingscijfers houden ten nauwste verband met de hiervoor besprokene en vinden in de daarover geleverde beschouwingen mede hun toelichting.

Voor de meest bevolkte woningen komen de ongunstige verhoudingen echter beter aan het licht.

In woningen met 1 persoon of minder per vertrek, dat zijn dus de minst bevolkte woningen, worden met slechts twee uitzonderingen, Tilburg en Nijmegen, in het grootst aantal gevallen, woningen met 3—5 vertrekken aangetroffen en vindt men daaronder voor het meerendeel een relatief gering aantal woningen met 1 vertrek. Deze laatste worden bewoond door afzonderlijk levende personen.

In de woningen met meer dan één tot en met twee personen per vertrek is, met uitzondering van de 3 Noordelijke provinciën, eveneens het aantal woningen met 3—5 vertrekken het grootst, terwijl weder met uitzondering van de 3 Noordelijke provinciën, waar de éénvertrekswoningen en Limburg, waar de 3—5 vertrekswoningen relatief het grootst zijn, in de meeste gevallen slechts 2 vertrekken worden aangetroffen in woningen met meer dan 2 tot en met 4 personen per vertrek.

In de meest bevolkte woningen, dat zijn die met meer dan 4 personen per vertrek, treft men in 1909 van 100 woningen gemiddeld 77 met één vertrek aan, tegen 83 in 1899.

Tilburg, Leiden en Haarlem maken hier een zeer gunstige, Limburg en Arnhem een betrekkelijk gunstige uitzondering, daar het relatief aantal éénvertrekswoningen van eerstgenoemde hier ver, dat van laatstgenoemde nog even beneden de helft ligt.

De hiernavolgende tabellen geven een overzicht van het aantal woningen met meer dan 2 personen per vertrek, naar het aantal vertrekken waarin wonen, het echtpaar of het gezinshoofd niet medegerekend, personen van ongelijk geslacht boven 14 jaar, verdeeld naar woningen, waarin echtparen en woningen, waarin hoofden van gezinnen wonen.

AANTAL WONINGEN MET MEER DAN TWEE PERSONEN PER VERTREK, VERDEELD NAAR HET AANTAL VERTREKKEN IN VERBAND MET HET AANTAL INWONERS ONDERSCHEIDEN NAAR LEEFTIJD EN GESLACHT.

Nombre de demeures avec plus de deux personnes par chambre, d'après le nombre des chambres en rapport de l'age et du sexe des habitants.

VERHOUDINGSCIJFERS (HET TOTAAL AANTAL WONINGEN MET HET VERMELD AANTAL PERSONEN VAN IEDER DER ONDER *a* EN *b* GENOEMDE CATEGORIEN, TELKENS GELIJK 100 GESTELD).

Proportions en pourcents du total des demeures avec le nombre indiqué des personnes, mentionnées dans les rubriques a et b.

a. Bewoond door echtparen. Habitées par époux.
b. Woningen, waarin geen echtparen leven. Habitations, dans lesquelles n'habitent pas des époux.

PROVINCIËN. *Provinces.*	Aantal woningen met meer dan 2 personen per vertrek, waarin wonen, het echtpaar (resp. het gezinshoofd) niet medegerekend, het onderstaande aantal personen. *Nombre d'habitations avec plus de deux personnes par chambre, dans lesquelles habitent, (les époux ou le chef de famille non compris) les personnes ci-dessous.*																	
	2 personen. *personnes.*				3 personen. *personnes.*				4 personen. *personnes.*				meer dan 4 personen. *4 personnes et plus.*				Totaal aantal woningen waarin wonen *Nombre tot. de demeures dans lesquelles habitent*			
	boven 14 jaar van ongelijk geslacht. *au-dessus de 14 ans des deux sexes.*		van gemengden leeftijd van ongelijk geslacht. *de tout âge des deux sexes*		boven 14 jaar van ongelijk geslacht. *au-dessus de 14 ans des deux sexes.*		van gemengden leeftijd, waaronder met boven 14-jarigen van ongelijk geslacht. *de tout âge, dont au-dessus de 14 ans de sexe différent.*		boven 14 jaar van ongelijk geslacht. *au-dessus de 14 ans des deux sexes.*		van gemengden leeftijd, waaronder met boven 14-jarigen van ongelijk geslacht. *de tout âge, dont au-dessus de 14 ans de sexe différent.*		boven 14 jaar van ongelijk geslacht. *au-dessus de 14 ans des deux sexes.*		van gemengden leeftijd, waaronder met boven 14-jarigen van ongelijk geslacht. *de tout âge, dont au-dessus de 14 ans de sexe différent.*		boven 14 jaar van ongelijk geslacht. *au-dessus de 14 ans des deux sexes.*		van gemengden leeftijd, waaronder met boven 14-jarigen van ongelijk geslacht. *de tout âge, dont au-dessus de 14 ans de sexe différent.*	
	a	*b*	*a*	*b*	*a*	*b*	*a*	*b*	*a*	*b*	*a*	*b*	*a*	*b*	*a*	*b*	*a*	*b*	*a*	*b*
WONINGEN MET ÉÉN VERTREK. *Habitations avec une chambre.*																				
Noordbrabant	12.59	38.25	7.74	10.26	10.45	38.01	6.27	15.58	4.54	25.97	12.73	35.07	1.66	11.93	31.62	61.36	5.46	32.69	11.20	17.86
Gelderland	11.98	42.30	8.66	8.89	11.00	30.61	8.56	25.71	6.35	22.05	15.26	40.68	2.17	9.54	31.53	67.24	6.01	29.60	11.81	26.34
Zuidholland	11.65	35.83	9.60	12.93	9.91	34.33	7.21	16.89	5.74	21.23	14.29	34.35	1.53	8.78	29.62	51.55	5.23	29.43	10.39	16.61
Noordholland	13.07	33.79	8.41	13.79	10.66	29.78	8.49	17.23	6.87	22.00	15.83	28.00	2.12	9.03	29.58	49.10	6.05	27.89	8.62	14.68
Zeeland	11.73	39.67	9.12	8.22	8.99	37.16	7.84	15.02	7.45	21.74	12.77	40.58	2.05	13.48	28.94	56.03	5.64	32.57	8.89	18.06
Utrecht	15.41	36.49	9.75	15.64	12.18	36.75	7.58	19.66	6.01	25.76	12.98	34.85	3.02	9.64	29.91	53.01	6.83	30.40	9.72	18.87
Friesland	13.06	43.11	9.83	9.92	10.46	35.92	8.29	17.74	5.61	22.18	16.03	31.65	1.03	6.84	31.24	59.34	5.98	32.81	9.40	18.01
Overijssel	16.13	45.83	10.25	9.08	12.07	35.58	11.51	24.62	5.65	20.42	21.85	55.24	1.18	7.93	36.01	77.23	6.91	29.61	14.22	34.62
Groningen	9.63	36.86	8.98	12.69	6.80	30.81	6.65	16.15	3.24	16.52	12.31	31.01	0.90	4.82	23.85	51.52	4.12	26.89	8.32	17.44
Drenthe	12.29	45.07	10.35	12.34	8.81	38.72	11.54	26.09	4.79	22.20	19.74	47.88	1.31	5.89	35.52	73.66	5.27	28.23	15.14	35.91
Limburg	2.65	11.50	5.68	12.39	3.25	13.64	3.25	15.15	0.87	3.70	6.96	22.22	1.71	5.26	12.82	36.84	1.53	10.67	2.86	10.22
Het Rijk *Le Royaume*	12.26	39.14	9.34	11.39	9.73	34.06	8.35	19.31	5.33	21.27	15.64	38.14	1.47	7.93	30.55	61.82	5.53	29.63	10.56	21.58
WONINGEN MET 2 VERTREKKEN. *Habitations avec 2 chambres.*																				
Noordbrabant	—	—	—	—	14.62	—	8.27	—	10.52	43.64	16.09	31.56	3.12	20.74	31.48	56.44	8.23	31.86	21.06	44.35
Gelderland	—	—	—	—	14.84	—	11.16	—	9.38	36.33	21.75	40.17	2.80	11.48	37.46	65.55	7.84	21.84	26.12	54.97
Zuidholland	—	—	—	—	13.27	—	7.30	—	8.69	32.70	16.83	30.81	2.40	14.76	36.83	55.11	6.93	22.73	23.85	44.32
Noordholland	—	—	—	—	13.42	—	8.81	—	9.31	26.32	18.84	29.57	3.07	13.04	37.82	51.68	7.94	18.93	23.81	41.87
Zeeland	—	—	—	—	16.22	—	9.87	—	11.14	32.96	21.16	35.96	3.61	16.29	41.90	60.67	9.28	23.44	27.11	50.08
Utrecht	—	—	—	—	14.21	—	8.78	—	6.43	27.59	16.26	33.33	3.01	11.96	32.06	55.81	7.11	20.04	21.50	45.44
Friesland	—	—	—	—	19.68	—	11.52	—	12.47	40.54	27.56	32.73	3.97	21.82	45.58	62.98	11.54	30.79	29.27	48.49
Overijssel	—	—	—	—	15.57	—	12.59	—	9.36	31.29	24.16	41.04	2.45	10.80	41.54	73.16	8.02	19.10	28.72	60.15
Groningen	—	—	—	—	15.64	—	10.66	—	10.51	42.81	23.82	27.12	3.48	17.05	37.32	54.34	9.35	29.14	24.95	41.56
Drenthe	—	—	—	—	19.06	—	14.34	—	12.76	38.54	31.47	49.48	3.35	12.44	51.01	77.65	9.68	20.45	36.81	69.01
Limburg	—	—	—	—	8.61	—	5.15	—	5.21	21.91	11.23	36.78	1.65	11.35	27.17	51.66	4.88	18.70	15.76	44.94
Het Rijk *Le Royaume*	—	—	—	—	14.68	—	9.39	—	9.56	34.46	19.92	34.19	2.90	14.35	37.65	60.28	8.05	23.14	24.87	48.87
WONINGEN MET 3 OF MEER VERTREKKEN. *Habitations avec 3 chambres ou plus.*																				
Noordbrabant	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5.04	18.91	44.59	65.64	5.04	18.91	44.59	65.64
Gelderland	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4.07	11.55	47.07	73.10	4.07	11.55	47.07	73.10
Zuidholland	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3.62	11.95	47.24	67.34	3.62	11.95	47.24	67.34
Noordholland	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3.77	9.85	48.69	51.51	3.77	9.85	48.69	51.51
Zeeland	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5.97	12.81	57.65	74.39	5.97	12.81	57.65	74.39
Utrecht	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3.26	15.57	44.91	61.79	3.26	15.57	44.91	61.79
Friesland	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	7.29	9.16	63.29	54.58	7.29	9.16	63.29	54.58
Overijssel	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3.69	8.56	53.00	81.28	3.69	8.56	53.00	81.28
Groningen	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	9.56	26.67	56.48	63.70	9.56	26.67	56.48	63.70
Drenthe	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5.92	11.81	62.53	85.83	5.92	11.81	62.53	85.83
Limburg	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2.08	6.50	39.31	73.69	2.08	6.50	39.31	73.69
Het Rijk *Le Royaume*	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4.18	12.26	48.11	66.67	4.18	12.26	48.11	66.67

Vervolg.

a. Bewoond door echtparen. Habitées par époux.

b. Woningen, waarin geen echtparen leven. Habitations, dans lesquelles n'habitent pas des époux.

GROEPEN VAN GEMEENTEN. *Groupes de communes.*	Aantal woningen met meer dan 2 personen per vertrek, waarin *Nombre d'habitations avec plus de deux personnes par chambre,* wonen, het echtpaar (resp. het gezinshoofd) niet medegerekend, het onderstaande aantal personen: *dans lesquelles habitent, (les époux ou le chef de famille non compris) les personnes ci-dessous.*																	
	2 personen. *personnes.*				3 personen. *personnes.*				4 personen. *personnes.*				meer dan 4 personen. *4 personnes et plus.*				Totaal aantal woningen, waarin wonen *Nombre tot. de demeures dans lesquelles habitent*			
	boven 14 jaar van ongelijk geslacht. *au-dessus de 14 ans des deux sexes.*		van gemengden leeftijd van ongelijk geslacht. *de tout âge des deux sexes.*		boven 14 jaar van ongelijk geslacht. *au-dessus de 14 ans des deux sexes.*		van gemengden leeftijd, waaronder met boven 14-jarigen van ongelijk geslacht. *de tout âge, dont au-dessus de 14 ans de sexe différent.*		boven 14 jaar van ongelijk geslacht. *au-dessus de 14 ans des deux sexes.*		van gemengden leeftijd, waaronder met boven 14-jarigen van ongelijk geslacht. *de tout âge, dont au-dessus de 14 ans de sexe différent.*		boven 14 jaar van ongelijk geslacht. *au-dessus de 14 ans des deux sexes.*		van gemengden leeftijd, waaronder met boven 14-jarigen van ongelijk geslacht. *de tout âge, dont au-dessus de 14 ans de sexe différent.*		boven 14 jaar van ongelijk geslacht. *au-dessus de 14 ans des deux sexes.*		van gemengden leeftijd, waaronder met boven 14-jarigen van ongelijk geslacht. *de tout âge, dont au-dessus de 14 ans de sexe différent.*	
	a	*b*	*a*	*b*	*a*	*b*	*a*	*b*	*a*	*b*	*a*	*b*	*a*	*b*	*a*	*b*	*a*	*b*	*a*	*b*
	WONINGEN MET ÉÉN VERTREK. *Habitations avec une chambre.*																			
Gemeenten met *Communes de* 500 en minder inw. *habitants et moins*	16.46	52.17	10.13	8.70	8.16	30.00	10.26	30.00	3.57	—	10.71	33.33	—	50.—	23.33	50.—	5.86	39.54	7.17	16.28
501—1 000 inw. *habitants*	13.17	47.06	10.41	9.80	8.53	41.38	7.44	21.84	7.51	23.19	14.75	36.23	1.45	8.93	25.91	66.07	5.47	36.78	8.14	19.47
1 001—2 000 „ „	14.29	43.54	9.80	8.03	10.74	35.40	8.10	23.27	7.35	26.—	14.84	34.40	1.92	9.93	28.33	64.18	6.45	33.27	9.79	21.60
2 001—5 000 „ „	12.48	41.59	9.26	9.74	9.73	37.96	8.03	23.12	5.46	23.68	15.45	42.09	1.36	8.25	30.39	65.63	5.59	31.37	10.68	25.28
5 001—10 000 „ „	12.64	44.06	9.62	10.50	10.55	36.14	9.47	19.68	5.51	22.89	16.95	41.10	1.61	7.77	31.37	66.99	5.84	31.80	11.30	24.23
10 001—20 000 „ „	12.27	41.24	9.70	10.08	9.96	33.47	7.97	18.59	4.94	20.28	16.19	35.36	1.15	7.21	30.74	60.66	5.53	29.97	10.64	20.98
20 001—50 000 „ „	9.59	30.54	7.64	12.34	8.16	29.49	9.27	10.51	3.93	14.84	13.84	37.11	1.77	8.96	32.38	50.75	4.53	23.93	11.33	17.59
50 001—100 000 „ „	12.63	25.93	8.53	16.30	7.34	31.20	5.83	12.00	3.63	10.64	13.13	38.30	1.83	6.10	30.28	47.56	5.02	21.72	9.15	15.76
meer dan 100 000 „ *hab. et plus*	10.04	27.89	8.86	17.85	7.57	24.18	6.93	15.39	4.22	17.89	13.88	30.67	1.32	6.08	29.91	47.42	4.32	22.87	8.83	13.87
	WONINGEN MET 2 VERTREKKEN. *Habitations avec 2 chambres.*																			
Gemeenten met *Communes de* 500 en minder inw. *habitants et moins*	—	—	—	—	16.04	—	16.04	—	12.05	50.—	24.10	42.31	2.17	18.75	33.33	68.75	9.17	38.10	25.38	52.38
501—1 000 inw. *habitants*	—	—	—	—	14.74	—	10.63	—	10.34	40.26	23.30	27.92	3.53	20.77	37.75	55.74	8.73	29.67	25.66	43.03
1 001—2 000 „ „	—	—	—	—	17.31	—	10.18	—	12.23	42.19	20.42	35.74	3.39	17.04	38.02	62.14	9.76	28.00	25.29	50.64
2 001—5 000 „ „	—	—	—	—	17.25	—	10.40	—	11.21	37.82	21.10	38.46	3.29	15.81	39.10	63.72	9.42	25.58	26.09	52.51
5 001—10 000 „ „	—	—	—	—	15.45	—	10.31	—	9.92	36.92	20.84	34.08	3.21	15.77	38.31	62.88	8.40	24.69	25.94	50.73
10 001—20 000 „ „	—	—	—	—	15.23	—	9.16	—	9.79	36.88	21.43	32.77	2.57	14.05	38.47	62.20	8.21	23.97	25.32	49.41
20 001—50 000 „ „	—	—	—	—	11.78	—	8.18	—	6.63	26.98	17.90	31.13	2.29	9.81	37.11	57.58	6.18	17.25	23.81	46.12
50 001—100 000 „ „	—	—	—	—	10.92	—	8.—	—	7.14	27.15	17.25	26.70	2.72	10.20	33.54	47.04	6.45	17.33	21.32	38.48
meer dan 100 000 „ *hab. et plus*	—	—	—	—	11.65	—	7.77	—	7.93	25.45	17.36	32.—	2.42	11.69	35.70	54.69	6.45	17.85	23.10	44.54
	WONINGEN MET 3 OF MEER VERTREKKEN. *Habitations avec 3 chambres ou plus.*																			
Gemeenten met *Communes de* 500 en minder inw. *habitants et moins*	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5.41	31.58	47.57	47.37	5.41	31.58	47.57	47.37
501—1 000 inw. *habitants*	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5.03	15.09	49.50	73.59	5.03	15.09	49.50	73.59
1 001—2 000 „ „	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5.04	17.93	50.17	68.81	5.04	17.93	50.17	68.81
2 001—5 000 „ „	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4.97	14.78	49.86	71.08	4.97	14.78	49.86	71.08
5 001—10 000 „ „	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4.73	11.68	49.12	76.16	4.73	11.68	49.12	76.16
10 001—20 000 „ „	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4.21	11.51	48.75	70.15	4.21	11.51	48.75	70.15
20 001—50 000 „ „	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2.81	6.29	46.11	49.46	2.81	6.29	46.11	49.46
50 001—100 000 „ „	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4.43	15.88	42.32	47.30	4.43	15.88	42.32	47.30
meer dan 100 000 „ *hab. et plus*	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3.16	9.70	47.32	68.14	3.16	9.70	47.32	68.14

Vervolg.

a. *Bewoond door echtparen. Habitées par époux.*

b. *Woningen, waarin geen echtparen leven. Habitations, dans lesquelles n'habitent pas des époux.*

GEMEENTEN MET MEER DAN 50,000 INWONERS. *Communes de 50,000 habitants et plus.*	Aantal woningen met meer dan 2 personen per vertrek, waarin wonen, het echtpaar (resp. het gezinshoofd) niet medegerekend, het onderstaande aantal personen: *Nombre d'habitations avec plus de deux personnes par chambre, dans lesquelles habitent, (les époux ou le chef de famille non compris) les personnes ci-dessous.*															
	2 personen. *personnes.*				3 personen. *personnes.*				4 personen. *personnes.*				meer dan 4 personen. *4 personnes et plus.*				Totaal aantal woningen, waarin wonen *Nombre tot. de demeures dans lesquelles habitent*			
	boven 14 jaar van ongelijk geslacht. *au-dessus de 14 ans des deux sexes.*		van gemengden leeftijd van ongelijk geslacht. *de touts âge des deux sexes.*		boven 14 jaar van ongelijk geslacht. *au-dessus de 14 ans des deux sexes.*		van gemengden leeftijd, waaronder met boven 14-jarigen van ongelijk geslacht. *de tout âge, dont au-dessus de 14 ans de sexe différent.*		boven 14 jaar van ongelijk geslacht. *au-dessus de 14 ans des deux sexes.*		van gemengden leeftijd, waaronder met boven 14-jarigen van ongelijk geslacht. *de tout âge, dont au-dessus de 14 ans de sexe différent.*		boven 14 jaar van ongelijk geslacht. *au-dessus de 14 ans des deux sexes.*		van gemengden leeftijd, waaronder met boven 14-jarigen van ongelijk geslacht. *de tout âge, dont au-dessus de 14 ans de sexe différent.*		boven 14 jaar van ongelijk geslacht. *au-dessus de 14 ans des deux sexes.*		van gemengden leeftijd, waaronder met boven 14-jarigen van ongelijk geslacht. *de tout âge, dont au-dessus de 14 ans de sexe différent.*	
	a	b	a	b	a	b	a	b	a	b	a	b	a	b	a	b	a	b	a	b
WONINGEN MET ÉÉN VERTREK. *Habitations avec une chambre.*																				
Amsterdam	10.96	28.83	6.32	16.90	9.91	23.05	9.19	15.25	6.19	19.23	13.81	26.92	0.78	6.62	32.66	43.38	5.02	23.42	9.74	12.68
Rotterdam	9.56	29.68	8.76	18.50	7.16	28.03	6.63	14.64	3.94	18.52	15.54	36.11	1.29	5.16	30.19	49.68	4.07	24.10	9.90	15.62
's Gravenhage	9.29	20.13	14.67	16.88	4.49	17.24	4.19	17.24	1.44	14.71	12.02	26.47	1.67	8.—	24.08	48.—	3.36	17.67	6.11	12.—
Utrecht	10.12	25.40	5.95	23.81	7.21	24.14	5.41	17.24	2.67	6.67	9.33	40.—	4.08	7.69	27.55	61.54	4.78	20.83	6.16	15.83
Tilburg	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	25.—	—	—	—	5.88	—
Arnhem	12.33	36.—	6.85	12.—	6.56	18.18	4.92	13.64	6.82	—	4.55	46.15	2.50	25.—	38.75	62.50	5.47	22.06	10.94	20.59
Nijmegen	6.15	17.65	6.15	20.59	10.—	20.—	3.33	40.—	2.50	25.—	12.50	12.50	—	—	30.88	60.—	3.34	16.13	8.51	17.74
Leiden	4.08	16.13	8.16	16.13	5.77	36.36	5.77	9.09	—	10.—	11.11	40.—	—	33.33	20.83	33.33	2.07	20.—	6.64	10.91
Haarlem	29.03	15.—	22.58	45.—	10.—	25.—	—	—	28.57	16.67	21.43	33.33	6.25	—	31.25	66.67	13.68	15.—	6.84	15.—
Groningen	13.62	29.94	8.17	12.74	7.14	36.49	7.14	9.46	2.17	10.53	14.78	40.35	2.13	3.64	29.48	41.82	5.13	23.91	9.51	15.45
WONINGEN MET 2 VERTREKKEN. *Habitations avec 2 chambres.*																				
Amsterdam	—	—	—	—	11.76	—	9.15	—	8.36	25.21	19.91	30.47	2.72	10.05	38.79	56,70	6.83	16.81	25.22	44.99
Rotterdam	—	—	—	—	11.35	—	6.97	—	7.64	28.40	16.50	31.95	2.16	13.19	35.21	54.12	6.17	19.76	22.45	44.55
's Gravenhage	—	—	—	—	12.91	—	7.59	—	8.53	20.16	15.97	30.23	1.69	11.48	32.38	50.—	6.27	15.94	21.96	39.84
Utrecht	—	—	—	—	11.28	—	7.39	—	6.87	12.50	14.25	46.43	4.34	7.94	31.97	55.56	7.08	10.08	20.22	51.26
Tilburg	—	—	—	—	9.32	—	3.73	—	5.30	26.67	9.09	6.67	3.35	14.29	22.01	64.29	5.78	20.69	12.75	34.48
Arnhem	—	—	—	—	11.69	—	5.97	—	4.95	20.59	15.51	41.18	2.13	8.20	32.24	52.46	5.70	12.63	20.36	48.42
Nijmegen	—	—	—	—	7.10	—	4.63	—	6.37	40.91	10.78	31.82	1.83	4.65	32.50	58.14	4.56	16.92	18.55	49.23
Leiden	—	—	—	—	13.20	—	5.60	—	8.26	31.43	17.83	28.57	1.52	5.13	40.04	48.72	5.96	17.57	26.42	39.19
Haarlem	—	—	—	—	10.57	—	14.72	—	10.27	12.20	16.96	31.71	6.60	12.50	29.25	29.69	8.92	12.38	21.07	30.48
Groningen	—	—	—	—	11.84	—	9.87	—	7.33	32.43	22.36	18.92	2.74	14.46	35.54	46.99	7.21	22.93	22.87	33.76
WONINGEN MET 3 OF MEER VERTREKKEN. *Habitations avec 3 chambres au plus.*																				
Amsterdam	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3.29	8.52	50.47	71.15	3.29	8.52	50.47	71.15
Rotterdam	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3.18	11.88	47.37	70.30	3.18	11.88	47.37	70.30
's Gravenhage	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3.20	7.81	41.64	51.56	3.20	7.81	41.64	51.56
Utrecht	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2.49	7.94	41.18	57.14	2.49	7.94	41.18	57.14
Tilburg	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5.51	18.18	37.16	41.82	5.51	18.18	37.16	41.82
Arnhem	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3.64	19.05	42.81	57.14	3.64	19.05	42.81	57.14
Nijmegen	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2.85	9.09	42.45	63.64	2.85	9.09	42.45	63.64
Leiden	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2.47	11.63	43.05	62.79	2.47	11.63	43.05	62.79
Haarlem	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4.80	16.—	44.88	29.—	4.80	16.—	44.88	29.—
Groningen	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	8.15	20.46	50.43	63.64	8.15	20.46	50.43	63.64

Daar het 't meest belangrijk is de gevallen te leeren kennen, waarin met een echtpaar of gezinshoofd het vertrek gedeeld wordt door personen boven den leeftijd, waarop de puberteit is ingetreden en bovendien die personen van ongelijk geslacht zijn, zijn de in de tabellen gepubliceerde cijfers ook alle tot die gevallen beperkt.

De uitkomsten der woningstatistiek geven een meer gedetailleerd beeld van de samenwoning. Daarin toch worden ook aangegeven de woningen, waarin, bij het echtpaar of gezinshoofd, personen leven beneden 14 jaar van gelijk en ongelijk geslacht, alsmede die met boven 14-jarigen van gelijk geslacht en waarin dus de toestand, ook uit moreel oogpunt beschouwd, ongunstiger wordt, naarmate de woongelegenheid kleiner is.

Bij beschouwing van de cijfers der hiervorenstaande tabellen diene in het oog gehouden te worden, dat men alleen bij de één-vertrekswoningen zekerheid heeft, dat het vertrek door het vermelde aantal personen van verschillend geslacht wordt gedeeld, hetgeen als regel ook zal geschieden bij de 2-vertrekswoningen, wanneer een echtpaar in het gezin leeft.

Van de overige woningen bestaat de zekerheid niet, dat personen boven 14 jaar van ongelijk geslacht in hetzelfde vertrek slapen; wel bestaat daar de mogelijkheid om de geslachten te scheiden, doch het is bekend dat vaak van twee-vertrekswoningen en in nog grooter mate van de meer-vertrekswoningen één vertrek als „mooie kamer" of als huiskamer wordt gebruikt, terwijl het andere vertrek, resp. vertrekken, als slaapkamers dienst doen, waardoor dus eigenlijk het berekend aantal personen per vertrek eene fictie wordt.

Het zijn dus hier voornamelijk de één- en de twee-vertrekswoningen, waarin echtparen wonen, waarop de aandacht gevestigd moet zijn.

Uit de cijfers voor de éénvertrekswoningen blijkt allereerst, dat overal de percentages voor de woningen, waarin echtparen samenwonen met personen boven 14 jaar van ongelijk geslacht, beduidend kleiner zijn dan die der woningen, waarin alleen hoofden van gezinnen met zoodanige personen leven.

Hoewel beduidend kleiner, is toch het percentage der gevallen, waarin echtparen met bedoelde personen het vertrek deelen, niet gering te noemen en bedraagt voor het Rijk niet minder dan 16.09 % van het totaal aantal éénvertrekswoningen. Boven dit gemiddelde liggen de provinciën Overijssel, Drenthe, Gelderland, Noordbrabant en Utrecht met resp. 21.13, 20.41, 17.81, 16.66 en 16.55 %, de groepen van gemeenten met 1 001—2 000, 2 001—5 000 5 001—10 000 en 10 001—20 000 inwoners, met resp. 16.14, 16.27, 17.14 en 16.17 % en de afzonderlijk genoemde gemeenten Arnhem en Haarlem met resp. 16.41 en 20.52 %.

Het gunstigst komt hierbij uit de provincie Limburg met 4.39 %, waarop volgen Tilburg, Leiden en 's Gravenhage met resp. 5.88, 8.71 en 9.47 %.

De woningen, waarin gezinshoofden (in den regel weduwnaars en weduwen) met bedoelde personen wonen, zijn veel grooter in relatief aantal n.l. ruim 51 %. Dit zal wel het gevolg hiervan zijn, dat het aantal weduwen, in die conditie verkeerende, belangrijk grooter is dan dat der weduwnaars en dat de eersten na den dood van den kostwinnenden echtgenoot in vele gevallen in zeer ongunstige omstandigheden leven, wat beperking van de woningruimte uit den aard der zaak met zich brengt. Voorts dient niet te worden vergeten, dat de kinderen der in weduwstaat verkeerende personen gemiddeld ouder zullen zijn dan die van echtparen, waardoor van zelf de kans op samenwoning van beide geslachten ouder dan 14 jaar wordt vergroot.

In de verschillende groepen van éénvertrekswoningen naar het aantal personen die er in leven, vertoonen de provinciën, de groepen van gemeenten en de afzonderlijk genoemde

gemeenten overal, zoowel voor woningen, waarin echtparen leven als waar alleen gezinshoofden het vertrek met de overige bevolking deelen, naarmate meer personen in de woningen worden aangetroffen in totaal hooger percentages. Beschouwt men echter de beide percentages in iedere groep van woningen, dan blijkt dat die der categorie van woningen, waarin enkel boven 14 jarigen leven, met het grooter worden van het aantal personen verminderen en dat dus de sterke toeneming alleen te zien is in woningen met personen van gemengden leeftijd, dat zijn dus die gezinnen, waarin nog jonge kinderen den last van het onderhoud des gezins verzwaren en verbetering van woongelegenheid hoe langer hoe moeilijker wordt.

't Spreekt van zelf dat, waar de woning meer bevolkt is, er ook meer kans is om boven 14 jarigen van ongelijk geslacht aan te treffen en het zijn dan ook in deze overbevolkte woningen, de woningen waarin personen van gemengden leeftijd, waaronder boven 14 jarigen van ongelijk geslacht leven, die de percentages zoo hoog doen zijn.

De gemiddelde cijfers voor het Rijk in de groep van éénvertrekswoningen, waarin nevens het echtpaar 2, 3 en 4 personen leven, toonen aan dat ongeveer $^1/_5$ dier woningen gedeeld wordt door boven 14-jarigen van ongelijk geslacht, waaronder ook van gemengden leeftijd, en waar meer dan 4 personen leven ongeveer $^1/_3$. Van het aantal woningen, waarin gezinshoofden met 2, 3 en 4 personen worden aangetroffen, is meer dan de helft van het totaal aantal woningen in iedere groep bezet door personen van beiderlei kunne boven 14 jaar. Van woningen, waarin zich meer dan 4 personen benevens het gezinshoofd bevinden, meer dan $^2/_3$.

Wat de provinciën betreft, geeft Limburg overal zeer gunstige, Overijssel overal zeer ongunstige cijfers te zien. Alle overige provinciën komen min of meer met het Rijk overeen.

Voor de groepen van gemeenten met 20 000 en minder inwoners gelden deze verhoudingen ook, doch voor de groepen van gemeenten met 20 001 en meer inwoners zijn zij gunstiger. Over 't algemeen blijkt bij de groepen van gemeenten de samenwoning gunstiger te worden, naarmate de gemeenten meer inwoners tellen.

Bij de afzonderlijk genoemde gemeenten doen zich die vrij constante verhoudingen niet voor en loopen de cijfers zeer uiteen. Het gunstigst komen hier uit Tilburg en Leiden; het ongunstigst Arnhem.

Bij de 2 en 3 vertrekswoningen blijken eveneens relatief veel meer woningen te bestaan, waarin een gezinshoofd met boven 14-jarigen van ongelijk geslacht woont, dan woningen, waarin dit geschiedt met echtparen.

In de 2-vertrekswoningen, waarin alleen gezinshoofden leven, is scheiding der geslachten mogelijk; in woningen, waarin zich echtparen bevinden, is dit in den regel moeilijk.

De percentages van de tweevertrekswoningen, die over het algemeen hooger en soms veel hooger zijn dan die der éénvertrekswoningen, hebben ongeveer een gelijken loop als deze laatste, n.l. eene afneming voor de woningen met uitsluitend boven 14-jarigen, eene toeneming voor de woningen met personen van gemengden leeftijd, zoowel voor woningen, waarin echtparen als waarin enkel hoofden van gezinnen leven.

Bij de woningen met 3 en meer vertrekken is scheiding der geslachten steeds mogelijk en verliezen dus de hooge percentages van de in de beschouwing betrokken woningen hoe langer hoe meer het ongunstig karakter.

Ten slotte wordt hieronder een overzicht gegeven voor elke beroepsklasse, volgens de beroepstelling van 1909, van het aantal hoofden van gezinnen, in de verschillende positiën[1]) arbeidende, wonende in woningen met meer dan 2 personen per vertrek, in % van het totaal aantal hoofden van gezinnen in elke klasse en in elke positie. Daar het aantal personen in de positie B doorgaans vrij gering is, zijn zij met de personen in de positie A, als bedrijfshoofden, te zamen genomen.

Er dient op gewezen, dat de indeeling der beroepen in de klassen geheel in overeenstemming is met de uitkomsten der beroepstelling van 1909, zooals die gepubliceerd is in het IIe deel. Voorts dat de categoriën van personen, die in de andere tabellen der woningstatistiek buiten beschouwing zijn gebleven, (zie blz., 1) ook hier niet zijn medegeteld.

Ter beoordeeling of de percentages berekend zijn uit meer of minder groote getallen, moet voor de provinciën, de groepen van gemeenten en de afzonderlijk genoemde gemeenten, worden verwezen naar de uitkomsten der Woningstatistiek zelve. Voor het Rijk in zijn geheel volgen de absolute cijfers hieronder.

BEROEPSKLASSEN. *Classes de profession.*	A + B. Totaal aantal hoofden van gezinnen. *Nombre total des chefs de famille.*	A + B. Waarvan in woningen met meer dan 2 pers. per vertrek. *Dont dans demeures avec plus de deux personnes par chambre.*	C. Totaal aantal hoofden van gezinnen. *Nombre total des chefs de famille.*	C. Waarvan in woningen met meer dan 2 pers. per vertrek. *Dont dans demeures avec plus de deux personnes par chambre.*	D. Totaal aantal hoofden van gezinnen. *Nombre total des chefs de famille.*	D. Waarvan in woningen met meer dan 2 pers. per vertrek. *Dont dans demeures avec plus de deux personnes par chambre.*
I. Aardewerk, glas, kalk en steen	879	90	854	272	11 588	6 655
II. Diamant en andere edelsteenen....	490	61	99	10	6 151	936
III. Boek- en steendrukkerij, enz.....	1 500	116	597	77	5 576	1 002
IV. Bouwbedrijven, enz.....	30 733	7 194	3 439	627	69 684	26 257
V. Chemische nijverheid, enz.....	1 401	37	600	101	3 991	1 866
VI. Hout-, kurk- en stroobewerking....	9 129	3 039	758	201	15 313	5 997
VII. Kleeding en Reiniging	18 288	3 415	628	65	9 133	1 965
VIII. Kunstnijverheid	416	39	47	1	408	47
IX. Leder, wasdoek, caoutchouc	13 282	4 072	247	54	6 521	2 477
X. Oer, steenkolen, turf	905	426	309	101	10 177	6 628
XI. Metalen (bewerking van)	8 479	2 247	662	152	12 952	4 253
XII. Verv. v. stoom- en andere werktuigen	3 229	521	8 392	2 237	18 020	5 414
XIII. Scheepsbouw, verv. v. rijtuigen ..	3 076	862	608	164	11 883	4 962
XIV. Papier, enz.	651	78	240	72	3 052	1 435
XV. Textielnijverheid	1 541	243	1 119	270	15 993	6 218

BEROEPSKLASSEN. *Classes de profession.*	A + B. Totaal aantal hoofden van gezinnen. *Nombre total des chefs de famille.*	A + B. Waarvan in woningen met meer dan 2 personen per vertrek. *Dont dans demeures avec plus de deux personnes par chambre.*	C. Totaal aantal hoofden van gezinnen. *Nombre total des chefs de famille.*	C. Waarvan in woningen met meer dan 2 personen per vertrek. *Dont dans demeures avec plus de deux personnes par chambre.*	D. Totaal aantal hoofden van gezinnen. *Nombre total des chefs de famille.*	D. Waarvan in woningen met meer dan 2 personen per vertrek. *Dont dans demeures avec plus de deux personnes par chambre.*
XVI. Gas en electriciteit ...	179	5	278	37	2 974	1 267
XVII. Voedings- en genotmid.	28 144	6 632	3 165	744	30 182	11 419
I—XVII.	122 322	29 077	22 042	5 185	233 598	88 798
XVIII. Landbouw	181 870	68 366	1 839	569	103 446	64 917
XIX. Jacht en visscherij	5 865	3 353	1 131	437	7 071	4 169
XX. Warenhandel enz.	88 359	22 211	9 480	1 082	13 536	4 980
XXI. Verkeerswezen	37 161	10 471	11 787	1 620	78 386	27 404
XXII. Crediet- en bankwezen.	1 599	11	586	27	589	65
XXIII. Verzekeringswezen....	800	14	2 275	179	496	64
XX--XXIII.	127 919	32 707	24 128	2 908	93 007	32 513

BEROEPSKLASSEN, WAARIN DE PERSONEN NIET ZIJN ONDERSCHEIDEN NAAR DE POSITIE.

BEROEPSKLASSEN. *Classes de profession.*	Totaal aantal hoofden van gezinnen. *Nombre total des chefs de famille.*	Waarvan in woningen met meer dan 2 personen per vertrek. *Dont dans demeures avec plus de deux personnes par chambre.*	BEROEPSKLASSEN. *Classes de profession.*	Totaal aantal hoofden van gezinnen. *Nombre total des chefs de famille.*	Waarvan in woningen met meer dan 2 personen per vertrek. *Dont dans demeures avec plus de deux personnes par chambre.*
XXIV. Vrije beroepen....	23 959	1 194	XXIX. In dienst v/d Staat (excl. post- en nijv. bedr.)	17 082	1 091
XXV. Onderwijs (excl. openbaar)	4 470	127	XXX. In dienst v/e prov.	330	10
XXVI. Verpleging	1 265	143	XXXI. In dienst v/e gem. (excl. openb. w. en nijv. bedr.)	21 232	1 821
XXVII. Huiselijke diensten	10 933	2 572			
XXVIII. Losse werklieden	11 814	7 001			

BEROEPSKLASSEN. *Classes de profession.*	Totaal aantal hoofden van gezinnen. *Nombre total des chefs de famille.*	Waarvan in woningen met meer dan 2 personen per vertrek. *Dont dans demeures avec plus de deux personnes par chambre.*	BEROEPSKLASSEN. *Classes de profession.*	Totaal aantal hoofden van gezinnen. *Nombre total des chefs de famille.*	Waarvan in woningen met meer dan 2 personen per vertrek. *Dont dans demeures avec plus de deux personnes par chambre.*
XXXII. In dienst v/e waterschap	1 432	603	XXXIV. Gepensionneerden	9 506	633
XXXIII. In dienst v/ekerkel. gezindte	5 407	279	XXXVI. Zonder beroep (incl. ber. onbek.)	134 744	20 371
I-XXXIII.	1 022 162	347 840	I-XXXVI. [2])	1 166 412	368 844

1) Zie voor de beteekenis der letters A—D de uikomsten der beroepstelling. *Voir pour la signification des lettres A—D les résultats du recensement des professions.*
2) Inclusief beroep onbekend. *A l'incl. des professions inconnues.*

PROCENTSGEWIJZE VERHOUDING VAN HET AANTAL GEZINSHOOFDEN, WONENDE IN WONINGEN MET MEER DAN 2 PERSONEN PER VERTREK, GESPLITST NAAR DE BEROEPSKLASSEN EN DE POSITIE (A + B, C EN D) TOT HET TOTAAL AANTAL GEZINSHOOFDEN IN DIE BEROEPSKLASSEN.

Nombre des chefs de famille, habitant des demeures avec plus de 2 personnes par chambre, d'après les classes de professions et la position (a + b, c et d) en pourcents du total des chefs de famille de ces classes de profession.

BEROEPSKLASSEN[1] *Classes de profession.*	Positie in het beroep. *Position.*	PROVINCIËN. *Provinces.* Noordbrabant.	Gelderland.	Zuidholland.	Noordholland.	Zeeland.	Utrecht.	Friesland.	Overijssel.	Groningen.	Drenthe.	Limburg.	HET RIJK. *Le Royaume.*
I.	A + B	20.99	8.46	7.28	8.33	25.—	6.38	13.79	12.82	11.84	11.11	8.50	10.24
	C	36.59	34.67	28.30	27.59	5.56	16.67	42.86	37.93	48.44	56.52	26.51	31.85
	D	46.95	66.97	52.51	32.19	40.43	62.52	72.08	54.68	80.09	74.11	46.25	57.43
II.	A + B	—	—	—	12.50	—	—	—	—	—	—	—	12.45
	C	—	—	—	10.20	—	—	—	—	—	—	—	10.10
	D	—	—	33.33	15.20	—	—	—	—	—	—	—	15.22
III.	A + B	5.61	2.98	9.67	8.33	7.84	4.55	17.44	2.82	5.95	8.70	3.64	7.73
	C	20.—	7.25	13.87	8.39	21.43	12.—	27.78	2.50	26.09	25.—	11.11	12.90
	D	30.83	20.97	14.36	13.76	18.52	13.67	37.93	24.48	39.92	53.85	16.33	17.97
IV.	A + B	21.46	24.01	19.06	16.17	25.24	16.46	35.24	28.78	40.63	57.33	11.70	23.41
	C	27.48	16.43	16.70	10.89	33.63	14.14	34.78	14.97	33.56	55.36	14.49	18.23
	D	43.27	43.33	34.50	28.27	47.13	36.16	60.60	44.51	59.69	71.73	29.18	37.68
V.	A + B	4.26	—	3.46	2.96	6.90	1.20	3.33	1.82	1.30	—	—	2.64
	C	15.—	9.09	16.50	10.46	16.67	10.20	54.05	—	56.52	22.22	9.09	16.83
	D	36.45	38.92	45.07	39.66	44.44	46.93	72.44	56.17	67.68	69.39	47.46	46.76
VI.	A + B	33.03	38.29	28.29	23.12	36.91	31.06	47.67	44.89	42.33	63.06	15.52	33.29
	C	35.82	18.97	25.59	24.39	38.46	12.—	39.22	31.43	29.63	29.41	5.—	26.52
	D	45.83	41.10	39.16	17.11	42.19	37.68	64.29	45.06	52.34	65.52	27.80	39.16
VII.	A + B	18.10	18.03	17.23	13.72	23.26	17.67	31.60	20.24	33.60	41.50	9.31	18.67
	C	13.89	7.41	9.—	4.38	11.11	6.98	20.—	12.50	37.84	27.27	—	10.35
	D	26.30	27.60	19.68	14.49	36.36	20.89	47.72	30.48	40.71	52.63	17.97	21.52
VIII.	A + B	1.96	—	9.92	13.64	—	3.85	20.—	—	33.33	—	5.56	9.38
	C	33.33	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2.13
	D	16.67	22.22	6.—	11.88	—	13.73	40.—	—	—	—	6.94	11.52
IX.	A + B	24.63	26.89	33.01	26.37	31.77	28.07	49.48	34.42	49.24	60.54	12.84	30.66
	C	24.30	23.08	17.95	17.39	16.67	—	44.44	—	28.57	40.—	—	21.86
	D	41.01	34.19	30.57	26.29	41.54	23.43	58.40	46.21	59.36	73.91	19.72	37.99
X.	A + B	—	—	22.73	43.68	—	31.82	56.37	48.88	51.95	53.23	4.76	47.07
	C	19.05	—	100.—	75.—	—	100.—	50.—	59.09	58.33	76.12	7.93	32.69
	D	46.97	52.94	72.73	59.51	100.—	62.31	81.03	85.72	90.08	89.58	26.31	65.13
XI.	A + B	20.29	23.85	23.54	22.47	29.53	19.09	43.51	25.66	41.30	61.28	8.05	26.50
	C	40.23	22.22	20.81	11.67	21.43	12.50	48.65	16.28	47.62	20.—	9.38	22.96
	D	41.36	33.89	29.22	24.08	40.55	29.73	52.81	43.82	51.64	51.22	28.92	32.84

BEROEPSKLASSEN	Positie	GEMEENTEN MET: *Communes de:* 500 en minder inw. *habitants et moins*	501—1000 inw. *habitants*	1001—2000 inw. *habitants*	2001—5000 inw. *habitants*	5001—10 000 inw. *habitants*	10 001—20 000 inwoners *habitants*	20 001—50 000 inwoners *habitants*	50 001—100 000 inwoners *habitants*	meer dan 100 000 inwoners *habitants et plus*	Amsterdam.	Rotterdam.	's Gravenhage.	Utrecht.	Tilburg.	Arnhem.	Nijmegen.	Leiden.	Haarlem.	Groningen.
I.	A + B	—	18.75	14.08	13.04	10.64	7.84	7.06	—	12.20	12.12	23.53	—	11.77	—	—	—	—	—	—
	C	—	25.—	29.63	38.03	35.23	40.91	25.—	18.75	9.43	16.67	13.33	—	—	33.33	—	33.33	—	—	33.33
	D	50.—	60.90	59.80	60.45	56.80	66.52	55.20	41.11	36.33	25.48	46.36	18.42	48.73	28.57	52.50	56.36	32.—	20.—	55.17
II.	A + B	—	—	—	—	—	—	12.50	—	13.95	13.99	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	C	—	—	—	—	—	—	—	—	11.36	11.49	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	D	—	—	—	—	8.64	—	8.42	—	15.61	15.59	33.33	33.33	—	—	—	—	—	—	—
III.	A + B	—	—	17.65	8.33	5.45	7.—	9.52	5.49	8.43	8.14	12.14	6.19	4.17	—	5.88	—	3.85	6.98	9.09
	C	100.—	100.—	10.—	11.77	20.—	16.44	14.42	8.14	10.19	7.14	16.95	4.08	21.43	—	—	—	15.39	4.76	30.77
	D	—	—	—	22.35	22.12	29.61	24.34	20.56	13.57	14.10	22.33	6.53	13.04	20.—	17.01	16.24	15.39	15.30	36.95
IV.	A + B	21.11	26.72	24.64	29.42	28.29	27.19	17.02	15.53	13.42	13.33	19.61	7.52	14.11	16.06	11.33	9.80	13.64	14.66	24.72
	C	50.—	28.57	32.93	32.92	25.19	32.35	12.37	11.33	8.83	7.28	15.53	5.61	3.09	11.77	7.27	3.77	3.13	12.05	25.—
	D	48.42	43.43	44.61	47.16	43.89	49.29	37.53	35.53	28.73	27.08	38.40	21.72	31.89	30.67	37.95	37.61	32.74	20.45	53.07
V.	A + B	—	—	11.77	4.24	2.49	3.16	0.79	2.08	2.78	2.75	2.94	3.74	—	10.—	—	—	—	10.71	—
	C	—	—	12.50	30.77	32.05	24.24	10.53	10.53	8.72	8.99	14.29	—	7.14	—	—	—	—	11.11	37.50
	D	—	58.33	52.86	51.91	52.40	54.45	43.43	39.49	37.46	32.30	42.34	13.33	4.55	57.14	12.50	34.15	30.—	22.22	59.68
VI.	A + B	33.33	32.66	33.47	41.21	38.09	39.48	26.13	24.56	21.67	24.32	26.22	13.58	16.55	20.—	15.74	26.39	23.33	19.48	34.07
	C	—	50.—	34.48	31.48	30.60	35.87	31.03	15.69	14.80	18.03	17.57	10.87	—	20.—	—	14.29	12.50	25.—	20.—
	D	64.—	53.85	52.67	54.71	42.76	53.44	39.50	32.94	25.85	23.96	35,69	16.85	24.23	19.74	20.—	41.24	27.78	35.46	43.82
VII.	A + B	12.90	21.18	26.84	26.19	22.94	21.81	16.70	13.85	12.97	12.14	21.—	5.32	14.29	19.85	13.82	9.31	12.15	6.66	28.04
	C	—	—	14.29	17.39	14.—	14.71	10.—	13.33	6.93	3.80	12.61	—	5.71	33.33	7.69	13.33	—	10.—	24.14
	D	50.—	68.—	28.97	29.71	30.56	31.82	26.43	20.99	16.87	15.15	24.34	10.45	17.74	30.39	16.55	18.98	20.98	7.05	39.67
VIII.	A + B	—	—	—	—	6.67	14.63	7.89	7.32	10.12	11.38	9.84	10.—	4.35	—	—	—	—	13.33	33.33
	C	—	—	—	—	50.—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	D	—	—	—	9.09	6.25	17.24	7.27	17.39	10.70	9.33	5.26	11.36	14.29	37.50	—	16.67	—	—	—
IX.	A + B	30.30	28.57	29.19	32.38	31.14	35.73	30.83	27.14	28.18	26.61	42.01	16.54	24.21	14.49	19.51	25.79	25.69	22.36	45.78
	C	—	—	25.—	23.26	38.33	38.46	7.32	4.55	6.06	6.67	20.—	—	—	9.09	—	—	—	—	—
	D	—	47.47	42.49	38.52	46.03	45.34	34.12	25.93	27.14	26.20	40.14	15.12	19.66	20.75	25.76	34.78	28.95	22.54	52.17
X.	A + B	—	36.36	43.48	45.16	45.87	51.89	49.52	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	C	—	50.—	—	33.85	29.55	22.76	72.55	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	D	23.08	47.06	48.04	61.61	71.57	50.95	89.62	75.—	77.78	66.67	100.—	100.—	—	—	—	100.—	—	—	100.—
XI.	A + B	20.69	27.10	28.53	30.55	30.10	31.34	17.64	18.52	19.04	21.14	27.37	9.87	13.33	7.27	21.52	12.31	13.70	15.94	29.66
	C	—	33.33	27.27	27.27	26.61	36.08	19.08	20.83	9.45	5.41	24.24	27.03	5.—	33.33	50.—	33.33	—	12.50	40.—
	D	66.67	36.36	34.64	37.51	36.20	43.81	33.03	26.28	25.31	22.58	36.72	19.87	26.64	20.80	28.75	29.46	31.92	17.85	31.62

1) Zie voor de benamingen der klassen blz. 156 en 157.

Vervolg.

BEROEPSKLASSEN[1] *Classes de profession.*	Positie in het beroep. *Position.*	PROVINCIËN. *Provinces* Noordbrabant.	Gelderland.	Zuidholland.	Noordholland.	Zeeland.	Utrecht.	Friesland.	Overijssel.	Groningen.	Drenthe.	Limburg.	HET RIJK. *Le Royaume.*
XII.	A + B	17.73	12.42	13.11	14.05	21.84	14.05	33.33	14.97	24.57	35.59	10.45	16.14
	C	33.46	26.78	24.77	15.10	26.49	21.87	44.48	27.35	59.64	59.46	15.35	26.66
	D	31.20	37.28	34.32	17.34	32.30	21.82	57.39	32.15	59.54	58.73	25.79	30.05
XIII.	A + B	21.13	26.21	25.70	20.12	28.23	26.49	39.47	36.24	33.24	48.86	7.50	28.02
	C	42.11	23.08	26.32	18.31	31.43	17.65	33.33	42.86	58.33	25.—	—	26.97
	D	38.04	37.94	47.43	24.10	41.69	24.63	64.67	46.37	68.60	70.91	19.74	41.76
XIV.	A + B	7.14	7.29	11.73	12.44	6.67	23.53	31.58	17.65	11.76	16.67	—	11.98
	C	25.—	36.67	28.57	14.29	33.33	50.—	50.—	33.33	37.04	50.—	25.—	30.—
	D	44.34	49.48	19.73	22.64	23.53	13.73	74.23	37.50	72.61	84.62	39.89	47.02
XV.	A + B	13.01	7.—	27.11	11.66	36.11	18.42	30.23	7.55	17.57	54.55	3.08	15.77
	C	21.69	18.39	22.22	18.61	—	66.67	50.—	25.31	40.—	50.—	38.46	24.13
	D	33.44	40.95	50.81	35.55	41.18	61.30	64.84	36.45	71.29	84.62	42.39	38.88
XVI.	A + B	—	—	3.85	—	—	—	—	—	20.—	25.—	—	2.79
	C	27.78	10.—	12.40	7.69	—	14.29	33.33	33.33	—	60.—	—	13.31
	D	41.33	49.64	36.44	34.92	40.28	40.51	77.23	59.43	70.30	82.14	39.03	42.60
XVII.	A + B	18.33	18.91	21.26	—	—	—	—	—	37.33	48.55	3.92	—
	C	23.54	18.03	27.61	20.93	27.45	17.30	44.91	22.95	37.71	51.28	8.77	23.56
	D	40.67	40.40	34.45	13.48	25.—	13.16	45.74	25.35	40.—	50.—	26.77	23.51
XVIII.	A + B	30.30	38.81	32.71	31.98	35.06	30.77	51.40	51.20	44.88	73.53	12.14	37.83
	C	32.29	24.19	42.74	24.44	39.06	15.86	38.67	28.97	50.73	52.83	8.47	37.59
	D	57.20	62.43	57.93	47.33	60.25	48.97	74.30	65.42	76.26	85.61	19.56	30.94
XIX.	A + B	62.22	59.28	56.33	49.29	46.07	59.35	72.68	68.67	73.56	73.69	17.39	62.75
	C	42.86	45.70	53.53	32.39	54.22	16.67	46.67	51.16	33.33	87.50	11.11	57.17
	D	72.79	62.89	60.80	52.74	58.40	42.35	82.88	71.70	53.85	100.—	—	38.64
XX.	A + B	23.91	21.27	24.24	20.80	29.02	24.61	41.64	24.90	32.78	44.70	9.11	58.96
	C	12.22	9.50	12.21	6.18	22.27	8.92	23.62	12.93	23.87	32.97	8.53	25.14
	D	44.14	39.53	34.48	29.30	37.01	38.48	57.59	43.02	51.09	64.76	29.25	11.41
XXI.	A + B	25.75	20.37	26.77	19.93	30.47	21.82	35.70	35.65	46.58	49.14	9.01	36.79
	C	17.12	11.27	16.14	8.11	18.96	6.26	51.70	15.27	30.45	37.67	5.36	28.18
	D	37.52	36.70	37.13	24.68	46.04	30.06	58.65	38.08	54.59	63.67	20.48	13.74
XXII.	A + B	2.74	—	0.72	0.14	—	21.82	3.03	2.63	1.28	—	—	34.96
	C	5.56	8.54	1.35	2.04	9.09	—	—	4.55	16.—	—	—	0.69
	D	21.43	9.38	13.10	8.18	50.—	22.73	50.—	—	—	—	50.—	4.61
XXIII.	A + B	—	1.41	2.69	—	—	—	18.18	—	8.33	—	—	11.04
	C	14.29	3.66	11.44	3.05	2.94	4.88	16.19	9.68	17.44	37.50	—	1.75
	D	19.51	13.64	10.67	13.76	—	8.33	—	15.79	50.—	—	—	7.87
													12.90

1) Zie voor de benamingen der klassen blz. 156 en 157.

GEMEENTEN MET: *Communes de:*	500 en minder inw. *habitants et moins*	501—1000 inw. *habitants*	1001—2000 inw. *habitants*	2001—5000 inw. *habitants*	5001—10 000 inw. *habitants*	10 001—20 000 inwoners *habitants*	20 001—50 000 inwoners *habitants*	50 001—100 000 inwoners *habitants*	meer dan 100 000 inwoners *habitants et plus*	Amsterdam.	Rotterdam.	's Gravenhage.	Utrecht.	Tilburg.	Arnhem.	Nijmegen.	Leiden.	Haarlem.	Groningen.
A + B	—	25.—	14.67	20.67	20.46	22.91	14.49	7.66	14.32	16.54	16.46	9.48	11.46	5.36	4.84	13.95	8.06	4.46	14.29
C	—	49.25	39.72	38.65	33.31	30.37	24.83	21.77	16.47	10.91	23.59	7.29	13.57	15.39	9.52	25.—	22.03	15.46	37.88
D	75.—	44.64	46.84	41.37	37.79	41.41	29.31	21.63	25.34	17.09	35.70	18.15	19.53	20.05	19.41	30.59	30.05	12.30	46.61
A + B	—	—	30.16	28.18	30.51	34.47	19.20	23.42	15.41	15.15	15.53	15.15	16.67	5.—	22.22	9.09	20.—	56.25	25.—
C	—	—	61.54	32.32	37.21	42.11	25.—	31.92	14.58	8.20	18.35	13.33	14.29	40.—	14.29	33.33	16.67	41.67	—
D	22.22	34.62	56.39	53.57	54.48	62.45	36.58	26.99	31.22	23.46	40.46	26.74	14.43	18.71	31.82	25.—	32.83	20.50	47.83
A + B	—	—	—	—	5.26	15.79	10.20	15.05	14.54	13.04	18.18	10.—	24.14	—	10.53	16.67	—	35.71	18.52
C	—	—	25.—	44.83	35.85	18.18	26.19	33.33	26.32	10.71	50.—	11.11	75.—	—	50.—	—	—	40.—	100.—
D	—	16.67	66.18	51.19	65.98	60.69	47.91	27.06	16.57	15.33	32.52	7.38	14.29	—	15.39	29.27	9.38	41.46	34.29
A + B	25.—	40.—	38.05	21.10	16.48	12.28	4.33	4.62	11.21	9.84	17.86	—	25.—	3.01	—	—	—	—	9.09
C	—	—	—	44.44	32.05	31.31	30.50	19.73	13.89	—	15.—	18.18	—	13.42	12.50	—	12.12	—	—
D	33.33	29.31	36.56	43.79	46.97	43.82	30.73	31.54	37.56	22.22	46.30	27.96	58.33	30.53	41.82	50.—	34.78	20.79	47.83
A + B	—	—	50.—	—	—	2.94	—	18.18	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	50.—
C	—	100.—	100.—	—	16.13	24.24	25.—	46.51	8.55	—	—	6.98	—	50.—	—	—	7.69	—	—
D	—	71.43	42.86	49.70	50.91	56.45	48.87	45.11	31.45	24.74	45.88	21.76	36.98	32.61	46.15	36.21	43.48	39.58	67.19
A + B	32.56	25.23	27.80	27.63	27.82	29.40	14.97	15.92	13.89	13.57	19.80	7.02	12.09	14.47	12.54	11.62	10.98	9.40	25.70
C	25.—	32.14	31.25	27.37	30.71	31.61	31.47	11.82	11.95	7.14	22.46	7.14	12.90	10.53	3.45	11.11	21.21	5.88	16.39
D	53.33	51.11	41.04	42.78	44.87	54.04	40.28	34.86	25.57	21.87	35.68	15.34	26.41	36.—	29.41	37.19	29.28	20.68	53.01
A + B	24.68	26.04	28.44	36.54	42.09	47.67	51.15	29.28	26.63	24.88	39.47	8.12	26.64	18.83	31.98	32.30	19.67	15.44	49.25
C	—	26.92	42.15	30.74	35.71	26.61	21.59	12.90	7.89	—	27.27	9.68	—	—	13.04	20.—	20.—	—	50.—
D	49.70	56.84	60.46	62.36	64.93	70.71	53.07	32.69	31.21	23.77	50.29	22.56	22.87	27.27	35.27	35.33	26.35	24.01	61.54
A + B	46.15	54.63	60.30	55.85	60.43	62.48	50.72	36.11	34.11	30.—	66.67	31.37	23.40	—	—	75.—	38.46	7.69	—
C	16.67	46.34	45.13	47.70	41.45	35.75	35.23	38.46	22.89	—	—	78.18	2.05	57.14	25.—	—	—	—	—
D	50.—	37.50	71.76	64.50	56.18	47.67	49.77	62.50	60.58	20.—	38.10	65.—	25.97	—	—	—	100.—	25.—	—
A + B	31.65	34.08	32.88	31.72	29.37	30.81	19.60	18.13	19.08	17.78	25.65	12.56	19.80	13.79	13.57	13.79	19.70	19.19	22.70
C	—	28.13	23.02	22.81	21.23	15.65	10.77	10.29	7.49	4.93	13.01	3.10	7.80	7.44	5.68	4.55	18.52	10.67	13.69
D	25.—	43.66	48.37	50.30	48.22	41.59	36.05	35.54	29.27	30.76	36.41	16.96	30.86	38.71	31.34	37.07	31.75	23.62	47.70
A + B	19.32	34.13	34.27	35.92	34.98	35.52	21.23	18.43	17.31	17.54	21.42	11.71	12.19	10.43	14.73	13.31	14.20	16.04	31.94
C	9.09	25.97	19.37	22.83	20.82	17.51	12.47	10.74	9.50	6.43	17.25	3.78	4.47	14.29	6.07	8.11	10.—	4.15	22.87
D	40.—	36.70	40.68	41.69	41.92	42.37	35.12	31.89	31.31	23.98	42.20	15.07	23.79	29.21	31.91	33.59	29.49	15.93	47.45
A + B	—	—	—	—	0.69	1.41	2.04	—	0.47	0.19	0.83	0.53	4.—	—	—	—	—	—	—
C	—	—	—	—	5.—	17.48	8.16	5.04	1.64	2.23	—	—	—	—	3.13	5.71	—	—	—
D	—	—	—	20.—	29.41	27.78	6.25	8.16	10.28	7.84	17.24	—	26.67	—	—	28.57	7.69	2.27	9.09
A + B	—	—	—	5.71	7.94	3.57	1.03	1.15	0.66	2.26	2.91	—	—	—	—	—	—	—	—
C	—	—	—	10.62	12.57	10.06	11.31	6.77	5.61	11.19	12.94	4.74	6.11	12.20	3.33	4.55	9.09	2.88	14.82
D	—	14.71	25.—	18.18	15.—	16.67	19.36	15.22	9.51	—	11.43	—	—	33.33	—	—	20.—	20.—	33.33

Vervolg.

BEROEPSKLASSEN[1]) *Classes de profession.*	Positie in het beroep. *Position.*	PROVINCIËN. *Provinces* Noordbrabant.	Gelderland.	Zuidholland.	Noordholland.	Zeeland.	Utrecht.	Friesland.	Overijssel.	Groningen.	Drenthe.	Limburg.	Het Rijk. *Le Royaume.*
I—XVII.	A + B	21.12	22.76	21.14	18.06	26.99	19.04	40.07	27.24	38.05	52.29	9.33	23.77
	C	27.95	22.12	22.41	13.59	27.04	18.24	42.07	24.36	47.20	55.44	15.15	23.52
	D	39.54	44.47	35.80	23.91	41.81	34.65	63.50	42.85	63.43	83.64	31.99	38.01
XX—XXIII.	A + B	24.29	20.64	24.51	19.91	29.25	23.49	44.45	27.99	36.92	45.72	9.—	25.56
	C	14.81	9.95	13.89	6.43	19.08	6.61	27.35	13.79	25.82	35.34	6.19	12.06
	D	38.03	36.86	36.54	25.12	44.53	31.31	58.36	38.84	53.79	63.41	21.60	34.24
XXIV.		8.52	4.43	4.75	3.84	8.17	3.95	9.24	4.71	8.66	11.06	5.18	4.98
XXV.		1.86	1.13	3.99	1.37	3.09	1.95	5.66	2.07	4.98	4.23	—	2.84
XXVI.		12.50	7.79	11.34	8.73	18.75	11.40	24.24	10.53	16.—	16.66	—	11.31
XXVII.		23.87	20.42	21.26	20.19	25.69	21.65	50.42	25.27	51.28	48.78	15.03	23.53
XXVIII.		65.91	56.53	52.44	46.11	54.36	54.41	75.89	65.79	76.77	82.25	28.26	59.26
XXIX.		8.75	6.36	4.69	5.34	10.72	6.21	12.84	6.20	8.29	9.60	1.64	6.39
XXX.		6.06	—	—	—	2.63	—	—	3.57	12.12	4.35	3.85	3.03
XXXI.		10.98	7.15	10.31	6.31	7.58	9.20	11.74	7.83	10.12	8.51	4.51	8.58
XXXII.		40.43	30.49	52.75	28.70	12.70	43.24	50.74	21.21	56.52	54.55	8.33	42.11
XXXIII.		3.33	5.58	4.81	9.80	2.45	3.16	6.20	3.67	2.59	7.37	1.—	5.16
XXXIV.		8.84	6,14	4.92	6.13	7.05	5.38	18.26	8.49	12.21	24.74	8.89	6.66
XXXV.		—	16.67	—	—	—	—	100.—	—	100.—	100.—	—	73.08
XXXVI.		13.99	16.55	13.47	11.57	16.76	9.44	26.96	21.31	18.18	36.94	11.46	15.11
I—XXXVI.		30.40	33.04	28.60	21.19	36.91	25.48	51.61	38.87	47.88	66.40	15.89	31.63

Ons bij de beschouwing van bovenstaande cijfers tot de hoofdzaken beperkend, volge hier in de eerste plaats eene vergelijking tusschen de cijfers der groote beroepsgroepen, in het Rijk in zijn geheel, naast die van 1899.

POSITIE IN HET BEROEP. *Position.*	Nijverheid.		Landbouw.		Visscherij en jacht.		Handel en verkeer.		Vrije en overige beroepen.		Losse werklieden.		Gepensionneerden.		Zonder beroep.	
	1899	1909	1899	1909	1899	1909	1899	1909	1899	1909	1899	1909	1899	1909	1899	1909
A + B	34.2	23.8	42.7	37.6	66.4	57.2	33.9	25.6	18.8	9.1	61.5	59.3	12.3	6.7	21.1	15.1
C	27.1	23.5	39.1	30.9	58.6	38.6	17.5	12.1								
D	49.1	38.—	69.6	62.8	68.5	59.—	45.3	34.2								
Totaal	42.5	32.3	53.6	46.6	66.7	56.6	35.4	27.7								

Ten opzichte der cijfers van 1899 zien we voor de verschillende groepen en de positiën onderling eene zeer ongelijkmatige daling, die het geringst is bij de groep losse werklieden en het sterkst bij de vrije en overige beroepen en de gepensionneerden, waarop volgen de groepen nijverheid en handel en verkeer.

1) Zie voor de benamingen der klassen blz. 156 en 157.

BEROEPSKLASSEN	GEMEENTEN MET: *Communes de* 500 en minder inw. *habitants et moins*	501—1000 inw. *habitants*	1001—2000 inw. *habitants*	2001—5100 inw. *habitants*	5001—10 000 inw. *habitants*	10 001—20 000 inwoners *habitants*	20 001—50 000 inwoners *habitants*	50 001—100 000 inwoners *habitants*	meer dan 100 000 inwoners *habitants et plus*	Amsterdam.	Rotterdam.	's Gravenhage.	Utrecht.	Tilburg.	Arnhem.	Nijmegen.	Leiden.	Haarlem.	Groningen.
I—XVII. A + B	25.08	26.54	27.27	29.33	27.98	28.53	19.71	15.96	15.83	15.80	22.86	8.68	14.57	12.82	13.09	12.92	14.10	11.67	27.43
C	25.—	36.78	33.45	33.52	31.—	30.16	36.81	16.05	12.84	8.88	20.67	6.20	10.30	14.46	7.33	15.18	15.35	13.56	28.45
D	48.—	47.69	46.75	48.54	43.86	49.08	40.30	30.60	25.34	21.55	36.35	18.69	27.20	27.18	31.12	35.75	30.58	17.95	48.51
XX—XXIII. A + B	27.02	33.97	33.27	33.03	30.89	31.78	19.64	17.64	17.97	16.97	23.89	11.83	17.77	12.77	13.24	13.39	18.05	17.17	24.30
C	8.33	24.79	19.96	21.93	20.18	16.31	11.66	9.70	8.03	5.02	15.02	3.50	5.16	10.33	5.39	6.31	13.29	4.77	16.95
D	38.78	37.59	41.90	42.98	42.52	42.11	35.12	32.32	30.73	24.62	41.53	15.28	8.81	30.22	31.27	33.81	29.86	17.39	47.45
XXIV.	14.29	5.71	6.90	5.79	4.86	8.11	4.90	6.42	4.13	3.54	6.29	2.47	3.09	13.33	3.53	6.39	2.75	7.90	7.42
XXV.	—	4.65	0.66	2.78	2.74	3.98	1.81	2.69	3.10	1.25	4.88	4.06	3.07	—	2.15	—	2.74	5.45	2.63
XXVI.	—	16.67	8.06	10.39	12.71	16.53	10.—	9.22	11.39	9.47	16.16	7.21	18.46	—	16.67	—	15.66	4.26	5.26
XXVII.	100.—	33.33	33.64	32.35	29.51	31.97	21.66	20.42	20.73	21.46	29.24	10.16	20.64	—	14.65	17.31	15.68	8.70	45.69
XXVIII.	37.50	52.34	51.92	60.84	64.72	67.15	51.70	58.22	44.14	50.—	33.33	38.46	52.21	50.—	57.97	53.84	49.82	37.31	69.63
XXIX.	10.53	18.49	13.69	9.65	9.79	7.50	6.91	2.94	3.20	3.47	5.42	1.20	6.11	—	1.86	3.24	5.06	1.41	3.60
XXX.	—	—	—	5.88	5.41	1.56	3.45	4.48	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	13.04
XXXI.	9.88	9.61	9.21	8.14	9.92	8.86	8.53	9.19	7.94	5.91	13.17	6.26	8.30	12.37	6.58	6.25	8.47	7.16	14.64
XXXII.	50.—	43.27	43.81	42.58	42.17	51.15	22.22	4.76	1.25	—	30.—	—	—	—	—	—	14.29	—	—
XXXIII.	—	4.85	3.01	3.—	3.68	9.08	11.63	4.84	5.49	5.75	10.29	2.26	—	8.70	4.44	3.13	—	5.77	7.69
XXXIV.	11.11	5.77	9.86	10.01	8.42	10.41	8.14	4.75	4.71	5.87	11.97	0.81	6.06	9.30	4.36	3.33	5.08	3.52	10.62
XXXV.	—	94.12	16.67	50.—	—	—	—	100.—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	100.—
XXXVI.	14.39	15.01	18.96	18.86	19.01	19.53	13.91	8.60	10.66	12.25	15.72	4.87	5.77	7.54	6.70	8.17	8.75	4.70	13.92
I—XXXVI.	28.96	32.87	35.06	38.84	39.37	40.30	27.68	21.04	19.35	16.75	28.27	12.77	17.59	20.44	18.65	20.61	20.74	13.40	31.39

Bij de een beroep uitoefenende bevolking zijn bij de vrije beroepen de percentages het laagst, gevolg hiervan dat het grootste deel der hiertoe behoorende hoofden van gezinnen een beroep uitoefenen, waarvan de bezoldiging hen in staat stelt of wier positie hen noopt, voldoende ruim te wonen.

Van de beroepsgroepen, waarbij de personen zijn ingedeeld naar de verschillende positiën in de beroepen bekleed, heeft de visscherij het hoogste percentage, en niet alleen in totaal, maar ook in de positiën A + B en C. Voor de personen in positie D staat de landbouw het hoogst met 62.8 %, terwijl de visscherij 59 % hoofden van gezinnen telt, die in woningen met meer dan 2 personen per vertrek wonen. Eerstgenoemd percentage is hooger dan dat van de losse werklieden, eveneens personen in positie D, bij welke het 59.3 % bedraagt. De gunstigste percentages in de 4 positiën worden van A + B in de nijverheid waargenomen, waarop de handelsbedrijven volgen en voor C en D in de handelsbedrijven, waarop de nijverheid volgt.

Opmerking verdient, dat in de vier beroepsgroepen, waarin naar de positiën onderscheiden wordt de personen in de positie C overal de kleinste percentages vertoonen.

Vooral in den handel is dat percentage veel lager, dan bij de personen in de positiën, A + B. Hier behooren de personen in de positie C meerendeels tot de winkelbedienden, reizigers, commissionnairs en makelaars, en deze schijnen vaak in beter economische positie te verkeeren dan de kleine winkeliers en de depôthouders, die in hoofdzaak het percentage der personen in de positiën A + B hoog maken.

In de nijverheid is iets dergelijks bij het meerendeel der beroepsgroepen het geval. Hier zijn het echter de machinisten, de onderbazen, meesterknechts en de technici, die over het algemeen beter wonen dan de kleine ondernemers bijv. in de bouwbedrijven, de hout- en stroobewerking, de kleedingindustrie, de kunstnijverheid, de schoenmakerij, de veenderij, de bewerking van metalen en de scheepsbouw en rijtuigfabricage.

Wat de verschillende klassen der Nijverheid betreft, houden de verschillen in de percentages der ondernemers in vele gevallen verband met de in de inleiding der beroepstelling voor de ondernemers berekende percentsgewijze verhoudingen tot de sterkte van de geheele klasse. Daar toch vertoonen lage percentages de aardewerknijverheid, de diamantindustrie, de drukkersbedrijven, de chemische nijverheid, de oergraverij, de machinefabricage, de scheepsbouw, de papierindustrie, de textielnijverheid en de fabricage van gas en electriciteit. Met slechts 2 uitzonderingen, de oergraverij en de scheepsbouw en rijtuigfabricage, komen ook in bovenstaand overzicht lage percentages voor. Wat de oergraverij betreft, is de oorzaak gelegen in het groot aantal verveners, dat zich onder het betrekkelijk gering aantal ondernemers bevindt, en die wat woongelegenheid betreft, ongeveer in gelijke omstandigheden verkeeren als de gewone werklieden. Bij den scheepsbouw en de fabricage van rijtuigen bestaat een soortgelijke toestand ten opzichte van de voor eigen rekening werkende wagenmakers ten platte-lande.

Een betrekkelijk groot aantal ondernemers, dus veel kleine nijverheid, vindt men in de bouwbedrijven, in de hout-, kurk- en stroobewerking, in de lederindustrie, in de metaalbewerking en in de fabricage van voedings- en genotmiddelen en daarmede in verband worden ook in bovenstaande cijfers in die klassen hooge percentages aangetroffen.

De kleedingnijverheid, die een betrekkelijk zeer groot aantal ondernemers bezit, heeft hier slechts een middelmatig percentage. Men bedenke echter, dat een zeer groot deel der ondernemers in die industrie niet behoort tot de hoofden van gezinnen (costumières, modistes en naaisters), die niet in bovenstaande cijfers begrepen zijn.

Ook in de handelsbedrijven bestaat verband tusschen het betrekkelijk aantal ondernemers en de percentages der hoofden van gezinnen, wonende in woningen met meer dan 2 personen per vertrek.

Bij de vrije en overige beroepen verkeeren de hoofden van gezinnen, bij het bijzonder onderwijs werkzaam, wat woongelegenheid betreft in de gunstigste conditie. Daarop volgen zij, in dienst bij de provinciale griffiën, dan de eigenlijke vrije beroepen, die weer worden gevolgd door staats- en gemeenteambtenaren. Vrij hoog is het percentage der hoofden van gezinnen (voor een groot deel watermolenaars) in dienst eener waterschap.

Bestaan er om de aangeduide redenen niet onbelangrijke verschillen tusschen de percentages der ondernemers, ook bij de gewone werklieden zijn verschillen waar te nemen, die in hoofdzaak zullen voortspruiten uit de verschillen in den loonstandaard bij de verschillende bedrijven. Hooge percentages worden aangetroffen in de aardewerk- en steenfabricage, in de hout-, kurk- en stroobewerking, in de oergraverij, den scheepsbouw, in de papierindustrie, de fabricage van gas en electriciteit, in den landbouw en de visscherij, terwijl vrij lage percentages voorkomen in de diamantnijverheid, in de drukkersbedrijven, in de kleedingindustrie en in de kunstnijverheid.

Op alle voor handel en nijverheid voorkomende percentages zal ook van invloed zijn de verspreiding der bedrijven over het land. Wordt een bedrijf in hoofdzaak uitgeoefend op plaatsen, waar de woningtoestanden minder gunstig zijn, dan zullen de percentages ook uit dien hoofde hooger zijn dan voor bedrijven, meerendeels uitgeoefend in streken, die, wat woningtoestand aangaat, in gunstiger conditie verkeeren. Deze omstandigheid zal het ook voornamelijk zijn, die de verschillen bepaalt, welke er voor dezelfde bedrijven tusschen de verschillende provinciën en groepen van gemeenten onderling bestaan.

HOOFDSTUK IV.

BEROEPSTELLING.

---

§ 1. Algemeene beschouwingen over de uitkomsten van de telling van 1909, mede in verband met die der tellingen van 1889 en 1899.

Zooals reeds in het eerste hoofdstuk dezer inleiding is medegedeeld zijn de uitkomsten dezer beroepstelling op tweeërlei wijze verzameld. De eerste verzameling geeft een overzicht van de verdeeling der bevolking naar de **beroepen,** de tweede eene verdeeling der bevolking naar de **bedrijven,** waarin de personen werkzaam zijn. De hier volgende beschouwingen gelden de eerstbedoelde verzameling, waarna dan in een afzonderlijke paragraaf de telling naar de bedrijven zal behandeld worden.

In twee groote groepen laat zich aanstonds de bevolking splitsen: personen die een beroep uitoefenen, d. i. daardoor geheel of gedeeltelijk in eigen of anderer onderhoud voorzien, of althans eenig geldelijk voordeel daaruit trekken, en personen, die zijn bestempeld met den naam van beroepsloozen, waartoe behooren zoowel de personen, die door eerstgenoemden worden onderhouden (kinderen, echtgenooten, invaliden, ouden van dagen enz.) als de personen, die uit eigen vermogen of pensioen zelfstandig in hun onderhoud en in dat van de van hen afhankelijken voorzien, zonder eenig beroep uit te oefenen.

Eene splitsing der beroepsloozen te dien opzichte is echter niet te maken. Wel is er eene afzonderlijke klasse voor de gepensionneerden, doch of de opgaven volledig zijn is twijfelachtig. Blijkbaar heeft een betrekkelijk groot aantal gepensionneerden zich als beroepsloos opgegeven, terwijl eenigen, die ter aanvulling van het pensioen nog eenige werkzaamheden verrichtten, dit op de kaart hebben vermeld en dus als beroep uitoefenende personen zijn medegeteld.

De bedoelde onderscheiding in twee groepen wordt in de volgende cijfers weergegeven voor de 3 beroepstellingen.

PERSONEN IN EENIG BEROEP WERKZAAM.

Personnes actives.

	Mannen. *Hommes.*	Vrouwen. *Femmes.*	Totaal. *Total.*
1889	1 299 540	3 530 054	1 652 594
1899	1 490 235	4 333 399	1 923 634
1909	1 720 647	5 409 988	2 261 635
BEROEPSLOOZEN. *Personnes sans profession.*			
1889	928 947	1 929 874	2 858 821
1899	1 030 367	2 150 136	3 180 503
1909	1 178 478	2 418 062	3 596 540
TOTAAL. *Total.*			
1889	2 228 487	2 282 928	4 511 415
1899	2 520 602	2 583 535	5 104 137
1909	2 899 125	2 959 050	5 858 175

OF IN VERHOUDINGSCIJFERS.

	1889.			1899.			1909.		
	M.	V.	T.	M.	V.	T.	M.	V.	T.
In eenig beroep werkzamen....	58.3	15.5	36.6	59.1	16.8	37.7	59.4	18.3	38.6
Beroepsloozen	41.7	84.5	63.4	40.9	83.2	62.3	40.6	81.7	61.4
Totaal	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—

Tegenover 100 personen, die een beroep uitoefenen staan, in 1909 159 beroepsloozen.

Terwijl bij de mannelijke bevolking in 1909 bijna $^3/_5$ een beroep uitoefende was dit bij de vrouwen slechts met ruim 18 % het geval. Dit vindt natuurlijk voor een groot deel zijn oorzaak in het groote aantal gehuwde vrouwen, die tot de beroepsloozen behooren. Immers van de 995.253 bij de volkstelling van 1909 getelde gehuwde vrouwen, daaronder niet begrepen de weduwen en gescheidenen, oefenden slechts 72.093 een beroep uit, dus even 7 %. Daarbij schijnt er nog altijd een grooten drang te bestaan om de ongehuwde dochters in den huiselijken kring te doen blijven: van de ongehuwde vrouwen boven 12 jaar oefenden slechts 43.5 % een beroep uit, n.l. 35.6 % werkzaam als arbeidsters (positie C en D) in nijverheid, landbouw, handel en verkeer of als dienstboden en cca 4 %, die in vrije beroepen, verpleging, onderwijs en dergelijke beroepen hun bestaan vinden.

Uit eene vergelijking van de verhoudingscijfers der verschillende beroepstellingen blijkt in de eerste plaats, dat het aantal een beroep uitoefenende personen bij beide geslachten, zoowel van 1889 op 1899 als van 1899 op 1909, is toegenomen. Bij de mannen in mindere en in verminderende mate, bij de vrouwen in sterker en vermeerderende mate.

Voor de vrouwen laat zich die vermeerdering gemakkelijk verklaren door het bekende feit, dat de vrouw bij den arbeid hoe langer hoe meer met den man in concurrentie treedt. Voor de mannen kan de vermeerdering gedeeltelijk het gevolg zijn van de vermindering der geboorten, in verband met het lager worden van het sterftecijfer, ook in de middelbare leeftijdsklassen.

Wat in het algemeen betreft de verhouding van de beroepsloozen tot de geheele bevolking, deze is in ons land, in vergelijking met andere landen, vrij groot te noemen, zooals uit onderstaand overzicht, aan het statistisch jaarboek van het Duitsche Rijk [1]) ontleend, duidelijk blijkt. Aangezien de uitkomsten der beroepstellingen van omstreeks 1910 nog niet zijn verschenen, kunnen, met uitzondering van Duitschland en Frankrijk, geen latere gegevens worden verstrekt dan omstreeks 1900.

Doch, al zal vermoedelijk evenals bij ons het aantal beroepsloozen in de laatste 10 jaar eenigszins verminderd zijn, die vermindering zal wel niet zoo groot zijn, dat de vergelijking der cijfers daardoor minder waarde krijgt.

[1]) In het bedoelde Jaarboek kwamen de cijfers voor Pruisen, Beijeren, Saksen en Wurtemberg niet voor; deze zijn afzonderlijk berekend.

AANTAL BEROEPSLOOZEN IN % DER TOTALE BEVOLKING.

Nombre de personnes sans profession en pourcent de la population totale.

		M.	V.	T.
Rusland	(1897)	58.4	91.6	75.1
Vereenigde Staten..	(1900)	38.7	85.7	61.6
Zweden	(1900)	43.2	79.0	61.6
Nederland	(1909)	40.6	81.7	61.4
Spanje	(1900)	35.1	85.8	60.9
Noorwegen	(1900)	43.9	76.0	60.5
Ierland	(1901)	36.2	75.8	56.3
Saksen	(1907)	38.1	72.7	56.0
Engeland en Wales	(1901)	35.4	75.2	55.9
Pruisen	(1907)	39.8	71.4	55.8
Schotland	(1901)	36.0	74.2	55.7
Denemarken	(1901)	37.4	71.9	55.1
Hongarije	(1900)	36.3	74.3	54.9
Duitschland	(1907)	38.9	69.6	54.3
België	(1900)	36.2	71.9	54.1
Zwitserland	(1900)	35.0	70.5	53.1
Wurtemberg	(1907)	36.6	63.9	50.6
Italië	(1901)	32.0	67.6	49.9
Oostenrijk	(1900)	39.4	57.2	48.5
Beijeren	(1907)	38.2	58.0	48.3
Frankrijk	(1906)	31.8	61.0	46.7

Rusland, Zweden en de Vereenigde Staten hebben naar verhouding een grooter aantal beroepsloozen in totaal. Bij de mannen worden hooger cijfers dan bij ons aangetroffen in Rusland, Zweden en Noorwegen, bij de vrouwen in Rusland, Spanje en de Vereenigde Staten.

Dat hier te lande niet, elders wel naar de nevenberoepen werd gevraagd, kan die hooge cijfers voor ons land niet verklaren. Immers de vragen op de Nederlandsche telkaart werden zoo gesteld, dat onder de beroepsloozen alleen konden vallen zij, die in geen enkel beroep werkzaam waren. Een andere factor, die wel van invloed kan wezen op het betrekkelijk aantal beroepsloozen, is het verschil in opbouw der bevolking. Landen met hooge geboortecijfers en geringe kindersterfte, die dus een relatief groot aantal jeugdigen bezitten, zullen hooge cijfers voor de beroepsloozen geven, terwijl lage geboortecijfers, zooals in Frankrijk, ook gepaard moeten gaan met geringe aantallen beroepsloozen.

Omtrent de verdeeling der beroepsloozen in ons land over de verschillende leeftijdsklassen zijn de volgende cijfers berekend.

OP 100 BEROEPSLOOZEN VALLEN IN DE VERSCHILLENDE LEEFTIJDSKLASSEN:

Répartition des personnes sans profession dans les différentes classes d'âge. (Chiffres relatifs).

LEEFTIJDS-KLASSEN. *Ages.*	MANNEN. *Hommes.*						VROUWEN. *Femmes.*					
	Gehuwd [1]) *Mariés* [1])			Ongehuwd *Celib.*			Gehuwd[1]) *Mariées*[1])			Ongehuwd. *Célib.*		
	1889	1899	1909	1889	1899	1909	1889	1899	1909	1889	1899	1909
beneden 13 jaar	—	—	—	75.43	76.87	77.25	—	—	—	58.25	58.98	60.40
12—13 ,,	—	—	—	9.06	8.76	9.76	—	—	—	8.12	7.93	8.41
14—15 ,,	—	—	—	5.65	4.90	4.88	—	—	—	6.57	6.30	6.19
16—17 ,,	0.02	—	0.02	3.01	2.49	2.33	0.03	0.03	0.02	5.14	4.85	4.63
18—22 ,,	0.28	0.24	0.03	2.81	2.91	2.20	2.06	2.21	2.19	8.43	8.48	7.70
23—35 ,,	4.68	5.41	5.36	1.93	1.80	1.38	28.07	30.—	30.83	7.51	7.64	6.97
36—50 ,,	15.90	11.26	8.58	0.79	0.86	0.73	33.52	32.40	33.05	2.84	2.80	2.73
51—60 ,,	14.04	14.24	13.14	0.48	0.50	0.51	17.05	16.02	15.34	1.34	1.24	1.21
61—65 ,,	10.14	11.36	11.43	0.23	0.26	0.25	6.68	6.66	5.73	0.59	0.56	0.52
66—70 ,,	14.94	15.29	17.10	0.23	0.24	0.27	5.45	5.06	5.17	0.51	0.46	0.48
71 jaar en ouder	40.—	42.20	44.34	0 38	0.41	0.45	7.12	7.62	7.67	0.70	0.76	0.76
Totaal	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—

[1]) Gehuwd of gehuwd geweest. [1]) *Y Compris les veufs et divorcés.*

OP 100 LEVENDEN VAN IEDER GESLACHT EN BURGERLIJKEN STAAT IN DE VERSCHILLENDE LEEFTIJDSKLASSEN KOMEN BEROEPSLOOZEN:

Nombre de personnes sans profession sur 100 vivants dans les différentes classes d'âge.

LEEFTIJDS-KLASSEN. *Ages.*	MANNEN. *Hommes.*						VROUWEN. *Femmes.*					
	Gehuwd [1]) *Mariés* [1])			Ongehuwd. *Célib.*			Gehuwd [1]) *Mariées* [1])			Ongehuwd. *Célib.*		
	1889	1899	1909	1889	1899	1909	1889	1899	1909	1889	1899	1909
beneden 12 jaar	—	—	—	99.84	99.84	99.97	—	—	—	99.91	99.93	99.99
12 of 13 ,,	—	—	—	80.52	77.25	84.51	—	—	—	93.08	91.10	92.57
14 ,, 15 ,,	—	—	—	53.12	44.77	44.27	—	100.—	100.—	79.76	75.08	71.77
16 ,, 17 ,,	23.53	—	70.59	29.69	21.98	22.17	83.33	91.98	95.—	65.05	60.53	56.28
18 tot 22 ,,	3.04	2.34	0.30	13.11	12.53	9.55	93.49	94.30	93.15	52.82	49.26	44.57
23 ,, 35 ,,	1.43	1.67	1.71	8.59	7.80	6.01	94.06	94.19	92.91	49.59	46.97	42.35
36 ,, 50 ,,	3.36	2.65	2.12	12.32	13.26	11.62	90.67	90.81	89.10	55.53	52.11	45.46
51 ,, 60 ,,	5.63	6.59	6.75	20.56	22.76	22.42	86.56	86.42	85.38	62.49	59.17	55.37
61 ,, 65 ,,	10.59	12.85	16.08	26.65	31.08	32.59	85.16	85.52	84.03	70.08	68.56	66.36
66 ,, 70 ,,	19.97	23.81	27.83	37.10	38.97	43.79	86.28	86.08	85.83	77.74	75.04	73.73
71 jaar en ouder	46.49	49.26	55.07	57.74	57.56	62.84	90.29	90.11	90.71	87.89	86.77	85.36
Totaal	7.60	8.25	8.81	61.60	59.96	59.91	96.24	90.43	89.36	80.77	78.50	76.59

Het eerste stel verhoudingscijfers wijst bij de gehuwde mannen op een vrij constante vermeerdering van het aantal beroepsloozen, naarmate de leeftijd stijgt, en bij de ongehuwde mannen en vrouwen op eene bijna tegenovergestelde beweging.

Een en ander schijnt niet moeilijk te verklaren. Van de gehuwde mannen tusschen 18 en 35 jaar is slechts een klein gedeelte beroepsloos. De in eenig beroep werkzamen gaan echter bij het klimmen der jaren geleidelijk in de groep der beroepsloozen over, hetzij dat zij voor verderen arbeid onbekwaam werden, voldoende kapitaal konden overleggen of in het genot van pensioen kwamen.

Bij de ongehuwden van beide geslachten spruit de vermindering in de verschillende leeftijdsklassen voort uit het alsnog op lateren leeftijd kiezen van een beroep, het van den ongehuwden staat in den gehuwden overgaan en overlijden. Bij de gehuwde vrouwen is de vermindering na de 50 jaar in hoofdzaak aan sterfte toe te schrijven, terwijl de vermeerdering in de laatste leeftijdsklasse wel mede het gevolg zal zijn van dezelfde oorzaak, die het aantal beroepslooze gehuwde mannen reeds in vroegere leeftijdsklassen deed vermeerderen.

Uit de cijfers der laatste drie kolommen van bovenstaande tabel blijkt, dat onder de ongehuwde vrouwen een veel grooter aantal beroepsloos blijft dan bij de ongehuwde mannen. In de eerste leeftijdsklasse, de beneden 12-jarigen, zijn bij beide geslachten zoo goed als allen beroepsloos, doch bij de volgende leeftijdsklasse wordt dit verschil bij beide geslachten reeds duidelijk merkbaar. Terwijl van de 12—13-jarige jongens reeds 15½ % een beroep uitoefent, is dit bij de meisjes van dien leeftijd slechts met 7½ % het geval. Van de 14 en 15-jarige jongens oefent reeds de grootste helft een beroep uit, bij de meisjes slechts een groot vierde deel en toch mag wel worden aangenomen, dat de op dien leeftijd arbeidende jongens in hoofdzaak behooren tot dezelfde gezinnen, die later de gewone arbeidsters en dienstboden zullen leveren.

Uit de vergelijking van deze cijfers voor de verschillende beroepstellingen blijkt uit het eerste stel verhoudingscijfers, dat de leeftijdsverdeeling zich zoodanig wijzigt, dat bij de gehuwde mannen het aandeel der boven zestig jarigen grooter wordt en dat dit in hoofdzaak geschiedt ten koste der 36—50-jarigen. Eenzelfde verschijnsel doet zich ook voor bij de onge-

1) Gehuwd of gehuwd geweest. 1) *Y Compris les veufs et divorcés.*

huwde mannen, doch in niet zoo sterke mate. Bij de gehuwde vrouwen neemt het aandeel der ouderen af, met uitzondering van dat der alleroudsten, de toeneming komt hier de 23—35-jarigen ten goede. Ook bij de ongehuwde vrouwen iets dergelijks, doch daarbij zijn het de beneden 12-jarigen, die in aantal vrij sterk zijn vermeerderd, wat ook het geval is met de personen van het mannelijk geslacht.

Het tweede stel verhoudingscijfers leert, dat bij de gehuwde mannen een stijging is waar te nemen van het relatieve aantal beroepsloozen van 7.60 % in 1889 op 8,81 % in 1909, eene stijging, die reeds met den leeftijd van 50 jaar aanvangt.

Het relatieve aantal ongehuwde beroepslooze mannen neemt in totaal af van 61.60 in 1889 op 59.91 in 1909, welke afneming vooral zichtbaar is bij de 14—22-jarigen en in mindere mate ook nog bij de 23—35-jarigen. In de hoogere leeftijdsklassen is ook hier, evenals bij de gehuwde mannen, eene vermeerdering van het relatieve aantal beroepsloozen te constateeren.

Bij de gehuwde vrouwen is in alle leeftijdsklassen weinig verandering in de cijfers voor de verschillende beroepstellingen aan te wijzen, terwijl de vermindering van het relatief aantal beroepslooze ongehuwde vrouwen met uitzondering van de beneden 12-jarigen alle leeftijdsklassen geldt, het meest echter in de middelbare leeftijden.

Voor de verschillende provinciën zijn de verhoudingscijfers der beroepsloozen tot de bevolking de volgende:

OP 1000 VAN IEDER GESLACHT EN BURGERLIJKEN STAAT KOMEN BEROEPSLOOZEN.

Nombre de personnes sans profession sur 1000 habitants de chaque sexe.

PROVINCIËN. *Provinces.*	MANNEN. *Hommes.*						VROUWEN. *Femmes.*					
	Gehuwd [1]) *Mariés* [1])			Ongehuwd. *Célib.*			Gehuwd [1]) *Mariées* [1])			Ongehuwd. *Célib.*		
	1889	1899	1909	1889	1899	1909	1889	1899	1909	1889	1899	1909
Noordbrabant .	6.76	7.04	8.41	52.48	52.34	56.13	89.75	89.02	82.12	74.36	73.46	72.76
Gelderland	7.37	7.67	8.13	61.40	58.04	59.23	92.98	90.96	89.33	83.60	80.09	79.30
Zuidholland ...	8.85	9.11	10.68	63.15	61.94	61.24	90.61	91.42	92.38	81.16	79.53	77.12
Noordholland ..	7.52	11.04	9.04	63.56	63.43	60.00	90.38	92.09	92.15	81.18	79.23	74.40
Zeeland	6.34	7.05	8.47	63.22	60.31	60.07	83.15	81.92	85.82	82.42	79.49	81.37
Utrecht	7.91	8.85	10.08	61.61	60.47	60.58	91.77	91.32	91.06	81.98	79.13	76.18
Friesland	5.71	6.13	7.28	64.34	62.—	60.28	91.30	91.44	91.96	83.—	80.33	80.46
Overijssel	5.65	5.31	6.29	58.41	56.08	56.78	90.28	90.07	85.04	79.06	74.79	73.38
Groningen	7.48	7.38	8.04	65.49	62.34	63.17	89.63	89.21	90.07	81.20	79.06	78.96
Drenthe	6.28	7.28	7.71	64.66	64.73	66.25	87.60	90.23	88.58	85.15	84.02	76.74
Limburg	12.41	6.44	6.86	62.80	56.61	58.82	88.39	87.02	83.07	79.80	75.47	75.01

Wat de gehuwde mannen aangaat, worden zeer hooge cijfers aangetroffen in Zuidholland, Noordholland en Utrecht, de provinciën waarin de vier grootste gemeenten gelegen zijn, welke laatste volgens de uitkomsten der vorige beroepstelling ook het grootste aantal beroepslooze gehuwde mannen telden (renteniers en gepensionneerden). Een zeer laag cijfer wordt aangetroffen voor Overijssel, waarop Limburg, Friesland en Drenthe volgen. (Het zeer hooge cijfer der beroepslooze gehuwde mannen in 1889 in Limburg is niet te verklaren).

Voor de ongehuwde mannen telt Drenthe het grootste relatieve aantal, gedeeltelijk het

1) Gehuwd en gehuwd geweest. 1) *Y Compris les veufs et divorcés.*

gevolg van een groot aantal zeer jeugdigen, veroorzaakt door hooge geboortecijfers en zeer lage kindersterfte-cijfers, gedeeltelijk door de aanwezigheid van een groot aantal ongehuwde mannen in Veenhuizen, waarvan geen beroep kon worden vermeld, en die dus allen tot de beroepsloozen zijn gerekend. Op Drenthe volgt Groningen en daarna de beide Hollanden. De laagste cijfers hebben hier Noordbrabant, Overijssel en Limburg, provinciën die bij een hoog geboortecijfer ook meestal een hoog kindersterfte-cijfer hebben.

Voor de beide eerstgenoemde werkt ook nog mede de aanwezigheid van eene omvangrijke textiel-nijverheid, waarin een betrekkelijk groot aantal jeugdigen arbeiden, voor wie voor een groot deel in andere provinciën met andere nijverheidsbedrijven nog geen emplooi is te vinden. Van de ongehuwde mannen in de textiel-industrie werkzaam, waren in 1909 27 % beneden 16 jaar, terwijl bij het totaal der een beroep uitoefenende bevolking dat aantal nog geen 12 % bedroeg.

Gehuwde vrouwen zonder beroep komen het meeste voor in de provinciën, waarin de grootste gemeenten liggen: de beide Hollanden, Utrecht en Groningen. Doch ook Friesland vertoont hier een hoog cijfer, maar daarin liggen een groot aantal gemeenten tusschen 10 en 20.000 inwoners, waarbij het cijfer der gehuwde beroepslooze vrouwen, volgens de vorige telling, zeer hoog was. In de nijverheid zijn in die gemeenten weinig vrouwen werkzaam, terwijl het groot aantal fabriekmatige zuivelbereidings-inrichtingen de hulp der gehuwde vrouw voor het maken van boter en kaas, zooals dit in andere provinciën veel voorkomt, onnoodig maakt. Groot moet het aantal gehuwde vrouwen, dat aan den arbeid deelneemt, zijn in Noordbrabant, Limburg, Overijssel en Zeeland, volgens de lage percentages der beroepsloozen. Voor Overijssel en Noordbrabant is de textiele nijverheid daarvan weder gedeeltelijk de oorzaak, voor de vier provinciën is het ook de landbouw die daar domineert.

Van de ongehuwde vrouwen treffen we, evenals dit bij de mannen het geval was, in Noordbrabant de minste beroepsloozen aan, voor een deel een gevolg van hun arbeid in de textiele nijverheid: tegen wederom 27 % der ongehuwde vrouwen beneden de 15 jaar in de textiele nijverheid, staan slechts even 10 % bij de totale een beroep uitoefenende vrouwelijke bevolking. Voor Overijssel vinden we ook daarom hier weer een laag cijfer der ongehuwde beroepslooze vrouwen, terwijl in Noordbrabant en Limburg nog medewerkt de aanwezigheid van een groot aantal kloosterinrichtingen, waar de kloosterzusters allen zijn gerekend tot onderwijs, verpleging, huiselijke diensten of tot een kerkelijk beroep.

Ook de provinciën waarin de groote gemeenten zijn gelegen kenmerken zich door hooge cijfers, waartoe de groote aantallen winkeljuffrouwen, modistes en kantoorbedienden zullen hebben bijgedragen.

Laten we het abnormale cijfer van Limburg in 1889 buiten beschouwing, en ook het vrij hooge cijfer voor Noordholland in 1899, dan is het relatieve aantal gehuwde beroepslooze mannen in alle provinciën geleidelijk toegenomen, het meest in Zeeland en Utrecht, het minst in Groningen, Overijssel en Gelderland. Voor de meeste provinciën vertoonen de cijfers voor de ongehuwde beroepslooze mannen een tegenovergestelden loop; alleen in Noordbrabant en Drenthe vinden we ook hier eene niet onbelangrijke toeneming. Voor de gehuwde beroepslooze vrouwen is nu eens eene toeneming, dan eene afneming aan te wijzen: eene toeneming voor de provinciën Zuid- en Noordholland, Zeeland, Friesland, Groningen en Drenthe (dat echter in 1899 hooger was dan in 1909), bij de overige provinciën eene afneming. De ongehuwde beroepslooze vrouwen zijn overal afgenomen en soms, zooals in Noordholland, Zeeland en Drenthe in sterke mate.

Voor de groepen van gemeenten kon, tengevolge eener gewijzigde inrichting der uit-

komsten van de beroepstelling, overeenkomstig een desbetreffend advies der Centrale Commissie voor de Statistiek, geene onderscheiding naar den burgerlijken staat worden gemaakt, zoodat de beschouwingen dienaangaande slechts de totale mannelijke en vrouwelijke beroepsloozen moeten gelden.

De cijfers der beroepslooze mannen en vrouwen, in % van ieder geslacht, volgen hier:

Gemeenten met:	Mannen.	Vrouwen.
500 en minder inw.	34.91	79.45
501—1 000 „	37.73	77.76
1 001—2 000 „	38.92	80.80
2 001—5 000 „	39.47	83.42
5 001—10 000 „	40.79	83.53
10 001—20 000 „	40.65	83.68
20 001—50 000 „	41.05	82.13
50 001—100 000 „	40.12	78.50
meer dan 100 000 „	40.50	79.55

Voor de mannen blijkt uit de cijfers, dat de relatieve verhouding der beroepsloozen in de gemeenten beneden 10 000 inwoners grooter wordt naarmate de gemeenten meer inwoners tellen, terwijl zij in de grootere gemeenten soms weder minder in aantal zijn.

Tot zoover de beroepsloozen, al is uit het bovenstaande ook al veel omtrent de een beroep uitoefenenden in het algemeen verklaard.

Gaan wij thans na hoe deze laatsten, uitmakende voor 1889 : 36.6 %, voor 1899 : 37.7 % en voor 1909 : 38.6 % van de geheele bevolking, zijn verspreid over de verschillende beroepsklassen en voornaamste beroepen.

Ten einde de uitkomsten der beroepstelling van 1909 met die van 1899 en 1889 te kunnen vergelijken, moesten de cijfers voor 1909, zooals deze gepubliceerd zijn in het tweede deel der jongste beroepstelling wijziging ondergaan, omdat de machinisten en stokers thans allen zijn ondergebracht in klasse XII bij de fabricage van machines, terwijl zij bij de beide vorige beroepstellingen zijn medegeteld in het bedrijf, waarin zij werkzaam zijn. Die bijtelling verrichtend, worden de volgende uitkomsten verkregen voor de 3 beroepstellingen.

BEROEPSKLASSEN EN BEROEPEN. *Classes de professions et professions.*	Aantal in het beroep werkzamen. *Nombre de personnes actives.* Absoluut. *Chiffres absolus.*			In ‰ der werkzamen. *Pour dixmille du total.*			Toeneming sedert 1889. (1889 = 100). *Accroiss. depuis 1889.*	
	1889	1899	1909	1889	1899	1909	1899	1909
I. Fabr. van aardew. enz. *Faïence etc.* ..	16 108	23 558	28 880	97.5	122.5	127.7	126	131
„ van aardew. en porc. *Fai. et porc.*	3 212	3 740	4 782	19.4	19.4	21.1	100	109
„ tabakspijen. *Fabr. de pipes à tab.*	304	213	248	1.8	1.1	1.1	61	61
„ van kalk .. „ „ *chaux*	270	291	332	1.6	1.5	1.5	94	94
„ „ pannen „ „ *Tuiles*	1 019	1 904	1 901	6.2	9.9	8.4	160	135
„ „ steen, enz. „ „ *pierre, etc.*	8 375	13 142	14 009	50.7	68.3	61.9	135	122
„ glas en spiegels. *Fabr. de verre* ..	841	2 462	3 751	5.1	12.8	16.6	255	325
Glasblazers. *Verriers*	1 825	1 057	2 101	11.0	5.5	9.3	50	85
II. Diamantnijverheid *Taille de diamant*	10 405	9 921	9 788	63.0	51.6	43.3	82	69

BEROEPSKLASSEN EN BEROEPEN. *Classes de professions et professions.*	Aantal in het beroep werkzamen. *Nombre de personnes actives.* Absoluut. *Chiffres absolus.* 1889	1899	1909	In °/₀₀₀ der werkzamen. *Pour dixmille du total.* 1889	1899	1909	Toeneming sedert 1889. (1889 = 100). *Accroiss. depuis 1889.* 1899	1909
Fabr. van heel- en verlosk. instr. enz. *Fabr. d' instruments*	926	946	1 525	5.6	4.9	6.7	87	120
Fabr. van oorlogsmat. *Mat. de guerre*	589	1 030	676	3.6	5.4	3.0	150	83
XIII. Scheepsbouw en verv. van rijtuigen *Constr. de nav. et de voitures.*	14 520	18 856	26 275	87.9	98.0	116.2	112	132
Scheepmakers. *Constr. de navires*	8 392	11 599	16 603	50.8	60.4	73.4	119	144
Zeilmakers. *Voiliers*	1 027	1 035	972	6.2	5.4	4.3	87	69
Verv. van rijtuigen en wag. *Voitures*	4 647	5 445	6 006	28.1	28.3	26.6	101	95
Scheepsschilders. *Peintres de navires*	34	237	1 491	0.2	1.2	6.6	600	3300
Rijtuigschilders. *Peintres de voitures*	260	350	988	1.6	1.3	4.4	81	275
XIV. Papier en papierwaren. *Papier*	5 605	7 144	10 412	33.9	37.1	46.0	131	136
Papier- en cartonfabr. *Papier et carton*	1 974	2 834	4 660	11.9	14.7	20.6	124	173
Boekbinders. *Relieurs*	2 682	3 058	4 126	16.2	15.9	18.2	98	112
Fabr. van cartonnages. *Cartonnages*	468	519	760	2.8	2.7	3.4	97	121
„ „ papierwaren. *Art. de pap.*	417	545	594	2.5	2.8	2.6	112	104
XV. Textiele nijverheid. *Ind. textiele*	43 428	48 463	57 618	262.8	251.9	254.8	96	97
Fabr. van vlas. *Prépar. de lin.*	4 749	1 527	1 715	28.7	7.9	7.6	28	26
Spinnerij en weverij. *Filat. et tissage*	33 349	38 553	42 216	201.8	200.4	186.7	99	93
Appr.,drukk.,verv. *App., impr. et teint.*	1 229	4 120	4 241	7.4	21.4	18.8	289	254
Fabr. van band, kant, koord, enz. *rubans, etc.*	929	1 124	1 046	5.6	5.8	4.6	104	82
Fabr. van touw. *Corderie*	2 816	2 098	1 729	17.0	10.9	7.6	64	45
„ „ netten. *Fabr. de filets*	357	838	1 311	2.2	4.4	5.8	200	264
XVI. Gas en electriciteit. *Gaz et électr.*	1 807	3 560	5 854	10.9	18.5	25.9	170	238
Fabr. van gas. *Usine à gaz*	1 789	3 363	5 214	10.8	17.5	23.1	163	214
„ „ electriciteit. *Fabr. d'électr.*	18	191	640	0.1	1.0	2.8	1000	2800
XVII. Fabr. van voedingsm. *Alimentation*	84 269	108 528	122 849	507.4	564.2	543.2	111	107
Fabr. van meel. *Minoterie*	6 652	6 621	7 063	40.2	34.4	31.2	86	78
Grutters. *Grenetiers*	582	557	547	3.5	2.9	2.4	83	69
Broodbavkers. *Boulangers*	25 808	31 082	32 079	156.2	161.6	141.8	104	91
Koekbakkers. *Pâtissiers*	3 667	4 109	5 298	22.2	21.4	23.4	96	105
Fabr. van suikerw. *Sucreries*	710	952	1 274	4.3	4.9	5.6	114	130
Koks. *Cuisiniers.*	602	423	2 028	3.7	2.2	9.0	59	243
Fabr. van beetw.suiker. *Fabr. de sucr. de betteraves*	1 352	1 877	1 278	8.2	9.8	5.7	120	70
Suikerraffinadeurs. *Raffineries*	1 481	1 296	1 448	9.0	6.7	6.4	74	71
Fabr. van aardappelmeel. *Fabr. de féc. de pommes de terre*	603	792	1 039	3.7	4.1	4.6	111	124
„ „ stijfsel. *Fabr. d' amidon*	391	353	319	2.4	1.8	1.4	75	58
„ „ cacao. „ „ *cacao*	321	970	1 267	1.9	5.0	5.6	263	295
„ „ chocolade. „ „ *chocolat*	405	835	1 650	2.5	4.3	7.3	172	292
Koffiebranders. *Brûleurs de café*	143	196	498	0.9	1.0	2.2	111	244
Fab.v.verd.levensm. *Fabr.d'alim.cons.*	268	638	651	1.6	3.2	2.9	200	181
„ „ vleeschw. *Fabr. de conservés de viande*	59	160	765	0.4	0.8	3.4	200	850
Paardenslacht. *Bouchers hypophagiques*	113	176	361	0.7	0.9	1.6	128	229
Vleeschhouwers. *Bouchers*	14 136	19 113	20 255	85.5	99.4	89.6	116	105
Poeliers. *Marchands de gibier*	589	517	567	3.6	2.7	2.5	75	69
Boter-, kaas- en zuivelfabr. *Laiteries*	1 081	4 111	5 506	6.5	21.4	24.3	329	374
Margarineboterfabr. *Fabr. de beurre artificiel*	984	1 321	1 643	6.0	6.9	7.3	115	122
Fabr. van gedistill., enz. *Distilleries*	2 778	2 777	2 449	16.8	14.4	10.8	86	64
„ „ bier. *Brasseries*	2 536	2 876	2 702	15.3	15.0	11.9	98	78

BEROEPSKLASSEN EN BEROEPEN. *Classes de professions et professions.*	Aantal in het beroep werkzamen. *Nombre de personnes actives.* Absoluut. *Chiffres absolus.* 1889	1899	1909	In °/₀₀₀ der werkzamen. *Pour dixmille du total.* 1889	1899	1909	Toeneming sedert 1889. (1889 = 100). *Accroiss. depuis 1889.* 1899	1909
Fabr. van azijn. *Fabr. de vinaigre*	172	172	149	1.0	0.9	0.7	90	70
„ „ tabak, sig., snuif. *Fabr. de tabac, etc.*	17 003	23 211	27 747	102.9	120.7	122.7	117	119
Drinkwaterexpl. *Expl. d'eau potable*	337	647	984	2.0	3.4	4.4	170	220
Zoutbewerking. *Prép. de sel*	354	386	377	2.1	2.0	1.7	95	81
XVIII. Landbouw. *Agriculture*	525 182	571 942	616 565	3177.9	2973.3	2726.2	94	86
Landbouwers. *Agriculteurs*	463 032	496 902	504 912	2801.8	2583.2	2232.5	92	80
Tabaksplanters. *Culture de tabac*	1 142	1 052	618	6.9	5.5	2.7	80	39
Veehouders. *Elévage de bestiaux*	31 384	33 398	61 557	189.3	173.6	272.2	92	144
Schaapherders. *Bergers*	1 857	1 717	723	11.2	8.9	3.2	79	29
Bloemisten. *Fleuristes*	3 776	6 765	13 051	22.8	35.2	57.7	154	253
Bloembollenkw. *Cult. d'oign. à fleurs*	830	2 639	3 538	5.0	13.7	15.6	274	312
Warmoeziers. *Maraîchers*	20 271	22 862	23 608	122.9	118.9	104.4	97	85
Boomkweekers. *Pépiniéristes*	1 230	2 470	5 611	7.4	12.8	24.8	173	335
Boschbouw. *Expl. forestière*	733	1 798	1 330	4.4	9.3	5.9	211	134
Griendwerkers. *Expl. d'oseraies*	541	363	775	3.3	1.9	3.4	58	103
XIX. Visscherij en jacht. *Pêche et chasse*	16 650	21 481	23 600	100.8	111.7	104.3	111	103
Haring en zeevisscherij. *Pêche marit.*	10 226	13 721	15 773	61.9	71.3	69.7	115	113
Oestercultuur. *Ostreiculture*	630	724	621	3.8	3.8	2.7	100	71
Zoetwatervisscherij. *Pêche en eau douce*	4 693	5 009	4 685	28.4	26.0	20.7	92	73
Zalmvisschers. *Pêche de saumon*	396	384	409	2.4	2.0	1.8	83	75
Jacht. *Chasse*	687	1 282	1 184	4.2	6.6	5.2	151	124
XX. Handel. *Commerce*	127 569	172 040	185 492	771.9	894.3	820.2	116	106
a. in grondstoffen. *Matières premières*	7 440	10 685	12 772	45.0	55.5	56.5	123	126
Koopl., winkel., kramers. *Marchands etc.*	7 152	10 190	11 704	43.3	53.0	51.8	122	120
Tusschenpersonen. *Entremetteurs*	288	495	1 068	1.7	2.6	4.7	153	276
b. in voorw. v. kleeding. *Habillem.*	23 513	29 826	31 227	142.3	155.1	138.1	109	97
Koopl., winkel., kram., *March. etc.*	21 953	28 041	28 808	132.8	145.8	127.4	110	96
Tusschenpersonen. *Courtiers*	1 560	1 785	2 419	9.4	9.3	10.7	99	114
c. voorw. van voed. en genot. *Aliment.*	61 618	87 799	91 838	372.9	456.4	406.1	122	109
Koopl., winkel., kram., *March. etc.*	58 822	84 511	86 733	355.9	439.3	383.5	123	108
Tusschenpersonen. *Courtiers*	2 796	3 288	5 105	16.9	17.1	22.6	101	134
d. in voorw. v. woning. *Obj. de ménage*	3 679	14 940	16 242	22.3	77.7	71.8	348	322
Koopl., winkel., kram., *March. etc.*	3 516	14 379	15 284	21.3	74.7	67.6	351	317
Tusschenpersonen. *Courtiers*	163	561	958	1.0	2.9	4.2	290	420
e. papier, boek- en kunstw. *Papier etc.*	2 723	5 417	5 065	16.5	28.2	22.4	171	136
Koopl., winkel., kram., *March. etc.*	2 405	4 617	3 963	14.6	24.0	17.5	164	120
Tusschenpersonen. *Courtiers*	318	800	1 102	1.9	4.2	4.9	221	258
f. in luxe artikelen. *Art. de luxe*	5 323	8 046	9 040	32.2	41.8	40.0	130	124
Koopl., winkel., kram., *March. etc.*	4 883	7 810	8 544	29.5	40.6	37.8	138	128
Tusschenpersonen. *Courtiers*	440	236	496	2.7	1.2	2.2	44	81
g. Lev. vee en gev. *Bétail et voleille*	5 290	6 481	7 507	32.0	33.7	33.2	105	104
Koopl., winkel., kram., *March. etc.*	5 203	6 381	7 222	31.5	33.2	31.9	105	101
Tusschenpersonen. *Courtiers*	87	100	285	0.5	0.5	1.3	100	260
h. Andere waren. *Autres marchand.*	17 983	8 846	11 801	108.8	46.0	52.2	42	48
Koopl., winkel., kram., *March. etc.*	16 711	7 744	9 009	101.1	40.3	39.8	40	39
Tusschenpersonen. *Courtiers*	1 272	1 102	2 792	7.7	5.7	12.3	74	160
Tot. koopl., winkel., enz. *Tot. des Marchands etc.*	120 645	163 673	171 267	730.0	850.9	757.3	117	104
Tusschenpersonen. *Tot. des Courtiers*	6 924	8 367	14 225	41.9	43.5	62.9	104	150

BEROEPSKLASSEN EN BEROEPEN. *Classes de professions et professions.*	Aantal in het beroep werkzamen. *Nombre de personnes actives.* Absoluut. *Chiffres absolus.*			In ‰ der werkzamen. *Pour dixmille du total.*			Toeneming sedert 1889. (1889 = 100). *Accroiss. depuis 1889.*	
	1889	1899	1909	1889	1899	1909	1899	1909
XXI. Verkeerswezen. *Communication* ..	138 358	142 322	216 603	837.2	739.9	957.7	88	114
Spoor en tram. *Chem. de fer et tramw.*	14 709	19 695	32 612	89.0	102.4	144.2	115	162
Huurkoetsiers. *Cochers de louage* ..	3 321	5 960	6 491	20.1	31.0	28.7	154	143
Voerlieden. *Charretiers*	7 989	4 765	11 280	48.3	24.8	49.9	51	103
Zeevaart (incl. loodsw.) *Nav. marit.*	8 169	11 974	30 811	49.4	62.2	136.2	108	276
Binnenvaart. *Navig. fluviale*	34 055	38 301	43 415	206.0	199.1	192.0	97	93
Posterijen. *Postes*	4 892	7 467	11 289	29.6	38.8	49.9	131	169
Telegrafie. *Télégraphes*	1 310	1 118	2 290	7.9	5.8	10.1	73	128
Telephonie. *Téléphones*	122	574	1 340	0.7	3.0	5.9	429	843
Expeditie. *Expédition*	41 744	31 880	48 781	252.6	165.7	215.7	66	85
Hotel- en koffiehuish. *Hôtels et cafés*	19 675	24 526	30 552	119.1	127.5	135.1	107	113
Bier-, koffie-, herberg. *Cafés etc.*	13 669	14 914	15 248	82.7	77.5	67.4	94	81
Restauratie en gaark. *Restaurateurs*..	251	489	339	1.5	2.5	1.5	167	100
Pension- en commensalenh. *Pensions*	207	1 653	6 660	1.2	8.6	29.4	717	2450
Kellners. *Garçons de café*	3 080	3 267	3 829	18.6	17.0	16.9	91	91
Hotelwezen. *Hôtels*	2 135	3 965	3 105	12.9	20.6	13.7	160	106
XXII. Bankwezen. *Banques*	1 705	1 792	3 514	10.2	9.3	15.5	91	152
XXIII. Verzekeringswezen. *Assurance* ..	1 098	2 691	4 110	6.6	14.0	18.2	212	276
Levensverzekering. *Assur. sur la vie*	325	1 416	2 734	1.9	7.4	12.1	390	637
Zieken- en begraf. *Fonds de maladie et d'enterrement*	42	350	341	0.3	1.8	1.5	600	500
Andere verzekeringen. *Autres assur.*	731	925	1 026	4.4	4.8	4.5	109	102
XXIV. Vrije beroepen. *Prof. libérales* ..	28 543	32 141	65 222	172.7	167.1	288.4	97	167
Geneeskundigen. *Medecins*	1 901	2 320	3 264	11.5	12.1	14.4	105	125
Vroedvrouwen. *Sages-femmes*	707	744	721	4.3	3.9	3.2	91	74
Advocaten. *Avocats*	679	725	796	4.1	3.8	3.5	93	175
Kunsten en wetensch. *Lettres et arts*	1 952	2 927	6 245	11.8	15.2	27.6	129	234
Administrateurs. *Administrateurs* ..	723	666	1 788	4.4	3.5	7.9	80	180
Kantoorpers. *Pers. de bureau*	16 864	26 008	47 693	102.0	135.2	210.9	133	207
Publ. vermakelijkh. *Divertiss. publ.*	2 023	1 367	1 830	12.2	7.1	8.1	58	66
Overige beroepen. *Autres professions*	3 478	1 290	1 575	21.0	6.7	7.0	32	33
XXV. Onderwijs (bijz.) *Enseignem. libre*	9 655	14 200	19 201	58.4	73.8	84.9	126	145
XXVI. Verpleging. *Pers. hospitalier etc.*..	5 254	11 374	15 129	31.8	59.1	66.9	186	210
XXVII. Huiselijke diensten. *Domestiques*	166 495	196 286	224 518	1007.5	1020.4	992.7	101	99
Dienstboden. *Domestiques*	162 496	193 432	221 520	983.3	1005.6	979.5	102	100
Huisbewaarders. *Gardiens de maison*	1 109	548	825	6.7	2.8	3.6	42	54
Stalpersoneel. *Palefreniers*.....	2 890	2 306	2 173	17.5	12.0	9.6	69	55
XXVIII. Losse werkl. *Pers. sans prof. dét.*	25 164	33 335	22 744	152.3	173.3	100.6	114	66
XXIX. In dienst v/d staat. *Serv. de l'Etat*	34 436	34 246	36 855	208.4	178.0	163.0	86	78
Algemeen Bestuur. *Admin. générale* .	851	1 215	2 074	5.1	6.3	9.2	123	180
Rechts- en politiew. *Justice et police*	3 393	3 403	3 735	20.5	17.7	16.5	86	80
Onderwijs. *Enseignement*	840	1 391	1 415	5.1	7.2	6.3	141	124
Sanitaire politie. *Police sanitaire*	111	104	380	0.7	0.6	1.7	86	243
Krijgswezen. *Armée et marine*	20 880	19 622	19 992	126.3	102.0	88.4	81	70
Finantiewezen. *Finances*	4 773	5 108	6 259	26.5	26.5	27.7	100	105
Waterstaat. *Ponts et chaussées*	1 147	1 221	672	6.9	6.3	3.0	91	43
Loodswezen. *Pilotage*	1 008	1 188	1 194	6.1	6.2	5.3	102	87
Andere ambten. *Autres functions* ..	1 833	994	1 134	11.1	5.2	5.0	47	45

INDEELING DER BEVOLKING NAAR DE BEROEPEN ONVERSCHILLIG IN WELKE BEDRIJVEN ZIJ WORDEN UITGEOEFEND.

RÉPARTITION DE LA POPULATION D'APRÈS LES MÉTIERS OU LES PROFESSIONS SANS ÉGARD AUX ENTREPRISES OU ÉTABLISSEMENTS DANS LESQUELS ILS SONT EXERCÉS.

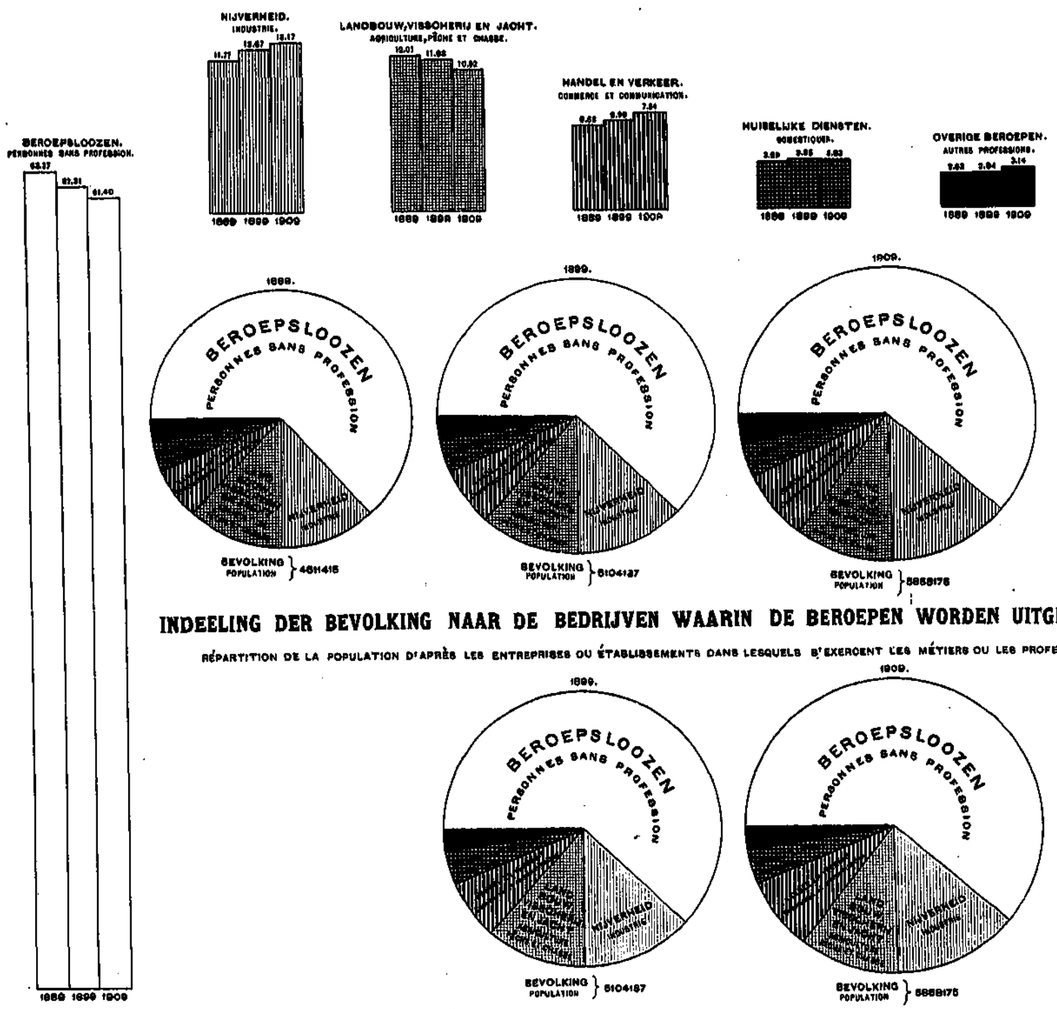

INDEELING DER BEVOLKING NAAR DE BEDRIJVEN WAARIN DE BEROEPEN WORDEN UITGEOEFEND.

RÉPARTITION DE LA POPULATION D'APRÈS LES ENTREPRISES OU ÉTABLISSEMENTS DANS LESQUELS S'EXERCENT LES MÉTIERS OU LES PROFESSIONS.

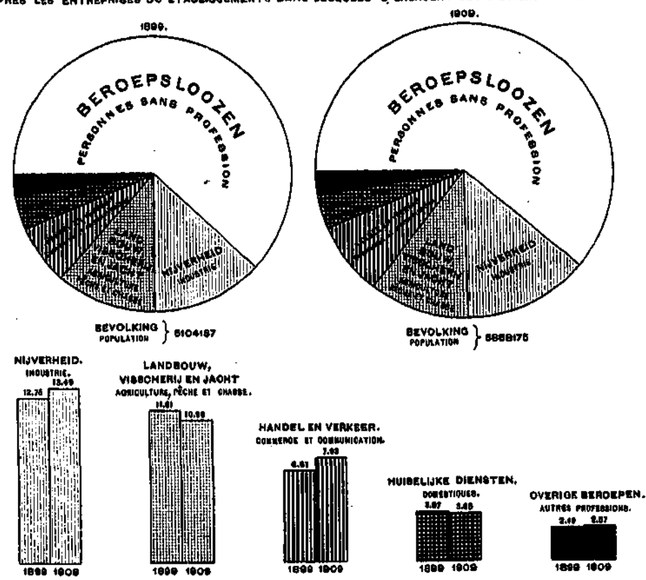

DE AANTALLEN BEROEPSLOOZEN ZIJN BIJ DE INDEELING NAAR DE BEROEPEN EN BIJ DE INDEELING NAAR DE BEDRIJVEN EVEN GROOT.

LES NOMBRES DE PERSONNES SANS PROFESSION NE DIFFÈRENT PAS POUR LES DEUX RÉPARTITIONS DE LA POPULATION.

Lith. M. van Ravenstijn, 's-Gravenhage.

Verklaring van den Grafiek.

Zooals uit het opschrift bij de bovenste reeks figuren in den grafiek blijkt, geven deze de verdeeling der bevolking aan bij de drie beroepstellingen van 1889, 1899 en 1909, zoowel in kolommen als in cirkelsectoren, naar de *beroepen*, onverschillig in welke bedrijven deze worden uitgeoefend, d.w.z. dat alle personen die een gelijknamig beroep uitoefenen bij elkander tot dezelfde beroepsklasse zijn gebracht.

De onderste reeks figuren geeft voor de beroepstellingen van 1899 en 1909 de verdeeling der bevolking aan naar de bedrijven, onverschillig welke beroepen daarin worden uitgeoefend. Voor 1889 was eene dusdanige onderscheiding niet gemaakt.

Deze twee verschillende wijzen van indeeling, waarbij de totale bevolking telkens gelijk 100 is gesteld, moesten niet alleen leiden tot verschillen in percentages voor de onderscheidene beroepsgroepen, maar ook tot verschillen in de toe- of afneming der verhoudingscijfers van 1899 op 1909. Dat de percentages voor de nijverheid bij de indeeling naar de *bedrijven* (onderste reeks) hooger zijn dan die bij de indeeling naar de *beroepen* (bovenste reeks) vindt zijn oorzaak in de omstandigheid, dat bij de eerstgenoemde indeeling 't kantoorpersoneel, het magazijn- en pakhuispersoneel, de schippers en voerlieden in de nijverheid werkzaam, daartoe zijn gerekend, terwijl deze categoriën van personen bij de indeeling naar de beroepen zijn overgebracht naar die beroepsgroepen, waartoe zij uit hun aard behooren (het kantoorpersoneel naar de rubriek „overige beroepen" en het magazijn- en pakhuispersoneel, de schippers en de voerlieden naar de beroepsgroep „handel en verkeer").

De verschillen zouden nog grooter geweest zijn ware het niet dat het personeel in spoorwegwerkplaatsen, die bij de indeeling naar de *bedrijven* (onderste reeks) tot de groep „handel en verkeer" zijn gebracht, bij de indeeling naar de beroepen voor het grootste gedeelte (bankwerkers, timmerlieden, wagenmakers en nog anderen) tot de nijverheid zijn gerekend.

Dit laatste maakt ook, dat de percentages der groep „handel en verkeer" betrekkelijk zoo weinig verschillen bij de beide indeelingen. Immers de overbrenging bij de indeeling naar de *beroepen* van het magazijn- en pakhuispersoneel, de schippers en voerlieden, uit de nijverheidsbedrijven naar de groep „handel en verkeer" zou hier veel hoogere percentages doen verwachten dan bij de indeeling naar de *bedrijven*.

De percentages bij de „landbouwbedrijven" verschillen uit den aard der zaak bij beide indeelingen weinig, aangezien eensdeels slechts enkele personen die het landbouwbedrijf uitoefenen (als tuinlieden in groote verplegingsgestichten of bij particulieren op landgoederen) bij de bedrijfsindeeling niet tot de groep landbouw (XVIII) zijn gerekend en anderdeels in den landbouw betrekkelijk weinig personen werkzaam zijn, die uit den aard van hun beroep bij een beroepsindeeling tot een andere klasse zouden behooren.

De verschillen der percentages voor de huiselijke diensten bij de beide indeelingen spruiten voort uit het aantal dienstboden bij hotelwezen (groep handel en verkeer), „verpleging" en bij het onderwijs werkzaam, die bij de indeeling naar de bedrijven in de genoemde groepen zijn gebleven, doch bij de indeeling naar de beroepen met de particuliere dienstboden zijn vereenigd.

Dat de percentages der „overige beroepen" bij de beide indeelingen zooveel verschillen, vindt bijna uitsluitend zijn oorzaak in het feit, dat het geheele administratieve personeel, in „nijverheid" en „handel en verkeer" werkzaam, bij de indeeling naar de beroepen tot de „overige beroepen" (vrije beroepen) zijn gerekend, terwijl dit bij de indeeling naar de bedrijven in de groepen „nijverheid" en „handel en verkeer" is gebleven.

Na het hierboven medegedeelde zijn de verschillen in de toe- of afneming der percentages bij de beide indeelingen van 1899 op 1909 niet moeielijk te verklaren.

Dat de toeneming der nijverheid bij de indeeling naar de *bedrijven* grooter is dan bij de indeeling naar de *beroepen* vindt bijna uitsluitend zijn oorzaak in de groote toeneming van het administratieve personeel, welke mede bijna alleen de oorzaak is van de groote toeneming der „overige beroepen" bij de indeeling naar de beroepen. Dat de toeneming van „handel en verkeer" bij de indeeling naar de beroepen geringer is dan bij de indeeling naar de bedrijven, is een gevolg van een sterke vermeerdering van het personeel in spoorwegwerkplaatsen. De omstandigheid dat huiselijke diensten bij niet particuliere personen (in hoofdzaak bij het hotelwezen), in onderwijs, en verpleging uitgeoefend, is toegenomen, terwijl die bij particuliere personen vrij aanzienlijk is afgenomen, heeft ten gevolge gehad, dat onder personen in huiselijke diensten werkzaam, bij de indeeling naar de beroepen een zeer geringe afneming te constateeren valt, terwijl deze bij de indeeling naar de bedrijven vrij aanzienlijk is.

Explication des Graphiques.

Comme il résulte de l'en-tête de la première série de figures du graphique, celles-ci représentent, dans les trois recensements de 1889, 1899 et 1909, la répartition de la population, aussi bien en colonnes qu'en secteurs, d'après les métiers, quelle que soit l'industrie dans laquelle les métiers sont exercés, c'est-à-dire que toutes les personnes exerçant un métier du même nom sont rangés dans la même catégorie.

La deuxième série de figures donne, pour les recensements de 1899 et 1909, la répartition de la population d'après les industries, quels que soient les métiers qui y sont exercés. Pour 1889, il était impossible de faire une telle distinction.

Ces deux méthodes de répartition, où la population totale a été chaque fois assimilée à 100, ne devaient pas seulement aboutir à des pourcentages différents pour les divers groupes de métiers mais aussi à des différences d'augmentation ou de diminution des chiffres relatifs de 1899 en regard de ceux de 1909. Si les pourcentages pour l'industrie dans la répartition d'après *les industries* (deuxième série) sont plus élevés que dans la répartition d'après *les métiers* (première série), cela provient de ce que, dans la deuxième série, les employés de bureau, les ouvriers des magasins et des entrepôts, les bateliers et les charretiers travaillant dans l'industrie y sont mis en compte, tandis que ces catégories de personnes, dans la répartition d'après les métiers, sont rangés dans le groupe professionnel auquel ils appartiennent (les employés, sous la rubrique „autres métiers" et le personnel des magasins et des entrepôts, les bateliers et les charretiers dans le groupe „commerce et trafic".)

Les différences auraient encore été plus grandes si le personnel des ateliers de chemin de fer, qui, dans la deuxième série, fait partie du groupe „commerce et trafic" n'avait pas, dans la première série, été inscrit, par exemple, comme menuisiers, carrossiers, etc.

C'est pour la même raison que les pourcentages du groupe „commerce et trafic," diffèrent relativement si peu dans les deux systèmes. En effet le transfert du personnel des magasins et des entrepôts, des bateliers et des charretiers du groupe des industries (deuxième série) au groupe „commerce et trafic" (première série) ferait s'attendre à des pourcentages beaucoup plus élevés que dans la deuxième répartition.

Les pourcentages dans les industries agricoles diffèrent par la nature même des choses très peu dans les deux systèmes attendu d'une part qu'il n'y a que quelques personnes travaillant dans une industrie agricole (comme jardiniers dans un grand établissement hospitalier ou dans un château) qui, dans la répartition en industries, n'ont pas été inscrits dans le groupe „agriculture" et que d'autre part il y a, dans l'agriculture, peu de personnes que leur genre de travail pourrait faire ranger dans un autre groupe professionnel.

Les différences de pourcentage pour les services domestiques dans les deux systèmes viennent du grand nombre de servantes occupées dans l'industrie hôtelière (groupe „commerce et trafic"), dans les établissements hospitaliers et dans l'enseignement. Dans la répartition d'après les industries, elles sont restées dans les groupes susdits, mais, dans la répartition d'après les métiers, elles sont toutes réunies dans la classe des domestiques.

Que les pourcentages de „autres métiers" diffèrent tellement entre eux, cela provient presque exclusivement de ce que tout le personnel administratif dans „l'industrie," le „commerce et le trafic" sont, dans le premier système, rangés dans le groupe „autres métiers" (métiers libres), tandis que, dans le second système, ils sont demeurés inscrits chacuns dans l'industrie qui les occupe.

Les explications qui précèdent jettent la lumière sur les écarts entre les pourcentages dans les deux systèmes de répartition pour 1899 et 1909.

Si, dans le second système, l'augmentation de l'industrie semble plus grande que dans le premier, cela provient de ce que c'est surtout le personnel administratif qui s'est accru, ce qui est aussi presque l'unique raison pour laquelle s'est augmentée la rubrique „autres métiers" dans la répartition en métiers. La faible augmentation du commerce et du trafic dans le premier système en comparaison des chiffres du second système provient de l'augmentation considérable du personnel des ateliers de chemin de fer. Si, dans les services domestiques, la diminution est très faible dans le premier système et très considérable dans le second, c'est que les services domestiques ont augmenté dans l'industrie hôtelière, l'enseignement etc..... et ont fortement diminué chez les particuliers.

BEROEPSKLASSEN EN BEROEPEN. *Classes de professions et professions.*	Aantal in het beroep werkzamen. *Nombre de personnes actives.* Absoluut. *Chiffres absolus.*			In ⁰/₀₀₀ der werkzamen. *Pour dixmille du total.*			Toeneming sedert 1889. (1889 = 100). *Accroiss. depuis 1889.*	
	1889	1899	1909	1889	1899	1909	1899	1909
XXX. In dienst van eene prov. *Serv. prov.*	886	750	495	5.4	4.0	2.2	74	41
Griffie. *Greffe*	265	338	365	1.6	1.8	1.6	112	100
XXXI. In dienst eener gem. *Serv. comm.*	25 299	28 963	36 579	153.1	150.6	161.7	98	106
Secretariën. *Sécrétariats*	2 668	3 625	4 481	16.1	18.9	19.8	117	123
Politie en brandweer. *Police et pomp.*	4 912	6 023	7 661	29.7	31.3	33.9	105	114
Financiën. *Finances.*	912	828	949	5.5	4.3	4.2	78	76
Onderwijs. *Enseignement*	14 057	17 511	22 158	85.1	91.0	98.0	107	115
Andere ambten. *Autres fonctions*	2 750	976	1 330	16.6	5.1	5.9	31	36
XXXII. In d. v. een watersch. *Serv. d. polders*	2 604	3 416	2 068	15.8	17.8	9.1	113	58
XXXIII. In d. v. een kerkgen. *Cultes*	12 208	9 803	10 088	73.0	50.9	44.6	69	61
Bed. v/d. godsd. Prot. *Clergés prot*	1 637	2 134	2 434	10.0	11.1	10.8	111	108
„ „ „ Kath. „ *Cath.*	8 504	2 615	3 040	51.5	13.6	13.4	26	26
„ „ „ Israël. „ *Israël*	52	36	33	0.3	0.2	0.1	67	33
„ „ „ Andere (*Autres*)	252	38	54	1.5	0.2	0.2	13	13
Godsdienstonderw. *Profess. de religion*	486	500	567	2.9	2.6	2.5	90	86
Andere ambten. *Autres fonctions*	1 277	4 480	3 960	7.7	23.3	17.5	303	227

Worden de vorenstaande cijfers tot de groote groepen vereenigd dan wordt het volgende overzicht verkregen. (Zie de bovenste reeks figuren van nevenstaande grafische voorstelling, waarbij voor de onderste reeks figuren wordt verwezen naar de blzz. 224 en 231.

BEROEPSGROEPEN. *Groupes de profess.*	Aantal in de beroepen werkzame personen *Nombre de pessonnes actives*			Per 10 000 werkz. *Pour 10 000 personnes actives.*			1889 = 100	
	1889	1899	1909	1889	1899	1909	1899	1909
Nijverheidsbedr. *Industr.*	531 021	646 745	771 690	3213.0	3362.2	3412.1	105	106
Landbouw *Agriculture*	525 182	571 942	616 565	3177.6	2973.3	2726.2	94	86
Visscherij en jacht [1]	16 650	21 481	23 600	100.7	111.7	104.3	111	104
Handel en verkeer [2]	269 337	318 888	418 823	1629.7	1657.7	1851.9	102	136
Losse werklieden [3]	25 164	33 335	22 744	152.3	173.3	100.6	114	66
Overige ber. *Autres prof.*	285 240	331 243	408 213	1726.7	1721.8	1804.9	100	105
Totaal	1 652 594	1 923 634	2 261 635	10000.0	10000.0	10000.0	100	100

[1]) *Pêche et chasse.* [2]) *Commerce et communication.* [3]) *Personnes sans profession déterminée.*

De verschillen, die bij alle beroepstellingen in de verhoudingscijfers der groote beroepsgroepen bestaan, zijn van verschillende oorzaken het gevolg: de ligging van het land, de gesteldheid des bodems, het klimaat, den aard der bevolking enz. Dit maakt dan ook dat de genoemde verhoudingen in verschillende landen zoozeer uiteen loopen, zooals onderstaand overzicht, eveneens aan het Statistisch jaarboek van het Duitsche Rijk ontleend, duidelijk aantoont.

OP 100 PERSONEN IN EEN BEROEP WERKZAAM KOMEN IN DE VERSCHILLENDE BEROEPSGROEPEN:

Répartition des personnes actives dans les diff. groupes de professions en pourcents.

		Nijverheid. *Industrie.*	Landbouw en Visscherij. *Agric. pêche et chasse.*	Handel en Verkeer. *Commerce et communic.*	Huiselijke diensten. *Domestiques.*	Overige beroepen. *Autres.*
Duitschland	(1907)	40.0	35.2	12.4	4.5	7.9
Pruisen	(1907)	39.8	35.0	12.2	4.8	8.2
Beijeren	(1907)	29.9	49.7	10.5	3.4	6.5
Saksen	(1907)	61.3	13.0	14.2	4.0	7.5
Wurtemberg	(1907)	37.4	43.9	8.7	4.0	6.0
Oostenrijk	(1900)	23.3 [1]	60.9 [2]	5.4	3.5	6.9
Hongarije	(1900)	13.6 [1]	69.7 [5]	4.2	4.4	8.1 [2]
Rusland	(1897) [3]	17.9	58.3	7.1	5.2	11.5
Italië	(1901)	24.5	59.4	7.4	3.0	5.7
Zwitserland	(1900)	44.9	30.9	13.0	5.5	5.7
Frankrijk	(1906)	31.7	42.7	14.3	4.6	6.7
België	(1900) [4]	41.6	21.1	11.7	25.6	
Nederland	(1909)	34.6	28.3	18.1	9.8	9.2
Denemarken	(1901)	25.2	48.2	11.8	8.3	6.5
Zweden	(1900)	20.9	49.8	7.5	10.8	11.0
Noorwegen	(1900)	27.7	41.0	14.0	11.2	6.1
Engeland en Wales	(1901)	48.0	8.8 [1]	23.0	9.8	10.4
Schotland	(1901)	50.3	12.6 [1]	21.5	7.5	8.1
Ierland	(1901)	25.2	44.7 [1]	8.1	9.4	12.6
Vereenigde Staten	(1900)	24.1	35.9	16.3	19.0 [1]	4.7

[1]) Waaronder hotel en koffiehuiswezen. [2]) Waaronder veenderij. [3]) Hieronder de niet zelfstandige arbeid uitoefenende afhankelijken. [4]) Elke persoon is zooveel maal geteld als hij beroepen uitoefent. [5]) Waaronder de zelfstandig uitgeoefende kolenbranderij.

Beschouwen we voor ons land de cijfers voor de verschillende beroepsklassen, dan zien we dat in de nijverheidsbedrijven de beroepen, welke betrekking hebben op voorziening in de eerste levensbehoeften, de grootste relatieve cijfers vertoonen: klasse IV, XVII en VII, woning, voeding en kleeding resp. met 7.76, 5.43 en 4.69 % in 1909. Daarop volgen in belangrijkheid de textiele nijverheid met 2.55 %, de houtbewerking met 2.15 %, de bewerking van metalen met 2.12 %, de fabricage van machines met 1.71 %, de lederindustrie met 1.64 %, de fabricage van aardewerk, steen en glas met 1.28 %, de scheepsbouw met 1.16 % en de oergraverij met 0.98 %. Voor de overige klassen der Nijverheid blijven dan kleine cijfers over.

De grootte der verhoudingscijfers der verschillende klassen wordt weder bepaald door de meer of min omvangrijke bedrijven, die zij omvatten en die mede in de vorenstaande tabel zijn opgenomen.

Zoo zijn het in de bouwbedrijven de timmerlieden met 2,56 %, de schilders met 1.28 %, de metselaars en opperlieden met 1.29 %, die de bouwbedrijven dat hooge cijfer hebben gegeven. De kleermakers met 3.06 % en de wasch- en strijkinrichtingen met 0.75 % hebben het hooge cijfer van klasse VII bepaald.

Gaan we aan de hand van de cijfers der vorenstaande tabel voor 1909 in de eerste plaats na, welke de voornaamste beroepen zijn, d. w. z. een groot aantal personen bezig houden, dan blijkt dat bovenaan staan de landbouwers met in totaal 504.912 personen, die in hoofdzaak voor de binnenlandsche consumptie arbeiden, immers van de belangrijkste landbouwproducten overtreft de invoer in hooge mate den uitvoer (granen en meel), terwijl voor de landbouwproducten, waarvoor de uitvoer den invoer overtreft (met uitzondering van aardappelen, aardappelmeel, suikerbieten en vlas) de verschillen toch onbeduidend zijn.

Anders is het met de veehouders, die in getalsterkte op de landbouwers volgen (61.557); zij arbeiden in hoofdzaak voor den uitvoer (vleesch en zuivelproducten) evenals de bloemisten en warmoeziers (40.197). Grootendeels alleen voor de gemeenschap arbeiden weder de timmerlieden (57.850), de metselaars met de opperlieden (29.212), de schilders (28.840), de smeden (26.941), de kleermakers en costumières, die met de modisten, de linnen- en verstelnaaisters en de vervaardigers van hemden en boorden en hoeden en petten e. d. samen 78.604 personen uitmaken, de broodbakkers (32.079), de vleeschhouwers (20.255), de boekdrukkers (14.448) en de meubelmakers (11.919).

Gedeeltelijk weer voor den buitenlandschen handel werken in grooten getale de steenfabrikanten en hun personeel (14.009), de schoenmakers (31.617), de verveners (14.678), de machinefabrikanten (24.042), de scheepsbouwers (16.603), de personen in de textiele nijverheid werkzaam (57.618), w. o. in de katoenfabricage (19.116), de sigarenmakers, tabaksbewerkers en personen in de snuiffabricage (27.747) en de zee- en haringvisschers (15.773).

De handel houdt in totaal 185.492 personen bezig, w. o. 14.225 die als tusschenpersonen in den handel werkzaam zijn (makelaars, commissionnairs, agenten, reizigers). Het spoor- en tramwezen omvat 32.612 en de overige vervoermiddelen te land 21.251 personen, waaronder 11.280 voerlieden. In de zeevaart zijn 30.811 en in de binnenvaart 43.415 individuen werkzaam. De posterijen, de telegrafie en de telephonie verschaffen arbeid aan resp. 11.289, 2290 en 1340 inwoners, terwijl de expeditie in haar geheelen omvang, d. w. z. met inbegrip van het in de verschillende takken van handel en nijverheid werkzame magazijn- en pakhuispersoneel en de loopknechts en jongens 48.781 personen bezig houdt.

Het logement- en koffiehuiswezen omvat, met inbegrip der restaurateurs, pensionhouders en kamerverhuurders, 30552 personen, het bankwezen 3514 en het verzekeringswezen 4110 personen. De vrije beroepen worden beoefend door 65.222 personen, waaronder 47.693 behooren tot het in industrie, handel en verkeer voorkomende kantoorpersoneel. Het bijzonder onderwijs trekt 19.201 personen, de verpleging 15.129 en in huiselijke diensten zijn 224.518 personen werkzaam, waarvan 221.520 als eigenlijke dienstboden. De Staat verschaft, buiten de nijverheidsbedrijven en de openbare werken, aan 36.855 personen arbeid, waarvan 19.992 tot den krijgsdienst behooren. De gemeentelijke dienst eischt 36.579 werkkrachten, waarvan 22.158 bij het onderwijs, terwijl in dienst van een kerkgenootschap 10.088 personen werkzaam zijn.

Wat de vergelijking van de cijfers voor de 3 beroepstellingen betreft, valt het volgende op te merken.

Zooals uit het tabelletje op blz. 177 te zien valt is er, wat de groote beroepsgroepen aangaat, bij de nijverheidsbedrijven in totaal, zoowel van 1889 op 1899, als van 1899 op 1909, eene toeneming in het relatieve aantal werkzame personen aan te wijzen, die echter in de laatste 10 jaren kleiner is geweest dan in de eerste tienjarige periode. Ook de handelsbedrijven zagen hunne verhouding tot de bevolking in beide perioden vermeerderen, in de eerste 10 jaar gering, in de laatste 10 jaar zeer belangrijk. De vooruitgang dezer beide groote groepen en ook die, welke in de overige beroepen valt te constateeren, heeft plaats gehad ten koste van den landbouw, die van 1889 op 1899 terugging van 100 tot 94, welke achteruitgang in de laatste tien jaar nog sterker was, toen hij terugging tot 86.

De visscherij en de jacht, die van 1889 op 1899 vrij sterk was toegenomen, ging in de laatste 10 jaren weder terug. Dat het aantal losse werklieden in zoo sterke mate achteruitging als de tabel doet blijken, vindt vermoedelijk zijn oorzaak in de omstandigheid, dat een groot aantal zich noemende losse werklieden, bleken te zijn personen, die met allerlei arbeid

belast, toch steeds in een zelfde bedrijf werkzaam waren, zoodat zij moesten worden gerekend tot dat bedrijf te behooren, terwijl zij vroeger, toen niet altijd blijken kon dat zij in een speciaal bedrijf werkzaam waren, gerekend zijn tot klasse 28, die de personen omvat die nu eens in dit, dan weder in een ander bedrijf werkzaam zijn. Volgens de uitkomsten der beroepstelling van 1909 waren, behalve de 22.744 losse arbeiders in klasse 28, nog 56.291 als losse arbeiders in verschillende bedrijven werkzaam.

Gaan we thans na welke klassen der nijverheidsbedrijven tot de straks genoemde toeneming in totaal hebben bijgedragen en voor elke klasse, welke speciale bedrijven het hunne er toe hebben gedaan.

Klasse I, de fabrikage van aardewerk, steen, kalk en glas is sedert 1889 vrij sterk toegenomen en wel zoo goed als in al hare onderdeelen. Alleen is de fabricage van kalk en van tabakspijpen in relatieve getalsterkte achteruit gegaan. De steenfabricage, die van 1889 op 1899 zeer sterk toegenomen was, ging op 1909 weder eenigszins terug.

De fabricage van aardewerk en porcelein, die van 1889 op 1899 stationnair bleef, won in de laatste 10 jaar in sterkte. De glasindustrie ging in zeer sterke mate in de beide perioden vooruit, zoodat zij van 16.1 in 1889 op 25.9 in 1909 per 10.000 der bevolking was gestegen.

De diamantnijverheid ging sedert 1889 voortdurend terug en daalde van 63 op ruim 43 per 10.000.

De drukkersbedrijven stegen in beide perioden in niet onbelangrijke mate, waarin de eigenlijke boekdrukkerij het grootste aandeel had, terwijl de photografie slechts in geringe mate aan de stijging deelnam.

Ook in de bouwbedrijven is in de beide perioden eene vrij sterke vooruitgang waar te nemen. Hier zijn het vooral de aanleggers van gas- en waterleiding met de lood- en zinkwerkers, de schilders, de straatmakers, de glazenwasschers en de openbare reiniging, die tot de vermeerdering bijdroegen. Achteruitgang valt te constateeren bij de dekkers, de steenhouwers, de timmerlieden, maar vooral bij de aard- en grondwerkers, die sedert 1889 tot op de helft in relatieve sterkte verminderden.

De chemische nijverheid ging in haar geheel ook voortdurend vooruit, niettegenstaande de fabricage van kaarsen en van olie zelfs in sterke mate teruggingen in relatieve sterkte. Het zijn hier de fabricage van zeep, van kunstmest en de kleinere chemische industrieën, die de geheele klasse de vermeerdering gaven.

De hout-, kurk- en stroobewerking liep in relatieve sterkte terug van 223.7 in 1889 op 214.6 in 1909, dalend in de eerste 10 jaren en gering stijgend in de tweede 10-jarige periode. In hare onderdeelen wordt eene toeneming waargenomen bij de fabricage van kisten, van houtwaren, van lijsten, van meubels, bij de houtzagerij en bij de modelmakerij, terwijl in meerdere of mindere mate eene afneming valt te constateeren bij de fabricage van hoepels, van sigarenkisten, bij de klompenmakers, de kuipers, de houtdraaiers en in zoo goed als alle onderdeelen van de kurk- en stroobewerking.

Van 1889 op 1909 is in de kleedingindustrie eene geringe toeneming te zien, al zijn de laatste 10 jaar haar niet voordeelig geweest. De eigenlijke kleedingindustrie is achteruitgaande in al hare onderdeelen; de vermeerdering der relatieve sterkte is hoofdzakelijk gelegen in den vooruitgang van de wasch- en strijkinrichtingen en van de chemische wasscherijen.

De relatieve getalsterkte der beoefenaren van de kunstnijverheid vermindert voortdurend en wel in al hare voornaamste onderdeelen.

Eene uiterst belangrijke daling valt waar te nemen in de lederindustrie. Van 226,5 per 10.000 in 1889 daalt het tot 207,6 in 1899 en tot 163,7 in 1909, en die sterke daling wordt

zoowel bij de fabricage van de grondstof als bij de fabricage van lederen voorwerpen (schoen- en zadelmakerij) waargenomen.

De betrekkelijk geringe toeneming die klasse 10 (oer, steenkolen en turf) doet zien, heeft zij geheel te danken aan de groote uitbreiding van het steenkolen-mijnbedrijf, aangezien het vervenersbedrijf vrij sterk achteruitgaande is.

Voegen we de totaalcijfers der beide klassen 11 en 12, de metaalbewerking betreffend, bijeen, dan blijkt, dat in beide perioden eene belangrijke stijging heeft plaats gevonden, en wel van 1889 op 1899 van 293.2 tot 345.2, en in de volgende 10 jaar tot 382.5, en toch zijn in belangrijke onderrubrieken dier beide klassen verminderingen in de relatieve verhoudingen aan te wijzen. Zoo ging de fabricage van gouden en zilveren voorwerpen van 1889 op 1909 terug van 15.2 op 14.1, daalde de fabricage van metaalwaren van 25,0 op 21,0, verminderde het relatief aantal smeden van 154.6 op 119.1 en nam het relatief aantal personen in de fabricage van klokken, uurwerken en horloges af van 15.7 op 11.4. Eene zeer sterke toeneming valt waar te nemen bij de fabricage van machines, in de electrotechniek, in de fabricage van rijwielen en automobielen en in de ijzergieterij. Minder sterk, maar toch ook vooruitgaande is de fabricage van capsulen, van blikwaren, van ijzer en ijzerdraad, van zink en zinkwaren, de koper- en metaalgieterij en de fabricage van muziekinstrumenten.

Ook bij den scheepsbouw en de vervaardiging van rijtuigen en wagens is in beide perioden eene belangrijke vooruitgang waar te nemen, welke geheel en al voor rekening van de scheepmakerij komt, omdat de rijtuig- en wagenmakerij achteruitgaande is, evenals de zeilmakerij. De scheeps- en rijtuigschilders zijn beide in niet onbelangrijke mate in relatieve getalsterkte toegenomen.

De toeneming, die de relatieve cijfers van de fabricage en bewerking van papier doen zien van 33,9 in 1889 op 46.0 in 1909 gelden al hare onderdeelen, doch het meest de papier- en cartonfabricage, waarvan de cijfers stegen van 11,9 op 20.6. Minder sterk, maar toch ook toegenomen zijn de relatieve cijfers der boekbinders en der cartonnagewerkers.

De textiele nijverheid ging van 1889 op 1909 terug van 262.8 per 10000 tot 254.8 in 1909. Toch heeft er in de laatste 10 jaar weder eene toeneming plaats gehad, want in 1899 was het cijfer lager dan voor 1909 en wel 251.9. Het meest is teruggegaan de fabricage van vlas, van 1889 daalde het relatieve cijfer van 28.7 op 7.9; in de laatste 10 jaar ging het weder terug, doch zeer gering. Ook de eigenlijke textiele nijverheid, het spinnen en weven, is in getalsterkte van beoefenaren verminderd en wel vooral tusschen 1899 en 1909. Zeer sterk is in de beide perioden in de fabricage van touw het aantal arbeiders verminderd, terwijl de fabricage van netten steeds meer personen gaat bezig houden.

Geleidelijk en sterk nemen de fabricage van gas en electriciteit in relatieve getalsterkte der personen toe, al worden in de fabricage van electriciteit in totaal nog zooveel personen niet gebezigd.

Was in het relatief aantal personen, die in de fabricage van voedings- en genotmiddelen werkzaam waren van 1889 op 1899 eene vrij sterke vermeerdering waar te nemen van 507.4 op 564.2, in de tweede 10-jarige periode is weder een teruggang van het cijfer op 543.2 te constateeren. Een zelfden loop vertoonen de cijfers voor de broodbakkers, de vleeschhouwers, die van de beetwortelsuikerfabricage en de fabricage van verduurzaamde levensmiddelen. Reeds sedert 1889 gaat in deze klasse achteruit de fabricage van meel, de grutterijen, de fabricage van stijfsel, de suikerraffinaderij, het poeliersbedrijf, de fabricage van gedistilleerd, enz., de bierbrouwerij, de azijnmakerij en de zoutziederij. Van 1889 af zijn steeds in relatieve getalsterkte stijgend: de fabricage van suikerwerken, de fabricage van aardappelmeel, de fabricage van

cacao en chocolade, de koffiebranderij, de fabricage van vleeschwaren, de paardenslachterij, de fabriekmatige zuivelfabricage, de margarine-boterfabricage, de fabricage van tabak en sigaren en de drinkwatervoorziening.

Bij de koekbakkerij en het koksbedrijf waren de cijfers van 1899 lager dan die van 1889 en 1909.

De vermindering in de relatieve cijfers van de landbouwbedrijven in de beide 10-jarige perioden is in hoofdzaak bij de landbouwers in engeren zin, dat zijn de bezitters van bouwland te vinden; van ruim 2800 in 1889 ging dit cijfer terug op bijna 2233 per 10 000. De veehouders daarentegen, die van 1889 op 1899 in relatieve getalsterkte achteruitgingen, vermeerderden in de laatste 10 jaren zeer sterk. Ook de bloemisten, bloembollenkweekers en boomkweekers vermeerderden in niet geringe mate in de beide perioden, terwijl de warmoeziers in aantal afnamen, hoewel niet zoo sterk als de landbouwers.

De loop der totaalcijfers van klasse 19 (visscherij en jacht), die te zien geeft eene stijging van 1889 op 1899 en eene daling in de volgende 10 jaar, wordt in hoofdzaak bepaald door de cijfers der zee- en haringvisschers, waarvan de cijfers dan ook denzelfden loop doen zien. De oestercultuur, waarvoor de cijfers van 1889 en 1899 niet verschilden, is aan getalsterkte in 1909 vrij sterk achteruit gegaan. De zoetwatervisscherij doet reeds van 1889 af eene groote vermindering zien, evenals de zalmvisscherij. De cijfers der jacht hebben eene stijgende beweging.

Viel wat den eigenlijken warenhandel betreft van 1889 op 1899 in de relatieve getalsterkte der daarbij betrokken personen eene zeer sterke toeneming te constateeren van 771.9 op 894.3, een iets minder groote afneming kwam daarvoor in de tweede tienjarige periode in de plaats van 894.3 op 820.2. Die afneming moet gezocht worden bij de eigenlijke handelaren zelve, kooplieden, winkeliers, depôthouders, kramers en venters, die verminderden in relatieve getalsterkte van 850.9 in 1899 op 757.3 in 1909. Daartoe hebben vooral bijgedragen de handelaren in voorwerpen van kleeding, die van 145.8 daalden tot 127.4, de handelaren in voorwerpen van voeding en genot, die verminderden van 439.3 op 383.5, de handelaren in voorwerpen van woning, waarvoor het cijfer 74.7 in 1899 kwam op 67.6 in 1909 en de handelaren in papier en boekwerken van 24.0 op 17.5. Alleen de handelaren in grondstoffen en die in niet afzonderlijk genoemde waren zijn sedert 1899 in getalsterkte vooruitgegaan.

Een vrij sterke vermeerdering van het relatieve sterktecijfer heeft in alle takken van handel plaats gehad bij de tusschenpersonen van den handel (makelaars, commissionnairs, agenten en reizigers); in totaal steeg het relatieve cijfer van 41.9 in 1889 op 43.5 in 1899 en op 62.9 in 1909.

De betrekkelijk sterke stijging van de beroepsgroepen „handel en verkeer" tusschen 1899 en 1909, die spreekt uit de cijfers op blz. 177, komt zoo goed als geheel voor rekening van klasse XXI, het eigenlijke verkeerswezen omvattend, waarbij van 1889 op 1899 eene belangrijke daling plaats had. Het spoor- en tramwezen is steeds en vrij sterk stijgende, evenals de zeevaart, de posterijen en de telegrafie; de binnenvaart daarentegen vertoont eene voortdurende afneming van de relatieve getalsterkte, wat ook het geval is met de personen betrokken bij het bier-, koffiehuis- en caféwezen en de kellners. De expeditie, die haar cijfer van 1889 op 1899 zag dalen van 252.6 tot 165.7, onderging voor 1909 weder eene vermeerdering tot 215.7. In het aantal huurkoetsiers is in de laatste 10-jarige periode eene kleine vermindering, in dat der voerlieden eene groote vermeerdering van het relatieve sterktecijfer te zien.

Het bankwezen, dat in de eerste 10-jarige periode eene vermindering vertoonde, vermeerderde in de laatste 10 jaren sterk.

Het verzekeringswezen en daaronder vooral de levens- en ongelukkenverzekering, nam steeds sterk toe, van 1.9 in 1889 op 12.1 in 1909.

Van de vrije beroepen, wier relatieve getalsterkte bij de drie beroepstellingen bedroeg resp. 172.7, 167.1 en 288.4, is de grootste vermeerdering te bespeuren bij het kantoorpersoneel, van 102.0 in 1889 stijgt het geleidelijk tot 210.9 in 1909. Ook de personen beoefenende kunsten en wetenschappen zijn sterk in relatief aantal gestegen, van 11.8 in 1889 op 27.6 in 1909. Het aantal vroedvrouwen neemt relatief af.

De personen, werkzaam bij het bijzonder onderwijs nemen in relatieve getalsterkte sterk toe, van 58.4 in 1889 op 73.8 in 1899 en op 84.9 in 1909. De groote toeneming van 1889 op 1899 is vermoedelijk daaraan toe te schrijven, dat in het laatste jaar kloosterbroeders en zusters, die, zonder onderwijzers of onderwijzeressen te zijn, toch in het belang van het onderwijs werkzaam zijn, daarbij ook zijn medegeteld, hetgeen waarschijnlijk in 1889 niet is geschied. Ook bij verpleging, met eveneens eene groote vermeerdering van 1889 op 1899 (van 31.8 op 59.1), heeft zich vermoedelijk diezelfde omstandigheid voorgedaan; van 1899 op 1909 was de vermeerdering bij de verpleging van 59.1 op 66.9.

Het aantal dienstboden, dat van 1889 op 1899 nog toenemend was, nam sedert af, in tegenstelling met de huisbewaarders waarvoor de cijfers een juist tegenovergestelden loop hebben. Het stalpersoneel verminderde reeds vrij sterk sedert 1889.

Omtrent de losse werklieden vergelijke men hetgeen daaromtrent op blz. 179/180 te vinden is. De voortgaande vermindering van het relatieve aantal personen in dienst van den Staat, is in hoofdzaak gelegen in de afneming van het aantal beroepsmilitairen door uitbreiding van den dienstplicht.

De departementale ambtenaren vermeerderden in relatieve sterkte, van 5.1 in 1889 op 9.2 in 1909. Het rechts- en politiewezen verminderde in dien tijd van 20.5 op 16.5, de sanitaire politie steeg van 0.7 op 1.7, het finantiewezen steeg van 26.5 op 27.7. De vermindering van het personeel van den Waterstaat van 1899 op 1909 zal vermoedelijk het gevolg zijn daarvan, dat een aantal personen, die zich in 1899 als ambtenaar hebben opgegeven, bij de laatste volkstelling, als gevolg van de op blz. 13 genoemde circulaire hun beroep hebben vermeld, waardoor zij in een andere klasse zijn ondergebracht. Ditzelfde schijnt ook het geval te zijn geweest met een aantal personen in dienst van een provincie (kantonniers, sluiswachters enz.), anders is de teruggang van 4.0 in 1899 op 2.2 in 1909 niet te verklaren. De gemeentelijke dienst, die om onverklaarbare reden in 1899 een lager relatief cijfer aanwijst dan in 1889, eischte in 1909 een belangrijk grooter relatief aantal personen dan in 1899. De cijfers voor de secretariën stegen van 16.1 in 1889 op 18.9 in 1899 en op 19.8 in 1909, politie en brandweer namen evenals het onderwijs in sterke mate toe. De afneming van 1889 op 1899 waarvan boven sprake was, kwam geheel voor rekening van de overige ambten en bedieningen en zal wel aan dezelfde oorzaak moeten worden toegeschreven, die de personen in dienst van den Rijkswaterstaat, eene provincie en een waterschap zoo deden verminderen.

De daling van het relatieve aantal personen in dienst van een kerkgenootschap van 1889 op 1899 is het gevolg van de omstandigheid, dat in 1889 de ordebroeders en zusters, voor zoover zij geene onderwijzers of onderwijzeressen, verplegers of verpleegsters waren, zijn gerekend tot de personen in dienst van een kerkgenootschap, wat in 1899 niet is geschied; toen zijn zij in onderwijsinrichtingen bij het onderwijs gebracht en voor zoover zij in verplegingsinrichtingen diensten verrichtten bij de verpleging gerekend. Ook in 1909 is de indeeling zoo geschied. Zoo goed als in alle onderdeelen van den kerkelijken dienst is van 1899 op 1909 eene afneming van de relatieve aantallen waar te nemen.

§ 2. Vrouwenarbeid.

Bij de beschouwingen in deze paragraaf, die, voor zooveel de cijfers van 1909 aangaat, ontleend zijn aan de cijfers vermeld in de 2e Aflevering van het tweede deel der uitkomsten van de jongste beroepstelling, houde men in het oog, dat vermoedelijk een grooter aantal vrouwen dan zich hebben opgegeven als een beroep uit te oefenen, door loonarbeid geheel of gedeeltelijk in eigen onderhoud voorzien. Een zeker aantal van deze laatsten hebben zich als beroepsloos opgegeven, omdat zij meenden dien arbeid niet beroepmatig te verrichten, of ook omdat die arbeid niet geregeld werd verricht, zooals bij boerenvrouwen en -dochters, die slechts in den hooitijd of bij het inzamelen van den oogst behulpzaam zijn, of bij huismoeders, die bij de wasch van het gezin kleine waschjes voor anderen gereed maken. Ook kan tegenzin om te erkennen dat beroepmatige arbeid moet worden verricht, een aantal vrouwen er toe hebben gebracht zich als beroepsloozen te laten inschrijven. Hoe groot echter het aantal is, dat om bovenstaande redenen vermoedelijk in de Statistiek als beroepsloos voorkomt, kan niet worden geraamd.

Nog op iets anders dient gewezen. Er zijn beroepen, waarvan men weet dat zij aan vrouwen arbeid verschaffen, terwijl de beroepstelling daarvan toch geene of geene volledige aanwijzing doet. Dit kan bijv. het geval zijn met beroepen, wier uitoefening geheel van den tijd van het jaar afhankelijk is (seizoen-arbeid). Het tijdstip, waarop de beroepstelling plaats heeft, kan dan oorzaak zijn dat die vrouwelijke personen, zich als beroepsloozen hebben opgegeven, of als een ander beroep uitoefenend, welk laatste toch eigenlijk niet als hoofdberoep moest worden aangemerkt. Van die gevallen is echter op de telkaart niets vermeld en moest met de verklaring, daarop gedaan, genoegen worden genomen en de personen als beroepsloos worden beschouwd, of worden verantwoord in het beroep, dat eigenlijk nevenberoep was. Wel is waar kunnen deze gevallen zich ook bij de mannen voordoen, maar het aantal mannen op dezen grond tot de beroepsloozen gerekend, is toch ongetwijfeld veel kleiner dan dat der vrouwen.

Uit de cijfers op blz. 166 is dan, behoudens de zooeven gemaakte reserve, gebleken dat, terwijl in 1909 bijna 59½ % der mannelijke bevolking een beroep uitoefende, dit slechts met ruim 18 % der vrouwen het geval is.

OP 100 IN HET BEROEP WERKZAME VROUWEN ZIJN WERKZAAM:

Rapports en % des femmes actives dans les différ. groupes de professions.

	1889	1899	1909
in de nijverheid. *Industrie*	18.6	20.1	20.7
„ den landbouw. *Agriculture*	20.7	18.4	20.7
„ visscherij en jacht. *Pêche et chasse*	0.0[2]	0.0[2]	0.0[1]
„ handel en verkeer. *Commerce et communication*	10.5	11.4	1.11
„ vrije beroepen. *Professions libérales*	0.6	0.4	1.2
„ het bijz. onderwijs. *Enseignement libre*	1.3	1.8	2.0
„ verpleging. *Pers. hospitalier et garde-malades*	1.0	2.0	2.3
„ huiselijke diensten. *Domestiques*	44.5	43.8	39.8
„ overige beroepen. *Autres professions*	2.8	2.1	2.2
Totaal *Total*	100.—	100.—	100.—

Van het aantal ongehuwde vrouwen boven 12 jaar oefenden in 1889 36.3 %, in 1899 39.9 % en in 1909 43.5 % een beroep uit; van de overige vrouwen, dus gehuwden, weduwen en gescheidenen resp. 9.6, 9.8 en 10.7 %.

Onderstaande cijfers wijzen voor de verschillende klassen en voor de drie beroepstellingen aan, hoe de arbeidende vrouwen over de verschillende beroepsklassen zijn verdeeld.

AANTAL ARBEIDENDE VROUWEN IN IEDERE BEROEPSKLASSE.

Répartition des femmes actives dans les différentes classes de professions.

BEROEPSKLASSEN. *Classes de professions.* [1])	Op 1000 der totale arbeidende vrouwelijke bevolking. *Sur 1000 femmes actives.*			Op 100 daarin arbeidende mannen. *Sur 100 hommes actifs.*		
	1889	1899	1909	1889	1899	1909
I. Aardewerk, kalk, steen, glas	5.43	4.39	4.86	13.5	9.0	10.0
II. Diamantnijverheid	1.20	2.51	1.84	4.3	12.3	11.3
III. Drukkersbedrijven	0.17	0.26	0.37	0.7	0.9	1.1
IV. Bouwbedrijven	1.00	1.19	0.93	0.3	0.4	0.3
V. Chemische nijverheid	2.97	3.61	4.63	16.8	20.6	26.3
VI. Houtbewerking	1.42	1.79	2.00	1.4	2.0	2.3
VII. Kleedingnijverheid	121.83	128.11	126.06	132.1	155.1	180.0
VIII. Kunstnijverheid	0.63	1.57	1.29	11.8	42.8	41.5
IX. Lederindustrie	1.74	3.17	3.34	1.7	3.6	5.1
X. Oer, turf, steenkolen	5.91	3.50	4.86	16.2	10.4	13.3
XI. Metalenbewerking	1.29	1.54	1.61	1.1	1.4	1.9
XII. Machines, instrumenten, enz.	0.16	1.00	2.57	0.8	2.4	3.7
XIII. Scheepsbouw, rijtuigen	0.21	0.22	0.14	0.5	0.5	0.3
XIV. Papierindustrie	1.76	2.25	3.17	15.3	15.9	19.7
XV. Textiele nijverheid	30.67	34.58	36.45	33.2	44.8	52.1
XVI. Fabr. van gas en electriciteit	0.01	0.02	0.01	0.2	0.3	0.1
XVII. Fabr. van voedingsmiddelen	9.26	11.49	12.59	4.0	4.8	5.9
XVIII. Landbouw	206.65	183.60	207.44	16.1	16.2	22.2
XIX. Jacht en visscherij	0.18	0.24	0.11	0.4	0.5	0.3
XX. Handel	84.61	90.50	80.35	30.5	29.3	30.6
XXI. Verkeer	20.39	23.75	30.46	5.5	7.3	7.8
XXII. Bankwezen	0.07	0.06	0.24	1.4	1.4	3.9
XXIII. Verzekeringswezen	0.04	0.09	0.11	1.2	1.5	1.4
XXIV. Vrije beroepen	6.50	4.23	11.93	8.8	6.1	11.0
XXV. Bijzonder onderwijs	13.33	18.27	19.92	95.1	126.1	127.9
XXVI. Verpleging	10.94	20.24	23.40	277.1	337.5	512.3
XXVII. Huiselijke diensten	445.25	437.88	397.54	1686.0	2923.5	2872.7
XXVIII. Losse werklieden	1.52	0.18	0.08	2.2	0.2	0.2
XXIX. In dienst van den staat	0.49	0.59	0.77	0.5	0.8	1.1
XXX. „ „ „ een provincie	0.03	0.00[2]	0.01	1.0	0.1	1.4
XXXI. „ „ „ „ gemeente	11.63	13.56	17.11	19.4	25.8	33.9
XXXII. „ „ „ „ waterschap	0.05	0.06	0.02	0.7	0.8	0.5
XXXIII. „ „ „ „ kerkel. gez.	12.66	5.46	3.97	57.8	31.8	27.1

Uit deze cijfers blijkt, dat bij alle drie de beroepstellingen de huiselijke diensten de meeste vrouwen trekken, daarop volgt de landbouw, dan de kleedingindustrie, daarna de handel, vervolgens de textiele nijverheid, het verkeerswezen, de verpleging en het bijzonder onderwijs. Voorts zijn nog belangrijk de aantallen vrouwen in gemeentedienst (meestal als onderwijzeressen) werkzaam, in de vrije beroepen en in de fabricage van voedings- en genotmiddelen. De overige beroepsklassen wijzen alle min of meer kleine cijfers aan. De cijfers der laatste 3 kolommen toonen aan, dat in de verschillende beroepsklassen vrouwenarbeid in vergelijking met dien der mannen in verschillende mate wordt gebezigd. De kleinste verhoudingen worden aangetroffen in de gas- en electriciteitsfabricage, bij de losse werklieden,

[1]) *Pour la traduction française des classes de professions voir pag. 171 suiv.*

in de bouwbedrijven, in den scheepsbouw, in visscherij en jacht, in dienst van den Staat, van eene provincie en van een waterschap, in de drukkersbedrijven, in de bewerking van metalen en machineriën, in het verzekeringswezen, in de houtbewerking en in het bankwezen.

In opklimmende orde volgen daarop de lederindustrie, de fabricage van voedings- en genotmiddelen, het verkeerswezen, de steenfabricage, de diamantnijverheid, de veenderij, de papierindustrie, de landbouw, de kerkelijke dienst, de chemische nijverheid, de handel, de gemeentedienst, de kunstnijverheid en de textiele nijverheid.

In al deze klassen blijft het aantal vrouwen echter nog ver beneden dat der mannen; in de laatstgenoemde industrie werkten in 1909 52 vrouwen tegen 100 mannen. Slechts in een 4-tal klassen is het aantal arbeidende vrouwen grooter dan dat der mannen en wel het meest in de huiselijke diensten, circa 29 maal zooveel vrouwen als mannen, dan volgen de verpleging met ruim 5 maal, de kleedingindustrie met $1^4/_5$ maal en het onderwijs met ruim $1\frac{1}{4}$ maal zooveel vrouwen als mannen.

Gaan we thans weder na welke in iedere klasse de voorname beroepen en bedrijven zijn, waarin vrouwen werkzaam zijn; de daarbij opgenomen cijfers wijzen aan de aantallen werkzame vrouwen bij de laatste beroepstelling, terwijl de cijfers tusschen ( ) het per 1000 der werkzame vrouwen aanwijzen.

Klasse I. Aardewerk, glas en steen 2628 (4.86), waaronder fabricage van steen 598 (1.11), fabricage van porcelein 1464 (2.71), fabricage van tabakspijpen 122 (0.2) en fabricage van glas en spiegels 417 (0.8).

Klasse II. De diamantnijverheid 996 (1.84).

Klasse III de drukkersbedrijven 201 (0.37), waaronder in de boekdrukkerij 117 (0.22) en in de photografie 61 (0.11).

Klasse IV de bouwbedrijven 502 (0.93), w. o. timmerlieden 95 (0.18) en schilders 103 (0.19). Hier zijn zij meest bedrijfshoofden.

Klasse V. Chemische nijverheid 2506 (4.63), w. o. in apotheken 1158 (2.14), in de fabricage van gasgloeilichtkousjes 260 (0.48), in de fabricage van kaarsen 389 (0.72), in de fabricage van zeep 157 (0.29) en in de fabricage van lucifers 253 (0.47).

Klasse VI. Houtbewerking 1081 (2.00), w. o. in de fabricage van meubels 139 (0.26), in de fabricage van matten 202 (0.37), in de fabricage van stroohulzen 178 (0.33) en in de fabricage van knoopen 96 (0.18).

Klasse VII. Kleedingindustrie 68195 (126.06), w. o. in de kleermakerij 939 (1.73), in de fabricage van pelterijen 177 (0.33), costumières 30943 (57.20), in de fabricage van mantels 310 (0.57), in de fabricage van corsetten 397 (0.73), in de fabricage van hemden en boorden 1017 (1.88), in de fabricage van hoeden en petten 898 (1.66), in de fabricage van strooheoden 1435 (2.65), modisten 3120 (5.77), in de fabricage van mutsen 326 (0.60), verstel- en linnennaaisters 13485 (24.93), in de fabricage van parapluies 176 (0.32), in de fabricage van katoenen dekens 143 (0.26), in chemische wasscherijen 636 (1.18), in wasch- en strijkinrichtingen met mangelvrouwen en mutsenwaschsters 13830 (25.57).

Klasse VIII. Kunstnijverheid 699 (1.29), w. o. in fabricage van dames kunsthandwerken 565 (1,04).

Klasse IX. Lederindustrie 1808 (3.34), w. o. in de schoenmakerij 1737 (3.21).

Klasse X. Oergraverij, turf en steenkolen 2630 (4.86), w. o. in de veenderij 2623 (4.85).

Klasse XI, bewerking van metalen 872 (1.61), w. o. in de fabricage van gouden en zilveren werken 138 (0.25), in de fabricage van capsules 265 (0.50), smeden (meest bedrijfshoofden) 118 (0.22).

Klasse XII, fabricage van machines enz. 1391 (2.57), w. o. in de fabricage van electrische gloeilampen 1310 (2.51).

Klasse XIII, scheepsbouw en fabricage van rijtuigen 74 (0.14), w. o. in de fabricage van rijtuigen en wagens (meest bedrijfshoofden) 50 (0.09).

Klasse XIV., papierindustrie 1717 (3.17), w. o. fabricage van papier en carton 615 (1.14), boekbinders 276 (0.50), in de fabricage van cartonnages 508 (0.94), doozenmakers 101 (0.19) en in de fabricage van papierwaren 177 (0.32).

Klasse XV, textiele nijverheid 19719 (36.45), w. o. in de fabricage van vlas 202 (0.37), in de fabricage van sajet 763 (1.41), in de fabricage van katoenen garens 2632 (4.86), in de fabricage van garens zonder nadere aanduiding 307 (0.57), in de fabricage van wollen garens 285 (0.53), in de fabricage van jute-garens 271 (0.50), in de fabricage van wollen stoffen 1929 (3.57), in de fabricage van laken 235 (0.43), in de fabricage van tricot 1763 (3.26), in de fabricage van kousen 329 (0.65), breisters 522 (0.96), in de fabricage van linnen 640 (1.18), in de fabricage van katoen 6047 (11.18), in de fabricage van bont 937 (1.73), in de fabricage van zakken 287 (0.53), in de fabricage van tapijten 270 (0.50), in de bleekerij van stukgoederen 217 (0.40), in de fabricage van passementerieën 134 (0.24), in de fabricage van touw 141 (0.26), en in de fabricage van netten 979 (1.80).

Klasse XVI, fabricage van gas en electriciteit 7 (0.01).

Klasse XVII, fabricage van voedings- en genotmiddelen 6812 (12.59), w. o. in de broodbakkerij 619 (1.14), in de fabricage van biscuit 131 (0.24), in de fabricage van suikerwerken 147 (0.27), in de fabricage van cacao 598 (1.10), in de fabricage van chocolade 597 (1.10), koffiebranders 236 (0.44), in de fabricage van verduurzaamde levensmiddelen 347 (0.64), vleeschhouwers (meest bedrijfshoofden) 248 (0.46), in de fabricage van boter en kaas 172 (0.32), in de fabricage van margarine 138 (0.25), in de fabricage van tabak 572 (1.05) en in de fabricage van sigaren 1797 (3.33).

Klasse XVIII, landbouwbedrijven 112221 (207.44), waaronder landbouwers 99921 (184.70), veehouders 10058 (18.59), melkboeren 1204 (2,22), bloemisten 261 (0.48) en warmoeziers 643 (1.19).

Klasse XIX, visscherij en jacht 60 (0.11).

Klasse XX, handel 43467 (80.35), w. o. handel in grondstoffen 439 (0.81), handel in voorwerpen van kleeding 11782 (21.78), handel in voorwerpen van voeding en genot 24805 (45.85), handel in voorwerpen van woning 1881 (3.48), handel in papier, boek- en kunstwerken 695 (1.28), handel in luxe artikelen 2448 (4.52), handel in levend vee en gevogelte 32 (0.06) en handel in andere waren 1385 (2.56).

Klasse XXI, Verkeerswezen 16399 (30.31), waaronder bij het spoorwezen als wegpersoneel 1028 (1.90), in de binnenvaart 382 (0.71) (meest in de schipperij voor eigen rekening), bij de posterijen 324 (0.60), bij de telegrafie 374 (0.69), bij de telephonie 1053 (1.95), in de expeditie 1361 (2.50), hotel- en logementhoudsters 580 (1.07), bierhuishoudsters 673 (1.24), koffiehuishoudsters 1918 (3.55), herbergiersters 1468 (2.71), buffetjuffrouwen 561 (1.37), commensalenhoudsters 302 (0.56), kamerverhuursters 2756 (5.10) en pensionhoudsters 2852 (5.27).

Klasse XXII, crediet- en bankwezen 133 (0.25).

Klasse XXIII, verzekeringswezen 58 (0.11).

Klasse XXIV, vrije beroepen 6456 (11.93), w. o. genees-, heel- en verloskundigen 177 (0.33), vroedvrouwen 721 (1.33), beeldhouwers en kunstschilders 169 (0.31), toonkunstenaars enz. 133 (0.25), in andere beroepen tot de publieke vermakelijkheden behoorend 235 (0.43), kantoorbedienden enz. 4234 (7.82), in de vrije verzorging van godsdienstige behoeften 177 (0.33), in overige niet te rangschikken vrije beroepen 241 (0.44).

Klasse XXV, bijzonder onderwijs 10776 (19.92).

Klasse XXVI. Verpleging 12658 (23.40), w. o. tot de directie behoorend 1139 (2.11) en verplegend personeel 11430 (21.13).

Klasse XXVII, huiselijke diensten 215046 (397.54), w. o. dienstboden 214582 (396.65) en huisbewaarsters 460 (0.85).

Klasse XXVIII, losse werklieden 41 (0.08).

Klasse XXIX, in dienst van den Staat 414 (0.77), w. o. aan Departementen van Algemeen Bestuur 106 (0.18) en bij het onderwijs 122 (0.22).

Klasse XXX, in dienst eener provincie 7 (0.01).

Klasse XXXI, in dienst eener gemeente 9255 (17.11), waaronder bij het onderwijs 9144 (16.90).

Klasse XXXII, in dienst van een waterschap 11 (0.02).

Klasse XXXIII, in dienst van een kerkgenootschap 2149 (3.97).

In hoeverre in de laatste twintig jaren de vrouw meer op het arbeidsveld met den man in concurrentie is getreden en in welke beroepsklassen dit het meest voorkwam, brengt de vergelijking der drie laatste kolommen van de tabel op blz. 21 aan het licht.

Uit die cijfers blijkt dan dat in de meeste beroepsklassen, althans die waarin vrouwenarbeid veel wordt gebezigd, eene toeneming valt waar te nemen.

Kon voor het tijdvak van 1889 tot 1899 voor de beroepsklassen der nijverheid worden geconstateerd, dat slechts in twee dier klassen: de fabricage van aardewerk, steen en glas en de oergraverij, turf en steenkolen, een afneming van het relatief aantal vrouwen had plaats gehad, in de periode 1899 op 1909 was dit met meerdere klassen het geval. Dit zijn echter alle klassen waarin, met een paar uitzonderingen: de diamantnijverheid en de kunstnijverheid, weinig vrouwen arbeid verrichten en die tevens zeer sterk aan mannelijke arbeidskracht wonnen, de bouwbedrijven, de metaalbewerking, de scheepsbouw en de fabricage van gas en electriciteit. In de overige klassen der nijverheid had vermeerdering van het relatieve aantal vrouwen plaats.

Zooals op blz. 16 is medegedeeld is de diamantindustrie aan getalsterkte der daarbij betrokken personen achteruitgegaan en nu ligt het voor de hand dat bij vermindering van personeel in eene industrie, waarin circa 10 maal zooveel mannen als vrouwen arbeiden, de vrouw eer het veld moet ruimen dan de man. De geringe achteruitgang van de relatieve sterkte der vrouwen in de kunstnijverheid komt in hoofdzaak voor rekening van de porcelein- en tegelbeschildering, die in 1899 281 vrouwen telde, terwijl er in 1909 slechts 47 werden geteld. Niet onmogelijk is het, dat de 239 aardewerk-schilderessen, die in 1909 in klasse I zijn verantwoord, in 1899 allen tot de kunstnijverheid zijn gerekend.

Zooals reeds is medegedeeld zijn in de overige klassen waarin eene vermindering van het relatief aantal vrouwen plaats vond, in het geheel weinig vrouwen geteld, zoodat vermindering met een of enkele vrouwen eene daling van eenig belang van het verhoudingscijfer moet ten gevolge hebben, waarom daaraan geen verdere beschouwingen behoeven te worden vastgeknoopt.

Van de klassen, waarin sedert 1899 vermeerdering van het relatief aantal vrouwen plaats vond, is het meest vooruitgegaan klasse XII, die geheel voor rekening komt van de vervaardiging van electrische gloeilampen, enz. Hield de electrotechniek in 1889 slechts 13 vrouwen bezig, in 1899 was dit aantal reeds gestegen tot 348, terwijl het in 1909 tot 1311 geklommen was. In de geheele klasse XII waren in 1909 slechts 1391 vrouwen werkzaam.

De relatief groote toeneming van het aandeel der vrouw in de lederindustrie, in hoofd-

zaak de fabricage van schoenen, is de resultante van 2 factoren. In de eerste plaats de toeneming van vrouwenarbeid in die industrie; immers de totale vrouwelijke bevolking nam toe van 1889 op 1899 en 1909 van 100 op 113 en 131, terwijl het aantal in de lederindustrie arbeidende vrouwen in die drie perioden steeg van 100 op 223 en 295, en in de tweede plaats zou de vermindering van mannen hier toch reeds aanleiding gegeven hebben tot verhooging van het aandeel der vrouwen. Was het relatief aantal mannen in de lederindustrie werkzaam van 1889 op 1899 teruggegaan van 100 tot 95, van 1899 op 1909 ging het terug van 100 tot 77. Van de 1808 vrouwen, in de lederindustrie werkzaam, arbeidden in 1909 1737 in de schoenmakerij. Ofschoon klasse XI, de metaalindustrie, hier volgt, wat betreft de sterkte in toeneming der vrouwenarbeid, heeft deze klasse toch te dien opzichte weinig beteekenis, omdat zij bij de 3 beroepstellingen slechts resp. 456, 666 en 872 vrouwen omvatte. In hoodzaak zijn het hier vrouwen in de vervaardiging van gouden en zilveren voorwerpen werkzaam, resp. 55, 70 en 138, in de capsulenfabricage resp. 109, 176 en 265, die de vermeerdering hebben veroorzaakt. De vrouwelijke smeden (meestal bedrijfshoofden), die van 1889 op 1899 toenamen van 170 op 188, zijn in 1909 verminderd tot 118. De oergraverij en de chemische nijverheid zijn relatief even sterk gestegen ten opzichte van den vrouwenarbeid. Wat de eerstgenoemde klasse besteft zijn de vrouwen bijna allen in de veenderij werkzaam. Voor de 3 beroepstellingen hebben de cijfers een moeilijk te verklaren loop. In 1889 bedroeg het aantal vrouwelijke verveners 2081, in 1899 slechts 1509 en in 1909 weder 2623. Daar het werk in de veenderij in hooge mate, vooral in den winter, van het weer afhankelijk is, zullen in 1899 vermoedelijk een aantal vrouwen tijdelijk een ander beroep hebben gehad, dat zij bij de volkstelling toen hebben opgegeven.

In de chemische nijverheid zijn het vooral de assistent-apothekeressen, die de vermeerdering der geheele klasse in hoofdzaak voor hare rekening nemen; zij vermeerderden van 1899 op 1909 van 12.7 op 21.4 per 10000 arbeidende vrouwen. In sommige der andere industrieën dezer klasse, waarin vrouwenarbeid van eenige beteekenis is, had ook wel toeneming plaats, doch, omdat de cijfers hier kleiner zijn, had die toeneming minder invloed.

Het aantal in drogisterijen werkzame vrouwen steeg in de laatste 10 jaren van 7 op 72, dat in de fabricage van eau de cologne van 23 op 45, dat in de fabricage van gasgloeilichtkousjes van 41 op 260, en dat in de fabricage van zeep van 116 op 157. Alleen in de fabricage van kaarsen verminderde de vrouwenarbeid: het aantal vrouwen nam daarbij in de laatste periode af van 459 tot 379.

De toeneming van het aandeel der vrouw in de fabricage van voedings- en genotmiddelen spruit voort uit de sterke stijging van dat aandeel bij de tabaks- en sigarenfabricage en de fabricage van chocolade en cacao. Arbeidden in de eerstgenoemde industrie in 1889 ruim 1100 vrouwen, in 1899 was dit totaal tot ruim 1600 geklommen en in 1909 tot bijna 2500, of in drie jaren resp. 7, 7½ en bijna 10 % der mannen. De chocolade- en cacao-fabricage hield in 1889 293 vrouwen bezig, tegen 631 in 1899 en 1185 in 1909, of resp. 67, 56 en 73 % der mannen. Ook in de fabricage van verduurzaamde levensmiddelen nam het aandeel der vrouwen toe, namelijk resp. 43½, 56½ en 69 % der mannen. Het aantal vrouwelijke broodbakkers (meest bedrijfshoofden), dat van 1889 op 1899 in relatieve sterkte was achteruitgegaan, liep van 1899 op 1909 wederom terug. Nog sterker is dit het geval, althans in de laatste 10 jaren, met de vleeschhouwers, ook in hoofdzaak bedrijfshoofden. Van de industrieën waarin slechts weinig vrouwelijke arbeid wordt gebezigd, nam de vrouwelijke arbeid sterk toe in de fabricage van suikerwerken, resp. bij de 3 beroepstellingen 33, 48 en 147 vrouwen, bij de koffiebranderij, resp. 36, 56 en 236 vrouwen, bij de margarine-fabricage, resp.

26, 50 en 158 vrouwen. Sterk af namen de arbeidsters in beetwortelsuikerfabrieken en suikerraffinaderijen resp. 89, 37 en 11 vrouwen, maar vooral in de stijfselfabricage, resp. 112, 44 en 9 vrouwen. De overige industrieën in deze klasse zijn uit het oogpunt van vrouwenarbeid te onbelangrijk om hier te worden besproken.

In de landbouwbedrijven is het aantal vrouwen ten opzichte van dat der mannen, dat van 1889 op 1899 zoo goed als gelijk gebleven was, in de laatste 10 jaren sterk gestegen. Tweeërlei redenen zijn daarvan de oorzaak: in de eerste plaats de werkelijke toeneming van het relatief aantal vrouwen, zooals uit den loop der cijfers in de eerste 3 kolommen van de tabel op blz. 21 blijkt, maar ook de sterke achteruitgang van het relatief aantal mannelijke arbeiders in de landbouwbedrijven, resp. bij de drie beroepstellingen 35, 33 en 29 % der totale een beroep uitoefenende mannelijke bevolking.

De bedoelde toeneming van het aantal vrouwen is in hoofdzaak te zoeken bij den eigenlijken landbouw in 1889, 1899 en 1909 resp. 17, 17 en 25 vrouwen op 100 mannen.

Ook bij de veehouderij is het aandeel der vrouwen toegenomen, doch niet zoo sterk als bij den landbouw, 19 % in 1889, 21 % in 1899 en 22 % in 1909.

In de bloemisterij, waarin wel is waar betrekkelijk weinig vrouwen werkzaam zijn, is van 1889 op 1899 eene sterke toeneming van het aantal vrouwen te bespeuren en daarentegen in het tweede 10-jarige tijdvak eene vermindering. Op 100 mannen kwamen vrouwen in 1889: 1.08, in 1899: 6.24 en in 1909: 2.04. Aangezien bij de warmoeziers juist het tegenovergestelde het geval is, is het niet onmogelijk dat de naam tuinman of tuinder, die ook gebruikt wordt voor bloemisten, hier aanleiding tot beroepsvermenging heeft gegeven. Vereenigt men de beide groepen, dan zijn de cijfers 3.62, 3.32 en 2.53, in tegenstelling met den landbouw hier eene voortdurende afneming van het vrouwenaandeel.

In de boomkweekerij en den boschbouw zijn zoo goed als geen vrouwen werkzaam.

De visscherij hield in 1909 in haar geheel slechts 60 vrouwen werkzaam, tegen 23.122 mannen.

In de klasse van den handel is van 1889 op 1909 geen verandering in het aandeel der vrouwen gekomen, n.l. 30.5 in 1889 en 30.6 in 1909 op 100 mannen. Het kleinere cijfer der vrouwen op 100 mannen van 1899: 29.3 is geheel het gevolg van het grootere cijfer der mannen.

In de verschillende takken van handel is het aantal vrouwen ten opzichte van dat der mannen zeer uiteenloopend en wel als volgt:

AANTAL VROUWEN OP 100 MANNEN.

Nombre de femmes sur 100 hommes.

Handel in:	1889	1899	1909
Commerce en:			
grondstoffen. *matières premières*	7.56	4.05	5.56
voorw. van kleeding. *habillement*	44.44	49.26	59.30
,, ,, voeding en genot. *objets d'alimentation*	30.88	15.58	13.12
,, ,, woning. *objets de ménage*	36.53	34.22	43.53
boekwerken, papier, enz. *papier etc.*	9.80	10.43	15.90
luxe artikelen. *art. de luxe*	25.56	30.15	37.14
levend vee, enz. *bétail. etc.*	0.69	0.85	0.43
andere waren. *autres march.*	20.22	14.64	13.30

Uit deze cijfers volgt dat in den handel in kleeding, in voedings- en genotmiddelen, in boekwerken en papier en in luxe artikelen van 1889 op 1909 een vooruitgang van het aandeel der vrouwen heeft plaats gehad, al is bij den handel in voedingsmiddelen van 1889 op 1899

een teruggang te constateeren geweest. Het meest op den voorgrond tredend is de handel in kleeding, waarop de handel in luxe artikelen volgt. Sterk achteruit is gegaan het vrouwenaandeel in den handel in voorwerpen van woning. De onregelmatige schommelingen van de cijfers der handelaren in levend vee, is het gevolg van de geringe aantallen vrouwen, die in dien tak van handel werkzaam zijn.

Evenals bij de beide vorige volkstellingen, bepaalt de vrouwenarbeid zich hier tot den eigenlijken handel en is het aantal vrouwen in den tusschenhandel ook thans nog niet van beteekenis. In 1909 waren er 2 vrouwelijke makelaars, 14 commissionnairs, 135 agenten en 20 reizigers; in 1889 waren die cijfers resp. 2, 7, 39 en 2 en in 1899 resp. 0, 4, 95 en 10. Wel blijkt dus in totaal hier ook van een vooruitgang.

In het verkeerswezen, met in totaal in 1909 7.8 vrouwen op 100 mannen en waarin eene voortdurende vermeerdering van het vrouwenaandeel is geconstateerd, bepaalt de vrouwenarbeid zich in hoofdzaak tot enkele onderdeelen.

Bij het spoor- en tramwezen met in totaal bij de 3 volkstellingen 3.6 vrouwen op 100 mannen, zijn ruim 90 % der arbeidende vrouwen bij het wegpersoneel, in hoofdzaak als wegwachteressen werkzaam. In de andere vervoermiddelen te land zijn het tolpersoneel en de vrouwelijke stalhouderessen, die het aantal vrouwen op 131 brengen = 0.62 % der mannen, in dat gedeelte van het verkeer werkzaam.

De zeevaart houdt zoo goed als nog geene vrouwen bezig, in 1910: 30. In de binnenvaart, waarin het meerendeel der vrouwen als bedrijfshoofden in de schipperij werkzaam is, is het aandeel der vrouwen slechts ruim 1 % van dat der mannen en van telling tot telling vrij constant In de posterijen, telegrafie en telephonie wordt, vooral voor de laatste, voortdurend meer arbeid van vrouwen gevraagd. Bij de posterijen was het aantal vrouwen op 100 mannen in 1889: 2.74, in 1889: 3.14 en in 1909: 3.00; bij de telegrafie waren die cijfers resp. 4.90, 4.48 en 17.67 en voor de telephonie resp. 140.00, 163.30 en 372.09.

In de expeditie zijn, behalve een gering aantal vrouwelijke bedrijfshoofden, als expediteurs en kruiers, een steeds vermeerderend aantal loopmeisjes en vrouwelijk magazijnpersoneel werkzaam; van 462 vrouwen die in 1899 in de expeditie voorkwamen, steeg dit aantal in 1909 op 1361 of resp. 1.80 en 2.90 % der mannen.

Het grootst aantal vrouwen in de klasse van het verkeer komen voor bij het logement- en koffiehuiswezen en de daaraan verwante vakken, en het relatief aantal is daarin steeds toenemende. Per 1000 een beroep uitoefenende vrouwen waren in genoemde bedrijven werkzaam in 1889: 13.38, in 1899: 17.09 en in 1909: 21.45 vrouwen. Ook in verhouding tot de mannen neemt het aantal vrouwen sterk toe: in 1889: 31.58, in 1899: 43.26 en in 1909: 59.47 vrouwen op 100 mannen. Het grootst aantal vrouwen is werkzaam in het bier-, koffiehuis- en caféwezen of als herbergierster enz. en dan zijn zij bijna uitsluitend bedrijfshoofden: 3920 van de 3959 vrouwen in 1909. Was van 1889 op 1899 reeds een kleine vermindering in het relatieve aantal aan te wijzen, op 1909 was die vermindering veel sterker. Per 1000 arbeidende vrouwen waren hier werkzaam in 1889: 9.90 , in 1899: 9.50 en in 1909: 7.32 vrouwen. Zij stonden in die drie jaren tot de mannen resp. als 34.37, 38.13 en 35.40 : 100.

Het aantal buffetjuffrouwen, dat in 1889 308 bedroeg, steeg in 1899 tot 341 en in 1909 tot 561, terwijl het aantal kellnerinnen, dat in 1889 145 bedroeg, op 1899 klom tot 498, doch op 1909 daalde tot 54. De daling na 1899 is het gevolg van de wijziging der drankwet (art. 15[n]), waarbij het verboden is, zonder toestemming van den burgemeester, vrouwelijke personen gedurende de uitoefening van het bedrijf dienst te laten doen in localen met vergunning of verlof tot verkoop van alcoholhoudenden drank, anderen dan sterken drank.

Een andere rubriek, waarbij vrouwenarbeid in hoofdzaak wordt gepresteerd, is de categorie van personen, die een gedeelte van hun woning aan vreemden afstaan en vaak ook deze laatsten van de dagelijksche benoodigdheden voorzien, het is de categorie van pensionhoudsters, kamerverhuursters en commensalenhoudsters. Hadden zich in 1889 nog maar slechts 179 vrouwen zich als zoodanig opgegeven, in 1899 beschouwden reeds 1432 vrouwen den aan die verzorging verbonden arbeid als een beroep en in 1909 steeg haar aantal tot niet minder dan 5907. Dat ook dit aantal nog op verre na niet de werkelijkheid nabij komt, springt in het oog als men bedenkt, dat er in 1909 zijn geteld 101 510 afzonderlijk levende personen, die niet in gestichten zijn gehuisvest en die voor het overgroote meerendeel kamerbewoners zullen zijn of in pensions wonen, waarbij dan nog dient rekening te worden gehouden dat een aantal commensalenhoudsters en kamerverhuursters de bij haar inwonende personen hebben moeten opgeven als tot hare gezinnen behoorend, omdat die personen het huiselijk verkeer deelden en zij dus niet konden beschouwd worden als afzonderlijk levende personen. Tegenover 100 mannen in dit soort van bestaansmiddel stonden in 1889: 639, in 1899: 648 en in 1909: 776 vrouwen, geleidelijk dus toenemend.

In het marktwezen komt vrouwenarbeid nog slechts sporadisch voor; hierin stonden in 1909 slechts 5 vrouwen tegenover 100 mannen.

Ook in het bank- en credietwezen is het aantal vrouwen in totaal gering: in 1889 23, in 1899 25 en in 1909 133, met resp. 1.36, 1.42 en 3.64 vrouwen op 100 mannen. Men bedenke hierbij wel, dat het kantoorpersoneel daarin niet is begrepen, waarvan er in 1899 21 en in 1909 281 vrouwen waren. Dit is ook de reden waarom het verzekeringswezen zulk een gering aantal vrouwen telt: in 1889 13, in 1899 39 en in 1909 58; het vrouwelijk kantoorpersoneel bedroeg hierbij in 1899: 35 en in 1909 381.

In de vrije beroepen trekt het allereerst de aandacht de sterke toeneming van het aantal vrouwelijke geneeskundigen. Van 7 in 1889 kwam haar aantal in 1899 op 35, om in 1909 reeds te zijn gestegen tot 177 of per 1000 een beroep uitoefenende vrouwen resp. 0.02, 0.08 en 0.33, terwijl op genoemde tijdstippen 0.37, 1.53 en 5.80 vrouwelijke geneeskundigen tegenover 100 mannelijke stonden. Tegenover de toeneming van de vrouwelijke geneeskundigen, staat eene relatieve afneming der vroedvrouwen. Daarvan kwamen op 1000 een beroep uitoefenende vrouwen in 1889: 2.00, in 1899: 1.72 en in 1909: 1.33.

De balie, die bij de beide voorgaande beroepstellingen nog geen vrouwelijke verdedigers kende, telde in 1909 13 vrouwelijke advocaten en procureurs, terwijl ook het technisch hooger onderwijs reeds 2 vrouwelijke ingenieurs afleverde. Het hooge cijfer van 6456 vrouwen, die in 1909 in de vrije beroepen werkzaam waren, heeft voor bijna $^2/_3$ zijn ontstaan te danken aan het kantoorpersoneel, dat hoewel over alle takken van nijverheid, handel en verkeer verspreid, in zijn geheel tot deze klasse is gebracht. Eene zeer sterke vooruitgang is daarbij van het vrouwen aandeel te constateeren. Op 100 mannen kwamen vrouwen in 1889: 0.42, in 1899: 1.43 en in 1909: 9.74, welke cijfers in verband met de groote toeneming van het mannelijke kantoorpersoneel een bijzondere beteekenis hebben.

Voor de volgende beroepsklassen, waarvoor de splitsing naar de onderdeelen weinig belang heeft, wordt verwezen naar blz. 183, waar die klassen in totaal zijn besproken.

Ten slotte wordt hier voor de tellingen van 1899 en 1909 nog een overzicht gegeven voor de verschillende beroepsklassen naar drie groepen van den burgerlijken staat: ongehuwd, gehuwd en in weduwstaat of gescheiden van echt, zoo in absolute als in verhoudingscijfers; voor het jaar 1889 kon eene dergelijke indeeling niet worden gemaakt.

AANTAL VROUWEN, EEN BEROEP UITOEFENEND, VERDEELD NAAR DEN BURGERLIJKEN STAAT.

Nombre de femmes actives d'après l'état civil.

BEROEPSKLASSEN. *Classes de professions*[1]).	Ongehuwd. *Célibataires.*		Gehuwd. *Mariées.*		Weduwstaat en gesch. v. echt. *Veuves et divorc.*		TOTAAL. *Total.*	
	1899	1909	1899	1909	1899	1909	1899	1909
I. Aardewerk, kalk, steen, glas ..	1 730	2 038	439	471	148	119	2 317	2 628
II. Diamantnijverheid	1 042	735	29	231	20	30	1 091	996
III. Drukkersbedrijven	119	159	4	2	24	40	147	201
IV. Bouwbedrijven	132	190	28	32	363	280	523	502
V. Chemische nijverheid	1 498	2 344	44	96	70	66	1 612	2 506
VI. Houtbewerking	581	870	91	87	179	124	851	1 081
VII. Kleedingnijverheid	44 572	58 381	4 829	4 541	6 085	5 273	55 486	68 195
VIII. Kunstnijverheid	320	624	44	50	25	25	389	699
IX. Lederindustrie	1 103	1 612	82	82	189	114	1 374	1 808
X. Oer, turf, steenkolen	838	1 132	469	1 316	210	182	1 517	2 630
XI. Metalenbewerking	414	641	42	72	223	159	679	872
XII. Machines, instrumenten, enz.	416	1 329	2	32	31	30	449	1 391
XIII. Scheepsbouw, rijtuigen	12	13	2	1	82	60	96	74
XIV. Papierindustrie	816	1 598	74	71	50	48	940	1 717
XV. Textiele nijverheid	13 123	18 001	966	1 332	519	386	14 608	19 719
XVI. Fabr. van gas en electriciteit ..	9	6	—	1	2	—	11	7
XVII. Fabr. van voedingsmiddelen ..	3 340	5 238	648	592	1 096	982	5 084	6 812
XVIII. Landbouw	51 333	57 780	11 818	38 083	16 443	16 358	79 584	112 221
XIX. Jacht en visscherij	339	24	136	3	79	33	554	60
XX. Handel	14 203	19 306	12 252	12 199	12 726	11 962	39 181	23 467
XXI. Verkeer	3 183	6 322	3 090	6 349	3 880	3 728	10 153	16 399
XXII. Bankwezen	23	102	8	13	16	18	47	133
XXIII. Verzekeringswezen	48	36	5	6	21	16	74	58
XXIV. Vrije beroepen	729	5 422	605	764	105	270	1 499	6 456
XXV. Bijzonder onderwijs	8 010	10 487	140	162	118	127	8 268	10 776
XXVI. Verpleging	6 890	10 857	802	821	1 113	980	8 805	12 658
XXVII. Huiselijke diensten	173 252	198 449	6 152	6 009	10 177	10 588	189 581	215 046
XXVIII. Losse werklieden	23	13	18	10	36	18	77	41
XXIX. In dienst van den staat	166	347	34	21	57	46	257	414
XXX. „ „ „ een provincie	—	7	—	—	1	—	1	7
XXXI. „ „ „ „ gemeente	5 308	8 541	451	597	119	117	5 878	9 255
XXXII. „ „ „ „ waterschap ..	1	1	2	—	23	10	26	11
XXXIII. „ „ „ „ kerkel. gez. ..	2 053	2 010	60	49	127	90	2 240	2 149

Worden deze cijfers in groote groepen bijeengevoegd dan zijn zij de volgende:

BEROEPSGROEPEN. *Groupes de professions.*	Ongehuwd. *Célibataires.*		Gehuwd. *Mariées.*		Weduwstaat en gesch. v. echt. *Veuves et divorc.*		TOTAAL. *Total.*	
	1899	1909	1899	1909	1899	1909	1899	1909
Nijverheid *Industrie*	70 065	94 911	7 793	9 009	9 316	7 918	87 174	111 838
Landbouw *Agriculture*	51 333	57 780	11 818	38 083	16 433	16 358	79 584	112 221
Visscherij en jacht *Pêche et chasse*	339	24	136	3	79	33	554	60
Handel en verkeer *Commerce*	17 457	25 766	15 355	16 567	16 643	17 724	49 455	60 057
Huiselijke diensten *Domestiques*	173 252	198 449	6 152	6 009	10 177	10 588	189 581	215 046
Overige beroepen *Autres professions*	23 180	37 685	2 112	2 422	1 759	1 659	27 051	41 766

[1]) *Pour la traduction française des classes de professions, voir pag. 171 suiv.*

PROCENTSGEWIJZE VERHOUDING VAN IEDERE BURGERLIJKE-STAATS CATEGORIE IN HET TOTAAL DER TOT IEDERE BEROEPSKLASSE BEHOORENDE VROUWEN.

Rapports en pourcents des différentes catégories de l'état civil.

BEROEPSKLASSEN. *Classes de professions.* [1]	Ongehuwd. *Célibataires.*		Gehuwd. *Mariées.*		Wed. en gesch. *Veuv. et divorc.*	
	1899	1909	1899	1909	1899	1909
I. Aardewerk, kalk, steen, glas ..	75	77	19	18	6	5
II. Diamantnijverheid	95	79	3	23	2	3
III. Drukkersbedrijven	81	79	3	1	16	20
IV. Bouwbedrijven	26	38	5	6	69	56
V. Chemische nijverheid	93	94	3	4	4	3
VI. Houtbewerking	68	80	11	8	21	12
VII. Kleedingnijverheid	80	79	9	14	11	8
VIII. Kunstnijverheid	82	89	11	7	7	4
IX. Lederindustrie	80	89	6	5	14	6
X. Oer, turf, steenkolen	55	43	31	50	14	7
XI. Metalenbewerking	61	74	6	8	33	18
XII. Machines, instrumenten, enz.	93	96	—	2	7	2
XIII. Scheepsbouw, rijtuigen	13	18	2	1	85	81
XIV. Papierindustrie	87	93	8	4	5	3
XV. Textiele nijverheid	89	91	7	7	4	2
XVI. Fabr. van gas en electriciteit ..	82	86	—	14	18	—
XVII. Fabr. van voedingsmiddelen ..	66	77	13	9	21	14
XVIII. Landbouw	64	51	15	34	21	15
XIX. Jacht en visscherij	61	40	25	5	14	55
XX. Handel	37	44	31	28	32	28
XXI. Verkeer	32	38	31	27	37	35
XXII. Bankwezen	49	77	17	10	34	13
XXIII. Verzekeringswezen	65	62	7	10	28	28
XXIV. Vrije beroepen	49	84	40	12	11	4
XXV. Bijzonder onderwijs	97	97	2	2	1	1
XXVI. Verpleging	78	86	9	6	13	8
XXVII. Huiselijke diensten	91	92	4	3	5	5
XXVIII. Losse werklieden	30	32	23	24	47	44
XXIX. In dienst van den staat	61	84	17	5	22	11
XXX. „ „ „ een provincie	—	100	—	—	100	—
XXXI. „ „ „ „ gemeente	90	91	8	8	2	1
XXXII. „ „ „ „ waterschap ..	4	9	7	—	88	91
XXXIII. „ „ „ „ kerkel. gez. ..	91	94	3	2	6	4
Totaal	86	77	8	13	6	10

Uit de totaalcijfers blijkt, dat de gehuwde vrouwen en de weduwen sterker tot de vermeerdering van den vrouwenarbeid hebben bijgedragen dan de ongehuwde vrouwen en wel de beide genoemde categoriën in gelijke mate.

Evenals bij het totaal aantal arbeidende vrouwen, zijn bijna overal de ongehuwde vrouwen in de meerderheid. Een uitzondering maken de bouwbedrijven, waarin de weduwen het meest voorkomen; het zijn de metselaars-, schilders- en timmerzaken, die vermoedelijk

[1]) *Pour la traduction française des classes de professions, voir pag. 171 suiv.*

na den dood des mans door de weduwen worden voortgezet onder toezicht van zoons of meesterknechts, die de overigens kleine absolute cijfers voor de vrouwen eene dergelijke verdeeling geven. Zoo is het ook gesteld in klasse 13, scheepsbouw en rijtuigfabricage, waarin het de wagenmakerijen zijn, die door weduwen worden gedreven. In de oergraverij en de turf zijn het evenals in den landbouw het groot aantal gehuwde vrouwen, die de cijfers der beide andere categoriën verlagen; in de eerste bedrijven zijn de gehuwde vrouwen, allen arbeidsters in den landbouw, meest vrouwen, die haar mans geregeld in het boerenbedrijf behulpzaam zijn en dan ook als bedrijfshoofden zijn geteld. Het betrekkelijk groot aantal winkels, die door gehuwde vrouwen worden gedreven naast het beroep van de echtgenooten en een bijna even groot getal winkels, die door weduwen worden gehouden, verlaagt het cijfer der ongehuwde vrouwen, die in den handel, vooral als winkelbedienden, werkzaam zijn.

In het verkeerswezen, met betrekkelijk hooge cijfers voor de gehuwde vrouwen en de weduwen, wordt een betrekkelijk groot aantal gehuwde vrouwen aangetroffen onder het wegpersoneel, waarbij de vrouw van den wegwerker tegen genot van vrije woning en soms nog eenige vergoeding, de inkomsten van den man helpt vermeerderen, door als overwegwachteres werkzaam te zijn; doch in hoofdzaak worden hier, evenals in den handel, de gehuwde vrouwen en weduwen aangetroffen als eigenaressen van hotels, café's, koffie- en bierhuizen, maar ook vooral als kamerverhuursters en pensionhoudsters. Van de 11 vrouwelijke personen in dienst van een waterschap waren 10 watermolenaars-weduwen.

Behalve in de bovengenoemde beroepen, komen nog veel gehuwde vrouwen voor in de kleedingindustrie (costumières en verstelnaaisters), in de fabricage van steen, in de fabricage van aardewerk, in die van glas en in de diamantindustrie. Hooge cijfers voor weduwen worden nog aangewezen in de drukkersbedrijven (eigenaressen van kleine drukkerijen), in de bewerking van metalen (meest hoofden van na den dood des mans door de weduwe voortgezette smederijen); in de bereiding van voedings- en genotmiddelen (eigenaressen van meelmolens, broodbakkerijen en vleeschhouwerijen). Voor de overige beroepsklassen zijn de cijfers te klein om aan de verhoudingscijfers veel waarde te hechten.

§ 3. Indeeling der bevolking in de nijverheidsbedrijven, in den landbouw, in visscherij en jacht en in handel en verkeer naar de positiën in het beroep bekleed.

Onderstaande cijfers geven voor de nijverheids- en handelsbedrijven en voor den landbouw, de visscherij en jacht eene verdeeling der daarin werkzame personen naar de positiën in de beroepen bekleed. De positiën worden uitgedrukt door de letters A, B, C en D [1]).

Onder A zijn gebracht personen, die zijn hoofd eener zaak of inrichting, van een bedrijf of onderneming voor eigen rekening; onder B personen, die zijn hoofd eener zaak of inrichting van een bedrijf of onderneming voor rekening van een ander; onder C personen in dienstbetrekking, belast met eenige directie, opzicht of contrôle, (opzichter, contrôleur, chef, meesterknecht, baas, ploegbaas enz.), alsmede in den handel de winkelbedienden, de reizigers, de agenten, de commissionnairs, voor zoover deze beide laatsten niet voor eigen rekening hun beroep uitoefenen; onder D personen in dienstbetrekking en behoorende tot de gewone werklieden (handwerkslieden, veldarbeiders, fabrieksarbeiders, scheepsgezellen, matrozen, loopknechts, boden, bestellers enz.).

Daaraan is toegevoegd een overzicht van de verhouding der beide geslachten naar de positiën, alsmede van de verhouding van gehuwden tot ongehuwden in iedere positie, voor de drie beroepstellingen.

[1]) *A. signifie: Patrons, chefs d'établissements indépendants.*
B. „ Patrons, chefs d'établissements pour le compte d'autrui.
C. „ Personnes, employés qui dirigent le personnel subalterne.
D. „ Personnel subalterne (ouvriers).

OP 100 PERSONEN VAN IEDER GESLACHT KOMEN IN DE VERSCHILLENDE POSITIËN [1] EN IEDERE KLASSE

Répartition des personnes actives de chaque sexe dans les quatre situations en % du total.

BEROEPSKLASSEN. *Classes de professions.* [2]		Positie in het beroep. *situations dans les professions.* [1] MANNEN. *Hommes.* A	B	C	D	VROUWEN. *Femmes.* A	B	C	D	TOTAAL. *Total.* A	B	C	D
I. Aardew., kalk, steen, glas.	1889	5,06	0,90	2,95	91,09	1,72	0,05	0,05	98,18	4,66	0,80	2,60	91,94
	1899	4,11	0,60	4,76	90,53	1,73	0,05	0,16	98,06	3,91	0,56	4,39	91,14
	1909	3,04	1,14	3,88	91,94	1,10	0,08	0,46	98,36	2,86	1,04	3,55	92,55
II. Diamantnijverheid.	1889	0,27	0,04	0,14	99,55	—	—	—	100,00	0,26	0,04	0,13	99,57
	1899	7,43	0,16	0,97	91,44	6,80	0,18	0,82	92,20	7,36	0,16	0,89	91,59
	1909	5,99	0,09	1,54	92,38	2,21	—	0,20	97,59	5,60	0,08	1,40	92,92
III. Drukkersbedrijven.	1889	10,86	0,43	1,85	86,86	41,67	1,67	1,67	55,00	11,07	0,44	1,85	86,64
	1899	9,47	0,63	4,80	85,10	23,21	1,79	1,34	73,66	9,59	0,64	4,87	84,90
	1909	8,88	1,23	4,19	85,70	23,38	0,50	11,94	64,18	9,04	1,23	4,27	85,46
IV. Bouwbedrijven.	1889	25,89	0,30	1,39	72,42	87,79	0,28	1,70	10,23	26,12	0,30	1,39	72,19
	1899	22,40	0,24	2,29	75,07	69,84	0,20	0,97	28,99	22,56	0,24	2,28	74,92
	1909	20,12	0,31	2,74	76,83	57,17	0,80	1,39	40,64	20,23	0,31	2,73	76,73
V. Chemische nijverheid.	1889	17,76	2,39	14,20	65,65	4,68	1,62	27,48	66,22	15,90	2,28	16,07	65,75
	1899	14,98	2,28	12,52	70,22	4,35	0,26	39,75	55,64	13,16	1,93	17,16	67,75
	1909	15,31	3,34	11,35	70,00	4,91	0,80	43,29	51,00	13,06	2,78	18,28	65,88
VI. Houtbewerking.	1889	31,07	0,27	0,85	67,81	35,70	—	0,38	63,92	31,14	0,27	0,84	67,75
	1899	28,45	0,30	1,85	69,40	24,20	0,14	0,52	75,14	28,37	0,30	1,82	69,51
	1909	22,97	0,57	2,18	74,28	15,08	—	0,65	84,27	22,79	0,56	2,15	74,50
VII. Kleedingnijverheid.	1889	48,07	0,50	0,92	50,51	57,16	0,35	0,18	42,31	53,24	0,42	0,50	45,84
	1899	44,42	0,44	2,09	53,05	57,44	0,41	0,54	41,61	52,34	0,42	1,14	46,10
	1909	41,38	0,66	2,25	55,71	45,95	0,50	0,93	52,62	44,32	0,56	1,40	53,72
VIII. Kunstnijverheid.	1889	29,38	—	0,53	70,09	75,11	—	—	24,89	34,28	—	0,48	65,24
	1899	26,71	0,31	3,40	69,58	12,63	—	0,59	86,78	22,56	0,22	2,55	74,67
	1909	28,19	0,77	3,40	67,64	14,31	1,00	2,72	81,97	24,11	0,84	3,20	71,85
IX. Lederbewerking.	1889	45,25	0,28	0,30	54,17	24,92	—	1,30	73,78	44,92	0,28	0,32	54,48
	1899	44,41	0,36	1,10	54,13	14,57	0,07	0,22	85,14	43,40	0,35	1,07	55,18
	1909	45,65	0,58	1,32	52,45	7,52	0,06	0,55	91,87	43,78	0,55	1,29	54,38
X. Oer, steenkolen, turf.	1889	8,47	0,57	1,17	89,79	1,01	—	—	98,99	7,43	0,48	1,01	91,08
	1899	7,11	0,43	1,90	90,56	1,78	—	—	98,22	6,61	0,39	1,10	91,90
	1909	4,95	0,33	2,12	92,60	0,91	—	—	99,09	4,47	0,29	1,87	93,37
XI. Metaalbewerking,	1889	23,04	0,32	0,64	76,00	46,49	0,22	0,43	52,86	23,30	0,32	0,64	75,74
	1899	19,25	0,35	1,73	78,67	34,98	—	0,60	64,42	19,47	0,34	1,72	78,47
	1909	19,51	0,54	1,91	78,04	15,94	0,23	0,23	83,60	19,45	0,53	1,88	78,14
XII. Machines, instrum., enz.	1889	33,54	0,43	5,57	60,46	42,12	1,75	3,51	52,62	33,60	0,45	5,55	60,40
	1899	15,18	0,59	7,90	76,33	6,48	0,23	1,16	92,13	14,98	0,58	7,74	76,70
	1909	6,78	0,37	21,13	71,73	2,80	0,08	1,15	95,97	6,68	0,36	20,65	72,31

[1]) Voor de beteekenis der letters A, B, C en D zie blz. 195.
Pour la signification des caractères A, B, C et D, voir pag. 195.
[2]) *Pour la traduction française des classes de professions, voir pag. 171 suiv.*

BEROEPSKLASSEN. *Classes de professions.* [2]		Positie in het beroep. [1] *Situations dans les professions* [1]. MANNEN. *Hommes.* A	B	C	D	VROUWEN. *Femmes.* A	B	C	D	TOTAAL. *Total.* A	B	C	D
XIII. Scheepsb., rijtuigen.	1889	22,54	0,44	1,75	75,27	94,67	—	1,33	4,00	22,91	0,44	1,75	74,90
	1899	17,47	0,35	3,08	79,10	87,50	—	—	12,50	17,83	0,34	3,06	78,77
	1909	12,66	0,49	2,67	84,18	86,49	1,35	—	12,16	12,87	0,49	2,66	83,98
XIV. Papierindustrie.	1889	13,76	0,40	1,55	84,29	2,82	0,17	0,33	96,68	12,54	0,38	1,41	85,67
	1899	10,60	0,44	4,20	84,76	2,35	0,10	0,82	96,73	9,46	0,39	3,73	86,42
	1909	8,15	0,98	3,34	87,53	1,45	0,06	1,05	97,44	7,01	0,82	2,95	89,22
XV. Textiele nijverheid.	1889	8,88	0,46	2,23	88,43	2,56	0,09	0,14	97,21	7,30	0,37	1,72	90,61
	1899	6,51	0,44	3,43	89,62	3,97	0,10	0,26	95,67	5,73	0,34	2,45	91,48
	1909	3,92	0,67	2,61	92,80	2,33	0,08	0,40	97,19	3,37	0,47	1,84	94,32
XVI. Fabr. van gas en electr.	1889	1,55	4,49	5,54	88,42	33,33	—	—	66,67	1,61	4,48	5,53	88,38
	1899	0,73	2,70	9,24	87,33	10,00	—	—	90,00	0,76	2,70	9,21	87,33
	1909	0,40	3,67	9,09	86,84	—	14,29	—	85,71	0,40	3,69	9,07	86,84
XVII. Fabr. van voedingsm.	1889	29,19	0,96	1,71	68,14	31,87	0,67	0,80	66,66	29,29	0,94	1,68	68,09
	1899	25,78	1,15	3,91	69,16	23,86	0,50	1,81	73,83	25,70	1,12	3,82	69,36
	1909	24,77	1,59	3,99	69,65	14,90	0,44	1,23	83,43	24,21	1,53	3,83	70,43
I—XVII. Totaal nijverh.bedr.	1889	26,25	0,51	1,57	71,67	41,44	0,32	0,66	57,58	28,13	0,49	1,46	69,92
	1899	22,76	0,54	3,02	73,68	40,26	0,33	1,26	58,15	25,12	0,51	2,79	71,58
	1909	19,38	0,75	4,52	75,35	30,41	0,38	1,79	67,42	20,95	0,70	4,13	74,22
XVIII. Landbouw.	1889	31,89	0,56	0,11	67,44	20,01	0,13	0,00[3]	79,86	30,25	0,50	0,10	69,15
	1899	32,18	0,55	0,55	66,72	26,25	0,08	0,16	72,51	31,36	0,49	0,50	67,65
	1909	36,41	0,67	0,88	62,04	43,86	0,15	0,13	55,86	37,76	0,57	0,75	60,92
XIX. Visscherij en jacht.	1889	35,25	1,17	2,18	61,40	25,00	—	—	75,00	35,81	1,16	2,17	60,86
	1899	33,58	0,96	5,01	60,45	43,14	—	—	56,86	33,63	0,95	4,99	60,43
	1909	30,01	0,63	8,07	61,30	30,00	—	5,00	65,00	30,01	0,62	8,06	61,31
XX. Handel.	1889	63,35	5,96	14,15	16,54	76,70	3,27	14,36	5,67	66,32	5,36	14,19	14,13
	1899	55,30	2,02	13,76	18,92	72,61	2,57	18,85	5,97	59,01	2,14	14,85	24,00
	1909	62,67	2,78	18,05	16,50	63,71	3,01	29,78	3,50	62,92	2,83	20,80	13,45
XXI. Verkeer.	1889	25,09	1,97	6,16	66,78	64,70	1,35	7,18	26,77	27,25	1,93	6,22	64,60
	1899	26,88	2,68	13,63	56,81	64,10	1,97	10,60	23,33	29,79	2,26	13,39	54,56
	1909	17,35	3,36	8,97	70,32	66,39	2,40	14,76	16,45	21,06	3,29	9,41	66,24
XXII. Bankwezen.	1889	4,93	81,99	10,64	2,44	4,35	47,83	13,04	34,78	4,93	81,52	10,67	2,88
	1899	58,69	23,49	14,54	3,28	64,00	4,00	12,00	20,00	58,76	23,21	14,51	3,52
	1909	39,52	18,00	22,62	19,86	19,55	5,26	66,92	8,27	38,76	17,51	24,30	19,43
XXIII. Verzekeringswezen.	1889	13,55	83,41	3,04	—	—	100,00	—	—	13,39	83,61	3,00	—
	1899	8,75	11,92	57,24	22,09	—	2,57	87,18	10,25	8,62	11,78	57,67	21,93
	1909	12,78	10,48	59,24	17,50	12,07	1,72	79,31	6,90	12,77	10,35	59,53	17,35
XX—XXIII. Tot. handelsbedr.	1889	42,12	4,72	9,78	43,38	74,30	2,96	12,96	9,78	46,55	4,48	10,22	38,75
	1899	42,11	2,55	14,14	41,20	70,80	2,44	17,19	9,57	47,82	2,54	14,61	35,03
	1909	35,91	3,35	13,37	47,37	64,29	2,85	25,81	7,05	40,07	3,28	15,19	41,46

[1]) Voor de beteekenis der letters A, B, C en D zie men blz. 195.
Pour la significations des caractères A, B, C et D, voir pag. 195.
[2]) *Pour la traduction française des classes de professions, voir pag. 171 suiv.*

VERHOUDING DER BEIDE GESLACHTEN IN DE VERSCHILLENDE KLASSEN NAAR DE POSITIËN.
HET AANTAL MANNEN IN ELKE POSITIE OP 100 GESTELD.

Rapport entre les deux sexes dans les différentes classes de professions d'après les situations.
Nombre de femmes sur 100 hommes.

BEROEPSKLASSEN. *Classes de professions* [2].		Positiën [1]) *Situations* [1]) A	B	C	D	TOTAAL. *Total.*
I. Aardewerk, kalk, steen, glas	1889	4.60	0.78	0.24	14.56	13.51
	1899	3.71	0.76	0.29	9.51	8.79
	1909	3.78	0.69	1.22	11.12	10.40
II. Diamantnijverheid	1889	—	—	—	4.28	4.26
	1899	11.28	14.29	3.53	12.50	21.54
	1909	4.21	—	1.49	12.08	11.43
III. Drukkersbedrijven	1889	2.54	2.56	0.60	0.42	0.66
	1899	2.09	2.41	2.39	0.62	0.85
	1909	2.98	0.46	3.23	0.85	1.13
IV. Bouwbedrijven	1889	0.97	0.28	0.35	0.04	0.29
	1899	1.09	0.29	0.15	0.14	0.35
	1909	0.82	0.74	0.15	0.15	0.29
V. Chemische nijverheid	1889	4.43	1.14	32.58	16.98	16.83
	1899	5.97	2.31	65.34	16.31	20.58
	1909	8.87	6.62	105.54	20.17	27.68
VI. Houtbewerking	1889	1.64	—	0.65	1.35	1.43
	1899	1.66	0.83	0.54	2.11	1.95
	1909	1.50	—	0.68	2.58	2.28
VII. Kleedingnijverheid	1889	157.10	93.83	26.51	110.64	132.12
	1899	200.30	147.13	39.79	121.60	152.26
	1909	201.12	137.50	75.09	171.13	181.16
VIII. Kunstnijverheid	1889	30.45	—	—	4.08	11.81
	1899	20.24	—	7.41	53.39	42.80
	1909	21.14	53.85	33.33	50.48	41.66
IX. Lederindustrie	1889	0.94	—	7.21	2.27	1.67
	1899	1.17	0.71	0.71	5.60	3.56
	1909	0.85	0.50	2.16	9.01	5.15
X. Oer, turf, steenkolen	1889	1.93	—	—	1.79	16.22
	1899	2.61	—	—	11.30	10.42
	1909	2.48	—	—	14.40	13.46
XI. Metaalbewerking	1889	2.26	0.78	0.77	0.79	1.13
	1899	2.54	—	0.49	1.15	1.40
	1909	1.52	0.79	0.22	2.00	1.86
XII. Machines, instrumenten, enz.	1889	0.94	3.33	0.47	0.65	0.75
	1899	1.01	0.93	0.35	2.85	2.37
	1909	1.01	0.48	0.13	3.28	2.45

[1]) Voor de beteekenis der letters A, B, C en D zie blz. 195.
Pour la signification des caractères A, B, C et D, voir pag. 195.
[2]) *Pour la traduction française des classes de professions, voir pag. 171 suiv.*

BEROEPSKLASSEN. *Classes de professions* [2])		Positiën [1]) *Situations* [1]) A	B	C	D	TOTAAL. *Total.*
XIII. Scheepsbouw, rijtuigen	1889	2.18	—	0.40	0.03	0.52
	1899	2.56	—	—	0.08	0.51
	1909	1.95	0.79	—	0.04	0.29
XIV. Papierindustrie	1889	2.48	5.00	2.60	14.38	12.52
	1899	3.54	3.70	3.11	18.20	15.95
	1909	3.67	1.22	6.45	22.87	20.54
XV. Textiele nijverheid	1889	9.57	6.66	2.05	36.52	33.34
	1899	27.25	10.89	3.40	47.79	44.77
	1909	31.35	6.37	8.11	55.32	52.82
XVI. Fabr. van gas en electriciteit	1889	3.57	—	—	0.13	0.17
	1899	3.85	—	—	0.29	0.28
	1909	—	0.37	—	0.15	0.15
XVII. Fabr. van voedingsmiddelen	1889	4.41	2.84	1.87	3.95	4.04
	1899	4.45	2.09	2.22	5.13	4.80
	1909	3.60	1.66	1.85	7.16	5.98
I—XVII. Totaal nijverheidsbedrijven	1889	22.24	8.72	5.93	11.23	14.09
	1899	27.56	9.42	6.52	12.30	15.58
	1909	26.17	8.46	6.61	14.92	16.68
XVIII. Landbouw	1889	10.12	3.61	0.40	19.10	16.13
	1899	13.18	2.35	4.51	17.81	16.16
	1909	26.82	4.89	3,37	20.04	22.26
XIX. Jacht en visscherij	1889	0.27	—	—	0.48	0.39
	1899	0.63	—	—	0.44	0.48
	1909	0.26	—	0.16	0.28	0.26
XX. Handel	1889	36.19	15.70	29.04	15.54	30.52
	1899	35.78	34.67	37.34	5.62	27.25
	1909	31.14	33.18	50.54	6.50	30.63
XXI. Verkeer	1889	14.86	3.95	6.54	2.16	5.48
	1899	20.25	6.21	6.72	3,49	8.49
	1909	31.34	5.85	13.48	1.92	8.19
XXII. Bankwezen	1889	1.20	0.80	1.68	19.51	1.37
	1899	1.54	0.24	1.17	8.62	1.42
	1909	1.95	1.15	11.66	1.64	3.94
XXIII. Verzekeringswezen	1889	—	1.44	—	—	1.20
	1899	—	0.32	2.24	0.69	1.47
	1909	1.35	0.24	1.92	0.56	1.43
XX—XIII. Totaal handelsbedrijven	1889	28.19	10.02	21.37	3.60	15.98
	1899	30.95	17.62	22.39	4.28	18.41
	1909	30.76	14.61	33.17	2.56	17.18

[1]) Voor de beteekenis der letters A, B, C en D zie blz. 195.
Pour la signification des caractères A, B, C et D, voir pag. 195.
[2]) *Pour la traduction française des classes de professions, voir pag. 171 suiv.*

OP 100 PERSONEN VAN ELK GESLACHT IN IEDERE KLASSE EN IN IEDERE POSITIE WAREN GEHUWD [1])

Nombre de personnes mariées en pourcent du total.

BEROEPSKLASSEN. *Classes de professions.* [2])	MANNEN IN DE POSITIE. *Hommes dans la situation.* [1])											
	A			B			C			D		
	1889	1899	1909	1889	1899	1909	1889	1899	1909	1889	1899	1909
I. Aardewerk, kalk, steen, glas	80,36	82,23	80,08	72,66	64,90	75,69	83,97	79,05	87,87	54,06	50,80	52,33
II. Diamantnijverheid	55,56	73,17	86,78	50.00	85,71	100,00	71,43	84,71	97,01	37,12	57,53	70,54
III. Drukkersbedrijven	78,05	77,29	79,76	64,10	77,11	72,60	67,27	66,77	80,89	34,70	34,76	36,47
IV. Bouwbedrijven	85,48	87,32	85,42	44,93	49,57	62,01	66,91	63,55	69,69	55,45	52,55	53,52
V. Chemische nijverheid	78,93	79,54	82,47	63,76	60,70	66,56	50,23	62,82	59,53	61,03	63,30	60,83
VI. Houtbewerking	80,29	84,90	82,33	51,52	48,76	60,00	75,40	74,80	80,19	44,92	42,91	46,56
VII. Kleedingnijverheid	81,61	80,07	82,11	38,89	43,95	59,68	67,45	61,28	71,90	29,34	31,49	38,27
VIII. Kunstnijverheid	78,02	76,47	76,11	* [3])	40,00	61,54	80,00	51,85	75,44	37,46	30,17	37,00
IX. Lederindustrie	79,05	80,19	81,29	20,19	30,00	35,64	37,84	53,66	54,09	27,30	28,20	36,52
X. Oer, turf, steenkolen	86,33	88,70	85,43	75,34	70,97	73,44	74,17	77,62	78,99	60,16	60,05	58,24
XI. Metaalbewerking	88,33	88,81	86,68	44,96	44,51	61,11	61,39	67,23	73,54	42,35	39,53	39,61
XII. Machines, instrumenten, enz.	77,63	71,80	74,36	66,67	53,27	77,51	64,39	54,50	77,54	46,50	46,82	48,77
XIII. Scheepsbouw, rijtuigen	88,05	87,71	87,30	57,81	58,46	70,08	75,10	69,84	79,62	54,66	54,26	52,85
XIV. Papierindustrie	69,56	81,97	80,32	90,00	70,37	79,27	77,92	79,77	81,36	40,98	43,58	44,33
XV. Textiele nijverheid	77,48	79,68	79,85	63,33	64,63	68,92	76,74	81,27	85,42	50,30	49,24	48,85
XVI. Fabr. van gas en electriciteit	85,71	88,46	94,74	76,54	84,37	84,00	75,00	71,04	70,21	86,77	80,10	83,64
XVII. Fabr. van voedingsmiddelen	86,79	86,83	87,73	51,49	49,91	59,75	68,08	61,37	67,42	35,93	34,98	37,97
I—XVII. Totaal nijverheidsbedrijven	83,60	84,57	84,31	53,55	53,18	63,82	67,37	65,65	74,38	45,72	45,02	47,62
XVIII. Landbouw	87,75	88,47	87,04	45,37	41,45	39,00	76,82	47,69	48,72	41,70	38,25	36,65
XIX. Jacht en visscherij	81,62	83,34	82,65	90,21	66,34	82,07	81,72	89,46	89,33	50,38	45,22	46,81
XX. Handel	82,25	84,40	83,66	70,78	68,87	77,15	28,06	40,01	42,67	61,80	46,03	46,75
XXI. Verkeer	90,44	91,47	90,68	81,08	81,15	88,22	63,69	60,12	66,26	57,87	55,99	57,74
XXII. Bankwezen	89,16	76,86	79,82	76,51	79,52	83,20	59,77	58,76	50,85	70,73	58,62	77,91
XXIII. Verzekeringswezen	70,75	74,57	79,69	75,58	79,43	84,20	78,79	72,13	81,35	*	81,40	85,17
XX—XXIII. Totaal handelsbedrijven	84,86	86,08	85,55	74,20	75,77	84,09	40,46	50,11	53,88	58,55	52,48	56,38

	1889	1899	1909
XXIV. Vrije beroepen	46,68	45,73	41,61
XXV. Bijzonder onderwijs	39,02	41,04	48,04
XXVI. Verpleging	56,62	50,35	38,64
XXVII. Huiselijke diensten	55,28	59,88	54,56
XXVIII. Losse werklieden	71,46	70,94	61,82
XXIX. In dienst van den staat	44,89	51,40	52,94
XXX. „ „ „ een provincie	82,21	78,64	69,82
XXXI. „ „ „ „ gemeente	68,99	72,44	75,13
XXXII. „ „ „ „ waterschap	87,78	85,72	86,57
XXXIII. „ „ „ „ kerkelijke gezindte	36,47	44,98	46,52
I—XXXIII. Totaal generaal	58,43	57,28	57,91

[1]) Voor de beteekenis der letters A, B, C en D zie blz. 195.
Pour la signification des caractères A, B, C et D, voir pag. 195.
[2]) *Pour la traductions française des classes de professions, voir pag. 171 suiv.*
[3]) Waar een * is ingevuld komen in de aangeduide positie geen personen voor.

OP 100 PERSONEN VAN ELK GESLACHT IN IEDERE KLASSE EN IN IEDERE POSITIE WAREN GEHUWD [1])

Nombre de personnes mariées en pourcent du total.

BEROEPSKLASSEN. *Classes de professions* [2]).	VROUWEN IN DE POSITIE. *Femmes dans la situation.* [1]).											
	A			B			C			D		
	1889	1899	1909	1889	1899	1909	1889	1899	1909	1889	1899	1909
I. Aardewerk, kalk, steen, glas	68,75	87,88	79,31	100,00	—	100,00	100,00	—	33,33	28,43	25,74	21,70
II. Diamantnijverheid	* [2])	5,40	31,81	*	50,00	*	*	—	50,00	5,64	4,35	26,03
III. Drukkersbedrijven	88,00	80,75	61,70	100,00	—	100,00	—	6,67	4,16	51,52	7,25	8,53
IV. Bouwbedrijven	98,04	97,49	95,47	100,00	—	50,00	83,33	20,00	14,29	66,67	25,50	12,25
V. Chemische nijverheid	83,67	80,88	57,72	23,53	—	20,00	1,04	1,93	1,29	7,93	5,28	5,71
VI. Houtbewerking	82,26	89,89	90,18	*	100,00	*	100,00	—	14,29	19,22	16,44	6,92
VII. Kleedingnijverheid	36,28	27,05	23,96	26,32	17,75	19,65	16,45	8,72	8,02	19,68	9,63	6,10
VIII. Kunstnijverheid	21,30	23,26	28,00	*	*	—	*	—	—	9,26	17,09	8,20
IX. Lederindustrie	91,50	86,00	79,41	*	100,00	—	37,50	—	—	12,58	8,38	5,30
X. Oer, turf, steenkolen	95,24	81,48	100,00	*	*	*	*	*	*	57,70	44,06	56,56
XI. Metalenbewerking	97,14	94,85	94,96	—	*	100,00	—	—	50,00	6,17	9,56	13,17
XII. Machines, instrumenten, enz.	95,83	85,71	87,18	—	100,00	—	50,00	—	—	—	1,76	2,10
XIII. Scheepsbouw, rijtuigen	98,59	97,62	93,75	*	*	100,00	100,00	*	*	—	16,67	—
XIV. Papierindustrie	76,47	69,56	68,00	—	—	—	50,00	25,00	33,33	24,38	11,22	5,74
XV. Textiele nijverheid	44,76	50,34	35,08	30,00	12,50	12,50	53,53	28,21	29,11	16,34	9,22	7,94
XVI. Fabr. van gas en electriciteit	100,00	100,00	*	*	*	100,00	*	*	*	—	11,11	—
XVII. Fabr. van voedingsmiddelen	90,98	91,92	88,67	90,90	44,00	63,33	11,54	20,00	21,43	19,00	16,62	11,21
I—XVII. Totaal nijverheidsbedrijven	40,66	31,92	28,03	31,88	20,28	23,60	9,47	6,44	6,05	20,79	11,59	9,51
XVIII. Landbouw	91,70	91,83	90,55	57,61	60,94	67,88	—	6,44	36,67	18,25	15,32	15,48
XIX. Jacht en visscherij	100,00	100,00	100,00	*	*	*	*	*	100,00	45,83	33,33	38,46
XX. Handel												
XXI. Verkeer	83,92	83,02	81,24	79,25	60,75	59,45	2,61	3,42	3,38	73,66	20,64	29,45
XXII. Bankwezen	90,36	83,62	77,06	53,61	62,19	60,41	17,02	10,20	6,36	49,74	52,11	48,04
XXIII. Verzekeringswezen	100,00	87,50	65,38	90,90	100,00	71,43	33,33	33,33	2,25	87,50	80,00	63,63
XX—XXIII. Totaal handelsbedrijven	*	*	85,71	76,92	—	—	*	64,71	32,61	*	66,67	25,00
	85,00	83,13	80,05	77,07	61,35	59,68	4,19	4,54	3,92	60,97	36,61	41,38

	1889	1899	1909
XXIV. Vrije beroepen	59,98	41,93	16,02
XXV. Bijzonder onderwijs	5,86	3,22	2,68
XXVI. Verpleging	25,92	21,59	14,23
XXVII. Huiselijke diensten	9,32	8,62	7,72
XXVIII. Losse werklieden	56,28	70,13	68,29
XXIX. In dienst van den staat	33,91	35,41	16,18

	1889	1899	1909
XXX. In dienst van een provincie	88,89	100,00	—
XXXI. „ „ „ „ gemeente	11,86	9,70	7,71
XXXII. „ „ „ „ waterschap	94,44	96,16	8,17
XXXIII. „ „ „ „ kerkel. gezindte	2,84	7,90	6,47
I—XXXIII. Totaal generaal	25,10	22,56	23,36

Ter beoordeeling dezer cijfers dient er op gewezen, dat deze overzichten voor iedere soort van bedrijf de verhoudingsgetallen geven van de personen in de verschillende positiën voor zooveel betreft de personen die de industrie of den handel, door den naam van het bedrijf aangeduid, beoefenen. Immers is het kantoor- en magazijnpersoneel afgezonderd en komen bijv. in de klasse der houtbewerking niet alleen de kuipers in de kuiperijen, de kistenmakers in kistenmakerijen voor, maar alle kuipers en kistenmakers, onverschillig in welke bedrijven zij werkzaam zijn, zoodat vele werklieden in de positie C en D niet met hunne patroons in de eenzelfde klasse voorkomen. Van een groot aantal smeden, die allen in klasse XI verantwoord zijn, bleven de werkgevers in klasse XII bij de machinefabricage, in klasse XIII bij den scheepsbouw, of in klasse XXI bij het verkeerswezen ingedeeld.

Om deze reden stellen de hier medegedeelde cijfers niet in staat om eenigermate de gemiddelde grootte der bedrijven te berekenen, zoodat, ook om in herhaling treden te vermijden, aan deze cijfers geene beschouwingen zullen worden vastgeknoopt, doch voor eene bespreking der verhoudingen van de positiën in het beroep wordt verwezen naar blz. 224 vlgg., waar de cijfers de bedrijven in hunnen geheelen omvang betreffen, d. w. z. met alle personen die daarin werkzaam zijn, het kantoor- en magazijnpersoneel incluis.

[1]) Voor de beteekenis der letters A, B, C en D zie blz. 195.
Pour la signification des caractères A, B, C et D, voir pag. 195.
[2]) *Pour la traduction française des classes de professions, voir pag. 171 suiv.*

§ 4. VERDEELING DER BEVOLKING NAAR GESLACHT EN LEEFTIJD IN VERBAND MET DE POSITIE IN HET BEROEP.

PROCENTSGEWIJZE VERHOUDING VAN DE VERSCHILLENDE LEEFTIJDSKLASSEN NAAR DE POSITIËN EN BIJ BEIDE GESLACHTEN IN DE ONDERSCHEIDENE BEROEPSKLASSEN BIJ DE TELLINGEN VAN 1889, 1899 en 1909.

Rapports en pourcents des différentes classes d'âge dans les classes de professions d'après les recensements de 1889, 1899 et 1909.

BEROEPSKLASSEN. *Classes de professions.* [1]	Positie[2]. *Situations.*	Jaar der telling. *Date du recens.*	LEEFTIJDEN. *Classes d'âge.* MANNEN. *Hommes.* beneden 12 jaar.	12 of 13 jaar.	14 of 15 jaar.	16 of 17 jaar.	18—22 jaar.	23—35 jaar.	36—50 jaar.	51—60 jaar.	61—65 jaar.	66—70 jaar.	71 jaar en daarb.	TOTAAL incl. onbek. leeftijd.	VROUWEN. *Femmes.* beneden 12 jaar.	12 of 13 jaar.	14 of 15 jaar.	16 of 17 jaar.	18—22 jaar.	23—35 jaar.	36—50 jaar.	51—60 jaar.	61—65 jaar.	66—70 jaar.	71 jaar en daarb.	TOTAAL incl. onbek. leeftijd.
I. Fabricage van aardewerk, glas, kalk en steenen.	A	1889	—	—	—	0,14	0,83	24,80	36,77	20,61	8,22	4,05	4,59	100,—	—	—	—	—	—	3,03	30,30	27,27	15,15	15,15	9,09	100,—
		1899	—	—	—	—	1,24	21,26	41,84	18,45	8,10	5,06	4,05	100,—	—	—	—	—	—	—	24,24	33,33	21,21	9,10	12,12	100,—
		1909	—	—	0,26	—	0,92	24,74	37,11	21,60	5,73	5,47	4,17	100,—	—	—	—	—	—	6,90	31,03	17,24	13,79	10,35	20,69	100,—
	B	1889	—	—	—	—	3,13	38,25	36,72	11,72	4,70	3,90	1,58	100,—	—	—	—	—	—	100,—	—	—	—	—	—	100,—
		1899	—	—	—	—	5,34	43,51	29,01	16,03	1,53	3,05	1,53	100,—	—	—	—	—	—	—	100,—	—	—	—	—	100,—
		1909	—	—	—	—	1,39	35,42	43,06	13,89	3,12	2,08	1,04	100,—	—	—	—	—	—	—	—	50,—	50,—	—	—	100,—
	C	1889	—	—	—	—	5,74	26,32	37,56	16,51	7,65	4,30	1,91	100,—	—	—	—	—	—	100,—	—	—	—	—	—	100,—
		1899	—	—	0,39	1,16	5,73	32,78	36,47	14,26	4,75	2,81	1,65	100,—	—	—	—	—	33,33	33,33	—	33,33	—	—	—	100,—
		1909	—	0,10	—	0,20	2,24	29,15	42,51	16,31	4,59	2,96	1,94	100,—	—	—	8,33	—	—	33,33	41,67	16,67	—	—	—	100,—
	D	1889	0,10	2,78	5,07	6,27	15,87	31,41	24,24	9,14	2,74	1,57	0,78	100,—	0,64	5,15	13,74	14,27	27,64	21,33	9,19	4,29	1,70	1,64	0,32	100,—
		1899	0,14	2,79	5,91	6,94	18,18	33,21	21,37	7,57	2,18	1,04	0,68	100,—	0,05	7,51	13,57	16,30	28,69	20,27	8,69	2,52	1,18	0,54	0,70	100,—
		1909	—	2,58	6,58	7,43	16,19	33,—	22,76	7,61	1,95	1,24	0,66	100,—	—	7,85	14,74	14,62	28,20	22,59	8,78	1,89	0,43	0,54	0,36	100,—
II. Bewerking van diamant en andere edelsteenen en fijne gesteenten.	A	1889	—	—	7,41	7,41	7,41	48,15	7,41	11,11	3,70	7,41	—	100,—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
		1899	—	—	0,15	0,46	5,64	50,30	35,67	5,64	1,22	0,61	0,30	100,—	—	—	1,35	5,41	35,14	52,70	5,41	—	—	—	—	100,—
		1909	—	—	—	—	1,53	36,21	52,49	9,20	0,38	0,19	—	100,—	—	—	—	—	4,55	50,—	40,90	—	4,55	—	—	100,—
	B	1889	—	—	—	—	—	75,—	25,—	—	—	—	—	100,—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
		1899	—	—	7,14	—	—	42,86	42,86	—	7,14	—	—	100,—	—	—	—	—	—	100,—	—	—	—	—	—	100,—
		1909	—	—	—	—	—	37,50	50,—	12,50	—	—	—	100,—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	C	1889	—	—	—	—	7,14	50,—	42,86	—	—	—	—	100,—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
		1899	—	1,18	—	—	9,41	15,29	48,24	20,—	2,35	2,35	1,18	100,—	—	—	—	—	—	100,—	—	—	—	—	—	100,—
		1909	—	—	—	—	—	20,15	64,93	11,19	0,75	2,98	—	100,—	—	—	—	—	—	50,—	50,—	—	—	—	—	100,—
	D	1889	0,21	5,14	11,09	11,71	23,02	33,68	9,95	3,64	0,79	0,55	0,21	100,—	—	11,06	18,82	16,94	28,47	22,35	1,65	0,47	0,24	—	—	100,—
		1899	0,04	0,07	1,41	5,97	15,79	56,62	17,74	1,75	0,33	0,22	0,06	100,—	0,10	2,87	12,97	13,76	26,14	40,59	3,17	0,20	0,10	0,10	—	100,—
		1909	—	0,19	1,88	6,22	11,40	32,40	43,61	3,98	0,19	0,11	0,02	100,—	—	0,51	2,06	6,28	7,92	61,11	21,61	0,51	—	—	—	100,—
III. Boek- en Steendrukkerij, drukken van hout-, koper- en staalgravure, photographie, enz.	A	1889	—	0,10	—	—	2,85	32,25	39,47	16,48	4,88	2,24	1,73	100,—	—	—	—	—	—	4,—	8,—	36,—	12,—	12,—	28,—	100,—
		1899	—	—	—	0,08	2,98	36,31	37,60	14,17	5,23	1,77	1,85	100,—	—	—	—	—	—	23,08	23,08	26,92	7,69	11,54	7,69	100,—
		1909	—	—	0,06	0,13	2,41	33,06	40,80	14,72	4,63	2,48	1,71	100,—	—	—	—	—	4,26	27,66	21,28	25,53	8,51	6,38	6,38	100,—
	B	1889	—	—	—	—	7,69	38,46	41,02	10,26	—	2,56	—	100,—	—	—	—	—	—	—	—	—	100,—	—	—	100,—
		1899	—	—	—	—	2,41	40,96	36,14	15,66	2,41	—	2,41	100,—	—	—	—	—	—	100,—	—	—	—	—	—	100,—
		1909	—	—	0,46	0,46	4,56	42,01	32,87	13,24	4,11	1,83	0,46	100,—	—	—	—	—	—	—	100,—	—	—	—	—	100,—
	C	1889	—	—	1,19	2,38	9,52	32,14	32,14	14,29	5,95	2,38	—	100,—	—	—	—	—	100,—	—	—	—	—	—	—	100,—
		1899	—	—	0,48	1,75	11,61	39,59	29,89	12,56	1,43	1,75	0,95	100,—	—	—	6,67	6,67	46,67	26,67	—	6,67	—	6,67	—	100,—
		1909	—	—	0,13	0,81	4,71	38,22	37,42	12,79	3,09	2,02	0,81	100,—	—	—	—	—	25,—	66,66	—	4,17	—	4,17	—	100,—
	D	1889	0,10	7,08	12,84	11,95	20,54	26,60	13,70	4,36	1,74	0,75	0,34	100,—	—	6,06	—	—	30,30	24,24	12,12	15,15	9,09	3,03	—	100,—
		1899	0,10	6,47	12,54	11,04	21,75	28,14	13,44	4,10	1,07	0,82	0,53	100,—	—	15,94	13,04	13,04	30,43	17,39	7,25	2,90	—	—	—	100,—
		1909	0,01	4,63	12,07	11,81	21,84	29,74	13,62	4,32	0,95	0,70	0,31	100,—	—	3,10	13,95	20,93	28,68	22,48	3,10	4,65	1,55	0,78	0,78	100,—

[1] *Pour la traduction française des classes de professions, voir pag. 171 suiv.*
[2] Voor de beteekenis der letters A, B, C en D zie blz. 195.
Pour la signification des caractères A, B, C et D, voir pag. 195.

BEROEPSKLASSEN. *Classes de professions.* [1]	Positie[2] *Situations*	Jaar der telling. *Date du recens.*	MANNEN. *Hommes.* beneden 12 jaar.	12 of 13 jaar.	14 of 15 jaar.	16 of 17 jaar.	18—22 jaar.	23—35 jaar.	36—50 jaar.	51—60 jaar.	61—65 jaar.	66—70 jaar.	71 jaar en daarb.	TOTAAL incl. onbek. leeftijd.	VROUWEN. *Femmes.* beneden 12 jaar.	12 of 13 jaar.	14 of 15 jaar.	16 of 17 jaar.	18—22 jaar.	23—35 jaar.	36—50 jaar.	51—60 jaar.	61—65 jaar.	66—70 jaar.	71 jaar en daarb.	TOTAAL incl. onbek. leeftijd.
IV. Bouwbedrijven (incl. reiniging van gebouwen en aanleggen, onderhouden en reinigen van wegen en straten (ook gemeentelijke dienst).	A	1889	—	0,01	0,03	0,18	2,11	27,32	36,04	17,78	6,95	5,49	4,11	100,—	—	—	—	—	0,32	4,86	21,70	28,16	16,83	16,18	11,97	100,—
		1899	—	—	0,02	0,13	1,83	23,93	38,69	19,49	7,17	4,44	4,30	100,—	—	—	—	—	—	2,51	21,17	35,38	13,65	12,26	15,04	100,—
		1909	—	—	0,03	0,12	2,08	27,17	36,32	19,54	6,46	4,78	3,50	100,—	—	—	—	—	0,35	3,48	26,13	26,48	16,73	11,50	15,33	100,—
	B	1889	—	—	—	1,64	12,33	48,22	24,93	7,40	3,01	0,82	1,64	100,—	—	—	—	—	—	—	—	100,—	—	—	—	100,—
		1899	—	—	—	0,29	10,03	44,12	33,24	7,74	2,87	1,72	—	100,—	—	—	—	—	—	100,—	—	—	—	—	—	100,—
		1909	—	—	—	—	7,26	39,85	33,71	13,03	3,54	1,68	0,93	100,—	—	—	—	—	—	25,—	25,—	—	25,—	25,—	—	100,—
	C	1889	—	—	0,12	0,53	7,78	37,73	31,69	12,88	4,72	2,42	2,13	100,—	—	—	—	—	—	—	16,67	—	16,67	50,—	16,67	100,—
		1899	—	0,03	0,24	1,31	12,75	36,27	31,58	11,91	3,01	1,50	1,40	100,—	—	—	—	—	20,—	20,—	20,—	40,—	—	—	—	100,—
		1909	—	0,02	0,06	0,35	8,77	40,72	31,32	12,81	3,14	1,49	1,32	100,—	—	—	—	—	—	57,14	28,57	14,29	—	—	—	100,—
	D	1889	0,04	1,55	4,20	5,64	15,83	34,10	22,96	9,30	3,22	2,04	1,06	100,—	—	11,11	2,78	8,33	5,56	8,33	25,—	22,22	5,56	2,78	8,33	100,—
		1899	0,04	2,03	6,12	7,57	17,64	29,25	23,12	8,83	2,83	1,48	1,09	100,—	—	1,34	2,68	5,37	26,17	31,54	16,78	7,38	2,68	1,34	4,70	100,—
		1909	0,01	1,04	4,12	6,28	19,31	31,66	22,—	9,91	2,82	1,80	1,05	100,—	—	—	4,41	5,39	25,—	37,26	16,67	6,37	2,94	0,98	0,98	100,—
V. Chemische nijverheid, fabricage van kaarsen, olie, vernis, vet, zeep, ontplofbare stoffen, verfstoffen.	A	1889	—	—	—	0,36	2,26	23,15	29,11	25,41	7,41	6,96	5,33	100,—	—	—	—	—	2,04	14,28	32,65	16,33	14,28	2,04	18,37	100,—
		1899	—	—	—	—	0,88	30,47	31,08	18,96	8,52	5,18	4,92	100,—	—	—	—	—	—	13,24	25,—	26,47	16,18	7,35	11,76	100,—
		1909	—	—	—	—	0,94	27,27	44,44	14,43	5,84	3,54	3,54	100,—	—	—	—	—	—	22,76	51,22	11,38	6,50	3,25	4,88	100,—
	B	1889	—	—	—	0,67	2,01	32,22	26,84	20,13	6,71	6,04	5,37	100,—	—	—	—	—	35,29	41,18	—	5,88	5,88	5,88	5,88	100,—
		1899	—	—	—	0,58	1,73	54,91	24,86	12,14	3,47	1,73	0,58	100,—	—	—	—	—	—	100,—	—	—	—	—	—	100,—
		1909	—	—	—	—	2,32	39,40	37,42	12,25	3,31	1,66	3,64	100,—	—	—	—	—	15,—	70,—	10,—	5,—	—	—	—	100,—
	C	1889	—	0,45	2,15	3,74	17,29	31,34	27,15	8,83	5,32	3,05	0,68	100,—	0,35	—	0,35	3,13	38,20	52,09	4,51	1,04	0,35	—	—	100,—
		1899	—	0,21	1,16	1,79	10,40	35,82	28,68	13,66	4,41	1,68	2,21	100,—	—	—	—	0,64	30,06	59,16	9,65	0,32	—	0,16	—	100,—
		1909	—	0,58	1,36	2,82	13,62	33,47	32,—	10,22	2,72	2,14	1,07	100,—	—	—	—	0,28	32,44	54,19	12,35	0,74	—	—	—	100,—
	D	1889	0,07	2,21	4,13	6,58	14,99	31,38	24,43	11,25	2,59	1,54	0,78	100,—	—	8,07	13,26	18,44	35,01	19,74	3,31	1,29	0,43	0,29	0,14	100,—
		1899	0,09	3,96	5,09	5,15	11,79	32,49	25,82	9,77	3,20	1,91	0,73	100,—	0,11	10,22	15,50	17,68	31,34	20,21	4,36	0,23	0,11	0,23	—	100,—
		1909	—	1,63	4,86	6,25	15,40	33,03	26,23	8,18	2,40	1,39	0,63	100,—	0,08	11,42	21,59	18,46	28,88	14,40	3,68	1,17	0,08	0,16	0,08	100,—
VI. Hout, kurk, stroobewerking: snij- en draaiwerk van verschillende stoffen.	A	1889	—	0,07	0,14	0,43	3,25	25,44	35,70	18,76	6,98	4,91	4,31	100,—	—	—	—	1,61	3,23	13,98	26,34	23,12	11,29	8,60	11,83	100,—
		1899	—	—	0,07	0,21	2,12	23,18	36,04	20,38	7,31	5,38	5,30	100,—	—	—	—	0,53	1,60	11,17	23,40	25,53	12,23	11,70	13,83	100,—
		1909	—	—	0,05	0,18	2,29	22,14	36,03	20,06	7,72	6,21	5,32	100,—	—	—	0,61	—	2,45	13,50	25,15	25,77	11,66	9,82	11,04	100,—
	B	1889	—	1,01	2,02	1,01	10,10	44,44	29,29	7,07	1,01	1,01	3,03	100,—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
		1899	—	—	0,83	2,48	9,09	43,80	31,40	7,44	2,48	1,65	0,83	100,—	—	—	—	—	—	—	—	—	100,—	—	—	100,—
		1909	—	—	—	—	5,93	48,52	29,63	10,37	2,22	2,22	1,11	100,—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	C	1889	—	—	0,65	1,29	7,21	31,71	36,57	13,59	3,88	3,24	1,94	100,—	—	—	—	—	—	50,—	—	50,—	—	—	—	100,—
		1899	—	0,14	0,68	1,08	7,45	34,28	31,71	18,43	3,52	2,03	0,68	100,—	—	—	—	—	25,—	75,—	—	—	—	—	—	100,—
		1909	—	—	—	0,58	4,25	34,69	38,16	14,11	4,25	2,80	1,16	100,—	—	—	14,29	14,29	42,86	—	28,57	—	—	—	—	100,—
	D	1889	0,11	3,95	7,23	8,23	18,07	30,48	19,43	7,40	2,40	1,77	0,97	100,—	0,90	11,11	20,42	14,71	21,92	13,81	7,81	4,50	2,40	1,50	0,90	100,—
		1899	0,09	4,87	8,55	8,85	18,45	29,42	18,63	6,79	2,31	1,10	0,93	100,—	0,68	12,—	16,61	16,61	24,83	16,44	5,82	3,42	2,05	1,03	0,51	100,—
		1909	0,01	2,84	8,01	8,60	18,48	30,26	19,44	7,60	2,24	1,56	0,96	100,—	—	7,02	18,11	21,30	27,88	19,21	4,06	0,88	0,44	0,33	0,77	100,—

[1]) *Pour la traduction française des classes de professions, voir pag. 171 suiv.*
[2]) Voor de beteekenis der letters A, B, C en D zie blz. 195.
Pour la signification des caractères A, B, C et D, voir pag. 195.

BEROEPSKLASSEN. *Classes de professions.* [1]	Positie[2] *Situations*	Jaar der telling. *Date du recens.*	LEEFTIJDEN. *Classes d'âge.* — MANNEN. *Hommes.*												VROUWEN. *Femmes.*											
			beneden 12 jaar.	12 of 13 jaar.	14 of 15 jaar.	16 of 17 jaar.	18—22 jaar.	23—35 jaar.	36—50 jaar.	51—60 jaar.	61—65 jaar.	66—70 jaar.	71 jaar en daarb.	TOTAAL incl. onbek. leeftijd.	beneden 12 jaar.	12 of 13 jaar.	14 of 15 jaar.	16 of 17 jaar.	18—22 jaar.	23—35 jaar.	36—50 jaar.	51—60 jaar.	61—65 jaar.	66—70 jaar.	71 jaar en daarb.	TOTAAL incl. onbek. leeftijd.
VII. Kleeding en reiniging.	A	1889	—	0,02	0,09	0,35	3,68	26,46	31,59	19,59	7,90	5,79	4,52	100,—	0,01	0,13	0,68	2,95	14,42	32,45	25,23	13,36	4,80	3,36	2,60	100,—
		1899	—	—	0,04	0,30	4,08	30,42	31,24	15,72	7,73	5,17	5,31	100,—	—	0,05	0,82	3,61	19,24	33,56	22,73	10,69	4,14	2,83	2,34	100,—
		1909	—	—	0,01	0,10	2,22	31,14	34,27	16,57	5,67	4,62	5,40	100,—	—	0,01	0,30	2,33	17,58	36,93	23,94	10,33	3,71	2,79	2,08	100,—
	B	1889	—	0,62	0,62	2,47	16,05	51,28	17,84	9,88	—	0,62	0,62	100,—	—	0,66	3,29	7,24	18,41	37,50	19,08	8,55	2,63	0,66	1,97	100,—
		1899	—	—	—	—	7,64	52,23	28,66	7,64	0,64	1,28	1,91	100,—	—	—	1,30	5,19	21,21	44,59	20,78	5,19	1,73	—	—	100,—
		1909	—	—	—	0,40	8,87	43,15	31,05	11,69	2,02	1,61	1,21	100,—	—	—	—	1,47	17,59	51,32	22,58	5,86	0,59	—	0,59	100,—
	C	1889	—	0,34	—	1,34	9,03	38,29	30,87	11,75	6,04	2,01	0,34	100,—	—	1,26	1,26	7,60	12,66	54,43	15,18	5,06	—	—	2,53	100,—
		1899	—	—	0,53	2,80	11,48	41,79	28,57	10,15	3,07	0,80	0,80	100,—	—	—	1,01	2,01	26,51	53,69	11,74	3,02	1,34	—	0,67	100,—
		1909	—	—	0,12	0,59	6,26	43,45	36,48	9,09	2,01	1,41	0,59	100,—	—	—	0,16	1,41	20,28	53,62	19,03	3,46	0,94	0,47	0,63	100,—
	D	1889	0,09	5,18	10,63	11,94	22,68	26,18	13,21	5,49	2,21	1,49	0,89	100,—	0,12	2,92	7,77	9,97	22,46	26,45	15,38	8,15	3,15	2,09	1,53	100,—
		1899	0,12	3,91	8,96	10,58	24,82	29,03	13,85	4,98	1,87	1,02	0,86	100,—	0,10	4,61	11,96	15,04	29,86	22,46	8,08	4,22	1,54	1,14	0,98	100,—
		1909	0,03	2,86	9,32	9,29	20,27	30,82	17,56	6,19	1,58	1,21	0,87	100,—	0,01	3,57	12,56	16,19	32,87	23,33	6,48	2,67	0,98	0,76	0,58	100,—
VIII. Kunstnijverheid.	A	1889	—	—	0,18	0,90	2,88	28,76	40,45	15,86	4,50	3,60	2,88	100,—	—	0,59	4,14	8,29	27,22	28,99	14,20	9,47	2,37	2,37	2,37	100,—
		1899	—	—	—	—	3,29	32,24	35,29	16,47	4,71	4,—	4,—	100,—	—	—	—	3,49	12,79	39,54	23,26	11,64	5,81	1,16	2,33	100,—
		1909	—	—	0,21	0,21	2,96	28,96	37,63	18,18	2,96	5,50	3,39	100,—	—	—	—	—	4,—	34,—	37,—	15,—	4,—	3,—	3,—	100,—
	B	1889	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
		1899	—	—	—	—	20,—	60,—	20,—	—	—	—	—	100,—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
		1909	—	—	—	—	7,69	38,46	30,77	15,39	—	—	7,69	100,—	—	—	—	—	14,29	28,57	28,57	—	—	14,29	14,29	100,—
	C	1889	—	—	10,—	—	10,—	30,—	40,—	10,—	—	—	—	100,—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
		1899	—	—	1,85	—	16,67	44,44	25,93	9,26	1,85	—	—	100,—	—	—	—	—	25,—	50,—	25,—	—	—	—	—	100,—
		1909	—	—	—	—	3,51	50,88	33,33	10,53	—	—	1,75	100,—	—	—	—	—	21,05	57,89	10,53	10,53	—	—	—	100,—
	D	1889	0,15	3,85	8,46	8,53	22,18	29,99	17,98	5,66	1,66	1,21	0,38	100,—	—	3,70	1,85	7,40	20,35	29,63	16,67	14,82	1,85	3,70	—	100,—
		1899	—	3,88	9,35	10,84	26,38	30,17	13,10	4,70	1,08	0,36	0,18	100,—	—	3,72	12,18	11,68	28,43	29,10	9,98	2,54	1,86	0,51	—	100,—
		1909	—	2,55	7,75	9,87	23,44	34,63	14,36	5,20	1,23	0,62	0,35	100,—	0,17	3,14	11,87	14,14	30,02	25,65	9,95	2,27	1,75	0,70	0,34	100,—
IX. Leder, wasdoek, caoutchouc.	A	1889	—	0,01	0,09	0,41	4,39	28,86	31,63	17,16	6,94	5,60	4,90	100,—	—	—	—	—	—	5,88	24,84	20,26	18,30	11,76	18,96	100,—
		1899	—	—	0,04	0,27	3,66	29,79	34,57	15,64	6,49	4,76	4,78	100,—	—	—	—	1,50	2,50	11,—	23,50	23,—	12,50	11,50	14,50	100,—
		1909	—	0,01	0,02	0,14	2,64	26,78	36,89	18,90	6,18	4,35	4,09	100,—	—	—	—	—	1,47	11,03	28,68	18,38	18,38	11,76	10,29	100,—
	B	1889	—	0,96	0,96	0,96	16,35	45,18	28,85	3,85	0,96	—	1,92	100,—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
		1899	—	—	—	0,71	15,71	50,71	24,29	6,43	0,71	—	1,43	100,—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	100,—	—	100,—
		1909	—	—	—	1,98	7,92	55,94	24,26	7,43	1,49	0,49	0,49	100,—	—	—	—	—	—	—	100,—	—	—	—	—	100,—
	C	1889	—	—	1,80	0,90	10,81	43,25	30,63	8,11	1,80	2,70	—	100,—	—	—	—	—	25,—	37,50	12,50	—	25,—	—	—	100,—
		1899	—	—	0,24	0,95	10,17	45,39	29,08	8,75	3,07	1,18	1,18	100,—	—	—	—	—	—	100,—	—	—	—	—	—	100,—
		1909	—	—	0,65	1,72	9,05	42,02	33,84	7,54	2,80	1,51	0,87	100,—	—	—	—	—	10,—	60,—	30,—	—	—	—	—	100,—
	D	1889	0,22	5,81	10,96	11,62	21,86	26,58	13,83	5,33	1,69	1,24	0,86	100,—	—	1,76	11,04	18,98	21,19	30,46	12,14	2,87	0,88	0,44	0,22	100,—
		1899	0,13	4,81	9,72	10,86	23,97	27,76	14,22	5,14	1,56	1,03	0,79	100,—	0,17	4,28	12,06	16,34	30,28	26,60	7,61	1,97	0,26	0,26	0,17	100,—
		1909	—	3,11	8,10	8,12	19,23	31,73	18,55	6,69	2,07	1,40	1,—	100,—	—	7,04	14,63	14,03	29,98	28,12	4,82	1,08	0,12	0,18	—	100,—

[1]) *Pour la traduction française des classes de professions, voir pag. 171 suiv.*
[2]) Voor de beteekenis der letters A, B, C en D zie blz. 195.
Pour la signification des caractères A, B, C et D, voir pag. 195.

BEROEPSKLASSEN. *Classes de professions.* [1]	Positie[2] *Situations*	Jaar der telling. *Date du recens.*	MANNEN. *Hommes.* beneden 12 jaar.	12 of 13 jaar.	14 of 15 jaar.	16 of 17 jaar.	18—22 jaar.	23—35 jaar.	36—50 jaar.	51—60 jaar.	61—65 jaar.	66—70 jaar.	71 jaar en daarb.	TOTAAL incl. onbek. leeftijd.	VROUWEN. *Femmes.* beneden 12 jaar.	12 of 13 jaar.	14 of 15 jaar.	16 of 17 jaar.	18—22 jaar.	23—35 jaar.	36—50 jaar.	51—60 jaar.	61—65 jaar.	66—70 jaar.	71 jaar en daarb.	TOTAAL incl. onbek. leeftijd.
			LEEFTIJDEN. *Classes d'âge.*																							
X. Oer, steenkolen, turf.	A	1889	—	—	—	0,18	1,83	19,45	36,79	20,64	8,81	6,70	5,60	100,—	—	—	—	—	—	—	30,—	30,—	15,—	5,—	20,—	100,—
		1899	—	—	—	0,10	1,06	16,52	35,07	25,31	10,15	5,02	6,76	100,—	—	—	—	3,70	3,70	3,70	14,81	25,93	25,93	—	22,22	100,—
		1909	—	—	—	—	0,93	18,70	33,37	22,83	9,71	8,26	6,20	100,—	—	—	—	—	—	16,67	33,33	29,17	20,83	—	—	100,—
	B	1889	—	—	—	—	4,11	28,77	47,95	13,70	2,74	2,74	—	100,—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
		1899	—	—	—	—	8,06	24,19	32,26	29,03	1,61	3,23	1,61	100,—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
		1909	—	—	—	—	4,69	23,44	42,19	21,88	1,56	3,12	3,12	100,—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	C	1889	—	—	0,66	0,66	2,65	34,44	33,77	19,21	3,97	3,97	0,66	100,—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
		1899	—	—	—	0,36	7,22	25,63	41,88	14,80	4,33	3,97	1,81	100,—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
		1909	—	—	—	0,48	5,07	34,54	40,58	13,05	1,69	3,14	1,45	100,—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	D	1889	0,15	0,80	2,47	5,10	16,03	33,44	24,35	11,16	3,18	2,12	1,21	100,—	0,29	1,60	4,16	8,56	18,96	30,67	18,72	11,08	3,10	1,55	1,31	100,—
		1899	0,11	0,96	3,29	5,36	16,60	34,76	24,83	8,04	2,87	1,82	1,36	100,—	—	1,54	5,64	9,40	28,14	24,98	16,86	7,72	2,15	2,55	1,01	100,—
		1909	0,01	0,46	3,33	5,61	17,87	37,75	24,—	7,23	1,75	1,15	0,84	100,—	—	0,42	5,95	10,78	22,83	28,09	20,99	6,76	2,49	1,—	0,69	100,—
XI. Bewerking van metalen.	A	1889	—	—	0,04	0,18	1,41	22,52	38,09	20,42	7,45	5,26	4,63	100,—	—	—	—	—	—	4,26	20,85	26,07	19,91	11,85	16,59	100,—
		1899	—	—	—	0,05	0,87	20,49	39,—	21,23	7,95	5,42	4,98	100,—	—	—	—	—	—	3,43	24,03	31,33	13,30	12,02	15,88	100,—
		1909	—	0,02	0,01	0,05	1,03	24,—	35,67	22,36	7,24	5,24	4,38	100,—	—	—	—	—	—	2,88	18,70	34,53	15,11	12,95	15,83	100,—
	B	1889	—	—	—	2,33	10,87	43,39	31,78	6,20	1,55	3,88	—	100,—	—	—	—	—	—	100,—	—	—	—	—	—	100,—
		1899	—	—	—	0,61	5,49	53,05	32,32	6,71	—	1,22	0,61	100,—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
		1909	—	—	—	—	7,54	46,82	27,78	12,70	3,17	0,40	1,59	100,—	—	—	—	—	—	—	50,—	50,—	—	—	—	100,—
	C	1889	—	—	0,38	1,54	6,56	38,61	25,49	15,06	6,95	2,70	2,70	100,—	—	—	—	50,—	50,—	—	—	—	—	—	—	100,—
		1899	—	—	0,36	0,97	8,50	43,57	32,40	8,37	3,16	1,21	1,46	100,—	—	—	—	50,—	—	25,—	25,—	—	—	—	—	100,—
		1909	—	—	0,11	0,34	4,71	43,61	34,19	11,66	3,03	1,34	1,01	100,—	—	—	—	—	—	—	100,—	—	—	—	—	100,—
	D	1889	0,09	4,16	8,76	9,73	18,26	30,13	19,18	6,14	1,90	1,08	0,39	100,—	0,41	9,06	21,81	20,99	27,57	14,40	3,70	1,65	0,41	—	—	100,—
		1899	0,06	4,15	10,47	10,90	21,38	28,17	16,39	5,66	1,56	0,77	0,49	100,—	—	13,05	16,78	18,41	30,77	14,22	4,66	1,40	0,47	0,23	—	100,—
		1909	0,03	2,95	9,99	11,77	21,92	29,20	15,47	5,81	1,49	0,95	0,42	100,—	—	8,09	25,65	16,46	29,08	13,44	4,80	1,51	0,41	0,28	0,28	100,—
XII. Vervaardiging van stoom- en andere werktuigen, instrumenten, oorlogsmaterieel.	A	1889	—	0,04	—	0,47	3,72	29,10	37,45	15,16	6,11	4,11	3,84	100,—	—	—	—	—	—	4,17	20,83	33,33	12,50	12,50	16,66	100,—
		1899	—	0,04	—	0,14	3,35	30,17	35,08	17,66	5,62	4,29	3,64	100,—	—	—	—	—	—	3,57	39,29	32,14	10,71	3,57	10,71	100,—
		1909	—	—	—	0,57	5,25	33,85	33,39	15,67	4,88	3,22	3,17	100,—	—	—	—	—	—	5,13	41,03	20,51	5,13	20,51	7,69	100,—
	B	1889	—	—	—	—	15,15	36,36	39,39	6,06	—	—	3,03	100,—	—	—	—	—	—	100,—	—	—	—	—	—	100,—
		1899	—	—	—	0,93	8,41	45,79	27,10	14,96	2,80	—	—	100,—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	100,—	100,—
		1909	—	—	—	—	5,74	44,98	36,84	7,66	2,87	1,43	0,48	100,—	—	—	—	—	—	—	100,—	—	—	—	—	100,—
	C	1889	—	0,24	0,94	3,30	11,09	37,50	25,71	8,49	8,96	1,65	2,12	100,—	—	—	—	—	—	50,—	—	50,—	—	—	—	100,—
		1899	—	0,21	0,97	3,95	18,85	41,44	23,35	8,11	1,73	1,04	0,35	100,—	—	—	—	—	40,—	60,—	—	—	—	—	—	100,—
		1909	—	0,06	0,13	0,79	8,59	43,42	33,18	10,02	2,16	1,13	0,51	100,—	—	—	—	6,25	31,25	62,50	—	—	—	—	—	100,—
	D	1889	0,04	2,74	8,10	8,43	18,25	30,57	20,27	8,47	1,78	0,98	0,35	100,—	—	6,67	16,67	26,67	33,33	3,33	13,33	—	—	—	—	100,—
		1899	0,02	2,37	7,13	9,49	21,98	32,60	17,99	6,14	1,35	0,60	0,33	100,—	0,25	14,82	18,84	18,59	33,42	13,57	0,25	0,25	—	—	—	100,—
		1909	0,01	1,10	4,83	8,39	23,14	37,09	17,82	5,73	1,10	0,56	0,23	100,—	—	14,83	21,20	20,08	28,84	14,31	0,67	—	0,07	—	—	100,—

[1]) *Pour la traduction française des classes de professions, voir pag. 171 suiv.*
[2]) Voor de beteekenis der letters A, B, C en D zie blz. 195.
Pour la signification des caractères A, B, C et D, voir pag. 195.

BEROEPSKLASSEN. *Classes de professions.* [1]	Positie[2] *Situations.*	Jaar der telling. *Date du recens.*	MANNEN. *Hommes.* beneden 12 jaar.	12 of 13 jaar.	14 of 15 jaar.	16 of 17 jaar.	18—22 jaar.	23—35 jaar.	36—50 jaar.	51—60 jaar.	61—65 jaar.	66—70 jaar.	71 jaar en daarb.	TOTAAL incl. onbek. leeftijd.	VROUWEN. *Femmes.* beneden 12 jaar.	12 of 13 jaar.	14 of 15 jaar.	16 of 17 jaar.	18—22 jaar.	23—35 jaar.	36—50 jaar.	51—60 jaar.	61—65 jaar.	66—70 jaar.	71 jaar en daarb.	TOTAAL incl. onbek. leeftijd.
			LEEFTIJDEN. *Classes d'âge.*																							
XIII. Scheepsbouw, vervaardiging van rijtuigen.	A	1889	—	—	—	0,12	1,26	20,28	37,28	19,61	8,59	6,75	6,11	100,—	—	—	—	—	—	1,41	18,31	29,58	14,08	11,27	25,35	100,—
		1899	—	—	—	0,06	1,07	18,61	36,18	22,88	8,15	6,13	6,92	100,—	—	—	—	—	—	1,19	14,29	25,—	21,43	17,86	20,24	100,—
		1909	—	—	—	—	1,16	22,05	35,—	21,05	7,95	6,52	6,27	—	—	—	—	—	—	3,13	14,06	35,94	14,06	14,06	18,75	100,—
	B	1889	—	—	—	—	6,25	46,88	32,81	4,69	1,56	4,69	3,13	100,—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
		1899	—	—	—	—	4,62	49,23	30,77	13,85	1,54	—	—	100,—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
		1909	—	—	—	—	3,15	43,31	33,86	10,23	3,15	6,30	—	100,—	—	—	—	—	—	—	—	—	100,—	—	—	100,—
	C	1889	—	—	0,79	1,18	5,14	26,48	33,60	20,55	5,93	3,95	2,37	100,—	—	—	—	—	—	—	100,—	—	—	—	—	100,—
		1899	—	—	0,35	1,21	10,40	36,40	32,06	13,69	3,81	0,52	1,56	100,—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
		1909	—	—	0,14	0,43	5,78	34,10	34,97	18,06	3,47	2,46	0,58	100,—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	D	1889	0,03	3,09	5,79	5,97	15,07	29,59	22,41	10,77	3,60	2,29	1,41	100,—	—	66,67	—	—	33,33	—	—	—	—	—	—	100,—
		1899	0,05	2,85	6,48	7,24	16,60	30,61	20,93	9,43	3,09	1,49	1,21	100,—	—	—	8,33	8,33	41,67	25,—	16,67	—	—	—	—	100,—
		1909	—	1,85	6,73	8,09	18,09	32,32	20,22	8,05	2,13	1,66	0,86	100,—	—	—	—	22,22	66,67	11,11	—	—	—	—	—	100,—
XIV. Papier.	A	1889	—	0,15	0,29	0,59	2,92	26,42	35,04	19,12	6,87	4,68	3,95	100,—	—	5,88	—	—	11,76	11,76	29,41	23,53	5,88	5,88	5,88	100,—
		1899	—	—	—	0,31	2,77	24,04	33,13	19,88	8,32	5,70	5,86	100,—	—	—	—	—	—	13,04	39,13	21,74	8,70	4,35	13,04	100,—
		1909	—	—	—	0,29	2,06	23,20	37,74	18,21	6,90	6,17	5,43	100,—	—	—	—	—	—	12,—	20,—	32,—	16,—	16,—	4,—	100,—
	B	1889	—	—	—	—	—	25,—	40,—	30,—	—	5,—	—	100,—	—	—	—	—	—	100,—	—	—	—	—	—	100,—
		1899	—	—	—	—	7,41	37,04	33,33	11,11	11,11	—	—	100,—	—	—	—	—	100,—	—	—	—	—	—	—	100,—
		1909	—	—	—	—	1,22	31,71	50,—	9,75	6,10	—	1,22	100,—	—	—	—	—	—	100,—	—	—	—	—	—	100,—
	C	1889	—	1,30	—	2,59	7,79	23,38	40,26	15,59	6,49	1,30	1,30	100,—	—	—	—	—	—	—	50,—	50,—	—	—	—	100,—
		1899	—	—	—	0,78	5,45	41,25	31,90	14,40	3,50	1,95	0,78	100,—	—	—	—	—	37,50	25,—	25,—	12,50	—	—	—	100,—
		1909	—	—	—	0,72	3,94	32,26	40,14	15,41	3,59	2,51	1,43	100,—	—	—	—	11,11	11,11	61,11	16,67	—	—	—	—	100,—
	D	1889	0,19	6,88	11,59	10,14	16,44	25,15	17,68	7,28	2,35	1,57	0,71	100,—	0,17	8,62	15,92	14,10	22,06	18,41	12,73	5,97	0,83	1,—	0,17	100,—
		1899	0,15	7,36	9,63	9,29	17,22	29,59	17,11	5,91	1,73	1,17	0,83	100,—	0,11	14,60	20,95	19,47	26,35	10,48	4,76	2,33	0,74	0,22	—	100,—
		1909	0,04	3,90	9,81	10,27	19,72	30,15	17,10	5,77	1,79	0,85	0,60	100,—	—	9,09	23,67	21,10	29,33	12,07	2,99	1,13	0,42	0,18	0,12	100,—
XV. Textiele nijverheid.	A	1889	—	0,04	0,04	0,10	2,83	17,90	35,10	23,14	9,74	6,36	4,77	100,—	—	0,36	0,72	2,53	4,70	17,69	22,38	21,29	11,55	8,30	10,10	100,—
		1899	—	—	—	0,09	1,28	15,28	35,05	24,13	11,15	5,41	7,61	100,—	—	0,34	0,34	3,20	7,91	21,04	14,81	16,84	8,25	9,93	17,34	100,—
		1909	—	—	—	0,07	0,96	17,82	33,81	23,09	9,22	8,47	6,56	100,—	—	—	0,65	1,96	12,86	23,31	29,85	10,89	5,66	6,10	8,72	100,—
	B	1889	—	—	—	4,67	34,—	37,33	14,67	6,—	1,33	2,—	—	100,—	—	—	—	—	—	40,—	20,—	20,—	10,—	—	10,—	100,—
		1899	—	—	0,68	—	2,04	42,18	29,25	15,65	6,12	2,72	1,36	100,—	—	—	—	—	56,25	12,50	18,75	6,25	—	—	6,25	100,—
		1909	—	—	—	—	3,58	39,84	36,26	14,74	2,79	0,80	1,99	100,—	—	—	—	6,25	18,75	37,50	25,—	12,50	—	—	—	100,—
	C	1889	—	—	—	0,69	6,29	31,74	36,66	15,46	4,24	3,42	1,50	100,—	—	—	—	13,33	13,33	33,33	20,—	13,33	6,67	—	—	100,—
		1899	—	—	0,26	0,78	6,10	30,30	37,72	15,24	6,10	2,18	1,31	100,—	—	—	2,56	—	28,21	38,46	15,38	10,26	2,56	2,56	—	100,—
		1909	—	—	—	0,51	3,08	29,37	43,02	17,35	3,18	2,67	0,82	100,—	—	—	—	3,80	16,46	43,04	25,32	8,86	—	1,26	1,26	100,—
	D	1889	0,08	5,07	7,53	7,21	14,63	27,50	22,37	9,53	3,19	1,92	0,96	100,—	0,19	8,67	12,50	14,86	27,06	22,20	8,35	3,28	1,21	0,80	0,86	100,—
		1899	0,10	6,05	7,85	7,08	15,08	29,07	21,08	8,55	2,85	1,38	0,92	100,—	0,11	9,94	14,76	15,34	29,99	21,26	5,67	1,72	0,58	0,34	0,28	100,—
		1909	0,01	5,46	9,04	8,19	16,08	27,62	20,63	8,31	2,32	1,45	0,89	100,—	0,03	9,39	16,75	16,27	31,16	19,49	4,94	1,25	0,37	0,22	0,13	100,—

[1]) *Pour la traduction française des classes de professions, voir pag. 171 suiv.*
[2]) Voor de beteekenis der letters A, B, C en D zie blz. 195.
Pour la signification des caractères A, B, C et D, voir pag. 195.

BEROEPSKLASSEN. *Classes de professions.* [1]	Positie [2] *Situations*	Jaar der telling. *Date du recens.*	MANNEN. *Hommes.* beneden 12 jaar.	12 of 13 jaar.	14 of 15 jaar.	16 of 17 jaar.	18—22 jaar.	23—35 jaar.	36—50 jaar.	51—60 jaar.	61—65 jaar.	66—70 jaar.	71 jaar en daarb.	TOTAAL incl. onbek. leeftijd.	VROUWEN. *Femmes.* beneden 12 jaar.	12 of 13 jaar.	14 of 15 jaar.	16 of 17 jaar.	18—22 jaar.	23—35 jaar.	36—50 jaar.	51—60 jaar.	61—65 jaar.	66—70 jaar.	71 jaar en daarb.	TOTAAL incl. onbek. leeftijd.
			LEEFTIJDEN. *Classes d'âge.*																							
XVI. Fabricage van gas en electriciteit.	A	1889	—	—	—	—	—	32,14	32,14	21,43	14,29	—	—	100,—	—	—	—	—	—	—	100,—	—	—	—	—	100,—
		1899	—	—	—	—	7,69	34,62	26,92	15,39	11,54	3,84	—	100,—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
		1909	—	—	—	—	5,26	31,58	36,84	10,53	5,26	—	10,53	100,—	—	—	—	—	—	—	100,—	—	—	—	—	100,—
	B	1889	—	—	—	—	—	33,33	35,80	17,28	3,70	6,17	3,70	100,—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
		1899	—	—	—	—	1,04	33,33	39,58	11,46	8,33	4,17	2,08	100,—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
		1909	—	—	—	—	1,71	38,86	42,29	14,86	1,71	0,57	—	100,—	—	—	—	—	—	—	100,—	—	—	—	—	100,—
	C	1889	—	—	—	1,—	6,—	31,—	40,—	8,—	9,—	3,—	2,—	100,—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
		1899	—	—	0,30	—	7,32	39,02	34,76	14,33	1,52	1,22	1,52	100,—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
		1909	—	—	0,23	1,16	6,93	43,42	29,79	14,09	3,23	0,92	0,23	100,—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	D	1889	—	0,31	0,44	0,69	5,02	34,56	38,12	14,80	3,20	2,01	0,88	100,—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
		1899	—	0,19	1,03	1,77	8,90	36,87	34,81	11,17	2,90	1,58	0,77	100,—	—	—	—	11,11	44,44	33,33	11,11	—	—	—	—	100,—
		1909	—	0,10	0,34	0,80	6,33	43,87	32,97	11,38	2,59	1,28	0,34	100,—	—	—	—	—	—	83,33	16,67	—	—	—	—	100,—
XVII. Bereiding van voedings- en genotmiddelen.	A	1889	—	0,01	0,05	0,17	2,27	30,97	37,76	17,45	5,16	3,54	2,60	100,—	—	—	—	0,09	0,86	10,75	26,97	30,52	10,94	9,60	10,27	100,—
		1899	—	—	0,01	0,16	2,12	35,58	35,90	15,49	5,18	3,20	2,37	100,—	—	—	—	0,08	0,59	9,93	26,94	28,62	13,55	10,35	9,93	100,—
		1909	—	—	—	0,07	1,64	33,89	40,69	14,29	4,32	2,83	2,27	100,—	—	—	—	—	0,99	11,23	27,29	27,78	11,43	10,25	11,03	100,—
	B	1889	—	—	0,79	1,05	11,53	44,17	27,78	9,83	2,10	1,97	0,79	100,—	—	—	—	—	73,64	27,27	22,73	—	18,18	9,09	9,09	100,—
		1899	—	—	—	1,—	8,44	53,26	25,17	8,19	2,09	1,17	0,67	100,—	—	—	—	—	12,—	44,—	16,—	24,—	—	—	4,—	100,—
		1909	—	—	0,06	0,28	6,90	49,53	32,80	6,90	1,55	1,27	0,71	100,—	—	—	—	3,33	3,33	50,—	20,—	13,33	3,33	6,67	—	100,—
	C	1889	—	—	0,36	1,01	9,09	36,07	34,64	13,13	2,81	1,95	0,94	100,—	—	—	—	3,85	42,31	38,46	—	11,54	—	—	3,84	100,—
		1899	—	0,02	0,54	1,65	11,02	43,37	29,73	9,27	2,88	1,13	0,37	100,—	—	—	—	4,44	21,11	44,44	20,—	8,89	1,11	—	—	100,—
		1909	—	0,02	0,31	0,71	8,21	43,54	32,53	10,26	2,75	1,10	0,57	100,—	—	—	2,39	1,19	15,47	46,43	22,62	10,71	—	1,19	—	100,—
	D	1889	0,13	3,79	8,07	10,32	22,34	30,84	16,52	5,53	1,42	0,77	0,35	100,—	0,23	6,19	9,86	13,30	29,40	27,06	8,35	3,17	1,06	0,69	0,69	100,—
		1899	0,08	4,37	8,77	10,33	23,24	31,01	14,84	4,78	1,44	0,74	0,39	100,—	0,19	7,73	12,05	12,89	28,07	23,88	8,79	3,73	1,36	0,71	0,60	100,—
		1909	0,01	2,97	8,55	10,25	22,08	31,70	16,41	5,31	1,40	0,84	0,48	100,—	0,07	6,60	16,49	15,99	29,93	18,79	6,93	2,73	1,13	0,85	0,49	100,—
I—XVII. **Totaal nijverheidsbedrijven.**	A	1889	—	0,02	0,06	0,27	2,74	27,13	35,36	18,37	6,83	5,09	4,10	100,—	0,01	0,13	0,65	2,76	13,33	30,40	25,11	14,57	5,54	3,99	3,49	100,—
		1899	—	—	0,02	0,18	2,40	27,78	36,06	17,89	6,85	4,50	4,32	100,—	—	0,05	0,75	3,38	17,76	31,62	22,71	12,05	4,88	3,51	3,30	100,—
		1909	—	—	0,02	0,12	2,05	28,39	37,07	18,05	6,01	4,45	3,84	100,—	—	0,01	0,28	2,17	16,44	35,12	24,30	11,33	4,29	3,31	2,75	100,—
	B	1889	—	0,13	0,42	1,01	9,59	42,39	29,71	10,32	2,70	2,20	1,56	100,—	—	0,48	2,42	5,31	17,88	37,68	17,39	8,21	5,31	1,93	3,38	100,—
		1899	—	—	0,10	0,66	7,44	48,70	28,45	9,91	2,50	1,42	0,82	100,—	—	—	1,05	4,20	21,68	43,71	19,58	6,64	1,75	0,35	1,05	100,—
		1909	—	—	0,04	0,22	5,75	44,66	34,03	10,32	2,43	1,48	1,07	100,—	—	—	—	1,64	15,89	50,—	22,66	6,77	1,40	0,94	0,70	100,—
	C	1889	—	0,10	0,56	1,36	8,96	34,44	32,48	13,—	4,96	2,67	1,47	100,—	0,23	0,23	0,46	4,39	31,65	49,41	7,40	3,46	1,16	0,69	0,92	100,—
		1899	—	0,05	0,48	1,58	10,85	38,51	31,09	11,62	3,26	1,50	1,05	100,—	—	—	0,45	1,54	28,29	54,94	11,24	2,54	0,54	0,27	0,18	100,—
		1909	—	0,05	0,18	0,69	7,70	40,79	34,07	11,47	2,74	1,50	0,80	100,—	—	—	0,25	1,—	26,34	53,27	15,69	2,60	0,30	0,30	0,25	100,—
	D	1889	0,10	3,49	7,09	8,23	18,18	30,78	19,64	7,66	2,44	1,51	0,87	100,—	0,19	5,17	9,89	12,18	24,50	24,84	12,29	6,11	2,25	1,49	1,13	100,—
		1899	0,08	3,55	7,61	8,68	19,53	30,51	19,11	6,88	2,15	1,13	0,79	100,—	0,11	6,83	13,—	14,99	29,53	22,30	7,43	3,20	1,15	0,80	0,65	100,—
		1909	0,01	2,28	6,73	8,25	19,56	31,89	19,91	7,39	1,98	1,27	0,73	100,—	0,02	5,80	14,21	15,81	31,86	21,81	6,55	2,21	0,78	0,55	0,40	100,—

[1] *Pour la traduction française des classes de professions, voir pag. 171 suiv.*
[2] Voor de beteekenis der letters A, B, C en D zie blz. 195.
Pour la signification des caractères A, B, C et D, voir pag. 195.

BEROEPSKLASSEN. *Classes de professions.* [1]	Positie[2] *Situations*	Jaar der telling. *Date du recens.*	MANNEN. *Hommes.* beneden 12 jaar.	12 of 13 jaar.	14 of 15 jaar.	16 of 17 jaar.	18—22 jaar.	23—35 jaar.	36—50 jaar.	51—60 jaar.	61—65 jaar.	66—70 jaar.	71 jaar en daarb.	TOTAAL incl. onbek. leeftijd.	VROUWEN. *Femmes.* beneden 12 jaar.	12 of 13 jaar.	14 of 15 jaar.	16 of 17 jaar.	18—22 jaar.	23—35 jaar.	36—50 jaar.	51—60 jaar.	61—65 jaar.	66—70 jaar.	71 jaar en daarb.	TOTAAL incl. onbek. leeftijd.
			LEEFTIJDEN. *Classes d'âge.*																							
XVIII. Landbouwbedrijven.	A	1889	—	—	0,02	0,20	1,10	16,41	34,87	23,45	9,67	7,35	6,92	100,—	—	—	0,01	0,21	0,71	5,93	19,15	27,82	15,97	13,85	16,34	100,—
		1899	—	—	0,01	0,08	0,71	16,38	33,77	23,42	10,34	7,45	7,86	100,—	—	—	—	0,05	0,53	9,19	22,83	26,67	14,64	11,89	14,20	100,—
		1909	—	0,01	0,05	0,09	0,94	17,49	35,55	21,97	8,71	7,65	7,54	100,—	—	0,01	00,7	0,12	1,31	18,15	33,—	22,05	9,51	7,75	8,03	100,—
	B	1889	—	0,04	0,16	0,75	9,46	39,44	31,65	11,23	3,73	1,97	1,57	100,—	—	—	—	—	5,44	25,01	31,52	20,65	4,35	4,35	8,69	100,—
		1899	—	—	0,15	1,14	8,83	40,34	30,18	11,99	3,27	2,20	1,91	100,—	—	—	—	3,13	4,69	26,56	31,25	12,50	9,38	4,69	7,81	100,—
		1909	—	—	0,03	0,71	8,54	42,44	33,55	8,74	2,79	1,78	1,42	100,—	—	—	—	—	6,67	38,79	30,30	12,12	5,45	3,64	3,03	100,—
	C	1889	—	—	—	0,40	4,84	30,44	33,67	17,34	6,25	3,63	3,43	100,—	—	—	—	—	50,—	—	50,—	—	—	—	—	100,—
		1899	—	—	0,44	1,65	9,32	40,10	29,79	10,53	3,52	2,49	2,16	100,—	—	—	—	0,81	5,69	29,30	31,70	18,70	7,32	5,69	0,81	100,—
		1909	—	0,11	0,45	1,49	10,48	42,02	29,17	9,42	2,54	2,27	2,05	100,—	—	—	2,—	2,—	15,33	40,67	22,67	7,33	4,66	2,67	2,67	100,—
	D	1889	0,21	1,60	4,06	6,86	18,56	31,03	19,99	10,—	3,54	2,47	1,68	100,—	0,39	2,90	7,10	11,37	29,39	29,25	10,81	5,17	1,76	1,15	0,71	100,—
		1899	0,22	2,11	5,30	7,32	19,13	32,14	17,95	8,29	3,43	2,31	1,79	100,—	0,33	3,04	8,33	11,99	29,90	31,07	8,95	3,56	1,41	0,85	0,67	100,—
		1909	0,05	1,46	6,12	8,20	20,04	31,56	18,11	7,63	2,76	2,30	1,77	100,—	0,06	1,85	8,77	12,63	30,43	32,02	9,52	2,83	0,83	0,60	0,46	100,—
XIX. Visscherij (incl. vischkweekerij) en jacht.	A	1889	—	—	0,02	0,63	5,60	27,63	30,69	18,75	7,34	5,39	3,95	100,—	—	—	—	—	—	6,25	31,25	25,—	12,50	18,75	6,25	100,—
		1899	—	0,01	0,13	0,56	3,83	28,69	33,21	16,37	7,10	5,21	4,89	100,—	—	—	—	—	—	2,22	35,56	37,78	8,89	4,44	11,11	100,—
		1909	—	0,01	0,23	0,58	3,16	24,59	36,75	17,71	6,64	5,15	5,18	100,—	—	—	—	—	—	5,56	16,67	33,33	11,11	22,22	11,11	100,—
	B	1889	—	—	—	0,52	2,58	30,92	50,51	10,83	3,09	1,55	—	100,—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
		1899	—	—	—	1,46	9,27	47,32	30,24	7,80	1,95	0,49	1,46	100,—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
		1909	—	—	—	0,69	2,76	38,62	45,51	6,90	2,07	1,38	2,07	100,—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	C	1889	—	0,28	0,55	0,83	4,99	41,55	34,90	10,53	3,60	1,66	1,11	100,—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
		1899	—	—	0,09	0,09	2,05	41,14	38,53	12,22	2,80	1,49	1,59	100,—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
		1909	—	0,05	0,05	0,11	1,61	41,61	38,77	12,92	2,25	1,72	0,91	100,—	—	—	—	—	—	—	33,33	—	66,67	—	—	100,—
	D	1889	0,28	3,11	6,53	8,75	20,06	31,48	18,56	7,29	2,19	1,24	0,51	100,—	—	—	4,16	10,42	27,09	41,67	12,50	—	4,16	—	—	100,—
		1899	0,25	3,30	6,92	8,86	21,82	32,07	17,12	6,03	2,13	1,03	0,47	100,—	1,76	—	3,51	12,28	28,07	40,33	7,02	3,51	1,76	—	1,76	100,—
		1909	0,04	2,58	6,63	8,64	20,76	33,07	18,15	6,83	1,78	1,09	0,43	100,—	—	—	10,25	10,25	30,77	20,51	12,82	12,82	—	2,58	—	100,—
XX. Warenhandel (incl. tusschenhandel, commissiehandel, makelaardij en verdere hulpbedrijven van den handel).	A	1889	0,00[3]	0,05	0,22	0,66	3,65	27,15	35,96	17,99	6,46	4,55	3,31	100,—	—	0,02	0,10	0,29	1,78	16,56	35,69	22,63	9,86	6,76	6,31	100,—
		1899	—	0,05	0,20	0,47	3,10	26,93	35,66	18,36	6,79	4,45	3,98	100,—	—	—	0,04	0,17	1,50	16,99	33,97	23,59	9,66	6,77	7,31	100,—
		1909	—	0,03	0,23	0,51	3,03	26,82	36,26	18,10	6,27	4,75	4,—	100,—	—	0,01	0,05	0,17	1,30	16,38	34,63	22,96	9,26	7,70	7,54	100,—
	B	1889	—	0,05	0,25	0,93	5,42	31,93	35,58	15,52	4,85	3,48	1,98	100,—	—	—	0,20	0,40	2,97	20,35	37,73	21,47	6,85	5,21	4,81	100,—
		1899	—	0,14	0,31	1,20	8,32	38,63	33,30	11,66	3,30	1,75	1,38	100,—	—	—	0,40	0,50	7,23	33,60	35,18	16,25	2,58	2,58	1,68	100,—
		1909	—	—	0,05	0,33	4,18	41,61	36,20	11,86	3,—	1,70	1,07	100,—	—	—	0,08	0,15	4,36	33,74	38,87	14,54	3,44	3,14	1,68	100,—
	C	1889	0,07	1,51	6,05	10,10	26,74	34,67	14,08	4,76	1,12	0,65	0,25	100,—	0,04	0,68	2,94	7,67	31,89	44,40	9,65	1,93	0,42	0,26	0,12	100,—
		1899	0,02	0,75	3,30	7,19	22,11	37,82	19,21	6,27	1,69	1,08	0,56	100,—	0,01	0,52	2,43	8,65	36,38	40,64	8,48	2,11	0,47	0,20	0,11	100,—
		1909	—	0,87	3,89	6,69	20,92	37,82	20,37	6,34	1,61	1,03	0,46	100,—	0,01	0,43	3,95	9,61	36,44	39,50	7,86	1,64	0,27	0,22	0,07	100,—
	D	1889	0,06	1,25	3,24	5,52	13,33	28,96	26,54	12,26	4,35	3,02	1,47	100,—	0,06	0,72	1,86	4,13	6,94	14,60	27,29	21,66	10,05	7,54	5,15	100,—
		1899	0,15	4,28	8,42	9,34	20,48	29,97	16,97	6,53	1,97	1,13	0,76	100,—	0,28	5,93	11,53	11,30	23,59	22,07	13,05	6,55	2,52	1,52	1,66	100,—
		1909	0,01	1,30	5,53	8,09	19,69	32,23	20,32	7,94	2,44	1,61	0,93	100,—	—	2,50	10,72	14,—	23,21	19,—	13,61	7,76	3,75	2,69	2,76	100,—

[1]) *Pour la traduction française des classes de professions, voir pag. 171 suiv.*
[2]) Voor de beteekenis der letters A, B, C en D zie blz. 195.
Pour la signification des caractères A, B, C et D, voir pag. 195.

BEROEPSKLASSEN. *Classes de professions.* [1]	Positie[2] *Situations*	Jaar der telling. *Date du recens.*	MANNEN. *Hommes.* beneden 12 jaar.	12 of 13 jaar.	14 of 15 jaar.	16 of 17 jaar.	18—22 jaar.	23—35 jaar.	36—50 jaar.	51—60 jaar.	61—65 jaar.	66—70 jaar.	71 jaar en daarb.	TOTAAL incl. onbek. leeftijd.	VROUWEN. *Femmes.* beneden 12 jaar.	12 of 13 jaar.	14 of 15 jaar.	16 of 17 jaar.	18—22 jaar.	23—35 jaar.	36—50 jaar.	51—60 jaar.	61—65 jaar.	66—70 jaar.	71 jaar en daarb.	TOTAAL incl. onbek. leeftijd.
			LEEFTIJDEN. *Classes d'âge.*																							
XXI. Verkeerswezen.	A	1889	—	—	0,04	0,16	1,46	25,09	39,73	19,55	6,51	4,47	2,98	100,—	—	—	0,02	0,04	0,77	13,80	33,38	24,61	11,09	8,53	7,76	100,—
		1899	—	—	0,01	0,09	1,27	26,63	38,56	19,16	6,56	4,17	3,55	100,—	—	—	—	0,02	0,65	14,39	33,56	26,98	10,52	6,57	7,31	100,—
		1909	—	—	0,01	0,07	1,30	25,74	39,50	19,04	6,29	4,53	3,52	100,—	—	—	—	0,01	0,46	11,66	37,12	27,27	10,10	7,29	6,09	100,—
	B	1889	—	—	0,04	0,37	3,18	30,02	42,94	15,56	4,40	2,36	1,12	100,—	—	—	2,06	5,15	5,15	32,99	28,87	17,53	6,18	2,06	—	100,—
		1899	—	—	0,12	0,28	2,75	32,20	39,83	16,69	4,54	2,32	1,27	100,—	—	—	—	1,—	1,49	29,85	42,28	15,42	7,46	1,49	1,—	100,—
		1909	—	—	—	0,10	1,90	33,14	43,40	15,05	3,75	1,84	0,82	100,—	—	—	—	0,25	3,81	30,20	40,86	17,51	3,81	1,27	2,29	100,—
	C	1889	0,01	0,05	0,62	1,97	10,80	42,90	30,90	9,28	2,06	1,03	0,38	100,—	0,39	0,19	1,16	4,06	22,82	51,06	14,71	4,64	0,39	0,39	0,19	100,—
		1899	0,01	0,31	1,49	2,89	14,27	38,25	29,45	9,34	2,29	0,98	0,72	100,—	—	—	0,72	2,62	28,82	50,23	14,18	2,17	0,81	0,36	0,09	100,—
		1909	—	0,02	0,21	1,12	10,26	40,96	32,92	10,92	2,37	0,73	0,49	100,—	—	0,04	0,12	1,78	29,34	55,17	11,24	1,69	0,33	0,29	—	100,—
	D	1889	0,06	1,51	3,16	4,77	14,45	34,76	25,70	9,89	3,12	1,75	0,83	100,—	0,41	9,60	10,84	8,01	9,45	24,24	23,72	9,30	2,32	1,44	0,67	100,—
		1899	0,05	0,80	2,50	4,67	16,36	38,10	25,11	8,14	2,39	1,17	0,71	100,—	—	1,03	2,55	4,—	19,29	33,83	26,75	9,06	2,20	0,72	0,57	100,—
		1909	—	1,31	4,04	5,47	14,83	37,40	24,23	8,67	2,28	1,13	0,64	100,—	—	7,86	13,79	6,34	8,97	22,50	22,65	12,92	2,41	1,48	1,08	100,—
XXII. Crediet- en bankwezen (incl. geld- en effectenhandel).	A	1889	—	—	—	—	1,20	25,30	42,18	19,28	8,41	3,61	—	100,—	—	—	—	—	—	—	—	100,—	—	—	—	100,—
		1899	—	—	—	—	0,39	23,24	41,56	21,31	5,79	4,15	3,58	100,—	—	—	—	—	—	—	31,25	31,25	25,—	12,50	—	100,—
		1909	—	—	—	—	1,43	26,11	40,88	18,75	6,75	3,45	2,63	100,—	—	—	—	—	—	19,23	23,08	42,31	7,69	—	7,69	100,—
	B	1889	—	—	—	—	1,37	29,66	40,83	16,17	5,15	4,50	2,32	100,—	—	—	—	—	—	9,09	27,27	36,36	18,18	—	9,09	100,—
		1899	—	—	—	—	1,21	27,71	40,48	20,48	3,61	3,61	2,89	100,—	—	—	—	—	—	—	—	100,—	—	—	—	100,—
		1909	—	—	—	—	0,33	28,50	46,95	15,32	4,78	2,31	1,81	100,—	—	—	—	—	—	28,57	28,57	14,29	14,29	14,29	—	100,—
	C	1889	—	0,56	2,23	3,36	8,38	31,82	25,14	13,97	7,82	5,03	1,69	100,—	—	—	—	—	33,33	—	33,33	33,33	—	—	—	100,—
		1899	—	0,39	0,78	4,67	14,01	33,46	28,40	11,67	3,11	1,95	1,56	100,—	—	—	—	—	—	66,67	33,33	—	—	—	—	100,—
		1909	—	0,26	1,57	6,82	19,—	35,39	23,46	8,78	2,10	1,83	0,79	100,—	—	—	—	1,12	14,61	74,16	10,11	—	—	—	—	100,—
	D	1889	—	2,44	7,32	7,32	2,44	17,07	24,39	21,95	12,19	—	4,88	100,—	—	—	—	—	12,50	—	25,—	25,—	12,50	25,—	—	100,—
		1899	—	—	8,62	5,17	13,79	20,69	29,31	13,79	1,73	3,45	3,45	100,—	—	—	—	—	—	—	—	80,—	—	—	20,—	100,—
		1909	—	0,60	3,43	1,64	5,82	25,82	35,67	16,42	5,22	3,43	1,95	100,—	—	—	—	—	—	27,27	54,55	—	9,09	—	9,09	100,—
XXIII. Verzekeringswezen.	A	1889	—	—	—	—	0,68	27,21	31,98	21,77	8,84	4,08	5,44	100,—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
		1899	—	—	—	—	0,86	22,85	41,81	17,24	9,91	3,01	4,31	100,—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
		1909	—	—	—	—	2,51	28,05	38,69	19,92	4,84	3,87	2,12	100,—	—	—	—	—	—	14,29	57,14	14,29	14,29	—	—	100,—
	B	1889	—	—	—	0,11	2,85	23,44	37,37	17,09	7,84	4,08	6,49	100,—	—	—	—	—	—	—	38,46	15,38	23,08	15,38	7,69	100,—
		1899	—	—	—	—	0,63	28,80	34,81	20,25	7,91	3,17	4,43	100,—	—	—	—	—	—	100,—	—	—	—	—	—	100,—
		1909	—	—	—	—	0,24	23,59	45,75	16,74	4,72	2,59	6,37	100,—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	100,—	—	100,—
	C	1889	—	—	—	—	3,03	33,33	42,42	15,15	3,03	—	3,03	100,—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
		1899	—	—	0,40	15,15	6,39	30,30	30,43	16,14	6,20	3,75	4,87	100,—	—	—	—	—	11,76	17,65	29,41	23,52	5,88	8,82	2,94	100,—
		1909	—	—	0,04	0,25	2,46	29,24	38,80	16,65	5,47	3,92	3,17	100,—	—	—	—	—	4,35	32,61	50,—	6,52	—	2,17	4,35	100,—
	D	1889	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
		1899	—	0,17	0,68	0,34	4,27	29,18	34,64	15,87	7,34	4,78	2,73	100,—	—	—	—	—	—	—	50,—	—	25,—	25,—	—	100,—
		1909	—	—	0,57	0,42	2,68	24,01	34,32	19,35	7,20	5,37	6,08	100,—	—	—	—	—	—	25,—	25,—	50.—	—	—	—	100,—

[1]) *Pour la traduction française des classes de professions, voir pag. 171 suiv.*
[2]) Voor de beteekenis der letters A, B, C en D zie blz. 195.
Pour la signification des caractères A, B, C et D, voir pag. 195.

BEROEPSKLASSEN. *Classes de professions.* [1]	Positie[2] *Situations*	Jaar der telling. *Date du recens.*	MANNEN. *Hommes.* beneden 12 jaar.	12 of 13 jaar.	14 of 15 jaar.	16 of 17 jaar.	18—22 jaar.	23—35 jaar.	36—50 jaar.	51—60 jaar.	61—65 jaar.	66—70 jaar.	71 jaar en daarb.	TOTAAL incl. onbek. leeftijd.	VROUWEN. *Femmes.* beneden 12 jaar.	12 of 13 jaar.	14 of 15 jaar.	16 of 17 jaar.	18—22 jaar.	23—35 jaar.	36—50 jaar.	51—60 jaar.	61—65 jaar.	66—70 jaar.	71 jaar en daarb.	TOTAAL incl. onbek. leeftijd.
			LEEFTIJDEN. *Classes d'âge.*																							
XX—XXIII. **Totaal handelsbedrijven.**	A	1889	0,00[2]	0,04	0,16	0,50	2,95	26,47	37,16	18,48	6,48	4,56	3,20	100,—	—	0,02	0,08	0,25	1,61	16,10	35,30	22,97	10,06	7,06	6,55	100,—
		1899	—	0,04	0,15	0,36	2,54	26,80	36,56	18,62	6,72	4,36	3,85	100,—	—	—	0,03	0,14	1,34	16,49	33,89	24,23	9,83	6,74	7,31	100,—
		1909	—	0,02	0,18	0,38	2,53	26,51	37,22	18,38	6,27	4,67	3,84	100,—	—	0,01	0,04	0,12	1,06	15,05	35,33	24,19	9,50	7,58	7,13	100,—
	B	1889	—	0,04	0,17	0,70	4,56	30,87	37,42	15,67	4,98	3,38	2,18	100,—	—	—	0,36	0,82	3,09	21,09	36,82	21,19	7,09	5,—	4,45	100,—
		1899	—	0,06	0,20	0,64	4,91	34,49	36,88	14,95	4,12	2,20	1,56	100,—	—	—	0,33	0,58	6,27	33,—	36,31	16,17	3,38	2,39	1,57	100,—
		1909	—	—	0,02	0,17	2,53	35,40	41,25	14,05	3,58	1,85	1,15	100,—	—	—	0,06	0,18	4,21	32,89	39,26	15,21	3,57	2,81	1,81	100,—
	C	1889	0,05	1,—	4,12	7,21	21,01	37,51	20,07	6,42	1,50	0,82	0,31	100,—	0,08	0,62	2,74	7,27	30,91	45,08	10,23	2,24	0,42	0,27	0,12	100,—
		1899	0,01	0,51	2,34	4,98	17,85	37,69	24,40	8,10	2,16	1,15	0,81	100,—	0,01	0,45	2,19	7,83	35,29	41,80	9,32	2,21	0,52	0,26	0,12	100,—
		1909	—	0,49	2,24	4,22	15,84	38,54	26,19	8,67	2,11	1,08	0,62	100,—	0,01	0,37	3,32	8,31	35,12	42,12	8,53	1,65	0,28	0,23	0,07	100,—
	D	1889	0,06	1,48	3,17	4,86	14,33	34,13	25,82	10,14	3,25	1,88	0,90	100,—	0,25	5,48	6,67	6,20	8,30	19,73	25,33	15,—	5,90	4,30	2,73	100,—
		1899	0,08	1,79	4,18	5,97	17,47	35,73	22,84	7,73	2,30	1,18	0,74	100,—	0,13	3,20	6,53	7,23	21,16	28,54	20,66	8,01	2,36	1,10	1,07	100,—
		1909	0,01	1,30	4,23	5,81	15,43	36,57	23,75	8,64	2,33	1,22	0,71	100,—	—	5,90	12,64	9,07	14,05	21,26	19,49	11,08	2,90	1,91	1,70	100,—
XXIV. Vrije beroepen.		1889	0,02	0,67	3,39	6,04	18,04	32,87	21,55	9,31	3,31	2,51	2,30	100,—	0,04	—	0,40	1,31	9,02	41,33	27,80	11,97	4,44	2,79	1,92	100,—
		1899	0,03	0,60	3,76	6,31	18,14	35,69	22,42	7,76	2,48	1,47	1,34	100,—	0,05	0,22	0,91	2,48	12,54	44,24	25,03	7,80	2,21	2,10	2,42	100,—
		1909	0,01	0,56	4,93	7,51	20,02	36,17	20,45	6,67	1,83	1,10	0,75	100,—	—	0,11	1,76	6,61	29,99	40,04	15,37	3,69	1,10	0,60	0,53	100,—
XXV. Bijzonder onderwijs (excl. openbaar en godsdienstonderwijs).		1889	—	0,32	3,21	7,58	21,89	32,58	21,91	7,50	2,22	1,56	1,23	100,—	0,02	0,53	2,78	4,35	16,80	40,76	23,19	8,43	1,81	0,83	0,47	100,—
		1899	—	0,02	0,10	0,33	14,72	42,65	26,52	9,76	2,56	1,72	1,62	100,—	—	0,20	0,69	1,52	15,59	44,19	24,64	8,23	2,31	1,50	1,12	100,—
		1909	—	—	0,04	0,32	11,30	45,30	30,01	8,54	2,52	1,07	0,90	100,—	0,02	0,16	0,54	1,04	14,86	46,19	24,98	7,65	2,21	1,31	1,04	100,—
XXVI. Verpleging of verzorging van armen, ouden, kraamvr., zieken, gebrek., inval., krankz..		1889	—	—	—	0,29	5,68	26,33	31,37	21,80	7,70	4,68	2,16	100,—	—	0,03	0,03	0,39	6,31	21,45	25,78	23,24	11,52	7,53	3,73	100,—
		1899	—	0,15	0,31	0,92	7,77	29,38	31,46	16,73	6,12	4,12	3,04	100,—	—	0,02	0,17	0,78	11,17	40,64	22,07	13,31	5,35	4,02	2,47	100,—
		1909	—	—	0,04	1,21	15,10	33,36	29,25	12,55	3,81	2,47	2,21	100,—	—	—	0,02	0,27	10,13	44,31	26,28	10,06	3,86	2,89	2,18	100,—
XXVII. Huiselijke diensten (huis- en stalbed. e. d.).		1889	0,19	0,63	2,54	4,40	11,26	32,01	26,50	13,48	4,44	2,98	1,58	100,—	0,16	1,74	6,25	11,20	31,50	30,67	10,40	4,86	1,59	1,03	0,54	100,—
		1899	0,03	0,97	1,93	3,13	10,15	31,19	27,48	14,22	5,59	3,02	2,28	100,—	0,13	2,12	6,99	11,29	31,84	29,88	10,30	4,39	1,49	0,91	0,65	100,—
		1909	0,03	0,59	2,06	2,59	9,33	26,58	31,29	14,95	5,73	3,73	3,12	100,—	0,02	1,45	7,09	11,91	32,03	28,85	11,64	4,33	1,28	0,85	0,55	100,—
XXVIII. Losse werklieden en andere niet in een bepaald beroep arbeidenden.		1889	0,06	0,39	0,97	2,39	9,69	28,49	31,84	15,40	5,36	3,46	1,92	100,—	—	0,38	2,24	3,55	12,89	21,31	25,42	18,50	6,36	5,98	3,37	100,—
		1899	0,01	0,20	0,88	2,25	11,38	30,61	30,33	14,38	5,09	2,84	2,02	100,—	—	—	1,30	—	11,69	16,88	31,17	25,98	6,50	1,30	5,20	100,—
		1909	0,01	0,15	1,05	2,85	14,01	32,30	26,36	13,51	4,17	3,34	2,25	100,—	—	—	—	7,31	7,31	12,20	24,40	24,40	14,63	7,31	2,44	100,—
XXIX. In dienst van den Staat (excl. post., telegr., telephonie, landsdr. e. a. nijverheidsbedrijven).		1889	—	0,01	1,24	4,59	21,01	36,02	23,65	8,52	2,47	1,51	0,97	100,—	—	—	—	—	8,62	41,38	26,44	14,94	3,45	2,30	2,87	100,—
		1899	—	0,12	1,46	3,75	16,35	36,60	27,67	9,62	2,41	1,13	0,88	100,—	—	—	—	0,39	11,67	24,12	33,85	21,01	4,67	3,11	1,17	100,—
		1909	—	0,01	1,12	4,29	17,13	35,08	27,90	10,36	2,50	1,05	0,56	100,—	—	—	—	0,48	13,77	42,75	27,54	10,63	3,62	0,97	0,24	100,—
XXX. In dienst van eene provincie.		1889	—	—	—	0,11	2,74	19,95	36,84	19,50	10,95	5,24	4,67	100,—	—	—	—	—	—	22,22	11,11	22,22	11,11	22,22	11,11	100,—
		1899	—	—	0,27	0,53	3,34	24,20	34,05	23,50	6,14	3,20	4,81	100,—	—	—	—	—	—	—	—	100,—	—	—	—	100,—
		1909	—	—	—	0,21	5,75	31,83	27,93	19,09	8,42	3,69	3,08	100,—	—	—	—	71,43	28,57	—	—	—	—	—	—	100,—
XXXI. In dienst van een gemeente (excl. gasfabr., dienst der openbare werken e. a. nijverh.bedr.).		1889	—	—	0,08	0,43	8,94	36,22	31,15	12,49	4,64	3,18	2,85	100,—	—	0,22	1,44	1,78	24,36	50,95	16,10	3,72	0,95	0,29	0,22	100,—
		1899	—	0,01	0,08	0,29	7,90	36,56	33,66	12,94	4,07	2,37	2,10	100,—	—	0,07	0,24	0,97	26,28	48,55	18,34	4,06	0,93	0,27	0,27	100,—
		1909	—	0,01	0,10	0,23	5,92	35,28	37,45	13,66	4,36	1,78	1,21	100,—	—	0,03	0,38	0,70	20,89	50,79	21,70	4,15	0,82	0,30	0,24	100,—
XXXII. In dienst van een waterschap.		1889	—	0,04	0,19	0,70	1,86	19,10	34,14	20,96	8,35	7,08	7,58	100,—	—	—	—	—	—	—	16,67	11,11	27,78	11,11	33,33	100,—
		1899	—	0,12	0,12	0,65	2,80	19,77	32,13	20,07	9,41	7,94	6,99	100,—	—	—	—	—	—	15,38	7,69	38,46	7,69	15,38	15,38	100,—
		1909	—	0,07	0,33	0,33	2,48	18,32	34,02	21,12	7,82	7,89	7,62	100,—	—	—	—	—	—	—	18,18	18,18	18,18	27,28	18,18	100,—
XXXIII. In dienst van een kerkgenootschap of kerkelijke gezindte.		1889	—	0,18	0,31	0,98	5,10	26,39	31,43	18,56	7,49	5,10	4,46	100,—	—	0,04	0,11	1,14	8,23	36,40	31,05	12,64	4,90	3,20	2,28	100,—
		1899	—	0,01	0,10	0,74	2,52	29,86	31,53	17,71	7,65	4,76	5,12	100,—	—	0,04	0,04	0,13	6,12	38,61	28,44	13,93	4,98	3,88	3,76	100,—
		1909	—	—	0,04	0,19	1,62	30,56	34,51	17,90	5,98	4,60	4,60	100,—	—	—	0,05	—	3,68	30,99	33,78	15,08	6,37	5,54	4,51	100,—
I—XXXIII. **Totaal in een beroep werkzamen.**		1889	0,08	1,46	3,32	4,75	12,83	29,13	25,76	12,44	4,49	3,13	2,33	100,—	0,16	1,90	5,24	8,70	24,01	28,11	15,17	8,68	3,47	2,47	2,08	100,—
		1899	0,08	1,65	3,87	5,03	13,51	29,98	24,80	11,53	4,29	2,75	2,43	100,—	0,12	2,20	5,91	8,91	25,01	28,35	14,28	7,81	3,13	2,18	2,11	100,—
		1909	0,01	1,13	3,86	5,13	13,59	30,82	25,66	11,25	3,66	2,70	2,19	100,—	0,02	1,68	6,10	9,02	24,33	28,40	16,15	7,58	2,77	2,10	1,85	100,—

[1]) *Pour la traduction française des classes de professions, voir pag. 171 suiv.*
[2]) Voor de beteekenis der letters A, B, C en D zie blz. 195.
Pour la signification des caractères A, B, C et D, voir pag. 195.

Worden in de eerste plaats de cijfers der groote groepen: nijverheid, landbouw, visscherij en jacht en handel en verkeer, in de verschillende positiën vergeleken, dan blijkt, dat de jongere leeftijdsklassen, bijv. de beneden 35 jarigen bij de bedrijfshoofden voor rekening van anderen, bij de beide geslachten bijna doorgaand beduidend relatief sterker zijn bezet dan bij de bedrijfshoofden voor eigen rekening en dat in de nijverheid en in den landbouw de leeftijdsbezetting in de klassen beneden 35 jaar bij de mannelijke personen onder B genoemd, grooter is dan bij die onder C. Het gevolg van de beide genoemde verschijnselen is, dat de hoogere leeftijdsklassen bij de personen in A het sterkst zijn bezet, dan volgen de personen in C en daarna die in B.

Bij de handelsbedrijven is het, ten gevolge van het daarin voorkomen van een groot aantal jeugdige winkelbedienden, juist tegenovergesteld, wat de personen onder B en C betreft.

Zijn bij de nijverheidsbedrijven, den landbouw en de visscherij en jacht de jeugdige leeftijdsklasse in de positie D relatief veel sterker bezet dan bij de overige positiën het geval is, bij de handelsbedrijven zijn het de personen in de positie C, die in de jeugdige leeftijdsklassen de sterkste bezetting hebben. Bij de personen in de positie D zijn, voor beide geslachten, de jeugdige leeftijdsklassen relatief het sterkst bezet bij de nijverheid, daarna bij den landbouw en het minst bij de handelsbedrijven.

Wat den arbeid van zeer jeugdige personen in de positie D betreft, blijkt uit onderstaand tabelletje, dat deze bij de mannen het meest bij de nijverheid wordt aangewend, dan volgen de visscherij en de jacht, daarna de landbouw, dan de handelsbedrijven en eindelijk de vrije beroepen met zeer lage cijfers.

Bij de vrouwen staat ook de nijverheid bovenaan, doch deze wordt hier eerst gevolgd door de handelsbedrijven, dan door den landbouw, terwijl — als de visscherij, waarin relatief weinig vrouwen in de positie D werkzaam zijn, buiten beschouwing wordt gelaten — ook hier, bij de vrije en overige beroepen de laagste cijfers worden aangetroffen. De cijfers zijn hier echter overal hooger dan bij de mannen en vooral bij de vrije en overige beroepen door het groot aantal jeugdige dienstmeisjes.

Procentsgewijze verhouding van het aantal personen beneden 16 jaar in de positie D, werkzaam in:

	Mannen.			Vrouwen.		
	1889	1899	1909	1889	1899	1909
de nijverheid *Industrie*	10.68	11.24	9.11	15.25	19.94	20.03
den landbouw *Agriculture*	5.87	7.63	7.63	10.39	11.70	10.68
de visscherij en jacht *Pêche et chasse*	9.92	10.47	9.25	4.16	5.27	10.25
handel en verkeer *Commerce et commun.*	4.71	6.05	5.54	12.40	9.86	18.54
de vrije en overige beroepen *Autres prof.*	1.80	1.81	2.40	7.37	8.14	7.26

De groote verschillen die er bestaan in de hoogte der percentages van mannen en vrouwen vindt hoofdzakelijk zijn grond in de omstandigheid, dat het aantal werkzame vrouwen in de hoogere leeftijdsklassen zoo gering is, omdat een groot deel der arbeidende vrouwen bij haar huwelijk in den beroepsloozen staat overgaat.

Was bij de mannen van 1889 op 1899 eene vermeerdering van het jeugdig element te constateeren, van 1899 op 1909 is bijna overal eene vermindering aan te wijzen, vermoedelijk in verband staande met de invoering van den leerplicht. Bij de vrouwen is van die vermindering niet zooveel te bespeuren, waar de nijverheid en vooral de handel hoogere cijfers dan in 1899 vertoonen. Toch is ook hier in totaal eene vermindering van 8.22 op 7.80 %.

In de nijverheidsbedrijven is de arbeid van jeugdige mannelijke personen in de positie D, de eigenlijke arbeiders dus, het grootst in de drukkersbedrijven. In 1889 bedroeg het percentage der beneden 16 jarigen daarbij ruim 20 %, waarnaast nog ± 12 % stonden van 16 en 17 jaar. De vertegenwoordiging dezer laatsten bleef bij de 3 beroepstellingen vrij constant, doch de jeugdigen verminderden in 1899 tot 19.11 % en in 1909 tot 16.71. Tegenover deze jeugdigen staan een betrekkelijk gering aantal ouderen van dagen.

Ook in de papier-industrie wordt veel van jeugdige arbeidskracht gebruik gemaakt, doch ook daar is de vermindering vrij belangrijk; van 18.66 % in 1889 ging het terug op 13.75 in 1909. Het afnemend aantal ouden van dagen is hier niet zoo gering als bij de drukkersbedrijven.

De kleeding- en de lederindustriën staan in opbouw der daarin arbeidende personen vrij gelijk en hebben beide ook een relatief groot, maar verminderend jeugdig element en een gemiddeld aantal bejaarden, waarin voor de lederindustrie een doorgaande vermindering is te constateeren.

Betrekkelijk hooge cijfers der beneden 16 jarigen doen nog zien de textiele nijverheid, de metaalindustrie, de houtbewerking en de bereiding van voedings- en genotmiddelen.

Uiterst gering is de arbeid van jeugdigen, althans bij de laatste twee beroepstellingen, in de diamantnijverheid. Bij de telling van 1889 was het jeugdig element sterk vertegenwoordigd, n.l. 16½ % beneden de 16 jaar en bijna 12 % van 16 en 17 jaar. Wat de zéér jeugdigen betreft, is dat cijfer op 1899 teruggegaan tot 1½ %, om in 1909 weder tot ruim 2 % te stijgen. De 12 % der 16 en 17 jarigen verminderden tot 6 % in 1899, met eveneens eene geringe stijging op 1909 tot 6¼ %. Zeer sterk vertegenwoordigd bij de beide laatste beroepstellingen is hier de middelbare leeftijd van 18—50 jaar, in 1899: 90 % en in 1909: 87½ %, zoodat ook voor de ouderen kleine percentages moeten overblijven. De groote teruggang der jeugdigen van 1889 op 1899 zal wel gelegen zijn in het leerlingstelsel.

Nog geringer dan in de diamantnijverheid wordt van jonge arbeidskrachten gebruik gemaakt in de fabricage van gas en electriciteit, resp. bij de drie beroepstellingen 0.75 %, 1.22 % en 0.44 % voor de beneden 16 jarigen en 0.69 %, 1.47 % en 0.80 % voor de 16 en 17 jarigen. Ook hier hooge cijfers voor den middelbaren leeftijd, resp. 78, 80½ en 83 %, maar ook nog hooge cijfers voor de 50—65 jarigen, resp. 18, 14 en 14 %; de afneming, die nog duidelijker zichtbaar is in de hoogste leeftijdsklassen, d. i. boven 65 jaar, resp. 2.88, 2,35 en 1.62½ % moet ook het gevolg zijn van de toeneming der fabricage van electriciteit, nieuwe bedrijven die meest met personen in de kracht van hun leven zullen beginnen.

De mijnindustrie en de veenderij schijnt ook van jeugdige arbeidskracht niet gediend, althans ook hier zijn de beneden 18 jarigen gering te noemen: 3.42, 4.36 en 3.80 % beneden 16 jarigen en 5.10, 5.36 en 5.61 % 16 en 17 jarigen. In 1889 en 1899 toen deze klasse nog bijna enkel veenderij betrof, vond men hier hooge percentages voor de ouderen, dat is voor de personen boven 50 jaar. De invloed van de mijnexploitatie in de laatste 10 jaren, waartoe wel het meest krachtige element zal worden aangewend, heeft het relatieve cijfer der ouderen in 1909 zeer doen afnemen.

Nog komen betrekkelijk hooge cijfers der ouderen voor in de chemische nijverheid, in de bouwbedrijven, in de textiele nijverheid en in den scheepsbouw, betrekkelijk lage cijfers worden nog aangetroffen in de machine-fabricage en in de fabricage van voedings- en genotmiddelen.

In de landbouwbedrijven is het jeugdig element in mindere mate vertegenwoordigd dan in de nijverheid. Werkten in de laatste bij de 3 beroepstellingen resp. 10.68, 11.24 en

9.02 % beneden 16 jaar en 8.23, 8.68 en 8.25 % van 16 en 17 jaar, in de eerste arbeidden slechts resp. 5.87, 7.63 en 7.63 % beneden 16 jaar en 6.36, 7.32 en 8.20 % van 16—17 jaar. Hier is echter het aantal ouderen beduidend grooter dan in de nijverheid, n.l. resp. 13.54 %, 11.72 % en 10.39 % van 50—65 jaar en resp. 4.15 %, 4.10 % en 4.07 % boven 65 jaar tegen in de nijverheid 10.10, 9.03 en 9.37 % van 50—65 jaar en 2.38, 1.92 en 2 % boven 65 jaar.

In de jacht en visscherij zijn de jeugdigen weder sterker vertegenwoordigd dan in den landbouw en ongeveer gelijk aan de nijverheid. Ook de percentages der ouderen komen vrijwel met die voor de nijverheidsbedrijven overeen.

De cijfers der handelsbedrijven hebben een eigenaardigen, moeilijk te verklaren loop. In 1889 een zeer klein aantal jeugdigen bij een betrekkelijk groot aantal ouderen van dagen, in 1899 een betrekkelijk groot aantal jongeren dat op 1909 weer sterk afneemt en een veel kleiner aantal ouderen bij de laatste twee tellingen. Vermoedelijk zijn in 1889 een groot aantal arbeiders in den handel in het verkeerswezen terecht gekomen, althans de toestand bij de jeugdigen is in dit laatste juist tegenovergesteld als bij den handel. Het aantal ouden van dagen is hier niet zoo groot als bij den handel.

Het crediet- en bankwezen en het verzekeringswezen kunnen hier, wat betreft de personen in de positie D, buiten beschouwing blijven, omdat de absolute aantallen klein zijn en de verhoudingen daardoor niet van toevalligheden vrij zijn.

De beschouwingen der overige klassen gelden het totaal der personen, omdat daarin niet naar de positie is onderscheiden.

In de vrije beroepen bepaalt het aantal jeugdige kantoorbedienden zoo goed als in zijn geheel het niet zeer groote percentage van het jonge element bij de 3 tellingen, resp. 4.18, 4.39 en 5.56 % beneden 16 jarigen. Van de 3233 personen beneden 16 jaar in 1909 behoorden 3151 tot het kantoorpersoneel en van de 4415 16 en 17 jarigen 4212. Belangrijk is hoe in de vrije beroepen het relatief aantal ouderen afneemt. Van 51—65 jaar was het percentage in 1889 12.62, hetwelk daalde in 1899 op 10.24 en in 1909 op 8.50. Nog sterker is de vermindering bij de alleroudsten. Was daarvoor het percentage in 1889 4.81, in 1899 bedroeg het 2.81 en in 1909 1.85. Tot de vrije beroepen behooren een groot aantal personen uit den zoogenaamden middenstand, aan wie het gemakkelijker valt dan aan de arbeiders in nijverheid, handel en verkeer, deel te nemen aan verzekering en wel aan de zoogenaamde gemengde levensverzekering, die het hun mogelijk maakt om spoediger dan vroeger in de klasse der beroepsloozen over te gaan.

De vermindering die het aantal jeugdigen bij het bijzonder onderwijs van 1889 op 1899 heeft ondergaan van 3.53 % op 0.12 % is hierin gelegen dat in 1889 alle kweekelingen nog werden gerekend een beroep uit te oefenen, terwijl zij in 1899 en in 1909 als beroepsloos zijn beschouwd. Ook hier vinden we een afneming van de ouden van dagen, misschien om dezelfde reden, die hierboven als mogelijke oorzaak bij de vrije beroepen werd verondersteld.

De verpleging telt uit den aard der zaak zoo goed als geen personen beneden 18 jaar. Hier komt echter een zeer groot relatief aantal bejaarden voor. Dit zal wel in hoofdzaak het gevolg zijn van het feit, dat onder het mannelijk personeel een betrekkelijk groot aantal bestuurders van instellingen voorkomt, waaronder vaak personen van hoogen leeftijd zijn. Een vermindering dier ouderen is echter duidelijk te bespeuren.

In de huiselijke diensten is ook slechts een klein aantal mannelijke personen beneden 18 jaar werkzaam en dat aantal neemt nog voortdurend af. Opmerkelijk is het, dat daarin een zoo betrekkelijk groot aantal ouden voorkomt, welk aantal in tegenstelling met de jeugdigen steeds vermeerdert.

Onder de losse werklieden, thans in klasse 28 gebracht, (vergelijk daarbij wat hier omtrent op blz. 179/180 is medegedeeld) treft men bij een betrekkelijk klein aantal jeugdigen een betrekkelijk groot aantal hoog bejaarden aan. Niet onmogelijk is het dat personen, die vroeger een bepaald beroep uitoefenden, wegens hoogen leeftijd in dat beroep niet genoeg meer kunnende presteeren, om daarin werk te vinden, zich nog bij dezen en genen voor het verrichten van allerlei losse werkzaamheden verhuren.

Bij de publiekrechtelijke lichamen, den Staat, de provinciën, de gemeenten en de waterschappen, wordt weinig van jonge personen gebruik gemaakt, maar vindt men met uitzondering van den Staat zeer hooge verhoudingscijfers voor de meer- en hoogbejaarden. Het hoogst zijn de cijfers voor de personen in dienst van een waterschap, bij de 3 tellingen resp. 29.31 %, 29.48 % en 28.94 % van 51—65 jaar en resp. 9.56, 9.88 en 9.36 % boven 65 jaar. Op de waterschappen volgen de provinciën met resp. 30.45, 29.64 en 27.51 % 50—65 jarigen en 9.91, 8.01 en 6.77 % boven 65 jarigen. Bij de gemeenten komen de cijfers met de gemiddelden voor alle een beroep uitoefenende personen vrijwel overeen, doch voor de personen in dienst van den Staat worden voor de hooge leeftijdsklassen zeer lage cijfers aangetroffen: resp. 10.99, 12.03 en 12.88 % 50—65 jarigen en slechts resp. 2.48, 2.01 en 1.59 % boven 65 jarigen. Overal valt echter eene afneming van het relatieve aantal hoogbejaarden te constateeren.

Ook in dienst van een kerkgenootschap zijn naast weinig jeugdigen een betrekkelijk groot aantal personen op hoogen leeftijd werkzaam, resp. 26.05, 25.36 en 23.88 % van 50—65 jarigen en resp. 9.56, 9.88 en 9.20 % boven 65 jarigen.

Omtrent de vrouwen zullen alleen die klassen besproken worden, waarin het aantal vrouwelijke arbeidsters groot genoeg is om bij eene verdeeling naar den leeftijd aan de cijfers eenige waarde te kunnen hechten. Voor alle een beroep uitoefenende vrouwen waren bij de 3 tellingen resp. 7.30, 8.23 en 7.80 % beneden 16 jarigen. Zooals reeds op blz. 220 is medegedeeld komen de hoogste cijfers in de nijverheid voor, dan volgt handel en verkeer, daarna den landbouw en ten slotte de visscherij.

Over het algemeen kan worden gezegd, dat in de nijverheidsbedrijven eene soms zeer sterke toeneming is waar te nemen van het relatief aantal jeugdigen onder de arbeidende vrouwen, terwijl daarentegen bij de hoogbejaarden ook bijna doorgaand eene afneming van het relatief aantal in het oog springt. De hoogste percentages van jeugdige vrouwen komen voor bij de papiernijverheid, bij de 3 tellingen resp. 24.71, 35.66 en 32.76 % beneden 16 jaar; dan volgt de chemische nijverheid met resp. 21.33, 25.83 en 33.09 en daarop de textiele nijverheid met resp. 21.36, 24.81 en 26.17 % beneden 16 jarigen.

Betrekkelijk lage cijfers komen voor in de kleedingindustrie, resp. 10.81, 16.67 en 16.14 %, doch daarin worden nog al hooge cijfers voor de meer bejaarden aangetroffen, n.l. resp. 11.30, 5.70 en 3.65 % 50—65 jarigen en 3.62, 2.12 en 1.34 % boven 65 jarigen, terwijl deze cijfers bij de nijverheid in totaal zijn 8.36, 4.35 en 2.99 % 50—65 jarigen en 2.62, 1.45 en 0.95 % boven 65 jarigen. Ook in de lederindustrie zijn de percentages der jeugdigen, vergeleken met die der totale nijverheidsbedrijven, niet hoog te noemen.

Naast zeer lage cijfers voor de meer bejaarden in de diamantnijverheid, geven de cijfers voor de jeugdige vrouwelijke personen eenzelfden loop te zien als bij de mannen het geval was, n.l. eene zeer sterke afneming van 29.88 % in 1889 op 13.94 % in 1899 en op 2.57 % in 1909 beneden 16 jarigen en resp. 16,94, 13.76 en 6.38 % personen van 16 en 17 jaar; de oorzaak zal wel dezelfde zijn als bij de mannen is aangegeven.

In de aardewerk-fabricage en in de fabricage van voedings- en genotmiddelen wijken de verhoudingscijfers der leeftijden niet ver af van die voor de nijverheid in totaal.

Ook bij de landbouwbedrijven valt hetzelfde waar te nemen als bij de nijverheid, eene toeneming van het relatieve aantal jeugdigen en eene afneming der meer bejaarde vrouwelijke arbeidsters. Voor de 3 tellingen waren de cijfers: 21.76 %, 23.69 % en 23.31 % beneden 18 jarigen, 6.93 %, 4.97 % en 3.66 % 50—65 jarigen en 1.86 %, 1.52 % en 1.06 % boven 65 jarigen.

Evenals bij de mannen moeten een aantal vrouwen die in 1899 en 1909 tot arbeidsters in den handel zijn gerekend, in 1889 tot een andere klasse, vermoedelijk tot de verkeersklasse, zijn gebracht, althans dezelfde loop is in de cijfers voor de vrouwen te constateeren als bij de mannen.

Bij de vrije beroepen doet de toeneming, ook van het vrouwelijke kantoorpersoneel, de percentages der jeugdigen stijgen. Beneden 18 jaar werden bij de drie tellingen geteld resp. 1.75 %, 3.66 % en 8.48 %. Bij de meer bejaarden is hier, vooral in de laatste tien jaren, een groote afneming zichtbaar; in 1889 16.41 %, in 1899 10.01 % en in 1909 4.79 % 50—65 jarigen en resp. 4.71 %, 4.52 % en 1.13 % boven 65 jarigen.

Wat omtrent het bijzonder onderwijs en de verpleging omtrent de mannelijke personen is medegedeeld, geldt eveneens voor de vrouwen.

Voor de vrouwelijke personen in huiselijke diensten werkzaam is in den opbouw naar den leeftijd, van volkstelling tot volkstelling weinig verschil.

De afneming der jeugdigen onder de vrouwelijke personen in dienst eener gemeente werkzaam is vermoedelijk weder gelegen in het feit, dat kweekelingen bij het onderwijs zich opgaven als beroepsloos.

§ 5. Vergelijking tusschen de uitkomsten der beroepstelling van 1899 en die van 1909, voor zooveel betreft de rangschikking der arbeidende personen naar de **bedrijven**, waarin zij werkzaam zijn.

In het 3de deel der uitkomsten der beroepstelling is voor de groepen van gemeenten, de provinciën en voor het Rijk in zijn geheel een bedrijfsgewijze rangschikking gemaakt, waarvan de cijfers aansluiten aan de uitkomsten der beroepstelling van 1899, althans voor het totaal der mannen en het totaal der vrouwen, omdat eene verdeeling naar den leeftijd en den burgerlijken staat voor de jongste beroepstelling daarbij niet is geschied.

Onderstaand wordt van die totaal-uitkomsten voor het Rijk een overzicht gegeven, waaraan de cijfers voor 1899 zijn toegevoegd.

Onder elk bedrijf of bedrijfsgroep zijn daarin dus niet alleen begrepen de personen die de eigenlijke industrie beoefenen, maar tevens alle andere personen die daarin werkzaam zijn, als machinisten, stokers, magazijn- en pakhuispersoneel, kantoorpersoneel enz. Dit houde men vooral in het oog bij de beoordeeling der in de grafiek tegenover blz. 177 gemaakte twee indeelingen der bevolking.

BEROEPSKLASSEN EN BEROEPEN. *Classes de professions et professions.* [2]	AANTAL IN DE BEROEPEN WERKZAMEN. *Nombre de personnes actives.* Absoluut. *Absolut.*		In ‰ van het totaal. *En ‰ du total.*		Aant. arb. C en D p. bedrijfshoofd [1] *Nomb. d'ouvr. C et D p. patr.* [1]	
	1899	1909	1899	1909	1899	1909
Klasse I. Steen, aardewerk, glas	25 145	31 365	130,6	138,7	22,3	28,1
a. Graven van zand, kiezel, klei	254	412	1,3	1,8	2,6	8,4
b. Fabr. van cement, gips, kalk, tras	586	814	3,0	3,6	9,5	11,9
c. „ „ steen, pannen, grof aardewerk	16,174	18 412	84,0	81,4	19,1	20,9
w. o. fabricage van steen	13 379	14 700	69,5	65,0	23,0	20,7
„ „ pannen en tegels	1 942	2 070	10,1	9,2	11,5	14,6
„ „ grof aardewerk	496	398	2,6	1,8	9,3	10,7
d. Fabr. van fijn aardewerk	4 357	5 232	22,6	23,1	87,9	94,1
e. „ „ glas en spiegels	3 774	6 495	19,6	28,7	36,7	84,5
Klasse II. Diamantnijverheid	9 951	10 183	51,7	45,0	12,3	11,0
Diamantslijpers	7 352	8 653	38,2	38,3	17,8	24,2
Diamantklovers	429	660	2,2	2,9	2,3	5,8
Diamantsnijders	1 770	736	9,2	3,3	10,6	20,6
Klasse III. Drukkersbedrijven	13 896	20 443	72,3	90,4	9,2	10,1
a. Boekdrukkerij	11 177	16 781	58,1	74,2	14,1	15,1
b. Steendrukkerij	1 645	2 367	8,6	10,5	8,9	15,2
c. Photografie	1 074	1 295	5,6	5,7	1,3	1,0
Klasse IV. Bouwbedrijven, enz.	144 900	170 187	752,9	752,5	3,3	3,7
a. Eigenl. bouwwerken	92 680	105 178	481,5	465,0	3,0	3,3
w. o. Technici met personeel	2 185	2 214	11,4	9,8	1,9	0,7
Aannemers „ „	1 072	9 015	5,6	3,99	0,1	5,1
Fundeering- en heiwerkers	455	724	2,4	3,2	27,4	25,8
Metselaars en opperlieden	27 365	28 011	142,2	123.9	4,4	4,7
Steenhouwers	2 387	2 598	12,4	11,5	7,0	6,6
Timmerlieden	52 612	56 417	273,4	249,4	2.9	3,1
Loodgieters, aanl. v. gasl. enz.	3 868	5 096	20,1	22,5	3,4	2,8
Dakdekkers	2 272	1 896	11,8	8,4	0,6	0,6
Molenmakers	239	317	1,2	1,4	1,2	2,2
b. Afwerken van huizen	33 779	39 020	175,5	172,5	2,7	2,7
Pleisterwerk	4 612	5 238	24,0	23,2	3,8	3,8
Schilderwerk	23 593	27 434	122,6	121,3	2,5	2,6
Behangerij	5 574	6 348	29,0	28,1	2,8	2,4
c. Openbare werken	13 489	19 298	70,1	85,3	21,9	27,0
Technici en hun personeel	558	122	2,9	0,5	21,9	5,1
Aannemers en hun personeel	8 516	12 676	44,2	56,0	25,2	28,9
Dijk- en kribwerkers	473	888	2,5	3,9	21,5	62,4
Straatmakers en wegwerkers	2 336	3 976	12,1	17,6	11,8	26,0
Baggerwerken	1 137	1 342	5,9	5,9	58,8	19,3
d. Reiniging	4 952	6 691	25,7	29,6	8,6	11,7
Glazenwasschers	532	973	2,8	4,3	2,2	2,8
Schoorsteenvegers	519	490	2,7	2,2	1,0	1,4
Openbare reiniging	3 866	5 185	20,1	22,9	119,8	107,0
Klasse V. Chemische nijverheid	10 212	15 161	53,0	67,0	6,4	7,3
a. Eigenlijke chemische nijverheid	3 626	5 912	18,8	26,1	3,1	3,6
Apothekers en hun personeel	2 458	3 032	12,8	13,4	2,6	3,5
Drogisten	352	943	1,8	4,2	1,5	1,0

[1]) Voor de beteekenis der letters C en D zie blz. 195.
Pour la signification des caractères C et D voir pag. 195.
[2]) *Pour la traduction française des professions voir pag. 171 suiv.*

BEROEPSKLASSEN EN BEROEPEN. *Classes de professions et professions.* [2]	AANTAL IN DE BEROEPEN WERKZAMEN. *Nombre de personnes actives.* Absoluut. *Absolut.* 1899	1909	In ‰ van het totaal. *En ‰ du total.* 1899	1909	Aant. arb. C en D p. bedrijfshoofd [1]) *Nomb. d'ouvr. C et D p. patr.* [1]) 1899	1909
b. Fabr. van kaarsen, olie, enz.	4 827	5 853	25,1	25,9	11,3	13,8
Fabr. van kaarsen	1 305	1 208	6,9	5,3	21,9	22,2
„ „ olie	2 461	3 090	12,8	13,7	11,7	17,3
„ „ zeep	791	958	4,1	4,2	8,0	9,9
c. Fabr. van ontplofb. stoffen	661	793	3,4	3,5	30,4	30,7
Fabr. van lucifers	475	593	2,5	2,6	117,8	73,1
d. Fabr. van verfstoffen, lijm, enz.	1 098	2 603	5,7	11,5	13,1	21,4
Fabr. van verfstoffen	498	569	2,6	2,5	15,1	9,5
„ „ kunstmest	347	953	1,8	4,2	25,7	44,4
KLASSE VI. Hout-, stroo-, kurkbewerking, snij-, draai- en vlechtwerk	38 820	47 831	201,7	211,5	2,3	3,2
a. Houtbewerking	29 907	37 767	155,4	167,0	2,5	3,4
Houtwaren	376	2 009	2,0	8,9	3,3	9,5
Beeldhouwerij	572	181	3,0	0,8	2,5	1.5
Houtdraaierij	1 183	881	6,1	3,9	2,3	1,6
Lijstenfabricage	534	834	2,8	3,7	4,7	4,3
Meubelfabricage en witwerkers	8 508	12 148	44,2	53,7	5,0	3,7
Stoelenfabricage	995	835	5,2	3,7	2,2	2,4
Klompenfabricage	6 418	7 364	33,3	32,6	1,0	1,4
Kistenmakerij	838	1 458	4,3	6,4	13,4	19,0
Kuiperij	4 343	4 027	22,6	17,8	2,0	2,7
Hoepelmakerij	1 187	2 297	6,2	10,2	4,6	8,8
Houtzagerij	2 916	5 211	15,2	23,0	8,8	18,2
b. Kurk-, stroo-, borstel- en vlechtwerk	8 548	9 522	44,4	42,1	1,8	2,5
Bezem- en boendermakerij	596	396	3,1	1,8	0,7	0,9
Borstelmakerij	1 531	1 444	8,0	6,4	3,0	4,0
Fabr. van manden	3 728	4 109	19,4	18,2	1,9	2,3
„ „ matten, ook riet,	981	1 201	5,1	5,3	1,9	3,8
Stoelenmatters	611	770	3,2	3,4	0,2	0,3
c. Ander snij- en draaiwerk	365	542	1,9	2,4	6,8	10,5
KLASSE VII. Kleeding en reiniging	91 567	108 320	475,8	478,9	0,9	1,3
a. Kleeding	69 328	78 805	360,2	348,4	0,8	1,2
Kleermakers en costumiers	45 975	56 063	238,9	247,9	0,8	1,1
Naaisters	15 828	14 522	82,2	64,2	0,6	3,0
Fabr. van corsetten	283	419	1,5	1,9	8,8	14,0
„ „ hoeden en petten	6 169	6 271	32,1	27,7	0,9	2,1
„ „ mutsen	429	328	2,2	1,5	0,3	0,2
„ „ parapluies	389	415	2,0	1,8	2,0	2,4
b. Fabr. van bedden, dekens en matrassen	663	912	3,4	4,0	5,8	6,7
c. Reiniging	21 576	28 603	112,1	126,5	1,2	1,6
Barbiers en kappers	5 380	7 888	28,0	34,9	0,8	0,9
Chemische wasscherij	1 017	1 632	5,3	7,2	4,0	6,5
Wasch- en strijkinrichtingen	13 351	18 112	69,4	80,1	1,3	2,0
Mangellieden	517	269	2,7	1,2	0,1	0,2
KLASSE VIII. Kunstnijverheid	1 684	2 523	8,7	11,2	2,4	3,2
a. Beeldhouwers	323	467	1,7	2,1	2,3	2,6

[1]) Voor de beteekenis der letters C en D zie blz. 195.
Pour la signification des caractères C et D voir pag. 195.
[2]) *Pour la traduction française des professions voir pag. 171 suiv.*

BEROEPSKLASSEN EN BEROEPEN. *Classes de professions et professions.* [2]	AANTAL IN DE BEROEPEN WERKZAMEN. *Nombre de personnes actives.* Absoluut. *Absolut.* 1899	1909	In ‰ van het totaal. *En ‰ du total.* 1899	1909	Aant. arb. C en D p. bedrijfshoofd [1]) *Nomb. d'ouvr. C et D p. patr.* [1]) 1899	1909
b. Schilder- en schrijfwerk	616	939	3,2	4,2	2,3	4,0
c. Graveer- en ornamentwerk	136	175	0,7	0,8	0,9	1,8
d. Naaldwerk	469	743	2,4	3,3	3,1	4,3
e. Overige kunstnijverheid	140	199	0,7	0,9	2,2	1,7
KLASSE IX. Lederfabr., wasdoek en caoutchouc	39 826	37 135	206,9	164,2	1,3	1,3
a. Fabr. van leder	2 934	2 838	15,2	12,5	3,1	3,7
b. „ „ lederen voorwerpen	36 704	33,971	190,7	150,2	1.2	1.2
Schoenmakerij	34 565	31 870	179,6	140,9	1,2	1,1
Zadelmakerij	2 027	2 097	10,5	9,3	1,5	1,5
c. Fabr. v. wasd., caoutchouc en dito waren	188	326	1,0	1,4	12,4	18,2
KLASSE X. Oer, steenkolen, turf	16 255	23 102	84,5	102,1	13,4	20,9
a. Oergraverij	62	40	0,3	0,2	1,6	3,4
b. Steenkolen en briketten	2 484	7 925	12,9	35,0	129,7	292,5
Steenkolen	2 228	7 795	11,6	34,5	370,3	432,1
c. Turf	13 709	15 137	71,2	66,9	11,6	13,8
Veenderij	13 377	14 775	69,6	65,3	11,4	13,6
Fabr. van turfstrooisel	332	362	1,7	1,6	35,9	39,2
KLASSE XI. Bewerking van metalen	40 324	42 696	209,5	188,8	3,2	3,5
a. Edele metalen en munten	2 752	3 269	14,3	14,5	2,9	3,3
b. Niet edele metalen	37 572	39 427	195,2	174,3	3,3	3,4
Fabr. van capsulen	417	553	2,2	2,4	138,0	78,0
Blikslagerij	1 832	1 855	9,5	8,2	3,8	3,9
Fabr. van ijzer en ijzerdraad	635	909	3,3	4,0	8,9	89,9
„ „ metaalwaren, draaien en slijp.	4 972	5 894	25,8	26,1	2,3	3,6
„ „ zinkwaren	487	714	2,5	3,2	12,5	20,6
IJzer- en hagelgieterij	2 624	4 601	13,6	20,3	56,0	77,0
IJzersmederij, fabr. van kachels en brandkasten	24 432	21 668	126,9	95,8	2,7	2,2
Kopergieterij	403	926	2,1	4,1	10,2	5,3
Letter- en loodgieterij, loodpletterij	537	498	2,8	2,2	6,5	12,5
Tingieters	88	89	0,5	0,4	3,6	5,8
KLASSE XII. Stoom- en andere werktuigen, instrumenten, oorlogsmateriaal	19 952	33 760	103,7	149,3	5,9	7,1
a. Stoom- en andere werktuigen	10 907	17 095	56,7	75,6	35,1	31,3
w. o. Stoom- en andere werktuigen	10 647	16 252	55,3	71,9	39,0	37,7
b. Fabr. van electrische toestellen	1 293	4 920	6,7	21,8	15,6	17,6
Electrische gloeilampen	268	2 405	1,4	10,6	88,3	266,2
c. Fabr. van rijwielen en automobielen	1 258	4 273	6,5	18,9	6,8	4,4
d. „ „ instrumenten	5 010	6 264	26,0	27,7	1,1	1,5
Fabr. van muziekinstrumenten	669	816	3,5	3,6	3,6	4,1
„ „ klokken en horloges	2 519	2 567	13,1	11,3	0,6	0,6
„ „ andere instrum. incl. lampen en gasornamenten	1 822	2 881	9,5	12,7	1,9	2,6
e. „ „ oorlogsmateriaal en wapens	1 484	1 208	7,7	5,3	45,4	43,7
Fabr. van wapens	446	806	2,3	3,6	62,7	32,6
KLASSE XIII. Scheepsb. en fabr. v. wagens en rijt.	22 737	30 311	118,1	134,0	5,6	7,7

[1]) Voor de beteekenis der letters C en D zie blz. 195.
Pour la signification des caractères C et D voir pag. 195.
[2]) *Pour la traduction française des professions voir pag. 171 suiv.*

BEROEPSKLASSEN EN BEROEPEN. *Classes de professions et professions.* [2]	AANTAL IN DE BEROEPEN WERKZAMEN. *Nombre de personnes actives.* Absoluut. *Absolut.* 1899	1909	In ⁰/₀₀₀ van het totaal. *En ⁰/₀₀₀ du total.* 1899	1909	Aant. arb. C en D p. bedrijfshoofd [1] *Nomb. d'ouvr. C et D p. patr.* [1] 1899	1909
a. Scheepsbouw	17 036	23 793	88,5	105,2	12,4	18,0
Scheepsb. incl. blok- en mastenmakerij	16 031	22 911	83,3	101,3	15,0	21,6
Zeilmakerij	1 005	882	5,2	3,9	2,8	2,7
b. Fabr. van rijtuigen en wagens	5 701	6 518	29,6	28,8	1,6	1,9
KLASSE XIV. Fabr. van papier en papierbewerk.	6 992	10 433	36,3	46,1	9,1	12,2
a. Fabr. van papier en carton	3 233	5 525	16,8	24,4	39,4	49,2
b. Papierbewerking	3 759	4 908	19,5	21,7	5,1	6,2
Boekbinderij	2 706	3 279	14,1	14,5	4,7	5,3
Overige papierbewerking	1 053	1 629	5,5	7,2	6,3	9,2
KLASSE XV. Textiele nijverheid	49 486	61 011	257,1	269,8	15,9	26,8
a. Gereedmaken van vezelstoffen v. spinnerij	1 643	2 132	8,5	9,4	18,6	9,6
Vlasindustrie	1 530	1 823	7,9	8,1	20,3	9,0
b. Spinnerij	7 617	8 808	39,6	38,9	43,8	107,7
Fabr. van sajet	1 114	1 529	5,8	6,8	37,4	44,0
„ „ garen (uitgez. wol)	5 216	6 569	27,1	29,0	70,5	181,5
c. Weven en breien	32 338	41 143	168,0	181,9	14,8	27,7
Fabr. van wol en wollen dekens	4 874	7 641	25,3	33,8	15,5	21,1
„ „ tricot (breierij)	2 434	2 715	12,6	12,0	5,7	8,9
Fabr. van linnen en zeildoek	3 753	3 127	19,5	13,8	4,8	10,0
„ „ jute	920	892	4,8	3,9	35,8	891,0
„ „ tapijten	1 566	1 644	8,1	7,3	20,2	23,5
„ „ katoen en bont	18 719	22 782	97,3	100,7	33,8	76,0
d. Appreteeren, verven en drukken	4 232	4 633	22,0	20,5	28,0	48,8
Katoendrukken	1 063	1 331	5,5	5,9	150,9	120,0
Bleeken, appreteeren en sterken	1 868	1 535	9,7	6,8	123,5	68,8
Katoen- en roodververij	1 028	1 310	5,3	5,8	10,2	35,4
e. Fabr. van koord, band, franje, enz.	1 157	1 149	6,0	5,1	10,3	12,4
f. Fabr. van touw en vischnetten	2 499	3 146	13,0	13,9	5,5	9,6
Touwslagerij	2 116	1 804	11,0	8,0	5,0	5,5
Vischnetten-fabr.	383	1 342	2,0	5,9	11,4	69,6
KLASSE XVI. Fabr. van gas en electriciteit	4 485	9 518	23,2	42,1	35,1	47,8
a. Fabr. van gas	4 226	8 197	21,9	36,2	38,1	47,5
b. „ „ electriciteit	259	1 321	1,3	5,8	15,2	49,8
KLASSE XVII. Fabr. van voedings- en genotm.	114 342	136 158	594,1	602,0	2,9	3,4
a. Grutterijen, meelmolens, fabr. van meel	7 575	8 603	39,4	38,0	2,2	2,5
Pellerijen	606	845	3,1	3,7	8,0	26,3
Fabr. van meel, molenaars	6 362	7 099	33,1	31,4	2,0	2,1
Grutterijen	607	659	3,2	2,9	2,7	3,8
b. Bakkerijen	37 177	42 499	193,2	187,9	1,8	2,0
Fabr. van brood	31 399	33 909	163,1	149,9	1,7	1,7
„ „ koek	4 154	6 003	21,6	26,5	2,7	3,4
„ „ suikerwerken	990	1 472	5,1	6,5	5,3	6,6
c. Suikerfabricage	3 678	3 831	19,1	16,9	44,4	55,3
Fabr. van beetwortelsuiker	2 233	2 080	11,6	9,2	33,9	40,6
Suikerraffinaderijen	1 445	1 751	7,5	7,7	84,0	96,3
d. Fabr. van aardappelmeel, stroop, stijfsel	1 472	1 997	7,6	8,8	21,3	20,9

[1]) Voor de beteekenis der letters C en D zie blz. 195.
Pour la signification des caractères C et D voir pag. 195.
[2]) *Pour la traduction française des professions voir pag. 171 suiv.*

BEROEPSKLASSEN EN BEROEPEN. *Classes de professions et professions.* [2]	AANTAL IN DE BEROEPEN WERKZAMEN. *Nombre de personnes actives.* Absoluut. *Absolut.* 1899	1909	In ⁰/₀₀₀ van het totaal. *En ⁰/₀₀₀ du total.* 1899	1909	Aant. arb. C en D p. bedrijfshoofd [1] *Nomb. d'ouvr. C et D p. patr.* [1] 1899	1909
Fabr. van aardappelmeel	898	1 254	4,7	5,5	36,4	28,9
„ „ stijfsel	423	435	2,2	1,9	27,2	38,5
e. Fabr. van cacao en chocolade	2 253	3 940	11,7	17,4	29,4	45,9
Fabr. van cacao	1 323	2 122	6,9	9,4	39,1	48,3
„ „ chocolade	930	1 818	4,8	8,0	21,7	43,3
f. Bewerking van koffie, enz.	939	938	4,9	4,1	9,4	7,8
g. Fabr. van verduurzaamde levensmiddelen	866	1 294	4,5	5,7	7,7	11,0
h. Vleeschbewerking	20 119	22 535	104,5	99,6	1,3	1,4
Vleeschhouwers (incl. paardensl.)	19 380	20 913	100,7	92,5	1,3	1,3
Poeliers	517	673	2,7	3,0	0,7	1,4
i. Vischbewerking	292	632	1,5	2,8	4,3	5,3
k. Fabr. van zuivelproducten	5 478	8 214	28,5	36,3	4,9	9,5
Fabr. van boter en kaas	4 741	6 273	24,7	27,7	4,5	7,7
Melkinrichtingen	707	1 923	3,7	8,5	31,1	39,9
l. Margarine-boterfabricage	1 760	2 342	9,1	10,4	32,2	49,9
m. Fabr. van mineraalwater, enz.	460	509	2,4	2,3	1,7	2,1
n. Fabr. van alcohol en likeuren	3 488	3 688	18,1	16,3	10,3	14,1
o. Fabr. van bier, azijn en ijs	3 814	4 242	19,8	18,8	5,6	6,6
Fabr. van bier	3 561	3 924	18,5	17,3	6,0	6,9
p. Drinkwaterleiding-exploitatie	841	1 465	4,4	6,5	34,0	55,3
q. Tabaksbewerking	23 684	28 789	123,1	127,3	9,5	10,4
Bewerking van tabak	2 164	2 757	11,2	12,2	10,2	12,1
Fabr. van sigaren	21 503	24 826	111,7	109,8	9,5	9,7
r. Zoutbewerking	436	469	2,3	2,1	7,7	10,4
s. Fabr. van veevoeder	10	171	0,1	0,8	2,3	9,1
KLASSE XVIII. Landbouwbedrijven	570 278	618 121	2963,0	2733,0	2,1	1,6
a. Landbouw	497 800	507 574	2586,4	2244,2	2,2	1,6
b. Veeteelt	36 888	62 767	191,7	277,5	1,4	1,5
c. Tuinbouw, enz.	30 944	39 956	160,8	176,7	1,5	2,0
Tuinbouw	21 438	23 619	111,4	104,4	1,3	1,5
Bloemisterij	6 771	12 245	35,2	54,1	1,8	3,4
Bloembollencultuur	2 641	3 677	13,7	16,3	2,9	2,2
d. Houtteelt en boschbouw	4 646	7 824	24,1	34,6	3,4	4,5
KLASSE XIX. Visscherij en jacht	22 496	23 972	116,9	106,0	2,0	2,4
a. Zee- en haringvisscherij	15 718	16 854	81,7	74,5	3,5	4,5
Oestercultuur	731	649	3,8	2,9	6,5	6,5
b. Zoetwatervisscherij	5 924	5 906	30,8	26,1	0,6	0,6
c. Jacht	854	1 212	4,4	5,4	1,5	3,3
KLASSE XX. Warenhandel	186 110	224 532	967,0	992,8	0,7	0,8
a. Handel in grondstoffen	12 773	17 122	66,4	75,7	1,5	1,7
Kooplieden, Winkeliers, Depôthouders	12 279	16 052	63,8	71,0	1,5	1,6
Makel., Comm., Agenten, Reizigers	494	1 070	2,6	4,7	2,6	2,4
b. Handel in voorwerpen van kleeding	31 034	37 020	161,2	163,7	0,9	1,3
Kooplieden, enz.	29 249	34 603	152,0	153,0	0,8	1,2
Makelaars, enz.	1 785	2 417	9,3	10,7	11,8	7,7
c. Handel in voorwerpen van voeding	94 154	106 042	489,2	468,9	0,5	0,6

[1]) Voor de beteekenis der letters C en D zie blz. 195.
Pour la signification des caractères C et D voir pag. 195.
[2]) *Pour la traduction française des professions voir pag. 171 suiv.*

BEROEPSKLASSEN EN BEROEPEN. *Classes de professions et professions.* [2]	AANTAL IN DE BEROEPEN WERKZAMEN. *Nombre de personnes actives.* Absoluut. *Absolut.* 1899	1909	In ‰ van het totaal. *En ‰ du total.* 1899	1909	Aant. arb. C en D p. bedrijfshoofd [1] *Nomb. d'ouvr. C et D p. patr.* [1] 1899	1909
Kooplieden, enz.	90 866	100 936	472,1	446,3	0,5	0,5
Makelaars, enz.	3 288	5 106	17,1	22,6	4,7	4,4
d. Handel in voorwerpen van woning	16 835	21 343	87,5	94,4	0,7	1,2
Kooplieden, enz.	16 274	20 384	84,6	90,1	0,7	1,1
Makelaars, enz.	561	959	2,9	4,2	3,2	2,7
e. Boek-, papierhandel, Uitgevers	6 230	8 139	32,4	36,0	2,0	2,1
Kooplieden, enz.	5 430	7 441	28,2	32,9	1,7	1,9
Makelaars, enz.	800	698	4,2	3,1	19,0	17,9
f. Handel in luxe artikelen	8 384	10 669	43,6	47,2	0,5	0,7
Kooplieden, enz.	8 119	10 174	42,2	45,0	0,5	0,6
Makelaars, enz.	265	495	1,4	2,2	3,3	5,7
g. Handel in levend vee en gevogelte	6 504	7 556	33,8	33,4	0,2	0,2
Kooplieden, enz.	6 404	7 298	33,3	32,3	0,2	0,2
Makelaars, enz.	100	258	0,5	1,1	1,6	2,9
h. Handel in andere waren	10 196	16 641	53,0	73,6	0,7	1,2
Kooplieden, enz.	9 094	13 856	47,3	61,3	0,6	1,0
Makelaars, enz.	1 102	2 785	5,7	12,3	3,0	2,0
KLASSE XXI. Verkeerswezen	136 079	199 382	707,0	881,6	2,2	2,8
a. Spoor- en tramwezen	26 049	40 649	135,3	179,7	333,0	624,4
b. Andere vervoermiddelen te land	10 751	10 903	55,9	48,2	3,7	2,8
Tolpersoneel	491	261	2,6	1,2	1,5	0,6
Omnibus, tram, diligence	1 793	380	9,3	1,7	45,0	12,6
Stalhouders, huurkoetsiers	5 844	6 111	30,4	27,0	5,0	5,2
Karrenverhuurders	349	212	1,8	0,9	0,9	0,4
Voerlieden	2 270	3 759	11,8	16,6	1,6	1,5
c. Zeevaart	12 819	32 951	66,6	145,7	32,1	44,8
Leidend personeel aan wal	675	809	3,5	3,6	10,4	12,9
Personeel ter zee	8 042	12 477	41,8	55,2	40,0	17,3
Bootwerkers, pers. voor lading en lossing	3 904	19 570	20,3	86,5	40,1	267,1
d. Binnenvaart	37 712	42 156	195,9	186,4	1,4	1,3
e. Posterijen en telegrafie	9 162	15 318	47,6	67,7	7,4	10,2
f. Expeditie	12 067	21 029	62,7	93,0	2,4	3,9
g. Hotel- en koffiehuiswezen	24 821	32 056	129,0	141,7	0,3	0,3
Hotelwezen	4 128	4 437	21,4	19,6	0,7	0,8
Bier-, koffieh., caféhouders, herbergiers	18 170	19 718	94,4	87,2	0,3	0,4
Pensionh., kamerverh., commensalenh.	1 653	6 791	8,6	30,0	0,0[1]	0,0[1]
h. Marktwezen	375	580	1,9	2,6	8,6	6,9
i. Begrafeniswezen	884	846	4,6	3,7	1,2	3,1
k. Andere bedrijven	1 375	2 894	7,1	12,8	3,2	7,8
Veembedrijf	710	1 588	3,7	7,0	19,3	43,1
KLASSE XXII. Bankwezen	5 893	10 005	30,6	44,2	3,0	4,1
KLASSE XXIII. Verzekeringswezen	4 143	8 091	21,5	35,8	6,5	7,5
a. Levens- en ongelukkenverzekering	2 034	5 146	10,6	22,8	12,4	13,2
b. Zieken- en begrafenisfondsen	396	442	2,1	2,0	17,9	18,2
c. Brandverzekering	1 037	1 145	5,4	5,1	4,2	4,4
d. Andere verzekering	676	1 358	3,5	6,0	2,8	2,9

1) Voor de beteekenis der letters C en D zie blz. 195.
Pour la signification des caractères C et D voir pag. 195.
2) *Pour la traduction française des professions voir pag. 171 suiv.*

BEROEPSKLASSEN EN BEROEPEN. *Classes de professions et professions.* [1]	AANTAL IN DE BEROEPEN WERKZAMEN. *Nombre de personnes actives.* Absoluut. *Absolut.* 1899	1909	In ‰ van het totaal. *En ‰ du total.* 1899	1909
KLASSE XXIV. Vrije beroepen	13 110	18 147	68,1	80,2
Genees-, heel- en verloskundigen	2 320	3 895	12,1	17,2
KLASSE XXV. Onderwijs (excl. openbaar)	14 428	24 238	75,0	107,2
KLASSE XXVI. Verpleging en verzorging	11 996	21 313	62,3	94,2
KLASSE XXVII. Huiselijke diensten	197 511	214 096	1026,2	946,6
KLASSE XXVIII. Losse werklieden	33 296	22 475	173,0	99,4
KLASSE XXIX. In dienst van den Staat	34 246	37 414	178,0	165,4
Algemeen bestuur	1 215	2 101	6,3	9,3
Rechts- en gevangeniswezen	1 729	2 057	9,0	9,1
Politiewezen	835	960	4,3	4,2
Onderwijs	1 391	1 484	7,2	6,6
Krijgswezen	19 622	20,002	102,0	88,4
Financiewezen	5 108	6 411	26,5	28,3
Waterstaat	1 221	682	6,3	3,0
Loods-, haven- en bakenwezen	1 188	1 221	6,2	5,4
KLASSE XXX. In dienst van eene provincie	750	497	3,9	2,2
KLASSE XXXI. In dienst van eene gemeente	28 963	36 763	151,5	162,5
Secretariën	3 625	4 485	18,8	19,8
Politie	5 680	7 240	29,5	32,0
Onderwijs	17 511	22 249	91,0	98,4
KLASSE XXXII. In dienst van een waterschap	3 315	2 115	17,0	9,4
KLASSE XXXIII. In dienst van een kerkgenootsch.	9 597	10 291	49,9	45,5
Bedienaren van den godsdienst	4 819	5 569	25,0	24,6
Godsdienstonderwijzers	500	567	2,6	2,5
Overig personeel	4 278	4 155	22,2	18,4

Worden de cijfers tot groote groepen vereenigd, dan krijgt men het volgende overzicht: [2]

BEROEPSGROEPEN. *Groupes de professions.*	Totaal aantal werkzamen. *Nombre de personnes actives.* 1899	1909	Werkzamen per 100 personen die een beroep uitoefenen. *En % du total.* 1899	1909
Nijverheid *Industrie*	650 574	790 137	33.8	34.9
Landbouw *Agriculture*	570 278	618 121	29.7	27.3
Handel en verkeer *Commerce et commun.*	332 324	442 010	17.3	19.6
Jacht en visscherij *Pêche et chasse*	22 496	23 972	1.7	1.1
Overige beroepen *Autres professions*	347 962	386 995	17.5	17.1
Totaal	1 923 634	2 261 635	100.—	100.—

Aangezien de verhoudingen, die er bestaan tusschen de cijfers van 1899 en 1909 op deze wijze gerangschikt en die op blz. 174 vlgg. medegedeeld, van het totaal aantal in de beroepen werkzamen, bijna overal weinig verschillen, is, hetgeen aldaar is medegedeeld ten opzichte van de toe- of afneming dier totalen van 1899 op 1909, ook van toepassing op het hiervoor gegeven overzicht en wordt dus te dien opzichte daarnaar verwezen.

Omtrent de verspreiding der bedrijven over de verschillende provinciën en groepen van gemeenten ontsteken de volgende beide overzichten voor de twee laatste beroepstellingen licht.

Het eerste stel verhoudingscijfers geeft aan, hoe de personen van elke beroepsklasse zijn verdeeld over de verschillende provinciën en groepen van gemeenten, terwijl het 2e stel verhoudingscijfers aanwijst, hoe in elke provincie, respectievelijk in elke groep van gemeenten, de personen over de verschillende beroepsklassen zijn verdeeld.

1) *Pour la traduction française des professions voir pag. 171 suiv.*
2) *Vergelijk hierbij blz. 224 onderaan en de grafiek tegenover blz. 177.*

VERDEELING DER BEVOLKING IN IEDERE BEROEPSKLASSE OVER DE VERSCHILLENDE PROVINCIËN EN GROEPEN VAN GEMEENTEN. (Absolute cijfers).

Répartition des personnes actives des provinces et des groupes de communes dans les différentes classes de professions. (Chiffres absolus).

BEROEPSKLASSEN. *Classes de professions* [1])	Jaren. *Années.*	Noordbrabant.	Gelderland.	Zuidholland.	Noordholland.	Zeeland.	Utrecht.	Friesland.	Overijssel.	Groningen.	Drenthe.	Limburg.	Het Rijk.	GEMEENTEN MET: *Communes de:* 500 en minder inw.	501—1 000 inw.	1 001—2 000 inw.	2 001—5 000 inw.	5 001—10 000 inw.	10 001—20 000 inw.	20 001—50 000 inw.	50 001—100 000 inw.	Meer dan 100 000 inw.
I. Aardewerk, kalk, steen, glas	1899	1 134	7 809	4 584	580	79	1 372	813	924	799	297	6 753	25 145	40	1 330	2 331	8 031	4 977	1 752	5 208	231	1 250
	1909	1 510	9 192	6 740	869	176	1 185	1 031	866	1 079	446	8 271	31 365	21	702	2 766	9 189	6 946	2 132	7 258	716	1 635
II. Diamantnijverheid	1899	1	—	27	9 917	—	3	1	—	2	—	—	9 951	—	—	—	16	26	28	5	7	9 869
	1909	4	—	6	10 164	—	7	1	1	—	—	—	10 183	—	—	4	7	175	39	263	2	9 693
III. Drukkersbedrijven	1899	800	1 128	3 988	4 713	283	693	517	537	734	151	352	13 896	4	14	109	806	1 129	1 383	2 046	2 007	6 397
	1909	1 196	1 779	6 040	6 835	382	1 041	660	839	900	227	544	20 443	5	26	141	1 005	1 714	1 835	2 883	3 110	9 724
IV. Bouwbedrijven	1899	14 075	16 004	39 619	30 740	4 960	8 803	6 983	8 046	6 470	2 112	7 088	144 900	317	2 764	10 443	25 153	20 042	18 083	15 920	9 550	42 629
	1909	15 747	19 070	44 987	36 385	5 839	10 420	9 121	9 498	7 667	2 751	8 702	170 187	361	2 854	9 998	28 399	25 816	20 084	19 515	14 728	48 432
V. Chemische nijverheid	1899	812	648	3 557	2 675	121	540	619	365	441	138	295	10 212	5	40	165	1 788	1 433	1 002	2 709	684	2 384
	1909	1 049	1 049	5 216	3 703	126	1 096	714	732	579	161	736	15 161	2	80	185	1 739	2 499	1 204	4 294	1 194	3 964
VI. Houtbewerking	1899	5 351	5 757	10 873	5 700	853	1 722	1 571	2 778	1 478	683	1 954	38 820	110	556	2 696	8 747	7 079	4 294	3 571	1 940	9 825
	1909	6 676	6 070	14 528	8 919	923	1 787	1 748	2 871	1 905	716	1 688	47 831	111	530	2 576	8 817	8 810	4 818	6 503	3 044	12 622
VII. Kleedingnijverheid	1899	8 160	9 052	24 057	21 995	2 240	5 088	4 446	5 169	5 428	1 432	4 500	91 567	168	1 235	4 504	12 819	10 666	9 812	11 448	7 560	33 356
	1909	8 665	10 164	31 032	27 186	2 236	5 844	4 390	6 724	5 705	1 381	4 993	108 320	119	983	3 793	10 789	11 457	11 489	14 062	11 418	44 210
VIII. Kunstnijverheid	1899	240	49	357	419	165	137	25	17	23	5	247	1 684	2	24	64	250	69	241	180	80	774
	1909	302	88	680	743	138	148	41	20	10	2	351	2 523	1	4	30	255	212	387	285	165	1 184
IX. Lederindustrie	1899	13 797	3 453	6 360	5 427	1 019	1 503	1 624	1 485	2 153	710	2 295	39 826	104	810	3 920	9 370	7 722	4 366	4 660	1 792	7 082
	1909	12 928	3 269	6 077	5 342	927	1 427	1 243	1 369	1 790	635	2 128	37 135	78	597	3 073	7 469	8 437	3 782	3 736	3 046	6 917
X. Oer, turf, steenkolen	1899	896	123	317	457	4	579	1 534	2 354	1 153	6 383	2 455	16 255	2	151	591	3 998	6 474	4 963	21	11	44
	1909	666	128	172	545	12	425	1 305	2 254	888	9 072	7 635	23 102	35	170	1 027	4 074	3 582	8 636	5 479	39	60
XI. Metalenbewerking	1899	4 949	5 133	10 096	7 025	1 169	2 196	2 167	2 515	2 280	614	2 180	40 324	88	659	2 411	7 700	5 982	5 436	5 865	2 490	9 696
	1909	5 663	5 701	10 564	6 774	1 332	2 162	1 921	3 247	2 175	759	2 398	42 696	66	615	1 925	7 577	6 945	6 455	8 167	2 923	8 023
XII. Machines, instrumenten, enz.	1899	2 005	1 049	5 708	5 899	293	1 119	382	1 989	818	112	577	19 952	9	50	282	1 572	1 754	2 575	4 469	1 601	7 622
	1909	3 854	1 807	10 442	8 721	611	1 993	591	2 866	1 703	211	961	33 760	10	82	408	2 665	4 066	3 313	6 013	2 941	14 262
XIII. Scheepsbouw, rijtuigen	1899	815	1 175	9 137	5 163	1 931	618	1 188	588	1 622	281	219	22 737	21	257	1 171	5 417	4 033	3 056	1 761	1 018	6 003
	1909	1 046	1 822	13 325	6 774	2 293	723	1 241	711	1 819	269	288	30 311	21	234	1 157	6 504	5 087	2 512	4 759	1 908	8 129
XIV. Papierindustrie	1899	233	1 249	1 095	1 744	58	187	338	305	1 022	27	734	6 992	8	18	265	579	1 433	694	1 725	400	1 810
	1909	452	1 715	1 565	2 939	75	268	272	314	2 000	59	774	10 433	—	24	184	905	2 167	1 459	2 207	717	2 770
XV. Textiele nijverheid	1899	11 587	2 814	6 532	2 453	111	1 558	380	21 705	699	136	1 511	49 486	6	322	1 506	7 152	12 684	10 599	11 805	3 599	1 820
	1909	13 406	3 751	7 805	2 241	142	1 541	319	29 356	977	79	1 394	61 011	19	184	1 144	7 087	12 128	14 352	13 894	9 834	2 369
XVI. Fabr. van gas en electriciteit	1899	261	365	1 448	1 331	69	381	115	251	137	27	100	4 485	—	6	44	272	330	475	681	449	2 227
	1909	439	815	2 893	3 344	173	576	215	494	321	49	199	9 518	1	21	93	471	838	873	1 279	947	4 995
XVII. Fabr. van voedingsmiddelen	1899	17 148	9 855	26 214	24 709	3 104	5 437	7 498	6 929	6 697	2 001	4 750	114 342	274	1 819	7 568	21 241	18 781	14 909	15 292	6 363	28 103
	1909	20 421	11 518	31 817	30 761	3 312	6 437	8 530	8 196	7 131	2 345	5 690	136 158	226	1 786	7 195	21 717	23 505	17 037	19 643	9 393	35 656
I—XVII. Totaal nijverheidsbedrijven	1899	82 264	65 663	153 969	130 947	16 459	31 936	30 201	55 957	32 056	15 109	36 000	650 574	1 159	10 054	38 069	114 914	104 614	83 676	87 466	39 782	170 906
	1909	94 024	77 938	193 889	162 245	18 697	37 080	33 343	70 358	36 649	19 162	46 752	790 137	1 076	8 892	35 699	118 669	124 384	100 407	120 240	66 125	214 645

[1]) *Pour la traduction française des classes de professions voir pag. 171 suiv.*

BEROEPSKLASSEN. *Classes de professions.* [1])	Jaren. *Années.*	Noordbrabant.	Gelderland.	Zuidholland.	Noordholland.	Zeeland.	Utrecht.	Friesland.	Overijssel.	Groningen.	Drenthe.	Limburg.	HET RIJK.	GEMEENTEN MET: *Communes de:* 500 en minder inw.	501—1 000 inw.	1 001—2 000 inw.	2 001—5 000 inw.	5 001—10 000 inw.	10 001—20 000 inw.	20 001—50 000 inw.	50 001—100 000 inw.	Meer dan 100 000 inw.
XVIII. Landbouw	1899	93 365	86 552	64 911	46 078	40 472	22 398	52 326	47 618	40 001	26 282	50 273	570 278	5 552	35 702	104 844	213 115	134 580	59 751	9 283	3 082	4 239
	1909	104 012	92 784	71 693	49 652	40 799	24 386	55 601	53 014	40 439	30 740	55 055	618 121	4 373	35 608	99 845	221 727	156 379	77 698	11 127	5 977	5 387
XIX. Visscherij en jacht	1899	871	1 150	8 791	5 944	2 181	735	1 480	1 020	200	38	85	22 496	46	755	2 323	8 081	4 778	2 763	654	26	2 958
	1909	841	1 214	9 540	6 308	2 163	810	1 713	1 026	218	44	95	23 972	33	539	2 507	7 571	4 291	2 912	2 261	75	3 783
XX. Handel	1899	12 903	13 609	52 536	50 975	6 533	8 930	12 609	8 444	10 797	3 100	5 674	186 110	282	2 668	10 055	26 703	22 081	22 483	22 253	13 104	66 475
	1909	14 604	16 213	65 049	64 428	7 075	11 397	13 962	9 910	11 779	3 386	6 729	224 532	259	2 260	8 756	26 969	26 839	23 727	28 788	20 748	86 186
XXI. Verkeer	1899	10 970	11 820	37 837	28 659	6 101	7 565	9 222	7 153	9 010	2 714	5 028	136 079	270	2 091	8 039	23 532	18 775	17 017	14 896	7 829	44 522
	1909	13 806	14 741	66 713	44 500	6 998	10 895	11 179	9 055	11 580	3 415	6 500	199 382	270	1 992	7 140	25 993	24 751	20 011	21 302	14 697	83 226
XXII. Bankwezen	1899	279	390	1 457	2 736	93	246	130	191	210	40	121	5 893	—	5	28	172	247	559	693	525	3 663
	1909	359	520	2 745	5 071	150	254	203	210	296	48	149	10 005	—	14	35	252	538	678	1 054	979	6 455
XXIII. Verzekeringswezen	1899	224	238	1 241	1 574	52	359	126	131	114	15	67	4 143	—	12	85	220	259	289	495	311	2 468
	1909	389	423	2 506	3 137	69	703	230	254	234	30	116	8 091	—	14	125	196	450	390	831	756	5 329
XX—XXIII. Totaal handelsbedrijven	1899	24 376	26 057	93 071	83 944	12 779	17 100	22 087	15 919	20 131	5 869	10 890	332 225	552	4 776	18 207	50 627	41 362	40 348	38 337	21 769	117 128
	1909	29 158	31 897	137 013	117 136	14 292	23 249	25 574	19 429	23 889	6 879	13 494	442 010	529	4 280	16 056	53 410	52 578	44 806	51 975	37 180	181 196
XXIV. Vrije beroepen	1899	752	1 196	3 670	3 837	419	695	626	520	692	259	444	13 110	14	88	510	1 491	1 252	1 515	1 295	1 189	5 743
	1909	867	1 485	5 644	5 630	583	1 050	682	630	762	225	589	18 147	8	95	494	1 672	1 663	1 713	1 986	1 831	8 685
XXV. Bijzonder onderwijs	1899	2 449	1 676	3 313	2 485	283	823	505	470	394	82	2 648	15 128	58	164	1 091	3 060	2 522	1 634	2 015	851	3 733
	1909	4 576	1 806	5 304	4 236	589	1 426	871	787	654	163	3 826	24 238	67	344	1 707	3 895	4 945	3 051	3 122	2 536	4 571
XXVI. Verpleging	1899	1 854	1 777	2 838	2 560	204	870	428	487	379	136	463	11 996	7	43	286	1 879	1 938	1 064	1 926	1 240	3 616
	1909	2 918	2 538	4 842	5 953	267	1 494	542	716	694	237	1 112	21 313	5	151	601	2 421	3 550	1 984	2 899	2 574	7 128
XXVII. Huiselijke diensten	1899	16 196	21 431	50 033	42 255	7 796	11 889	12 926	10 043	13 065	3 845	9 032	197 511	601	4 120	13 655	35 812	27 585	23 456	20 611	14 056	57 615
	1909	15 925	21 931	57 823	52 161	6 779	12 845	12 846	9 525	13 236	3 549	7 476	214 096	402	2 860	10 107	29 288	31 036	24 108	24 164	19 133	72 998
XXVIII. Losse werklieden	1899	888	1 127	13 707	10 140	856	1 228	2 710	656	1 586	288	110	33 296	70	188	853	2 303	3 347	2 734	3 368	2 581	17 852
	1909	1 620	2 150	3 703	6 463	730	1 001	2 080	1 508	1 878	604	738	22 475	10	351	942	3 727	3 230	3 289	2 460	3 450	5 016
XXIX. In dienst van den staat	1899	3 501	3 815	9 367	7 135	1 577	2 826	885	1 892	955	776	1 517	34 246	42	287	807	4 841	2 354	6 806	7 765	2 637	8 706
	1909	3 082	4 232	10 440	8 648	1 700	3 076	1 030	1 762	1 064	874	1 506	37 414	29	234	628	4 449	2 960	4 959	9 338	3 812	11 005
XXX. „ „ „ een provincie	1899	174	42	76	47	67	44	54	59	81	34	72	750	3	21	78	153	82	95	143	99	76
	1909	45	38	66	53	38	36	47	51	45	30	48	497	1	1	3	29	35	58	146	125	99
XXXI. „ „ „ „ gemeente	1899	2 029	2 809	7 705	6 397	1 300	1 330	1 927	1 787	1 841	691	1 147	28 963	145	928	2 496	5 116	3 706	3 115	2 741	1 874	8 843
	1909	2 359	3 999	10 409	8 555	1 320	1 715	1 975	2 187	2 012	881	1 351	36 763	135	839	2 357	5 186	4 337	3 619	4 357	2 728	13 205
XXXII. „ „ „ „ waterschap	1899	183	236	1 002	809	592	164	186	69	161	11	2	3 415	31	327	994	1 188	466	244	67	26	72
	1909	86	152	768	506	79	101	166	49	180	9	19	2 115	16	184	428	758	358	212	59	43	57
XXXIII. „ „ „ „ kerkelijke gezindte	1899	1 893	957	1 460	1 244	350	432	497	473	384	125	1 782	9 597	68	468	1 206	2 574	1 991	1 109	765	335	1 080
	1909	2 106	933	1 589	1 339	315	462	527	495	388	172	1 965	10 291	47	484	1 150	2 491	2 256	1 084	830	591	1 358
I--XXXIII. Tot.generaal incl. v. onbek. beroep	1899	230 797	214 494	413 933	343 827	85 336	92 871	126 840	136 973	111 929	53 557	113 476	1 923 634	8 348	57 922	185 420	445 173	330 579	228 316	176 437	89 554	402 586
	1909	261 619	243 117	512 669	428 888	88 351	108 732	137 012	161 537	122 111	63 570	134 028	2 261 634	6 731	54 862	172 536	455 306	392 006	269 906	234 966	146 182	529 139

[1]) *Pour la traduction française des classes de professions voir pag. 171 suiv.*

VERDEELING DER IN EENIG BEROEP WERKZAMEN IN DE ONDERSCHEIDENE PROVINCIËN EN GROEPEN VAN GEMEENTEN OVER DE VERSCHILLENDE KLASSEN IN PROCENT VAN HET TOTAAL.

Répartition des personnes actives des provinces et des groupes de communes dans les différentes classes de professions. (Chiffres relatifs).

BEROEPSKLASSEN. *Classes de professions.* [1]	Jaren. *Années.*	Noordbrabant.	Gelderland.	Zuidholland.	Noordholland.	Zeeland.	Utrecht.	Friesland.	Overijssel.	Groningen.	Drenthe.	Limburg.	Het Rijk.	GEMEENTEN MET: *Communes de:* 500 en minder inw.	501—1 000 inw.	1 001—2 000 inw.	2 001—5 000 inw.	5 001—10 000 inw.	10 001—20 000 inw.	20 001—50 000 inw.	50 001—100 000 inw.	Meer dan 100 000 inw.
I. Aardewerk, kalk, steen, glas	1899	0.49	3.65	1.10	0.66	0.09	1.48	0.64	0.68	0.71	0.56	5.96	1.31	0.48	2.30	1.26	1.80	1.51	0.77	2.95	0.26	0.31
	1909	0.59	3.78	1.32	0.20	0.20	1.09	0.75	0.54	0.88	0.70	6.17	1.39	0.31	1.28	1.60	2.02	1.77	0.79	3.09	0.49	0.31
II. Diamantnijverheid	1899	—	—	0.01	2.88	—	—	—	—	—	—	—	0.52	—	—	—	—	0.01	0.01	—	0.01	2.45
	1909	0.00[2]	—	0.00[1]	2.37	—	0.01	0.00[1]	0.00[1]	—	—	—	0.45	—	—	0.00[2]	0.00[2]	0.04	0.01	0.11	0.00[1]	1.83
III. Drukkersbedrijven	1899	0.35	0.53	0.96	1.37	0.33	0.75	0.41	0.39	0.66	0.28	0.31	0.72	0.05	0.03	0.06	0.18	0.34	0.61	1.16	2.24	1.56
	1909	0.46	0.73	1.18	1.59	0.43	0.96	0.48	0.52	0.74	0.36	0.41	0.90	0.07	0.05	0.08	0.22	0.44	0.68	1.23	2.13	1.84
IV. Bouwbedrijven	1899	6.10	7.47	9.57	8.93	5.79	9.52	5.51	5.87	5.80	3.96	6.25	7.53	3.80	4.77	5.63	5.65	6.06	7.92	9.—	10.67	10.56
	1909	6.02	7.84	8.78	8.48	6.61	9.58	6.66	5.88	6.28	4.33	6.49	7.53	5.36	5.20	5.79	6.24	6.59	7.44	8.31	10.08	9.15
V. Chemische nijverheid	1899	0.35	0.30	0.86	0.78	0.14	0.59	0.49	0.27	0.39	0.26	0.26	0.53	0.06	0.07	0.09	0.40	0.43	0.44	1.53	0.77	0.59
	1909	0.40	0.43	1.02	0.86	0.14	1.01	0.52	0.45	0.47	0.26	0.55	0.67	0.03	0.15	0.11	0.38	0.64	0.45	1.83	0.82	0.75
VI. Houtbewerking	1899	2.32	2.69	2.63	1.66	1.—	1.88	1.23	2.03	1.32	1.28	1.72	2.02	1.32	0.96	1.36	1.97	2.14	1.88	2.02	2.17	2.44
	1909	2.55	2.50	2.83	2.08	1.04	1.64	1.28	1.78	1.56	1.13	1.26	2.12	1.65	0.97	1.49	1.94	2.25	1.79	2.77	2.08	2.38
VII. Kleedingnijverheid	1899	3.53	4.23	5.81	6.39	2.61	5.50	3.51	3.77	4.87	2.69	3.97	4.76	2.01	2.13	2.43	2.89	3.23	4.30	6.49	8.44	8.31
	1909	3.31	4.18	6.05	6.34	2.53	5.37	3.20	4.16	4.67	2.13	3.72	4.79	1.77	1.79	2.20	2.37	2.92	4.26	5.98	7.81	8.35
VIII. Kunstnijverheid	1899	0.10	0.02	0.09	0.12	0.19	0.14	0.02	0.01	0.02	0.01	0.22	0.09	0.02	0.04	0.03	0.01	0.02	0.11	0.10	0.09	0.19
	1909	0.12	0.04	0.13	0.17	0.16	0.14	0.03	0.01	0.01	0.00[3]	0.26	0.11	0.01	0.01	0.02	0.06	0.05	0.14	0.12	0.11	0.22
IX. Lederindustrie	1899	5.98	1.61	1.53	1.58	1.10	1.59	1.28	1.08	1.93	1.34	2.02	2.07	1.25	1.40	2.11	2.10	2.33	1.91	2.64	2.—	1.76
	1909	4.94	1.35	1.19	1.25	1.05	1.31	0.91	0.85	1.47	1.—	1.59	1.64	1.16	1.09	1.78	1.64	2.15	1.40	1.59	2.08	1.31
X. Oer, turf, steenkolen	1899	0.39	0.06	0.08	0.13	—	0.63	1.21	1.72	1.03	11.96	2.16	0.84	0.02	0.26	0.32	0.90	1.96	2.18	0.01	0.01	0.01
	1909	0.25	0.05	0.03	0.13	0.01	0.39	0.95	1.40	0.73	14.27	5.70	1.02	0.52	0.31	0.60	0.89	0.91	3.20	2.33	0.03	0.01
XI. Metalenbewerking	1899	2.14	2.41	2.44	2.04	1.38	2.38	1.71	1.84	2.05	1.15	1.92	2.09	1.05	1.14	1.30	1.73	1.81	2.38	3.32	2.78	2.41
	1909	2.16	2.35	2.06	1.58	1.51	1.99	1.40	2.01	1.78	1.20	1.79	1.89	0.98	1.12	1.12	1.66	1.77	2.39	3.48	2.—	1.52
XII. Machines, instrumenten, enz.	1899	0.87	0.49	1.38	1.43	0.34	1.20	0.30	1.45	0.73	0.21	0.51	1.04	0.11	0.09	0.15	0.37	0.53	1.13	2.53	1.79	1.89
	1909	1.47	0.74	2.04	2.03	0.69	1.83	0.43	1.77	1.39	0.33	0.72	1.49	0.15	0.15	0.24	0.58	1.04	1.23	2.56	2.01	2.69
XIII. Scheepsbouw, rijtuigen	1899	0.35	0.55	2.21	1.50	2.26	0.69	0.93	0.43	1.45	0.52	0.19	1.18	0.25	0.44	0.63	1.22	1.22	1.34	1.—	1.14	1.49
	1909	0.40	0.75	2.60	1.58	2.60	0.67	0.91	0.44	1.49	0.42	0.21	1.34	0.31	0.43	0.67	1.43	1.30	0.93	2.03	1.31	1.54
XIV. Papierindustrie	1899	0.10	0.58	0.26	0.51	0.07	0.20	0.27	0.24	0.91	0.05	0.65	0.36	0.10	0.03	0.14	0.13	0.43	0.30	0.98	0.45	0.45
	1909	0.17	0.71	0.31	0.69	0.08	0.25	0.20	0.19	1.64	0.09	0.58	0.46	—	0.04	0.11	0.20	0.55	0.54	0.94	0.49	0.52
XV. Textiele nijverheid	1899	5.02	1.31	1.58	0.71	0.13	1.68	0.30	15.84	0.62	0.25	1.33	2.57	0.07	0.56	0.81	1.61	3.84	4.64	6.68	4.02	0.45
	1909	5.12	1.54	1.52	0.52	0.16	1.42	0.23	18.17	0.80	0.13	1.04	2.70	0.28	0.33	0.66	1.56	3.09	5.32	5.91	6.73	0.45
XVI. Fabr. van gas en electriciteit	1899	0.11	0.17	0.35	0.39	0.08	0.41	0.09	0.18	0.12	0.05	0.09	0.23	—	0.01	0.02	0.06	0.10	0.21	0.39	0.50	0.55
	1909	0.17	0.34	0.56	0.78	0.20	0.53	0.16	0.31	0.26	0.08	0.15	0.42	0.01	0.04	0.05	0.10	0.21	0.32	0.54	0.65	0.94
XVII. Fabr. van voedingsmiddelen	1899	7.43	4.61	6.33	7.16	3.63	5.88	5.91	5.06	5.99	3.76	4.19	5.94	3.28	3.14	4.08	4.77	5.68	6.53	8.99	7.10	6.95
	1909	7.81	4.74	6.21	7.17	3.75	5.92	6.23	5.07	5.84	3.69	4.24	6.02	3.36	3.26	4.17	4.77	6.—	6.31	8.36	6.43	6.74
I—XVII. Totaal nijverheidsbedrijven	1899	35.63	30.61	37.19	38.23	19.29	34.52	23.81	40.86	28.60	28.33	31.75	33.82	13.89	17.32	20.42	25.79	31.67	36.66	49.59	44.44	42.37
	1909	35.94	32.07	37.83	37.82	21.16	34.11	24.34	43.55	30.01	30.12	34.88	34.94	15.97	16.22	20.69	26.06	31.72	37.20	51.18	45.25	40.55

[1]) *Pour la traduction française des classes de professions voir pag. 171 suiv.*

BEROEPSKLASSEN. *Classes de professions.*[1])	Jaren. *Années.*	Noordbrabant.	Gelderland.	Zuidholland.	Noordholland.	Zeeland.	Utrecht.	Friesland.	Overijssel.	Groningen.	Drenthe.	Limburg.	HET RIJK.	GEMEENTEN MET: *Communes de:* 500 en minder inw.	501—1 000 inw.	1 001—2 000 inw.	2 001—5 000 inw.	5 001—10 000 inw.	10 001—20 000 inw.	20 001—50 000 inw.	50 001—100 000 inw.	Meer dan 100 000 inw.
XVIII. Landbouw	1899	40.46	40.43	15.68	13.37	47.43	24.23	41.21	34.75	35.76	49.16	44.35	29.65	66.51	61.64	56.55	47.87	40.71	26.19	5.26	3.44	1.05
	1909	39.76	38.17	13.97	11.58	46.18	22.43	40.58	32.82	33.12	48.36	41.08	27.33	64.97	64.90	57.87	48.70	39.89	28.79	4.74	4.09	1.02
XIX. Visscherij en jacht	1899	0.38	0.54	2.12	1.73	2.56	0.80	1.18	0.74	0.18	0.07	0.08	1.17	0.55	1.30	1.25	1.82	1.45	1.21	0.37	0.03	0.73
	1909	0.32	0.50	1.86	1.47	2.45	0.75	1.25	0.64	0.18	0.07	0.07	1.06	0.49	0.98	1.45	1.66	1.09	1.08	0.96	0.05	0.71
XX. Handel	1899	5.60	6.34	12.69	14.80	7.62	9.66	9.94	6.16	9.66	5.82	5.—	9.67	3.38	4.61	5.42	6.—	6.68	9.85	12.59	14.63	16.54
	1909	5.58	6.67	12.69	15.02	8.01	10.48	10.19	6.13	9.65	5.33	5.02	9.93	3.85	4.12	5.07	5.92	6.85	8.79	12.25	14.19	16.29
XXI. Verkeer	1899	4.75	6.52	9.14	8.32	7.12	8.18	7.27	5.22	8.06	5.08	4.44	7.07	3.23	3.61	4.34	5.29	5.68	7.45	8.42	8.74	11.09
	1909	5.28	6.06	13.01	10.38	7.92	10.02	8.16	5.61	9.48	5.37	4.85	8.82	4.01	3.63	4.14	5.71	6.31	7.41	9.07	10.05	15.73
XXII. Bankwezen	1899	0.12	0.18	0.35	0.79	0.11	0.27	0.10	0.14	0.19	0.08	0.11	0.31	—	0.01	0.02	0.04	0.07	0.24	0.39	0.59	0.91
	1909	0.14	0.21	0.54	1.18	0.17	0.23	0.15	0.13	0.24	0.08	0.11	0.44	—	0.03	0.02	0.05	0.14	0.25	0.45	0.67	1.22
XXIII. Verzekeringswezen	1899	0.10	0.11	0.30	0.46	0.00	0.39	0.10	0.10	0.10	0.03	0.05	0.22	—	0.02	0.05	0.05	0.08	0.13	0.28	0.35	0.61
	1909	0.15	0.17	0.49	0.73	0.08	0.65	0.17	0.16	0.19	0.05	0.09	0.36	—	0.03	0.07	0.04	0.12	0.14	0.35	0.52	1.01
XX—XXIII. Totaal handelsbedrijven	1899	10.57	12.15	22.48	24.37	14.99	18.50	17.41	11.62	18.01	11.01	9.60	17.27	6.52	8.20	9.83	11.38	12.51	17.67	21.72	24.31	29.15
	1909	11.15	13.11	26.73	27.31	16.18	21.38	18.67	12.03	19.56	10.83	10.07	19.55	7.86	7.81	9.30	11.72	13.42	16.59	22.12	25.43	34.25
XXIV. Vrije beroepen	1899	0.33	0.56	0.89	1.12	0.48	0.75	0.49	0.38	0.62	0.49	0.39	0.68	0.17	0.15	0.27	0.34	0.38	0.66	0.73	1.33	1.42
	1909	0.33	0.61	1.10	1.32	0.66	0.97	0.50	0.39	0.62	0.36	0.44	0.80	0.12	0.17	0.29	0.37	0.42	0.64	0.85	1.25	1.64
XXV. Bijzonder onderwijs	1899	1.06	0.78	0.80	0.72	0.33	0.89	0.40	0.34	0.35	0.15	2.33	0.75	0.69	0.28	0.59	0.69	0.76	0.70	1.14	0.95	0.93
	1909	1.74	0.74	1.03	0.99	0.67	1.31	0.64	0.49	0.53	0.26	2.85	1.07	1.—	0.63	0.99	0.86	1.26	1.13	1.33	1.72	0.86
XXVI. Verpleging	1899	0.80	0.83	0.69	0.74	0.24	0.94	0.34	0.36	0.34	0.26	0.41	0.62	0.08	0.08	0.15	0.42	0.59	0.47	1.09	1.38	0.90
	1909	1.12	1.04	0.94	1.39	0.30	1.37	0.39	0.44	0.57	0.37	0.83	0.94	0.07	0.27	0.35	0.53	0.91	0.74	1.23	1.76	1.35
XXVII. Huiselijke diensten	1899	7.02	10.01	12.08	12.27	9.13	12.85	10.18	7.33	11.68	7.04	7.08	10.27	7.20	7.35	7.37	8.05	8.34	10.27	11.65	15.71	14.34
	1909	6.09	9.02	11.28	12.16	7.67	11.81	9.38	5.90	10.84	5.58	5.58	9.47	5.97	5.21	5.86	6.43	7.92	8.93	10.28	13.09	13.80
XXVIII. Losse werklieden	1899	0.38	0.53	3.31	2.94	1.01	1.32	2.14	0.48	1.42	0.45	0.09	1.74	0.84	0.32	0.46	0.52	1.01	1.20	1.91	2.88	4.43
	1909	0.62	0.89	0.72	1.51	0.83	0.92	1.52	0.93	1.54	0.95	0.55	0.99	0.15	0.64	0.55	0.82	0.82	1.22	1.05	2.36	0.95
XXIX. In dienst van den staat	1899	1.52	1.78	2.26	2.06	1.84	3.08	0.70	1.38	0.85	1.45	1.33	1.78	0.50	0.50	0.44	1.09	0.71	2.98	4.40	2.94	2.16
	1909	1.18	1.74	2.04	2.02	1.92	2.83	0.75	1.09	0.87	1.38	1.12	1.65	0.43	0.43	0.36	0.98	0.76	1.84	3.97	2.61	2.08
XXX. „ „ „ een provincie	1899	0.08	0.02	0.02	0.01	0.08	0.05	0.04	0.04	0.07	1.06	0.06	0.04	0.04	0.04	0.04	0.03	0.02	0.04	0.08	0.11	0.02
	1909	0.02	0.02	0.01	0.01	0.04	0.03	0.03	0.03	0.04	0.05	0.04	0.02	0.01	0.00[2]	0.00[2]	0.01	0.01	0.02	0.06	0.09	0.02
XXXI. „ „ „ „ gemeente	1899	0.88	1.31	1.86	1.86	1.53	1.42	1.52	1.30	1.64	1.29	1.01	1.51	1.74	1.60	1.36	1.15	1.12	1.36	1.55	2.09	2.19
	1909	0.90	1.64	2.03	1.99	1.49	1.58	1.44	1.35	1.65	1.39	1.01	1.63	2.01	1.53	1.37	1.14	1.11	1.34	1.85	1.87	2.50
XXXII. „ „ „ „ waterschap	1899	0.08	0.11	0.24	0.24	0.70	0.18	0.15	0.05	0.14	0.02	—	0.17	0.37	0.56	0.54	0.27	0.14	0.11	0.04	0.03	0.02
	1909	0.03	0.06	0.15	0.12	0.09	0.09	0.12	0.03	0.15	0.01	0.01	0.09	0.24	0.33	0.25	0.17	0.09	0.08	0.03	0.03	0.01
XXXIII. „ „ „ „ kerkelijke gezindte	1899	0.82	0.45	0.35	0.35	0.41	0.47	0.39	0.35	0.34	0.23	1.57	0.50	0.81	0.81	0.65	0.58	0.60	0.49	0.43	0.37	0.27
	1909	0.80	0.38	0.31	0.31	0.36	0.42	0.38	0.31	0.32	0.27	1.47	0.46	0.70	0.88	0.67	0.55	0.58	0.40	0.35	0.40	0.26
I—XXXIII. Tot.generaal incl. v. onbek. beroep		100.—	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—

[1]) *Pour la traduction française des classes de professions voir pag. 171 suiv.*

VERDEELING DER BEVOLKING IN IEDERE BEROEPSKLASSE OVER DE VERSCHILLENDE PROVINCIËN EN GROEPEN VAN GEMEENTEN IN PROCENT VAN HET TOTAAL DIER KLASSE.

Répartition des personnes actives appartenant aux différentes classes de professions dans les provinces et les groupes de communes. (Chiffres relatifs).

BEROEPSKLASSEN. *Classes de professions* [1])	Jaren. *Années.*	Noordbrabant.	Gelderland.	Zuidholland.	Noordholland.	Zeeland.	Utrecht.	Friesland.	Overijssel.	Groningen.	Drenthe.	Limburg.	TOTAAL.	GEMEENTEN MET: *Communes de:* 500 en minder inw.	501—1 000 inw.	1 001—2 000 inw.	2 001—5 000 inw.	5 001—10 000 inw.	10 001—20 000 inw.	20 001—50 000 inw.	50 001—100 000 inw.	Meer dan 100 000 inw.
I. Aardewerk, kalk, steen, glas	1899	4.10	31.10	18.20	2.30	0.30	5.50	3.20	3.70	3.20	1.20	26.90	100.—	0.20	5.30	9.30	31.90	19.80	7.00	20.70	0.90	5.00
	1909	4.81	29.31	21.49	2.77	0.56	3.78	3.29	2.76	3.44	1.42	26.37	100.—	0.07	2.24	8.82	29.30	22.14	6.80	23.14	2.28	5.21
II. Diamantnijverheid	1899	—	—	0.30	99.60	—	—	—	—	—	—	—	100.—	—	—	—	0.20	0.30	0.30	0.10	0.10	99.20
	1909	0.04	—	0.06	99.81	—	0.07	0.01	0.01	—	—	—	100.—	—	—	0.04	0.07	1.72	0.38	2.58	0.02	95.19
III. Drukkersbedrijven	1899	5.80	8.10	28.70	33.90	2.00	5.00	3.70	3.90	5.30	1.10	2.50	100.—	—	0.10	0.80	5.80	8.10	10.00	14.70	14.40	46.00
	1909	5.85	8.70	29.55	33.44	1.87	5.09	3.23	4.10	4.40	1.11	2.66	100.—	0.02	0.13	0.69	4.92	8.38	8.98	14.11	15.21	47.56
IV. Bouwbedrijven	1899	9.70	11.00	27.30	21.20	3.40	6.10	4.80	5.60	4.50	1.50	4.90	100.—	0.20	1.90	7.20	17.40	13.80	12.50	11.00	6.60	29.40
	1909	9.25	11.21	26.43	21.38	3.43	6.12	5.36	5.58	4.51	1.62	5.11	100.—	0.21	1.68	5.87	16.69	15.17	11.80	11.47	8.65	28.46
V. Chemische nijverheid	1899	8.00	6.30	34.80	26.20	1.20	5.30	6.10	3.60	4.30	1.30	2.90	100.—	—	0.40	1.60	17.50	14.00	9.80	26.50	6.70	23.40
	1909	6.92	6.92	34.41	24.42	0.83	7.23	4.71	4.83	3.82	1.06	4.85	100.—	0.01	0.53	1.22	11.47	16.48	7.94	28.32	7.88	26.15
VI. Houtbewerking	1899	13.80	14.80	28.00	14.70	2.20	4.40	4.00	7.20	3.80	1.80	5.00	100.—	0.30	1.40	6.90	22.50	18.20	11.10	9.20	5.00	25.30
	1909	13.96	12.69	30.37	18.65	1.93	3.74	3.65	6.00	3.98	1.50	3.53	100.—	0.23	1.11	5.39	18.43	18.42	10.07	13.60	6.36	26.39
VII. Kleedingnijverheid	1899	8.90	9.90	26.30	24.00	2.40	5.60	4.90	5.60	5.90	1.60	4.99	100.—	0.20	1.40	4.90	14.00	11.70	10.70	12.50	8.30	36.40
	1909	8.00	9.38	28.65	25.10	2.06	5.40	4.05	6.21	5.27	1.27	4.61	100.—	0.11	0.91	3.50	9.96	10.58	10.61	12.98	10.54	40.81
VIII. Kunstnijverheid	1899	14.30	2.90	21.20	24.90	9.80	8.10	1.50	1.00	1.40	0.30	14.70	100.—	0.10	1.40	3.80	14.90	4.10	14.30	10.70	4.80	46.00
	1909	11.97	3.49	26.95	29.45	5.47	5.87	1.62	0.79	0.40	0.08	13.91	100.—	0.04	0.16	1.19	10.11	8.40	15.34	11.29	6.54	46.93
IX. Lederindustrie	1899	34.60	8.70	16.00	13.60	2.60	3.80	4.10	3.79	5.40	1.80	5.80	100.—	0.30	2.00	9.80	23.50	19.40	11.00	11.70	4.50	17.80
	1909	34.81	8.80	16.37	14.39	2.51	3.84	3.35	3.67	4.82	1.71	5.73	100.—	0.21	1.61	8.28	20.11	22.72	10.18	10.06	8.20	18.63
X. Oer, turf, steenkolen	1899	5.50	0.80	2.00	2.80	—	3.60	9.40	14.50	7.10	39.30	15.10	100.—	—	0.90	3.60	24.60	39.80	30.50	0.10	0.10	0.30
	1909	2.88	0.55	0.75	2.36	0.05	1.84	5.65	9.76	3.84	39.27	33.05	100.—	0.15	0.74	4.44	17.63	15.51	37.38	23.72	0.17	0.26
XI. Metalenbewerking	1899	12.30	12.70	25.00	17.40	2.90	5.40	5.40	6.20	5.70	1.50	5.40	100.—	0.20	1.60	6.00	19.10	14.80	13.50	14.60	6.20	24.10
	1909	13.26	13.35	24.74	15.87	3.12	5.06	4.50	7.61	5.09	1.78	5.62	100.—	0.15	1.44	4.51	17.75	16.27	15.12	19.13	6.84	18.79
XII. Machines, instrumenten, enz.	1899	10.10	5.30	28.60	29.60	1.50	5.60	1.90	10.00	4.10	0.60	2.90	100.—	0.10	0.30	1.40	7.90	8.80	12.90	22.40	8.00	38.20
	1909	11.42	5.35	30.93	25.83	1.81	5.90	1.75	8.49	5.04	0.63	2.85	100.—	0.03	0.24	1.21	7.90	12.04	9.81	17.81	8.71	42.25
XIII. Scheepsbouw, rijtuigen	1899	3.60	5.20	40.20	22.70	8.50	2.70	5.20	2.60	7.10	1.20	1.00	100.—	0.10	1.10	5.20	23.80	17.70	13.40	7.80	4.50	26.40
	1909	3.45	6.01	43.96	22.35	7.56	2.39	4.09	2.35	6.00	0.89	0.95	100.—	0.07	0.77	3.82	21.46	16.78	8.29	15.70	6.29	26.82
XIV. Papierindustrie	1899	3.30	17.90	15.70	24.90	0.80	2.70	4.80	4.40	14.60	0.40	10.50	100.—	0.10	0.30	3.80	8.30	20.50	9.90	24.70	5.70	25.90
	1909	4.33	16.44	15.00	28.17	0.72	2.57	2.61	3.00	19.17	0.57	7.42	100.—	—	0.23	1.76	8.67	20.77	14.00	21.15	6.87	26.55
XV. Textiele nijverheid	1899	23.40	5.70	13.20	5.00	0.20	3.10	0.80	43.90	1.40	0.30	3.10	100.—	—	0.70	3.00	14.50	25,60	21.40	23.90	7.30	3.70
	1909	21.97	6.15	12.79	3.67	0.23	2.53	0.52	48.12	1.61	0.13	2.28	100.—	0.03	0.30	1.88	11.62	19.88	23.52	22.77	16.12	3.88
XVI. Fabr. van gas en electriciteit	1899	5.80	8.10	32.30	29.70	1.50	8.50	2.60	5.60	3.10	0.60	2.20	100.—	—	0.10	1.00	6.10	7.40	10.60	15.20	10.00	49.70
	1909	4.61	8.56	30.40	35.13	1.82	6.05	2.26	5.19	3.37	0.52	2.09	100.—	0.01	0.22	0.98	4.95	8.80	9.17	13.44	9.95	52.48
XVII. Fabr. van voedingsmiddelen	1899	15.00	8.60	22.90	21.60	2.70	4.80	6.60	6.10	5.90	1.70	4.20	100.—	0.20	1.60	6.60	18.60	16.40	13.00	13.40	5.60	24.60
	1909	15.00	8.46	23.37	22.59	2.43	4.73	6.26	6.02	5.24	1.72	4.18	100.—	0.17	1.31	5.28	15.95	17.26	12.51	14.43	6.90	26.19
I—XVII. Totaal nijverheidsbedrijven	1899	12.70	10.10	23.70	20.10	2.50	4.90	4.60	8.60	4.90	2.30	5.50	100.—	0.20	1.60	5.80	17.70	16.10	12.80	13.40	6.10	26.30
	1909	11.90	9.86	24.54	20.54	2.37	4.69	4.22	8.90	4.64	2.42	5.92	100.—	0.14	1.13	4.52	15.02	15.74	12.70	15.22	8.37	27.16

[1]) *Pour la traduction française des classes de professions voir pag. 171 suiv.*

BEROEPSKLASSEN. *Classes de professions.* [1]	Jaren. *Années.*	Noordbrabant.	Gelderland.	Zuidholland.	Noordholland.	Zeeland.	Utrecht.	Friesland.	Overijssel.	Groningen.	Drenthe.	Limburg.	TOTAAL.	GEMEENTEN MET: *Communes de:* 500 en minder inw.	501—1 000 inw.	1 001—2 000 inw.	2 001—5 000 inw.	5 001—10 000 inw.	10 001—20 000 inw.	20 001—50 000 inw.	50 001—100 000 inw.	Meer dan 100 000 inw.
XVIII. Landbouw	1899	16.40	15.20	11.40	8.10	7.10	3.90	9.20	8.40	7.00	4.60	8.80	100.—	1.00	6.30	18.40	37.40	23.60	10.50	1.60	0.50	0.70
	1909	16.83	15.01	11.59	8.03	6.60	3.95	8.99	8.58	6.54	4.97	8.91	100.—	0.71	5.76	16.15	35.87	25.30	12.57	1.80	0.97	0.87
XIX. Visscherij en jacht	1899	3.90	5.10	39.10	26.40	9.70	3.30	6.60	4.50	0.90	0.20	0.40	100.—	0.20	3.70	10.30	35.90	21.20	12.30	2.90	0.10	13.20
	1909	3.51	5.06	39.80	26.31	9.02	3.38	7.15	4.28	0.91	0.18	0.40	100.—	0.14	2.25	10.46	31.58	17.90	12.15	9.43	0.31	15.78
XX. Handel	1899	6.90	7.30	28.20	27.40	3.50	4.80	6.80	4.50	5.80	1.70	3.00	100.—	0.20	1.40	5.40	14.40	11.90	12.10	12.00	7.00	35.70
	1909	6.50	7.22	28.97	28.69	3.15	5.08	6.22	4.41	5.25	1.51	3.00	100.—	0.12	1.01	3.90	12.01	11.95	10.57	12.82	9.24	38.38
XXI. Verkeer	1899	8.10	8.70	27.80	21.10	4.50	5.60	6.80	5.30	6.60	2.00	3.70	100.—	0.20	1.50	5.90	17.20	13.70	12.40	10.90	5.70	32.50
	1909	6.93	7.39	33.46	22.32	3.51	5.46	5.61	4.54	5.81	1.71	3.26	100.—	0.14	1.00	3.58	13.04	12.41	10.04	10.68	7.37	41.74
XXII. Bankwezen	1899	4.70	6.60	24.70	46.40	1.60	4.20	2.20	3.20	3.60	0.70	2.10	100.—	—	0.10	0.50	2.90	4.20	9.50	11.80	8.90	62.20
	1909	3.59	5.20	27.43	50.68	1.50	2.54	2.03	2.10	2.96	0.48	1.49	100.—	—	0.14	0.35	2.52	5.38	6.78	10.53	9.78	64.52
XXIII. Verzekeringswezen	1899	5.40	5.70	30.00	38.00	1.30	8.70	3.00	3.20	2.80	0.40	1.60	100.—	—	0.30	2.10	5.30	6.30	7.00	12.00	7.50	59.60
	1909	4.81	5.23	30.97	38.77	0.85	8.69	2.85	3.14	2.89	0.37	1.43	100.—	—	0.17	1.55	2.42	5.56	4.82	10.27	9.35	65.86
XX—XXIII. Totaal handelsbedrijven	1899	7.30	7.80	28.00	25.30	3.80	5.10	6.70	4.80	6.10	1.80	3.30	100.—	0.20	1.40	5.40	15.20	12.50	12.10	11.50	6.50	35.20
	1909	6.60	7.22	31.00	26.50	3.23	5.26	5.79	4.39	5.40	1.56	3.05	100.—	0.12	0.97	3.63	12.08	11.90	10.14	11.76	8.41	40.99
XXIV. Vrije beroepen	1899	5.70	9.10	28.00	29.30	3.20	5.30	4.80	4.00	5.30	2.00	3.40	100.—	0.10	0.70	3.90	11.40	9.60	11.60	9.90	9.10	43.80
	1909	4.78	8.18	31.10	31.02	3.21	5.79	3.76	3.47	4.20	1.24	3.25	100.—	0.05	0.52	2.72	9.21	9.17	9.44	10.94	10.09	47.86
XXV. Bijzonder onderwijs	1899	16.20	11.10	21.90	16.40	1.90	5.40	3.30	3.10	2.60	0.50	17.50	100.—	0.40	1.10	7.20	20.20	16.70	10.80	13.30	5.60	24.70
	1909	18.88	7.45	21.88	17.48	2.43	5.88	3.59	3.25	2.70	0.67	15.79	100.—	0.28	1.42	7.04	16.07	20.40	12.59	12.88	10.46	18.86
XXVI. Verpleging	1899	15.50	14.80	23.70	21.30	1.70	7.30	3.60	4.10	3.20	1.10	3.90	100.—	0.10	0.40	2.40	15.70	16.20	8.90	16.10	10.30	30.10
	1909	13.69	11.91	22.72	27.93	1.25	7.01	2.54	3.36	3.26	1.11	5.22	100.—	0.02	0.71	2.82	11.36	16.66	9.31	13.60	12.08	33.44
XXVII. Huiselijke diensten	1899	8.20	10.90	25.30	21.40	3.90	6.00	6.50	5.10	6.60	1.90	4.10	100.—	0.30	2.10	6.90	18.10	14.00	11.90	10.40	7.10	29.20
	1909	7.44	10.24	27.01	24.36	3.17	6.00	6.00	4.45	6.18	1.66	3.49	100.—	0.19	1.33	4.72	13.68	14.50	11.26	11.29	8.94	34.09
XXVIII. Losse werklieden	1899	2.70	3.40	41.20	30.50	2.60	3.70	8.10	2.00	4.80	0.90	0.30	100.—	0.20	0.60	2.60	6.90	10.10	8.20	10.10	7.80	53.60
	1909	7.21	9.57	16.47	28.76	3.25	4.45	9.25	6.71	8.36	2.69	3.28	100.—	0.04	1.56	4.19	16.58	14.37	14.63	10.95	15.35	22.32
XXIX. In dienst van den staat	1899	10.20	11.10	27.40	20.80	4.60	8.30	2.60	5.50	2.80	2.30	4.40	100.—	0.10	0.80	2.40	14.00	6.90	19.90	22.70	7.70	25.40
	1909	8.24	11.31	27.90	23.12	4.54	8.22	2.75	4.71	2.84	2.34	4.03	100.—	0.08	0.62	1.68	11.89	7.91	13.25	24.96	10.19	29.42
XXX. „ „ „ een provincie	1899	23.20	5.60	10.10	6.30	8.90	5.90	7.20	7.90	10.80	4.50	9.60	100.—	0.40	2.80	10.40	20.40	10.90	12.70	19.10	13.20	10.10
	1909	9.05	7.65	13.28	10.66	7.65	7.24	9.46	10.26	9.05	6.04	9.66	100.—	0.20	0.20	0.60	5.84	7.04	11.67	29.38	25.15	19.92
XXXI. „ „ „ „ gemeente	1899	7.00	9.70	26.60	22.10	4.50	4.60	6.70	6.20	6.40	2.40	4.00	100.—	0.50	3.20	8.60	17.70	12.80	10.80	9.50	6.50	30.50
	1909	6.42	10.88	28.31	23.27	3.59	4.66	5.37	5.95	5.47	2.40	3.68	100.—	0.37	2.28	6.41	14.11	11.80	9.84	11.85	7.42	35.92
XXXII. „ „ „ „ waterschap	1899	5.40	6.90	29.30	23.70	17.30	4.80	5.40	2.00	4.70	0.30	0.10	100.—	0.90	9.60	29.10	34.80	13.70	7.10	2.00	0.80	2.10
	1909	4.07	7.19	36.31	23.92	3.73	4.77	7.85	2.32	8.51	0.43	0.90	100.—	0.76	8.70	20.24	35.84	16.93	10.02	2.79	2.03	2.69
XXXIII. „ „ „ „ kerkelijke gezindte	1899	19.70	10.00	15.20	13.00	3.60	4.50	5.20	4.90	4.00	1.30	18.60	100.—	0.70	4.90	12.60	26.80	20.80	11.60	8.00	3.50	11.30
	1909	20.47	9.07	15.44	13.01	3.06	4.49	5.12	4.81	3.77	1.67	19.09	100.—	0.46	4.70	11.17	24.21	21.92	10.53	8.07	5.74	13.20
I—XXXIII. Tot.generaal incl. v. onbek. beroep	1899	12.00	11.20	21.50	17.90	4.40	4.80	6.60	7.10	5.80	2.80	5.90	100.—	0.40	3.00	9.60	23.10	17.20	11.90	9.20	4.70	20.90
	1909	11.57	10.75	22.67	18.96	3.90	4.81	6.06	7.14	5.40	2.81	5.93	100.—	0.30	2.43	7.63	20.13	17.33	11.93	10.39	6.46	23.40

[1]) *Pour la traduction française des classes de professions voir pag. 171 suiv.*

Deze twee reeksen van verhoudingscijfers hebben ieder haar eigen beteekenis. De eerste wijst aan in welke mate iedere provincie in iedere beroepsklasse deelneemt, zonder rekening te houden met den meerderen of minderen omvang in het Rijk der takken van industrie, handel en verkeer, kunsten en wetenschappen enz., terwijl door de tweede de meerdere of mindere omvang van eene beroepsklasse provinciesgewijs wordt aangegeven.

Evenals elk land zijn eigenaardige verdeeling der bevolking over de verschillende beroepen bezit, zooals dit op blz. 178 reeds met cijfers voor groote groepen van beroepen is aangetoond en die afhankelijk is van het aan ieder land eigen karakter, voortspruitende uit ligging, grondgesteldheid, klimaat, aard der bevolking enz., zoo vertoont ook iedere provincie hare eigenaardige verdeeling der bevolking naar de beroepen, die in vele gevallen gemakkelijk kan worden verklaard.

Bij vergelijking der verhoudingscijfers van de groote rubrieken, nijverheid, landbouw enz., met de cijfers van de verdeeling der totale werkzame bevolking, blijkt dat bij beide tellingen in de provinciën Noordbrabant, Zuidholland, Noordholland en Overijssel de nijverheidspercentages boven die van het algemeen gemiddelde der provinciën liggen, dat Utrecht en Limburg die dat in 1899 ook deden, thans iets lager staan en dat Zeeland naar verhouding de minste industrie heeft, waarop Friesland volgt. De landbouw is relatief weinig ontwikkeld in de beide Hollanden en Utrecht, terwijl in de beide eerstgenoemde provinciën de handelsbedrijven op den voorgrond treden.

De vrije beroepen vinden in de provinciën waarin de grootste gemeenten liggen naar evenredigheid de meeste beoefenaren.

Het particulier onderwijs heeft evenals in 1899 hooge percentages in Noordbrabant en Utrecht, maar vooral in Limburg, waar alleen in 1899 17½ en in 1909 15¾ % der in die klasse werkzame personen gevonden worden, terwijl de totale bevolking dier provincie slechts ca. 5½ % der Rijksbevolking uitmaakt. De provinciën Overijssel, Groningen en Friesland hebben lage percentages voor het particulier onderwijs, maar het allerlaagste heeft Drenthe.

De verpleging houdt betrekkelijk veel personen bezig in Noordbrabant, Gelderland, Zuidholland, Utrecht en Limburg, maar vooral in Noordholland, waar de totale werkzame bevolking in 1909 slechts ± 19 % van de Rijksbevolking inneemt, terwijl niet minder dan 27.9 % der personen, tot de verplegingsklasse behoorende, in 1909 in deze provincie woonden; Zeeland en Drenthe vertoonen hier lage percentages.

Dienstboden worden uit den aard der zaak het veelvuldigst aangetroffen in de provinciën met de grootste gemeenten en de losse werklieden in de beide Hollanden (Amsterdam en Rotterdam) waar zij meest in verschillende verkeersbedrijven werkzaam zijn. Ook in Friesland is het cijfer der losse werklieden hoog.

De schommelingen in de percentages der personen in dienst van den Staat in de verschillende provinciën worden meerendeels veroorzaakt door het bezit van grootere of kleinere garnizoensplaatsen, terwijl het percentage van Zuidholland opgedreven wordt door het betrekkelijk groot aantal Rijksambtenaren.

Dat sommige provinciën in vergelijking met andere zulke hooge percentages vertoonen voor personen in dienst eener provincie, schijnt verband te houden met het bevolkingscijfer, althans de beide Hollanden vertoonen hier de hoogste en Drenthe het laagste cijfer.

De gemeente-administratiën eischen een betrekkelijk groot personeel in de provinciën waarin de meeste groote gemeenten liggen, de beide Hollanden, Groningen en Gelderland.

Het personeel in dienst van waterschappen is uitteraard in die provinciën het grootst waarin veel polders aanwezig zijn; daarom zijn de percentages der oostelijke provinciën het laagst.

Bij de klasse: „in dienst van een kerkgenootschap" geven de beide Katholieke provinciën met het groot aantal kloosterbroeders en zusters, die niet in verpleging, bij het onderwijs of in huiselijke diensten werkzaam waren en dus tot deze klasse moesten worden gebracht, hooge percentages en staat Drenthe het laagst.

Wat de Nijverheidsbedrijven betreft is klasse I het sterkst vertegenwoordigd in Limburg (aardewerkfabricage, steen- en pannenfabricage). Gelderland (steenfabricage), Zuidholland (steen- en aardewerkfabricage, pijpenfabricage), en Utrecht (steen- en pannenfabricage).

De diamantnijverheid zetelt zoo goed als geheel in Amsterdam en omliggende gemeenten.

De drukkersbedrijven zijn sterker vertegenwoordigd, naarmate in de provinciën meer groote gemeenten liggen, hetgeen ook eenigszins met de bouwbedrijven het geval schijnt.

Ook de Chemische Nijverheid schijnt het meest door de groote gemeenten te worden aangetrokken of daar het meest noodig te zijn, althans de beide Hollanden en Utrecht hebben de hoogste percentages.

De houtbewerking domineert in Noordbrabant, Gelderland, Zuid- en Noordholland, Utrecht en Overijssel en is het geringst in Drenthe en Zeeland. De kleedingnijverheid richt zich weder naar de groote bevolkingscentra: Noordholland, Zuidholland, Utrecht en Groningen hebben in volgorde de hoogste cijfers.

De kunstnijverheid, die op zich zelf van niet groot belang is, wordt vooral in Noordholland, Zeeland, Zuidholland en Utrecht, maar vooral in Limburg (kerkelijke kunst) aangetroffen.

Meer dan ⅓ gedeelte der in de lederindustrie werkende personen wonen in Noordbrabant, bij de beide tellingen resp. 34.6 en 34.8 % (schoenmakerijen).

Het meer of minder voorkomen van de personen, werkzaam in klasse X (oergraverij, veenderij en mijnexploitatie) is geheel afhankelijk van den aard des bodems. Deze nijverheid bepaalt zich tot dusverre in hoofdzaak tot veenderij en steenkolenwinning, vandaar dat Drenthe en Limburg hier samen in 1899 reeds 54½ % en in 1909 niet minder dan ca. 72 % der personen voor hunne rekening nemen. Ook de veenderijen in Overijssel, Groningen en Friesland geven voor die provinciën in vergelijking met de overige provinciën hooge cijfers.

De metaalindustrie met de machinefabricage schijnt weder verband te houden met de meerdere of mindere aanwezigheid der groote steden. Uitzonderingen maken daarop Noordbrabant (door de groote fabriek van electrische gloeilampen te Eindhoven en zijn spoorwegwerkplaatsen te Tilburg) en Overijssel (met zijne fabrieken van machines te Hengelo, Deventer en Enschede). De scheepsbouw en de fabricage van rijtuigen en wagens leveren voor Zuidholland, Noordholland, Zeeland en Groningen hooge percentages. In Zuid- en Noordholland en Groningen is het voornamelijk de scheepmakerij die de hoogte van het percentage bepaalt, terwijl het in Zeeland ook de wagenmakerij is die het percentage opdrijft. Deze laatste is vooral ontwikkeld op de eilanden, waar het verkeer zoo goed als geheel per as moet geschieden.

De papiernijverheid is in Groningen relatief het meest vertegenwoordigd, dan volgen Gelderland, Noordholland en Limburg. Drenthe en Zeeland hebben zoo goed als geen papiernijverheid. Bijna de helft der personen, werkzaam in de textiele nijverheid woont in Overijssel (Twenthe), bij de beide tellingen resp. 44 en 48 %. Van de overige woonden in 1899 ruim 24 % en in 1909 ruim 22 % in Noordbrabant en bij de beide tellingen cca. 13 % in Zuidholland, zoodat voor de overige provinciën slechts resp. 19 en 17 % overblijft, waarvan 6 % in Gelderland, resp. 5 en 3½ % in Noordholland en 3 en 2½ % in Utrecht gevestigd zijn. De fabricage van gas en electriciteit wordt weder het meest aangetroffen in de provinciën met de grootste steden. De bereiding van voedings- en genotmiddelen houden relatief veel personen bezig in Noordbrabant, waar het voornamelijk de tabaksbewerking en de sigarenfabricage is die de hoogte van het percentage bepaalt. Van de tot klasse XVII behoorende personen waren aldaar in 1889 ruim 35 % en in 1909 ruim 40 % in die industrieën werkzaam. Ook in Noordholland en Utrecht wordt het percentage door de tabaks- en sigarenindustrie, doch ook door de cacao- en chocoladefabricage opgedreven. In Friesland maakte de zuivelfabricage het verhoudingscijfer hoog.

Na het bovenstaande behoeft thans eene nadere toelichting van de cijfers voor de groepen van gemeenten niet meer te worden gegeven. En waar de meeste groepen van gemeen-

ten in 1899 eene andere samenstelling hadden dan in 1909 is vergelijking der beide uitkomsten niet wel mogelijk.

Eene vergelijking van de uitkomsten der beide tellingen leert dat in de toeneming van de nijverheid met ruim 1 % zoo goed als alle provinciën, zij het dan in verschillende mate, hebben deelgenomen. Alleen Noordholland en Utrecht vertoonen eene kleine vermindering. De grootste vermeerdering vertoont Limburg van 31.75 % in 1899 op 34.88, welke vermeerdering zoo goed als geheel het gevolg is van klasse X (mijnwezen). Ook de vermeerdering van het nijverheidspercentage van Drenthe komt voor rekening van klasse X (veenderij) De betrekkelijk groote vermeerdering in Overijssel moet in hoofdzaak gezocht worden bij de textiel-industrie, die steeg van 15.84 % in 1899 op 18.17 % in 1909. In Zeeland, waar de nijverheid met pl.m. 2 % toenam, nemen zoo goed als alle klassen aan de vermeerdering deel.

De vermindering van den landbouw is in alle provinciën merkbaar, doch in ongelijke mate. Waar de percentages in Limburg 3¼ verschilden doen zij dat bijv. in Friesland slechts 0.63 %.

In de toeneming van den handel hebben Utrecht en Friesland de grootste aandeelen gehad en in die van het verkeerswezen Utrecht en Noordholland.

De vermindering der dienstboden schijnt minder de groote steden dan het platte land te hebben getroffen, althans Zuidholland, Noordholland, Utrecht en Groningen vertoonen eene kleinere afneming dan de provinciën met eene groote plattelandsbevolking.

Wat de verdeeling der in de klassen van nijverheid, handel en verkeer arbeidende personen naar de posities betreft, daarvan geeft onderstaand overzicht een beeld. 1)

BEROEPSKLASSEN.[1] *Classes de Professions.*[1]	POSITIE IN HET BEROEP[2]. *Situation dans la profession*[2]. A.		B.		C.		D.		TOTAAL. *Total.*	
	1899	1909	1899	1909	1899	1909	1899	1909	1899	1909
I. Aardewerk, kalk, steen, glas, ..	3,80	2,51	0,50	0,93	5,10	7,22	90,60	89,34	100	100
II. Diamantnijverheid	7,30	5,34	0,20	0,08	1,10	2,20	91,40	92,38	100	100
III. Drukkersbedrijven	9,20	7,92	0,60	1,08	7,60	9,04	82,60	81,96	100	100
IV. Bouwbedrijven	22,90	20,86	0,20	0,33	2,50	3,42	74,40	75,39	100	100
V. Chemische nijverheid	11,80	9,96	1,70	2,13	19,20	21,09	67,30	66,82	100	100
VI. Houtbewerking	29,70	23,11	0,30	0,56	2,20	3,65	67,80	72,68	100	100
VII. Kleedingnijverheid	52,20	43,29	0,40	0,54	1,40	1,90	46,00	54,27	100	100
VIII. Kunstnijverheid	29,20	22,87	0,20	0,75	3,10	5,35	67,50	71,03	100	100
IX. Lederindustrie	43,50	43,56	0,40	0,55	1,30	1,93	54,80	53,96	100	100
X. Oer, turf, steenkolen	6,60	4,29	0,40	0,28	2,00	3,51	91,10	91,92	100	100
XI. Metalenbewerking	23,20	21,92	0,40	0,60	2,50	3,66	73,90	73,82	100	100
XII. Machines, instrumenten, enz. ..	14,00	11,54	0,60	0,78	9,60	10,86	75,80	76,82	100	100
XIII. Scheepsbouw, rijtuigen	14,80	11,02	0,30	0,43	3,80	4,83	81,20	83,72	100	100
XIV. Papierindustrie	9,50	6,78	0,40	0,78	5,10	6,50	85,00	85,94	100	100
XV. Textiele nijverheid	5,60	3,17	0,30	0,43	3,60	3,99	90,50	92,41	100	100
XVI. Fabr. van gas en electriciteit ..	0,60	0,20	2,20	1,85	14,50	21,37	82,70	76,58	100	100
XVII. Fabr. van voedingsmiddelen ..	24,40	21,47	1,00	1,35	5,70	7,41	68,90	69,77	100	100
I—XVII. Totaal nijverheidsbedrijven ..	25,00	20,78	0,50	0,70	3,70	5,16	70,80	73,36	100	100
XVIII. Landbouw	31,40	37,67	0,50	0,57	0,50	0,83	67,60	60,93	100	100
XIX. Jacht en visscherij	32,20	29,04	0,90	0,60	5,20	8,93	61,70	61,43	100	100
XX. Handel	58,10	51,90	2,10	2,30	18,10	24,34	21,70	21,46	100	100
XXI. Verkeer	28,70	22,89	2,50	3,57	13,90	14,40	54,90	59,14	100	100
XXII. Bankwezen	17,90	13,63	7,10	6,14	36,60	69,20	11,40	11,03	100	100
XXIII. Verzekeringswezen	5,60	6,48	7,60	5,25	69,90	75,06	16,90	13,21	100	100
XX—XXIII. Totaal handelsbedrijven..	44,70	37,12	2,40	3,01	17,80	21,80	35,10	38,07	100	100

1) *Pour la traduction française des classes de professions voir pag. 171 suiv.*

2) Voor de beteekenis der letters A, B, C en D zie blz. 195. *Pour la signification des caractères A, B, C et D voir pag. 195.*

In de eerste plaats dient daarbij gewezen op de verschillen die er bestaan tusschen de cijfers der beide tellingen. Met eene uitzondering zijn de personen in de positie A, dus patroons voor eigen rekening, in alle klassen sterk verminderd. Dit kan eerstens veroorzaakt worden door het ontstaan van grootbedrijven of het grooter worden der bestaande bedrijven zelve, die dan meer ondergeschikt personeel gebruiken, waardoor het aantal patroons relatief minder wordt, maar vervolgens ook door het omzetten van een bedrijf, dat eerst particulier eigendom was, in eene naamlooze vennootschap, waardoor de patroon, die dan gewoonlijk Directeur der Naamlooze Vennootschap wordt, van de positie A in de positie B overgaat. Daar de vermindering der personen in de positie A overal veel grooter is dan de vermeerdering in de positie B, die ook bijna overal aan te wijzen is, moeten beide oorzaken hebben samengewerkt en wordt uit de cijfers afgeleid dat de eerste oorzaak sterker dan de tweede moet hebben gewerkt.

Ook de personen onder C verschillen in relatief aantal soms veel bij de beide tellingen en wel overal vermeerdering die soms zeer groot is. In alle bedrijven is daarvan in hoofdzaak de oorzaak de groote vermeerdering van het administratieve personeel, waarbij dan voor de nijverheid en het verkeer nog komt de vermeerdering van het aantal machinisten en in den handel, het bank en het verzekeringswezen de sterke vermeerdering van het aantal tusschenpersonen.

Onderstaand volgt een overzicht van de sterkte van het kantoorpersoneel en de machinisten in de verschillende beroepsklassen bij de beide tellingen, waarin ook de stokers zijn opgenomen.

BEROEPSKLASSEN. *Classes de professions.*[1]	Kantoorpersoneel *Pers. admin.*		Machinisten. *Mécaniciens.*		Stokers. *Chauffeurs.*	
	1899	1909	1899	1909	1899	1909
I. Aardewerk, enz.	208	728	234	438	543	535
II. Diamant	21	45	43	43	49	36
III. Drukkersbedrijven	438	1 034	44	45	33	26
IV. Bouwbedrijven	273	516	164	324	163	300
V. Chemische nijverheid	382	849	165	256	199	213
VI. Houtbewerking	189	520	141	267	101	177
VII. Kleedingindustrie	191	428	70	146	64	101
VIII. Kunstnijverheid	11	25	—	2	2	3
IX. Lederindustrie	73	172	27	63	16	30
X. Oer, turf, steenkolen	36	149	49	181	22	60
XI. Bewerking van metalen	269	561	64	88	142	125
XII. Machines, enz.	463	1 215	301	322	225	247
XIII. Scheepsbouw en rijtuigen	216	315	58	98	85	84
XIV. Papierindustrie	86	213	95	196	136	141
XV. Textiele nijverheid	573	1 004	184	265	349	300
XVI. Fabr. van gas en electriciteit	315	862	99	445	85	638
XVII. Fabr. van voedingsmiddelen	2 231	3 903	850	1 315	671	775
XVIII. Landbouwbedrijven	40	289	47	138	9	32
XIX. Jacht en visscherij	43	114	37	143	48	275
XX. Handelsbedrijven	7 122	14 802	42	97	30	38
XXI. Verkeerswezen	4 513	4 928	2 688	4 778	3 146	4 326
XXII. Bankwezen	4 107	6 060	—	3	—	5
XXIII. Verzekeringswezen	1 455	3 283	1	2	—	4
XXIV. Vrije beroepen	2 739	4 075	—	1	—	—
XXV. Onderwijs	20	56	1	1	—	1
XXVI. Verpleging	36	228	18	72	14	88
XXVII. Huiselijke diensten	—	—	5	5	1	1
XXIX. In dienst v/d Staat	—	—	—	54	—	54
XXX. „ „ v/e provincie	—	—	—	—	—	1
XXXI. „ „ v/e gemeente	—	—	—	32	—	18
XXXII. „ „ v/e waterschap	—	—	377	395	146	128
XXXIII. „ „ v/e kerkgenootschap	—	19	—	—	—	—
Totaal	26 051	46 393	5 804	10 213	6 279	8 762

1) *Pour la traduction française des classes de professions voir pag. 171 suiv.*

De groote vermeerdering van administratief personeel en van personen die stoomwerktuigen bedienen, wijst ook op het grooter worden der bedrijven.

De grootste vermindering van het relatief aantal bedrijfshoofden heeft plaats gehad in die klassen die reeds een klein aantal bedrijfshoofden tellen, dus waarin reeds grootbedrijven voorkwamen. Wordt een dusdanig door één partiulier gedreven bedrijf in een naamlooze vennootschap omgezet, dan oefent dat veel meer invloed uit op de verhoudingscijfers dan indien soms ettelijke kleinbedrijven van toestand veranderen.

Het valt niet moeilijk uit de cijfers voor de nijverheidsklassen die klassen aan te wijzen, waarvan het zeker is dat de meerderheid der daartoe behoorende bedrijven tot de groot-industrie moeten worden gerekend; het zijn n.l. die, waarbij een klein aantal bedrijfshoofden tegenover een groot aantal ondergeschikten staan. Bovenaan staat daarin met bij beide tellingen resp. 2.80 en 2.05 % bedrijfshoofden de fabricage van gas- en electriciteit, die uit den aard der zaak zoo goed als geheel in het groot worden gedreven; dan volgt de fabricage van aardewerk, steen en glas met resp. 4.30 en 3.44 % en daarna de textiele nijverheid met resp. 5.90 en 3.60 % bedrijfshoofden. Voorts worden nog kleine percentages aangetroffen in de oergraverij, turf en steenkolen ten gevolge der groote mijnexploitaties resp. 7 en 4.57 %; de diamantindustrie resp. 7.50 en 5.42 %, in de papierfabricage 9.90 en 7.56 %, in de drukkersbedrijven 9.81 en 9 %, in de machinefabricage 14.60 en 12.32 % en in den scheepsbouw en de rijtuigfabricage resp. 15.01 en 11.45 %.

Van al de genoemde bedrijfsgroepen kan wel met zekerheid worden gezegd, dat zij meest groot-industriën omvatten, al kunnen de percentages der verschillende klassen daarvan niet dadelijk een beeld geven. De grootte der gemiddelde bedrijven is n.l. niet uit de beroepstelling met juistheid te berekenen, omdat vaak meerdere personen aan het hoofd van één bedrijf staan en dus de deeler in casu het aantal bedrijven niet bekend is. Intusschen komt dit in alle klassen voor en zouden dus de verhoudingscijfers van het aantal bedrijfshoofden tot het totaal der arbeiders eenig inzicht kunnen verschaffen in de verhouding van de grootte der bedrijven voor de verschillende beroepsklassen, ware het niet dat de cijfers der onderscheidene beroepsklassen den invloed ondergaan van de meerdere of mindere mate, waarin in de klasse-totalen beroepen zijn begrepen, die òf zelfstandig door het bedrijfshoofd, zonder hulp van anderen kunnen worden uitgeoefend, òf althans weinig ondergeschikt personeel vorderen. Deze omstandigheid maakt ook, dat, niettegenstaande de ondervinding leert dat in eene klasse vele groote en dikwijls zeer groote bedrijven voorkomen, het relatief aantal bedrijfshoofden toch zeer groot kan zijn. Omgekeerd behoeft eene klasse met relatief weinig bedrijfshoofden nog niet altijd uit enkel groot-bedrijven te bestaan, maar kunnen enkele zeer groote bedrijven op de verdeeling naar de positie in het beroep van eene geheele klasse van grooten invloed zijn.

Zoo komen bijv. in klasse IX, de lederindustrie en de schoenmakerij, een aantal bedrijven voor waarin betrekkelijk veel werklieden arbeiden, die toch door de cijfers der totale klasse niet worden aangewezen, wegens het overgroot aantal alleen werkende schoenmakers en -lappers, die zich even goed als de hoofden der straksbedoelde groot-bedrijven als ondernemer in de positie A hebben aangegeven, en te recht.

Zoo zijn het in klasse IV het groot aantal met weinig of geen personeel werkende metselaars, timmerlieden, loodgieters, dakdekkers, stucadoors, huisschilders en behangers, die het percentsgewijze aandeel der bedrijfshoofden in die klasse zoo hoog doet zijn, resp. 23.10 en 21.19 %.

Het is dus noodig tot het verkrijgen van een beter inzicht in het bestaan van groot

of klein-bedrijf elke klasse in onderdeelen te splitsen en deze weder in de enkele soorten van bedrijf.

In de tabel op blz. 225 vlgg. is in de beide laatste kolommen aangegeven hoeveel werklieden in de positie C en D staan tegenover elk bedrijfshoofd A of B. Indien dus in elk bedrijf slechts één bedrijfshoofd voorkwam zouden deze cijfers met één vermeerderd de juiste gemiddelde grootte der bedrijven aangeven. Ofschoon dit niet zoo is en het gevaar hier grooter wordt dat sommige bedrijven in grooter aantal door meer dan één bedrijfshoofd worden gedreven, dan in andere, kunnen de cijfers toch door groote verschillen aanwijzen welke bedrijven meest groot- en welke klein-bedrijven zijn.

Zeer hooge cijfers, die dus het bestaan van groot-industrie doen vermoeden, worden dan in klasse I aangetroffen in de fabricage van fijn aardewerk en in de fabricage van glas en spiegels, bij beide industrieën zijn de cijfers voor 1909 hooger dan voor 1899 en wel voor glas en spiegels veel hooger.

Dat de diamantnijverheid betrekkelijk zulke kleine cijfers vertoont is het gevolg van het groot aantal zoogenaamde eigenwerkers, die allen hebben opgegeven voor eigen rekening hun bedrijf uit te oefenen. De groote diamantslijperijen komen daardoor in de cijfers niet tot hun recht.

De betrekkelijk lage cijfers bij de boek- en steendrukkerijen wijzen op hét bestaan van veel kleinbedrijf. Vooral voor de steendrukkerijen heeft samentrekking of althans vergrooting der bedrijven in de laatste 10 jaren plaats gehad.

In de bouwbedrijven komen slechts weinig cijfers van eenige beteekenis voor, hetgeen er op wijst dat veel klein- en dikwijls zeer klein bedrijf moet bestaan. In de eigenlijke bouwwerken zijn het de fundeering- en heiwerkers die met een gemiddeld aantal werklieden van 26 eenigszins naar voren springen. Bij de openbare werken worden vrij hooge cijfers aangetroffen: aannemers met hun personeel, waaronder aard- en grondwerkers; dijk- en kribwerkers, straatmakers en baggerwerkers.

Zeer hoog is het cijfer van de openbare reiniging in 1899 120, en in 1909 107 werklieden tegen één bedrijfshoofd. Deze cijfers zijn echter misleidend. In het geheel werden in 1899 32 en in 1909 48 personen in de positie A en B aangetroffen. Nu zullen wel in de meeste gemeenten van eenig belang personen gevonden worden die in de openbare reiniging werkzaam zijn, zonder dat aldaar een georganiseerde reinigingsdienst bestaat met aan het hoofd den Directeur, wat in den regel slechts in zeer groote gemeenten het geval is. De werkgevers dier personen zijn de gemeentebesturen, die als zoodanig echter niet in de klasse IV voorkomen. Het groote aantal personen in de positie C en D tegenover het kleine aantal patroons vindt daarin verklaring.

De chemische nijverheid, die in de fabricage van kaarsen, olie, lucifers en kunstmest vele groot-bedrijven telt, moet ook veel klein-industrie hebben, in hoofdzaak apothekers en drogisten, die meest zonder of met weinig personeel werken. Behalve in de fabricage van lucifers waren in de straks genoemde bedrijven de cijfers van 1899 kleiner dan die van 1909. Vooral in de fabricage van kunstmest is de relatieve sterkte der werklieden sterk toegenomen: van 25.7 in 1899 tot 44.4 werklieden op één bedrijfshoofd in 1909.

De hout-, kurk- en stroobewerking is voor het meerendeel klein-industrie, beeldhouwerij, houtdraaierij, stoelenfabricage, klompenfabricage, kuiperij, bezem- en boendermakerij, mandenmakerij en stoelenmatterij, in welke bedrijven in 1909 gemiddeld minder dan 3 arbeiders tegenover één patroon stonden. Met uitzondering van de beeldhouwerij en de houtdraaierij is er in die bedrijven samensmelting waar te nemen. Iets grooter is de grootte van het

gemiddeld bedrijf bij de fabricage van houtwaren, waaronder ook de timmerfabrieken vallen, en de hoepelmakerijen met resp. in 1909 9.5 en 8.8 werklieden per bedrijfshoofd. Bij de eerste schijnen een betrekkelijk groot aantal grootere bedrijven in de laatste 10 jaren te zijn opgericht, bij de laatste schijnt ook concentratie van bedrijven te hebben plaats gehad.

De uiterst kleine cijfers in de kleedingindustrie van 0.9 en 1.3 resp. in 1899 en 1909 voor de personen onder C en D, vinden hun oorzaak in het groot aantal alleen voor eigen rekening werkende kleermakers, naaisters, waschvrouwen en kappers, zoodat de in die klasse bestaande groot-industriën heeren-, dames- en kinderconfectie-fabrieken, fabrieken van onderkleeding en huishoudgoederen, en pettenfabrieken, in de cijfers niet tot haar recht komen. Enkele cijfers van eenige beteekenis komen nog voor in de corsettenfabricage, de fabricage van bedden en matrassen en de chemische wasscherij.

Van de meeste der in deze klasse voorkomende bedrijven zijn de cijfers van 1899 soms belangrijk kleiner, hetgeen wijst op het ontstaan van bedrijven van grooteren omvang, of het verdwijnen der allerkleinste bedrijven.

Ook in de kunstnijverheid komen de enkele bedrijven van middelmatigen omvang, beeldhouwerijen en inrichtingen voor de fabricage van kerkelijke kunst, niet tot hun recht. Ook in deze klasse komen in 1909 aanmerkelijk hoogere cijfers voor dan in 1899, waaruit in vele gevallen, in verband met de geringe toeneming of afneming van het relatief aantal bedrijfshoofden, concentratie van bedrijf spreekt.

Een gelijke oorzaak als waardoor voor klasse VII, kleeding-industrie, de cijfers van het aantal werklieden per bedrijfshoofd zoo klein zijn, geldt voor klasse IX, lederbewerking. Hier zijn het de schoenmakers en lappers, die voor eigen rekening, zonder hulp werken, die van het bestaan van groot-industrie niets doen zien. Toch is het bestaan van leerlooierijen, schoenfabrieken, drijfriemfabrieken en rijwiel- en automobielbandenfabrieken, van betrekkelijk grooten omvang, niet onbekend. Grooter worden der bedrijven van 1899 op 1909 treedt bijna nergens aan het licht; alleen bij de fabricage van caoutchouc-artikelen is het grooter worden der bedrijven zichtbaar.

Klasse X (oer, steenkolen en turf) is de klasse der groot-industrie bij uitnemendheid; hier stonden in 1909 niet minder dan circa 300 werklieden tegenover één bedrijfshoofd of bestuurder, terwijl dit in 1899 veel minder was, n.l. circa 130. Het is voornamelijk de exploitatie van steenkolenmijnen in Limburg, die het cijfer voor de geheele klasse zoo hoog maken, al moeten in de veenderij en de fabricage van turfstrooisel met resp. 13.6 en 39.2 werklieden per bedrijfshoofd ook nog bedrijven van betrekkelijk grooten of middelmatigen omvang voorkomen.

In de metaal-industrie treden met grootbedrijven op den voorgrond de fabricage van capsulen, ofschoon de tusschen 1899 en 1909 ontstane bedrijven kleiner moeten zijn dan de reeds vroeger opgerichte; immers het aantal bedrijfshoofden is van 3 in 1899 op 7 in 1909 geklommen en het gemiddeld aantal arbeiders per bedrijfshoofd van 138 op 78 gedaald, de fabricage van zink en zinkwaren met eene duidelijk zichtbare concentratie en de ijzergieterij.

Klasse XII die ten gevolge van het voorkomen van een groot aantal alleenwerkende klokken- en horlogemakers, scharenslijpers enz. in 1909 in totaal slechts ruim 7 arbeiders per bedrijfshoofd telt, omvat in de fabricage van machines met ruim 31, in de fabricage van electrische gloeilampen met ruim 266 en in de fabricage van oorlogsmateriaal en wapens met cca 44 werklieden per bedrijfshoofd, veel grootbedrijf. Bij de eerste en laatste industriën is eenige teruggang van het cijfer zichtbaar, doch het cijfer der electrische gloeilampenfabricage is zeer sterk toegenomen. Ook in de meeste andere bedrijven schijnt concentratie

te bestaan, waardoor het cijfer van de geheele klasse van 1899 op 1909 ook grooter is geworden. Ofschoon de scheepsbouw en de rijtuigfabricage veel in grootbedrijf wordt uitgeoefend, is het cijfer der geheele klasse XIII niet hoog ten gevolge van het groot aantal kleine wagenmakerijen ten platten lande. Ook hier is echter het cijfer van 1909 hooger dan dat van 1889.

De eigenlijke papierfabricage geschiedt in groot-bedrijven en wel in bedrijven sterk in grootte toenemend, van 39.4 werklieden per bedrijfshoofd in 1899 tot 49.2 in 1909. De papierbewerking en de boekbinderij is daarentegen meest klein bedrijf.

In de textiele nijverheid wijzen de cijfers op het bestaan van veel groote en dikwijls zeer groote bedrijven en bijna overal een sterke toeneming van het aantal arbeiders per bedrijfshoofd. De fabricage van band, kant, koord enz. en de fabricage van touw schijnt veel in kleinbedrijf te geschieden.

Zooals reeds is medegedeeld is de fabricage van gas in den regel grootbedrijf. Nog hooger dan bij gas is het aantal personen in de positie C en D per bedrijfshoofd in de fabricage van electriciteit. Hier zijn het echter niet de eigenlijke arbeiders, die het cijfer zoo hoog maken, doch het bijkomend personeel (kantoor- en magazijnpersoneel, machinisten en stokers, electriciens enz.).

De meest gemengde klasse is klasse XVII, de fabricage van voedings- en genotmiddelen, met in totaal een zeer klein cijfer voor het aantal ondergeschikten per bedrijfshoofd 3.4, wat op het in hooge mate voorkomen van kleinbedrijf wijst, terwijl aan den anderen kant door de ondervinding wordt geleerd dat er tal van grootbedrijven in die klasse voorkomen, broodfabrieken, suikerfabrieken en raffinaderijen, aardappelmeel- en stijfselfabrieken, cacao- en chocoladefabrieken, zuivel- en margarineboterfabrieken, branderijen, gist- en spiritusfabrieken, bierbrouwerijen en sigarenfabrieken. Slechts in enkele gevallen waarbij de productie op kleine schaal niet mogelijk is, spreekt het bestaan dier groot-industriën uit de cijfers der beroepstelling, zooals uit onderstaande opgaven voor 1909 omtrent het aantal personen in de positie C en D per bedrijfshoofd blijkt: fabricage van rijst en pellerijen: 26.3; fabricage van meel: 2.1, grutterijen: 3.3, fabricage van brood: 1.7, van koek: 3.4, van suikerwerken: 6.6, van beetwortelsuiker: 55.3, raffinaderijen: 96.3, fabricage van aardappelmeel: 28.9, van stijfsel: 38.5, van cacao: 48.3, van chocolade: 43.3, koffiebewerking: 7.8, fabricage van verduurzaamde levensmiddelen: 11.0, vleeschhouwerijen: 1.3, vischbewerking: 5.3, fabricage van boter en kaas: 7.7, van melkproducten incl. melkinrichtingen: 39.9, margarinefabricage: 49.9, fabricage van mineraalwater: 2.1, fabricage van alcohol en likeuren: 14.1, van bier: 6.9, drinkwater-exploitaties: 55.3, bewerking van tabak: 12.1, fabricage van sigaren: 9.7, zoutbewerking: 10.4 en fabricage van veevoeder: 9.1.

Met uitzondering van de fabricage van brood, de vleeschhouwerijen, die in dat opzicht gelijk zijn gebleven en de fabricage van aardappelmeel, die voor 1899 grooter cijfer vertoont dan in 1909, zijn alle bedrijven der klasse XVII soms sterk vooruitgegaan in gemiddelde grootte.

Hetgeen hiervoor (zie blz. 248) is gezegd omtrent de onmogelijkheid der berekening van de grootte van het gemiddelde bedrijf, tengevolge van de onbekendheid van het aantal bedrijven met meer dan één bedrijfshoofd, geldt vooral van klasse XVIII, die der landbouwbedrijven en klasse XX, handel.

In deze beide klassen heeft zich meer dan in de nijverheidsbedrijven doen gelden de invloed van het voorschrift dat vrouwelijke echtgenooten, die hare mans geregeld in het beroep behulpzaam zijn, moesten geacht worden een beroep uit te oefenen met eene gelijke positie als die van den man. In den handel zijn het echter ook de zelfstandig eene winkelzaak drijvende vrouwen, zoo gehuwde als ongehuwde, die het aantal bedrijfshoofden hebben opgedreven, en daarmede de cijfers der ondergeschikten hebben verlaagd.

De invloed die deze omstandigheid heeft uitgeoefend in de verschillende beroepsklassen blijkt uit onderstaande cijfers, die voor 1899 en 1909 aangeven het aantal gehuwde, dat is tot echtparen behoorende vrouwen, die in de positie van bedrijfshoofd zijn geteld, waarvan wel (met uitzondering van klasse VII, waarin de gehuwde vrouwen zelfstandig het beroep van costuumnaaister, naaister of modiste kan hebben uitgeoefend, alsmede den handel om bovengenoemde reden) het meerendeel deel zal hebben uitgemaakt van het bedrijf des mans.

		1899	1909
I.	Aardewerk, kalk, steen, glas	—	3
II.	Diamantindustrie	3	4
III.	Drukkersbedrijven	1	2
IV.	Bouwbedrijven en reiniging	10	10
V.	Chemische nijverheid	4	28
VI.	Houtbewerking, kurk, stroo	22	45
VII.	Kleedingindustrie	3 925	3 548
VIII.	Kunstnijverheid	10	6
IX.	Leder en lederbewerking	12	14
X.	Oergraverij, steenkolen, turf	—	15
XI.	Bewerking van metalen	5	3
XII.	Machinefabr., instr., oorlogsmat.	—	6
XIII.	Scheepsbouw en rijtuigfabr.	1	1
XIV.	Papier en papierbewerking	2	3
XV.	Textiele nijverheid	74	69
XVI.	Fabr. van gas en electriciteit	—	1
XVII.	Fabr. van voedings- en genotmiddelen	242	168
XVIII.	Landbouwbedrijven	5 093	29 750
XIX.	Visscherij en jacht	1	2
XX.	Handelsbedrijven	11 913	11 720
XXI.	Verkeerswezen	1 983	3 181
XXII.	Crediet en bankwezen	3	9
XXIII.	Verzekeringswezen	—	4

Voor de nijverheidsbedrijven beteekenen deze cijfers niet veel; in de textiele nijverheid zullen het meerendeel zijn huisspinsters en -weefsters of -breisters, terwijl in de fabricage van voedings- en genotmiddelen de vrouw in broodbakkerijen en slagerijen eigenlijk als winkelierster werkzaam is.

De sterke toeneming van het aantal gehuwde vrouwen in den landbouw kan wel haast geen andere oorzaak hebben dan een stipter opvolgen van het straks bedoelde voorschrift omtrent de gehuwde vrouw, die haar man bij voortduring in zijn bedrijf behulpzaam is. In klasse XXI zijn het voornamelijk het aantal pensionhoudsters en kamerverhuursters die de betrekkelijk groote vermeerdering voor haar rekening krijgen.

De visscherij is zoo goed als geheel kleinbedrijf, alleen in de haringvisscherij komen tegenover één bedrijfshoofd in 1909 26 personen in de positie C en D voor.

Zooals reeds is medegedeeld heeft de handel een groot aantal bedrijfshoofden, waardoor in deze klasse in totaal bij de beide tellingen resp. 0.7 en 0.8 personen in dienstbetrekking op 1 bedrijfshoofd komen. Onder die bedrijfshoofden waren in 1899 11.913 en in 1909 11.720 gehuwde vrouwen, d. i. resp. 6½ en ruim 5 % en resp. 12.362 en 11.546 weduwen en gescheiden vrouwen, of resp. eveneens 6½ en 5 %.

In de klasse van het verkeer komen ook in totaal op 1 bedrijfshoofd slechts resp. 2.2 en 2.8 personen in dienstbetrekking voor; het groot aantal schippers zonder personeel en vooral

de eigenaren van bier- en koffiehuizen waaronder ook de herbergiers hebben de grootbedrijven spoor, tram, zeevaart en veenbedrijf in die cijfers geheel doen verloren gaan.

In het bankwezen hebben het groot aantal effectenhandelaars, die met weinig personeel werken, de cijfers van de totale klasse resp. 3.0 en 4.1 laag gehouden, zoodat de groote bankinstellingen ook daar niet uitkomen.

Het verzekeringswezen levert in de levens- en ongevallenverzekering en in de zieken- en begrafenisfondsen enkele betrekkelijk groote bedrijven op; in de overige verzekeringen zijn veel kleine ondernemingen.

§ 6. Indeeling der in ons land woonachtige vreemdelingen naar het beroep, in verband met geslacht, leeftijd, burgerlijken staat en positie in het beroep.

Evenals bij de vorige volkstelling is ook thans weder een afzonderlijk overzicht gegeven van de in ons land getelde vreemdelingen, verdeeld naar de beroepen in verband met het geslacht, den leeftijd en den burgerlijken staat. Ook thans zijn zij weder in drie categoriën gesplitst: Duitschers, Belgen en overige vreemdelingen. Tengevolge van overeenkomsten, met vreemde regeeringen gesloten, tot het mededeelen van statistische gegevens omtrent de in ons land wonende vreemdelingen, welke mededeelingen aan bepaalde voorschriften zijn gehouden, moest de leeftijdsverdeeling eene andere worden dan voor de eigen beroepstelling was aangenomen, omdat die voorschriften 5-jarige leeftijdsklassen voorschrijven, eindigende op 5 en 0. Het scheen niet noodig door een afzonderlijk dépouillement die leeftijdsverdeeling aan die der beroepstelling gelijk te maken.

De volgende overzichten, die voor de 3 genoemde groepen van vreemdelingen vergelijkingen geven, onderling zoowel als met de totale bevolking van ons land, zullen in staat stellen eenig inzicht te geven in de beroepsindeeling dier in ons land wonende vreemdelingen.

VERHOUDING DER BEROEPSLOOZEN TOT HET TOTAAL BIJ DE GEHEELE BEVOLKING EN BIJ DE VREEMDELINGEN.

Rapports en pourcents du total des personnes sans profession entre la population totale et les étrangers.

	Jaren. *Années.*	Totale bevolking. *Population totale.*		Duitschers. *Allemands.*		Belgen. *Belges.*		Overige vreemdelingen. *Autres étrangers.*	
		M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.
Personen in een beroep werkzaam ..	1909	59.4	18.3	60.0	23.5	64.8	23.4	60.8	30.5
Personnes excerçant une profession	1899	59.1	16.8	68.4	27.8	71.1	27.5	65.4	27.5
Beroepsloozen	1909	40.6	81.7	40.0	76.5	35.2	76.6	39.2	69.5
Personnes sans profession	1899	40.9	83.2	31.6	72.2	28.9	72.5	34.6	72.5

De cijfers wijzen er op dat zich onder de in ons land wonende vreemdelingen bij de beide geslachten relatief minder beroepsloozen bevinden dan bij de geheele bevolking en dat dit vooral bij de vrouwen het geval was. Voor 1899 was het verschil ook bij de mannen vrij groot, doch bij de jongste volkstelling komen de cijfers voor de mannelijke Duitschers en de mannelijke overige vreemdelingen die der mannelijke totale bevolking zeer nabij.

Omtrent de verschillen die er bestaan bij de beroepsloozen onder de verschillende groepen van vreemdelingen in den opbouw naar den leeftijd ontsteekt de volgende tabel licht.

Vergelijking met de cijfers voor de beroepsloozen onder de totale bevolking en met de cijfers voor 1899 is hier om bovenstaande veranderde leeftijdsindeeling niet mogelijk.

LEEFTIJDEN. *Ages.*	Op 100 beroepsloozen komen in de verschillende leeftijdsklassen. *Rapports en pourcents des personnes sans profession dans les différentes classes d'âge.*							
	Totale bevolking. *Population totale.*		Duitschers. *Allemands.*		Belgen. *Belges.*		Overige vreemdelingen. *Autres étrangers.*	
	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.
beneden 15 jaar	82.5	40.5	63.4	33.6	73.5	35.6	60.9	31.5
van 15—19 jaar	5.1	6.3	14.7	9.2	5.6	6.3	9.9	7.5
„ 20—24 „	1.4	5.6	3.6	5.6	2.0	5.4	6.0	5.8
„ 25—34 „	1.2	13.7	3.5	14.8	1.6	14.8	5.1	16.1
„ 35—64 „	3.9	27.0	6.9	29.8	6.8	29.6	10.9	33.4
„ 65 jaar en ouder	6.0	6.9	7.8	6.9	10.4	8.4	7.2	5.6
Totaal	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Uit deze cijfers blijkt dat er vooral bij de mannen onderling groote verschillen in de leeftijdsverdeeling bestaan. Bij de Belgen is het aantal kinderen het sterkst vertegenwoordigd: 73.5 % jongens en 35.6 % meisjes, welke cijfers voor de totale beroepslooze bevolking bedragen resp. 82.5 en 40.4, zoodat in vergelijking daarmede het aantal kinderen onder de beroepsloozen bij de drie groepen van vreemdelingen gering mag worden genoemd. De 15—19-jarigen zijn het sterkst bij de Duitschers bij beide geslachten. In den middelbaren, meest productieven leeftijd wordt relatief het grootst aantal beroepsloozen aangetroffen bij de overige vreemdelingen, n.l. 22 % bij de mannen en 55.3 % bij de vrouwen, terwijl deze cijfers voor de Duitschers zijn resp. 14 en 50.2 %, en voor de Belgen 10.4 en 49.8 %. In de hoogste leeftijdsklassen hebben de Belgen bij beide geslachten de hoogste cijfers.

Hoe de verdeeling der eenig beroep uitoefenende vreemdelingen over de hoofdgroepen van beroepen is geweest en hoe deze cijfers van die der totale bevolking afwijken, wordt voor de laatste voorstelling door het volgende staatje toegelicht. (Ook thans zijn de losse werklieden buiten rekening gelaten). Aangezien de indeeling der vreemdelingen in 1899 heeft plaats gehad naar het bedrijf, waarin zij werkzaam waren, terwijl thans de zuivere beroepsindeeling is toegepast, is vergelijking tusschen de uitkomsten der beide tellingen ten opzichte der arbeidende vreemdelingen niet wel mogelijk en bepalen zich de beschouwingen tot de laatste telling.

OP 100 IN DE BEROEPEN WERKZAMEN, VONDEN BEZIGHEID IN *Sur 100 personnes actives travaillaient dans*	Totale bevolking. *Pop. totale.*		Duitschers. *Allemands.*		Belgen. *Belges.*		Overige vreemdeling. *Autr. étrangers*	
	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.
de nijverheid *l'industrie*	38.9	20.7	48.5	11.8	35.6	15.5	39.5	8.8
de landbouw, de visscherij en de jacht *l'agriculture la pêche et la chasse*	30.2	20.8	7.9	4.9	37.3	29.6	9.6	2.9
handel en verkeer *le commerce et la communication*	20.3	11.1	28.1	12.1	15.9	12.0	25.9	4.9
huiselijke diensten *les services domestiques*	0.4	39.1	1.6	34.1	0.9	29.4	1.1	22.2
de vrije en overige beroepen *les autres professions*	10.2	8.4	13.8	37.2	10.3	13.4	23.9	61.2

Ook hier openbaren zich zoowel tusschen de groepen van vreemdelingen onderling als tusschen die van elke groep op zich zelf en de cijfers der geheele bevolking belangrijke verschillen.

Bij de mannelijke Duitschers en bij de mannelijke overige vreemdelingen trekt de nijverheid relatief het grootst aantal personen en wel bij beide tellingen, daarop volgen bij beide groepen handel en verkeer, dan de vrije en overige beroepen, terwijl de kleine percentages der huiselijke diensten buiten rekening latend, de landbouw de kleinste cijfers aanwijst.

Bij de mannelijke Belgen is het juist den landbouw die de hoogste cijfers heeft, terwijl handel en verkeer en de vrije beroepen, in vergelijking met die der andere vreemdelingen, lage cijfers vertoonen. Ten opzichte van de totale bevolking dient erop gewezen, dat de cijfers van handel en verkeer bij de mannelijke Duitschers en de mannelijke overige vreemdelingen zeer hoog, bij de Belgen laag zijn.

Ook bij de vrouwen is de loop der verhoudingen bij de Duitschers parallel met die der overige vreemdelingen. Hier zijn het echter de vrije en overige beroepen die relatief het sterkst zijn bezet, dan volgen huiselijke diensten, terwijl de landbouw, vooral bij de overige vreemdelingen, zeer weinig vrouwen bezig houdt. De vrouwelijke Belgen zijn daarentegen bij den landbouw weder het sterkst vertegenwoordigd, iets minder in de huiselijke diensten, terwijl de overigen vrijwel over nijverheid, handel en verkeer en vrije en overige beroepen gelijkmatig zijn verdeeld.

De arbeid van vrouwen ten opzichte van dien der mannen is in totaal bij alle drie de groepen van vreemdelingen relatief grooter en bij de Duitschers, maar vooral bij de overige vreemdelingen beduidend grooter, dan bij de totale bevolking, zooals uit onderstaand overzicht blijkt.

OP 100 EEN BEROEP UITOEFENENDE MANNEN KOMEN ARBEID VERRICHTENDE VROUWEN IN *Nombre de femmes sur 100 hommes*	Totale bevolking. *Popul. totale.*	Duitschers. *Allemands.*	Belgen. *Belges.*	Overige vreemdeling. *Autr. étrangers*
de nijverheid *l'industrie*	16.7	9.9	15.3	10.5
den landbouw *l'agriculture*	22.3	25.5	28.5	14.3
de visscherij en jacht *la pêche et la chasse*	0.3	—	—	—
handel en verkeer *le commerce et la communication*	17.2	17.5	26.4	8.9
huiselijke diensten *services domestiques*	2850.0	871.8	1188.5	980.9
overige beroepen *Autres professions*	29.2	109.2	45.9	120.7
Totaal *Total*	31.4	40.7	35.2	47.2

Opmerkelijk is dat in de vrije beroepen bij de Duitschers en de overige vreemdelingen zoo veel meer vrouwen dan mannen werkzaam zijn. Ook bij de Belgen is het relatief aantal vrouwen nog grooter dan bij de totale bevolking.

De volgende tabel geeft voor de nijverheid, den landbouw, de visscherij en jacht en de handelsbedrijven aan hoe de procentsgewijze verhoudingen der verschillende positiën zijn,

die door de verschillende groepen van vreemdelingen in de beroepen worden bekleed in vergelijking met die der geheele bevolking.

PERSONEN WERKZAAM IN DE *Personnes travaillant dans*	Positie in het beroep. *Position.*	Totale bevolking. *Popul. totale.*		Duitschers. *Allemands.*		Belgen. *Belges.*		Overige vreemdelingen. *Autres étrangers.*	
		M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.
Nijverheidsbedrijven ..... *l'industrie*	A	19,4	30,4	22,1	36,9	22,5	41,4	26,7	32,8
	B	0,8	0,4	1,6	1,0	1,0	1,2	1,4	1,1
	C	4,5	1,8	9,2	2,5	6,2	2,5	7,1	1,1
	D	75,3	67,4	67,1	59,7	70,2	54,9	64,8	65,0
Landbouwbedrijven ..... *l'agriculture*	A	36,4	43,9	57,3	58,7	38,2	50,3	64,0	78,3
	B	0,7	0,1	0,5	1,4	0,1	—	0,5	—
	C	0,9	0,1	1,1	—	0,7	0,2	0,5	1,7
	D	62,0	55,9	41,2	40,0	61,0	49,5	35,0	20,0
Visscherij en jacht ..... *la pêche et la chasse*	A	30,0	30,0	21,4	—	60,9	—	—	—
	B	0,6	—	—	—	—	—	—	—
	C	18,1	5,0	21,4	—	—	—	—	—
	D	61,3	65,0	57,1	—	39,1	—	100,–	—
Handelsbedrijven ..... *le commerce et la communication*	A	36,1	64,3	47,5	69,1	45,5	73,7	49,8	58,4
	B	3,3	2,8	4,9	1,5	2,4	1,6	6,2	6,9
	C	13,4	25,8	19,3	16,0	11,1	9,6	17,5	20,8
	D	47,2	7,1	28,2	13,4	41,0	15,1	26,5	13,9

Bijna zonder uitzondering is, evenals voor 1899 ook was gebleken, in alle groepen van bedrijven niet alleen het aantal bedrijfshoofden relatief belangrijk veel grooter bij de vreemdelingen dan bij de totale bevolking, maar zijn ook de personen in de positie C bij de eersten bijna doorgaande relatief hooger dan bij de laatste. Dit zal wel voor een deel het gevolg wezen daarvan, wat ook reeds bij de telling van 1899 gebleken was, dat de jeugdige leeftijdsklassen, die meestal personen in de positie D tellen, bij de vreemdelingen relatief minder talrijk zijn bezet dan bij de totale bevolking, zooals uit onderstaande tabellen blijkt.

NATIONALITEITEN.		Op 100 in de verschillende beroepsgroepen arbeidenden komen in de verschillende leeftijdsklassen. *Distrib. de la population active d'après l'âge.* A. MANNEN. *Hommes.*							*Nationalités.*	
		ben. 15 jaar	15 t/m 19 jaar	20 t/m 24 jaar	25 t/m 34 jaar	35 t/m 64 jaar	65 j. en daarb. [1]	Totaal		
Nijverheid.	Totale bevolking ..	4,0	15,5	14,8	23,9	38,0	3,7	100,—	*Industrie.*	*Population totale*
	Duitschers	1,6	6,4	8,8	26,9	51,3	5,0	100,—		*Allemands*
	Belgen	4,8	10,8	9,9	24,2	45,8	4,6	100,—		*Belges*
	Overige vreemdel.	1,9	9,1	8,9	24,6	51,2	4,2	100,—		*Autres étrangers*
Landbouw.	Totale bevolking ..	2,6	12,7	12,2	20,1	43,3	9,1	100,—	*Agriculture.*	*Population totale*
	Duitschers	1,4	5,6	5,4	16,1	55,5	16,1	100,—		*Allemands*
	Belgen	2,9	11,0	8,5	17,3	47,9	12,3	100,—		*Belges*
	Overige vreemdel.	1,0	3,3	3,6	8,8	62,4	20,9	100,—		*Autres étrangers*
Handel en verkeer.	Totale bevolking ..	1,7	8,7	11,3	25,8	47,4	5,0	100,—	*Commerce et communication*	*Population totale*
	Duitschers	0,6	2,9	4,8	19,2	64,9	7,6	100,—		*Allemands*
	Belgen	0,5	7,6	8,0	25,6	51,8	6,5	100,—		*Belges*
	Overige vreemdel.	0,3	2,8	4,9	21,1	64,3	6,5	100,—		*Autres étrangers*
Overige beroepen.	Totale bevolking ..	1,1	10,5	15,3	26,6	42,8	3,8	100,—	*Autres professions.*	*Population totale*
	Duitschers	0,7	5,5	10,7	32,3	45,9	4,9	100,—		*Allemands*
	Belgen	0,4	3,4	9,8	34,1	48,2	4,2	100,—		*Belges*
	Overige vreemdel.	0,8	4,1	11,7	32,5	46,2	4,7	100,—		*Autres étrangers*

NATIONALITEITEN.		Op 100 in de verschillende beroepsgroepen arbeidenden komen in de verschillende leeftijdsklassen. *Distrib. de la population active d'après l'âge.* B. VROUWEN. *Femmes.*							*Nationalités.*	
		ben. 15 jaar	15 t/m 19 jaar	20 t/m 24 jaar	25 t/m 34 jaar	35 t/m 64 jaar	65 j. en daarb. [1]	Totaal		
Nijverheid.	Totale bevolking ..	8,5	28,4	22,2	18,1	19,9	2,9	100,—	*Industrie.*	*Population totale*
	Duitschers	6,3	18,4	15,3	22,6	34,2	3,3	100,—		*Allemands*
	Belgen	4,9	20,6	11,0	28,6	30,7	4,3	100,—		*Belges*
	Overige vreemdel.	7,1	15,8	15,3	24,1	34,5	3,3	100,—		*Autres étrangers*
Landbouw.	Totale bevolking ..	3,1	17,7	15,5	18,9	36,4	8,5	100,—	*Agriculture.*	*Population totale*
	Duitschers	1,4	8,7	6,9	18,3	49,5	15,2	100,—		*Allemands*
	Belgen	3,9	14,5	12,1	19,8	41,3	8,5	100,—		*Belges*
	Overige vreemdel.	—	10,0	1,7	13,3	53,3	21,7	100,—		*Autres étrangers*

[1]) En leeftijd onbekend.

NATIONALITEITEN.		Op 100 in de verschillende beroepsgroepen arbeidenden komen in de verschillende leeftijdsklassen. *Distrib. de la population active d'après l'âge.* B. VROUWEN. *Femmes.*								*Nationalités.*
		ben. 15 jaar.	15 t/m 19 jaar	20 t/m 24 jaar	25 t/m 34 jaar	35 t/m 64 jaar	65 j. en daarb. 1)	Totaal		
Handel en verkeer.	Totale bevolking ..	1,2	8,0	11,0	17,1	51,5	11,2	100,—	*Commerce et communication*	*Population totale*
	Duitschers	0,6	4,6	9,5	19,9	57,7	7,8	100,—		*Allemands*
	Belgen	0,8	6,8	7,6	14,4	59,3	11,2	100,—		*Belges*
	Overige vreemdel.	—	5,9	12,9	18,8	56,5	5,9	100,—		*Autres étrangers*
Overige beroepen.	Totale bevolking ..	3,6	26,0	26,2	21,3	20,9	1,9	100,—	*Autres professions.*	*Population totale*
	Duitschers	1,0	4,3	12,0	29,4	49,1	4,2	100,—		*Allemands*
	Belgen	3,4	16,6	19,5	25,4	29,7	5,3	100,—		*Belges*
	Overige vreemdel.	0,2	3,8	11,6	26,4	50,1	8,0	100,—		*Autres étrangers*

1) En leeftijd onbekend.

Groepeeren we de leeftijdsklassen in 3 klassen beneden 20, 20—64, 65 en ouder dan krijgen we de navolgende cijfers die meer overzichtelijk zijn.

NATIONALITEITEN	A. MANNEN. *Hommes.*												*Nationalités.*
	Nijverheid. *Industrie.*			Landbouw. *Agriculture.*			Handel en verkeer. *Comm. et communic.*			Overige beroepen *Autr. professions.*			
	ben. 20 jaar.	20 t/m 64 jaar.	65 jaar en daarb.	ben. 20 jaar.	20 t/m 64 jaar.	65 jaar en daarb.	ben. 20 jaar.	20 t/m 64 jaar.	65 jaar en daarb.	ben. 20 jaar.	20 t/m 64 jaar.	65 jaar en daarb.	
Totale bevolking	19,5	76,8	3,7	15,3	75,6	9,1	10,4	84,6	5,-	11,6	86,6	3,8	*Population totale*
Duitschers	8,–	86,9	5,1	7,–	77,–	16,–	3,6	88,9	7,5	6,2	88,9	4,9	*Allemands*
Belgen	15,6	79,8	4,6	13,9	73,7	12,3	8,1	85,4	6,5	3,8	92,1	4,2	*Belges*
Overige vreemdelingen	11,–	84,8	4,2	4,3	74,8	21,-	3,1	90,4	6,5	4,9	90,4	4,7	*Autres étrangers*

NATIONALITEITEN	B. VROUWEN. *Femmes.*												*Nationalités.*
	Nijverheid. *Industrie.*			Landbouw. *Agriculture.*			Handel en verkeer. *Comm. et communic.*			Overige beroepen *Autr. professions.*			
	ben. 20 jaar.	20 t/m 64 jaar.	65 jaar en daarb.	ben. 20 jaar.	20 t/m 64 jaar.	65 jaar en daarb.	ben. 20 jaar.	20 t/m 64 jaar.	65 jaar en daarb.	ben. 20 jaar.	20 t/m 64 jaar.	65 jaar en daarb.	
Totale bevolking	36,9	60,2	2,9	20,8	70,7	8,5	9,2	79,6	11,2	29,6	68,5	1,9	*Population totale*
Duitschers	24,7	72,1	3,2	10,1	74,8	15,1	5,2	87,–	7,8	5,2	90,5	4,2	*Allemands*
Belgen	25,5	70,2	4,3	18,3	73,2	8,5	7,6	81,3	11,1	20,–	74,6	5,3	*Belges*
Overige vreemdelingen	23,–	73,8	3,3	10,–	68,3	21,7	5,9	88,1	5,9	4,–	88,1	7,9	*Autres étrangers*

Ten slotte volgt hieronder nog een overzicht van de verdeeling der vreemdelingen naar den burgerlijken staat, eveneens vergeleken met die verdeeling bij de totale bevolking.

PERSONEN ARBEIDENDE IN *Personnes travaillant dans*	Op 100 in het beroep werkzamen komen gehuwden. *Sur 100 personnes actives étaient mariées.*							
	Totale bevolking. *Population totale.*		Duitschers. *Allemands.*		Belgen. *Belges.*		Overige vreemdelingen. *Autres étrang.*	
	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.
de nijverheid *l'industrie*	56,1	15,1	66,9	23,3	65,2	31,–	63,8	19,7
den landbouw *l'agriculture*	55,1	48,5	69,7	66,5	62,7	58,5	82,4	80,–
handel en verkeer *le commerce et la communic.*	67,4	57,1	72,4	55,9	73,–	67,3	73,6	50,–
de overige beroepen *les autres professions* ..	54,4	8,1	31,5	5,6	66,3	7,8	43,1	4,3

Bij de mannen, maar vooral bij de vrouwen is het aantal gehuwden in de nijverheidsbedrijven belangrijk grooter dan bij de totale bevolking, wat ook reeds bij de vorige telling werd geconstateerd, al zijn om de meer genoemde reden de cijfers der beide tellingen niet met juistheid met elkander te vergelijken.

Ook in den landbouw is dat het geval, met uitzondering van de vrouwelijke overige vreemdelingen in 1899.

In handel en verkeer hebben alle mannelijke vreemdelingen en de vrouwelijke Belgen in 1909 mede een hooger cijfer voor de gehuwden; de vrouwelijke Duitschers en overige vreemdelingen een lager.

Bij de vrije en overige beroepen vertoonen alleen de mannelijke Belgen een relatief hooger cijfer voor de gehuwden dan bij de totale bevolking. De lagere cijfers der gehuwden bij de niet mannelijke Belgen zullen wel hun oorzaak vinden in het groot aantal ordebroeders en zusters, die bij het onderwijs, de verpleging of in dienst der kerk werkzaam zijn.

AANVULLINGEN EN VERBETERINGEN.

Resp. op blz. 49 en 53 komen voor het geheele Duitsche Rijk cijfers voor betreffende de geslachtsverhouding en de dichtheid der bevolking. Aan deze cijfers kunnen nog de volgende gegevens omtrent de vier koninkrijken worden toegevoegd:

AANTAL VROUWEN OP 1000 MANNEN.

Pruisen	1890: 1038	1900: 1031	1910: 1023
Beieren	1890: 1049	1900: 1040	1910: 1037
Saksen	1890: 1059	1900: 1057	1910: 1068
Wurtemberg	1890: 1074	1900: 1061	1910: 1044

DICHTHEID DER BEVOLKING: INWONERS PER K.M².

	1890	1900	1910
Pruisen	86.0	98.9	115.2
Beieren	73.7	81.4	90.6
Saksen	233.6	280.3	320.3
Wurtemberg	104.4	111.2	124.8

Op blz. 43 zijn de cijfers voor de perioden 1890—1894, 1895—1899 en 1850—1899 en in de daarbij behoorende diagram de overeenkomstige kolommen iets lager dan de in de Inleiding tot de achtste volkstelling gepubliceerde, omdat voor de jaren 1890—1899 het aantal *geborenen* in plaats van dat der *geboorten* is in rekening gebracht. Thans zijn voor alle perioden de geboorten genomen, met dien verstande, dat elke meerling-geboorte als één geboorte-geval is gerekend, terwijl de dood-geboorten steeds mede inbegrepen zijn geworden.

VERBETERINGEN.

Op blz. 18 staat vermeld, dat het 3e deel van de uitkomsten der beroepstelling is verschenen in October 1912. Daar dit werk een grooteren omvang heeft gekregen dan waarop aanvankelijk was gerekend, kon dit deel eerst in Februari 1913 verschijnen en is daardoor de publicatie dezer Inleiding ook vertraagd tot Maart 1913.

Op blz. 38 zesde regel van boven staat: 290.57, lees: 289.90.
„ „ 49 bij Rumenië staat: (1894) lees: 1889
„ „ 53 „ België „ (1911) „ 1910
„ „ 53 „ Denemarken „ (1910) „ 1911

ERRATA TOT HET EERSTE DEEL DER BEROEPSTELLING:

blz. 262 Gemeente Someren:

	Staat: M.	Staat: V.	Lees: M.	Lees: V.
Fabricage van katoen en garen	65	—	—	65
Overige beroepen	56	114	121	49

Uitgaven van de Centrale Commissie voor de Statistiek,

bij de Naaml. Venn. Boekhandel, voorh. GEBRS. BELINFANTE, te *'s-Gravenhage* verkrijgbaar gesteld.

Jaarcijfers (Binnenland) jaargang 1892—1897, per jaargang ..... *f* 1.25
„ (Koloniën) „ 1891—1896, „ „ ..... - 0.75
Maandcijfers en andere periodieke opgaven, Nos. 1—11, per N°. ..... - 0.30

Aanhangsels bij de Maandcijfers.

Bij N°. 6. Overzicht van de sterfte in de jaren 1891 en 1892 van mannen tusschen 18 en 50 jaren, met onderscheiding naar het beroep, den leeftijd en de doodsoorzaken.
„ „ 7. Overzicht van het aantal kiezers voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal, de Provinciale Staten en de Gemeenteraden in de jaren 1850—1896.
„ „ 8. Uitkomsten van een onderzoek naar het verband tusschen welstand, nataliteit en kindersterfte in Amsterdam.
„ „ 9. Statistisch overzicht van het betrekkelijk schoolverzuim op de lagere scholen in de arrondissementen Meerssen, Utrecht en Hoogeveen in het jaar 1896.
„ „ 10. Uitkomsten van een onderzoek naar het verband tusschen welstand, nataliteit en kindersterfte in Dordrecht.
„ „ 11. Overzicht van de opbrengst der gewone rijksmiddelen in elk der jaren 1831 tot en met 1897 (met een grafische voorstelling).

Bijdragen tot de Statistiek van Nederland.

I. Statistiek der Arbeidersvereenigingen ..... *f* 0.90
II. Onderzoek naar het verbruik van sommige voedings- en genotmiddelen ..... - 0.75
III. Overzicht van de loonen en den arbeidsduur bij Rijkswerken in 1894 ..... - 0.75
IV. Onderzoek naar de geschiedenis en werkzaamheid der Vakvereenigingen ..... - 0.90
V. Sterftetafels voor Nederland, bewerkt door Dr. A. J. VAN PESCH, Hoogleeraar te Amsterdam, lid der Centrale Commissie voor de Statistiek (Hollandsche en Fransche uitgave) ..... - 0.90
VI. Overzicht van den loop der koop- en pachtprijzen van landerijen in de jaren 1882—1896 ..... - 0.75
VII. Statistiek der sterfte in de jaren 1891—1895 van mannen van 18 tot en met 50 jaar, met onderscheiding naar het beroep, den leeftijd en de doodsoorzaken ..... - 0.75

UITGAVEN VAN HET CENTRAAL BUREAU VOOR DE STATISTIEK,

bij de Naaml. Venn. Boekhandel, voorheen GEBRS. BELINFANTE, te *'s-Gravenhage* verkrijgbaar gesteld.

Jaarcijfers voor het Koninkrijk der Nederlanden:
Het Rijk in Europa 1898, 1899 (beide uitverkocht), 1900—1911; per jaargang ..... f 1.25
Koloniën 1897—1910; per jaargang ..... - 0.75

Maandcijfers en andere periodieke opgaven betreffende Nederland en de Koloniën (verschijnt tweemaal 's jaars).
Nieuwe volgreeks Nos. 1—27 per nummer ..... - 0.30

Aanhangsel bij de Maandcijfers:
Bij N°. 2. Uitkomsten van een onderzoek naar het verband tusschen welstand, nataliteit en kindersterfte (Gemeente Rotterdam).
Bij N°. 4. Uitkomsten van een onderzoek naar het verband tusschen welstand, nataliteit en kindersterfte (plattelandsgemeenten en resumtie van het geheele onderzoek).

Tijdschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek, 1e aflevering met bijvoegsel, bevattende een overzicht der werkstakingen en uitsluitingen in 1901 (1902), 2e aflevering (1903); per afl. ..... - 0.25
3/4e aflevering met bijvoegsel, bevattende een overzicht der werkstakingen en uitsluitingen in 1902 (1903) ..... - 0.40
5e en 6e aflevering (1903), 7e, 8e, 9e en 10e aflevering (1904), 11e, 12e en 13e aflevering (1905), 14e, 15e en 16e afl. (1906); per aflevering ..... - 0.25
Bijvoegsel van de 7e aflevering, bevattende een overzicht der werkstakingen en uitsluitingen in 1903 ..... - 0.10
Bijvoegsel van de 8e aflevering, bevattende eene statistiek van de berechting der overtredingen van de Arbeids- en Veiligheidswetten in 1903 ..... - 0.10

Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek, 1e jaargang (1906) afl. 1—5; per aflevering .. - 0.10
Bijvoegsel van de 2e aflevering, bevattende gegevens betreffende loon en arbeidsduur gedurende het 1e halfjaar 1906 - 0.10
2e jaargang (1907) afl. 1—12; 3e jaargang (1908) afl. 1—12; 4e jaargang (1909) afl. 1—12 (met bijvoegsel van de 4e afl., bevattende een overzicht betreffende de loonen en den arbeidsduur van timmerlieden); 5e jaargang (1910) afl. 1—12 (met bijvoegsel van de 7e afl. bevattende een overzicht betreffende de loonen en den arbeidsduur van metselaars en van opperlieden); 6e jaargang (1911) afl. 1—12 (met bijvoegsel van de 7e afl. bevattende een overzicht betreffende de loonen en den arbeidsduur van schilders, stucadoors en witters); 7e jaarg. (1912) afl. 1—12; 8e jaargang (1913) afl. 1—3; per aflevering ..... - 0.10
Bijvoegsel van de 9e afl. 1907, 10e afl. 1908, 10e afl. 1909, 11e afl. 1910, 12e afl. 1911, bevattende gegevens betreffende loon en arbeidsduur resp. gedurende het jaar 1906, 1907, 1908, 1909, 1910; per aflevering ..... - 0.10

BIJDRAGEN TOT DE STATISTIEK VAN NEDERLAND. (Nieuwe volgreeks.)

Aperçu sur la Hollande par M. D'ALPHONSE (Eenige hoofdstukken uit het) ..... f 3.50
Geschiedenis van de statistiek in het Koninkrijk der Nederlanden ..... - 2.50

Bevolkingsstatistiek.

Uitkomsten der achtste algemeene tienjaarlijksche volkstelling in het Koninkrijk der Nederlanden, gehouden op 31 December 1899 (met uitzondering van die der beroepstelling en der woningstatistiek), Deel 1—12; per deel ..... - 1.—
Idem der 9e volkstelling, gehouden op 31 December 1909; Deel I—III; per deel ..... - 1.—
Aanhangsel tot deel I. Berekening der bevolkingsdichtheid der gemeenten, provinciën en van het Rijk en alphabetische lijst van dorpen, gehuchten, buurtschappen en wijken, met vermelding der gemeenten en provincies, waartoe zij behooren ..... - 0.50
Aanhangsel tot deel II. Sterftetafels voor Nederland, afgeleid uit de periode 1900—1909, door Dr. A. J. v. PESCH ..... - 0.75
Aanhangsel tot deel III. Percentsgewijze verhouding voor iedere gemeente van Nederland van het aantal personen, behoorende tot de voornaamste kerkelijke gezindten, tot de totale bevolking (met 5 grafische kaarten en één grafische voorstelling) ..... - 1.50
Uitkomsten der beroepstelling in het Koninkrijk der Nederlanden, gehouden op 31 December 1899, Deel 1—12; per deel ..... - 1.—
Uitkomsten der beroepstelling in het Koninkrijk der Nederlanden gehouden op 31 December 1909, Deel I ..... - 1.—
Idem deel II, afl. I en II; per aflevering ..... - 1.—
Idem deel III ..... - 1.—
Inleiding tot de uitkomsten der achtste algemeene tienjaarlijksche volkstelling van 31 December 1899 en daaraan verbonden beroepstelling en woningstatistiek.
Afl. 1. Uitkomsten der eigenlijke volkstelling ..... - 1.—
„ 2. „ „ beroepstelling en der woningstatistiek ..... - 1.—
Inleiding tot de uitkomsten der Negende Algemeene Tienjaarlijksche Volkstelling met daaraan verbonden woning- en beroepstelling ..... - 1.—
Statistiek van den loop der bevolking van Nederland over 1900—1911 (1904 uitverkocht); per jaargang ..... f 0.40
Statistiek van de sterfte naar den leeftijd en naar de oorzaken van den dood over 1901—1911; per jaargang ..... - 0.75
Statistiek van de sterfte onder de mannen, met onderscheiding naar het beroep en in verband met leeftijden en doodsoorzaken in de jaren 1896—1900 ..... - 0.50
Idem in de jaren 1896—1903 ..... - 0.50
Statistiek van de sterfte naar den leeftijd en naar de oorzaken van den dood. Supplement betreffende de 24 grootste gemeenten in de meest uitgebreide nomenclatuur over de periode 1901—1904 ..... - 0.50

Bibliotheekstatistiek.

Statistiek der openbare leeszalen en bibliotheken in 1908 ..... - 0.25

Faillissementsstatistiek.

Faillissementsstatistiek over 1902—1910; per jaargang ..... - 0.50

Financieele statistiek.

Statistiek der Rijksinkomsten over 1903, 1904, 1905/1906, 1907—1910; per nummer ..... - 1.—
Statistiek der gemeentefinanciën over 1896—1899; over 1900—1910 (tevens provinciale financiën); per jaargang ..... - 0.75
Statistiek der spaar- en leenbanken in Nederland over 1898—1910/1911; per jaargang ..... - 1.25
Statistiek van het grondkrediet over de jaren 1901 t/m 1907 .. - 0.50

Gerechtelijke en gevangenisstatistiek.

Justitieele statistiek van het Koninkrijk der Nederlanden over 1900—1910; per jaargang ..... - 1.—
Crimineele statistiek van het Koninkrijk der Nederlanden over 1900—1904; per jaargang ..... - 2.—
over 1905—1910; per jaargang ..... - 1.50
Bijdragen tot de crimineele aetiologie: N°. 1. De sexueele criminaliteit; N°. 2. De criminaliteit op leeftijden van 70 jaar en hooger; per aflevering ..... - 0.25
Statistiek van het gevangeniswezen over 1900—1911; per jaargang ..... - 1.—
Statistiek van de berechting der overtredingen van de Arbeids- en Veiligheidswetten in 1904—1911; per jaargang ..... - 0.10
(De statistiek over het jaar 1903 komt voor in het Bijvoegsel van de 8e aflevering van het Tijdschrift.)
Statistiek van het Rijkstucht- en -opvoedingswezen over 1906—1910; per jaargang ..... - 0.50

Kiezers- en verkiezingsstatistiek.

Kiezersstatistiek over het jaar 1901, over 1902—1912 (tevens aanvulling der verkiezingsstatistiek); per jaagrang ..... - 0.30
Verkiezingsstatistiek over 1901 Eerste gedeelte, 1904, 1907 en 1910; per jaagrang ..... - 0.30
over 1901 Tweede gedeelte, 1905 en 1909; per jaargang .... - 0.25

Leerplichtstatistiek.

Statistiek van het betrekkelijk schoolverzuim in 1902 en het volstrekt leerverzuim op 15 Januari 1903; idem in 1903 en op 15 Januari 1904; idem in 1905 en op 15 Januari 1905; per jaargang ..... - 1.—

Loonstatistiek.

Overzicht betreffende de loonen en den arbeidsduur bij Rijkswerken in 1899, 1902, 1903, 1905, 1908; per jaargang ..... - 0.75
Statistiek van de loonen der volgens de Ongevallenwet 1901 verzekerde werklieden in de provincie Gelderland, 1904 .... - 0.25
Statistiek van de loonen der volgens de Ongevallenwet 1901 verzekerde werklieden in de textiel-industrie gedurende 1908 ..... - 0.10

Prijsstatistiek.

Overzicht van marktprijzen van granen te Arnhem in de jaren 1544—1901 ..... - 0.50
Overzicht van marktprijzen van granen te Middelburg, pachtprijzen van landerijen en polderlasten in den polder Walcheren in de jaren 1801—1900 ..... - 0.50

Statistiek van het armwezen.

Statistiek van het armwezen over 1902—1905; per jaargang .. - 1.—
over 1906—1909; per jaargang ..... - 0.25

Vakvereenigingsstatistiek.

Statistiek der vakvereenigingen van werklieden in Nederland. Deel I (1907) en Deel II (1905); per deel ..... - 1.—
Beknopt overzicht van den omvang der vakbeweging over het tijdvak 1907—1909, 1910, 1911, 1912; per deel ..... - 0.10

Werkstakings- en uitsluitingsstatistiek.

Statistiek der werkstakingen en uitsluitingen in 1904 en 1905 (uitverkocht); per jaargang ..... - 0.10
in 1906—1911; per jaargang ..... - 0.25
(De statistieken over de jaren 1901, 1902 en 1903 komen voor in de Bijvoegsels van het Tijdschrift; zie hierboven.)

Woningstatistiek.

Uitkomsten der woningstatistiek van 31 December 1899 ..... - 1.—
Idem van 31 December 1909 ..... - 1.—